

MARTTI SIISIÄINEN

INTRESSIT, YHDISTYSLAITOS JA POLIITTISEN
JÄRJESTELMÄN VAKAISUUS

MARTTI SIISIÄINEN

INTRESSIT, YHDISTYSLAITOS JA POLIITTISEN
JÄRJESTELMÄN VAKAISUUS

ESITETÄÄN JYVÄSKYLÄN YLIOPISTON YHTEISKUNTATIETEELLISEN
TIEDEKUNNAN SUOSTUMUKSELLA JULKISESTI TARKASTETTAVAKSI
SALISSA S 212 SYYSKUUN 12 PÄIVÄNÄ 1986 KLO 12

MARTTI SIISIÄINEN

INTRESSIT, YHDISTYSLAITOS JA POLIITTISEN
JÄRJESTELMÄN VAKAISUUS

URN:ISBN:978-951-39-8276-8
ISBN 978-951-39-8276-8 (PDF)
ISSN 0075-4625

ISBN 951-679-561-7
ISSN 0075-4625

COPYRIGHT © 1986, by
University of Jyväskylä

Jyväskylän yliopiston monistuskeskus
ja Kirjapaino Kari Ky, Jyväskylä 1986

ABSTRACT

Siisiäinen, Martti

Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus/

Martti Siisiäinen

- Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1986. - 367 p. -

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research,

ISSN 0075-4625; 57)

ISBN 951-679-561-7

Summary: Interests, voluntary associations and the stability of the political system

Diss.

The aim of this study is to examine the adequacy of two competing theoretical approaches to the relationship between voluntary associations and the stability of the political system. These approaches are the sociological paradigm of pluralism and the incorporation paradigm of interests. The research starts by dividing the sociological paradigm of pluralism into three parts: (1) the theory of interests and interest formation, (2) the sociology of voluntary associations and (3) the question of the role of voluntary associations in maintaining the stability of the political system. These problems are examined first within the framework of the sociological paradigm of pluralism, secondly within its rival, the incorporation paradigm, and thirdly on the basis of sociological theoretization of social classes and civil society. These three elements are synthesized within a theory of hegemony.

The study results in a synthesis, which combines the adequate parts of the sociological paradigm of pluralism and the incorporation paradigm on the basis of sociological class theory. The principal contribution of the paradigm of pluralism is the conception of dispersion and cross cutting of interests and interest associations as necessary preconditions for the reproduction of the stability of the political system. The incorporation paradigm for its part stresses the importance of the system integration of those interests and associations that are able to conflict. These two competing approaches can be seen as complementary aspects in the conception of political stability based on the theory of hegemony. In the hegemonic system dispersion and cross cutting of (class) interests can be seen as a precondition for the incorporation of opposing (class) interests. The corporatist system of hegemony is both an active integrator of opposing interests and an effective agent in the struggle about interests, and a source of a new dispersion of interests.

Keywords: interest, interest group, voluntary association, political stability, sociological theory of pluralism, corporatism, hegemony, social class, civil society, social closure, discourse

ESIPUHE

Tämä tutkimus on syntynyt kiinnostuksestani yhteiskunnalliseen, poliittiseen ja kulttuuriseen organisoitumiseen. Lisensiaattitutkimuksessani tarkastelin kansallisen kulttuurin organisoitumisprosessia ja sen toteutumisen muotoja Suomen maaseudulla viime vuosisadan puolivälistä vuoteen 1918. Väitöskirjani alkuperäissuunnitelma tähtäsi em. jakson jälkeisen kulttuurisen organisoitumisen konkreettiseen tutkimiseen. Tehtävä osoitautui liian laaja-alaiseksi yhtäältä konkreettisen, toisaalta teoreettisen moniaineisuusutensa vuoksi. Tutkimuksen teoreettinen osa alkoi pian laajeta, syvetä ja sitä kautta 'itsenäistyä'. Tämän vuoksi päädyin työjaolliseen ratkaisuun: väitöskirja on rajattu poliittisen järjestelmän vakaisuuden ja intressien/intressiyhteenliittymien välisen suhteen teoreettiseen tutkimiseen. Yhdistyslaitoksen konkreettinen tutkiminen jää jatkotutkimusten varaan.

Varsinainen teoreettinen tutkimustyö on suoritettu Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksella, missä työlle on ollut hyvät edellytykset. Tutkimuksen viime vaiheissa sen eri osia tai kokonaisuutta ovat lukeneet ja kommentoineet KM Tapio Aittola, vt. prof. Risto Eräsaari, Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research -julkaisusarjan toimittaja apul.prof. Helena Hurme, VTL Esa Konttinen, vs. prof. Marjatta Marin, YTT Kyösti Pekonen sekä väitöskirjani esitarkastajat apul.prof. Raimo Blom ja apul.prof. Timo Järvikoski, joita kaikkia kiitän monista hyödyllisistä korjausehdotuksista. Puhtaaksikirjoituksesta ovat huolehtineet kanslisti Riitta Kaipainen ja konekirjoittaja Riitta Nyman, oikoluvusta yht. yo. Soile Veijola ja englanninkielisten osien kielentarkastuksesta lehtori Anthony Melville. Taloudellisesti tutkimusta ovat

tukeneet Hilma ja Heikki Honkasen säätiö, Nyyssösen säätiö sekä Jyväskylän yliopiston julkaisutoimikunta, jonka sarjassa tutkimukseni myös ilmestyy. Erityinen kiitos monipuolisesta tuesta Annille, Auralle ja Laurille tutkimukseni eri vaiheissa.

Jyväskylässä kesäkuussa 1986

Martti Siisiäinen

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. INTRESSIT, YHDISTYSLAITOS JA POLIITTISEN JÄRJESTELMAN VAKAISUUS SOSIOLOGISESSA PLURALISMITEORIASSA	12
2.1. Sosiologisen pluralismiteorian ensimmäinen sukupolvi: teorian muotoilu	12
2.1.1. Rousseau, Madison ja de Tocqueville	12
2.1.2. Bentleyyn ryhmäteoria amerikkalaisen pluralismiteorian paradigmaattisena muotoiluna	25
2.1.2.1. Bentleyyn teoreettisista lähteistä	25
2.1.2.2. Bentleyyn sosiologisen pluralismiteorian peruspiirteet	32
2.2. Sosiologisen pluralismiteorian toinen sukupolvi: para- digman vakiintuminen ja kukoistuskauti	36
2.2.1. Intressi jaettuina asenteina	37
2.2.2. Yhdistys intressin olemassaolon todisteena	39
2.2.3. Max Weber ja 'eliittien pluralismi'	41
2.2.3.1. Yhdistys herruussuhteina	41
2.2.3.2. Kansalaisten pluralismista eliittien pluralismiin	50
2.2.4. Ristikkäiset intressiryhmä- ja yhdistysjäsenyydet poliittisen järjestelmän vakaisuuden edellytyksenä	54
2.3. Tiivistelmä	64
3. INTRESSIASEMAT, INTRESSIT JA YHTEISKUNNALLINEN TOIMINTA	67
3.1. Intressi käsitteenä	67

3.2.	Yksilölliset ja kollektiiviset intressit	76
3.3.	Intressiasema ja intressi	78
3.3.1.	Objektivistinen intressikonseptio	80
3.3.2.	Subjektivistinen intressikonseptio	90
3.3.3.	Dialektinen intressikonseptio	100
3.4.	Objektiivisen intressin ongelma	116
3.5.	Tiivistelmä	124
4.	INTRESSIEN ORGANISOITUMINEN, YHTEISKUNNAN POLIITTINEN ORGANISAATIO JA TAISTELU INTRESSEISTA	127
4.1.	Luokka- ja ryhmäintressien muotoilemisen ongelma	127
4.1.1.	Luokkien sisäiset intressiristiriidat ja yhteisten intressien muotoutuminen	128
4.1.2.	Luokkien väliset intressin muotoilemisen erot	134
4.2.	Organisaatio ja intressit	141
4.3.	Yhdistykset ja yhteiskunnan poliittinen organisaatio	155
4.3.1.	Poliittisen järjestelmän selektiivisyysmekanismit	155
4.3.2.	Valtion laajeneminen ja yhdistyslaitos	162
4.3.3.	Korporatismiteoriat yhdistysteoriaina	167
4.4.	Tiivistelmä	183
5.	YHTEISKUNTALUOKAT JA YHTEISKUNNAN INTRESSI- RAKENNE	187
5.1.	Luokat 'paperilla' ja yhteiskunnassa	187
5.1.1.	Yhteiskuntaluokkien sisäinen eriytyminen ja marxilainen teoria	188
5.1.2.	Weberin luokan ja statusryhmän käsite ja luokkaintressien hajoaminen	201
5.2.	Luokat, kansalaisyhteiskunta ja yhteiskunnan intressi- rakenne	209
5.2.1.	Kansalaisyhteiskunnan käsite ja intressisubjektien kehittyminen	209
5.2.2.	Yhteiskuntaluokat ja yhteiskunnan intressi- rakenne	214
5.3.	Tiivistelmä	227

6.	YHTEISKUNNAN KONFLIKTIRINTAMAT JA LUOKKARAKENNE ...	229
6.1.	Konfliktirintamien siirtyminen	229
6.2.	Uudet yhteiskunnalliset liikkeet ja kilpailevat konfliktirintamat	234
6.3.	'Elimelliset' ja 'suhdanneluonteiset' liikkeet	250
6.4.	Tiivistelmä	259
7.	HEGEMONIA JA POLIITTISEN JÄRJESTELMÄN VAKAISUUS	262
7.1.	Intressien pirstoutuneisuus vs. inkorporointi poliittisen järjestelmän vakaisuuden edellytyksinä: teoriatypologian kehittäminen	263
7.2.	Hegemonian käsite ja poliittisen järjestelmän vakaisuus	271
7.2.1.	Hegemonian käsite vakaisuusongelman ratkaisun avaimena	271
7.2.2.	Intressien pirstoutuminen ja inkorporointi hegemonian edellytyksinä	274
7.2.2.1.	Alistettujen intressien pirstoutuminen	274
7.2.2.2.	Intressiyhteenliittymien inkorporointi pirstoutuneisuuden voittamisyrityksenä ja uusien pirstoutumisien lähteenä	284
7.3.	Strateginen tilanne ja hegemoniset projektit	291
8.	LOPPUSANAT	300
	VIITTEET	306
	SUMMARY	327
	LÄHTEET	333

1. JOHDANTO

Sosiologian teoriassa on muutamia avainkysymyksiä, joiden ratkaisemiseen kokonaiskäsitys yhteiskunnasta, sen toiminnasta, olemassaolon ja uusintamisen edellytyksistä perustuu. Näihin kysymyksiin vastaamisen eroihin pohjautuvat erilaiset teoretisointisuuntaukset ja koulukunnat, niissä kehitellyt kokonaisviitekehykset rajaavat alan kilpailevat paradigmat. Osa näistä avainkysymyksistä muodostaa perustan sosiologian osa-alueiden eriyttämiselle. Yksi tällainen yleinen avainongelma on yksilöiden ja yhteiskunnan välityksen ongelma. Sitä käsitellään jonkinmuotoisena jännitteenä kaikilla sosiologian eri osa-alueilla. Poliitiikan sosiologiassa se asetetaan kysymyksenä poliittisen järjestelmän 'vakaisuuden' tai hegemonian uusintamisen edellyttämästä välityssuhteesta yksilöiden, näiden intressiyhteenliittymien ja poliittisen järjestelmän kokonaisuuden välillä. Tämän tutkimuksen otsikko 'Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus' periytyy yhdysvaltalaisen sosiologisen pluralismiteorian tavasta muotoilla politiikan sosiologian keskeinen tutkimuskohde.

Pluralismiteoria hallitsi poliittisen järjestelmän vakaisuuden tutkimista aina 1960-luvun puoliväliin saakka. Mikäli paradigmalla käsitetään yhteisiin teoreettisiin käsityksiin perustuvaa tapaa asettaa tutkimuksen kysymykset, tarkastelun näkökulman määrittelyn ja yhteiskunnan keskeisten ongelmien yhteistä hahmottamista, sosiologista pluralismiteoriaa voidaan perustellusti pitää politiikan tutkimuksen hallitsevana paradigmana 1940-luvulta 1960-luvun alkupuolelle saakka. Sosiologinen pluralismiteoria eroaa 'politologisesta' pluralismiteoriasta analyttisyytensä perusteella. 'Politologinen' pluralismiteoria pohtii normatiivisista lähtökohdista 'hyvän' valtion ongelmaa, ihmisen 'antropologista luonnetta' vastaavia poliittisen järjestelmän muotoja, vallanjakoa jne. Sosiologisessa pluralismiteoriassa tarkastelun painopiste on intressien, niitä realisoivien yhteenliittymien/

yhdistysten ja poliittisen järjestelmän vakaisuuden välisen suhteen erilaisten kombinaatioiden analyttisessä tarkastelussa (ks. Steffani 1980; Massing 1979).

Vaikka pluralismi-termin käytöllä on pitkä historia, löytyvät konseptin sosiologisesti 'kypsät' muotoilut 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun sosiaalifilosofiasta. *Rousseau*, jonka tuotannossa konseptin 'sosiologiset' ja 'politologiset' aspektit yhdistyvät ehjäksi kokonaisuudeksi, esitti peruskysymyksen edelleen adekvaatilla tavalla: millä tavalla ryhmien (tai yksityisten) erityisintressien ja yleisintressin (yhteiskuntakokonaisuuden) suhde muotoutuu monimutkaisen ja laajan poliittisen järjestelmän oloissa; millä tavalla kokonaisuudessa voidaan ottaa huomioon ryhmien erityisintressit niin ettei kokonaisuudesta tulisi vahvimpien vapautteen perustuvaa 'kaikkien tahtoa' eli osien summaa, vaan aito 'yhteistahto'; mikä merkitys erityisintresseihin perustuvien 'osittaisyhteenliittymien' muodostumisella on tämän poliittisen kokonaisuuden muotoutumisen kannalta?

Intressin käsite alkoi samana ajankohtana vakiintua yhteiskuntateoriaan nykymerkityksessään: se kuvaa sananmukaisesti 'välissä olemista', subjektin (ja tämän rakenteellisten edellytysten) ja käytäntöjen välitystä ja toiminnan suuntautuneisuutta. Valistuksen kaudella intressin käsite sai voimakkaan antropologisen sävytyksen (tarpeet), mutta samanaikaisesti sen ala alkoi kaventua: esimerkiksi 1500-luvulla käsite Hirschmannin mukaan tarkoitti välineellistä suhtautumista, pyrkimystä eri elämänalueiden kokonaisuuden hyväksikäyttämiseen; valistuksen kaudella sillä alettiin ymmärtää 'vaarallisten' intohimojen tasapainottamista järjestelmälle 'vaarattomien' avulla. Utilitarismin ja liberalismien ajatteliijoilla näiksi nimettiin 'hyödyntavoittelun universaali' intohimo (ks. Massing 1979; Hirschmann 1977; jakso 3.1). Tässä tutkimuksessa intressin käsite välittävänä kategoriana on keskeinen tutkimuskohde: rakenteen - toimijan - toimintojen välityksenä, yksilöiden - kollektiivien - yhteiskunnan välityksenä sekä intressin käsitteen laajuuden osalta. Intressin käsite on teoreettisesti subjektikeskeinen käsite ja sellaisena se täydentää pluralismiteorian vakaisuuskonseptin järjestelmäkeskeistä tarkastelukulmaa.

Yhdistyslaitos käsitteenä liittyy välittömästi intressien yhteiskunnallisen ja poliittisen 'kausaalisen voiman' ja merkityksen tutkimiseen. Sosiologisessa pluralismiteoriassa 'yhdistyksen', 'organisaation' muodostamista on jopa pidetty intressin todellisuuden kriteerinä (Schattschneider 1960). Yhdistyksellä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa yhteiskunnallisen

elämän eri alueille yhteisesti 'intressoituneiden' ihmisten yhteenliittymisen perusteella syntyneitä, vapaaehtoisuuteen perustuvia organisaatioita, joiden tehtävänä on jäsentensä jonkin yhteisintressin toteuttaminen. Intressin käsite ymmärretään tässä laajasti, joten yhdistysten kokonaisuus, *yhdistyslaitos* sisältää varsin kirjavan joukon yhteenliittymiä (ks. Weber 1911) ja ulottuu poliittisten puolueiden paikallisosastoista ja ammattiosastoista erilaisiin harrastuskerhoihin. Tämän vuoksi eri yhdistysten merkitys poliittisen järjestelmän vakaisuuden kannalta on hyvin erilainen, niiden 'kausallinen voima' politiikassa vaihtelee. Tärkeää yhdistyslaitoksen ottaminen mukaan kokonaisuudessaan on sen vuoksi, että hallitseva poliittisen järjestelmän 'toiminnan logiikka' saattaa muuttaa mitä 'epäpoliittisimmatkin' yhdistykset poliittisesti merkityksellisiksi (ks. Weber 1911; 1976). Tämä kytkee yhdistyslaitoksen kehityksen tarkastelun 'Michels-Weber-paradigmaan', jonka eräiden teemojen jatkoa voidaan löytää korporatismiteorioista. Yhdistysproblematiikka liittyy olennaisena osana Habermasin julkisuuden teoreettiseen konseptioon: yhtäältä kokonaisyhteiskunnallisen 'porvarillisen julkisuuden' toiminnan muotoina, keskusteleavan yleisön 'välineinä', toisaalta 'tosien', 'objektiivisten' intressien muotoutumiselle edellytyksiä tai esteitä luovina 'ideaalisina puhetilanteina', 'yhdistysjulkisuuksina'. Vaikka Andersonin (1971) mukaan yhteenliittymien/yhdistysten (association) historia ulottuu aina paleoliittis-neoliittiselle ajalle, muodostui niistä vasta Habermasin kuvaaman porvarillisen julkisuuden kaudella ratkaiseva intressien toteuttamisen ja yhteiskunnallisen vakaisuuden uusintamisen edellytys (ks. Habermas 1974).

Poliittisen järjestelmän vakaisuusongelmaan yhdistykset liitettiin selvimmin (osittain edeltäjien, esim. Rousseauin, esittämässä muodossa) sosiologisessa pluralismiteoriassa ja sen teoreettisissa lähteissä: ensin kehittelemällä teorian elementtejä yleisessä sosiologisessa teoriassa (Simmel; Gumplowicz), sitten antamalla teorialle yhtenäinen muotoilu (Bentley). *Simmelin* ansiona oli yhteiskunnan tarkastelu elastisena verkostona, missä eri suuntaiset ryhmäjoalaisuudet suojaisivat yhteiskuntaa voimakailta muutospaineilta (1890; 1898a; 1898b). Poliittisen järjestelmän vakaisuus vakiintui amerikkalaiseen politiikan sosiologiaan olemassaolevan systeemin uusintamisen, jatkuvuuden ja edellytysten tutkimisen perspektiivinä. Aluksi kysymyksessä oli teollisuuskapitalismin vakiintumisen kauden, 'siirtymävaiheen' ongelmien tutkiminen (klassinen sosiologia), myöhemmin uusien poliittisen järjestelmän ongelmien ja kriisi-ilmiöiden ja järjestelmän suhteen määrittäminen.

Sosiologisen pluralismiteorian perustan luoja, *Arthur Bentley*, perusti ryhmäteoriaansa liberalistisessa teoriassa keskeiseksi osoittautuneelle intressin käsitteelle: yhteiskunta muodostui hänen mukaansa intressejään toteuttavista ryhmistä ja intressiyhteenliittymistä/yhdistyksistä (1908). Näin muotoiltiin paradigmaattinen teoria (1) intressien keskeisyydestä yhteiskunnallisia toimijoita suuntaavina voimina; (2) käsitys yhdistyksistä/intressiyhteenliittymistä (organisoitumisesta) intressien (ainoana) realisoitumisen muotona ja (3) käsitys intressiyhteenliittymien keskinäisistä suhteista (ristikkäisvaikutusten 'neutralisoiva vaikutus', 'vahingollisten' intohimojen tasapainottaminen 'hyödyllisillä' (Hirschmann 1977)) poliittisen järjestelmän vakaisuuden välttämättömänä (ja riittävänä?) edellytyksenä.

Tähän perustaan kiinnittyi amerikkalaisen sosiologisen pluralismiteorian kehitys ja keskeisesti sen paradigman mukaisesti käytiin myös ko. konseptiota koskeneet kiistat aina 1970-luvulle saakka. Yhteiskuntia tarkasteltiin ko. perinteen mukaisesti yhteisiin asenteisiin pohjautuvien intressiyhteenliittymien keskinäissuhteiden verkostona ja oletettiin Durkheimin kollektiivitetoisuuden idean hengessä kiistojen koskevan vain pienempiä kysymyksiä, ei yhteiskunnan yhteistä arvo- ja normikonsensus-ta. Tässä järjestelmässä kaikilla intressenteillä näytti olevan jokin aktuaalinen tai potentiaalinen (tarvittaessa aktualisoituva) intressiryhmä tukenaan (Truman 1951). Tämä pluralismikonseptio sai adekvaateimman muotoilunsa teorian huippukauden lopulla 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa, jolloin teoriaan pyrittiin yhdistämään käsityksiä konfliktien hedelmällisyydestä järjestelmän vakaisuudelle määrättyjen edellytysten vallitessa (Lipset 1959) ja tarkastelemaan modernin poliittisen järjestelmän kykyä 'hajottaa ja hallita' eli käyttää monia konflikteja hyödyksi hallitsevan ryhmittymän jatkuvuuden turvaamisessa (Schattschneider 1960). Pluralismiteoretisoinnin perustalla hahmottui poliittiselle järjestelmälle kaksi kehityksen mallia: (1) vakaan yhteiskunnan vaihtoehto, missä intressirintamat jakautuvat edellä hahmotellulla tavalla, jakavat väestön eri suuntaisiin, ristikkäisesti vaikuttaviin intressiryhmiin ja estävät tätä kautta (luokkajaon mukaisen) voimakkaan joukkomittaisen sitoutumisen yhteen intressikonfliktiin; (2) intressikonfliktien ('cleavages') päällekkäisyyteen ja keskinäiseen voimistamiseen perustuva kehitysmalli, mikä johtaa voimakkaaseen (luokkajaon mukaiseen) vastakkainasetteluun, antagonismeihin ja sitä kautta mahdollisesti kumoukseen tai järjestelmän rappeutumiseen.

Sosiologinen pluralismiteoria oli 1960-luvun alkuun saakka amerikkalaisen ja amerikkalaisvaikutteisen eurooppalaisen politiikan tutkimuksen (ks. esim. Fraenkel; vrt. myös Rokkan; Allardt) hallitseva, muttei kiistaton paradigma (ks. Garson 1978; Ebbighausen 1969). Jo vuosisadan alussa pluralismiteorian perusolettamuksiin kohdistettiin voimakasta kritiikkiä. Marxilainen teoretisointi ei koskaan (eräitä viime vuosien poikkeuksia lukuunottamatta) ole mukautunut pluralismiparadigman kysymyksenasetteluihin eikä tematisointeihin. Tämän lisäksi poliittisen järjestelmän, ennen muuta demokratian kehityksen, kriisitendenssit vuosisadan alussa synnyttivät myös ei-marxilaista kritiikkiä ennen muuta oligarkia- ja byrokratiateoreettisesta aspektista käsin (nk. machiavelliläiset teoreetikot, erityisesti Michels; Weberin implisiittinen kritiikki). Marxilaisesta teoretisoinnista välittyi keskusteluun käsitys konsensus-perustan oletuksen virheellisyydestä ja eri luokkien ja (intressi)ryhmien eriarvoisuudesta; myöskään oletusta intressien tiedostuksen ongelmattomuudesta ei marxilainen teoretisointi hyväksynyt (vrt. jo Marxin 'Klasse an sich' - 'Klasse für sich' -teoretisointi). Michelsin ja Weberin merkitys oli sen osoittamisessa, että intressien organisoitumiseen liittyy vakavia ongelmia sekä yksittäisten intressien muuntumisen että kokonaisjärjestelmän toiminnan kannalta. Nk. Michels-Weber 'paradigma' yhdistystutkimuksessa pyrkii osoittamaan, että laajenevissa (demokraattisissa) liikkeissä välttämättömänä toteutuva työnjako synnyttää niihin oligarkkisen johtamisrakenteen ja pyrkii vääristämään alkuperäisten intressien toteutumisen hallitsevien ryhmien intressien hyväksi. Tämä teoretisoinnin suuntaus on jatkunut 1980-luvun keskusteluun saakka ja siinä on viime vuosina tapahtunut myös marxilaisten ja michelsläisten ideoiden lähentymistä.

Tämä kriittinen teoretisointi voimistui 1960-luvun radikaalin yhteiskuntateoreettisen keskustelun hahmossa, ja sen piirissä uskottiin sosiologisen pluralismiparadigman katoavan lopullisesti teorioiden historiaan. 1960-luvun pluralismikritiikki nousi teorian monien perusväittämien heikkouksista (luokkakonfliktien laiminlyöminen, intressiryhmien tasa-arvoisuuden (implisiittinen) oletamus, käsitys poliittisen järjestelmän avoimuudesta eri intresseille jne.), jotka yhdistettiin kriittisen yhteiskunta-teorian kehittämisen perspektiiveihin. Teorian puutteellisuuksien osoittaminen ei kuitenkaan merkinnyt sitä, että samalla koko pluralistinen konseptio olisi menettänyt merkityksensä. Ensiksikin kritiikki kohdistui selvimmin teorian 'ääritulkintoihin' ja normatiivisiin, ideologisesti painot-

tuneisiin käsityksiin. Sosiologisen (osin myös politologisen) pluralismiteorian 'kehittyneimmissä' varianteissa osa kritiikin osoittamista puutteellisuuksista oli otettu huomioon (ks. esim. Lipset ja Schattschneider sekä Saksan liittotasavallassa kehittynyt 'neopluralismi' (Fraenkel)). Toiseksi kritiikki oli liian eriytymätöntä ja hylkäsi kokonaisuuden mukana myös adekvaatin osan pluralismiteorian analyttisestä variantista (poliittisen järjestelmän vakaisuuden riippuvuus sen kyvystä käyttää hyödyksi kilpailuvia konfliktirintamia). Kriitikkojen kehittälemässä intressien 'inkorporoinnin' lähestymistavassa yleensä lyötiin laimin intressien 'pluraliteetin' merkitys osallistumisen funktion toteuttajana ja yhtenä inkorporoinnin edellytyksistä.

Sosiologinen pluralismiteoria toimii tässä tutkimuksessa kokonaisuuden temaattisena jäsentäjänä, ei vain menneen statuksensa vuoksi, vaan myös siksi, että siinä asetetut teoreettiset ongelmat ovat nousseet esille, ehkä uudella perustalla, mutta tunnistettavina 1970-luvun lopun ja 1980-luvun alun teoretisoinneissa. *Sosiologista pluralismiteoriaa ja sen kälpaläijää, inkorporointikonseptiota, ei tutkita tässä teorianhistoriallisesti käymällä yksityiskohtaisesti läpi niiden kaikkia kehitysvaiheita ja teoreetikkoja. Poliittikan sosiologian menneisyyttä tarkastellaan sosiologisen teorian nykyisestä kehitysvaiheesta käsin. Teorian kehityksen kukin vaihe tavallaan 'kirjoittaa uudelleen' oman historiansa siten, että menneisyyden saavutukset painottuvat osittain uudella tavalla uuden kehitysvaiheen perspektiivistä. Valittu teema korostaa aina teorianhistorian eri puolia, eri diskurssit merkityksellistävät erilaisia historiallisia saavutuksia. Konkreettiset tutkimukset ja teoretisoinnit säilyvät, mutta niiden kriittiseen arviointiin tarvitaan myös ajallista perspektiiviä. Esimerkiksi 1960-luvun loppupuolen pluralismi vs. inkorporointi -kiista näyttäytyy vuoden 1985 perspektiivistä osin erilaisena kuin syntyajankohtanaan. Tämän vuoksi nykyisin voidaan jo pyrkiä niiden väliseen synteesiin, jonka elementtejä uudempi teoretisointi ja tutkimus ovat nostaneet esille. Jälkiviisaus voi tosin myös houkuttaa liioittelevien analogioiden hakemiseen nykyteoretisoinnin ja historian väliltä (esim. houkutus nähdä de Tocqueville Foucault'n vallan mikrofysiikan konseptin kehittelijänä). Mikä koituu eduksi kaukaisemman historian kohdalla, vaikeuttaa lähihistorian ja aikaalaisteoretisointien arviointia. Esimerkiksi nk. uusien yhteiskunnallisten liikkeiden ja niiden syntykontekstin poliittisen teorian kehittelylle ei ole vielä olemassa enempää riittävää teoreettista ja empiiristä tutkimusta kuin*

aikaperspektiiviä, mikä ilmenee tämänhetkisen teoretisoinnin pirstoutu-neisuutena, 'osadiskurssien' ja kokonaisuuden heikkoina välityksinä.

Eriytyisen tärkeitä tutkimukselleni ovat olleet seuraavat teoretisoinnin ja sosiologisen tutkimuksen osa-alueet: (1) *Luokkateorian alueella kehitel-lyt konseptiot 'yhtenäisten luokka-asemien' hajoamistendensseistä ja yhteisintressien kehittymisen edellytyksistä.* Tähän ryhmään kuuluvat neoweberiläisessä ja neomarxilaisessa teoretisoinnissa tarkastellut luokkien horisontaalisen ja vertikaalisen eriytymisen kysymykset, nk. ristiriitais-ten luokka-asemien hahmottamisyriytykset että luokkien ja kansalaisyhteis-kunnan suhteen tutkiminen yhteiskunnan intressirakenteen kannalta. Intressirakenteen monimutkaisen systeemin ja sen sisällä kehittyvien konfliktioivien (uusien ja vanhojen) intressien suhteiden tarkastelu tekee mahdolliseksi muotoilla pluralismiteorian peruskysymys nykyteoretisoinnin edellyttämällä luokkateoreettisella perustalla. Tätä on käsitelty niissä teoretisoinneissa, joissa on pohdittu intressikonfliktirintamien siirtymisen ongelmaa suhteessa luokkakonflikteihin ja tämän vaikutuksia moderniin joukkodemokratiaan pohjautuviin poliittisiin järjestelmiin (ks. esim. Berg-mann et al. 1969; Touraine 1971; 1981; Hirsch 1980; Inglehart 1971; 1977; Brand et al. 1984; Urry 1981; 1982).

Eriytyisen tärkeänä politiikan sosiologisesti tulkitun luokkateorian kannalta pidän *Adam Przeworskin* (1977; 1985) teoreettisia kehittäjiä, joissa hän problematisoi mekaanisen tavan tulkita 'Klasse an sich' - 'Klasse für sich' -erottelu. Edellistä ei voida Przeworskin mukaan pitää löytämistään odottavana 'olemuksena', sillä sellainen käsitys johtaisi historian ja subjektin autonomian täydelliseen häviämiseen. Poliitiikan analyysin perustaksi eivät kelpaa sellaiset luokkakonseptiot, joissa rajoi-tutaan 'luokkiin paperilla', rakenneanalyysin perusteella 'todennäköisim-min' aktualisoituihin muodostelmiin (ks. Bourdieu 1985b). Ongelman teoreettista ratkaisua voidaan etsiä *Bourdieu*n ja *Giddensin* kehittelemistä rakenteen 'kaksinaisuuden' konseptioista. Sitä kautta luokat ja intressien muut kollektiiviset 'kantajat' tulkitaan prosesseiksi, jotka ovat tulosta subjektien toiminnasta ja yhteiskunnallisista taisteluista. Luokkien ja 'intressiryhmien' muotoutuminen ei tämän käsityksen mukaan ole valmiin olemuksen 'itsensä toteuttamista', vaan tiettyjen edellytysten mahdollis-tamissa rajoissa toteutuva konkreettisilta muodoiltaan 'avoin' prosessi, jonka yhteiskunnalliset taistelut realisoivat. *Prosessia voidaan (ja pitää) tarkastella sekä poliittisten luokkien konstituoitumisena (ts. yhteiskun-*

nallisesti ja poliittisesti todellisuudessa toimivien ryhmien muodostumisena että luokkien poliittisena (ja ideologisena) muodostumisena ('taistelu luokista', luokkarakenteen ja intressiasemien poliittis-ideologinen muokaus).

(2) Toinen yhteys, missä pluralismiteorian kysymyksenasettelut aktualisoituvat on *hegemoniateoretisointi*. Siinä poliittista järjestelmää tarkastellaan monimutkaisena ja -tasoisena 'tuki- ja vastarintapisteiden' kokonaisuutena (ks. Foucault 1981). Rakenteellisesti ankkuroitunut hegemonia muodostuu 'tukipisteiden' kombinaationa jonkin tai joidenkin 'solmukohtien' (ks. Laclau & Mouffe 1985) ts. eri 'intressidiskursseille' yhteisten intressielementtien ympärille; tätä kautta muodostuu välittömien intressien kompromissiin perustuva hallitseva hegemoninen blokki (Gramsci). Ja vastaavasti myös vaihtoehtohegemonisen 'projektin' muotoutumisen edellytyksenä on eri 'vastarintapisteiden' yhdistäminen 'solmukohdiksi', joilla on rakenteellista 'kausaalista voimaa'. Tätä *Antonio Gramscin* tuotannon teoreettista taustaa vasten voidaan tarkastella erilaisia käsityksiä valtion (kansalaisyhteiskuntaan) laajenemisesta sekä nk. uusiin yhteiskunnallisiin liikkeisiin liittyviä hegemoniateoreettisia ongelmia (ks. esim. Gramsci 1967; Foucault 1981; Hirsch 1980; 1981; Brand 1982; Jäger 1980a; Siisiäinen 1982a).

(3) Pluralismiteoriassa muotoillut ongelmat nousevat esille myöskin *keskusteluissa intressien muotoutumisesta ja sitä kautta intressisubjektien kehittämisestä*. Perinteisesti ongelma on asetunut 'objektivismin' ja 'subjektivismin' välisenä dualismina (ks. Bentley 1908; Gramsci 1967). Jos intressi käsitetään voimaksi, joka antaa subjektin yhteiskunnallis-poliittisille käytännöille suuntautuneisuuden, intressin määrittelyssä joudutaan ratkomaan rakenteen (intressin kohdalla: intressiaseman) ja subjektin toiminnan välityssuhteen ongelmaa (konkreettisen intressin subjektiivinen muotoileminen). Tässä tutkimuksessa kehitellyssä dialektisessa intressin käsitteessä 'objektivismin' ja 'subjektivismin' jaon mukainen vastakkainasettelu rakenteen ja subjektin suhteen määrittelyssä pyritään ylittämään rakenteen 'kaksinaisuuden' käsitteen avulla (ks. Gramsci 1967; Bourdieu 1977; 1979; 1980a; Giddens 1985a; Massing 1979). Rakenteen kaksinaisuuden ongelma kytkee yhteen intressin dialektisen käsitteen ja edellä mainitun käsityksen luokkien muotoutumisesta taistelun tuloksena.

Teoreettisen keskustelun nykyvaiheessa on olemassa runsaasti tutkimuksen ja keskustelun tuloksia, jotka osoittavat suuntaa synteeseille.

Pluralismiteorian hahmottamassa kokonaisuudessa on silti edelleen monia heikosti tutkittuja kysymyksiä. *Tämän tutkimuksen lähtökohtana on käsitys, että nykyteoreettisen keskustelun perusteella on mahdollista erotella sosiologisen pluralismiteorian rationaalinen ydin ja muotoilla se osaksi luokkateoreettiselle (ja intressiteoreettiselle) perustalle rakentuvaa hegemoniateoriaa, jonka toinen aspekti sisältyy inkorporointikonseptioon. Tämä on yleisellä tasolla muotoiltuna tutkimuksen päämäärä.*

Tutkimuksessa pluralismiparadigma on jaettu jo edellä esitettyihin kolmeen osa-alueeseen: tämä jako perustellaan sosiologisen pluralismiteorian kehityksen kahta päävaihetta käsittelevässä *toisessa luvussa*. Luku pohjustaa samalla koko tutkimuksen rakenteen.

Kolmannessa luvussa tutkimuskohteena on intressin käsite. Siinä erotellaan toisistaan intressiaseman käsite ja intressin käsite ja tarkastellaan niiden suhteen kautta rakenteiden ja subjektin toiminnan välityksen ongelman 'objektivistisia', 'subjektivistisia' ja 'dialektisia' ratkaisurytyksiä. 'Dialektisen' intressin käsitteen perustalta on mahdollisuus kehittää myös niitä teoreettisia 'kriteerejä', joiden avulla voidaan arvioida erilaisten 'intressidiskurssien' toteutumisen edellytyksiä hegemonian kannalta. Luvun toinen pääkohde on nk. 'toden' ('objektiivisen') intressin ongelma eli kysymys siitä, millä edellytyksillä tietyn ryhmän intressistrategioiden ja intressin tiedostamisprosessin vääristymistendenssit voidaan todeta ja mahdollisesti estää.

Neljäs luku käsittelee intressien muotoilemisen ongelmia eri yhteiskuntaluokissa ja ennen muuta intressien ja organisaation välistä suhdetta. Intressien organisaation merkitystä tarkastellaan yhtäältä intressisubjektien kannalta: miten eri luokkien kohdalla intressin muotoutuminen ja intressiyhteenliittyminen tapahtuu ja millainen vaikutus oligarkkisten rakenteiden muodostumisella on niiden 'alkuperäisten' intressien toteutumiselle ja toisaalta organisoitumista tarkastellaan osana yhteiskunnan poliittista kokonaisorganisaatiota, osana 'integraalista valtiota' (Gramsci), hegemoniakysymyksenä. Tässä luvussa tarkastellaan pluralismiteorian haastajan, inkorporoitumisteorioiden ryhmän konseptioiden kehittymistä ja kehitellään hegemoniateorian rakentamisen tähän aspektiin liittyviä elementtejä. Intressien muotoutumista tarkastellaan yhtäältä nousevan kapitalismin kaudella kehittyneinä 'taisteluina luokkaintresseistä'; ne ilmenivät taloudellisina, ideologisina ja poliittisina taisteluina, joiden seurauksina politiikankin alueella toimivat ryhmät syntyivät osin edeltäneiden yhteisö-

muotojen sulautumisprosessin kautta. Toisaalta prosessia tarkastellaan osittain samanaikaisesti tapahtuvana, osittain myöhemmin kehittyvänä -jo 'valmiin'- kapitalistisen luokka- ja intressirakenteen suhteena poliittiseen organisoitumiseen; poliittinen organisoituminen ja organisaatio paitsi artikuloi, myös osallistuu taisteluun luokka- ja ryhmäintresseistä, synnyttää horisontaalista ja vertikaalista eriytymistä (herrsuhde- ja alistussuhteita) luokkien ja ryhmien välille ja sisälle. Tämä on politiikan sosiologian keskeisiä teemoja 1980-luvulla.

Viiides luku keskittyy pluralismiteorian kokonaiskäsitteeseen poliittisen järjestelmän vakaisuuden edellytyksistä. Intressien pirstoutumisen ongelma muotoillaan (neo)marxilaisen ja (neo)weberiläisen luokkateoretisoinnin perustalla. Abstraktilta luokkakriteerien tasolta ('luokista paperilla') edetään luokkien taloudellisen eriytymisen tarkastelun kautta kansalaisyhteiskunnan luokkia kerrostavaan ja strukturoivaan vaikutukseen. Luokkien ja kansalaisyhteiskunnan (subjektien muodostumisen) alueen yhteisvaikutuksen perustalta luvussa tutkitaan intressirakenteen muotoutumisprosessia ja sitä kautta luodaan perustaa kilpailevien intressikonfliktirintamien ongelman tarkastelulle. Yleistavoitteena on konkretisoida sitä välitysprosessia, jonka kautta 'taloudelliset luokat' muuttuvat 'sosiaalisiksi' ja 'poliittisiksi luokiksi' (ks. Giddens 1973). Luokkarakennetta voidaan 'ilmaista' lukuisilla erilaisilla ryhmittymillä, minkä vuoksi välitysprosessin hahmottaminen on ratkaisevassa asemassa kokonaisuuden ja 'osadiskurssien' suhteen tarkastelussa.

Tutkimuksen *kuudes luku* siirtää intressirakenteen eriytymisen tarkastelun konfliktirintamien keskinäissuhteiden ja poliittisten 'kamppailujen' alueelle. Gramscin hegemoniakonseption keskeisimpiä käsityksiä on se, että konfliktirintamien 'solmukohdat' leimaavat vallitsevan hegemonian suuntautuneisuuden ja että hallitsevalle vaihtoehtoisten hegemonisten liittoutumien muotoutuminen on ko. rintamien keskinäissuhteista riippuvainen. Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden synnyn edellytysten ja poliittisen 'kausaalisen voiman' (ks. Abercrombie & Urry 1983) kriteerejä kehitellään Gramscin 'elimellisten' ja 'suhdanneluonteisten liikkeiden' konseptin perustalta. 'Intressidiskurssien' muotoutumisen 'avoimen' luonteen ja rakenteellisten edellytysten suhteen ongelmaa yritetään ratkaista muun muassa yhdistämällä Bourdieun ja Przeworskin käsitykset Gramscin hegemoniateorian kehittelyyn.

Kunkin osa-alueen kohdalla pyritään osoittamaan sosiologisen pluralismiteorian puutteet ja spesifioimaan, mitkä konseptit voidaan sisällyttää politiikan sosiologian uusien teoretisointien osiksi. Samalla tuodaan keskusteluun pluralismin teoreettisissa kritiikeissä kehitellyt, täydentävät tai niille perustaa luovat 'uudet' käsitteet. Tutkimus ei siten pyri pluralismiteorian edelleenkehittelyyn, vaan sen teemojen uudelleenmuotoilemiseen uudemman teoreettisen tutkimuksen perusteella.

Tutkimuksen konkreettinen rakenne muotoutuu edellä esitettyjen kilpailevien paradigmojen yhteisvaikutuksesta. Nykyiset teoretisoinnit ovat korostaneet eräitä sosiologisen pluralismiteorian teemoja, osittain niiden jatkuvuuden, osittain kritiikin kautta kumoamisen muodossa. Sama asiointi ilmenee myös inkorporoitumisteorioiden kohdalla. Poliitiikan sosiologinen keskustelu on noudattanut viime vuosiin saakka, esimerkiksi yhdistysten tutkimuksessa, varsin selvästi pluralismi - inkorporointi -kiistan yhteistä keskustelun asetelmaa. Siitä käsin keskeiseltä osin on suoritettu paitsi tämän tutkimuksen rakenteen tematisointi myös monet teoreettiset rajaukset: ideologia- ja tietoisuusteoriaan, yleiseen valtioteoriaan; subjektien muotoutumisen teoriaan jne. Samalla tavalla tarkastelun aspekti tai suunta tutkimukseen sisältyviin kohteisiin määräytyy paljolti lähtökohtaparadigman suuntaiseksi. Esimerkiksi kansalaisyhteiskuntaa tarkastellaan hegemonian ja poliittisen järjestelmän uusintamisen (vakaisuuden) näkökulmasta eikä subjektien muotoutumisen tai 'emansipaation' tms. kannalta.

Seitsemäs luku sisältää intressien, organisoitumisen ja poliittisen järjestelmän suhteen erilaisten teoretisointien typologian kehittämisen. Luvussa suoritetaan yhteenveto edeltäneiden lukujen tuloksista. Se muodostaa näin ollen tutkimuksen eräänlaisen tiivistelmän. Luvun päätarkeoituksena - johon edeltäneiden osien temaattisilla kehittelyillä on tähdätty - on synteetin hahmotteleminen sosiologisen pluralismiteorian ja inkorporointilähestymistavan adekvaattisiksi todetuista elementeistä luokateoreettisella perustalla. Tärkein teoreettinen 'viitekehys' tälle synteetille on Gramscin hegemoniakonseptio, johon kilpailevien paradigmojen tietyt elementit voidaan kombinoida vakaisuuden kahdeksi välttämättömäksi teoreettiseksi aspektiksi¹

2. INTRESSIT, YHDISTYSLAITOS JA POLIITTISEN JÄRJESTELMÄN VAKAISUUS SOSIOLOGISESSA PLURALISMITEORIASSA

2.1. Sosiologisen pluralismiteorian ensimmäinen sukupolvi: teorian muotoilu

2.1.1. Rousseau, Madison ja de Tocqueville

Vaikka pluralismiteorian juuria voidaan etsiä aina Aristoteleen kirjoituksista saakka (ks. Connolly 1969, 5), on pluralismi sosiologisena intressien ja sosiaalisten yhteenliittymien teoriana selvästi porvarillisten valtakuntien aikakauden tuote. Pluralismi -termiä käytti ensimmäisenä Christian Wolff (1679-1754), minkä lisäksi myös Kantin 'Anthropologie'ssa' (1798 I, § 2) todetaan pluralistinen ajatustapa egoismin vastakohtaksi: "PLURALISM, d.i. die Denkungsart: sich nicht als die Ganze Welt in seinem Selbst zu befassend, sondern als einen klassen Weltbürger zu betrachten und zu verhalten" (Steffani 1980, 16; ks. myös Connolly 1969; Buhr 1974, 940; Loewenstein 1972). Sosiologisen pluralismiteorian kannalta relevantteja kysymyksenasetteluja löytyy eräiltä keskeisiltä 1700-luvun ja 1800-luvun alun ajattelijoilta Euroopassa (erityisesti Rousseau ja Montesquieu) ja Yhdysvaltojen liittovaltioajatuksen varhaisilta teoreetikoilta Amerikassa (The Founding Fathers, erityisesti Madison). Pitkästi sosiologisen pluralismiteorian keskeisiä ideoita kehittänyt tutkijaksi Alexis de Tocqueville, jonka erityisenä ansiona oli amerikkalaisen ja eurooppalaisen teoretisoinnin ja yhteiskunnallisen kehityksen tarkastelun yhdistäminen kokonaisuudeksi.

Tältä varhaiselta kehityskaudelta juontaa juurensa myöskin pluralismin käsitteen kaksijakaisuus yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa.

Näistä termin käyttötavoista ensimmäinen juontuu anglosaksisesta traditiosta, jossa pluralismia ei kytketty intressien valtiolliseen edustusjärjestelmään tai kokonaisintressin konsensuksesta määräytyvään funktionaaliseen ylivaltaan suhteessa erityisintresseihin. Tässä traditiossa päinvastoin korostui monistisen suvereenisuusvaatimuksen hajoaminen ja siihen liittyvä erityisintressien painotus. Juuri tästä teoreettisesta perinteestä voidaan ymmärtää *sosiologisen pluralismiteorian* kehittyminen. Siinä yhteiskunnan poliittisen järjestelmän vakaisuutta lähestytään tarkastelemalla eriasteisen autonomian omaavien toistensa rinnalla toimivien tai keskenään kilpailevien ryhmien ja yhdistysten/yhteenliittymien 'moninaisuutta'. Järjestelmän vakaisuuden edellytyksiä voidaan analysoida ko. yhteenliittymien keskinäissuhteiden perusteella. *Pluralismi käsitetään tällöin yhteiskunnallisen asiaintilan teoreettiseksi kuvaukseksi ja siten se on luonteeltaan analyttinen käsite* (Blanke 1975 et al. 201-202; Steffani 1972, 9; 1980, 9).

Pluralismi-termin toinen käyttötapa on tyypillinen *politologiselle valtio- tai valtiosääntöteorialle* (esim. Montesquieun panos vallanjako-opin kehittäjänä; ks. Blom 1982, 16-18). Näissä teorioissa, joiden perusta kehiteltiin keskeisesti kuluvan vuosisadan alussa, tärkeä ongelma on yhteiskunnan ja valtion välisen suhteen tarkastelu ja monististen valtioteorioiden kritiikki. Tässä käytettävässä pluralismilla tarkoitetaan vallanjakoon ja/tai liittovaltioideaan pohjautuvaa valtiosääntöjärjestelmää, jonka ymmärtämiselle puolueiden ja intressiyhteenliittymien järjestelmä on välttämätön. Politologisessa pluralismikonseptiossa on usein keskeistä myöskin kysymys 'hyvästä', perusarvot ja vapauden toteuttavasta valtiosta. Tästä syystä *politologinen pluralismiteoria on usein saanut voimakkaita normatiivisia päртеitä* (Dahl, Truman, Fraenkel; ks. Steffani 1972, 9-13; 1980, 16).

Tässä tutkimuksen kohteena ovat sosiologisen pluralismiteorian (joka vähitellen 1950-luvun loppuun mennessä muodostui politiikan sosiologian johtavaksi 'paradigmaksi') käsitykset intresseistä, intressien organisoitumisesta (yhdistyslaitos) ja merkityksestä poliittisen järjestelmän (vrt. hegemonian) vakaisuudelle. Tarkasteltavat teoreetikot ovat kehitelleet politiikan sosiologian nykyisen teoreettisen keskustelun kannalta tärkeitä ideoita. Tämä onkin tärkeä valintakriteeri: uudet teoreettiset keskustelut merkityksellistävät edeltäjiään aina uudella tavalla. Tästä perspektiivistä tutkimuskohteena olevan sosiologisen pluralismiteorian kannalta perusta-

vanlaatuisen ongelman muotoilun löydämme *Rousseau*n käsityksistä yksityisten ja yleisten intressien suhteesta pienten valtioiden olosuhteissa. Kansan suvereenisuuden ilmentymä on *Rousseau*n mukaan 'yleistahto' ('la volonté générale'), joka syntyy suhteesta yhteisintressiin ('l'intérêt commun'). Tästä tulee erottaa erityistahtojen summana muodotettava 'kaikkien tahto' (la volonté de tous), jonka synty-yhteyden muodostavat yksityisintressit ('l'intérêt privé') (sit. Hirsch-Weber 1969, 54). *Rousseau*n mielestä oli tärkeää puolustaa yksilöllisyyttä harvojen etuoikeutettujen ja voimakkaiden etuja vastaan, jotta yleistahto pääsisi suoraan ilmenemään kansalaisille. Erityistahdoilla on taipumus kehittyä vastakohtaisiksi yleistahtoon kanssa. Yksityisintressejä vastaavilla 'osittaisilla yhteenliittymillä' (associations partielles) on yhteistahtoon kannalta kielteinen vaikutus, koska niiden avulla ja niiden kautta syntyvässä poliittisessa ja yhteiskunnallisessa kokonaisuudessa erityistahto saattaisi syrjäyttää yleistahtoon. Samalla estyisi osittaisyhteenliittymien intressien sovittaminen, mitä yleistahto vaatii. *Rousseau* kiteyttää käsityksensä osittaisyhteenliittymien yksityisintressien ja poliittisen järjestelmän suhdetta välittävästä roolista seuraavasti:

"jokainen poliittinen yhteiskunta koostuu erilaisista muista pienemmistä yhteisöistä (sociétés), joista jokaisella on intressinsä ja maksiiminsa... Näiden erityisten yhteisöjen tahdolla on aina kaksi suhdetta: yhdistysten (associations) jäsenille se on yleistahto; suurelle yhteiskunnalle se on erityistahto, joka hyvin usein on ensimmäisessä suhteessa rehellistä ja turmelunutta toisessa."
(*Rousseau*: De l'Economie Politique, sit. Hirsch-Weber 1969, 56).

Rousseau ilmaisee erityisintresseihin pohjautuvien yhteenliittymien/ yhdistysten kaksoisluonteen. Ensiksikin niiden "me-funktion": erityisintressin kannalta ne ovat edullisia ajaessaan jäsenten etuja ulkopuolisten suhteen tai ulkopuolisia vastaan; ja toiseksi niiden merkityksen järjestelmäkokonaisuuden kannalta: ilman yhteisintressin hallitsevaa asemaa yhteiskunnan kokonaisuus saattaa kehittyä erityisintressien keskinäisen kilpailun seurauksena 'kaikkien intressin' eli erityisintressien 'summan' muodostavan intressin dominoinnin suuntaan. Tuossa järjestelmässä ei toteutuisikaan 'yhteisintressi', vaan 'kaikkien intressille' antaisi leiman voimakkaimpien intressi. *Rousseau* piirtää myös vaihtoehdoisen teoreettisen kuvan poliittisesta yhteiskunnasta, joka koostuu pienemmistä (intres-

si)yhteisöistä, jotka kokonaisuutta vastaavan yhteisintressin ja siihen nojautuvan yleistahdon on otettava huomioon; nämä osittaisyhteenliittymät puolestaan modifioivat yleistahdon toteutumista omien tahtojensa avulla (Rousseau emt.: 1918; Müller 1965; Hirsch-Weber 1969, 54-56).

Rousseau ei näin ollen suhtautunut erittelemättömän kielteisesti kaikkiin välittäviin yhteenliittymiin, toisin kuin useissa Rousseau-tulkinnoissa on esitetty (vrt. Nisbet 1953, 147; Sabine 1952, 464). Rousseau erotti toisistaan ajan romanttisen hengen mukaisesti ja Machiavelliin pohjautuen yhteisintressille, yhteiskuntakokonaisuudelle vahingolliset intressiyhteenliittymät ja sille hyödylliset yhteisöt, ei-toivotut ja toivotut yhteisöt. Puolueiden ja 'yhteiskuntafaktioiden' muotoinen organisoituminen oli sen vuoksi vahingollista, että niiden kautta erityistahto voisi syrjäyttää yleistahdon, oligarkia demokratian, epäoikeudenmukaisuus oikeudenmukaisuuden. Yhteiskuntakokonaisuuden kannalta hyödyllisiä olivat ne yhteenliittymät, jotka auttoivat yksilöä elämään luonnonmukaisesti ja tyydyttämään inhimillisiä tarpeitaan; nämä olivat toivottavia, jos ne tekivät ihmisistä hyviä ihmisiä ja kansalaisia (Rousseau 1918, 61; Goldsmith 1969, 120-123).

Rousseauun kirjoituksissa hahmotetaan ja problematisoidaan kaksi poliittisen järjestelmän kokonaisuuden muotoutumisen tapaa: (1) yleisintressiin perustuva, jossa kokonaisuus 'oikeudenmukaisesti' ja 'sovittaen' ottaa huomioon kaikki jäsentensä intressit; tällöin se ei muotoudu intressimarkkinoiden tuloksena, ei ole eri intressien summa; (2) 'kaikkien intressin' dominointiin perustuva poliittinen järjestelmä, jossa hallitseva intressi muotoutuu 'intressimarkkinoiden', intressien vuorovaikutuksen perustalta ja jossa Rousseauun mukaan tendenssinä on vahvimpien intressin valtaantulo. Näistä jälkimmäinen konseptio siirtyi sosiologisen pluralismiteorian keskeiseksi ainekseksi (vrt. Bentley; Truman), edellinen puolestaan on noussut esille erilaisissa (vasemmistolaisissa ja oikeistolaisissa) pluralismikritiikeissä, joista monet ovat olleet politologisesti painottuneita (esim. Schmitt; marxilainen yleinen pluralismikritiikki).

Rousseauun erottelu erilaisten intressiyhteenliittymätyyppien välillä on jäänyt ottamatta huomioon monilta opin käytäntöön soveltajilta. Usein tähän yhdistyy myös sen unohtaminen, että Rousseauun tarkastelu ei ole suoraan sovellettavissa lainsäädäntöön ja suuriin valtioihin (Englannissa 'The General Combination Act' vuodelta 1779 ja Ranskassa 'Loi Le Chapelier' vuodelta 1791)².

Ranskassa vallankumouksen ajan lainsäädännössä feodalismin kumoamiseen tähdänneet uudistukset vietiin niin pitkälle, että perustuslain keskeiseksi periaatteeksi tuli valtion yksipuolinen korostaminen ja kaikkien samansäätyisten kansalaisten yhteenliittymien kieltäminen: "Valtiossa ei ole enää mitään korporaatiota. On vain yksityisten yksilöllinen intressi. Kenenkään ei ole lupa istuttaa kansalaisiin välittävää intressiä ja irrottaa heitä korporaatiohengen avulla julkisista asioista". Myös sosiologian pioneerien Saint-Simonin ja Comten tuotannossa uutta yhteiskuntaa vastaavan poliittisen muodon (valtion) etsiminen oli keskeinen kohde (Ehrlich 1966, 13; ks. myös Müller 1965, 341; Therborn 1974, 144-145).

Englannin lainsäädännössä pyrittiin myöskin normatiivisesti estämään samansäätyisten yhdistyminen. Niin David Hume kuin Adam Smithkin suhtautuivat kirjoituksissaan vastahakoisesti välittäviin organisaatioihin. *Smithin* 'realistinen' kanta oli se, että kansalaisten yhteenliittymät häiritisivät *laissez faire* -automatismin toimintaa. Tulevaisuuteen kuului hänen käsitystensä mukaan kuitenkin vääjäämättä samaan ammattiin kuuluvien organisoituminen; lainsäädännön ei tulisi sitä kuitenkaan helpottaa, pikemminkin päinvastoin (ks. Müller 1965; Ehrlich 1966, 14).

Preussin lainsäädäntö noudatteli myöhästyneenä samoja teitä. Siellä vedottiin yksipuolisesti tulkittuun *Hegel*in oikeusfilosofiaan. Siitä omakuttiin Hegelin valtiokorostus, mutta unohdettiin, että Hegel suhtautui myönteisesti korporaatiomuotoisiin välittäviin organisaatioihin. Hegelillä tarkasteluasetelma oli varsin samankaltainen kuin Rousseaulinkin. 'Oikeusfilosofiassa' erityisintressin ja yhteishyvän suhde asetetaan seuraavasti:

"Yksilöt ovat tämän valtion kansalaisina *yksityishenkilöitä*, joiden päämääränä on oma intressi. Koska tämä on yleisen välittämää, joka siten ilmenee sille välineenä, voivat he saavuttaa sen vain sikäli kuin he itse määrittävät tietämisensä, tahtomisensa ja tekemisensä yleisellä tavalla ja kytkevät itsensä tämän yhteysketjun jäseneksi" (Hegel 1821, § 187, sit. Hirsch-Weber 1969, 58).

Hegelkin korostaa erityisten välittävien yhteenliittymien merkitystä yksilöiden ja yhteistahdon suhteessa. Näitä välittäviä yhteenliittymiä Hegelillä edustivat säädyt (Stände) ja niiden tyypilliset yhteenliittymisen muodot korporaatiot. Tahto oli aina persoonallista ja ylipersonallista, ei koskaan vain yksilöllistä. Korporaatio edustaa objektiivisen moraalien (Sittlichkeit) muotoa, joka toteuttaa hengen itsekehitystä (die Selbstentwicklung des Geistes). Tässä tulevat esiin hegeliläisen ajattelun mukaisen

yhdistymisvapauden rajat: porvarilliselle yhdistysvapauden idealle (yhdistyminen vapaasti mihin tahansa päämäärään pyrittäessä) ei jäänyt sijaa (laajemmin, ks. Müller 1965, 157-; Hirsch-Weber 1969, 57-59; Chapman 1969, 95; Ehrlich 1966, 14).

Huolimatta edellä hahmotelluista yhteenliittymisen rajoituksista muodosti juuri Ranskan suuri vallankumous eräänlaisen historiallisen sysäyksen sille kehityskaudelle, jonka aikana yhdistymisvapaus yhtenä monista porvarillisista vapauksista löysi tiensä myös useiden Euroopan valtioiden valtiosääntöihin ja lainsäädäntöön ja sitä kautta tuli ratkaisevalla tavalla vaikuttamaan poliittisen historian kulkuun (ks. Merikoski 1935, 9). Yhdistysvapauden läpimurron liikevoimat syntyivät kapitalismin yleisestä kehityksestä: yhdistymisvapauden rajoitukset koskivat myös elinkeinonharjoittajia ja muuta taloudellista toimintaa ja sellaisina ne myös raivattiin uusien yhteiskuntasuhteiden tieltä.

Amerikassa intressiyhteenliittymien ja yhdistysten kehitys sai historiallisten tekijöiden perustalla varsin erilaisen muodon kuin Euroopan mantereella. Pluralismi yhteenliittymien moninaisuutena kukoisti Amerikassa kapitalismin nousukaudella puhtaampana kuin missään muualla. Tutkimuksissa tälle on löydetty kaksi keskeistä syyryhmää: ensiksikin Amerikan feodaalisen menneisyyden puuttuminen ja toiseksi pitkä individualistis-liberalistinen ajattelutraditio (joka liittyy edelliseen syyhyyn) (Steffani 1980, 32-; Loewenstein 1972, 188-; Ehrlich 1966, 11-19).

Feodaalisen menneisyyden puuttuminen merkitsi kapitalistisen kehityksen liikkeellelähdön 'luontevaa' helppoutta Amerikassa. Suotuisa yrittäjämiljöö loi parhaat mahdollisuudet yhteiskunnan 'pluralistiselle' eriytymiselle. Erilaiset yhteenliittymät kehittyivät vapaasti paikallisia erityisolosuhteita heijastavasti eri alueilla tai levisivät nopeasti alueelta toiselle, silloin kun ne pyrkivät yleisempien intressien edistämiseen. Suotuisia edellytyksiä yhdistyslaitoksen kehitykselle loivat myöskin maan yleinen vauraus, väestön moninaisten ryhmien tasa-arvoisuus sekä desentralisoitu poliittinen rakenne. Näin ollen ei ollut mikään sattuma, että juuri Amerikan Yhdysvaltojen eräiden valtioiden perustuslakeihin kirjattiin ensimmäiseksi yhdistymisvapauden periaate 1770-luvulla (Merikoski 1935; Loewenstein 1972, 188-189; Müller 1965; Ehrlich 1966, 14-15).

Individualismin ja liberalistisen ajattelutradition yhteydet amerikkalaisen pluralismiteorian kehitykseen ovat hyvin selvät. Kun eurooppalainen pluralismiteoria lähti liikkeelle tilanteesta, jossa keskeiseksi on-

gelmaksi muodostui valtion ja yhteiskunnan eron voittaminen ja torjuntataistelu monistisen valtioteorian suvereenisuusvaatimuksia vastaan, kehittyi teoria alkukaudellaan Yhdysvalloissa pohdintoina yhdistyksistä yksilöllisten tarkoituserien toteuttajina sekä ryhmistä eräänlaisina korkeamman tason yksilöongelmina (Steffani 1980, 32-33). Yhdysvalloissa yhdistymis- ja kokoontumisvapauden ajatuksella oli myös selviä yhteyksiä uskonnollisten liikkeiden, erityisesti eräiden protestanttisten lahkosten kehitykseen. Huomattava osa Amerikkaan suuntautuvasta siirtolaisuudesta oli Euroopan uskonnollisten ristiriitojen purkautumista maastapakona: tämä oli yksi ideologinen erityisedellytys yhdistystoiminnan varhaiselle nopealle kehitykselle ja yhdistymisvapauksien vaatimuksille Yhdysvalloissa (Müller 1965, 23).

Kun eurooppalainen pluralismiteoria varsinaisesti alkoi vasta viime vuosisadan vaihteen tienoilla (selvimmin Otto von Gierken teorialla 'yhdistyspersoonallisuudesta' (Verbandspersönlichkeit)), ulottuvat amerikkalaisen teorian juuret keskusteluun vuoden 1789 liittovaltiolainsäädännöstä. Liittovaltioteorian perustanlaskijat, 'The Founding Fathers' pyrkivät käsityksissään yhdistämään Locken individuaaliliberalismin, Burken konservatismiin ja Rousseau'n osallistuvan demokratian elementit (ks. Steffani 1980, 17-18). Keskeisimmiksi teoreetikoiksi nousivat Hamilton ja Madison. Erityisen merkittäväksi muodostui *Madisonin* vuonna 1787 kirjoittama essee 'The Federalist No. 10' (tässä 1966, 2-5). Madisonin kiinnostuksen kohteena oli erilaisten intressiyhteenliittymien vaikutus hallintokokonaisuuteen. Madison käytti käsitettä 'faction', jolla hän tarkoitti "joukkoa kansalaisia, muodostavatpa nämä enemmistön tai vähemmistön kokonaisuudesta, joukkoa, jonka jokin yhteinen intohimon tai intressin impulssi on yhdistänyt ja pannut liikkeeseen" (Madison 1966, 2). Ajalleen tyypillisesti Madison näkee 'faktioiden' latentteina syinä ihmisluonnon ominaisuudet, mutta pluralismiteorian tulevan kehityksen kannalta on keskeistä, että hän tarkastelee 'faktioita' konkreettisesti yhteiskunnan monenlaisten ristiriitaisten intressien ilmentäjinä. Uskontoa ja hallitusta koskevat erilaiset mielipiteet, käytännön toimintaa koskevat spekulatiot ja johtajien valta-pyyteet johtavat 'puolueiden' syntyyn. Puolueet intressien toteuttajina ovat Madisonin mukaan väistämättömiä vapaassa yhteiskunnassa. Faktioitumiseen johtaneet intohimot ja intressit

"ovat kiihottaneet ne keskinäisellä vihamiehisyydellä ja tehneet ne taipuvaisemmiksi toistensa kiusaamiseen ja sortamiseen kuin

työskentelyyn yhteisen hyvän puolesta... Mutta yleisin ja pysyvin faktioiden lähteistä on ollut omaisuuden erilainen ja epätasainen jakautuminen. Omaisuutta hallitsevat ja ilman olevat ovat aina muodostaneet erilaisia intressejä yhteiskunnassa... *Maanomistusintressi, kauppiasintressi, rahanomistusintressi monien vähäisempien intressien ohella, syntyvät välttämättömyydestä sivistyneissä kansakunnissa ja jakavat ne eri luokkiin, joita liukuttavat erilaiset sentimentit ja näkemykset. Näiden erilaisten ja ristiriitaisten intressien sääntely muodostaa nykyaikaisen lainsäädännön päätehtävän"* (1966, 3; korostus/MS).

Sosiologisen pluralismiteorian eräät peruskonseptiot löydetään Madisonin tiivistyksestä: keskeisillä intressifaktioilla on varallisuuseroihin pohjautuva luokkaperusta, ja tätä luokkajakoa vastaavat myös erilaiset luokkasentimentit ja muut näkemykset; poliittisen järjestelmän kokonaisuuden kannalta keskeiseksi kysymykseksi muodostuu näiden luokkaintressien sovittaminen ja sääntely. Yhteiskunnan ja yksilön vapauden todellisen uhkan muodostaa Madisonin mukaan intressifaktioiden tyrannia (vrt. Rousseau). Kuitenkin *mitä suuremmasta yhteisöstä on kysymys, sitä enemmän intressejä ja intressiryhmiä siinä kehittyy. Mitä suurempi intressimoninaisuus, sitä vähäisemmäksi tulee todennäköisyys, että yksi intressi pystyisi saamaan kansalaisten enemmistön päriinsä* ja faktionsa kautta tyrannisoimaan muuta yhteisöä. Yhteisön suuruus on näin ollen tärkeä vapauden edellytys; sellaisessa yhteisössä enemmistö voidaan saavuttaa vain kompromissien kautta. Kuitenkin tyrannin vaaran torjuminen edellyttää myöskin hallituksen lainsäädännöllisiä toimenpiteitä faktioiden toiminnan sääntelemiseksi. Eli tyrannian ehkäisemisen kaksi keskeistä edellytystä Madisonin mukaan olivat: (1) ryhmien moninaisuus ja (2) hallituksen toimenpiteet, joilla vahvistetaan tietyt konsensususta ylläpitävät toimintasäännöt (ks. Madison 1966, 4-5; Schattschneider 1942, 18-19; Dahl 1956, 14-22).

Alexis de Tocqueville'n kaksiosainen tutkimus 'La démocratie en Amérique' (1835-1840; tässä 1951, I-II) yhdistää teoreettisesti relevantilla tavalla eurooppalaisen ja amerikkalaisen pluralismiteorian ja yhteenliittymien/yhdistysten teoreettisen tarkastelun. Siinä eurooppalaisen tradition ideologis- teoreettinen näkemys kytkeytyy amerikkalaisen pluralismikonkretian tarkkaan havainnointiin.

Euroopassa Ranskan vallankumouksen jälkeen syntyi konservatiivinen vastareaktio valistuksen radikaalille yhteiskuntafilosofialle. Selvimmin

romanttis-konservatiiviset ideat on muotoiltu de Bonaldin ja de Maistren (vrt. myös Burke) tuotannossa. Näille teoreetikoille tarkasteluperspektiivin muodosti status quo ante, Ranskan vallankumousta edeltänyt aika. Ihanteena oli idealisoitu harmoninen, keskiaikainen maaseutuyhteisö. Valistusfilosofiassa ja sitä seuranneessa porvarillisessa kehityksessä kiellettiin välittävien yhteenliittymien merkitys ja korostettiin ennen kaikkea yksilön ja järjen merkitystä. Konservatiivisen reaktion teoreetikot pitivät tärkeinä käsitteinä ryhmän, yhteisön ja kansakunnan kategorioita. Vallankumouksien vastapainona korostettiin sukupolvien välistä historiallista jatkuvuutta: valtio ja kansakunta olivat muiden organismien tavoin pitkän kasvuprosessin tuloksia; säätyjako, korporaatiot sekä muut orgaaniset ryhmät ja yhteisöt muodostivat erilaisten ja eriarvoisten yhteiskunnan jäsenten luonnollisen hierarkian, jossa jokainen tunsi paikkansa ja jonka kautta jokainen voi tulla sidotuksi luonnollisella tavalla laajempaan yhteiskuntaan. Tuhotessaan väkivaltaisesti tämän yhteiskunnan luonnollisen (jopa jumalisen) orgaanisuuden Ranskan vallankumous oli itse asiassa synnyttänyt irrallisuuden, yhteiskunnallisten ongelmien kasautumisen ja vihamielisten luokkien taistelun yhteiskunnan. Edmund Burken sanoin: sukupolvien välistä jatkuvuutta korostavat historialliset ryhmät ja yhteenliittymät ovat inhimillisen hengen "majataloja ja lepopaikkoja" (Nisbet 1978, 100-101; ks. myös Zeitlin 1968, 38-49).

De Tocqueville'n teoreettinen tuotanto jakaa edellä esiteltyjen teoreetikkojen käsityksen välittävien yhteenliittymien merkityksestä (osin myös aristokraattiset painotukset), mutta erotukseksi heistä de Tocqueville näkee myös yhteenliittymien merkityksen uuden porvarillisen yhteiskuntamuodon vakiinnuttamiselle. Juuri tämä huomio tekee de Tocqueville'sta sosiologisen pluralismiteorian klassikon (ks. Lipset 1959). Käsityksensä yhdistysten/yhteenliittymien (associations) merkityksestä yhteiskuntatieteelle ja yhteiskunnan järjestelmälle de Tocqueville kiteytti seuraavasti:

"Demokraattisissa maissa yhteenliittymien tiede on tieteen äiti: kaiken muun kehitys riippuu sen edistymisestä. Ihmisyhteiskuntia ohjaavien lakien joukossa on yksi, joka näyttää olevan täsmällisempi ja selvempi kuin kaikki muut. Jos ihmiset haluavat säilyä sivilisoituneina tai tulla sellaisiksi, yhteenliittymisen taidon on lisäännytävä ja tultava paremmaksi samassa suhteessa, missä olosuhteiden laatu kasvaa... Yhteenliittymisen taidosta siten tulee... toiminnan äiti ja kaikkien soveltama." (1951, II, 110, 117).

Yhdistys/yhteenliittymä syntyy tiettyjen oppien yhteisestä hyväksymisestä ja ko. ideoiden levittämiseen ja edistämiseen sitoutumisesta. *"Yhdistys yhdistää yhteen väylään eri mielten pyrkimykset ja kannustaa niitä voimakkaasti yhtä päämäärää kohti, jonka se selvästi osoittaa"* (1951, I, 192). Tämä muotoilu siirtyi lähes sellaisenaan (ilman Madisonin tapaista 'luokkaintressin' korostusta) amerikkalaiseen sosiologiseen pluralismiteoriaan (ks. Bentley ja Truman). De Tocqueville'n suuruus on siinä, että hän pystyi näkemään yhteenliittymien merkityksen historiallisessa perspektiivissä vertailemalla feodalismia ja muotoutuvaa kapitalismia ('demokratiaa'). Keskeisin ongelma oli uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa yksilön ja uuden valtioleviathanin välinen suhde:

"Aristokratian aikakaudella, mikä edeltää omaamme, oli olemassa suuren vallan omaavia yksityishenkilöitä ja äärimmäisen heikko yhteiskunnallinen virkavalta. Yhteiskunnan ääriviivat eivät olleet helposti havaittavissa ja yhteiskuntaa hallitsevat eri voimat sekoittivat niitä alinomaan. Ihmisten pääponnistuksia vaati noina aikoina ylimmän vallan vahvistaminen, laajentaminen ja turvaaminen; ja toisaalta yksilöllisen riippumattomuuden rajoittaminen ahtaampiin rajoihin ja yksityisten intressien alistaminen julkisen intresseille. Toiset vaarat ja huolet odottavat meidän aikakautemme ihmisiä. Suurimmassa osassa moderneja kansakuntia hallituksesta - mikä tahansa sen alkuperä, perustuslaki tai nimi lieneekään - on tullut lähes kaikkivoipa ja yksityiset ovat vajonneet yhä enemmän heikkouden ja riippuvaisuuden alimmalle asteelle.

Entisessä yhteiskunnassa kaikki oli toisenlaista; ykseyttä ja yhdenmukaisuutta ei missään tavattu yhdessä. Modernissa yhteiskunnassa kaikki uhkaa muuttua niin samanlaiseksi, että kunkin yksilön erityiset luonteenpiirteet pian häviävät maailman yleiseen ilmenemismuotoon. Meidän esi-isämme olivat aina taipuvaisia väärinkäyttämään hyväkseen toteamusta, että yksilöllisiä oikeuksia olisi kunnioitettava; ja me olemme luonnollisesti taipuvaisia, toisaalta, liioittelemaan ajatusta, että yksityisen henkilön intressi olisi aina alistettava monien intresseille." (1951, II, 328-329).

Demokratian kehitys on de Tocqueville'n mukaan syvästi paradoksaalista: vallankumoukset lähtivät liikkeelle vapauden ja yksilöllisyyden vaatimuksista mutta tuloksena oli yhteiskunta, jossa yksilön vapaus oli kaikkialta vähentynyt. Aristokraattisessa yhteiskunnassa kansalaiset olivat selvästi rajatun ja vain poikkeuksellisesti harjoitetun fyysisen pakkovallan alaisia, vallan, jonka välineinä olivat kahleet ja pyövelit. Tuolloin ruumista vastaan hyökättiin, jotta sielu olisi voitu pitää kurissa. Mutta sielua ei tällä tavoin pystytty pitämään kurissa. Toisin on laita

modernin demokratian tyranniassa: siellä ruumis on vapaa mutta sielu kahleissa. Uuden tyrannin tunnuslause kansalaisille kuuluu: "Menkää rauhassa! Olen antanut teille elämäne, mutta se on elämää, joka on kuolemaa kauheampaa" (1951, I, 264; 1951, II, 106-). Aristokraattisessa yhteiskunnassa ihmisiä edustivat korporaatiot ja vaikutusvaltaiset yksilöt tai perheet sekä muut paikalliset auktoriteetit: ne pakottivat hallitsijan ottamaan itsensä huomioon ja rajoittivat näin keskusvaltaa. Näihin välittäviin mahteihin, 'sekundaarisiin voimiin', paljolti kohdistui myöskin hallitusvallan painostus (1951, II, 303). Aristokratiassa nämä välittävät voimat kehittyivät 'luonnollisesti'; niiden toiminta keskittyi asemansa perineisiin perheisiin ja yksilöihin. Nuo välittävät yhteenliittymät kytkivät toisiinsa paitsi yksilöt ja hallitsijan myös sukupolvet edustamalla jatkuvuutta (1951, II, 289).

Feodalismia seurannut 'demokratia' vaati rikkauteen perustuvan eriarvoisuuden, perittyjen asemien ja vallan aristokraattisen epätasaisuuden järjestelmän kumoamista vapauden ja tasa-arvoisuuden vaatimusten nimissä. Tämä synnytti porvarilliset vallankumoukset, jotka tähtäsivät yksilön riippumattomuuteen vanhoista auktoriteeteista. De Tocqueville'n mukaan riippumattomuustendenssi kuitenkin pysähtyi sen jälkeen, kun vanha järjestys oli kumottu: nyt ihmiset alistuivat tasa-arvoisuuden olosuhteille ominaiselle keskittymisen ja hallituksen vahvistumisen tendenssille. Ihmiset olivat pyrkineet vapaiksi päästäkseen tasa-arvoisiksi, mutta sitä mukaa kuin tasa-arvoisuus lisääntyi vapauden ansiosta, itse vapaus kävi yhä vaikeammin saavutettavaksi (1951, II, 314- 315).

De Tocqueville'n mukaan uutta 'demokraattista' poliittista järjestelmää voidaan hahmotella seuraavien kolmen luonteenomaisuuden perusteella: (1) Järjestelmän ensimmäinen luonteenomaisuus on ihmisten suuri lukumäärä, tasa-arvoisuus ja tasapaksuus. Ihmiset elävät vieraina toisilleen ja yrittävät kukin tavoitella pieniä nautintoja elämänsä sisällöksi. (2) Toiseksi tämän ihmisjoukon yläpuolella on suunnaton holhoamiskykyinen (ja -tahoton) valtio, joka on ottanut itselleen yksinoikeuden ihmisten tarpeentyydytyksen turvaamiseen ja heidän kohtaloidensa valvomiseen. Aristokraattisten välittävien rakenteiden tuhoutuessa keskusvalta jää ainoaksi stabiiliksi, jatkuvuutta omaavaksi voimaksi. Kaikki ihmiset ovat jatkuvassa liikkeessä ja muutoksen prosessissa. Pyrkieessään toteuttamaan intressejään ihmiset tarkoittamattaan samanaikaisesti vahvistavat keskusvaltaa. Demokraattisen vallion tyrannia ja sortovalta on jotain aikai-

semmassa historiassa näkemätöntä. Ennen se oli väkivaltaisempaa, mutta kohteiltaan rajoitetumpaa; nykyinen despotia uhkaa muotoutua lempeämmäksi mutta samalla laajemmaksi, alentaa ihmiset piinaamatta heitä. "Se olisi kuin vanhempien auktoriteetti, jos sen tavoitteena olisi valmistaa heitä miehuuteen, mutta se pyrkii päinvastoin pitämään heidät pysyväässä lapsuudessa" (1951, II, 318; 294; 317). (3) Näistä tendensseistä kehittyi uudenlainen vallan suhteiden järjestelmä: saatuaan vähitellen jokaisen yhteisön jäsenen voimakkaaseen otteeseen ja muotoiltuaan hänet tahtonsa mukaiseksi, ylin valta ulottaa käsivartensa yli koko yhteisön.

"Se peittää yhteiskunnan pinnan pienten, monimutkaisten, yksityiskohtaisten ja yhtäläisten sääntöjen verkostolla, jonka läpi omaperäisimmät ja energettisimmät luonteet eivät pysty tunkeutumaan noustakseen joukon yläpuolelle. Ihmistahtoa ei murskata, vaan pehmitetään, taivutetaan ja ohjataan; ihmisiä pakotetaan harvoin toimimaan, mutta heitä estetään jatkuvasti toimimasta. Sellainen valta ei tuhoa, vaan se estää olemassaolon; se ei tyrannisoi, vaan se ahdistaa, heikentää, tekee tyhjäksi ja turruttaa kansan, kunnes kukin kansakunta on tyypistetty pelkäksi arkojen ja työteliäiden eläinten laumaksi, jonka paimen hallitus on". (1951, II, 319).

De Tocqueville'n onnistuu luoda tulevia mikrovallan konseptioita (vrt. Gramsci 1967; 1979; 1982; Foucault 1980; 1981; Poulantzas 1978; 1979a; Haug 1981) ennakoiva valtasuhteiden uudentyypin verkoston kuvaus, joka ulottuu ilman välitystä suoraan vahvasta keskusvallasta yksilöiden pienimpiin elämänpiireihin ('arkipäivään') asti. Järjestelmä ilmentää yhtä demokratian suurimmista paradokseista; de Tocqueville kysyy, kuinka sellaiset ihmiset, jotka ovat joutuneet luopumaan itsensä hallitsemisen periaatteesta omaan elämäänsä vaikuttavien asioiden suhteen osaisivat valita oikein ne, joiden on määrä heitä hallita (yleinen äänioikeus). De Tocqueville'n mukaan vapaus on tärkeämpi pienissä kuin suurissa asioissa. On äärimmäisen vaarallista, jos ihmiset orjuutetaan arkipäivän, elämän pienten yksityiskohtien osalta, koska tämä orjuutus vaikuttaa jatkuvasti ja sen tuntee koko yhteisö. Se orjuutus ei aja ihmisiä vastarintaan, vaan läpäisee heidät joka käänteessä, kunnes he joutuvat luopumaan tahtonsa harjoittamisesta. Sen sijaan muutamissa suurissa asioissa vaadittava tottelevaisuus edellyttää alistuvaisuutta vain tiettyinä ajankohtina, tietyissä asioissa ja kuormittaa vain osan kansasta (1951, II, 320-321).

Edellä esitetyt de Tocqueville'n käsitykset ovat muodostuneet keskeiseksi sosiologisen pluralismiteorian rakennuspalloiksi: *Ensiksikin de*

Tocqueville'n käsitys välittävien yhteenliittymien häviämisen negatiivisista vaikutuksista 'demokratian' toteutumiselle ja sen käänteispuolena uudentyyppisten välittävien yhdistysten luomisen välttämättömyydestä porvarillisen demokratian turvaamiselle. De Tocqueville toteaa realistisesti aristokratian häviäväksi yhteiskuntamuodoksi; sen vuoksi kysymykseen ei voi myöskään yhteenliittymien alueella tulla aristokraattisen yhteiskunnan rekonstruktio. Uudentyyppisten yhteenliittymien järjestelmän on perustuttava niihin olosuhteisiin, joissa ihmiset joutuvat elämään. 'Demokraattisessa yhteiskunnassa' välittävät yhteenliittymät eivät synny luonnostaan, kuten aristokraattisessa yhteiskunnassa, minkä vuoksi ne on luotava 'keinotekoisesti' ja pidettävä yllä vaikeuksista huolimatta. Vallankumouksien haltuunsa ottamaa valtaa voidaan näin hajauttaa keskushallinnolta kansalaisten muodostamille elimille. Näitä hajauttamisen muotoja de Tocqueville erottelee kolme pääryhmää: (A) Kansalaisten kaupallisissa, poliittisissa, teollisissa, tieteellisissä ja kirjallisissa tarkoituksissa perustamat *yhdistykset* voivat muodostua niin voimakkaiksi elimiksi, että ne pystyvät turvaamaan jäsentensä intressien toteutumisen hallituksen toimia vastaan ja turvata vapaudet. Ne ovat de Tocqueville'n mukaan ehkä tärkeimmät uusista välittävistä instituutioista. (B) Lehdistön vapautteen perustuva *tiedonvälittäminen* mahdollistaa kaksisuuntaisen kommunikaation. (C) Kolmannen välitysryhmän muodostaa paikalliseen itsehallintoon kuuluvien *hallintoelinten ja tuomioistuinten riippumattomuus* (ks. 1951, II, 109; 322-325; 1951, I, 194)³.

Jossain de Tocqueville'n kirjoituksissa ennakoidaan myöskin politologista (ja päivänpoliittista) keskustelua yhdistysten ja intressiorganisaatioiden liian suuresta vallasta. De Tocqueville'n kanta on kuitenkin se, että tämä on liian rajatusta (= yksi poikkileikkaushetki) tarkastelukulmasta johtuva päättelyvirhe. Kun tarkastellaan koko kansaa ja pitempää ajanjaksoa poliittinen yhdistymisvapaus siihen liittyvine agitaatioineen on edullista niin yhteiskunnan vaurauden kuin vakaisuuden ja rauhallisuudenkin kannalta. Päävaara ei nouse demokraattisten instituutioiden voimakkuudesta, vaan heikkoudesta (1951, I, 260; 1951, II, 118-119; 310-311).

Toiseksi de Tocqueville'n tutkimukset muodostavat suoran perustan sosiologiseen pluralismiteoriaan läheisesti kytkeytyvälle amerikkalaiselle massayhteiskunnan teorialle sellaisena kuin se on esitetty William Kornhauserin tuotannossa. Kornhauserin sanoin: massayhteiskunta on tila,

jossa "harvoilla on liian paljon valtaa monien suhteen" (1959, 31). De Tocqueville, kuten edellä on osoitettu, muotoili tämän teorian keskeiset näkemykset yhdestä vahvasta keskusauktoriteetista ja keskustelun vapauden ja hengen riippumattomuuden puuttumisesta (ks. 1951, I, 263). Tähän liittyvä yhteiskunnan eri yksiköiden välisen konfliktin häviäminen uhkasi johtaa apaattisuuden yleistymiseen vallitsevaksi massojen ominaisuudeksi. Tämä puolestaan uhkasi pluralismiteorioille keskeisen konsensuksen muotoutumisperustaa (Lipset 1959, 7; vrt. de Tocqueville 1951, II, 9-).

Kolmanneksi de Tocqueville'tä voidaan löytää myöskin viitteitä 'luokkaristiriidan' ja useiden välittävien organisaatioiden suhteen problematisoinnille (vaikka nämä vielä ovatkin epäselviä ja osittain vain hyvällä tahdolla löydettävissä). Selvimmin tämä tulee esille de Tocqueville'n vertaillessa Amerikan ja Euroopan poliittisten kamppailujen eroja. Euroopassa ristiriidat ja mielipide-erot ovat USA:ta syvemmät. Euroopassa suuret puolueet saattavat poiketa niin suuresti toisistaan, että ne vähemmistöön jäätyään eivät tyydy asemaansa vaan käynnistävät taistelun. USA:ssa vähemmistön organisaatiot pyrkivät sen sijaan vain enemmistön moraalisen voiman heikentämiseen. Siellä mielipide-erot ovat vivahdeeroja, minkä vuoksi poliittisista yhdistyksistä ei ole vaaraa yhteiskunnan järjestelmälle (1951, I, 196-197; 1951, II, 298-). Lipset toteaa jopa, että de Tocqueville näkee sosiaalisten yksikköjen kaksoisfunktion: yhtäältä sosiaalisten konfliktien ylläpitäjänä, toisaalta poliittisen konsensuksen säilyttäjänä. Idea ei ole de Tocqueville'llä selvä, mutta viitteellinen (ks. Lipset 1959, 9-).

Neljänneksi de Tocqueville'n teoreettiset pohdinnat välittävistä yhteenliittymistä keskushallinnon ja yksilöiden intressivälityksessä ennakkoivat useita valtion laajenemis-keskustelun (ks. Gramsci, Althusser, neokorporatistisen teorian) ja siten sosiologisen pluralismiteorian kritiikin ongelmanasetteluja (ks. luku 4.).

2.1.2. Bentleyyn ryhmäteoria amerikkalaisen pluralismiteorian paradigmaattisena muotoiluna

2.1.2.1. Bentleyyn teoreettisista lähteistä

Bentleyyn pääteoksen 'The Process of Government' (1908) syntyyn vaikuttivat sekä yhdysvaltalaisen yhteiskunnan erityispiirteiden teoreettiset

tulkinnat että eurooppalaisen sosiologian 'klassisen' vaiheen eräät kehityspiirteet. Yhdysvaltalainen yhteiskunta kehittyi viime vuosisadan lopulla kohti nk. korporaatiokapitalismia (corporate capitalism). Tämän keskeisinä piirteinä voidaan pitää tuotantovälineiden yksityisomistuksen korostusta, valtion roolin kasvua taloudessa, taloudellisten ja poliittisten instituutioiden keskittymistä, tehokkuutta ja imperialistisia kehitystendenssejä (Smith 1970, 68). Siirtymisessä *laissez faire* -kapitalismista korporaatiokapitalismiin vuodet 1870-1900 muodostavat 'kriittisen periodin': 1870-luku oli laman, lakkojen ja työväenliikkeen amerikkalaisen nousun vyosikymmen, monopolisoitumisen ja teollisuuden omistajien yhtenäisyyspyrkimysten aikaa. Osa amerikkalaisen sosiologian pioneereista puolsi *laissez faire* -kapitalismin periaatteita (Sumner), osa pohti korporaatiokapitalismin etuja edeltäjänsä verrattuna (Ward, Small, Giddings, Ross).

Bentleyn tuotanto liittyy Hirsch-Weberin (1969) mukaan niihin 'kriittisen liberalismiin' protestiliikkeisiin, jotka suuntautuivat talouden keskittymistä ja monopolisoitumista (ja niihin kytkeytynyttä pienten ja keskisuurten omistajien sortumista) ja 'lobbyistien' suorittamaa parlamentin jäsenten ja hallintovirkamiesten lahjontaa vastaan. Tunnetuin näistä liikkeistä oli 'muckrackers' ('tunkiontonkijat') -liike, joka suuntautui - ei kapitalismia ja amerikkalaista hallintoyhteisöä, vaan - monopoleja ja trusteja sekä 'hallintopamppuja' ja poliittista korruptiota vastaan. Samoja ilmiöitä kritisoi myös kriittisten liberaalien kirjailijoiden ja intellektuellien liike (mm. Jack London, Theodore Dreiser ja Thorstein Veblen).

Näiden tavoin Bentleykin piti pääomien keskittymistä vaarallisena yhdysvaltalaisen järjestelmän kannalta. Bentley kohdisti toivonsa ammattiliittojen, viljelijöiden etujärjestöjen, osuustoiminnan, ylipäätänsä vapaaehtoisten intressiyhteenliittymien kehittymiseen, ei niinkään itse parlamentaaristen instituutioiden toimintaan. Amerikkalaisen luokkarakenteen erityispiirteet, siirtolaisuuteen kytkeytynyt historia ja poliittisten ja intellektuaalisten perinteiden erilaisuus Eurooppaan verrattuna selittää paljolti yhteiskuntateoreettisen suuntautumisen pluralismiin. Bentley ei esittänyt Yhdysvaltoja toimivan pluralistisen demokratian ruumillistumana, mutta piti ko. mallia mahdollisena ja toivottavana kehityssuuntana (ks. Hirsch-Weber 1969, 8-11; Piispa 1977, 23-27; eurooppalaisen politiikan sosiologian kehityksestä, ks. luku 2.2.3. ja 4.)⁴.

Eurooppalainen sosiologia vaikutti voimakkaasti Bentleyyn pluralismiteorian syntyyn. Bentley itse mainitsee lähteinään sekä 'luokkien' taistelevia tarkastelleita teoreetikkoja (Marx, Gumplowicz, Ratzenhofer) että sosiologian ja yhteiskunnan spesifisyyttä pohtineita teoreetikkoja (erit. Simmel) (ks. 1908, 465-). Eurooppalainen vaikutus välittyi Bentleyyn tuotantoon kuitenkin varsin voimakkaasti suodattuneessa muodossa. Eurooppalainen poliittisten organisaatioiden (valtio, puolueet, yhdistykset) sisäisiä oligarkkisia tendenssejä ja sitä kautta poliittisen järjestelmän kriisiä tutkinut suuntaus (Weber, Michels) jäi Bentleyyn tarkastelujen ulkopuolelle. Amerikkalainen 'sosiaalinen tilaus' ei myöskään Bentleyyn tulkintana löytänyt substantiaalista käyttöä Marxin luokkateoreettisille ajatuksille. Parhaiten Bentleyyn omiin kehittäelyihin soveltui se sosiologian erityisyyttä koskenut pohdiskelu, jonka kohteena oli 'ideologinen yhteisö' (ideological community), sosiaalisen toiminnan markkinoiden ulkopuolisten determinanttien etsiminen, yhteiskunnan olemassaolon, 'mahdollisuuden' edellytysten pohtiminen (ks. Therborn 1974, 165-). Erityisen hyvin amerikkalaisen yhteiskunnan ja poliittisen ajattelun perinteeseen soveltuivat yhteiskunnan ja yksilön välityksen sosiaalisia muotoja kehittäelleet tarkastelut. Tämä yhteiskunnan rakentumisen (ideologisten ym.) muotojen pohtiminen oli yhteinen teema koko 'klassisen sosiologian' kaudelle niin Amerikassa kuin Euroopassakin (ks. Fletcher 1972; Therborn 1974). Ko. muodot 'täytettiin' amerikkalaisessa politiikan sosiologiassa erilaisilla intresseillä ja pluralismiteorian yhteiskuntakuva alkoi hahmottua.

Bentleyn lukutapa on voimakkaasti hänen metodologisen peruslähtökohtansa, behaviorismin suodattamaa. Bentley toteaa, että "inhimillinen yhteiskunta on aina ihmisjoukko eikä mitään muuta" (1908, 203). Monimutkaisessa yhteiskunnassa sosiologinen analyysi ei kuitenkaan kohdistu erillisiin massoihin, vaan se kohtaa eri kriteerien perusteella luokitettuja ryhmiä; *sosiologisen analyysin kohteena onkin siksi ryhmien muotoinen yhteiskunnallinen elämä*: "When the groups are adequately stated, everything is stated" (emt. 208)⁵. Ryhmällä Bentley tarkoittaa "tiettyä ihmisten muodostamaa yhteiskunnan osaa, jota ei tarkastella... fyysisenä massana muista ihmisjoukoista irrallaan, vaan joukkotoimintana, joka ei estä ihmisiä, jotka siihen osallistuvat osallistumasta samalla tavalla moniin muihin ryhmätoimintoihin" (emt. 211). Näin ryhmä samaistuu Bentleyyn konseptiossa ryhmätoiminnan kanssa.

Toinen keskeinen käsite Bentleyyn teoriassa on *intressi*. "Ei ole olemassa ryhmää ilman intressiään. Intressi... on ryhmän ekvivalentti. Voimme myöskin puhua intressiryhmästä tai ryhmäintressistä..." (emt. 211). Näin saamme sosiologisen pluralismiteorian kehitykselle merkittävän yhtäläisyyksien ketjun: *intressi = ryhmä = ryhmätoiminta*. Yhteiskunta muodostuu tämän käsityksen mukaan ryhmien vuorovaikutuksesta, ryhmien, jotka puolestaan pyrkivät toteuttamaan omia intressejään suhteessa toisten ryhmien (vastakkaisiin) intresseihin. Ei ole olemassa kokonaisyhteiskunnallisia intressejä, vaan yhteiskunta koostuu jäsenryhmiensä vuorovaikutuksen muodostamasta kompleksista (emt. 222)⁶.

Ratzenhofer on tärkeä Bentleyyn teoksen kannalta sen vuoksi, että hän on ensimmäinen, joka on pyrkinyt rakentamaan sosiologisen kokonaisuuden ottamalla intressin peruskategoriaksi (ks. Huber 1958, 6). Vaikka Bentley piti ryhmien välistä taistelua universaalina luonteeltaan, ei hän voinut hyväksyä enempää Hobbesin kuin Ratzenhoferinkaan käsitystä kaikkien sodasta kaikkia vastaan; Bentley torjuu myöskin Ratzenhoferin sosiaalidarwinistisen positivismin, jonka mukaan yhteiskuntatiede on luonnontiedettä ja etsii yhteiskunnasta luonnonmukaisella väistämättömyydellä toteutuvia lakeja. Tämän mukaan eräänlainen 'alkuvoima' on vastuussa koko kosmoksen luomisesta; yhteiskunnassa tuo alkuvoima ilmenee synnynnäisten intressien muodossa. Synnynnäinen intressi puolestaan välittyy materiaaliseen, omaan etuun tähtäävään (*eigennützig*), intellektuaaliseen ja moraaliseen viettiin välittömästi. Intressi on primääri ja vietit toimivat yhteiskunnassa sen työkaluina (Ratzenhofer, Huberin (1958, 7-8) mukaan). Bentley hylkää Ratzenhoferin käsitykset 'metafyysiikkana' ja 'monistisena positivismina', joiden perusvirheenä oli edellä mainittu 'synnynnäisten intressien' konseptio. Bentleyyn mukaan Ratzenhoferin keskeiset kategoriat (intressien ja viettien, tahdon jne.) on pikemminkin johdettu 'ajanhengestä' kuin todellisista ryhmistä ja niiden toiminnasta (ks. Bentley 1908, 476-479).

Marxin tuotannon Bentley kumoo varsin pintapuolisen ja selektiivisen tulkinnan perusteella: Bentley syyttää Marxia ja Engelsiä taloudellisesta luokkareduktionismista sekä työväenluokka-konseptiosta, joka ei perustunut olemassaolleeeseen todellisuuteen. Marxin luokat olivat 'liian kovia ja kiinteitä' ja siksi vain abstraktioita. Syytteitä, jotka yksinkertaistuksina voidaan osoittaa epäoikeutetuiksi, mutta jotka silti viittaavat keskeisiin luokkien ja luokkaintressin konstituution ja ko. prosessin teoreettisen

hahmottamisen ongelmiin. Varauksettomampaa arvoa Bentleyyn mukaan on Marxin käsityksellä luokkataistelusta historian liikkeellepanevana voimana ja yhteiskuntien keskeisenä prosessina, kuitenkin sillä edellytyksellä, että luokkapainotus korvataan ryhmäpainotuksella ja taistelun yhteiskunnallinen perusta siirretään pois tuotantosuhteista ja marxilaisittain käsitetyistä luokkarakenteesta (Bentley 1908, 465-468).

Bentleyyn mukaan *Gumplowiczin* merkitys on siinä, että hän kieltää yhteiskunnan kehityksen yhden faktorin selitykset (tai yhden luokan konseptiot) ja korostaa yhteiskunnan toimintaa ja kehitystä ryhmäprosessina: kun kaksi tai useampia ryhmiä joutuu kosketuksiin toistensa kanssa (vuorovaikutussuhteeseen) seurauksena on sosiaalinen prosessi (Gumplowicz Bentleyyn (1908, 468) mukaan). Kuitenkin ryhmät olivat luonteeltaan toisensa poissulkevia, ts. Gumplowiczin mukaan yksilö voi kuulua samanaikaisesti vain yhteen ryhmään, jonka yhdistävänä motiivina on itseintressi. Tämä johtaa Bentleyyn mukaan Gumplowiczilla monijäsenyyksien ilmiön laiminlyöntiin sekä 'psyko-sosiaalisen' momentin väheksymiseen ryhmien muotoutumisessa. Gumplowiczin ryhmät eivät Bentleyyn käsityksen mukaan "ole ryhmiä..., vaan äärimmäistyyppejä luokkia" (Bentley 1908, 470).

Sosiologisen pluralismiteorian ydinalueen kehityksen kannalta tärkein Bentleyyn sosiologisista lähteistä oli *Simmelin* formaaliin sosiologiakonseptioon kytkeytyvä ryhmien teoreettinen tarkastelu (ks. Simmel 1898a; 1898b; 1890; 1968). Simmelin mukaan sosiologia olisi määriteltävä metodologisesti: sen kohteena ei ole sosiaalisen sisältö, vaan ne muodot, joissa yksilöt ovat yhteiskunnassa olemassa ja toimivat toistensa kanssa (Simmel 1968; 1898a, 663). Viime kädessä ovat olemassa vain yksilöt, ja näiden mielessä olevat henkiset rakenteet; tämä alue on psykologian tutkimuskohde. Näistä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa olevista yksilöistä kehittyi paikallisuuden ja erilaisten eriytymistä synnyttävien tekijöiden ansiosta tiettyjä säännönmukaisia sosiaalisia muotoja ja prosesseja, jotka tekevät ajallisessa perspektiivissä mahdolliseksi sen, ettei kunkin yksilön tarvitse aloittaa kehitystä nollopisteestä, vaan että nämä kehittyvät sosiaalisissa yksiköissä, ts. sosiaalisina yksilöinä (1898a, 665-668). Geometria on ympyrä-, neliö- yms. muotojen abstrakti tiede; sosiologia taas tutkii niitä olemassaolevia sosiaalisia muotoja (valtio, kiltta, perhe, yhdistykset, ryhmät, sosiaaliset prosessit), jotka määräävät sosiaalisen toiminnan ja ihmisten välisten suhteiden luonteen (emt.;

1968). *Yhteiskunta muodostuu Simmelin mukaan erilaisista toisiaan leikkaavista, toistensa kanssa ristikkäisistä 'sosiaalisista piireistä'*. Yhteiskunnan järjestelmän vakaisuuden kannalta tärkeimpiä näistä 'piireistä' olivat ryhmät, joihin Simmelin tarkastelussa keskeisinä kuuluivat erilaiset yhdistykset. Simmelin yhdistyskonseptio on kiteytetty vuonna 1890 kirjoitetussa luvussa 'Über die Kreuzung sozialer Kreise', jossa Simmel konkretisoi 'sosiaalisen piirin' käsitettään: yhteiskunnallisen kehityksen kulessa 'alkuperäiset' yhteenliittymät, ennen muuta perhe, hajautuvat useammiksi yhteenliittymiksi, joihin kuuluminen tapahtuu persoonallisten siteiden eikä luonnollisten perusteella. Perheen kehitys käy tästä kuvaavana esimerkkinä. Perheen alkuperäinen ykseys laajenee yksilöllisyyden kehityksen myötä toissijaisten piirien suuntaan sen jäsenten yksilöllisten liityntöjen seurauksena. 'Luonnollisten' siteiden lisäksi henkilökohtaiset intressit sitovat yksilöitä eri intressiryhmiin (kansallisuusryhmät, sosiaaliseen asemaan liittyvät ryhmät, henkisten ja koulutuksellisten intressien synnyttämät yhteenliittymät, humanistisia intressejä toteuttavat yhdistykset jne.) (Simmel 1890, 101).

Tällä yksilön yhteenliittymäjäsennyksien ja sidosten moninaisuudella on, Simmelin mukaan merkitystä yhteiskunnan poliittisen vakaisuuden kannalta. Kun yksilö kuuluu useisiin piireihin, joilla on erilaatuisia ja erisuuntaisia intressejä toteutettavanaan, kehittyy yksilölle ja koko yhteiskunnalle erisuuntaisten ja tasoisten sitoutuneisuuksien verkosto: ryhmät, joihin yksilö kuuluu, muodostavat eräänlaisen koordinaattijärjestelmän. Jokainen uusi ryhmäjäsennys määrittyy tuon kokonaisuuden perustalta. Yhteen ryhmään kuuluminen jättää yksilön toiminnalle vielä runsaasti pelivaraa. Kun yksilöiden jäsenyyksiä tarkastellaan kokonaisuutena on hyvin epätodennäköistä, että monilla ihmisillä olisi samanaikaiset ryhmäkombinaatiot ja että näillä monilla piireillä olisi sama leikkauspiste (Simmel 1890, 103).

Simmelin ajatuksena on, että yksilö on tällaisten moninaisten ryhmä- ja yhdistysjäsenyyksien olosuhteissa eräänlaisessa liikkuvassa tilassa: hän ikäänkuin 'kiertää' eri piireissä ja tuolloin tuottaa samanaikaisesti erilaisia henkilökohtaisia liittolaisuuksia objektiivisesti erilaisissa tilanteissa. Tällaisessa, toisistaan riippumattomien ryhmäjäsennyksien tilanteessa, järjestelmä on luonteeltaan elastinen (Simmel 1899, 40). Koska eri jäsenyssiintressit vaikuttavat eri suuntiin ja koska yksilöiden alistussuhteet

eri yhteenliittymien sisällä ovat toisistaan riippumattomia (ts. taloudellinen asema ei takaa johtopaikkaa esimerkiksi uskonnollisessa tai kulttuurisessa yhdistyksessä) voi yhteiskunnassa kehittyä hyvin erilaisia ryhmäsidonnaisuuksien kombinaatioita. *Mikäli yhteiskunnan sosiaaliset erot ovat suuria ja niihin perustuvat intressit muodostuvat hallitseviksi, ja mikäli välttävät jäsenyydet eivät lievennä niitä, "minkä tahansa äkillisen läikkeen ja kokonaisrakenteen häiriön täytyy olla paljon vaarallisempi kuin siellä missä monet välttävät kerrostumat ovat olemassa. Tämä seuraa siitä, että kehitys aina vaikuttaa aluksi osaan ryhmästä kokonaisvaltaisesti tai erityisellä voimakkuudella. Sen mukaisesti äsken käsitellyssä tapauksessa kehityksen seuraukset tai laajeneminen tapahtuu vain asteittaisesti, kun taas ensimmäisessä tapauksessa läike tulee olemaan väkivaltaisempi ja ottamaan hallintaansa ryhmän osia, jotka ovat kauimpana ja vastakkaisimpia. Välttävät luokat toimivat täten puskureina"* (1898b, 833; korostus/MS).

Simmel esittää 'kypsässä' muodossa koko sosiologisen pluralismiteorian ydinajatuksen siitä, kuinka ristikkäiset ryhmäjäsenyydet estävät 'rakenteellisia häiriöitä' vahvistumasta koko yhteiskunnan kattaviksi 'kuiluiksi' sosiaalisten erojen suuntaisesti, ts. kuinka välittävät, sosiaaliin eroihin pohjautuvia intressijakoja ristikkäisesti leikkaavat intressiyhteenliittymät toimivat turvapuskureina, lieventävät ja hajauttavat 'shokkia' (ks. Simmel 1898b, 833).

Tämän käsityksen Bentley omaksuu suoraan Simmeliltä lisäämättä siihen teoreettisesti myöhemmin mitään uutta. Bentleyyn Simmel-kritiikki kohdistuu lähinnä kahteen pääkohteeseen: ensiksikin Bentleyyn behaviorismin kanssa huonosti yhteensopivaan 'henkisten rakenteiden', psykologian korostumiseen Simmelillä (kun ne Bentleyyn mukaan tulisi tunkea behavioristiseen mustaan laatikkoon); ja toiseksi ryhmäkonseptin liialliseen individualistisuuteen (ks. Bentley 1908, 472-476). Näistä kritiikkeistä jälkimmäinen osuu sosiologisen pluralismiteorian keskeiseen ongelmaan: ristikkäisyyksien ja jäsenyyksien hajoamisen analyysiyksikön valintaan. Tässä mielessä Bentley viittaa oikeaan suuntaan: myöhemmissä empiirisissä tutkimuksissa ja sosiologisen pluralismiteorian yhdistysjäsenyyden konseptin kritiikeissä on osoitettu yksilön moni- ja ristikkäisjäsenyyden konseptio suurelta osin paikkansapitämättömäksi. Teorian kehityksen kannalta tärkeää on ottaa huomioon kummatkin tasot: yksilö erilaisten intressien kantajana ja luokkatason yksikön em. tavalla ilmenevä pirstou-

tuneisuus (ks. luku 5). Kuitenkin Bentleyyn omassa tarkastelussa tämä lupaava etenemissuunta jää keskeneräiseksi (ks. seuraava jakso).

2.1.2.2. Bentleyyn sosiologisen pluralismiteorian peruspiirteet

Bentleyyn teoreettisessa analyysissä siirrytään Simmelin yksilötasoisesta ryhmäjäsenyyksien tarkastelusta selvästi ryhmien tasolle, niiden välisten vuorovaikutusten järjestelmän hahmottelemiseen. Bentleyyn pääteos on sosiologisen pluralismiteorian paradigmaattinen muotoilu siksi, että siinä eksplikoidaan kaikki teorian keskeiset peruselementit: ensiksikin intressi teorian peruskäsitteenä; toiseksi intressien ja yhdistysten/yhteenliittymien suhteen muotoilu (yhdistykset intressien yhteiskunnallisen realisoinnin välineenä ja tapana, yhdistysten typologisoinnin hahmotelma); kolmanneksi ryhmäpaineiden (intressipaineiden) merkityksen korostaminen ja niiden ristikkäisyyden määrittäminen yhteiskuntajärjestelmän vakaisuuden perusedellytykseksi.

Kuten edellisessä jaksossa todettiin, *Bentleyyn intressikonseptio* kiteytyy kaavaksi: intressi = ryhmä = ryhmätoiminta. Intressoituneet ihmiset muodostavat Bentleylle politiikan tutkimuksen kohteen (1908, 203). Bentley pystyy muotoilemaan koko myöhemmän intressitutkimuksen perusdualismin varsin adekvaatisti (ks. luku 3.1.). Hänen mukaansa intressin määrittelyssä olisi vältettävä kaksi äärivirhettä: yhtäältä intressejä ei saa määritellä ryhmän oman verbaalisen ilmauksen perusteella (esim. kirjallisen tai suullisen ilmauksen pohjalta); mutta toisaalta intressiä ei myöskään saa ymmärtää objektiiviseksi luonteeltaan, esimerkiksi taloudellisista välttämättömyyksistä johdettavaksi ilmiöksi:

"Se intressi(n) käsite, jota kannatan on jossain määrättyssä käyttäytymisen tai toiminnan kulussa ilmenevä erityinen ryhmäintressi. Se on ennen kaikkea muuta tiukasti empiirinen. Ei ole mitään muuta tapaa päästä perille yhdestä ryhmäintressistä kuin toisten avulla" (1908, 214).

Bentleyyn käsittämällä tavalla intressit samaistuvat ryhmien havaittavissa olevaan toimintaan. Ei ole eroa erilaatuisten intressien välillä vaan ne on suhteellistettu: seurauksena on eräänlainen historian käsitys poliittisesta prosessista: prosessista, "jolla ei ole alkua eikä loppua... Keskenään kanssakäymisessä olevat ryhmät pyrkivät kohti mitä moninai-

simpia päämääriä. Yhteistä niille on vain tämä, että ne seuraavat päämääriään, toisin sanoen, intressejään. Mistä siinä on oikein kyse, sitä ei kysytä" (Hirsch-Weber 1969, 216). Vaikka tietyissä osissa Bentleyn teosta taloudellisten intressien todetaan olevan voimakkaimpia, itse teoreettisessa esityksessä tätä ei käsitellä, vaan poliittisesta prosessista tulee tässä suhteessa eräällä tavalla indifferentti (emt.). Bentleyn mukaan intressit toteutuvat suhteessa vastakkaisiin intresseihin, mutta vastakkaisuuden perusta ja luonne jää hänellä hämäräksi. Kun vielä vastakkaisuudet toteutuvat mitä erilaatuisimpien intressien välisinä suhteina, *aloittaa Bentley sosiologisen pluralismiteorian pitkän tradition, jonka mukaan erilaisia intressejä käsitellään teoreettisesti samanarvoisina ja pidetään osoituksena pluralistisen demokratian toteutumisesta.*

Pluralistisen yhdistysteorian kannalta kiintoisa, mutta samalla ongelmallinen, on Bentleyn ryhmien (ja yhdistysten) luokittelu. Ensimmäinen luokka muodostuu erilaisten yhteiskunnallisten toimintojen perustalla vaikuttavista *'perusryhmistä'* ('underlying' (myös 'deep-lying', 'lower-lying') groups). Nämä ovat sellaisia politiikan alueen ulkopuolisiin yhteiskunnan perusrakenteisiin kytkeytyviä ryhmiä, jotka muodostavat yhteiskunnan käytännön politiikassa, 'pinnan tasolla' toimivia ryhmiä tukevan perustan; ja toisaalta tarkasteltuna 'pinnalla' toimivat ryhmät taas 'edustavat' (represent) ja 'heijastavat' (reflect) noiden perusryhmien intressejä (1908, 427-428, 445). Varsinaiset toimivat ryhmät jakaantuvat kahteen alaryhmään: kokonaisryhmittymisen toisen luokan muodostavat *'keskusteluryhmät'* (discussion groups) ja kolmannen luokan *'organisaatioryhmät'* (organization groups) (ks. 1908, 435-)⁷. Yhdistyslaitoksen kehitys tapahtuu juuri näiden kahden ryhmätyypin alueella. Niiden keskinäinen raja on liukuva; keskustelu edellyttää aina jonkinlaista organisoitumista ja organisaation synty edellyttää tietynlaisen keskustelun käymistä. Niitä yhdistävät lisäksi samankaltaiset organisatoriset tunnusmerkit: johto, oma intressi, tietty demokraattisuuden aste jne. (emt. 435-441). Keskusteluryhmät puhuvat, kirjoittavat, artikuloivat intressejä ja ideoita. Näihin ryhmiin voidaan lukea niin sosialistien yhdistykset kuin kulttuurin ja tieteen alueen puhtaasti teoreettiset ryhmätkin. Julkinen mielipide on yhteydessä keskusteluryhmiin: se on aina ryhmämielipide (emt. 436-438; Hirsch-Weber 1969, 126-127).

Bentley'n organisaatioryhmiä ovat muun muassa puolueet, parlamentit, hallitukset jne., jotka myös toimivat (keskusteluryhmien tavoin) yhteis-

kunnan pinnalla, mutta samalla edustavat syvemmillä olevia perusryhmiä. Poliittisten organisaatioiden lisäksi Bentley puhuu puoli-poliittisista organisaatioista, joiden tehtävänä on auttaa hallitusta eräänlaisena perusryhmiä ja esimerkiksi puolueita tai äänestyskäyttäytymistä välittävänä momenttina (Bentley 1908, 428-429).

Kiintoisin kohta Bentleyyn ryhmien luokittelussa liittyy perusintressiryhmien (jotka eivät itse toimi) ja niitä edustavien ja heijastelevien keskustelu- ja organisaatioryhmien väliseen suhteeseen. Itse asiassa kysymyksessä on Bentleyyn käsitys poliittisten subjektien muotoutumisprosessista. Ongelma voidaan jakaa kahteen osaan: (1) mitä ovat perusryhmät ja miten ne muotoutuvat; (2) mikä on niiden ja keskustelu- ja organisaatioryhmien eli poliittisesti toimivien intressiagenttien välinen suhde.

Perusryhmien tarkastelussa tulee esille Bentleyyn teoksen yleisheikkous: käsitteiden määrittely jää varsin epämääräiseksi. Niihin kuuluu toisaalta havaittavissa olevia intressiryhmiä, kuten kapitalistit ja työväenluokka, toisaalta taas monenlaisia kvasiryhmiä, 'potentiaalisia ryhmiä' jne. Näitä taas ei voida havaita, koska ne eivät toimi itse, ainoastaan 'pintaryhmien' kautta. Tämän vuoksi Bentleyyn tutkimus ajautuu ristiriitaan omien behaviorististen premissiensä kanssa (tutkimuskohde: ryhmien aktuaalinen ja havaittavissa oleva toiminta) (ks. Hirsch-Weber 1969, 18-). Bentley pyrkii myöskin erittelemään perusryhmien synnyn edellytyksiä: (a) ihmisryhmien biologiset 'luontoedellytykset' sisältävät 'fyysisen selektion' ja sopeutumisen biologiseen ympäristöön; (b) tärkeimmillä ryhmillä on läheinen syy-yhteys omistuksen muotoihin (varallisuusryhmät, jotka nykyisin liittyvät läheisesti pääomaryhmittymiin); (c) 'teollisuuden tekniikan' synnyttämä perusryhmä (vastaa Bentleyllä työnjaon ja tuotantotavan käsitettä; sisältää muun muassa kommunikaation välineet, hallintoym. organisaation tavan sekä maaseudun ja kaupungin välisen työnjaon) (1908, 460-464). Kuten *Hirsch-Weber* on todennut, Bentleyyn perusryhmän käsitteen ja sen synnyn tavan esikuvana lienee ollut Marxin luokkakonseptio; Bentley kuitenkin kiiruhtaa torjumaan Marxin luokan käsitteen ja siihen hänen mukaansa kytkeytyvän 'objektiivisen luokkaintressin' ajatuksen. Bentleyyn oma luokkakäsite jää varsin epäselväksi korostaessaan luokan koostumista useista kerrostumista siten, että esimerkiksi rodut sisältyvät siihen, mutta 'proletariaatti' sen sijaan ei. Luokan käsitteellä onkin epäselvä sivuosa ryhmän käsitteeseen verrattuna (ks. Bentley 1908, 304- ; Hirsch-Weber 1969, 132-134).

Perusryhmien ja pinnalla toimivien ryhmien suhteen Bentley asettaa varsin yksisuuntaisesti: pintaryhmät edustavat ja heijastavat perusryhmiä ja ilmentävät niiden hajoamista pinnalla toimivien intressiryhmien moninaisuudeksi: ne ovat eräällä tavalla perusryhmien agentteja niiden iskiessä yhteen toistensa kanssa (1908, 441-442). Näillä pinnan ryhmillä puolestaan on vain 'pintapuolinen' vaikutus perusryhmiin: "missään yhteiskuntaluokassa nämä pintapuolisemmat ryhmät eivät määrää perusryhmien kohtaloa" (emt. 445). Keskustelu- ja organisaatioryhmien vaikutusvalta riippuu niiden painostusvoimasta, joka kytkeytyy kiinteästi ryhmän intressin keskittyneisyyteen ja tekniikkaan eli ryhmän taistelumenetelmiin (mm. organisaation merkitys) (emt. 208).

Tarkempaan teoreettiseen analyysiin pääseminen edellyttäisi Bentley'n keskeisten teoreettisten käsitteiden (perusryhmä, intressi, luokka) sekä niiden välittymisen täsmällisempää määrittelyä (perusryhmät - pinnan ryhmät; luokkarakenteeseen kytkeytyvät intressit - muut intressit; intressin 'objektiivisen' ja 'subjektiivisen' momentin suhde). Nyt poliittisten 'pinnan' subjektien muotoutuminen joudutaan empiirisesti toteamaan.

Bentleyn käsitys poliittisen järjestelmän vakaisuuden tai tarkemmin tasapainoisuuden säilymisestä ei tuo juurikaan uutta Simmelin käsitykseen, kun oletetaan se siirretyksi ryhmätasolle. Sen sijaan ongelmanmuotoilun tapa on uusi ja sisältää eräitä uusia käsitteitä. Bentleyllä esiintyy (vielä) käsitys intressiristiriidoista ja intressitaistelusta: ryhmien välinen tasapaino ei ole mikään annettu vakio, vaan syntyy ryhmien keskinäisen kamppailun tuloksena; se ei ole pysyvä vaan aina liikkeessä. Ryhmien välienselvittely on universaalinen prosessi. Erityyppiset intressit sekoittuvat samalla tavalla ryhmien vuorovaikutuksen kokonaisprosessiin; myöskään valtion elimet eivät toimi intressiristiriitojen sovittelijoina (kuten eräissä myöhemmissä pluralismiteorian kehitelmissä) (ks. esim. Piispa 1977). Tasapaino on seuraus intressien keskinäiskamppailusta; siinä voidaan erotella erilaisia ylläpidon mekanismeja. Bentley'n mukaan ei ole olemassa mitään 'kansan intressiä' tai 'kansan valvovaa kontrollia', joka estäisi jotain ryhmää saamasta liian suuren vallan (jos hallituksen valvonta on lakannut). Tämä olisi kansan mystifointia.

Tasapainoa ylläpitävät mekanismit (checks and balances) ovat ryhmäaspektista tarkasteltuina moninaiset: (1) toimeenpanovallan ja lainsäädäntövallan välinen työnjako; (2) paikallisten asioiden erottaminen valtakunnallisista; (3) useiden viranomaisten järjestelmä kullakin hallinnon

alueella, jolloin ne kontrolloivat toisiaan; (4) enemmistövaalien periaate; (5) puolueet suorina ryhmäedustuksina kontrolloivat toisiaan omalla tasollaan; (6) puolueen sisäiset 'faktiot' ja siivet kontrolloivat toisiaan; tällöin yleisesti hyväksytyistä normeista poikkeaminen saattaa synnyttää uuden 'faktion' jne.; (7) niiden ryhmien suorittama kontrolli, jotka ilmaisevat itsensä julkisen mielipiteen välityksellä (keskusteluryhmät); (8) Simmelin konseptin suorana sovellutuksena: monien ristikkäisten ryhmien järjestelmä, joka kansallisissa kysymyksissä ehkäisee perusryhmiä hajotamalla luokkapohjaisten kuulujen syntymistä (ks. Bentley mm. 1908, 455-456; 218; 406).

2.2. Sosiologisen pluralismiteorian toinen sukupolvi: paradigman vakiintuminen ja kukoistuskausi

Vaikka pluralistisen teoretisoinnin traditio jatkui Yhdysvalloissa sotien välisenäkin aikana, ei ole sattuma, että Bentleyyn teos nousi keskusteluun merkittävästi vasta 1950-luvulla. *Garsonin* tutkimuksessa tämä tulkitaan useiden tekijöiden yhteisvaikutukseksi: (1) Bentleyyn keskeiset käsitykset, kuten äärimmäinen ryhmäkorosteisuus (vs. vallinnut individualismia ja suurmiesteorioita suosinut teoriasuuntaus), koko yhteiskuntaa koskevan ryhmäintressin hylkääminen ryhmien taistelun hyväksi ja niistä seuranneet demokratiaa koskeneet johtopäätökset, olivat hallitsevista käsityksistä poikkeavia. (2) Toinen tekijäryhmä liittyy ajankohdan 'sosiaaliseen tilaukseen': sota-ajan konsensus ja sen sisällä käydyt konfliktit sekä totalitarismikritiikin merkityksen korostuminen nostivat ryhmäprosessit myös teoreettiseen keskiöön (ks. *Garson* 1978, 77-78). *Bendix* ja *Lipset* arvioivat, että politiikan sosiologian merkitys kasvoi "kommunistisen vallankumouksen, fasismin nousun ja toisen maailmansodan aiheuttamien sosiaalisten ja poliittisten mullistusten" seurauksena (1966, 10; ks. *Piispa* 1977, 86). Ryhmäpolitiikkaa pidettiin vapaan yhteiskunnan kulmakivenä (*Garson* 1978, 78-79). 1950-luvun pluralismiteoretisoinnin 'realismi' (oligarkiatendenssien huomioon ottaminen) puolestaan oli poliittisen järjestelmän eräiden kriisitendenssien seurausta. Tämä ongelmakokonaisuus ilmenee pluralismiteorian normatiivisten (demokratia vs. totalitarismi yms.) ja analyyttisten elementtien yhteenkietoutumisena sekä amerikk-

kalaisen tutkimuksen eräissä varianteissa että Saksan liittotasavallan nk. neopluralismissa. Seuraavassa tarkastelussa normatiivinen aspekti rajataan ulkopuolelle ja demokratiaongelmaakin tarkastellaan vain korporatismiteorioiden esittämien kysymysten ratkaisuyritysten kannalta.

2.2.1. Intressi jaettuina asenteina

Trumanin teoksessa 'The Governmental Process' (1951) kehitellään Bentleyyn muotoilemaa sosiologisen pluralismiteorian konseptiä⁸ (vrt. Bentleyyn teoksen nimeen 'The Process of Government'). Verrattuna Bentleyyn ja eurooppalaisen politiikan sosiologian teoriankehittelyyn Truman ei kykene esittämään juurikaan uutta. Trumanin teoksessa intressiyhteenliittymät irrotetaan entistä (=Bentley'ä) selvemmin yhteiskunnan luokkarakenteen tarkastelusta. Jos amerikkalaisen sosiologian alkukaudella intressien perustaa haettiin vieteistä (esim. Ross, ks. Huber 1958) tai ryhmien perusintressien ristiriidoista (esim. Bentleyllä esiintyvät viitaukset tähän suuntaan), etsiyty Truman asennetutkimuksen suuntaan. Bentleyyn ryhmäkäsitys on laaja-alainen ja se kytkeytyy perusryhmien kautta yhteiskunnan fyysisiin ja taloudellisiin rakenteisiin. Truman psykologisoi (tai sosiaalipsykologisoi) ryhmän ja sen perustana olevan intressin käsitteen. Tämä korostaa Trumanin tutkimuksessa (vapaaehtois-ten) (intressi)yhteenliittymien/yhdistysten merkitystä perusryhmien kustannuksella. *Tietyissä piirissä tapahtuva ryhmäinteraktion prosessi johtaa Trumanin mukaan yhteisten, 'jaettujen asenteiden' syntymiseen (shared attitudes). Trumanin kiinnostuksen erityiskohde, intressiryhmä määritellään "miksi tahansa ryhmäksi, joka esittää yhden tai useamman jaetun asenteen perustalla vaatimuksia toisille ryhmille yhteiskunnassa" (1951, 33). Jaetut asenteet muodostavat ryhmien toiminnan yhteisen viitekehyksen tilanteiden ja tapahtumien arvioinnille ja tulevalle toiminnalle. Tässä yleisessä merkityksessä kaikki ryhmät ovat 'intressiryhmiä'. Tämä käsitys jo implikoikin Trumanin intressikonseptin: "jaetut asenteet... konstituivat intressin" (emt., 34). Truman säilyttää Bentleyyn teoreettisen käsityksen siitä, että yhteiskunta koostuu toimivista ryhmistä ja että ryhmien toiminnan perustana on jokin (subjektiivinen) intressi. Truman suorittaa kuitenkin tärkeän lisäjaottelun toteamalla, että vaikka jokaisen toimivan ryhmän toiminta perustuu intressille, on mahdollista tutkia myös intressejä, jotka eivät tiettyinä ajankohtana tule ilmaistuksi*

ryhmäinteraktiossa, ts. joita ei edusta mikään ryhmä tai yhdistys. Näitä intressejä Truman kutsuu '*potentiaalisiksi intresseiksi*'. Ne ovat eräänlaisia tulemisensa prosessissa olevan toiminnan vaiheita, 'valmiustiloja', 'toimintatendenssejä'. Näihin intresseihin perustuvat 'potentiaaliset intressiryhmät', so. ryhmät, jotka eivät (vielä?) ole olemassa, mutta jotka voivat halutessaan muotoutua sellaisiksi (Truman 1951, 34-35). Näyttäisi aluksi siltä, että Trumanin potentiaalisen ryhmän eli intressin, jota mikään intressiryhmä ei aja, käsitteellistäminen johtaisi intressien eriarvoisuuden toteamiseen organisoitumisen alueella. Ohimennen Truman puhuu potentiaalisista ryhmistä organisoitumattomina vähemmistöintresseinä (1951, 512), mutta Truman ei kehittele eteenpäin tätä ideaa, joka johtaisi pohdintoihin eri luokkien ja ryhmien intressien artikuloitumisesta ja realisoitumisen edellytyksistä. Näin yleiskäsitykseksi jää kuva intressien periaatteessa yhtäläisestä organisoitumisen mahdollisuudesta yhteiskunnassa. Potentiaalisen ryhmän käsite tekee teorian empiirisen testaamisen lähes mahdottomaksi: sillä voidaan viitata mihin tahansa. Potentiaalisten ryhmien päämerkitykseksi muodostuukin Trumanilla toimiminen yhteiskunnan konsensusta ja normi- ja arvoyksimielisyyttä valvovana verkostona: yhteiskunnassa vallitsee laajalle levinnyt, yleisesti hyväksytty pelin sääntöjen (rules of the game), asennejärjestelmien, yleisen ideologisen konsensuksen muodostama yhteisymmärrys auktoriteetin luonteesta ja rajoista. Tämä durkheimiläinen '*conscience collective*' on potentiaalisten ryhmien intressiperusta (1951, 506). Sen jälkeen kun nämä asennejärjestelmät on yleisesti 'hyväksytty' ja ne ovat rutinisoituneet, niitä tukevat organisoituneet intressiryhmät/-yhteenliittymät lakkaavat toimimasta ja muuttuvat '*potentiaalisiksi*'. Nyt saattaa näyttää, ettei näillä konsensusintresseillä olisi lainkaan toimivia tuki-yhteenliittymiä.

Vakiinnuttuaan ne muodostavat itseään tukevien mekanismien järjestelmän ja yhteiskunnan jäsenet omaksuvat ne suurelta osin jo lapsuudessa erilaisten sosiaalistamisen instituutioiden vaikutuksesta. Myöhemmillä tapahtumilla on lisäksi tendenssi vahvistaa noita pelin sääntöjä siten, että niistä muodostuu eräänlaisia kirjoittamattomia lakeja eri viranomaisille, virkamiehille, organisaatioille jne. Pelin sääntöjen merkitys paljastuu silloin, kun niitä rikotaan; tuolloin potentiaaliset ryhmät saattavat aktivoitua uudelleen (ks. Truman 1951, 514-515). Tämä sisältää käsityksen siitä, että ihmisillä on selvästi tiedostettavissa ja identifioitavissa olevat intressit, jotka ilmenevät (aktuaalisten tai potentiaalisten) ryhmien/yhdis-

tysten toimintana. Edelleen tämä edellyttää olettamusta järjestelmän avoimuudesta kaikille intresseille ja eri alueiden intressien samanarvoisuudesta (taloudelliset, poliittiset, ideologiset jne.) (ks. Bachrach 1975; 41; Blanke et al. 1974, 204; Narr & Offe 1975, 38). Tasa-arvoisuuden oletta-
mus heikentää sosiologisen pluralismin tieteellisen teorian luonnetta ja painottaa sitä metateoreettisen postulaatin suuntaan: se muistuttaa tässä suhteessa eräänlaista 'general orientation' -mallia, jonka mukaisesti empiirisiä ilmiöitä voidaan tarkastella, mutta sitä ei voida empiirisesti testata (ks. Narr & Naschold 1971, 208, 218; Garson 1978).

2.2.2. Yhdistys intressin olemassaolon todisteena

Schattschneider muotoili intressien ja yhdistysten suhteen ytimekkäästi:

"Keskustelu intresseistä muuttuu väistämättä keskusteluksi yhteenliittymistä/yhdistyksistä (associations), sillä yhteenliittymä/yhdistys on sen näkyvä ruumiillistuma, jonka näkymätön motiivi intressi on. *Organisoitumaton intressi* on pelkästään jotain *potentiaalista* eikä sen tosiasiasa tarvitse koskaan tulla ilmi. Tavallaan organisaatio on todiste intressin todellisuudesta." (1942, 21; ks. myös 1935, 2. luku)

Schattschneider esittää kaksi vapaaehtoisten yhteenliittymien/yhdistysten sosiologian pluralismiteoreettiseen muotoiluun vakintunutta lähtökohtaa: *ensiksikin yhdistykset määritellään intresseistä käsin* (sosiaalisiksi järjestelmiksi, joiden tarkoituksena on jäsentensä yhteisten intressien ajaminen) (ks. esim. Sills 1968; Fossaert 1977; Horch 1984; Meister 1972); *toiseksi vätätään siihen, että todellisia (so. sosiologisen tutkimisen arvoisia) ovat vain ne intressit, jotka ovat organisoituneet ts. konstitoineet itselleen oman yhdistyksen.* *Tämä jälkimmäinen kanta esiintyy Schattschneiderilla problematisoituna (Schattschneider 1960), mutta vakiintuu pian 'ongelmattomassa' muodossa sosiologisen pluralismiteorian paradigmaattiseksi perustaksi. Trumanilla tämä ilmenee siinä, että potentiaalisen intressin käsite, joka mahdollistaisi organisoitumattomien intressien käsittelemisen todellisina, käytännössä rajoitetaan koskemaan yhteistä normi- ja arvokonsensusta puolustavien, tarvittaessa aktualisoituvien intressiryhmien toimintaa. Tutkimus ja teoretisointi kohdistuu tämän mukaisesti todellisuudessa, poliittisen järjestelmän areenalla toimiviin organisoituneisiin intresseihin ja niitä edustavien yhdistysten vuoro-

vaikutusprosesseihin. Implisiittisenä on olettamus, että koska intressit pohjautuvat jaettuihin asenteisiin, niillä ei ole rakenteellisia kytkentöjä taloudellisiin tai luokkatekijöihin ja sitä kautta kokonaisjärjestelmään (paitsi taloudellisilla yhdistyksillä yksinä muiden samanarvoisten joukossa). Tuloksena on poliittisen järjestelmän teoreettinen malli, missä olemassa olevat intressiyhteenliittymät otetaan eräällä tavalla annettuina hieman analogisesti liberalismien mallin (esim. Mill) kanssa, jossa yksilölliset preferenssit otettiin annettuina (ks. Balbus 1971, 159-162).

Helposti on tähän liittyen oletettu, että kaikilla todellisilla intresseillä on periaatteessa samankaltainen organisoitumisen mahdollisuus ja tästä johtuen demokraattisen pluralismin pelisääntöjen takaama samalainen vaikutusmahdollisuus poliittisessa järjestelmässä (vrt. kuitenkin nk. neopluralistien tästä poikkeava kanta: Sontheimer 1972; Kremendahl 1977; 1980; ks. jakso 2.2.3.2.). Radikaaleimmatkin amerikkalaiset pluralismiteoreetikot, kuten Polsby ja Dahl, jotka myöntävät yhteiskunnallisen vallan jakautuvan epätasaisesti eri ryhmien välillä, toteavat tämän valtaeron politiikan kannalta epärelevantiksi; paksu lompakko tai pankkikirja ei tee omistajastaan poliittista manipulaattoria (ks. Zeuner 1976, 144-145). Tämä seuraa melko suoraan intressin käsitteen subjektivoinnista, mikä tekee mahdolliseksi organisoitumisen edellytysten unohtamisen. Analyysissa korostuvat nyt jo artikuloidut ja organisoituneet intressit, poliittinen arena aktuaalisessa vuorovaikutuksessaan; analyysin ulkopuolelle ('spekulaation' alueelle) jäävät hyvin yleiset sekä hyvin heikkojen ryhmien organisoitumattomat (kenties myös artikuloitumattomat) intressit tai pelin sääntöjen vastaiset intressit (ks. Balbus 1971, 162-163; Forsthoff 1960; Jesse 1979, 151; Oberreuter 1980, 30; Narr & Naschold 1971, 237-238). Millsin mukaan tämä johtaa siihen, että "monet elinkykyiset vaihtoehdot ja potentiaaliset kysymykset eivät tavoita hallitusareenaa ja täten pääse osaksi havaittavissa olevaa tasapainottavaa prosessia" (Mills 1963, 253). Tämä puolestaan johtaa yksityisten tarpeiden ja intressien ja julkisten kysymysten alueiden välisen suhteen vääristymiseen (Connolly 1969, 14) (ks. luku 4.1.).

Tuloksena on käsitys, jonka mukaan olemassaolevien intressien ja organisoitumisen välineiden määrä synnyttää kulloisenkin intressiyhteenliittymien ja yhdistysten kokonaisuuden. Poliittisen järjestelmän alueella tämä ilmenee kirjavan ryhmien, intressiyhteenliittymien ja yhdistysten joukon toimintana, joukon, jonka keokinäviä suhteita ei selvästi

määritellä. Organisaation muodostumisprosessin tavasta antaa hyvän kuvan Trumanin esitys yhdistyksen synnystä: yhdistys on sen mukaan "ryhmätyyppi, joka syntyy... tangenttisista suhteista (tangent relations)" (1951, 43). Truman korostaa yhdistysten olennaista merkitystä poliittisen järjestelmän toiminnalle. Tangenttiset suhteet liittyvät yksilön jäsenyyteen useammassa ryhmässä. Ryhmät ovat tangenttiset toisiinsa nähden sen yksilön kautta, joka kuuluu näihin molempiin. Kun häiriöitä syntyy kahdessa tai useammassa tangenttisessä ryhmässä, yksilöt pyrkivät sopeutumaan niihin yhteisellä toiminnalla uudessa perustettavassa ryhmässä, yhdistyksessä. Esimerkiksi koulun ja kodin ryhmät tangenttoivat oppilaiden kautta. Jos oppilaiden koulunkäynnissä kehittyy ongelmia, saattavat vanhemmat ja opettajat muodostaa yhdistyksen noihin ongelmiin reagoimista varten: "Yhdistyksen sanotaan syntyvän, kun huomattavalla ihmisjoukolla on samanlaisia vakiintuneita tangenttisiä suhteita ja kun he toimivat säännöllisesti vuorovaikutuksessa keskenään niiden pohjalla" (Truman 1951, 43).

2.2.3. Max Weber ja 'eliittien pluralismi'

2.2.3.1. Yhdistys herruussuhteina

Max Weberin käsitys organisaation sisäisestä demokratiasta ja sen mahdollisuuksista muodostaa *Micheisin* tuotannon kanssa yhden välittävän teoreettisen askeleen pluralismiteorian uudempien muotojen kehittymiselle. Demokratia-konseption kehitystä voidaan seurata antiikin ajoista nykyiseen demokratiakeskusteluun saakka (ks. esim. Naschold 1969). Tutkimuskohteeni kannalta erityisen kiintoisaa on se muutos, joka tapahtui 'suoran' ja 'edustuksellisen' demokratian käsitteiden suhteessa liberalismien teoreetikkojen tuotannossa. Liberalismin teoreetikkojen (Bentham, J. S. Mill) tuotantojen alkuvaiheessa demokratiaa vaadittiin mahdollisimman laajojen joukkojen oikeudeksi. Sen aluetta laajennettiin pienistä yhteisöistä koko yhteiskuntaan, mutta pyrittiin rajaamaan se tiettyihin osa-alueisiin. Edustukselliset elimet nähtiin välineinä suoran demokratian toteuttamisessa. Erilaiset sosialistiset virtaukset laajensivat demokratiakäsitteen vaatimukseksi täydestä osallistumisoikeudesta kaikilla alueilla. *Naschold* on tutkimuksessaan osoittanut, kuinka 1800-luvun puolivälin tienoilla liberalismien teoreetikkojen painotukset alkoivat muuttua: työväenliikkeen nou-

sun ja uusien yhteiskunnallisten ristiriitojen muodostamassa tilanteessa delegointiteorian avulla luovuttiin alkuperäisestä suoran demokratian ja yleisen äänioikeuden ideasta (näin mm. J. S. Mill). Demokratian konseptio muotoiltiin uudelleen: vaikka viime kädessä yksilöä pidettiin omien intressiensä parhaana tuomarina, katsottiin, että ne voidaan 'objektivoida' johdon edustettaviksi. Näin yksilöiden intressien ja 'yhteishyvän' politiikan suhde kääntyi alkuperäisiin lähtökohtiin verrattuna päinvastaiseksi. Hallitsevan säädyn arvosysteeminä edustuksellisuuden idea levisi vähitellen ensin porvarillisten puolueiden ja yhdistysten sisäisten rakenteiden periaatteeksi ja sieltä sosialistisiin puolueisiin, yhdistyksiin ja osuustoiminnallisiin yksiköihin (Naschold 1969, 19-24)⁹.

Tässä tutkimuksessa organisaatioiden sisäisen demokratian kysymys liittyy yhtäältä pluralismiteorian uusimpien versioiden historiaan, toisaalta taas pluralismikritiikkiin, nk. inkorporoitumisteorian kehitykseen. Sen keskeinen merkitys on siinä, että oligarkisoitumis- ja byrokratisoitumiskeskustelussa on osoitettu perusteettomaksi väitteet intressien ja yhdistysmuodon välisestä formaalisesta 'sisältö' - 'muoto' -suhteesta. Organisaation sisäisen demokratian ongelman ratkaisutapa vaikuttaa siihen, millä tavalla tietyn ryhmän intressi ilmenee yhdistyksen ajamana poliittisen järjestelmän tasolla. Tälle prosessille on sosiologisessa pluralismiteoriassa ja inkorporoitumisteoretisoinnissa annettu erilainen tulkinta. Intressien muuntumis- ja ko. prosessin hyväksikäyttöprosessin tarkastelulla on olennainen merkitys poliittisen järjestelmän kokonaisuuden kannalta. Siihen ongelmaan keskittyvät tutkimuksen luvut 4. ja 7.

Yhdistysten sisäisen demokratian tutkimisessa keskeinen teoreettinen lähtökohta on 1920-luvulta lähtien ollut Robert Michelsin ja Max Weberin tuotannossa. Molemmat arvioivat yhteiskunnallisten liikkeiden, poliittisten puolueiden ja yhdistysten kehitystä samansuuntaisesti; muun muassa Saksan sosialidemokraattisesta puolueesta molemmat esittivät (v. 1906-1907) hyvin samankaltaisen näkemyksen. Tämän käsityksen mukaan byrokratisoituminen on edennyt ja tulee etenemään demokraattisissa hallintokoneistoissa ja politiikan erilaisissa elimissä ja moderneissa puolueissa. Myöskin heidän arvionsa poliittisen johtajuuden luonteesta ja perustasta uudentyyppisessä länsi-eurooppalaisessa demokratiassa oli samanlainen (ks. Mommsen 1981, 105). Tämä on johtanut puhumiseen *Weber-Michels-aspektista (tai jopa paradigmasta) yhdistystutkimuksessa* (ks. Rammstedt 1978; Sills 1968)¹⁰.

Michels lähti 'puoluesosiologiassaan' ja sitä edeltäneissä artikkeleissaan liikkeelle rousseaulaisesta välittömän demokratian käsityksestä. Sen mukaisesti edustuksellisuuteen perustuvan järjestelmän ja demokratian katsotaan olevan yhteensovittamattomat; oligarkkisten rakenteiden muotoutuminen yhdistyksissä/yhteenliittymissä merkitsee luopumista järjestelmän demokraattisuudesta. Yhteiskunnallisen liikkeen laajeneminen puolestaan synnyttää väistämättä sellaiset organisoitumis- ja institutionaalistumisprosessit, joiden seurauksena on oligarkkisten rakenteiden synty (ks. *Michels* 1908; 1909; (1912) 1966, 335): "wer Organisation sagt, sagt Tendenz zur Oligarchie" (1909, 232). *Michels*illä tutkimuksiin yhdistyy, selvimmän tuotannon alkuaikoina, olemassaolevan todellisuuden ja sen poliittisten (oligarkkisten) kehitystendenssien kritiikki demokratian ideaalikonseptiosta (Rousseau) käsin, ts. demokratian idean ja vallitsevan todellisuuden vastakkainasettelu (ks. luku 4.2.). Tämä lähtökohta joutui Weberin kritiikin kohteeksi. *Michels*in varhaistuotannon käsitteet olivat hänen mukaansa tieteeseen soveltumattomia: "Sellaiset käsitteet kuin kansan tahto', 'kansan aito tahto' ovat kauan sitten lakanneet minulle olemasta olemassa"; ja edelleen: "Jokainen idea ihmisten toisiin omaaman herruuden lakkauttamisesta minkä tahansa sosialistisen järjestelmän tai minkä tahansa hienostuneen 'demokratian' muodon avulla on utopiaa" (Kirje *Michels*ille, sit. Mommsen 1974, 87). Weberin mukaan tuli valita haluttiinko laatia 'subjektiivisia vetoamuksia' tai utopistisia ja eettisiä kysymyksenasetteluja vai pyrkiä puolueettomaan, analyyttiseen historiankirjoitukseen ja tutkimukseen; ts. oli valittava 'etiikan' ja 'tieteen' välillä. Weber pyrki vakuuttamaan *Michels*in siitä, että tämä oli sekoittanut loogisesti eri alueille (etiikka - tiede) kuuluvia kategorioita toisiinsa (Scaff 1981, 1276-1277). Sanalla sanoen *Michels*in demokratia-konseptio oli arvoarvostelmainen ja perustui pikemminkin naiville moraaliselle visiolle kuin historiallisesti olemassaolleen järjestelmän tutkimiselle (emt. 1277, 1282). Tällä olikin tiettyä vaikutusta *Michels*in ajatteluun: vuoden 1915 'puoluesosiologian' esipuheessaan hän totesi ohittavansa moraaliset arvioinnit puolueista, sillä tutkittavana oleva sosiologinen klikkien ja alaluokkien muodostumiseen liittyvä ihmisagregaattien toiminnan laki on "minkä tahansa hyvän ja pahan tuolla puolen" (1966, 6). Tämä ei tosin poistanut ristiriitaa teoksen rousseaulaisten lähtökohtien kanssa (ks. Siisiäinen 1983).

Michelsin lähtökohtakategoriana oli rousseaulainen 'demokratia', Weberillä yhdistyssosiologia kytkeytyi 'herruuden' (Herrschaft) käsitteeseen. Herruus on Weberin mukaan neutraali tieteellinen käsite, 'vallan erikoistapaus'. Herruuden harjoittaminen tähtää toiminnan taloudellisten tai muiden intressien toteuttamiseen ja se voidaan samaistaa auktoriteettiin perustuvaan käskyvaltaan (Weber 1976, 544). Herruuden käänteinen luonteenpiirre on tottelevaisuus, joka voi perustua joko tradition, karisman tai rationaalisten syiden hyväksymiseen käskyjen perustaksi. Rationaalinen (legaalinen) herruus perustuu siihen, että ihmiset uskovat hallintosäädösten ja normien syntyneen oikeiden menettelytapojen kautta. Herruuden legaalista tyyppiä vastaava hallinnollinen apparaatti on Weberillä byrokratia (ks. Weber 1976, 544; 551-; Mouzelis 1975, 15-17). Byrokratia oli Weberin mukaan näin ollen myös puolueiden ja yhdistyslaitoksen hallitseva organisaation tyyppi. Tätä kautta Weberin puolue- ja yhdistysdemokratian konseptio kytkeytyy osaksi hänen rationaalisuuden teoriaansa.

'Lännen' yhteiskunnat erottaa muista sivilisaation tyypeistä se, että ne ovat rationaalisuuden läpäisemiä: niissä kehittynyt tieteen ja koulutuksen järjestelmä, taiteen ja rakentamisen tekniikka, hallinnon edistyneet piirteet sekä työn tehokas organisaatio ovat kaikki rationaalisuuden toteutumisen muotoja elämän eri alueilla (ks. M. Weber 1980). Formaalin rationaalisuuden ideaalityyppiä luonnehtivat seuraavat seikat: (1) pyrkimys tiedostaa päämäärät, jakaa ne osapäämääriin analyysin avulla ja toteuttaa ne eri alueilla; (2) pyrkimys valita keinot yksinomaan päämäärätarkoituksenmukaisuuden perusteella (teknisen edistyksen ja tehokkuuden periaatteet); (3) laskelmallisuuden ja suunniteltavuuden kriteereihin perustuva formaalisten suhteiden vahvistaminen keinojen ja päämäärien välille. Tämä rationaalisuus ilmenee talouden alueella selvimmin, mutta läpäisee Weberin mukaan jonkin asteisena muutkin elämän alueet. Helpointa on rationaalisuuden toteuttaminen taloudessa, vaikeinta kulttuurin yms. alueella (ks. Weber 1976, 343-; Rammert 1982, 39-45). Byrokratia on Weberin mukaan formaalin rationaalisuuden hallinnollinen korrelaati, rationaalien elämänmuotojen palvelija. Byrokratia on sekä traditionaalisen että karismaattisen hallitsemisen tavan vastakohta (ks. 1976, 654; 578-579). Modernin teollisuuskapitalismin kehitys syrjäyttää patriarkaaliset ja patrimonialiset hallintojärjestelmät peruuttamattomasti byrokraattisen tieltä. Iiistoria ei Weberin mukaan tunne yhtään esimerkkiä, jossa byrok-

ratia olisi hallitsevaksi muodostuttuaan hävinnyt ilman, että koko sen kantama kulttuuri olisi tuhoutunut (1976, 128; 318-319).

Byrokration kasvu ei ole mikään luonnonhistoriallinen prosessi, vaan sillä on tietyt taloudelliset-sosiaaliset edellytykset: (1) rahatalouden kehittyminen; (2) hallintotehtävien määrällinen kasvu; (3) hallinnon tehtäväpiirin laadullinen laajeneminen; (4) ratkaiseva syy: byrokraattisen organisaation puhtaasti tekninen ylivoimaisuus; (5) esineellisten/asiallisten (sachliche) tuotantovälineiden keskittyminen 'herrojen' käsiin; (6) hallitujen välisten taloudellisten ja sosiaalisten erojen ainakin suhteellinen tasoittuminen, mikä on joukkodemokratian väistämätön seurausilmiö (1976, 556-557). Byrokration ylivoimaisuuden takia kapitalismi tarvitsee sitä välttämättömästi ja sen vuoksi byrokration tunkeutuminen eri elämänalueille on kapitalismin kehityksen toiminnallinen edellytys. Tässä mielessä tulevaisuus kuuluu Weberin mukaan byrokralle (Weber 1958, 149; Ebbighausen 1981, 41-42; Herzog 1966, 235)¹¹.

Jotta tekisimme oikeutta Weberin byrokraatiakonseptiolle, on todettava sen tietynlainen ambivalenttisuus. Kuten *Löwith* jo vuonna 1932 huomautti, Weber piti byrokraatiata toisaalta ylivoimaisesti tehokkaimpana hallinnon organisoinnin tapana (ks. edellä) ja tämän vuoksi 'vallankumouksellisena', 'vapauden alueena' verrattuna edeltäviin rakenteisiin; toisaalta taas hän näki siinä piilevät vieraantumisen tyyppiset vaarat yksilölliselle vapaudelle ja demokraattisille oikeuksille: nyt byrokraatia esiintyy rationaalisuuden idean toteutumista ehkäisevänä jäykistyneenä rakenteena ('stahlhartes Gehäuse von Härigkeit' (1976, 835); 'allgemeine Verapparatisierung der Menschen'), yhteiskunnassa itsenäistyneenä rautaisena ihmisten alistamisen koneistona (ks. Löwith) 1960, 19-; Herzog 1964, 234-235; Beetham 1974, 64-65). Pluralismiteoreettiseen yhdistyksen sosiologiaan Weberin byrokraatiakonseptio on vaikuttanut ennen kaikkea edellisessä merkityksessä, jälkimmäinen aspekti on otettu huomioon paremmin yhteiskunnallisten liikkeiden ja yhdistysmuodon suhteen tutkimuksessa (vrt. luku 4.2.).

Jo vuonna 1905 Weber piti kapitalismia ja byrokraatiata kaksosina, jotka tulisivat muuttamaan perusteellisesti yhteiskunnan koko toiminnan järjestelmän (ks. Mommsen 1981, 110). Eräissä tuotantonsa osissa Weber jopa puhui kapitalistisesta tuotannosta ja byrokraattisesta herruudesta, 'tehtaasta' ja 'valtiosta' samankaltaisina:

"virkamiesten oikeudellinen erottaminen hallinnonvälineistä (Verwaltungsmitteln) on poliittisten... organisaatioiden (Verbände) alueella toteutettu kuten työläisen erottaminen tuotantovälineistä kapitalistisessa taloudessa" (Weber, sit. Ebbighausen 1981, 42).

Sosiologisen pluralismiteorian kehityksen kannalta merkittäväksi muodostui Weberin käsitys siitä, että michelsläinen (rousseauilainen) demokratiakonseptio oli muuttunut utopistisena käyttökelvottomaksi sekä kokonaisyhteiskunnan että yhdistysten ja puolueiden sisäisen järjestelmän tasolla. Joukkodemokratian aikakaudella dominoivaksi puoluetypiksi muodostui byrokraattinen apparaattipuolue, mikä syrjäytti kunniajohtajien johtaman puoluetypin. Tilalle astuivat ammattijohtajat, toiminnan painopiste siirtyy maailmankatsomuksellisista kysymyksistä käytännön tavoitteisiin, seuraajakunnasta puolueapparaattiin; kaikki tämä korostaa byrokratian periaatteiden mukaan stabiilisuutta ja jatkuvuutta (ks. Weber 1976, 546; Herzog 1964, 242-; ks. myös Sultan 1926, 133-; laajemmin Weberin politiikkakonseptiosta, ks. Beetham 1974; Ebbighausen 1981; Pekonen 1983).

Samansuuntainen kehitys toteutuu muissakin yhteenliittymissä ja koko yhdistyslaitoksessa; yleisesti kehityssuuntaa kuvaa Tönniesin typologia: kehitys käy Gemeinschaft-yhteisöstä kohti Gesellschaft-tyyppejä (Weber 1906, 581).

Modernit yhdistykset kehittyvät keinotekoisina, epäpersoonallisina yhteenliittyminä, joiden avulla yksilöt sosiaalisiin ryhmiin jakautuneina pyrkivät toteuttamaan 'kylmän asiallisia' intressejään. Yhdistysten muodostuminen ei Weberin mukaan ole mitään spontaanien mielihalujen tai tarpeiden synnyttämää järjestäytymistä: "Yhteiskunnallistumisen viileä asiallisuus/esineellisyys (die kühle Sachlichkeit) synnyttää yksilöiden täsmällisen järjestäytymisen ryhmien päämäärätoimintaan - olkoon tämä jalkapallokerho tai poliittinen puolue" (Weber 1906, 581). Byrokratisoitunut/ byrokratisoituva yhdistyslaitos (Vereinwesen) toimii välineenä, jonka avulla 'Gemeinschaft-toiminta' muuttuu rationaalisesti järjestetyksi 'Gesellschaft-toiminnaksi'. Sellaiseksi muodostuttuaan se toimii ensiarvoisen tärkeänä herruus- ja valtasuhteiden välineenä niille, jotka yhdistyslaitos-apparaatteja hallitsevat (Weber 1976, 569-570).

Yhdistyssosiologian tutkimuskohteeksi Weber määrittelee yhdistyksen "ihmisten välisinä herruussuhteina" (*Herrschaftsverhältnisse*): kyseessä

on muodollisesti ja virallisesti enemmistöherruussuhde; yhdistysten todellisuudessa aina yhden tai muutaman johtotehtäviin kyvykkään 'vähemmistöherruus'. Valikoitumisprosessi huolehtii yhdistyksissä todellisen herruuden keskittämisestä pienelle johtoryhmälle (Weber 1911, 55-56).

Yleinen byrokratisoitumisen tendenssi ilmenee puolueiden lisäksi myös muiden yhdistysten kehityksessä siten, että maailmankatsomuksellisista intresseistä syntyneet yhdistykset irtaantuvat kehityksessään enenevästi näistä alkuperäisideoistaan¹² Yhdistysten sisäiset rakenteet esineellistyvät muuttuessaan em. ideoiden toteuttamisen välineeksi, ja ammatti-ihmiset valtaavat ne. *Ideasisällön esineellistymisen jokaisessa vaiheessa kaikkien yhdistyksiin kiinnittyy jollain tavalla myös sellaisia sisältöjä, joita ne periaatteessa alun perin saattavat vieroksua tai jopa vastustaa. Tätä kautta ne alistetaan yhteiskunnan poliittisen järjestelmän kokonaisuudelle* (Weber 1911, 56-57).

Yhdistys on Weberille herruussuhde kahdessa merkityksessä: *ensiksi-kin yhdistyksen sisäisenä herruussuhteena* (vrt. käsitys yhdistyksen sisäisen demokratian utopistisuudesta Gesellschaft-tyyppisessä joukkodemokratian yhteiskunnassa) ja *toiseksi kokonaisyhteiskunnan yhteiskunnallistumisprosessiin liittyvänä herruussuhteena ulospäin* (ks. Siisiäinen 1982a, 284-). Rationalisointiprosessi tekee rousseaulaisen välittömän demokratian mahdottomaksi kummallakin alueella. Yhdistyskoon kasvu johtaa hallinnossa laadullisiin muutoksiin, jotka toteutuvat tehtävien erikoistumisena ja johtotehtävien monopolisoitumisena toimistohenkilöstölle. Huolimatta muodollisesta demokratiasta byrokraattisen apparaatin ylivoimaisuus ilmenee pakottavana tendenssinä yhdistyslaitoksessa. Tämän vuoksi Weber toteaa koko 'demokratisoitumis-käsitteen' harhaanjohtavaksi: 'demos' jäsentymättömän massan merkityksessä ei hallitse koskaan vähänkään suuremmissa yhteenliittymissä. Niissä kansa parhaassakin tapauksessa toimii vain johdon valitsijana; se ei koskaan muotoile ohjelmia tai suorita todellisia ehdokkaiden asetteluja. Koko herruuden poistamisen ajatus on Weberistä puhdasta naiviutta ja utopiaa (Weber 1976, 568, 570, 837)¹³.

Nämä Weberin ajatukset muistuttavat suuresti Michelsin vastaavantilaisia pohdintoja (ks. luku 4.2.; Michels 1908; 1909; 1966). Samoin ajatusten sukulaisuus nk. machiavellilaisten eliittiteoreetikkojen Pareton ja Moscan käsityksiin on todennäköinen. *Mommsen* (1974; 1981) on tutkimuksissaan todennut, ettei ole olemassa tietoja siitä, lukiko Weber Pareton

eliittiteoreettisia kirjoituksia. Joka tapauksessa Weber oli perehtynyt Michelsin tuotantoon, jossa Rousseau'n ohella juuri Pareto ja Mosca olivat keskeisimpiä oligarkiateorian lähteitä. Michelsin tavoin Weberkin esittää, että poliittisessa organisaatiossa vallitsee 'vähäisemmän lukumäärän etu', minkä ansiosta hallitsevan vähemmistön onnistuu varmistaa asemansa, turvata sen jatkuvuus ja alistaa koko organisaatio sitä palvelemaan rationaaliseen toimintaan¹⁴. Organisaatiossa vallitsee herruus rakenne, joka muodostuu 'herrojen' ja 'herruuden alaisten' (Beherrschten) välisestä suhteesta ja herruuden välineenä toimivasta apparaatista (= 'herrojen' käytettävissä olevista alemmista luottamushenkilöistä ja muista aktiiveista) (Weber 1976, 546-547; 549-). Kärjistetyimminkin ilmaistuna kysymys on Weberin mukaan toimihenkilöiden diktatuurista suhteessa jäsenistöön (1924, 501).

Elättien pluralismin teorian kehityksen kannalta tärkeä oli Weberin käsitys siitä, että yhdistyksen/organisaation sisäinen herruussuhde ei sinänsä ole ongelma: kehityksen välttämättömänä momenttina byrokratia oli positiivinen ilmiö karsiessaan tekijöitä, jotka puolue- ja yhdistysorganisaatiossa aiheuttivat epävakaisuutta ja epätarkoituksenmukaisuutta. Se teki mahdolliseksi kokonaisjärjestelmän toimivuuden kannalta välttämättömän johtajien rekrytoinnin. Tältä kannalta se pikemminkin vahvisti kuin heikensi demokratiaa (Scaff 1981, 1280). Tästä rationaalisuusteoreettisesta perspektiivistä Weber myös tarkasteli byrokratian esineellistymisen mahdollisesti aiheuttamia vinoutumia ja vääristymiä; Weber tutki kuinka hyvin todellisuus vastasi byrokraattisen organisaation ideaalityyppiä (ks. Herzog 1966, 244-245; Beetham 1974, 65-66).

Byrokratia hallitsemisrakenteena, siis myös yhdistysten sisäinen byrokratia oli Weberin mukaan periaatteessa neutraali hallinnollinen täsmenämisen ja tehokkuuden lisäämisen väline. Tämän vuoksi se voidaan alistaa minkä tahansa taloudellisen, poliittisen tai muun intressin käyttöön, kenen tahansa palvelijaksi. Todellisuudessa byrokratian kehitys ei kuitenkaan ollut vastannut tätä ideaalityyppiä, vaan kapitalismin kehityksessä se oli toiminut erittäin usein kapitalistien intressien hyväksi ja usein sen liittolaisena (ks. Weber 1976, 570-571). Beethamin mukaan Weber huomasi, että tietyissä olosuhteissa byrokratia heijastelee yhteiskunnan luokkarakennetta. Puolue- ja yhdistyshistoriassa tämä on ilmennyt siten, että toimihenkilö- ja johtotehtävien eriytyessä ja muodostuessa vähitellen suhteellisen itsenäisen hallitsevan vähemmistön monopoliksi,

tehtävät samalla siirtyivät taloudellisen rakenteen ylimmille ryhmille, omistavalle luokalle. Juuri tällä luokalla oli sekä tiedolliset valmiudet ko. tehtävien hoitamiseen että taloudelliset mahdollisuudet hoitaa tehtäviä sivutoimisesti ilman palkkaa (Herrschaft als Ehrenpflicht) (Weber 1976, 546-548; Beetham 1974).

Weberin tuotannossa luodaan perustaa demokratiateoreettiselle konseptiolle, jonka mukaan välitön demokratia on utopistinen idea ja sellaisena väistämättä yhteensovittamaton kapitalistisen (tai minkä tahansa muun) järjestelmän joukkodemokraattisten olosuhteiden ja niihin kytkeytyvän 'uudentyyppisen' demokratian todellisuuden kanssa. Vähemmistön herruus yhdistysten ja muiden organisaatioiden sisällä otetaan eräänlaisena realiteettina, 'välttämättömänä pahana', jolla on myös edulliset vaikutuksensa. Mikäli demokratisoitumisen mahdollisuudet (rousseaulaisessa merkityksessä) nähdään hyvin vähäisinä, pyrkii se suuntaamaan tutkimusta suunnitelmallisuuden ja rationaalisuuden lisäämisen ja parantamisen kysymyksiin (ks. Ebbighausen 1969, 50-; 1981, 40-). Kun Michels näki alkuperäisessä kysymyksenasettelussaan ongelman parlamentaarisen demokratian kriisissä, asettuu Weberille demokratian toteutumisen ongelma pikemminkin kysymyksenä traditionaalisten johtajien korvautumisesta vapaille vaaleilla valittavilla johtajilla¹⁵ Demokratia rajoittuu paljolti johtajien valinnan vapaaehtoisuuteen, valinnan todelliseen olemassaoloon ja niihin liittyvän järjestelmän toimivuuteen (ks. Mommsen 1981, 110-111; Herzog 1966, 244-245). Tähän liittyvä byrokraattis-oligarkkisten rakenteiden 'neutraalisuuden' olettamus lähentää sitä ideologisiin konseptioihin, mikäli se johtaa samalla järjestelmän perusteiden ottamiseen annettuina. Niinkuin See (1972) huomautti, poliittisen järjestelmän tai demokratian ongelmattomaksi kokeminen arvovapauden vaatimuksen mukaisesti on ongelmallista silloin, jos olemassa oleva todellisuus on rakentunut 'ei-arvovapaasti'.

Weberin ja hänen ajatuksiaan edelleen kehitelleen *Sultanin* (1926) puolue- ja yhdistyskäsitys välittyi amerikkalaisen politiikan tutkimuksen keskeisen osan klassikkoperustaksi, millä seikalla oli suuntaa-antava vaikutus myös sosiologisen pluralismiteorian ko. ongelmaa tarkastelevalle osalle aina 1970- luvulle saakka (ks. Herzog 1966, 251-252; Ebbighausen 1969; 1981).

2.2.3.2. Kansalaisten pluralismista eliittien pluralismiin

Ebbighausen on tutkimuksissaan osoittanut, että intressiyhteenliittymien demokratiaongelman tarkastelu siirtyi amerikkalaisiin teoreettisiin keskusteluihin pikemminkin Weberin kuin Michelsin asettamassa muodossa (ks. Ebbighausen 1969; 1981, 19-). Tämä merkitsi konseptin muotoutumista nk. eliittien pluralismin teoriaksi eikä nuoren Michelsin kriittisen demokratian ongelmanasetteluksi. Keskeiseksi ongelmaksi nousi, kuinka pluralismiteoriassa voitaisiin yhdistää epädemokraattisiksi määriteltyjen yhteiskuntien kritiikki ja käsitys vakaasta demokratiasta oligarkkisten yhdistysten vuorovaikutukseen perustuvana systeeminä (ks. Ebbighausen 1969, 64-69). Sen sijaan, että painopiste asetuisi 'harvojen vallan' kehittämiseen monien suhteen pyrittiin kehittämään teoreettista käsitystä 'monien harvojen vallasta' niin erilaisten yhteenliittymien välisenä kuin sisäisenäkin, poliittista järjestelmää konstituivana peruspiirteenä (ks. Herzog 1966, 251-252; Ebbighausen 1981, 48-49). Yksilöiden ja näiden keskinäisten intressiyhteenliittymien teoria alkaa muuntua teoriaksi eliittien suhteiden ja vuorovaikutuksen pluralismista.

Ero tulee ilmi verrattaessa aikaisemmin käsiteltyjä Bentleyyn (1909) ja Trumanin (1951) pluralismikonseptioita toisiinsa em. suhteessa. Bentleyllä johdon eriytyminen tulee näkyviin 'henkilöstöryhmän' käsitteessä; hän ei pidä sitä yhtä itsenäisenä kuin varsinaisia ryhmätyyppejä (perus-, keskustelu- ja organisaatioryhmät). *Bentley* tarkastelee sitä yhtenä eriytymisen alatyypinä, ei demokratiateorian perusongelmana. *Trumanin* teos edustaa siirtymävaihetta 'aktiivisen vähemmistön' idean hyväksymiseen olennaiseksi osaksi sosiologisen pluralismin teoriaa¹⁶. Truman hyväksyy tietynlaisen byrokraattis-oligarkkisen rakenteen väistämättömäksi modernien yhdistysten piirteeksi, mutta katsoo yhteiskunnan konsensuksen, demokraattisten ideoiden ja niitä valvovien potentiaalisten intressiryhmien turvaavan intressien tasa-arvoisuuden yhteiskunnassa oligarkkisten rakenteiden keskeisestä asemasta huolimatta. Demokraattiset vaali-instituutiot antavat kaikille samanlaisen mahdollisuuden johtopaikan saamiseen. *Johtajuus tosin keskittää enemmän valtaa haltijalleen, mutta johtajuuden perustana Trumanin mukaan on jo aikaisemmin saavutettu auktoriteettiasema; johtajuus tosin sanoen edeltää oligarkkia, sillä sen muodostumista edeltää erilaisten voimien vapaa interaktio, josta käsin auktoriteettisuhteet muodostuvat. Oligarkkisuus on näin ollen demokraattisten*

pelin sääntöjen ohjaamaa. Tämä käsitys merkitsee ratkaisevaa askelta Michelsin kriittisestä kannasta Weberin 'realismin' suuntaan (Truman 1951, 142-143, 264-). Samansuuntainen käsitys on löydettävissä useimpien amerikkalaisten teoreetikkojen keskeisistä teoksista (ks. Dahl 1956; Lipset 1959; 1966; Lipset & Trow & Coleman 1956; McKenzie 1955; Eckstein 1961; keskustelusta ja kritiikistä, ks. Mills 1959; 1963; Bachrach 1967).

Eliittien pluralismin weberiläisen konseptin muotoili selkeästi *Lipset*:

"Demokratia sellaisen päätöksentekojärjestelmän merkityksessä, jossa kaikilla jäsenillä on aktiivinen rooli jatkuvassa prosessissa on luonnostaan mahdoton. Organisatorisilla eliiteillä on yleensä pitkät virassaoloajat. Michels osoitti selvästi hallitsevien ja hallittujen välisen rakenteellisen jaon lakkauttamisen teknisen mahdottomuuden monimutkaisessa yhteiskunnassa... Mutta vaikka hyväksymmekin nämä näkökannat valideina, ne eivät merkitse sitä, että demokratia olisi mahdoton; pikemminkin ne viittaavat demokraattisen potentiaalin realistisemmän ymmärtämisen tarpeeseen monimutkaisessa yhteiskunnassa" (1966, 34).

Teoreettinen apparaatti rakennetaan seuraavien ideoiden varaan: (1) *vallan ja johdon keskittyminen eri intressiyhteenlittymissä hyväksytään 'realistisena' lähtökohtalettamuksena, (2) intressien toteutumisen tasa-arvoisuus ja demokratia-konseptio rakennetaan eliittien pääsystä käytävälle tasa-arvoisuudelle ja vapaalle kilpailulle kussakin yksittäisessä yhteenlittymässä ja (3) eliittien välisen vapaan keskinäisen kilpailun ja valtataistelun ajatukselle.* Taustalla on jonkinlainen arvokonsensuksen tai yhteisen 'arvokokoelman' (Fraenkel) ajatus (vrt. Weber 1976; Schumpeter 1947, 269; Lipset & Trow & Coleman 1956, 405-412; Lipset 1966, 33). Demokratian ja tasa-arvoisuuden tärkeimmäksi elementiksi kohoaa säänneltyssä, yhteisiin arvoihin (pelin sääntöihin) perustuvassa kilpailussa tapahtuva eliitin/eliittien muodostuminen. Michelsin demokratia-konseptioon sisältynyt 'joukkojen' vaikutusmahdollisuus omiin asioihinsa näkyy tästä perspektiivistä paitsi 'epärealistisena', itse organisaation ja poliittisen kokonaisjärjestelmän toiminnan kannalta myös demokratian kanssa yhteensopimattomana, sen perusajatukseen kuulumattomana:

"Poliittisten puolueiden tapauksessa puoluejohtajien suorittama organisaation oligarkkinen kontrolli on korvaamaton demokraattisen politiikan hyvinvoinnille... Tiukasti tulkittu puolueen sisäinen demokratia on yhteensopimaton demokraattisen hallitsemisen kanssa" (McKenzie, sit. Ebbighausen 1969, 60).

Tämä käsitys ilmenee myöskin yhdysvaltalaisessa 'massayhteiskunnan teoriassa' käänteisessä muodossa. *Kornhauserin* teoksessa 'Politics of mass society', jota voidaan pitää yhtenä sosiologisen pluralismiteorian (de tocqueville'laisena) varianttina, keskitytään massojen ja yhteiskunnan keskuksen tai keskuseliitin välisen suhteen tarkasteluun. Kornhauserin mukaan 'massayhteiskuntaa' luonnehtii eliitin ja kansanjoukkojen suora alttius toistensa taholta tulevalle painostukselle. Tuolloin yksilötason ja keskittyneen valtaeliitin väliltä puuttuvat välittävät yhteenliittymät; primäärisuhteet ovat pitkälle eriytyneet ja kansallinen järjestelmä voimakkaasti keskittynyt. Hyvin kehittynyt, runsaslukuinen välittävien organisaatioiden joukko, joka mahdollistaa kilpailun johtoasemista on paras este joukkoliikkeiden kehittymiselle. Demokratian pluralistisen järjestelmän pahin uhka muodostuu massojen taipumuksesta suunnata atomisoituneen yhteiskunnan oloissa intressinsä joukkoliikkeisiin ellei välittävien intressiyhteenliittymien järjestelmä ole suojaamassa. Kysymys on Kornhauserillakin välittävien eliittien järjestelmän valtiotason eliittien valtaa rajoittavasta ja samalla asemaa suojaavasta vaikutuksesta (Kornhauser 1959, 75, 228-237).

Konkreettisesti yhdistystutkimuksessa ja sen perusteella kehittyvässä yhdistysteorian muodostuksessa mukailtiin weberiläistä konseptiota (ko. keskustelusta, ks. Sills 1968; Barber 1950; Kröll 1980a; Kröll et al. 1982; Kalenski 1981, 95-98; Horch 1984). Empiirisen yhdistystutkimuksen tulokset asettivat perinteiselle pluralismiteorialle haasteita. Ennen muuta yhdysvaltalaisen yhdistystoiminnan ja osallistumisen tutkimuksen perusteella saatettiin *Barberin* tavoin tiivistää saadut tulokset seuraavasti: (1) Yhdysvalloissa toimii lähes rajaton määrä erilaisia yhdistyksiä; (2) esitetyt oletukset ihmisten lukuisista yhdistysjäsenyyksistä eivät pitäneet paikkaansa: 30-60 % (ks. Komarovsky 1946; Warner & Lunt 1941; ks. myös Pestoff 1977) ihmisistä oli ilman minkäänlaisia yhdistysjäsenyyksiä; (3) lisäksi yhdistyksissä osoittautui olevan aktiivinen vähemmistö ja passiivinen enemmistö (Barber 1950, 481). Barberin mukaan de Tocqueville ja eräät muut 19. vuosisadan kirjoittajat olivat vastuussa siitä virheellisestä kuvasta, jonka mukaan yhdysvaltalaisilla oli joukkomittaisesti useita ristikkäisiä ja demokraattisia yhdistysjäsenyyksiä (emt. 484).

Näitä tutkimustuloksia on tulkittu varsin eri tavalla. Eräät pluralismikonseption puolustajat ovat nähneet ko. tosiasioissa osoituksen järjestel-

män jäsenten tyytyväisyydestä: alhainen äänestysvilkkkaus tai vähäiset yhdistysjäsenyydet osoittavat tämän mukaan, että painopiste on keskeisesti osin potentiaalisten intressiryhmien puolella; niin kauan kuin intressit tulevat turvatuiksi ei ryhmillä ole syytä aktualisoitua (ks. Steffani 1980, 25). Kriittisissä tulkinnoissa tilanne on tulkittu passiivisen massalojaalisuuden tai apaattisuuden ilmentymäksi. Tämän mukaan kysymyksessä ei ole tyytyväisyys järjestelmän toiminnan perustaan, hallitsevaan arvo- ja normikonsensukseen (tai hallitsevaan ideologiaan), vaan pikemminkin kysymyksessä on järjestelmän toiminnan tulos, järjestelmän toiminnan momentti (ks. Ehrlich 1966, 271; Marcuse 1968; Narr & Offe 1975, 29-33; Blanke et al. 1975, 206)¹⁷.

Weberin perintöön pohjautuvassa eliittien pluralismin konseptiossa ja yhdistys- ja puoluedemokratian 'realistisessa' tutkimuksessa legitiimisyiden ja demokraattisuuden ongelma on vaihtunut kokonaisjärjestelmän toimivuuden, tehokkuuden ja stabiilisuuden ongelmaksi. Ebbighausenin mukaan teorian empiiriset perustelut ovat usein olleet pikemminkin olemassaolevan poliittisen herruuden järjestelmän legitimoinnin momentteja kuin kokemusteoreettisten ongelmien perusteltuja ratkaisuja. Parhaissa tapauksissa tällöin on tyydytty Weberin tavoin skeptiseen rationalisointiin, koska olemassaoleva 'huono' todellisuus on nähty 'pitkällä tähtäyksellä muuttumattomaksi' ja siten siitä on tullut 'paras mahdollinen' (Ebbighausen 1969, 63).

Tämän uudemman pluralismiteorian 'realismi' ilmenee selvästi myöskin Saksan liittotasavallassa kehitellyssä *neopluralismin teoriassa*¹⁸. Eräs sen keskeisimmistä edustajista, *Sontheimer* toteaa osallistumisen ja poliittisen järjestelmän demokraattisuuden suhteen neopluralistisessa perspektiivissä seuraavaksi:

"Että jokainen halutessaan voi osallistua ei vielä saa aikaan sitä, että hän vaikuttaa tosiasiallisesti aktiivisesti demokraattiseen mielipiteenmuodostusprosessiin. Empiirinen tutkimus on jo kauan sitten tuonut ilmi, että pluralismin yhteiskunnallista valtajärjestelmää eivät hallitse massat, joita se teeskentelee edustavansa..., vaan aktiiviset oligarkiat, eliitit, joilla on intressiyhteenliittymissä (Verbände) sekä myös poliittisessa kokonaisjärjestelmässä johtoasemat hallussaan" (1972, 439).

Pluralistinen demokratia ei oppi-isän *Fraenke*in mukaan ole 'kansan herruutta, vaan herruutta kansan suostumuksella' (ks. Jesse 1979, 148;

ks. myös Weber 1976). Fraenkelin käsitys on sopusoinnussa amerikkalaisen eliittien pluralismin konseption kanssa. Tämä teoreettinen kanta voidaan tiivistää seuraavasti: pluralistisessa demokratiassa organisoidut intressiyhteenniittymät kamppailevat yhteisten pelin sääntöjen ('arvokodexin') ohjailemina vallasta oligarkkisine rakenteineen; demokraattisuuden (ja tasa-arvoisuuden?) takaa organisaatioiden moninaisuus ja pakko alistua järjestelmään, jossa oppositioasemasta käsin tapahtuva valtaan pääsyn mahdollisuus perustuu demokraattisten oikeuksien tietäntyyppiselle olemassaololle ja niiden avulla hankittavalle joukkojen kannatukselle. Poikkeustapauksien suurempi yhdistyksen sisäinen demokraattisuus, kuten Lipsetin, Trow'n ja Colemanin tutkiman amerikkalaisen ITU-ammattiliiton, ei tee mitättömäksi weberiläistä organisaatioteoreettista byrokraatisoitumisen ja oligarkisoitumisen säännönmukaisuutta (ks. Lipset 1966, 28-36; Lipset & Trow & Coleman 1956; ks. myös Naschold 1969, 34 ; Narr & Naschold 1971, 222-224; Ebbighausen 1969, 61-64). Monimutkaisessa yhteiskunnassa ja sen monimutkaisissa yhteenliittymissä/organisaatioissa perusongelma muodostuu *Nascholdin* sanoin siitä, että "tendenziell gesehen ist die Mitgliederbeteiligung in grossen Organisationseinheiten minimal, in kleinen Einheiten, wo die Grosse Mitgliederbeteiligung möglich ist jedoch trivial" (Naschold 1969, 57).

2.2.4. Ristikkäiset intressiryhmä- ja yhdistysjäsenyydet poliittisen järjestelmän vakaisuuden edellytyksenä

Sosiologisen pluralismiteorian pohdinnat (kapitalistisen) poliittisen järjestelmän vakaisuuden ehdoista ovat samalla käänteisesti vallankumousten ehtojen tarkastelua. Tämän tarkastelun lähtökohtana on monien erisuuntaisten, joillakin teoreetikoilla ristiriitaistenkin intressien olemassaolo; ja kysymys kuuluu: "how does a stable policy exist in a multiplicity of interest groups?" (Truman 1951, 168). Intressiryhmien muodostaman järjestelmän kokonaisluonne ja siinä eri ryhmä- ja yhdistysjäsenyyksien keskinäissuhde avaavat järjestelmän poliittiselle kehitykselle kaksi vaihtoehtoa ideaalityypistä suuntaa: (1) Mikäli jäsenyydet potentiaalisissa ja organisoituneissa ryhmissä lankeavat päällekkäin, synnyttää tämä hajoamisen tai epäonnistumisen uhalla pakkoja ja toiminnan yhdenmukaisuutta. Pitkällä tähtäimellä kehitys voi johtaa vallankumouksen tai rappeutumisen suuntaan. (2) Vakaisuuden säilyminen puolestaan on riippuvainen keskei-

sesti ryhmäjäsennyksien monilukuisuudesta ja ristikkäisvaikutuksesta (1951, 168). *Trumanin* käsitys ristikkäisten intressiryhmäjäsennyksien poliittista järjestelmää stabilisoivasta vaikutuksesta perustuu aikaisemmin esitetyille teoreettisille käsityksille durkheimiläisen 'conscience collective'n', jaettujen asenteiden ja niitä valvovien potentiaalisten ryhmien tärkeydestä järjestelmän perusvoimina. Yhteinen asenneperusta sääntelee intressiyhteenliittymisen yleiset puitteet; tästä käsin syntyy intressiyhteenliittymien ja yhdistysten moninaisuus, mikrovaltojen järjestelmä: se on hajaantunut yhteiskuntelämän eri rakenteisiin ja ryhmät voivat 'pelata' yhden rakenne-elementin toista vastaan olosuhteiden ja strategisten pohdintojensa mukaisesti. Hallitsemisen kokonaismalli on ristiin rastiin kulkevien suhteiden kompleksi, joka muuttuu organisoitujen ja organisoitumattomien intressien vallan ja aseman vaihteluiden mukaisesti (1951, 508).

Pitkällä tähtäyksellä mahdolliseksi nähdyn vallankumouksen välttäminen perustuu olennaisesti edellä hahmoteltuun ristikkäisjäsennyksien järjestelmään; mikäli sitä ei kehity, jos monet jäsenyydet toimivat vain jyrkästi erottuvien luokkien tai kerrostumien sisällä, jäsenyyksien moninaisuus tulisi vain vahvistamaan konfliktia. Jäsennyksien kumuloituminen vahvistaisi kokonaisvaikutusta toimiessaan samansuuntaisesti. Näin hahmottuu *Trumanin* käsitys poliittisen järjestelmän kehityksen epävakasta vaihtoehdosta (1951, 522).

Trumanin ansio on *Simmelin* esittämän ongelman (ks. 2.1.2.1) muotoilu ryhmätason ongelmana. Teoreettinen kehittäjä jää kuitenkin puolitiehen (ja näin jättää liian vähälle huomiolle eräitä *Bentleyn* käsittelemiä rakenteellisia tekijöitä), koska *Truman* ei tarkastele luokkien pirstoutumista, vaan rajoittuu edelleen yksilön - ryhmän suhteiden analysointiin. Taustalla oleva 'intressimarkkinoiden' idea esittää kuvan eri alueilla toimivista, keskenään samanveroisista intressiyhteenliittymistä, jotka kaikki kilvoittelevat rakenteellisesti edellytyksettömässä tilassa: rakenteellinen eriarvoisuus, luokkien väliset erot jne. putoavat teoreettisen kehityksen ulkopuolelle. *Narrin* mukaan tämä johtaa eräänlaiseen sosiaalidarwinistiseen perusnäkemykseen: "Chancengleichheit, Leistung, Mobilität, Wachstum, Fortschritt... In all diesen Begriffen ist ein impliziertes Darwinismus enthalten, der die Schwachen schwächt und die Starken befördert" (*Narr* 1972, 261). Amerikkalaisen sosiologian stratifikaatio- ja eliittiteoreettisissa suuntauksissa asetettiin tämä kuva kritiikin alaiseksi (ks. *Garson* 1978).

Lipset pyrkii omassa tuotannossaan yhdistämään toisiinsa politiikan sosiologisen stratifikaatio-lähestymistavan ja institutionaalisen lähestymistavan. Edellisessä, ennen muuta Marxilta periytyvässä, tarkastellaan politiikkaa sosiaaliseen kerrostuneisuuteen kytkeytyvien poliittisten ryhmien välisenä taisteluna (solidaaristen poliittisten ryhmien väliset 'cleavage't'); jälkimmäisessä tarkastellaan olemassaolevien poliittisten organisaatioiden suhdetta erilaisten yhteiskunnallisten muutosten kannalta (ks. Lipset 1959; Lipset & Rokkan 1967, 1-64; Allardt 1968, 66-67). Lipset viittaa teoksessaan 'Political man' edeltäjänsä de Tocqueville'n käsitykseen (paremminkin viittauksiin) siitä, että sosiaalisissa yksiköissä tärkeitä ovat erityisesti ne aspektit, jotka tekevät mahdolliseksi poliittisten konfliktien ja poliittisen konsensuksen samanaikaisen olemassaolon. De Tocqueville korosti konfliktien mahdollista positiivista merkitystä uuden yhteiskuntamuodon kehitykselle (ks. myös Simmel). Tämän näemyksen omaksuivat sittemmin modernin sosiologian nk. konfliktiteoreetikot (ks. Coser 1956; 1967; Bernard 1983; Dahrendorf 1969). Erilaisten intressiyhteenliittymien tutkiminen muodostuu Lipsetin mukaan tämän vuoksi olennaisen tärkeäksi: niissä yhdistyvät sosiaalisen yhteenliittämisen (me; oma ryhmä) ja erottamisen (he; vastustajat) funktiot. Samalla ne rajoittavat de Tocqueville'n esittämällä tavalla keskusvallan mahtia luomalla vaihtoehtoisia vallan keskuksia ja kouluttamalla uusia johtajia (1959, 8). Trumaniin verrattuna tässä käsityksessä on tärkeää aikaisemmassa pluralismiteoriassa problemaattiselta näyttäneen konfliktin ja konsensuksen kombinoinnin teoretisointi: siitä tuli Lipsetiä seuranneen jatkoteoretisoinnin premissi (ks. Sunesson 1974, 24).

Järjestelmän vakaisuudelle on Lipsetin mukaan keskeistä konfliktin ja legitiimisyuden (ts. uskon siihen, että vallitseva poliittinen järjestelmä ja sen instituutiot ovat parhaiten ko. yhteiskuntaan sopivia) yhteensitominen (Lipset 1959, 64-). Yhteiskunnan legitiimisyuden laajuus riippuu Lipsetin mukaan siitä, millä tavalla yhteiskuntaa historiallisesti jakaneet avainkysymykset on kyetty ratkaisemaan. Kolme tärkeintä kysymystä hänen mukaansa ovat olleet: (1) kirkkoa ja uskontoa koskevat kysymykset; (2) alempien kerrostumien poliittiset oikeudet ja näiden kerrostumien hyväksyminen poliittisten oikeuksien piiriin (mm. yleinen äänioikeus); (3) kansallisesta tulonjaosta käyty taistelu (1959, 71). Toisaalla *Lipset* yrittää yhdessä *Rokkanin* kanssa jakaa sosiaaliset 'cleavage't' ja niiden poliittiset ilmaukset kahdelle ulottuvuudelle, joista toiselle lankcaavat 'keskusta' -

'periferia' -jakoon liittyvät kysymykset, toiselle poikkipaikalliset (cross-local) kysymykset (työntekijöiden ja työnantajien konflikti; tuottajien ja kuluttajien konflikti) (eri päähän ulottuvuutta) (ks. Lipset & Rokkan 1967; Rokkan 1970, 96-101). Lipset ja Rokkan esittävät, että ulottuvuuksien päät voidaan eri konfliktiulottuvuuksina kuvata Parsonsin A-G-I-L-nelikentän ruutuina (tarkemmin ks. Lipset & Rokkan emt.; Allardt 1968, 67-74; Rokkan 1970, 96-). Nelikenttäruu- tujen konfliktit ovat: L-ruudussa paikallis-alueelliset; G-ruudussa samalla akselilla kilpailevien eliittien väliset taistelut; poikkipaikallisen akselin A-ruudussa työläisten ja työnantajien välinen konflikti ja I-ruudussa tuottajien ja kuluttajien välinen konflikti (ks. Rokkan 1970; Allardt 1968, 68). Lipsetin ja Rokkanin nelikenttää on sovellettu kansakuntien muotoutumisen tutkimiseen, missä olennaiseksi on nähty kansallisen ja teollisen vallankumouksen välinen suhde (ks. Rokkan 1970, 102-). Huolimatta teoreettiseen konseptioon suunnatusta perustellusta kritiikistä (staattisuus; vanhoihin eikä nouseviin kuiluihin keskittyminen jne.) (ks. Allardt 1968, 69-71) konkreettisis- sa tutkimuksissa on havaittu Lipsetin ja Rokkanin analyysitavan hedelmällisyys ennen muuta eri ulottuvuuksien yhteyksien tutkimisessa (ks. Rokkan 1970; Allardt 1968; 1970; Alapuro 1973; Hechter 1975). Olennainen kysymys esimerkiksi kansakuntien muotoutumisessa ja niiden poliittisten järjestelmien vakiintumisessa oli käsiteltiinkö eri kysymykset (luok- ka-, uskonnolliset, etnis-kielelliset jne.) yksi kerrallaan vai lankesivatko ne toisiaan vahvistaen päällekkäisiksi kuiluiksi. Edellinen ratkaisu tuotti vakaan demokratian, jälkimmäinen luokkataistelujen repimän epävakaan järjestelmän (Lipset 1959, 74)¹⁹.

Lipsetin konseptiossa alkaa painopiste asettua - ei minkä tahansa ristikkäisyyksien tarkasteluun, vaan - taloudellisten, luokkajakoon liit- tyvien ja poliittisten intressikonfliktien keskinäissuhteiden tarkasteluun. Ristikkäisyyksien merkitys on nimenomaan siinä, että lukuisat intressiyh- teenliittymät estävät luokkajakojen jakautumisen yksipuolisen dominoin- nin yhteiskunnan järjestelmän kokonaisuudessa. Taloudellis-sosiaalinen konflikti ei välity saman jaon muotoisena politiikan alueelle, vaan siellä se joutuu kilpailemaan 'tasaveroisena' muiden ristikkäisten konfliktien kans- sa: luokkakonflikti ratkaistaan muilla alueilla (ks. Verba 1966, 258; Truman 1951, 156; Parsons 1959, 102; Dahrendorf 1969). Kriitikoiden mukaan taloudellis-sosiaalisia ristiriitoja pyritään nyt ratkomaan jakelun alueen ristiriitoina tai poliittis-ideologisina ristiriitoina. Ero marxilaiseen

teoriaan tulee näkyviin ristiriitojen samanlaistamisessa ja niiden luonteen määrittämisessä ei-antagonistiseksi (ks. Agnoli 1972, 238; Narr & Offe 1975, 40-41; myös Formánek 1980, 97-). Tämä puolestaan johtaa meidät kysymykseen *'conscience collective'n'* ja ristikkäisyyksien keskinäisyydestä ja yhteisvaikutuksesta poliittisen järjestelmän vakaisuudelle.

Ongelman teoreettinen muotoilu on sosiologisessa pluralismiteoriassa ollut vaikeaa. Tämä tulee eri teoreetikoilla näkyviin jo arvo- ja normikonsensusuksen synnyn ja kehittymisen teoreettisessa perustelussa²⁰. Fraenkel on pyrkinyt ratkaisemaan ongelman aikaisemmin mainitun 'dialektisen demokratian' konseptiollaan. Sen mukaan yhteiskunnassa on ristiriitoja, joiden kompromissille dialektinen demokratia on rakennettu; sen ydin on 'luokkavastakohtaisuuksien tasoittaminen' (Fraenkel 1979, 152). Luokkaristiriitojen tasoittaminen tulee Fraenkelin mukaan mahdolliseksi sen perusteella, että yhteiskunta jakautuu kahteen sektoriin: ristiriitaiseen (streitig) ja harmoniseen (nicht streitig). Ristiriitaisella sektorilla tapahtuvat intressiyhteenotot. Harmoninen sektori muodostaa perustan, jonka tuhoutuminen merkitsisi samalla koko yhteisölaitoksen ja valtion tuhoutumista. Dialektinen demokratia merkitsee kompromissiluonteisuuden tunnustamista sen kautta, että kaikki luokat ja kerrostumat osallistuvat siihen, ja työväenluokan vapautumista, koska se voi vaikuttaa tahdonmuodostusprosessiin (1979, 156). Harmonisella alueella on oltava yhteinen 'arvokokoelma', joka käsittää tietynlaisen ideaalimaailman ('mikä on oikein') ja yhteiset pelin säännöt (tietynlaisen monismin olettaus). Kiintoisaa on Fraenkelin yritys perustella tämän 'yhteishyvän' a posteriori syntyminen:

"Yhteishyvä esiintyy resultanttina, joka saavutetaan joskus kansakunnan taloudellisten, sosiaalisten, poliittisten ja ideologisten voimien suunnikkaana, kun pyritään ja pystytään sovitteluun, joka vastaa objektiivisesti oikeutetun yhteiskuntajärjestelmän vähimmäisvaatimuksia ja mitä mikään vaikutusvaltainen ryhmä ei subjektiivisesti pidä väkivaltana" (Fraenkel, sit. Blanke et al. 1975, 204).

Tämä sitaatti, johon neopluralistit usein viittaavat todistellessaan Fraenkeliä apriorisen 'arvokokoelman' idean torjijaksi, ei kuitenkaan ole ristiriidaton. Toisaalla tuotannossaan Fraenkel nimittäin selväsi asettuu yhteisen 'arvokokoelman' perusluonteisuuden kannalle, ottaa sen eräänlaiseksi analyysinsä lähtökohdaksi (ks. Blanke et al. 1975, 205; Oberre-

ter 1980, 24; vrt. edellä). Fraenkelin työtä jatkaneet neopluralistit Saksan liittotasavallassa ovatkin selvästi päätyneet korostamaan teorian normatiivista, 'ei-arvovapaata' luonnetta (ohjelmallisuus). *Massingin* mukaan teoria rakentuu antropologiselle käsitykselle ihmislajin synnystä ja ihmisen erityisasemasta. Tästä käsin voidaan ymmärtää, joskaan "ei tarkasti määritellä eikä fenomenologisesti kuvata", ristiriidattoman (nicht-kontroverselle) sektorin luonne. Se sisältää demokraattiset pelin säännöt, yleisdemokraattiset normit ja yhteiskunnallista toimintaa ohjaavat säännöt. Yhteiskuntateoria tai yhteiskunnallinen käytäntö ei ole kehittänyt varmoja kriteerejä konsensuksen sisällön toteamiselle (1979, 38, 239). Konsensus, joka kehittyy ristiriidattomalla sektorilla on eräänlainen instituutioiden instituutio, metainstituutio; se vaikuttaa konflikteja sääntelevästi, minimaalikonsensuksen idean perustalta. Sellaisena se voi *Massingin* mukaan perustua vain kieleen universaalis-formaalisen ja samalla muuttumattomana inhimillisen toiminnan peruselementtinä. Tämä tekee neopluralismista Habermasin 'ideaalista puhetilannetta' (ks. 3.4.) muistuttavan 'ideaalisen pluralismimallin'; kuten Habermasin mallinkin, sen merkitys painottuu mallin ja todellisuuden erojen välisen suhteen problematisoinnin suuntaan (ks. 1979, 241-242). Koska lisäksi mallin normatiiviset ja empiiriset elementit ovat toisiinsa kietoutuneet, on *Massingin* mukaan 'harmonisen' ja 'ei-harmonisen' sektorin välisen rajan problematiikka edelleen avoin (emt. 239). *Sosiologisen pluralismiteorian keskeinen ongelma onkin vaikeus perustella teoreettisesti arvokonsensuksen ja intressiyhteenläättymien suhde. Poliittisessa järjestelmässä vallitseva konsensus voidaan käsittää pluralisteista poikkeavasti - ei Durkheimin tavoin yhteiskuntajärjestelmän perustana, vaan tuloksena järjestelmän tietoisuutta muokkaavasta toiminnasta.*

Nykyisen teorianmuodostuksen kannalta sosiologisen pluralismiteorian konseptio on pisimmälle teoreettisesti problematisoitu *Schattschneiderin* tuotannossa. Se muodostaakin tämän vuoksi keskeisen osan teoriatradition sisäistä kritiikkiä ja samalla siirtymäteorian amerikkalaisen politiikan sosiologian kriittisempiin intressi- ja organisaatioteoretisointeihin (vrt. Mills 1959; 1963; Bachrach & Baratz 1970; Bachrach 1967; 1975; Connolly 1969 jne.). Jo vuonna 1935 *Schattschneider* totesi pluralismiteorian eräät perusolettamukset paikkansapitämättömiksi. Ensiksikin hän esitti, että taloudellisten intressien ja poliittisen toiminnan välillä vallitsee yhteys; toiseksi hänen mukaansa eri intresseistä vain osalla on mahdollisuus

läpäistä poliittinen järjestelmä aina päätöksen asteelle saakka; kolmanneksi osa intresseistä ei edes artikuloidu ja jää näin ollen ilman organisoitua edustusta (Schattschneider 1935, 4-5). Eri ryhmien väliset tietotason ja muiden ominaisuuksien erot saavat aikaan sen, että kaikki taloudelliset intressit eivät johda samalla tavalla, ja yleisestikään eivät millään välttämättömyydellä, spontaaniin poliittiseen toimintaan. Pikemminkin apatia ja välinpitämättömyys ovat sääntöjä kuin poikkeuksia. Tästä seuraa se, että tietyt ryhmät, esimerkiksi liikemiehet, pystyvät muita ryhmiä paremmin toteuttamaan intressejään (1935, 285-). Schattschneider toteaa myöskin, että eri intressit eivät suinkaan ole samanarvoisia ja yhtä riippumattomia, vaan että yhteiskunnan toimintalogiikan mukaisesti hallitsevat elementit alistavat toisia 'vasalleikseen' (emt. 285; Hirsch-Weber 1969, 240).

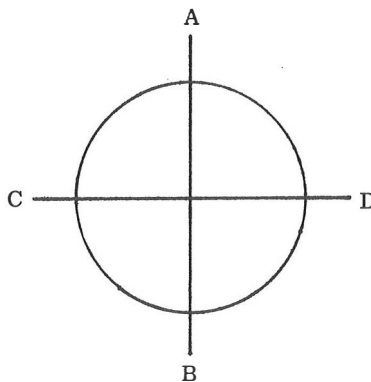
Kuitenkaan Schattschneider ei myöhemmässäkään tuotannossaan astu pluralismiteorian rajan yli (vrt. 1942; 1960), vaan hänen tarkoituksenaan on teorian eräiden perusteiden kriittinen eksplikointi. Näistä keskeisiä ovat (1) intessin ja organisaation välinen suhde ja (2) siihen kytkeytyvä intressien moninaisuuden ja ristikkäisyyden yhteys poliittisen järjestelmän vakaisuuteen tai hegemonian säilyttämisen ongelmaan.

Edellä jo todettiin Schattschneiderin pitäneen intessin organisoitumista takeena sen todellisuudesta (1942, 21; ks. jakso 2.2.2.). Näiden 'todellisten' intressien, niiden välisten konfliktien ja yhteisyyksien perustalta päästään tarkastelemaan myöskin yhteiskunnan 'hegemonista järjestelmää' tai pluralismin terminologialla: järjestelmän vakaisuutta. Pluralismin teoreetikoiden valtaosan kiinnostuksen kohteena ollut monijäsenyyksien ja toisensa neutralisoivien monien intressien olemassaolo on vain osavastaus yhteiskunnallisen järjestelmän stabiilisuuden (vrt. hegemonian) ongelmaan (1942, 31). Schattschneider torjuu käsityksen eri alueiden ja eri ryhmien tasa-arvoisten intressien vapaasta vuorovaikutuksesta intressimarkkinoilla:

"Politiikka ei ole joutavanpäiväistä harjoittelua kuten jalkapallo, jota pelataan yhä uudelleen edestakaisin samalla kentällä. Hallitusvalta (government) luo ja tuhoaa intressejä joka käännteessä" (1942, 32).

Tämä merkitsee sitä, että aikaisempien pluralismikonseptioiden käsitteisiin 'spontaaneihin' intressiryhmäristikkäisyyksiin on lisättävä intressiryhmäjäsenyyksien tictoinen hyväksikäyttö poliittisen järjestelmän hege-

monisen vakaisuuden säilyttämisessä. Schattschneider nimeää Simmeliltä juontavan yksilöiden intressimoninaisuuden sosiologisen merkityksen *intressien epätäydellisen poliittisen mobilisaation laiksi*: koska kullakin yksilöllä on lukuisia intressejä on epätodennäköistä, että löytäisimme kaksi yksilöä (puhumattakaan suuremmista ryhmistä), joilla olisi sama intressien kombinaatio. Seurauksena on se asiointi, "että jokaista ihmistä hajoittaa hänen omien intressiensä moninaisuus, tosiasia, että hän on jäsenenä monissa ryhmissä" (1942, 33). Tämä merkitsee poliittisen järjestelmän kannalta sitä, että konfliktit eivät ole luonteeltaan sillä tavalla kumuloituvia, että ne, esimerkiksi luokkajaon perustalla vahvistaisivat toinen toisiaan ja syventäisivät (luokka)intressiperustaista jakoa saattamalla samat yksilöt eri jaoissa samalle puolelle jakajaa. Schattschneiderin mukaan runsas todistusaineisto puhuu sen puolesta, että ryhmien keskeinen organisoituminen tapahtuu luokkaperustalla ja saa voimansa olemassaolevista konflikteista. Konfliktit näin ollen toisaalta yhdistävät (oma organisaatio) ja toisaalta erottavat ihmisiä (vastapuoli). Eri poliittisille kuiluille on tyypillistä, että ne Schattschneiderin mukaan ovat toistensa kanssa yhteensovittamattomia: yhden konfliktirintaman kehittyminen saattaa siksi ehkäistä muiden konfliktien kehittymistä, koska radikaali liittoutumisen muutos tulee mahdolliseksi vain kaikkien muiden kilpailevien liittoutumien ja intressiprioriteettien kustannuksella. Tätä voidaan havainnollistaa kuviolla 1 (ks. Schattschneider 1960, 65):

KUVIO 1. Konfliktirintamien suhteet Schattschneiderilla

Kuviossa 1 on kuvattu kaksi Schattschneiderin mainitsemaa vaikeasti yhteensovittavaa konfliktirintamaa A-B ja C-D. Siirtyminen konfliktirintamasta C-D konfliktirintamaan A-B merkitsisi kuvion mukaan sitä, että vanha rintama olisi hävitettävä uuden tieltä, missä prosessissa suuresta osasta entisiä liittolaisia tulisi uusia vastustajia ja päinvastoin. Uudesta konfliktista voi tulla dominoiva vain silloin, kun vanha alistetaan, hämärretään ja unohdetaan. Sosiologisen pluralismiteorian kohteena olevassa 'pluralistisessa järjestelmässä' ihmisten on 'valittava' eri konfliktien välillä. Tämä järjestelmä selviytyy

"koska se ohjailee konfliktia vakiinnuttamalla prioriteetteja potentiaalisten konfliktien suuren joukon keskuuteen... Se, joka määrää mistä politiikassa on kysymys, johtaa maata, sillä konfliktien valinnan vaihtoehtojen määrittely kohdentaa vallan" (1960, 66, 68).

Järjestelmässä vaikuttavien alisteisten konfliktien lukumäärän on Schattschneiderin mukaan oltava aina suuri. Jokainen intressikonflikti vaikuttaa miljoonien ihmisten tappioksi. Niillä, joiden intressit on alistettu, on intressi uuteen rintamajakoon; nämä kuuluvat järjestelmän 'levottomiin elementteihin'. Tutuimpia esimerkkejä ristikkäisistä ja intressirintamalinjoja rikkovista konflikteista ovat Schattschneiderin tutkimuksissa rodullisten antagonismien hyväksikäyttö valkoisten työläisten erottamiseksi värikkäisistä työläisistä ja pitämiseksi yhdessä rintamassa rikkaiden valkoisten kanssa sekä kuluttajien ja tuottajien jako suhteessa tuotantovälineiden omistuksen mukaiseen luokkajakoon. Klassisiin esimerkkeihin kuuluu sosialistisen työväenliikkeen perinteinen ongelma, joka tuli kärjistetyksi esiin 1. maailmansodassa: suhde kansainvälisen luokkasodan ja nationalismin välillä (Schattschneider 1960, 71-75). Tämä konfliktirintamien verkosto ja suhdejärjestelmä muodostaa kompleksisten teollisuusyhteiskuntien todellisuudessa varsin monimutkaisen ja -muotoisen kokonaisuuden. Sen analyttinen merkitys on tullut uudessa teoreettisessa keskustelussa (sen eri suunnilta) selvästi esille (ks. luku 5.). Kuitenkin sen merkityksen ja adekvaattisuuden arviointi edellyttää myös sen virheidensä toteamista.

Empiirisessä tutkimuksessa moni- ja ristikkäisjäsenyysskonseptiosta on löydetty seuraavia ongelmia: (1) Jo aikaisemmin (2.2.3.2.) todettiin, *etteivät yhdistysjäsenyydet jakaantuneet niin suuren yksilöjoukon osalle*

*kuin useat pluralismiteoreetikot väittivät. Edelleen niiden määrä yksittäisten henkilöiden kohdalla oli oletettua pienempi. Niitä ihmisiä, joilla oli useita jäsenyyksiä oli itse asiassa pieni vähemmistö koko väestöstä. (2) Nämäkään jäsenyydet eivät jakaantuneet tasaisesti eri yhteiskuntaluokkien tai kerrostumien osalle: ne olivat kasaantuneet ylimpiin kerrostumiin. Jäsenyydet kasautuivat ylempiin tuloluokkiin (verrattuna alempiin), ei-maanviljelijöihin (verrattuna maanviljelijöihin), korkean koulutuksen saaneisiin ryhmiin (vs. alhainen koulutus), arvostetun ammatin omaaviin ryhmiin (vs. alhainen arvostus) (tarkemmin, ks. esim. Sills 1968, 365-366; Barber 1950; Wright & Hyman 1958, 286; Pestoff 1977, 12- ; Blom 1981). Tämä kaikki vähentää yhdistysjäsenyyksien yleistä painoa ja myöskin niiden pluralismiteoreettista merkitystä (ks. Narr & Naschold 1971, 233). (3) Mikäli tarkastelua laajennetaan organisaatioteoreettiselle alueelle, esiin nousee uusia ongelmia. Erityisesti oligarkia- ja byrokraatio ongelmien huomiotta jättäminen (monissa teorian esityksissä) ei anna oikeaa kuvaa siitä, kuinka eri intressiyhteenliittymissä toiminnan määrittelevät päätökset syntyvät. *Porrastetuissa korporatistisissa rakenteissa keskeiset suunnanmääritykset tapahtuvat usein ylämmällä tasolla. Tämä puolestaan saattaa jättää varsinaisen jäsenistön useissa tapauksissa ulkopuoliseksi* (ks. Panitch 1980; 1981; Kastendiek 1980; Raschke 1978; Kröll 1980a; 1980b). Jos näin tapahtuu, ristikkäisyyksillä ei olekaan kovin suurta merkitystä ulkopuolisiksi itsensä tuntevalle jäsenistölle (Narr & Naschold 1971, 233-234). Verban johtamassa laajassa kansainvälisessä vertailevassa tutkimuksessa osoittautui, että sosiologisesta pluralismiteoriasta johdetut hypoteesit monijäsenyyksien ja niiden ristikkäisyyksien poliittista järjestelmää vakauttavasta vaikutuksesta eivät tulleet todennetuiksi liian yleisen luonteensa vuoksi (ks. Verba 1966). (4) Toinen Verban johtamaan tutkimukseen liittyvä ongelma on esitetty sen seuranttutkimuksessa (ks. Pateman 1980, 84). Siinä viitataan intressiorientaatioiden sekoittumisen epätasaisuuteen; intressiorientaatiot hajoavat eri tavoin eri yksilöiden kohdalla eikä tämä hajoaminen ole satunnaista (Pateman 1980, 84). Tämä viittaakin jo organisoitumisen luokkaspesifien piirteiden tutkimisen välttämättömyyteen (ks. Offe & Wiesenhal 1979). (5) Sosiologisessa pluralismiteoriassa ei ole aina otettu huomioon yhdistysjäsenyyksien järjestelmän historiallista ja ehdollista luonnetta, vaan on pyritty epähistoriallisiin ja abstrakteihin tarkasteluihin. Tarkastelun historiallisuuden ja konkreettisuuden vaatimus merkitsee (ks. myös Lipset*

1959; Lipset & Trow & Coleman 1956) sitä, että tarkastellaan yhdistysjäsenyyksien kombinoitumisen erilaisia vaikutuksen tapoja yhteiskunnallisesta tilanteesta, vuorovaikutussuhteiden kokonaisuudesta ja kontekstista aiheutuvista syistä: (A) Intressiryhmjäsenyydet ja yhdistysjäsenyydet saattavat johtaa ryhmäidentifikaation vahvistumiseen kasautuessaan samoihin luokka- ja kerrostumaryhmiin (tavallisesti ylimpiin; mutta vrt. myös tilanteeseen nk. työväen kulttuurin kokonaisuudessa). (B) Ihmisten ei välttämättä tarvitse olla laisinkaan tietoisia jäsenyyksiensä ristikkäisyydestä ja 'ristiriitaisuudesta' tai jäsenyyksistä 'potentiaalisissa ryhmissä' (Truman). (C) Muun muassa monet pohjoismaiset tutkimukset ovat tulleet tulokseen, että monijäsenyydet ja monet yhdistykset ovat historiallisesti usein toimineet pikemminkin toisiaan tukien, vahvistaen ja täydentäen kuin toisiaan vastaan (vrt. kuitenkin esimerkiksi Pohjoismaiden ja USA:n erot). Tällöin eri alueilla toimivat yhdistykset voidaan nähdä puolueiden eräänlaisina sivu- ja apuorganisaatioina (esim. osuustoimintaliike, sivistysjärjestöt, urheiluseuratoiminta jne.) (ks. Pestoff 1977, 46, 85, 142-147; Blom 1981; Olofsson 1979; vrt. myös Wunderer 1980; Kröll et al. 1982).

2.3. Tiivistelmä

Sosiologisessa pluralismiteoriassa on kyetty muotoilemaan yhdistysten ja yhteiskunnan poliittisen järjestelmän vakaisuuden suhteen tutkimisessa tarvittavat keskeiset käsitteet. Intressin käsite liittyy poliittisen (ja kulttuurisen, ideologisen jne.) alueen toiminnan yhteiskunnan rakenteiden ja subjektin välisen suhteen ongelmaan: intressi välittää 'toimijan' ja tämän käytännöt. Intressin käsite on pluralismiteoriassa kuitenkin käsitetty pääosin subjektiivisen intressin merkityksessä, ts. siinä on laiminlyöty toimijan ('objektiivisen') intressiaseman ja subjektiiviseksi toiminnaksi välittyneen intressin teoreettinen erottelu ja ko. erottelun merkityksen pohtiminen. Sama perusasetelma on noussut esille 1980-luvun intressiteoretisoinnissakin: tätä kautta pluralismiteoreettinen intressin käsite tulee merkitykselliseksi myös viime vuosien teoretisoinneissa esiintyneiden ongelmien ratkaisuyritysten kannalta.

Intressien ja organisoitumisen suhde on sosiologisen pluralismiteorian se osa, jota 1960-luvun lopulta saakka on kritisoiu eniten politiikan sosiologiassa. Virheellisyksiä on voitu osoittaa organisoitumis-/yhdistymisprosessin intressejä vääristävien tendenssien laiminlyömisessä sekä valtion laajenemistendenssien puutteellisessa huomioonottamisessa. Yhdistysten sisäisten kehitystendenssien ja poliittisen järjestelmän kokonaisuuden välisten suhteiden erittelyn avulla voidaan pluralismiteorian haastajien (nk. inkorporoitumisteoretisointi) esittämän kritiikin kautta selvittää kuvaa siitä, millä tavalla politiikan ja ideologian alue muokkaa yhteiskunnallisten toimijoiden, 'intressisubjektien' aluetta. Tämän pluralismikritiikin keskeiseksi teoreettiseksi ideaksi muodostuu käsitys 'rakenteiden' (intressiasemat, luokka- ja kerrostumarakenne jne.) ja poliittisen ja ideologisen alueen erottamattomuudesta: poliittiset ja ideologiset taistelut strukturoivat intressiasemia ja intressirakennetta (=intressisubjektien kokonaisuus), luovat eriarvoisuutta erilaisten intressien välille (korporatismi ja poliittisen järjestelmän selektiivisyys). Tämän kysymyksen osalta 'puhdas' pluralismikonseptio on suurimmaksi osaksi hylättävä ja rakennettava sen inkorporoimisteoreettisen vaihtoehdon keskeisten ideoiden varaan (luku 4.3. ja 7.).

Sosiologisen pluralismiteorian tärkeimpänä saavutuksena voidaan pitää ajatusta ristikkäisten yhdistys- ja ryhmäjäsenyyksien poliittista järjestelmää vakauttavasta tai 'vaihtoehtohegemonisen blokin' (Gramsci; ks. luku 7) muodostumisesta vaikeuttavasta vaikutuksesta. Pluralismiteoreetikoista Schattschneider muotoili ko. suhteen tavalla, jonka perustalla teoriaa voidaan kehittää eteenpäin: intressikonfliktien erisuuntaisuutta voidaan käyttää hyväksi hallitsemisessa priorisoimalla tiettyjä konfliktirintamia toisten kustannuksella. Tuomalla luokkarakenne mukaan pluralismiteoreetikkoja eksplisiittisemmin, voidaan intressiyhteenliittymien ristikkäisyys nähdä keskeisenä hegemoniataistelun kysymyksenä. Luokkaseman abstrakti taloudellinen taso luonnehtii yksilöitä, joilla on samanlainen asema tuotantosuhteisiin (Marx) tai markkinoihin (Weber) nähden. Kollektiivisten intressisubjektien kannalta on keskeistä, miten ko. yksilöt kokevat yhteiskunnan ja miten konkreettinen intressien muodostuminen sen perusteella tapahtuu. Poliittisten (ja yleisemminkin yhteiskunnallisten) toimijoiden muotoutuminen ei ole sattumanvaraista, mutta sen ja luokkarakenteen välillä ei vallitse myöskään mitään välttämätöntä 'vastavuussuhdetta'. Taloudellisesti määriteltyjen luokkien ja poliittisten toimi-

joiden suhteen tarkastelussa pluralismiteorian käsitteillä on edelleen tärkeä merkitys; kysymys on kuitenkin asetettava Schattschneiderin viitteenomaisesti ilmaisemasta perspektiivistä: hegemonian uusintamisen näkökulmasta ja yhteiskunnan rakenteiden perustalta käsin.

Olennaista on, ettei rakenteita käsitetä mekanistisesti, vaan että ne nähdään 'taistelujen tuloksena', poliittisen ja ideologisen toiminnan muokkaamina. Tässä luokkien ja intressiasemien muokkaamisprosessissa yhdistyksillä ja korporatistisilla rakenteilla on yhä keskeisempi merkitys. Tämän vuoksi edellä erotetut pluralismiteorian kolme 'perusosaa' (*intressi, yhdistymisproblematikka, ristikkäisjäsenyydet*) muodostavat kokonaisuuden, missä yhden kysymyksen ratkaiseminen vaikuttaa toisiin ja missä yhtä kysymystä ei voida ratkaista muista erillään. Tutkimukseni jatkossa pyrin osoittamaan, millä tavalla pluralismi vs. korporatismi -kiista on 'ylitettävä', jotta molempien ydinajatuksia voidaan muotoilla synteessin muotoon. Pluralismiteorian ideat on muotoiltava uudelleen luokka- ja kerrostumateoreettisen tutkimuksen perusteella (mihin sisältyy käsitys luokista taistelujen tuloksena), minkä olennainen osa on korporatismiteoria; korporatismiteorioita on kehitettävä siten, että pluralismiteoria voidaan nähdä toisaalta korporatistisen kehityksen eräitä edellytyksiä selittävänä teoriana, toisaalta korporatistisen järjestelmän uusintamisen eräitä tapoja (intressiasemien pirstoutuminen, kilpailevien konfliktirintamien synty) selittävänä lähestymistapana (ks. luku 7.). Tutkimus etenee kehittämällä intressin, yhdistymisen/organisoinnin ja intressirakenteen teoreettisesta tutkimuksesta (luvut 3.-6.) välineet kilpailevien lähestymistapojen synteessille, joka muodostetaan hegemoniateoreettisesta perspektiivistä luvussa 7.

3. INTRESSIASEMAT, INTRESSIT JA YHTEISKUNNALLINEN TOIMINTA

3.1. Intressi käsitteenä

Intressi kuuluu sosiologian 'vaikeisiin' käsitteisiin. Tämä vaikeus johtuu suurelta osin siitä, että yksilön ja yhteiskunnan suhdetta välittävänä kategoriana intressi on aina kytkeytynyt käyttäytymisen ja toiminnan yleisiin selitystapoihin. Tämä selittää intressin käsitteen yksilötasoiset, ryhmä- ja yhteiskuntatasoiset konseptiot, kytkennät biologisiin, taloudellisiin ja psykologisiin reduktioihin jne. Tässä tutkimuksessa intressin käsite on keskeinen monistakin syistä. Ensiksikin intressi toimii yleisenä välittävänä momenttina yksilön ja yhteiskunnan välisissä suhteissa. Sen avulla voidaan tarkastella ryhmätasoisien yhteenliittymien muodostumista, joiden kautta yksilöiden ja poliittisen järjestelmän välitys keskeisesti tapahtuu/on tapahtunut. Toiseksi sen kautta on mahdollista yhdistää sosiologisen pluralismiteorian kysymyksenasettelut ja uudemmat politiikan sosiologiset keskustelut rakenteiden ja poliittisten toimijoiden (tai subjektien) suhteesta; intressin käsitteeseen välityskategoriana kytkeytyvät poliittisen (ja koko yhteiskunnallisen) toiminnan selittämisen tärkeimmät ongelmat. Kolmanneksi sen avulla on mahdollista edetä abstraktin luokkaseman tai intressiaseman tasolta konkreettisten yhteiskunnallisten toimijoiden toiminnan tarkasteluun sekä problematisoida teoreettisesti ko. kahden tason välinen suhde. Yhdistyslaitos puolestaan ilmentää ennen muuta intressitasoista rakennetta. Intressikonseptioiden eri tyyppien tarkastelun kautta pyrin rakentamaan teoreettisen yhteyden pluralismiteorian yhdistysjäsenyyksien ristikkäisyyskonseption ja luokkateorian luoman rakenne-käsitteen välille. *Tutkimuksen kohde ei näin ollen ole intressin käsite sinänsä, vaan se mitä rakenteen ja toiminnan suhteita*

erilaisten intressikäsitysten avulla voidaan ilmaista. Luvun tavoitteena on rakenteen/toimijan välisen dualismin ylittävän intressin käsitteen perusteleminen.

Sills esittää sanakirja-artikkelissaan (1968, 362-363), että yhteiskuntatieteissä esitetyillä lukuisilla yhdistysten määritelmillä on kolme yhteistä elementtiä. Yhdistykset on määritelty sellaisiksi organisoiduiksi ihmisryhmiksi, jotka (1) on muodostettu edistämään jäsentensä jotain yhteistä *intressiä*, (2) jotka ovat jäsenyydeltään vapaaehtoisuuteen perustuvia ja (3) ovat valtiosta riippumattomia. Sillsin yleistys eri määritelmistä on selvästikin pääpiirteissään oikea. Kuitenkin näistä kolmesta kriteeristä vain ensimmäinen on edes yleisellä tasolla ongelmaton kytkiesään intressin ja yhdistyksen toisiinsa. Muut kaksi kriteeriä, jäsenyyden vapaaehtoisuus ja yhdistysten riippumattomuus valtiosta, ovat laaja-alaisen yhdistyskonseptin osalta jo yleisessäkin muodossaan kiistanalaisia käsityksiä. Intressi sen sijaan voidaan nähdä yleisellä tasolla sosiologisena käsitteenä, jonka sisältönä on rakenteiden, (intressi)subjektien ja näiden toiminnan välitysprosessi (ks. Schutz 1975, 98-99, 125-128); yhdistykset ja intressiyhteenliittymät puolestaan ovat intressien toteutumisen konkreettisia välineitä tai ruumiillistumia (ks. Fossaert 1977, 123-125; Sills emt.).

Tästä lähtökohdasta on ollut seurauksena pluralismiteoretisoinnista tuttu yhdistysten ja poliittisen järjestelmän suhteen rakentaminen keskeisesti intressin käsitteen varaan. Yhdistyslaitoksen differentioitumista on amerikkalaisessa sosiologiassa tarkasteltu tämän suuntaisesti intressitypologioihin pohjautuvana (ks. esim. Banton 1968; Rose 1966; Ross 1972; Meister 1974). Samoin eräissä marxilaisissa tai marxilaisvaikutteisissa esityksissä yhdistyslaitoksen tai yhteenliittymien (käsitteestä, ks. Horch 1984) jakautuminen on pyritty 'johtamaan' pääoman kierron ja tuotannon ja intressirakenteen suhteista (vrt. Olofsson 1979; Blom 1981; Alemann & Forndan 1983). Esimerkiksi Olofsson (1979) on päätenyt työväenluokan yhdistysten jakamiseen neljään tyyppiin: (1) työvoiman myyjän intressejä toteuttavat, (2) sekundäärisen riiston synnyttämiin ongelmiin reagoivat, (3) valtion välittämiä työvoiman uusintamisintressejä poliittisesti ajavat ja (4) ihmiselämän 'ikuisiin ongelmiin' (kuolema, sairaus) reagoivat yhdistykset (ks. jakso 5.2.1.)²¹. Saksalaisessa teoretisoinnissa intressin käsitettä on pyritty soveltamaan myöskin yhdistysten (Vereine) ja etujärjestöjen (Verbände) välisen rajan vetämiseen vaihtelevalla menestyksellä

(ks. Bühler et al. 1978, 42- ; Siewert 1978, 633). Sosiologinen pluralismitheoria (Bentleyn 1908) ja Trumanin (1951) perustalla) vakiinnutti edellä kuvatulla tavalla intressikonseptin eräänlaiseksi 'itsestäänselvyydeksi' yhdistyssosiologiaan, käsitteenä, jonka keskeinen sisältö oli siinä, että ihmiset tavoittelivat yhteisesti tiedostamiaan etuja organisoimalla yhdistyksen niitä ajamaan. Intressin käsitteellä oli kuitenkin takanaan jo pitkä historia ennen kuin Bentley ja muut amerikkalaisen sosiologian pioneerit (esim. Ross ja Small) vuosisadan vaihteen tienoilla sitä teoksissaan käyttivät.

Sananmukaisesti käsitteen intressi latinankielinen kantamuoto 'interesse' merkitsee 'välittää', sosiologiaan siirrettynä olla toimijan ja tämän käytäntöjen välittävänä momenttina (ks. Neuendorf 1973, 18). Varhaisia termin käyttötapoja oli ymmärtää intressi korkona rahanlainauksessa (ks. Huber 1958; Hirsch-Weber 1969; Eichhorn 1974). Nykysosiologian ymmärtämässä merkityksessä intressin käsite liittyy utilitaristisen teorian käsitykseen (taloudellisia) intressejään toteuttavasta ihmisestä positiivisen tulevaisuuden ja hyvän yhteiskuntajärjestelmän takeena sekä myöhemmin Max Weberin rationaalisuuskonseptiolle perustuvaan intressin käsitteeseen. *Hirschmann* näkee tämän kehityksen juuret renessanssin ajattelussa, jolloin kunnian tavoittelun ideaali sai 1600-luvulle jatkuneen johtavan ideologian aseman. Moraalinen ja ideologinen näyttäjä muuttui nopeasti 1600-luvun ja 1700-luvun alun aikana: ongelmaksi nousi nyt intohimojaan (passions) toteuttavien ihmisten toiminnan sääntely joko niiden tukahduttamisen tai enenevästi niiden valjastamisen avulla (vrt. Elias 1969). Tämä tapahtuisi ajan johtavien filosofien (Bacon, Hume, Spinoza) mukaan tasapainottavien intohimojen avulla: intohimoja ei tullut yrittää tuhota, vaan ohjata niitä toisten intohimojen avulla (*Hirschmann* 1977, 12-27). Tästä oli enää lyhyt askel intressin konseptioon intohimojen kesyttäjänä: nyt alettiin korostaa positiivisina niitä intohimoja, joiden avulla ihmisten käyttäytyminen sujuu rauhallisesti verrattuna tuhoisten intohimojen ohjaamaan toimintaan. 1500-luvulla intressin käsite vielä viittasi kaikkiin laskelmointeihin, joilla ihmiset pyrkivät toteuttamaan tavoitteitaan; se ei siis rajoittunut millään muotoa taloudelliseen eduntavoitteluun (*laaja intressin käsite*) (de Silhon) (emt. 38-40). Vähitellen intressin käsite alkoi kaventua ja saada taloudellisen sisällön (*suppea intressin käsite*)²². Tähän olivat vaikuttamassa valistusfilosofien ajatukset (d'Holbach, Diderot, Helvétius) ihmisten kyvystä rationaaliseen ajatteluun ja 'moraalisesta

universumista', joka oli intressin lakien ohjaama samalla tavoin kuin fyysinen maailma oli liikelakien ohjaama. Valistus antoi intressille materiaalisena perustan, korosti inhimillisten liikevoimien tämänpuoleisuutta (Huber 1958, 41-44; Hirschmann 1977, 43; Massing 1979, 52-55). *Hobbesista* alkaen intressi alettiin käsittää 'luonnollisen' ihmisen liikevoimana ja ominaisuutena, ihmisen joka kehittää ominaisuuksiaan 'luontonsa' ja järjensä mukaisesti. Ongelmaksi asetui itsekkäitä intressejään noudattavan yksilön ja valtioon ruumiillistetun yhteisen intressin välinen suhde. Kun Hobbesin mukaan vain valtio pystyi turvaamaan järjestelmän stabiilisuuden ja 'koossapysymisen', muotoilivat liberalismiin teoreetikot, näistä keskeisimpänä *Adam Smith*, intressikonseptiossaan egoististen intressien ja yleisen intressin välityksen ilman valtiota. Yleinen (materiaalinen) hyvinvointi voidaan turvata parhaiten antamalla kunkin yhteiskunnan jäsenten noudattaa omia (materiaalisia) itse-intressejään. Tuolloin he samalla tulevat ottaneeksi huomioon toisten yksilöiden intressit ja näin sääntelemällä omaa toimintaansa vastavuoroisesti toteuttavat yksilöllisen vapauden ja yhteiskunnallisen järjestyksen tarvitseman välityksen (ks. Smith 1937; Hirschmann 1977, 112- ; Neuendorf 1973, 106; Heinze 1981, 16-17). Näistä ideoista kehittyi kuva, jolle Weberin rationaalisuuskonseptio keskeisiltä osilta rakentui: käsitys kellomaisen täsmällisesti toimivasta yhteiskunnan koneistosta, jonka perustalta tulevaisuus oli parhaimmalla mahdollisella tavalla ennustettavissa; jossa epävakaita intohimot oli valjastettu vakaiden, yksiselitteisten intressien avulla; ja keskeisin näistä oli aikakauden johtava universaalinen intohimo: rahan rakkaus, "ansaitsemisen rakkaus alkoi hallita mielihyvän rakkautta" (Hume) (Hirschmann emt. 51-54).

Vaikka valistuksen kaudella jo esitettiin epäilyjä siitä johtaisiko intressien ylivalta vapaaseen vai tyrannimaiseen poliittiseen järjestelmään (esim. Ferguson; ks. myös de Tocqueville) ja epäiltiin myöskin kuinka ihmisten olisi mahdollista päästä perille todellisista intresseistään ainakin 'alemmissa' yhteiskunnan säädyissä, johti yleinen kehitys klassisen taloustieteen utilitaristisen itse-intressin käsitteen yleistymiseen ja samalla intressin alan kaventamiseen talouteen (ks. Hirschmann emt.; Huber 1958; Caillé 1981).

Marx asetti yksityisen ja yhteiskunnallisen intressin suhteen dialektisena välityksenä, mitä kuvaa tunnettu Grundrisse-teoksen muotoilu:

"Oivallus (Witz) ei ole suna, että samalla kun jokainen seuraa yksityisintressiään, saavutetaan yksityisintressien kokonaisuus, siis yleisintressi. Pikemminkin voisi tästä abstraktista fraasista olla seurauksena, että jokainen estäisi vastavuoroisesti toisensa intressin voimaansaattamisen ja yleisen vahvistamisen sijasta tästä bellum omnius contra omnes'ista aiheutuisi pikemminkin yleinen negaatio. Sukkeluus (die Pointe) on ennemminkin siinä, että yksityisintressi itse jo on yhteiskunnallisesti määrätynyt intressi ja voidaan saavuttaa vain yhteiskunnan asettamien edellytysten sisällä; siis se on sidottu näiden edellytysten ja välineiden uusintamiseen. Se on yksityisten intressi; mutta sen sisältö, kuten toteuttamisen muoto ja välinekin on kaikista riippumattomien yhteiskunnallisten edellytysten säätämä" (1974a, 74).

Marxin ratkaisu yksilöllisen ja 'yleisen' intressin suhteen ongelmaan perustuu käsitykseen yksilöllisten intressien näennäisyydestä: yksilölliset ovat aina jo tietyt yhteiskunnalliset edellytykset omaavia intressejä ja tässä mielessä niiden yksilöllisyys on illusorista. Mutta samalla Marx toteaa myöskin yhteisen intressin idean illusoriseksi luokkayhteiskunnassa (ks. luku 5.).

Liberalismin teoreetikkojen intressikonseptin välittyminen sosiologian käsitteistöön ei käynyt kuitenkaan Marxin, vaan ennen muuta Weberin kautta. Tämä korostaa weberiläisen intressikäsitteen teoreettisen kontekstin selvittämistä²³. *Max Weber* esitti intressin osana ymmärtävän sosiologian teoriaa *Wirtschaft und Gesellschaft* -teoksessaan. Sen mukaan sosiologian tutkimuskohteena oli sosiaalinen toiminta, mikä puolestaan oli aiotun merkityksensä kautta toisten toimijoiden käyttäytymiseen ja sen kautta tapahtumien kulkuun orientoituvaa toimintaa (Weber 1976, 11). Orientaatiotyyppien perusteella sosiaalinen toiminta jakautuu neljäksi alatyyppiä: traditionaaliseksi, affektuaaliseksi, arvo- ja päämäärätionaaliseksi (emt. 12). Rationaalisen toiminnan dominoimassa yhteiskunnassa ihmisten käyttäytymistä ohjaavat voimat poikkeavat ratkaisevasti sääty-yhteiskunnan arvonnantoon perustuvista voimista. Jälkimmäisistä keskeisin Weberin mukaan on 'tottumus' (Brauch), joka kumpuaa sääty-arvonnannosta ja jolla on paikkansa 'konvention' naapurisuudessa. Tavot puolestaan ovat ei-ulkoisesti taattuja sääntöjä, joita toimija noudattaa vapaaehtoisesti 'ajattelemattaan' tai 'mukavuuttaan'. Modernissa kapitalismissa kuitenkin intressi syrjäyttää tottumuksen ja traditiot ihmisten toimintaa hallitsevana säännönmukaisuutena *ennen muuta taloudellisen toiminnan alueella, mutta ei vain siellä*. Käyttäytyminen ei nyt riipu velvoittaviksi koetuista nor-

meista eikä tavoista, vaan sille on ominaista, että osallisten sosiaalinen toiminta on asioiden luonteen mukaisesti orientoitunut näiden arvioimien, 'laskelmoimien' intressien mukaisesti. Paras esimerkki tällä tavalla orientoituneesta toiminnasta on markkinoiden perusteella orientoitunut toiminta: siinä *markkinatoimintaa pidetään väkineenä, tyypillisiä subjektiivisia taloudellisia intressejä päämääränä ja samalla tavalla tyypillisiä odotuksia toisten tulevasta käyttäytymisestä 'ehtoina' tuon päämäärän saavuttamiselle* (Weber 1976, 15).

Intressit määritellään markkinoilla asetetuista päämääristä käsin. Nämä puolestaan muodostavat yksilön (tai ryhmän) *intressiaseman*. Intressiasema määräytyy Weberin mukaan luokkien ja ryhmien markkinoilla käymän kilpailun perustalla, joka syntyy rajoitetuista taloudellisista mahdollisuuksista. Kilpailijoiden määrän kasvaessa siihen osallistuville syntyy intressejä rajoittaa kilpailuun osallistuvia. Yhteisesti toimiville kilpailijoille syntyy yhteisiä intressejä, he muodostavat intressiyhteisön (Interessengemeinschaft). Intressiasema muodostuu yksilön tai ryhmän suhteesta osalliseksi pääsevien joukon rajoittamisen erilaisiin kriteereihin (luokkasema (markkina-asema; omistus), rotu, kieli, uskontunnustus, alueellinen tai sosiaalinen alkuperä) (1976, 201). Tältä perustalta muotoutuu intressiyhteisön sulkemisprosessi (Schliessung), mikä on kaikenlaisten 'ryhmämonopolioiden' synnyn tyypillinen tapa. Taloudellisten ja sosiaalisten osallistumisen mahdollisuuksien sulkemiseen pohjautuu vakiintuneiden intressiasemien kehittyminen (monopolistiset intressit). Markkinat ovat intressiorientoituneen toiminnan puhtainta aluetta, mutta orientoituminen paljaan oman ja muiden intressien mukaan ei rajoitu vain talouteen: se pätee kaikilla alueilla tapahtuvaan toimintaan samalla tavalla. Markkina-asemaan pohjautuvien intressien tunteminen vain on helpompaa kuin esimerkiksi ideologisesti välittyneillä alueilla ilmenevien (Weber 1976, 15-16, 197).

Intressiaseman ehdollistama toiminta ja intressitoiminta on Weberin mukaan 'teoreettisesti vapaa' ja voi näin ollen yhdistyä myös muuhun kuin päämäärärationaaliseen toimintaan. Kuitenkin muita toiminnan tyyppiä ohjaavia voimia kuvataan muilla sosiologisilla käsitteillä (usko karismaan, tavat ja tottumukset, ideaaliset motiivit arvorationaalisen toiminnan taustalla). Tämän vuoksi Weber käyttää intessin käsitettä ennen muuta päämäärä - keino -determinantin mukaisen toiminnan kuvaamiseen. Intressiasemien stabiilisuus ja intressiorientoituneen (poliittisen) järjestelmän

rationaalisuus perustuvat siihen, että toiminnan ei-aiottujen, ennustamattomien seurausten merkitys vähenee, kun toimijoiden käyttäytyminen perustuu paitsi omiin (rationaalsiin) intresseihin myös toisten (rationaalisten) intressien ja niiden synnyttämien toimintojen huomioon ottamiseen ja seurausten ennakkointiin (Weber 1976, 16; ks. myös Huber 1958, 15-19).

Intressi siis osoittaa sen sisäisen yhteyden, joka intressiaseman ulkoisista edellytyksistä käsin synnyttää tapojen, oikeuden ja tottumuksien tavoin toimintaa, mutta siihen perustuva järjestelmä on vapaa affektiivisten tekijöiden perustalle rakentuvien säännönmukaisuuksien epävakaisuudesta ja ennakoimattomuudesta. Intressiohjautuneen toiminnan vakaisuus perustuu - ei institutionaaliseen tukeen, vaan - toimijan vastuullisuuteen. Intressiasemien moninaisuus (vrt. sulkemisprosessin eri kriteerit) toteutuu ilman mitään 'kokonaissuunnitelmaa' intressien specialisoitumisena ja eristämisenä toisistaan. Sama luokkaintressiasema voi johtaa muiden luokkakriteerien eroista ja kulttuurisista edellytyksistä johtuvista syistä hyvinkin erisuuntaiseen poliittiseen ym. käyttäytymiseen (Weber emt. 532-533). Tämä muodostaa järjestelmää stabilisoivan rakenteen. Etujärjestöt ja yhdistykset ovat jäsenten intressien ja poliittisen järjestelmän välityksen orgaaneja, joiden toimintatapaa modernissa kapitalismissa luonnehtii 'kylmä asiallisuus' (1906).

Pareton intressikonseptio kytkeytyy yksilön ja tämän omaisuuden koskemattomuuden 'residue'hun': omaisuuden lisääminen ja puolustaminen pohjautuvat intressi-sentimenttiin. Pareton käsityksen taustan muodostaa selvästi markkinamalli, jonka mukaan ihmiset pyrkivät vaistonsa ja järkensä avulla hyödyllisten ja mielihyvää tuottavien tavaroiden hankkimiseen. Tämän toiminnan liikkeellepanevia voimia ovat intressit (ks. Pareto 1935, § 1207, 2009-2010; Neuendorf 1973, 23-25). *Parsonsin* intressikonseptiossa korostetaan Pareton käsitystä päämääriin johtavien niukkojen resurssien hankkimisen tärkeydestä ja intressin päämäärärationaalisesta luonteesta; keskeisiä resursseja Parsonsin mukaan ovat varallisuus ja valta (ks. Parsons 1937; Neuendorf 1973, 25).

Neuendorf on tävistänyt Weberin ja Pareton rationaalisen intressikonseption ja Parsonsin niihin pohjaamien tulkintojen yhteisen ytimen, jolla on ollut ei-marxilaiselle intressikonseptiolla suuntaa-antava merkitys. (1) Intressiorientoituneessa toiminnassa korostetaan omavastuullista yksilöä, jonka turvana ei ole mitään institutionaalisia takuita. Yksilö

noudattaa egoistisia intressejään, joiden oletetaan implisiittisesti olevan legitiimejä ja sen vuoksi toisten vastavuoroisesti oikeutetuiksi tunnustamia. (2) *Tilanteen subjektiivinen määrittely on kaikille rakenteellisesti samanlainen, koska kukin toimija kokee tilanteen markkinamallin mukaisena asialuonteisten suhteiden neutraalina kenttänä.* (3) *Tavoiteltavien kohteiden suhteen intressiorientoitunut toiminta voidaan nähdä pyrkimykseksi hankkia yleistettyjä niukkoja välineitä (1973, 26).*

Tässä tutkimuksessa lähtökohdaksi otetaan *intressin laaja käsite. Sen mukaan intressejä voidaan tutkia myös markkinamekanismien ja talouden ulkopuolella* (kuten Weberkin asian ilmaisi). Intressitutkimuksen viimeiset kehitystendenssit ovatkin korostaneet ei-taloudellisten 'intressidiskursien' (Laclau) merkitystä esimerkiksi uudentyypin yhdistyslaitoksen kehityksessä (vrt. uudet yhteiskunnalliset liikkeet). Intressin käsitteen nykyinen kehittäminen tapahtuu erilaisten teoreettisten suuntausten vuorovaikutuksen tilanteessa: toisaalta puhutaan intressialueiden 'läpikapitalisoitumisesta', ts. prosessista, jossa kaikki alistetaan kapitalistisen talouden 'kylmälle asiallisuudelle' (vrt. Hirsch), toisaalta puhutaan siitä, kuinka taloudellisen primaatti on teoreettisesti korvattava 'diskurssin' yleensä (tai kielellisen diskurssin) primaatilla jne. (vrt. Laclau). Tämä muodostaa nykyisen intressiteoretisoinnin kontekstin (ks. jakso 3.3.).

Intressin käsite on toimijaorientoitunut; se asettaa tarkastelun painopisteen toimijan (ja tämän ehdollisuuden) ja toiminnan suuntautuneisuuden ja strategioiden väliin (vrt. ero järjestelmäorientoituneisiin konseptioihin). Intressit välittävät toimijan (toimijan 'rakenteellisen' intressiaseman) ja tämän käytäntöjen välillä. Tässä omaksutun laajan intressikonseptin mukaan toiminnan alue sinänsä ei ole määrittelyn kriteerinä ratkaiseva: intressin ala ulottuu talouden alueelta kansalaisyhteiskunnan (gramscilaisen konseptin mukaan ymmärrettynä) eri osa-alueille (vapaa-aika ja työvoiman uusintaminen, kulttuuri ja ideologia jne.). Tässä ei kytkeä intressiä rationaalisuuden käsitteeseen termin weberiläisessä merkityksessä. Käytännöt eivät aina ole rationaalisia. On totta, että liberalismiin teoreetikkojen kuvaama 'intressiorientoitunut' toiminta on vallannut alaa ('alistanut' ja 'valjastanut') 'intojien' hallitsemalta toiminnalta. Mutta se oli kapitalismin voitolle asetettuja keskeisiä tavoitteita, osin itse kapitalismin taloudellinen sisältö (vrt. Hirschmann 1977, 132-). Eri alueille liittyvät intressit ovat 'painoltaan' epätasaisia, niiden tiedostamisen helppous vaihtelee jne. Mutta tämä on konkreettisen teoreettisen tutkimuksen, ei itse määrittelyn ongelma.

Toimijan tasolla keskeisin lähikäsite intressille on *tarpeen käsite* (ks. esim. Ross 1912, sit. Huber 1958; Massing 1979; Alemann 1983; Hund 1981; Giddens 1985a). Ensimmäisenä tarpeen ja intressin erotti toisistaan Massingin mukaan *Kant*, jonka mukaan intressin käsite soveltuu vain järjestäisiin olentoihin, siis ihmisiin (ks. Massing 1979, 56). Tarpeen (tai vietin) ja intressin suhteen pohdinta siirtyi sosiologian pioneerien tuotantoon analogisena biologisen ja sosiaalisen suhteen pohtimiselle. Esimerkiksi *Ross* puhui vuonna 1912 vietin ja intressin suhteesta. Hänen mukaansa vietti on höyry, joka käyttää yhteiskunnan koneistoa. Vietti miellyttävään tai epämiellyttävään torjumiseen synnyttää intressin, joka edustaa yhteiskunnan dynaamista voimaa tai agenttia (ks. Huber 1958, 15-16). Tarpeet kytkevät intressin käsitteen antropologia-problematiikkaan, mitä erityisesti neopluralistisessa teoriassa on korostettu. Sen mukaan tarpeet ovat ilmaus olemassaolevasta tai potentiaalisesta puutteesta. Inhimilliset tarpeet eroavat 'eläimellisistä' siinä, että ne eivät ole tiettyihin kohteisiin kiinnitettyjä, vaan 'antisipatorisia': niiden tyydyttämiseksi välttämätön todellisuus on ensin luotava. Tämä muodostaa välttämättömän yhteyden yhteiskunnan ja kulttuurin kehityksen ja tarpeiden välille: tarpeet ovat kehityksen välttämätön momentti, ponnin (ks. Massing 1979, 82-83). *Massingin* mukaan tarpeet ovat intressin perusta, intressi eroaa niistä emotionaalisen sidonnaisuutensa ja tietoisien suuntautuneisuutensa perusteella. Raja tarpeen ja intressin käsitteen välillä on Massingin edustamassa neopluralismitulkinnassa kuitenkin ongelmallinen ja intressejä voidaankin pitää siinä eräänlaisina tarpeiden tyydyttämiseen suuntautuneina 'tarpeina', ts. ihmislajille tyypillisinä korkeamman asteen 'tarpeina' (ks. emt. 84-88). Nykysosiologiassa vakiintuneimman tulkinnan mukaan halut/tarpeet nähdään intressin ainekselliseksi momentiksi tai perustaksi (Hund 1981, 9-10; Massing 1979, 76-87; Giddens 1985a, 285). Intressit edellyttävät tarpeiden olemassaoloa, mutta niissä on kysymys tarpeita toteuttavan toiminnan suunnasta ja yhteiskunnallisesta sisällöstä, toiminnan tavoista ja preferenssivalinnoista. *Giddensin* mukaan tästä johtuu se, että tietoisuus (tai tiedostamattomuus) intresseistä on enemmän kuin tietoisuus tarpeista (emt. 285). Intressit edellyttävät tarpeiden olemassaoloa yksilötasolla, mutta vasta ne kytkevät yksilöt ja yhteiskunnan sellaiseksi suhdekokonaisuudeksi, joka muodostaa nykysosiologian tutkimuskohteen (Alemann 1983, 116)²⁴.

3.2. Yksilölliset ja kollektiiviset intressit

Klassisen poliittisen taloustieteen intressikonseptin laajentaminen kokonaisyhteiskuntaan ilmeni individualismin muodossa: katsottiin, että yhteiskunnallisia ilmiöitä voidaan tulkita vain palauttamalla ne lopulta yksilöllisten, rationaalisesti käyttäytyviksi oletettujen, intressinsä tiedostamaan kykenevien yksilöiden valintoihin ja laskelmointiin. Kollektiiviset ilmiöt tämän mukaan olisi mahdollista ymmärtää vain yksilöllisestä käsin (ks. Caillé 1981, 264-265). Puuttumatta individualismin ongelmaan syvemältä, voidaan kuitenkin todeta sen vaikuttaneen myöskin keskusteluun intressin luonteesta²⁵.

Äärimuodoissaan tämä katsomus on johtanut intressien ryhmäluonteisuuden kieltämiseen ja intressin määrittelemiseen minä-sidonnaiseksi (Ich-bezogen) ilmiöksi (ks. Wengler 1950, 109-111; Huber 1958, 33). Kanta ilmenee myöskin nykyteoretisoinnissa. Giddensin mukaan intressit ovat yksilöiden intressejä, koska ne perustuvat haluihin/tarpeisiin ja nämä ovat aina yksilöllisiä (1985a, 285-286). Giddensin kanta tulee kuitenkin hyvin lähelle Marxin 'Grundrisse-teoksen' muotoilua (ks. edellä), sillä Giddens jatkaa toteamalla, että kuullessaan tiettyihin ryhmiin ja luokkiin ihmisille muodostuu yhteisiä toimintavalmiuksia ja vaihtoehtoja tietyissä konkreettisissa aineellisissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa. "Ihmisellä on toisten henkilöiden kanssa tiettyjä yhteisiä intressejä (kun myös otaksutaan yhteiset halut) esimerkiksi sen johdosta, että hän on työväenluokan jäsen" (285-286). Näin Giddens päätyy toteamaan, että ihmisillä ei ole 'kollektiivisiä intressejä' irrallaan toimijoiden tarpeista, mutta on sen sijaan yhteisiä, samasta luokka-asemasta tms. johtuvia intressejä (vrt. myös Giddensin puheita hallitsevan luokan intresseistä: emt. 283-284).

Päinvastaisen kannan on muotoillut 'sosiologistinen' intressiteoretiointi (ks. Huber 1958, 12-). Tämän kannan edustajina voidaan pitää mm. McDougallin konseptiota 'ryhmämielestä' (Group Mind), Durkheimin 'kollektiivitajunnan' käsitettä ja Kaiserin 'organisoidujen intressien' käsitettä. Näissä konseptioissa kollektiivi irrotetaan kokonaan jäsenistään, postuloidaan käsitys hahmosta, jolla on omia ominaisuuksia. Durkheimiläisen strukturalistisen sosiologian mukaan yksilö on vain eräänlainen kollektiivisesta aarrevarastosta ammentava kombinaattori tai täytöntöönpanija (ks. Giddens 1985a, 165).

Ratkaisua yksilöllisten ja kollektiivisten intressien vastakkainasettelun ongelmaan voidaan etsiä Marxin edellä esitetyn ajatuksen pohjalta. Siinä todettiin, että yksilölliset intressit ovat jo (aina) yhteiskunnalliset edellytykset omaavia intressejä, ts. niiden muotoutuminen tapahtuu tietyillä edellytyksillä. Samaan viittasi edellä Giddenskin todetessaan saman intressiaseman omaavien yksilöiden kesken kehittyvän yhteisiä intressejä. Tästä näkökulmasta vastakkainasettelua voidaan pitää virheellisenä; sen ylittäminen edellyttää intressin eri tasojen dialektisen välityksen tarkastelua. Intressien muotoutumisessa voidaan nyt erottaa sekä yksilöllinen että ryhmä- tai luokkatasoinen momentti. Bourdieun tavoin voidaan todeta yksilöiden vuorovaikutusprosessiin perustuvan intressikonseptin yksipuolisuus: toimijoiden interaktiota ei voida kokonaan irrottaa yhteiskunnan rakenteesta; muutoin unohdettaisiin, että "itse interaktio on muotonsa velkaa niille objektiivisille rakenteille, jotka ovat tuottaneet vuorovaikutuksessa olevien agenttien toimintatapumukset (dispositions) ja jotka määräävät niiden suhteellisen sijainnin vuorovaikutuksessa ja muualakin" (Bourdieu 1977, 81). Siis kollektiivi sisältyy yksilöön kestävinä dispositioina, henkisinä rakenteina, luokituksina jne. (ks. Bourdieu 1985a, 47). Luokka-asema tai yhteinen ryhmäjäsensyys ilmenee nyt yhteisinä intresseinä johtaessaan samankaltaisten kollektiivisten rakenteiden sisäistämiseen erotukseksi toisenlaisessa asemassa olevista ryhmistä (Bourdieu 1977, 78-81)²⁶.

Toiselta puolen luokka- tai ryhmäintressin muotoutuminen ei voi tapahtua muutoin kuin jäsenten välisen vuorovaikutusprosessin ja kommunikaatioprosessin välityksellä. Tähän viittasi Marx selvästi tarkastellessaan Ranskan palstatilallisten luokka(intressien) muodostusta. Hän erotti kaksi luokkakonseptiota: pelkkään luokka-asemaan ja aseman eroihin suhteessa muihin luokkiin perustuvan luokan käsitteen ja luokka-aseman sisäisiin yhteyksiin, kommunikaatioon ja poliittiseen organisoitumiseen perustuvan luokkamuodostuksen (ks. Marx e.v.a, 433). Jälkimmäinen luokkaintressin muodostuminen vasta oikeuttaa puhumaan luokkaintressistä ts. luokan jäsenten interaktioon ja kommunikaatioon perustuvasta tietoisuudesta yliyksilöllisistä yhteisistä aseman piirteistä ja niihin liittyvistä toiminnan vaihtoehtoista. Kysymyksessä on intressi yksilöiden vuorovaikutusprosessina (ja vain sellaisena), mutta tietyistä intressiasemista käsin ja tietyissä yhteiskunnallisissa edellytyksissä tapahtuvana prosessina. Ryhmät ja luokat muotoilevat intressinsä itse, "mutta he eivät tee sitä

mielensä mukaan, he eivät tee sitä omavalintaisissa, vaan välittömästi olemassaolevissa, annetuissa ja perinnöksi jääneissä olosuhteissa" (Marx emt. 360; ks. Paris 1984, 127-133). Sama peruskonseptio löytyy myös Weberin sosiaalisen toiminnan teoriasta tämän tarkastellessa välittömien motiivien ja taloudellisten asemien merkitystä toiminnan selittämisessä (ks. Wrong 1970, 18-21).

Tässä lähdetään siitä johtopäätöksestä, että intressin konseptiossa on eri tasoja; voidaan puhua sekä yksilöllisestä että ryhmäintressistä eikä niiden välillä välitse mitään ylittämätöntä vastakkaisuutta, vaan dialektinen vuorovaikutussuhde. Yksilö- ja kollektiivitason suhteen käsittäminen - ei irrallisina ja riippumattomina toisistaan, vaan - "toisiaan edellyttävinä, toisilleen vastavuoroisesti ehtoja luovina ja toisensa läpäisevinä" muodostaa seuraavassa jaksossa kehiteltävän dialektisen intressikonseption yhden lähtökohdan: yksilöllinen ja kollektiivinen puoli intressistä voi olla olemassa vain toisen kautta (ks. Kröber 1974, 263; Massing 1979, 88). Kun tämä käsitys yhdistetään edellisen jakson käsitykseen intressin määritelmän laaja-alaisuudesta, alkaa kuva intressirakenteen monimutkaisuudesta järjestelmästä tältä osin hahmottua: siinä voidaan erottaa edellä mainituilla ryhmä (ja usein alaryhmä) - yksilö -tasolla erilaisia intressialueita taloudesta politiikkaan ja kansalaisyhteiskunnan eri alueisiin saakka²⁷. Tämä on samalla ryhmäintressien (tai luokkaintressien) muotoutumisen ongelma: kuinka sovittaa yhteiseksi intressitietoisuudeksi tai toimintastrategiaksi intressien eri tasot ja yhteismitattomat intressialueet (se on 5. luvun keskeinen ongelma).

3.3. Intressiasema ja intressi

Erilaisia käsityksiä intressin luonteesta yhteiskunnan rakenteiden ja intressisubjektin toiminnan/käytäntöjen välittäjänä voidaan kuvata kahden ulottuvuuden ristiintaulukointiin perustuvan nelikentän avulla. Ensimmäinen ulottuvuus jaottelee teoreettiset intressikonseptiot sen perusteella korostetaanko niissä (objektiivista) intressiasemaa²⁸ ja sen rakenteellista kytkentää vaiko intressitiedostuksen ja intressisubjektien interaktion merkitystä. Tällä jaolla on yhteyksiä objektivismi - subjektivismi -jaotteluun. *Subjektivistiselle (puhtaalle) tyyppille* on ominaista intressien

muotoutumisen tarkastelu puhtaana interaktiotapahtumana (vrt. symbolinen interaktionismi) tai intressikonseption rajoittaminen tietoisuuden alueeseen (esim. Truman). Äärimuodossa näkemys ilmenee intressin käsittämisenä vapaan subjektin aktiksi, jossa intressi määritellään. *Objektivistiselle intressikonseptiolle* on tyypillistä intressin 'johtaminen' yhteiskunnan rakenteista. Tällöin kysymyksessä voivat olla joko yhteiskunnan mekanistisesti ymmärretyt materiaaliset rakenteet (mekanistinen materialismi), joiden perustalta intressisubjekteja tarkastellaan aineellisen tuotannon (tai biologisen perustan) rakenteiden kantajina, luonnenaamioina tms. tai yhteiskunnan 'henkiset rakenteet' strukturalismin eräiden varianttien merkityksessä. Nyt intressisubjektien muotoutumista tarkastellaan 'kollektiivitajunnan' rakenteiden perustalta muotoutuvina, rakenteiden, jotka omaavat pakkoa intressisubjektin suhteen. Subjektille jää tällöin toimeenpanijan osa, tarjolla olevien toiminnan mahdollisuuksien kombinoinnin mahdollisuus (esim. Durkheim; Lévi-Strauss).

Typittelyssä joudutaan yksinkertaistamaan eikä kaikkien intressikonseptioiden sijoittaminen tähän tyyppilokerikkoon väkivallatta (tai edes sen kanssa) onnistukaan (vrt. esim. Marxin ja Weberin ongelmallisuus tässä mielessä; tulkinnat ovat toki eri juttu). Tämän vuoksi typologian toinen ulottuvuus on muodostettu intressikonseptioiden monipuolisuuden erojen perusteella: toiseen päähän sijoittuvat ne intressikonseptiot, joissa pyritään tarkastelemaan intressien muotoutumisprosessia (objektiivisten) rakenteiden ja (subjektiivisen) intressin tiedostamisen tai interaktioprosessin dialektisena välityksenä, missä ko. kaksi osaa toimivat intressin momentteina. Ulottuvuuden toinen teoriaryhmä koostuu niistä intressikonseptioista, jotka ottavat huomioon yksipuolisesti vain jomman kumman perusratkaisuista (objektiiviset rakenteet subjektiivinen intressin tiedostaminen/interaktio). Typologia on esitetty neli- tai oikeammin 'kolmikentän' muodossa (KUVIO 2).

Neli-/kolmikentässä nimettyihin intressikonseption tyyppeihin on liitetty vain muutaman sellaisen teoreetikon nimi, jotka ovat kehitelleet joko perustyyppensä tai antaneet panoksensa niiden yksipuolisuuden voittamiseen. Kuten teoritypologiat aina, tämäkään ei pyri täydellisyyteen: siinä ei käsitellä kaikkia teoreetikkoja (joitakin siihen on vaikea sijoittaa, koska näiden intressin tarkasteluaspekti on ollut erilainen, vrt. Weber). Tarkastelua ohjaa taloudellisuuden periaate: esille otetaan sellaiset kannat, joiden kautta dialektisen intressikonseption kehittelyyn voidaan

Painottaako konseptio rakenteita/intressiasemaa vai intressitietoisuutta/interaktiota

		Subjektivistiset tietoisuus-/interaktiopainotukset	Objektivistiset intressiasema-/rakennepainotukset
Konseption 'monipuolisuus' rakenne - tietoisuus/interaktio - ulottuvuuden suhteen	Yksi- puoliset konseptiot	(1) Subjektivistinen intressikonseptio - symbolinen interaktionismi - Truman - MacIver - Laclau	(2) Objektivistinen intressikonseptio - strukturalistinen intressikonseptio - mekanistinen materialismi - biologinen reduktionismi
	Moni- puoliset konseptiot	(3) Dialektiset intressikonseptiot (sekä subjektivistisesti että objektivistisesti painottuneet) - Giddens - Marx ja Engels - Bourdieu - Gramsci - Przeworski	

KUVIO 2. Intressikonseptioiden typologia

päästä. Yhdistelmätyyppi on tässä yhtenä, koska siinä on kysymys perusdualismin ylittämisyrittämisestä, missä teoreetikkojen erot (esim. Bourdieu ja Giddens) nähdään ko. ratkaisun eri aspektien kehittelyn osatekijöinä. Typologian yhteydessä tarkastellaan keskeisesti vain ryhmätason intressien muotoutumista (vrt. luokkaintressin teoreettinen ongelma), ja valitut esimerkit neli-/kolmikentässäkin voidaan ymmärtää vain tästä aspektista käsin.

3.3.1. Objektivistinen intressikonseptio

Varhaisimmat sosiologiset objektivistiset intressin konseptiot oli kehitelty positivismin tradition piirissä. Jo utilitarismin teoreetikoilla intressi saatettiin perustella synnynnäisellä, ihmisluontoon kuuluvalla taipumuksella oman edun tavoitteluun, itse-intressin toteuttamiseen. Fysiokraatit pitivät luontoa yhteiskunnallisen kehityksen todellisena herrana: ihmisten mielihyvän vietti on avain maailman ymmärtämiseen ja ihmisten pääintressit liittyvät nousevien tarpeiden tyydyttämiseen ja omaisuuden lisäämiseen.

Ihmiset pyrkivät luonnostaan, spontaanisti suuremman hyödyn saamiseen ja tätä kautta kehittyi 'luonnollinen' yksityisten intressien ja yleisen intressin identtisyys, jonka takeena ovat luonnonlait. Luonto on arvonliikkeen lähde ja luokkiin jakautuminen ja siten luokkaintressit pohjautuvat maatalouden, teollisuuden ja suunnittelevan (ei-tuottavan) luokan väliseen työnjakoon (esim. Turgot Kissin (1972, 68-73) mukaan). Myös *Adam Smithin* mukaan ihminen pyrkii onneen; itse-intressi tuon pyrkimyksen yhteiskunnallisena voimana on koko yhteiskunnan liikkeellepaneva voima. Hyödyllisyysprinsiippi postuloidaan kaiken yhteiskunnallisen toiminnan perustaksi; tämä ilmenee omanvoitontavoitteluna myös luokkien välisissä riisto- ym. suhteissa ja muodostaa luokkaintressin ytimen (utilitarismi tosin ei puhu luokkaintresseistä, vaan on atomistisen yhteiskuntamallin kannalla) (ks. Smith 1937; Kiss emt. 73-96).

Varhainen utilitarismi ja positivismi välittyi vuosisadan vaihteen sosiologiaan monin tavoin (vrt. Spencer ja Durkheim; behaviorismi eri muodoissaan jne.). Biologis-kytkentäisen intressikonseptin muotoilun suoritti *Ratzenhofer* positivistisen yhteiskuntateorian kehittelyissään (ks. Huber 1958, 5-12). Yhteiskunnallisten lakien etsiminen oli Ratzenhoferille luonnontiedettä. Tämän mukaisesti yhteiskuntatieteidenkin alkukohtaksi otettiin eräänlainen 'alkuakti'. Tuo alkuahti oli hänelle kahden itusolun yhtyminen, mikä samalla pani alulle 'synnynnäisen intressin'. Noista synnynnäisistä intresseistä käsin voidaan selittää yhteiskunnalliset toiminat kokonaisuudessaan; ne ovat toimintojen elinvoimaisuuden ja -kykyisyyden tae. Synnynnäinen intressi välittyy neljään inhimilliseen viettiin (materiaaliseen, itseä hyödyntävään, intellektuaaliseen ja moraaliseen), jotka toimivat intressin työkaluina. Itseintressi jakautuu vielä alalajeihin (suvunjatkaminen, ravitseminen, yksilöllisyys, sosiaalisuus, transkendenttaalisuus). Poliittisiksi nämä intressit muuttuvat ylittäessään yksilöllisyyden rajat. Poliittisten intressien moninaisuus hämärtää Ratzenhoferin mukaan politiikan todellista luonnetta, mikä voidaan palauttaa välttämättömien materiaalistien intressien tyydyttämiseen (ks. Huber 1958, 10-12).

Nykysosiologian kannalta keskeisin positivismin muoto oli kuitenkin *Durkheimin* tuotannossa kehitelty teoria 'kollektiivitajunnasta', sosiaalisista tosiasioista ja niihin sisältyvien luokitusten ja henkisten muodostelmien toimijaa, intressisubjektia sitovasta ja velvoittavasta luonteesta. Tämä käsitys välittyi nykysosiologiseen keskusteluun sekä anglosaksisen sosiologian kautta (vrt. Parsonsin välittäjän rooli) että ranskalaisen

strukturalismin kautta (Lévi-Strauss, Mauss jne.). Durkheimin mukaan jokaisessa yhteisössä on olemassa 'kollektiivitajunta', sopimusten sopimus, joka syntyy yksilötajuntojen assosioitumisen kautta ja joka ilmenee 'sosiaalisten tosiasioiden muotoisina' toimijoita velvoittavina voimina (ks. Durkheim 1980; 1982). "Kun täytän velvollisuuteni veljenä, aviomiehenä tai kansalaisena, kun toteutan solmimani sopimukset, teen *velvollisuuteni, jotka ovat itseni ja tekoni kannalta ulkoisesti lain ja tavan määräämät*. Vieläpä, jos ne vastaavat omia tuntemuksiani ja jos koen ne sisäisesti todellisiksi, *tälläinen todellisuus käy silti objektiivisesta, sillä minä en ole näitä luonut*, vaan saanut ne kasvatuksen välityksellä" (1982, 33). Yhteiskunnallisen elämän todellisuutta on siis etsittävä toimijan ulkopuolelta, yhteisöstä ja sen rakennetta ilmentävän kollektiivitajunnan sisältämistä luokittelusta ja rakenteista (ks. sama, 113-121). Mitä Durkheim edellä totesi sopimuksista ja velvoituksista soveltuu implisiittisesti myös intressiin rakenteita ja toimijaa välittävänä kategoriana. Lisäksi intressien muotoutumisprosessia voidaan tarkastella Durkheimin ajattelun/mielen kategorioita koskevien kirjoitusten (ks. Durkheim 1980; Durkheim & Mauss 1901, tässä 1962) ja Maussin lahjaa ja vaihtoa koskevien tutkimusten perustalla (Mauss (1923-24) 1954; ks. myös Bottomore & Nisbet 1978).

Se, että ihmiset erottelevat eri ryhmien välisiä intressiristiriitoja tai erottavat oman ryhmänsä intressit toisten ryhmien intresseistä, voitaisiin tulkita seuraukseksi kollektiivitajunnan sisältämästä yhteiskunnallisten luokittelujen rakenteesta. Kollektiivitajunta 'uusintaa' yhteiskunnan luokittelut. Primitiivisissä yhteiskunnissa ihmiset luokittelevat esineitä, koska itse ovat jakautuneet klaaneiksi. Tämä primitiivisten luokittelujen kollektiivinen rakenne muodostuu tulevien kehittyneempien luokittelujen strukturaaliseksi perustaksi. Niinpä esimerkiksi "looginen hierarkia on vain sosiaalisen hierarkian toinen aspekti ja tiedon ykseys on vain itsensä yhteisön ykseyttä, joka on ekstrapoloitu maailmankaikkeuteen" (Durkheim & Mauss 1962, 1066). Kollektiivitajunnan osina nämä luokittelut alkavat määrätä tulevia luokitteluja ja toimijoiden käytäntöjä eikä Durkheimiltä löydykään luokittelujen muutoksen dialektiikkaa. Jos Durkheimin kollektiivitajunnan konseptin idealistisuus-materiaalisuus (sosiaalinen rakenne - kollektiivitajunnan rakenne) voikin synnyttää kiistoja (ks. esim. Hahn 1965; Randell 1982), selvää on, että kollektiivitajunnan rakennesuhteessa toimijaan on determinoiva voima.

Vielä eksplisiittisemmin intressin kategoria liitetään durkheimiläiseen strukturalismiin *Maussin* lahjaa ja vaihtoa koskevissa tutkimuksissa. Maussin mukaan yhteiskunta voidaan ymmärtää ryhmien ja yksilöiden väliseksi vaihtoprosessiksi, mikä on teoriassa vapaaehtoinen, ei-intressisidonnainen ja spontaani, mutta tosiasiallisesti pakollinen ja intressisidonnainen. Tarkasteltuaan laajaa joukkoa erilaisia vaihtoehtoja, Mauss eritteli kolme arkaaisen vaihdon perusmuotoa, joiden hän katsoi olevan kaikkien yhteiskuntien ominaisuus. Vaihto perustuu (1) velvollisuudelle antaa lahja, (2) velvollisuudelle vastaanottaa lahja ja (3) vastasuorituksen velvollisuudelle; kukin vaihdon momentti tuli ymmärtää laajasti sosiaalisena ja psykologisena kokonaisuutena (ks. Mauss 1954). Vaihdon pakollisuus ja intressisidonnaisuus ilmenee niin yksilöiden, ryhmien (luokkien) kuin kansakuntienkin välisessä vaihdossa; puhtaita lahjoja ei ole olemassa: "Trobriandilainen päällikkö käyttäytyy kunnon kapitalistin lailla, joka tietää kuinka raha on kulutettava oikealla hetkellä vain jotta pääoma voitaisiin kasata uudelleen" (emt. 73). Rikkauden hävittäminenkin ei merkitse täydellistä irtautumista intressisidonnaisuudesta: esimerkiksi kvakiutlien potlach-instituution tuhlaavaisuudella, joka ilmenee arvokkaiden esineiden pois antamisena, ylemmääräisenä ruoan kulutuksena jne. on intressisidonnaisia motiiveja. Päällikköjen ja vasallien ja näiden aseenkantajien välinen hierarkia pystytetään tämän lahjanannon perustalle. Antaminen, kuparirahojen mereen heittäminen jne. on ylemmyyden osoittamista, vastaanottaminen itse antamatta merkitsee alistumista 'ministeriksi', palvelijaksi (ks. Bottomore & Nisbet 1978, 571-574). Konseptio julistaa intressisidonnaisuutta pakottavuutena, velvoittavuutena, hallitsevuutena yhteiskunnassa ja intressien sisällön määräytyvyyttä lahjanvaihdon strukturaalisesta systeemistä. Lahjojen vaihto on malliesimerkki durkheimiläisestä sosiaalisesta tosiasiallisesta sekä rakenteen ja toimijan yksisuuntaisesta välityksestä.

Lévi-Straussin mukaan vastavuoroisuuden/vuorovaikutuksen perusmuotojen selityksissä on käännätyvä ihmismielen määrättyjen kategorioiden puoleen. Kollektiivisille ilmiöille on tyypillistä 'tiedostamaton luonne'. Siksi Lévi-Strauss etsiikin kaikille ihmismielille valideja universaaleja kategorioita. Ihmisajattelun objektiiviset piirteet johtuvat ihmisaivojen tietystä rakenteesta. Tämän ajattelun kehittäminen (Lévi-Straussin osin ristiriitaisessa tuotannossa) johtaa eräänlaiseen biologiseen ja durkheimiläisen strukturalismin yhdistämiseen: "Universumilla oli jo

kauan merkittävyytensä ennen kuin ihminen alkoi tietää mitä se merkitsi... Se mitä ihmiset kutsuvat inhimillisen hengen/ajattelun ja tieteellisen tiedostuksen edistykseksi, saattoi syntyä ja voi tulevaisuudessa syntyä vain liittämällä yhteen osasia, suorittamalla uudelleenryhmittelyjä, määrittelemällä yhteenkuulumisia ja avaamalla suljetuissa ja itseään täydentävissä totaliteeteissa uusia lähteitä" (Lévi-Strauss 1950, XLIII; ks. myös Hund 1973, 82). Intressisubjektille jää Lévi-Straussinkin konseptiossa eräänlainen kortinpelaajan osa: hän joutuu ottamaan annettuna korttipelin historiallisen kontekstin (kulttuurinen ympäristö ja sen normit jne.), korttipelin säännöt sekä hyväksymään sen tosiasian, että kortit sekoitetaan joka jaossa ja ne jakautuvat sen vuoksi sattumanvaraisesti. Se mitä pelaaja voi tehdä on operoida tämän kehyksen sisällä (ks. Rossi 1983, 258-). Myös Lacanin mukaan subjektin autonomia paljastuu illusoriseksi, "subjekti on vain 'instrumentti' tai kantaja reaalisen, imaginaarisen ja symbolisen väliselle 'pelille'" (ks. Ahonen 1985, 26).

Samantapaiseen teoreettiseen asetelmaan intressisubjektin ja objektivistien rakenteiden suhteen määrittämisessä ajautuu Althusserin marxilaisperusteinen strukturalismi. Althusserin mukaan ideologia ("yksilöiden imaginaarinen suhde olemassaolonsa ehtoihin") välittää "yksilöt subjekteiksi/alamaisiksi" (Althusser 1971, 161). Ideologia välittää yksilöt 'kaksoispeilirakenteensa' (Lacan) avulla subjekteiksi kahdessa mielessä: yhtäältä muodostaa heidät 'vapaiksi' subjekteiksi aloitteellisuuden, toiminnallisuuden merkityksessä ja toisaalta varmistaa näiden yksilöiden 'alamaisuuden' (vrt. 'sujet' -termin kaksoismerkitys ranskassa), ts. sellaisen subjektin synnyn, joka "alistuu korkeammalle auktoriteetille ja jolta kielletään kaikki muu vapaus paitsi vapaus vapaasti hyväksyä alistamisensa... Ei ole olemassa subjekteja muutoin kuin alistamisensa kautta ja alistamistaan varten" (emt. 169; ks. Siisiäinen 1981, 162-164). Tämä käsitys hävittää mahdollisuuden teoreettisesti hahmottaa sellaisen intressisubjektin kehittyminen, joka pystyisi murtamaan olemassaolevat rakenteet (1. Althusserille on olennaista marxilaisen teorian perinteisen ulottuvuuden häviäminen).

Strukturalistista intressi(subjekti)n konseptiota voidaan kritisoida useistakin heikkouksista. Näistä keskeisin on sen äärimuotoon sisältyvä subjektin (ja siten intressin) luovuuden kieltäminen: subjektille jää rakenteiden toimeenpanijan osa. Toinen, edelliseen liittyvä ongelma, on ollut historian häviämistendenssi. Kuitenkin muun muassa Bourdieu on

osoittanut, että aikaperspektiivi on välttämättömän tärkeä osoitettaessa, miten subjektit käyttävät rakenteita hyväksi eivätkä alistu niiden vaatimuksille edes taloudellisen vaihdon alueella (aikaintervallien hyväksikäyttö vaihdon 'pakkojen' väistämässä jne.) (ks. Bourdieu 1977, 4-11). Toinen molempiin ongelmiin liittyvä seikka on muutoksen ja subjektin muuttavan roolin häviäminen suhteessa rakenteisiin l. rakenteiden omalakisyyden postulointi (ks. esim. Hund 1973, 81- ; Bourdieu 1977; 1985a; 1982; 1979; Giddens 1985a; Siisiäinen 1981, 166-170).

Oman lukunsa objektivistisessä intressikonseptin määrittelyssä muodostavat mekanistiset (ja strukturalistiset, ks. Althusser 1971) Marx-tulkinnat. Lähtökohtana ovat Marxin ja Engelsin omat muotoilut, joista on ollut mahdollista esittää joko rakenteellisia pakkoja ja objektiivisia intressiasemia tai subjektiivista intressin tiedostamista ja sen 'itsenäisyyttä' korostavia tulkintoja. Perustaksi on tarkasteltava sekä Marxin poliittisen taloustieteen kritiikkiä, ennen muuta 'Pääomaa' ja siinä esitettyjä kapitalistien ja työväenluokan intressiaseman määrittelyksiä että Marxin ja Engelsin historiallista materialismia kehitelleitä kirjoituksia muun muassa 'päällysrakenteen' taloudellisesta ehdollisuudesta 'viime kädessä'.

Kapitalismiteoriassa *Marx* ja *Engels* perustelevat v. 1848 käsityksensä luokkasuhteiden keskeytyksestä ja niiden kiteytymisestä kapitalismissa porvariston ja työväenluokan väliseksi antagonismiksi, 'Kommunistisen puolueen manifestissa' porvariston edistykselliseksi rooliksi todetaan kaikkien feodaalisten, patriarkaalisten, idyllisten suhteiden hävittäminen. Pääomasuhteen kantajana porvaristo on katkonut kaikkialla valtaan päästyään muut paitsi 'alastomaan etuun' pohjautuvat siteet (*Marx & Engels e.v.a.*, 97). Henkilökohtaisen riippuvuuden tilalle kehittyivät kapitalismissa esineelliset (*sachliche*) riippuvuussuhteet. Persoonallinen yksilö antaa tilaa abstraktille yksilölle, mikä on seurausta siitä, että vaihtoarvojen tuotanto alistaa käyttöarvojen tuotannon, abstrakti työ alkaa hallita konkreettista työtä (ks. *Marx* 1974a, 74-75). Käyttöarvosta tulee näin ollen vain vaihtoarvon kantaja. Jokaista tuottajaa kiinnostaa toisen tuottajan valmistama käyttöarvo, mutta sen saadakseen hänen on saatava oma tuotteensa kaupatuksi markkinoilla. Tämä irrottaa tavaran myynnin konkreettisten tarpeiden tyydyttämisestä ja alistaa sen pääoman määrällisen arvonlisäyksen (vaihtoarvojen tuotannon) prosessille. Kapitalisti kuolleen työn (pääoman) edustajana ja työläinen elävän työn edustajana voivat uusintaa itsensä vain tässä pääoman tuotantoprosessissa, jota markkinat välittävät:

"Jokainen uusintaa itsensä uusintaessaan toisensa, negaationsa. Kapitalisti tuottaa työn (Arbeit) vieraana, työ tuottaa tuotteen vieraana. Kapitalisti tuottaa työläisen ja työläinen kapitalistin jne." (Marx 1974a, 362).

Yhteistä näille kahdelle luokalle on vain se, että molemmat koostuvat yksityistuottajista, jotka orientoituvat tuotannon alueeseen intressiensä mukaisesti ja se, että kummatkin tuottavat markkinoita varten ja voivat uusintaa itsensä vain tämän prosessin kautta (Neuendorf 1973, 115-122; vrt. Marx 1970, 41). Pääomasuhteen uusintamisen tapa näin ollen sanelee tiettyjä 'pakkoja' tai rajoja sekä työläisille että kapitalisteille; kapitalistin on tuhoutumisen uhalla ryhdyttävä arvonlisäysprosessin kannattajaksi, työläisen on pakko yrittää myydä mahdollisimman edullisesti työvoimansa voidakseen uusintaa sen sekä säilyttää ja kehittää subjektiviteettiaan. Näin kehittyvä pääomasuhde muodostaa luokkien intressiperustan ja intressivastakkaisuuden yleiset ehdot. Se muodostaa ne rajat, joissa intressisubjektien toiminta ja intressien subjektiivinen määrittely väistämättä tapahtuu ja siitä käsin Marx puhuu kapitalistien ja työväenluokan taloudellisista luonnenaamioista: "tuotantotavan pääedustajat, kapitalisti ja palkkatyöläinen, ovat sinänsä ainoastaan pääoman ja palkkatyön ruumillistumia, henkilöitymiä, määrättyjä yhteiskunnallisia luonteita, joita yhteiskunnallinen tuotantoprosessi antaa yksilölle; näiden määrättyjen tuotantosuhteiden tuotteita" (Marx 1976, 863). Kapitalisti esiintyy nyt pääoman rajattoman liikelain "itsetietoisena ylläpitäjänä", hän on "henkilöitynyttä, tahdolla ja tiedolla varustettua pääomaa". "Tämän kiertokulun *objektiivinen sisältö* - arvon paisuttaminen - on hänen *subjektiivinen tarkoitukseensa*" (Marx 1957, 167). Arvolaki pitää huolen siitä, että kapitalistit ottavat luonnenaamionsa kantaakseen. Samalla tavalla työläisen pakko myydä työvoimansa kapitalistin käytettäväksi lisäarvontuotannon prosessissa ja alistua ko. prosessiin määrittää työläisen luonnenaamion. Tämä on luokkien *objektiivinen intressiasema*. Luokkien välinen ristiriita ja intressisuuntautunut toiminta kumpuaa siitä, että pääomasuhde uusiutuu vain luokkien toiminnan kautta ja että tuotantoprosessiin sisältyy suhteita, jotka ratkeavat vain luokkien välisten konfliktien kautta (esim. työpäivän absoluuttinen ja suhteellinen pituus yms.). (ks. Marx 1957, 237-238).

Kun näistä muotoiluista käsin korostetaan yksipuolisesti suhteiden 'objektiivista', kokonaan osanottajien tictoisuudesta riippumatonta luon-

netta ja luokkien jäsenten pakkoa alistua luonnenaamioihinsa säilyttääkseen funktionsa pääomasuhteen kohtiona ja subjekteina eikä tuoda subjektien käytäntöjä mukaan tarkasteluun, avataan helposti ovi objektiviseen intressin määrittelyyn. Siinä toimijoita tarkastellaan vain taloudellisten kategorioiden "personifikaatioina, suhteiden ja intressien kantajina... (I)ntressejä tarkastellaan vain yhteydessä taloudellisiin luonnenaamioihin, ei lainkaan subjekteihin... Selvittämällä taloudelliset muotomääritykset selvitetään myös persoonien ja luokkien intressit" (Kosonen 1976, 11, 15).

Tässä korostetaan välttämättömyyttä tehdä ero Marxin muotoilujen kahden tulkintatavan välillä: on eri asia todeta Marxin tavoin eri luokkien intressiasemat pääoman tuotantoprosessissa, ne olosuhteet, "joissa ihmiset tekevät historiaansa itse" ja tyypistää intressit näistä asemista tapahtuvaan toimintapakkojen, luonnenaamioiden 'johtamiseen'. Pääoma ei ole mikään intressisubjekti enempää kuin abstraktit luonnenaamiotkaan, intressisubjektit muodostuvat konkreettisista ihmisistä, joilla on muitakin määrityksiä tuotantosuhdepakkojen lisäksi.

Yleisemmällä tasolla objektivistinen intressikonseptio on marxilaisessa teoretisoinnissa esiintynyt katsomuksena, jonka mukaan intressit ovat olemassa 'subjekteista riippumatta' yhteiskunnan objektiivisissa olosuhteissa, jotka toimijoiden on pakko ottaa käytännöissään huomioon. Intressit rajoittuisivat tämän mukaan yhteiskunnan objektiivisiin (materiaalisiin) olosuhteisiin ja niistä käsin määräytyvään tiedostusprosessiin:

"Intressit ovat objektiivisiä yhteiskunnallisia ilmiöitä ja olosuhteita ja ne ilmaisevat yksilöiden ja ryhmien tarpeidentyydytyksen todellisessa elämisen prosessissa kehittyneen keskinäisen riippuvuuden, jolle yhteiskunnallinen työnjako luo edellytykset. Ne ovat olemassa riippumatta siitä, ovatko niiden kantajat niistä tietoisia vaiko eivät, määrättyjen subjektien todellisena objektiivisena suhteena olemassaolon edellytyksiinsä" (Weisspflug 1976, 1204).

Menettely on samansuuntainen kuin edellä tarkastellussa pääomasta intressit johtavassa metodissa. Jos katsotaan intressien olevan olemassa riippumatta intressisubjekteista ja näiden tilanteen määrittelyistä, johtaa tämä helposti historian jälkikäteismestarointiin ja intressien loogiseen johtamiseen intressiasemasta samalla tavalla kuin weberiläistä rationaalisuuskonseptiä mekaanisesti soveltavissa intressitarkasteluissa (pää-

määrä-keinot) (vrt. Heinze 1981, 23-26). Usein tämä ongelma onkin muuttunut kysymykseksi 'todellisista' intresseistä. Ehkä paras esimerkki on työväenliikkeen kehityksen varhaiskaudelta, jolloin työläisten protestointi ilmeni muun muassa koneiden hävittämisenä. Objektivistisen intressikonseptin mukaan tällainen toiminta ei ole työläisten toimintaa 'todellisten' intressien puolesta:

"Proletariaatin luokkataistelun varhaisvaiheessa (joukossa kapitalistisia maita vielä nykyisinkin) eivät monet työläiset olleet koko luokkansa intresseistä tietoisia. Mutta siitä huolimatta olivat ja pysyivät nämä intressit objektiivisena realiteettina, sillä ne syntyivät proletariaatin yhteiskunnallisen olemisen edellytyksistä" (Gleserman 1967, 423).

Jos pidetään kiinni *Glesermanin* kannasta edellisen esimerkin kohdalla ja todetaan jälkikäteen työläisten toiminta intressiin perustumattomaksi, joudutaan sen kysymyksen eteen, millä tavalla intressin muotoutuminen ylipäättensä objektiivisen intressiaseman perustalta voi tapahtua, jollei subjektien toimintaa tässä pidetä ratkaisevana. *Glesermanin* tulkintaa em. ongelmasta parempana pidänkin *Schindlerin* kantaa, jossa korostetaan Marxin sen näkemyksen tärkeyttä, jonka mukaan ihmiskunta asettaa itselleen vain sellaisia tehtäviä, joiden ratkaisemisen edellytykset ovat olemassa (ks. Marx 1979, 9-10; ks. myös Gramscin tulkinta Marxin lauseesta: "tehtävä nousee esiin vain silloin kun sen ratkaisemisen materiaaliset edellytykset ovat jo olemassa tai ainakin muodostumisen prosessissa" (Gramsci 1982, 59-62)). *Schindler* kysyy työläisten koneiden vastaisesta taistelusta, voiko työläisillä ylipäättensä tuohon aikaan jo olla muita intressejä, "siis intressejä yhdistymiseen päämääränä tuotantosuhteiden muuttaminen. Kehittymättömät yhteiskunnalliset suhteet saavat ilmauksensa kehittymättömissä intresseissä" (*Schindler* 1968, 169). Nyt voidaan todeta objektivistisen intressikonseptin tämänkin variantin jähmettyminen rakenteen ja subjektin dualismiin. Intressiaseman objektiivinen olemassaolo toimintaedellytyksinä ei saa merkitä intressin samais- tamista siihen ja postuloimista toimijoista riippumatta olevaksi todellisuudeksi Durkheimin kollektiivitajunnan representaatioiden tapaan (vrt. *Sdrawomyslov* 1977, 180-181; *Hund* 1981, 15-16)²⁹.

Objektivistisen kannan kritiikin kiteytti *Gramsci* 'Vankilavihkoissaan' (1929-1935) kritisoidessaan Buharinin käsitystä 'ulkoisen maailman objektiivisen todellisuuden' subjektista riippumattomasta luonteesta:

"Analysoitaessa tätä katsomusta ei ole kovinkaan helppoa perustella nan mekaanisesti käsitettyä näkökantaa ulkoisesta objektiivisuudesta. Näyttääkö siltä, että voisi olla olemassa historian ja ihmisen yläpuolella oleva todellisuus? Kuka arvioisi sellaista objektiivisuutta?... Voi hyvinkin väittää, että kysymyksessä on jumala-käsitteen jäännös, juuri mystisessä tuntemattoman jumalan merkityksessä... Objektiivinen merkitsee aina "inhimillisesti objektiivinen", mikä voi vastata täsmälleen historiallisesti subjektiivista, eli objektiivinen merkitsisi "subjektiivisesti universaalinen"... Metafyysisen materialismin käsite "objektiivinen" näyttää tarkoittavan objektiivisuutta, joka on olemassa myös ihmisen ulkopuolella. Mutta kun väitetään, että jokin todellisuus olisi olemassa, vaikka ihmistä ei olisikaan olemassa, se on joko metafora tai jonkinlaista mystisismiä. Me tunnemme todellisuuden vain suhteessa ihmiseen, ja koska ihminen on historiallinen prosessi, myös tieto ja todellisuus, myös objektiivisuus ovat historiallisia prosesseja jne." (Gramsci 1979, 73-74).

Tämän mukaisesti intressin välttämättömyys rakenteellisesti ehdollistettuna vallitsee, "kun on olemassa todellinen ja toimiva *premissi*, josta ihmisten keskuudessa vallitsee aktiiviseksi muuttunut tietoisuus". Tuohon premissiin sisältyvät Gramscin mukaan kehittyneet ja kehittymässä olevat aineelliset edellytykset ja niihin erottamattomasti liittyvät "älylliset toiminnot" sekä "tietty intohimojen ja tunteiden kokonaisuus" (emt. 84-85)³⁰. Samalla tavalla kuin (objektiivinen) todellisuus yleensäkin, intressikin on olemassa vain subjektisidonnaisena todellisuutena, "yhteiskunnallisen käytännön olennaisena subjektiivisena momenttina... Intressissä... ilmenevät yksilön, kollektiivin, luokan... enemmän tai vähemmän oikein tietoisuudeksi muuntuneet käytännön vaatimukset ja tarpeet. Intressi on kullakin näistä tasoista enemmän tai vähemmän oikein käsitettyä objektiivista välttämättömyyttä" (Barnick & Luttig 1974, 799). Intressin käsite liittyy yhteen objektiivisen maailman rakenteet ja kausaaliset voimat ja maailman subjektiivisen kokemisen osoittamalla mitkä rakenteista ovat relevantteja subjektille tämän määrittellessä tilannettaan (Schutz 1975, 123). Edellisen keskustelun perusteella intresseistä voidaan puhua vain silloin, kun niille on "löydettävissä" subjekti, joka ne konstituoit. Toisin sanoen intressiasemalla on merkitystä vain silloin, kun löytyy subjekti joka pystyy tiedostamaan siihen sisältyvät rakenteelliset mahdollisuudet ja välttämättömyydet (ks. Bourdieu 1977). Tämä ei merkitse suinkaan sitä, että tuo tiedostaminen tapahtuisi aina yhtä adekvaatisti, vaan siihen sisältyy myös erehtymisen, harhan jne. mahdollisuus.

3.3.2. Subjektivistinen intressikonseptio

Intressin sosiologisissa tarkasteluissa, erityisesti sosiologiseen pluralismiteoriaan vaikuttaneissa, yleisimpänä tapana on ollut intressien käsittäminen joksikin (puhtaasti) subjektiiviseksi, tietoisuuden ilmiöksi, jolla ei ole mitään rakenteellista kytkentää. Sosiologisen pluralismiteorian perustanlaskijoista Bentley kiteytti intressin objektiivisen ja subjektiivisen välityksen kategoriana edelleen käyvällä tavalla. Bentley kiinnitti huomiota intressin käsitteen määrittelyyn jännitteeseen ja vaati sekä subjektivistisen että objektivistisen intressikonseptin yksipuolisuuden hylkäämistä (1908, ks. jakso 2.1.2.2.) Ongelma on adekvaatisti muotoiltu, mutta Bentleyyn oma menettely (ryhmätoiminta = intressi) (ks. 1908, 208- tyhjensi intressin käsitteen selitysvoiman ja muutti sen pelkästään kuvailevaksi käsitteeksi (ks. Balbus 1971, 156-). Truman, kuten aikaisemmin osoitettiin, toteutti intressin käsitteen subjektivoimisen määrittelemällä sen, 'jaetuiksi asenteiksi', joille hän ei osoittanut teoreettisesti rakenteellisia edellytyksiä. Käsitys intressistä jonain puhtaasti subjektiivisena, tietoisuuden (vapaavalintaiseen) alueeseen kuuluvana, on sittemmin vakiintunut yleiseksi käsitykseksi erilaisiin sosiologisiin esityksiin (ks. esim. Geiger 1949; Bottomore 1982; McIver 1936; Wengler 1950 jne.).

Huomattava vaikutus subjektivistisen intressin käsitteen kehittymiselle on ollut *symbolisen interaktionismin* tavalla määritellä toimijoiden ja organisaatioiden tai instituutioiden suhde. Tästä perspektiivistä käsin *ryhmän intressi voidaan nähdä eräänlaisena keskinäisestä kommunikaatiosta, vuorovaikutus- ym. kokemuksista kohoavana jaettuna/yhteisenä perspektiivinä*. Ihmisiä ei tämän mukaan sido yhteen oman edun tavoittelu, vaan vuorovaikutusprosessissa kehittyvät sympatian ja kiintymyksen siteet. Yhteinen intressin kokeminen kehittyy ihmisten kokiessa (primääriryhmissä) keskinäisen huolenpidon, kiintymyksen ja sitä kautta määrittellessä asemansa, tulevaisuuden perspektiivinsä ja tavoitteensa samalla tavalla. Sen perustana on yksilön kyky tiedostaa ja ennakoida sekä oma että toisten tuleva toiminta (ks. Cooley 1962; Coser 1978; Denzin 1974). Intressitietoisuuden synty tapahtuu tämän perspektiivin mukaan yksilöiden vuorovaikutusprosessissa 'merkityksellisten toisten' (significant others) kanssa (Mead 1962; ks. Asplund 1970). Uudemman symbolisen interaktionismin konseptio voidaan *Bogdanin* ja *Taylorin* mukaan tiivistää seuraavalla tavalla: "ihmiset ovat koko ajan tulkitsemis- ja määrittely-

prosessissa siirtyessään tilanteesta toiseen... Kaikki tilanteet käsittävät aktorin, toisia ja näiden toimintoja ja fyysisiä objekteja. Tilanteilla on merkitystä vain sen kautta, että ihmiset tulkitsevat ja määrittelevät sen. Heidän toimintansa kumpuaa tästä merkityksestä. Näin tulkintaprosessi toimii välittäjänä toiminnan ennakkotaipumuksen (predisposition to act) ja itse toiminnan välillä... Symbolisen interaktionismin perspektiivistä kaikki sosiaaliset organisaatiot koostuvat aktoreista, jotka kehrittelevät tilanteen määritelmiä ja jotka sitten käyttäytyvät näiden määritelmien mukaisesti... Tulkinta eikä organisaatio määrää toiminnan" (1975, 14-15). *Tästä perspektiivistä intressi nähtäisiin yhteiseksi tulkintaprosessiksi, jossa vastavuoroisessa kommunikaatioprosessissa aktoreille kehittyy samansuuntaainen tulkinta intressiasemasta ja päämääristä (l. yhteinen perspektiivi)*³¹

Symbolisen interaktionismin konseption merkitys dialektisen intressin käsitteelle koostuu vuorovaikutusprosessin korostamisesta, prosessin, missä intressin sisältönä olevat yhteiset perspektiivit kehittyvät. Dialektinen intressikonseptio säilyttää tämän käsityksen. Ongelman interaktionistisissa konseptioissa muodostaa vapaan tahdon ja vapaan toimijan (yksipuolinen) korostus ja äärimuodossa maailman näkeminen vaihtoehtoisten mahdollisuuksien universumina, missä subjektit valintoja tekemällä konstituivat itsensä ja intressinsä. Tähän kohdistuu Bourdieun esittämä kritiikki:

"Jos toiminnan maailma ei ole mitään muuta kuin tämä vaihtoehtoisten mahdollisten universumi, mikä on kokonaan riippuvainen siitä tietoisuudesta, joka sen luo ja jolta siten puuttuu täydellisesti *objektiivisuus*, jos se liikkuu koska subjekti valitsee sen liikkuvaksi, kapinoi koska hän valitsee sen kapinoivaksi, silloin emotiot, intohimot ja toiminnat ovat yksinomaisesti pahan uskon pelejä, surullisia farsseja, joissa toimija on sekä huono näyttelijä että hyvä yleisö" (1977, 74).

Bourdieu'n 'puhtaan' interaktionismin kritiikki on muutoinkin pääkohdiltaan oikeasuuntaista. Hänen mukaansa interaktionismin perusvirhe on ensinnäkin sen unohtaminen, että vuorovaikutussuhteet eivät poikkeustapauksia lukuunottamatta ole yksilöiden välisiä puhtaita suhteita eikä toiminnan tulos myöskään tavallisesti sisälly kokonaan yksilöiden väliseen tiedostettuun interaktioon, vaan omaa sen ulkopuolisia elementtejä. "Interaktio on muotonsa velkaa niille... rakenteille, jotka ovat 'tuottaneet'... toimijoiden dispositiot ja jotka mahdollistavat niiden suhteelliset

positiot interaktioprosessissa" (1977, 81). Kun yhteiskunnallinen oleminen "reduoidaan tiedostettuun olemiseen" ajaudutaan helposti maailman tarkasteluun puhtaasti henkisten rakenteiden tuotteena. Eräillä teoreetikoilla tämä ilmenee maailman lingvistisoinnina (vrt. etnometodologia) (ks. Bourdieu 1979, 562). Interaktionismin (puhtaassa) tyyppissä toimijan käytäntöjen kokonaisuudesta jäävät puutteelliselle tarkastelulle 'toiminnan tunnistamattomat olosuhteet' ja 'toiminnan ei-aiotut seuraukset' (ks. Giddens 1985a, 98-) ja tarkastelu keskittyy tilanteen määrittelyyn ja siihen liittyvään tulkintaprosessiin³²

Uudempi tähän tyyppiin liittyvä teoreettinen lähestymistapa intressien määrittelyyn on *Laclau ja Mouffin hahmottelema diskurssikonseptio*. Alunpitäen diskurssianalyysin juuret ovat löydettävissä de Saussuren alulle panemasta strukturalistisen lingvistiikan traditiosta, missä keskeinen käsite sai historiansa kuluessa useita erilaisia merkityksiä (näistä, ks. Saussure 1974; Maingueneau 1976). Filosofinen diskurssikonseptio käyttö edelleen laajensi tätä käsitteellistä kirjoa (erityisesti Derrida ja Foucault). Nyt diskurssikonseptio kytkettiin yleisimmin merkkisysteemien tutkimiseen humanistisissa tieteissä. Yleisellä tasolla diskurssin käsitteellä kiinnitettiin huomiota diskurssin muotoutumisprosessiin, jonka ajateltiin kehittyvän ilman prosessissa läsnäolevaa keskusta siten, että kaikesta tulee diskurssia (ks. emt. 14-15). Intressikonseptio tarkastelun kannalta keskeinen jännite syntyy diskurssin ja ideologisen muodostuman (tai yhteiskunnan yleensä) välisen 'määräytyvyys-suhteen' ('intra-' ja 'inter-diskurssin' suhde) ja kielen/diskurssin suhteellisen itsenäisyyden käsitteiden ongelmista, prosessien, joista intressisubjekti syntyy ja joiden luojana se (saattaa) itseään pitää (ks. Maingueneau 1976; Courtine & Marandin 1981, 23-33; Pécheux 1982; 1983; Pécheux & Gadet 1981; Ahonen 1983, 5-13; Giddens 1985a; 1983; Jessop 1982; Laclau & Mouffe 1985).

Intradiskurssin etenemistä voidaan tarkastella eräänlaisena intressisubjektin identiteetin muotoutumisprosessina (vrt. Meadin konseptio minän kehitymisestä). Siinä merkityksessä tulen ko. käsitettä käyttämään tässä tutkimuksessa. Identiteetti muotoutuu toimijan itse-reflektiivisyyden perusteella. *Holzerin* mukaan toimija on prosessissa samanaikaisesti subjekti ja objekti, ja tietoisuus kasvaa tämän objekti-subjekti -suhteen reflektioimisena vuorovaikutusprosessin kuluessa. Kollektiivinen identiteetti suuremman joukon intradiskurssina kehittyi yhteisen viitekehyksen luomisena, solidaarisuuden kehittymisenä ja kollektiivisten rajojen vetä-

misenä suhteissa ulkomaailmaan (ks. Holzner 1979, 195-300). Suhteessaan intressisubjektin sisällä yhteiset merkitykset perustuvat konsensukseen (yhteinen intressi), intersubjektiiviset merkitykset puolestaan usein perustuvat ristiriitoihin, toisin sanoen eri intressisubjektit saattavat jakaa yhteiset merkitykset, mutta olla niiden kuvaamasta asiaintilasta eri mieltä (vrt. ristiriidassa olevat luokat) (vrt. Taylor 1978, 178-).

Intradiskurssin tarkastelussa intressin muotoutumista tarkastellaan tietyn diskursiivisen muodostuman (esim. luokka, ryhmä) sisällä, kollektiivissa tapahtuvana 'autokommunikaation' prosessina (käsitteestä, ks. Lotman 1977, 99-101; Broms & Gahmberg 1983, 389-399; Ahonen 1983, 7-9). *Jakobsonin* ja *Lotmanin* ajatuskuluja seuraten skemaattinen kommunikaatioprosessi voidaan kuvata lähettäjältä ('Minä') vastaanottajalle ('Hän') eteneväksi, mikä tekee mahdolliseksi kvantitatiivisen informaation lähettämisen ja kasaamisen. Autokommunikaation mallissa kommunikaation kulku tapahtuu subjektin keskusteluna itsensä kanssa: Lähettäjä ('Minä') -- > Sanoma 1 (Koodi 1) -- > Sanoma 1 (Koodi 2) -- > --- > Sanoma 2 --- > Vastaanottaja ('Minä') (tarkemmin, ks. Lotman 1977, 101; Broms & Gahmberg 1983, 485). Tätä autokommunikaation prosessia Lotman kutsuu Vygotskin käsittein 'sisäiseksi puheeksi' ja se muistuttaa suuresti Meadin ja Cooleyn kuvaamaa minän kehitystä yksilön ja muiden välisen sanattoman keskustelun (toisten roolin ottaminen; peiliminä) välityksellä. Ja niinkuin interaktionismin kohdalla, autokommunikaatiodiskurssinkin kohdalla mallia voidaan käyttää intressin muotoutumisen kuvauksen tietyn vaiheen havainnollistamisessa. Tällöin on kuitenkin pidettävä myös mielessä koodi/sanoma -mallin rajoitukset. Malli on parhaiten sovellettavissa suljettujen järjestelmien tarkasteluun. Prosessin kuluessa tietty teksti koodataan määrätyksi systeemiksi, toinen koodi introduoidaan edellisen tilalle mikä johtaa itse tekstin muuttumiseen. Sisäisen mietiskelyn ja reflektion kautta tapahtuu laadullinen tiedon kasvu. Prosessin alussa subjekti ottaa haltuun informaation (1. koodi), suhteuttaa sen kontekstiinsa ja omaan asemaansa ja tilanteeseensa, alkaa oivaltaa sen merkityksen (2. koodi). Tätä kautta tietoisuudessa tapahtuu laadullinen muutos (Lotman 1977, 99-100; Broms & Gahmberg 1983, 486-487). Mikäli tätä mallia käytetään suljetun järjestelmän ulkopuolisen yhteiskunnallisen kommunikaation kuvaamiseen, joudutaan se jäsentämään uudelleen ja ottamaan huomioon koodien epäselvyys ja koodien määräytymisen perusta jne. (ks. Giddens 1985a, 162).

Laclau ja Mouffen politiikan teoriaa koskevissa kirjoituksissa intressin käsite on saanut eksplisiittisen diskurssiteoreettisen tulkinnan. Kun 1970-luvun kirjoituksissa Laclau intressisubjektin tarkastelussa oli vielä selviä Althusserin ideologiateoriasta periytyviä lähtökohtia, on 1980-luvulla ilmestyneiden kirjoitusten keskeisenä tavoitteena politiikan teorian muotoileminen 'ei-naturalistiselta' ja 'ei-essentialistiselta' pohjalta³³ Lähtökohtakäsitteeksi Laclau ja Mouffe esittävät diskurssia, jolla he ymmärtävät sellaista toimijoiden välistä suhdekokonaisuutta, jonka osien välillä vallitsevat merkityssuhteet. Diskurssi muotoutuu sellaisen artikulaatiokäytännön strukturoituna tuloksena, joka muuntaa sisältämiensä elementtien identiteetin (ks. Laclau 1982, 12; Mouffe & Laclau 1983, 29; Laclau & Mouffe 1985, 105; ks. myös Althusser 1971, 160- ; Laclau 1979, 100-102). 1970-luvun lopulla Laclau puhui vielä diskurssin luokkaluonteesta, myöskin hänen ristiriitojen konseptionsa oli varsin althusserilainen (vrt. 1979, 100-104; 158-176 jne.), 1980-luvun kirjoituksissa tällainen puhe vähitellen torjutaan 'objektivismina'. Laclau mukaan politiikka diskurssiksi käsitettynä konstituoituu erilaisten voimien välisenä taisteluna; se on subjektiivisen aluetta. Puhuminen luokkaintresseistä on Laclau mukaan ollut kahdella tavalla virheellistä: ensiksikin hän asettaa kyseenalaiseksi luokan käsitteen tuotantosuhteisiin perustuvana kategoriana. Diskurssi on universaalinen yhteiskunnan eri alueiden intressisubjektien ja suhteiden muotoutumisen sfääri: myös talouden alue ja suhteet toteutuvat siksi diskursseina. Perustan ja päällysrakenteen ero onkin tämän vuoksi hylättävä perinteisen marxilaisen teorian erittelyjen mielessä. Luokkataistelua edeltää taistelu luokkien muotoutumisesta (ks. Przeworski 1977; Laclau 1982, 21; ks. myös Jessop 1982, 194-195). *Diskurssit käsittävät tämän mukaan koko sosiaalisten merkitysten tuotannon alueen. Jäljelle ei jää mitään diskurssin ulkopuolista aluetta (Laclau & Mouffe 1985, 106-107). Tästä korostuksesta syntyy vaikutelma yhteiskunnan ja sen poliittisen järjestelmän 'kielellisen konstituution' yksinomaistamisesta (ks. Mayorga 1984, 716).* Toinen luokkaintressien käsitteeseen liittynyt virhe on Laclau mukaan ollut tuotantosuhdekytkentäisten intressien primaatin esittäminen. Tuotantosuhteisiin kytkeytyvien objektiivisten intressiasemien konseptin torjuminen 'ekonomistisena' ja 'essentialistisena' edellyttää sitä, että luokkasubjektien yhtenäisyys on konstituoitava diskurssisuhteiden kokonaisuudesta. Intressisubjekti rakentuu aina monista diskursseista, joista vain osa - eikä

välttämättä dominoiva - artikuloi tuotantosuhteita. Syntyvät diskurssit ovat luonteeltaan avoimia. Niillä ei ole mitään yhtenäistä periaatetta. Ne artikuloivat eri elementtejä, joista millään ei ole primaattia diskurssin sisällä. Intressin muotoutumisdiskurssi on samalla intressisubjektin muotoutumisprosessi, subjektit eivät voi siksi olla sosiaalisten suhteiden lähteenä (Laclau & Mouffe 1985, 111-115). Eri alueisiin liittyvien intressien muotoutumisessa ei ole periaatteellisia eroja: taloudelliset intressit muotoutuvat poliittisten ja ideologisten tavoin diskursseina. Millä diskurssilla tulee olemaan hallitseva asema diskurssien ja subjektin kokonaisuudessa, riippuu eri käytäntöjen keskinäisyyksistä (Mouffe 1982, 29-30). Mouffen intressimoninaisuuden muotoilu diskurssien suhdetekonaisuutena saattaisi (lähes) olla Simmelin kynästä (ks. 'die Kreuzung sozialer Kreise', 1890) peräisin:

"Siinä maarin kuin yhteiskunnalliset suhteet rakentuvat alistamis- /alustumissuhteelle, voivat ne kaikki tulla antagonismin alueeksi. Määrätyssä yhteiskunnassa on siis suuri joukko potentiaalisia antagonismeja, ja luokka-antagonismi muodostaa lopultakin yhden mahdollisista antagonismin muodoista. Sikäli kuin jokainen yksilö osallistuu joukkoon erilaisia yhteiskunnallisia suhteita, tulee hänestä määritysten moninaisuus, joita vastaavat eri diskurssit; tuolloin kukin näistä diskursseista muodostaa 'intressejä' ja tuottaa määrättyjä subjekti-asemia. Jokainen subjekti on sen vuoksi moninaisesti jäsentynyt, heterogeeninen ja useiden diskurssien leikkauskohtaan rakentunut, mihin se kiinnittyy tai mitä se ohimenevästi lähestyy. Ei ole mitään perustetta antaa näiden subjekti-asemien joukossa luokka-asemalle minkäänlaista a priori etuasemaa subjektiviteetin artikulaatioprintsiippinä" (Mouffe 1982, 31-32).

Laclau (ja edellä käsitellyltä osin myös Mouffen) ongelmat intressin käsittämisessä keskittyvät kahden kysymyksen ympärille: ensiksikin kysymykseen intressin muotoutumisen 'kielellisestä' luonteesta ja toiseksi kysymykseen 'intradiskurssin' ja 'interdiskurssin' ja yleisemmin 'intradiskurssin' ja ei-diskursiivisten tekijöiden suhteesta intressin konstituutumisessa.

Laclau ja Mouffen korostama yhteiskunnan eri alueiden diskursiivinen luonne ja diskurssien kielellisen luonteen painottaminen tuottavat 'tekstuaalisen reduktionismin' kaksinkertaisen vaaran: ensiksi koko poliittisen kentän rajoittamisena diskurssien tuottamisen prosesseihin ja toiseksi diskurssien tuotannon ideologisten tekijöiden painottamisena (ks. Mayorga 1984, 730; Jessop 1982, 200). Puhtaan diskurssin ottaminen

intressien muotoutumisen perustaksi edellyttäisi, että vallalla olisivat sellaiset yhteiskunnalliset olosuhteet, joissa eri osanottajien (kielipelin) kesken vallitsisi konsensus käytettävistä symboleista, 'pelin' säännöistä ja kontrollimahdollisuuksista ja joissa yhteiskunta olisi kielellisesti ja ideologisesta voimakkaasti integroitunut; tällaisessa yhteiskunnassa olisi toteutunut ajatus kielellisesti ja ideologis-kulttuurisesti yksilolotteisesta identifikaatioperustasta, jossa ko. perustan kyseenalaiseksi asettavat konfliktit ja ristiriidat olisivat kadonneet (diskurssin ulkopuolisina voimina) (vrt. Habermas 1970, 237; Mayorga 1984, 728). Laclau ja Mouffin konseptiossa konfliktit ovat voimakkaasti läsnä, mutta diskurssien 'perusta' jää ongelmalliseksi: jos diskursseja ja intressien konstituoitumista ei saada selittää ulkodiskurssiivisilla tekijöillä, häviää kuvasta myöskin Bourdieun lukuisien tutkimusten kohteena ollut kielellisen vaihdon tarkastelu kielellisiin kompetensseihin perustuvana (symbolisen pääoman hallinnan erot) ja sellaisena koko sosiaalista rakennetta ilmentävänä toimintana. Kielellinen kommunikaatiokaan ei ole vain lähettäjän ja vastaanottajan välistä vaihtoa; se sisältää Bourdieun mukaan taistelun kielellisestä auktoriteetista, symbolisen vallankäytön prosessit, jotka perustuvat omatun kulttuurisen pääoman määrään. Kulttuurisen pääoman ja muiden pääomien lajit puolestaan voidaan vaihtaa toisikseen ja eri pääoman lajeista taloudellinen pääoma on perustavimman laatuinen (ks. Bourdieu 1984, 42-45; 1983).

Diskurssin muoto ja sisältö on tämän tulkinnan mukaan riippuvainen osanottajien habituksen (=sisäistettyjen luokitusten muodostamien dispoitioiden kokonaisuus) ja eriasteisesti jännityksiä sisältävien markkinoiden välisestä suhteesta (Bourdieu 1984, 52; ks. jakso 3.3.3.). Tämä kritiikki voidaan kiteyttää seuraavasti: intressidiskurssien tarkastelu 'puhtaana diskurssina' on eräänlainen Althusserin strukturalistisen intressisubjektikonseptin päälaelleen käännetty versio (vrt. Thompsonin konseptiota kokemuksen merkityksestä työväenluokan konstituutiolle, missä ongelma asettuu hieman analogisella tavalla, ks. Thompson 1984; Anderson 1980), koska siinä katsotaan sosiaalisen subjektiviteetin (ja intressien) konstituutivan diskurssien tuotannossa; diskurssien tuotannolla ja prosesseilla ei puolestaan ole reaalisia ehtoja ja rajoja (ks. Mayorga 1984, 729-731).

Pêcheur'n käsittein tämä suhde voidaan lingvistiikan alueella määritellä 'intradiskurssin' ja 'interdiskurssin' väliseksi suhteeksi. Intra-

diskurssilla tarkoitetaan nyt Laclau ja Mouffin tarkastelukohteena olevaa toimijoiden vuorovaikutusta diskurssimuodostelman sisällä, interdiskurssilla puolestaan tarkoitetaan eri intradiskurssien välisiä suhteita ja suhdetta kokonaisuuteen, totaliteettiin. Pêcheux'n mukaan interdiskurssi kuvaa prosessia ja kontekstia, jonka avulla/kautta määrittyvät tietyn diskursiivisen muodostuman (tai intradiskurssin) (esim. työväenluokan intressien muotoutumisen kokonaisuus) rajat. Diskursiivinen muodostuma puolestaan tarkoittaa sitä vuorovaikutuskontekstia, joka tietyssä ideologisessa muodostumassa, luokkataistelun tilan määräämässä suhdanteessa määrää mitä tulisi puhua, artikuloida saarnana, kirjoina jne. Tietyn intressin muotoutumisen välitön konteksti, diskursiivinen muodostuma ('intradiskurssi') kehkeytyy tämän ajatuksen mukaisesti 'interdiskurssina', kokonaiskontekstin muodostamassa positiossa ja keskinäissuhteissa toisiin diskursiivisiin muodostumiin ('intradiskurssihin'). Sitä kautta konkreettisesti kehittyä tietyn 'intradiskurssin' 'sijainti' hallitsevassa ideologisessa muodostumassa ja suhde toisiin 'intradiskurssihin' (ks. Pêcheux 1983; 1982, 111- ; Courtine & Marandin 1981, 24-25). Pêcheux'n althusserilainen ideologiateoria tulee selvästi näkyviin hänen luokkateoreettisessa hallitsevan ideologisen muodostuman korostamisessaan. Sen mukaan subjektin diskursiivinen identifikaatio tapahtuu sen samaistumisena hallitsevaan diskursiiviseen muodostumaan interdiskurssin kautta. Ideologisesta (kokonais)muodostumasta käsin määräytyvät interdiskurssin elementit välittyvät tällä tavalla, 'tulevat sisäänkirjoitetuiksi' subjektin (intressi)diskurssiin eli Althusserin kuvaama subjektin 'kaksoismääräytyminen' (subjektina ja alamaisena) toteutuu (ks. Pêcheux 1982, 103-109; Pêcheux & Gadet 1982, 398-399). Tätä kautta voidaan välttää Pêcheux'n mukaan puhtaaseen 'intradiskurssin' konseptioon sisältyvä 'Münchausen-efekti': samalla tavalla kuin Münchausen nosti ylös itsensä (ja hevosenensa) omista hiuksistaan, nostaa siinä intressisubjektikin itsensä ja intressinsä, esittää subjektin subjektin lähteenä (Pêcheux 1982, 108-109).

Tuloksena on erilainen käsitys 'intradiskurssien' ja kokonaisuuden välisestä suhteesta, esimerkiksi hegemonian muotoutumisesta. Pêcheux (Althusserin tavoin) korostaa välttämättömyyttä edetä hegemonisesta (ideologisesta) muodostumasta interdiskurssien kautta intradiskurssien tutkimiseen (subjektien autokommunikaatio ja intressidiskurssit). Laclaulle ja Mouffella eteneminen on päinvastainen prosessi: hegemonia on eräänlainen (intra)diskurssien diskurssin resultantti eli se syntyy autonomisten

diskurssien moninaisista keskinäissuhteista ennalta ennustamattomana prosessina. Laclaulla ja Mouffella intradiskurssit synnyttävät diskursiivisen kokonaisuudostuman; Pêcheux'llä intradiskurssit on mahdollista ymmärtää vain interdiskurssista ja ideologisesta kokonaisuudostumasta käsin; tutkimuksen tehtävänä olisi paljastaa ne muodot, jotka kätkevät intradiskurssien riippuvuussuhteet hallitsevaan ideologiseen muodostumaan ja sen uusintamaan luokkavaltaan.

Yksi askel kauemmaksi lingvistiikan alueella tapahtuvasta keskustelusta vie teoretisoinnin Laclau'n diskurssikonseptin kielellisten (tekstuaalisten) ja ei-kielellisten tekijöiden suhteeseen yleisemminkin. *Mayorgan* mukaan kysymyksessä on *todellisuuden konstituoitumisen ja kielen välinen suhde*: Laclau'n viimeaikainen tuotanto johtaa ajatukseen todellisuuden kielellisestä konstituoitumisesta, kun pitäisi puhua sen kielellisesti välitetystä konstituoitumisesta; kieli on todellisuuden (ja intressien synnyn) väline, ei itse konstituutioprosessi ja sen perusta (ks. Mayorga 1984, 727-729). Teoreettinen vaatimus (intressi)diskurssien kytkemisestä herruussuhteet ja interdiskurssit huomioonottavaan konseptioon, on kiteytetty *Jessopin* esittämässä Laclau'n ja Mouffen tuotannon kritiikissä seuraavasti:

"Täten, vaikka haluaisimmekin torjua teknologisen determinismin marxilaisen diskurssin teoreettisena perspektiivinä, emme voi kieltää teknisen determinaatian merkitystä taloudellisilla, poliittis-sosiaalisilla tai ideologisilla alueilla... Meidän on mentävä erityisiä taloudellisia tai poliittisia analyysejä pitemmälle ja tutkittava niiden vuorovaikutusta, josta seuraavia vaikutuksia saattaa olla mahdotonta ymmärtää näistä minkään yhden diskurssin puitteissa... Jos diskurssi-teoreettinen analyysi aikoo välttää 'logosentrismin' tai 'tekstuaalisen reduktionismin' syytteen, sen on käsitettävä diskurssin sekä diskursiiviset että diskurssin ulkopuoliset momentit" (Jessop 1982, 200).

Näihin diskurssin ulkopuolisiin momentteihin kuuluvat niin ideologisen muodostuman interdiskurssit kuin traditionaalisen marxilaisen teorian käsittelemät taloudelliset ja kulttuuriset rakenteet historiallisine tasoinen. Tämä tekee mahdolliseksi palata lähemmäksi Laclau'n ja Mouffen keskeisen teoreettisen lähteen, Gramscin ideoita 'elimellisistä' ja 'tilapäisistä' (suhdanneluonteisista) diskurssista (Gramsci tosin puhuu yksinkertaisesti liikkeistä tai ilmiöistä) (ks. Jessop emt. 202). *Gramscin* 'diskurssien' jaottelu perustui käsitykseen yhteiskunnan vuorovaikutusprosessiin osallistuvien voimien ja niille perustuvien ristiriitojen eri-

laisesta 'painosta' politiikan ym. alueiden kehitykselle. Elimelliset 'diskurssit' kytkeytyvät yhteiskunnan perustavanlaatuisiin ristiriitoihin ja niiden ratkaisemiseen pyrkiviin ryhmittymiin; suhdanneluontoiset/tilapäiset 'diskurssit' puolestaan nousevat elimellisten 'diskurssien' muodostamasta kontekstista, minkä vuoksi niissä kehitelty kritiikki kohdistuu enemmän pintatason ilmiöihin (ks. Gramsci 1982, 55-63; Siisiäinen 1985a, 304-305; tarkemmin, ks. luku 6.3.). Vaikka Gramscin erotteluun sisältyy vaikeita teoreettisia ongelmia (osa näistä on juuri Laclau ja Mouffin essentialismi- ja ekonomismikritiikin kohteena), käy siitä kuitenkin ilmi niiden ehtojen konkreettisen tutkimisen välttämättömyys, jotka mahdollistavat tiettyjen intressien artikuloitumisen ja organisoitumisen ja vaikeuttavat toisten ryhmien vastaavaa kehitystä (ks. jakso 3.4.). Yhdistämällä 'autenttinen' gramscilainen konseptio laclaulais-mouffelaiseen diskurssi-teoreettiseen konseptioon, jossa torjutaan 'rakenteiden' essentialistisesti tulkittu subjektia edeltävä olemassaolo, kyetään käsitteellis-teoreettisella tasolla tarkastelemaan intressisubjektien muotoutumisstrategioiden erilaisia 'asetelmia' ja niissä tapahtuneita muutoksia.

Erityisen tärkeää on käsitys intressien artikulaatioprosessista, jossa erilaatuiset elementit (luokat, kansalaisyhteiskunnan yhteisöt jne.) muotoutuvat epätäydellisesti intressin momenteiksi (ks. Laclau & Mouffe 1985, 111-114). Luokkaintressin muotoutuminen on usein näiden eri elementtien törmäysten ja yhdistymisen tulos (ks. Gruppi 1977, 117-). Itse asiassa marxilaisessa politiikan teoriassa ja taidossa (vrt. Gramsci; Lenin; Marx) poliittisen (tai vallankumouksellisen) tilanteen analyysissä on usein ollut kysymys juuri 'uuden tyyppisen poliittisen diskurssin' tutkimisesta tai suunnittelemisesta. *Lenin*in politiikkakonseption keskeinen ansio oli sellaisen uudentyypisen poliittisen diskurssin kehittämisessä, jonka avulla voitiin 'vetää tiettyjä demarkaatiolinjoja' työväenluokan ideologis-diskurssiivisen identifikaation muotoutumisessa (intradiskurssi) ja sen suhteessa hallitseviin ideologisiin muotoihin (interdiskurssi) paljastamalla joitakin itsestäänselvyyksiä ideologisiksi, kehittäemällä eri diskurssien välille uudenlaisia asetelmia, 'strategisia projekteja' (vrt. sota/rauha, porvaristo/työväenluokka, työväenluokka/kansa, kansallinen/kansainvälinen diskurssiulottuvuuksina). Tämä huipentui analyysiin, jossa yhdistettiin kansallinen ja kansainvälinen epätasainen kehitys luokkadiskursseihin kansakunnan sisällä (konkreettisen tilanteen konkreettinen analyysi) (ks. esim. Lenin 1958a; 1959; Pêcheux 1982, 166-167; Laclau 1979, 143-198).

Gramscin hegemoniakonseptio puolestaan tekee mahdolliseksi esimerkiksi fasismin nousun tarkastelun monimutkaisena prosessina, jota mekanistinen taloudellinen kriisi --> poliittinen kriisi --> sosialistinen vallankumous -kaavio ei koskaan pysty tavoittamaan (vrt. Gramsci 1967; 1982; Jäger 1979; 1980b; Siisiäinen 1982a; vrt. myös Laclau 1979; Mouffe 1979, 169-178).

Strukturalistisen objektivismin (vrt. Althusser) ja Münchhausen-efektiin kompastelevan subjektivistisen intressin konseption välisen dualismin voittaminen edellyttää intressin teoriaa, missä dialektinen välitys rakenteen ja intressin muotoutumisen välillä on mahdollisimman adekvaatisti kehitelty. Siinä korostuu käsitys *intressisubjekteista*, jotka itse tuottavat *intressimäärittäjänsä*, mutta tämä tulkintaprosessi ja interaktio tapahtuu - ei autonomisessa ja immanentissa diskurssissa - vaan suhteissa, jotka perustuvat tiettyihin herruussuhteisiin, toimintajärjestelmien ja tuotannollisiin suhteisiin, ts. *intressisubjektien muotoutuminen tapahtuu 'jo tulkittuun maailmassa'*. Olennaista on näiden eri sfäärien toisinsa redusoimattomuus, ajallinen ja paikallinen monitasoisuus (ks. Mayorga 1984, 729; myös Habermas 1982, 1, 143-). Tämän intressin 'kaksinaisuuden' idean kehittäminen etenee Marxin 'Feuerbach-teeseistä' ja politiikkaa käsittelevistä kirjoituksista Bourdieun ja Giddensin teoreettisiin tutkimuksiin ja nykykeskusteluun.

3.3.3. Dialektinen intressikonseptio

Objektivistisen ja subjektivistisen intressikonseption keskeisimmän kiistakysymyksen, (objektiivisen) intressiaseman ja (subjektiivisen) intressin välityksen ongelma on perusmuodossa esitetty Marxin kolmannessa 'Feuerbach-teesissä' seuraavasti: "Se materialistinen oppi, että ihmiset ovat olosuhteiden ja kasvatuksen tuotteita ja siis muuttuneet ihmiset ovat toisenlaisten olosuhteiden ja muuttuneen kasvatuksen tuotteita, unohtaa, että juuri ihmiset muuttavat olosuhteita ja että kasvattajan itsensä täytyy tulla kasvatetuksi... Olosuhteiden muuttumisen ja inhimillisen toiminnan samanaikaisuutta voidaan tarkastella ja ymmärtää järjestelmällisesti vain *kumouksellisenä käytäntönä*" (Marx e.v.c, 7-8). Subjektivistisen ja objektivistisen intressikonseption mekaanisen vastakkaisuuden dualismin ongelma kiteytyy juuri kysymykseksi rakenteiden/intressiaseman ja koetun/tiedostetun intressin välityksen puuttumisesta. Toisessa intressi 'johdetaan'

rakenteiden objektiivisista 'pakoista', toisessa intressi typistetään 'tietoiseksi olemiseksi', jaetuksi asenteiksi jne.

Marxilaisen intressikonseptin objektivistiset painotukset juontavat juurensa kahdentyyppisistä Marxin kapitalismiteoriaa ja historiallista materialismia käsittelevistä kirjoituksista. Ensimmäistä ryhmää käsiteltiin jo jaksossa 3.3.1. Siinä Marx tarkastelee työväenluokkaa ja pääoman omistajia henkilöinä "vain sikäli kuin he ovat *taloudellisten kategoriain henkilöitymiä, tiettyjen luokkasuhteiden ja etujen edustajia*". Esimerkiksi kapitalisti on 'luonnenaamiona' tarkasteltuna "vain pääomaa ihmismuodossa. Hänen sielunaan on pääoman sielu". Pääoman kiertokulun "*objektiivinen* sisältö - arvon paisuttaminen - on hänen *subjektiivinen tarkoituksensa*" (Marx 1957, 39, 237, 167). Tässä Marx on kiteyttänyt yleisellä abstraktiotasolla kapitalistiluokan yleisen intressiaseman, ne välttämättömät liikkumisen rajat, joissa luokan jäsenten toiminta tapahtuu silloin kuin nämä haluavat turvata perusedellytykset jatkamiselleen kapitalisteina.

Vastaavalla tavalla Marx kuvailee proletariaatin objektiivista intressiasemaa ja siitä käsin määräytyviä 'välttämättömyksiä' toiminnalle. Intressiaseman 'objektiivisuuden' määrittäminen tuotantosuhteista käsin ei kuitenkaan merkitse intressien subjektiivisen momentin kieltämistä: Marxin ja Engelsin mukaan "taloudelliset suhteet *ilmenevät* (stellen sich) ennen muuta intresseinä" (Engels 1974a, 274). Nyt on ratkaisevaa, miten sana 'ilmenevät' tulkitaan. Jos katsotaan sen merkitsevän vain taloudellisen 'uusintumista' poliittisessa tai ideologisessa muodossa, langetaan objektivismiin. Termin tulkinta täytyykin suorittaa tekijöiden muun tuotannon avulla. Tässä joudutaan tarkastelemaan toista intressitulkintoihin vaikuttanutta kirjoitusryhmää: ongelmaa intressien 'viime kädessä' (in letzter Instanz) taloudellisesta ehdollisuudesta, taloudellisten ja poliittisten momenttien, vapauden ja välttämättömyyden suhteen merkityksestä intressisubjektin muotoutumiselle.

Lause "taloudelliset suhteet ilmenevät intresseinä" saa ensimmäisen tulkintaperustansa Engelsin muotoilemasta inhimillisen toiminnan yleisluonnehinnasta: toisin kuin sokeiden, tiedottomasti ohjautuvien tekijöiden hallitsemassa luonnossa, "yhteiskunnan historiassa toimivat henkilöt ovat pelkkiä tietoisuudella varustettuja, harkinnan tai intohimon vaikutuksesta toimivia ihmisiä. Mitään ei tapahdu ilman tietoista aikomusta, ilman tahdottua päämäärää" (Engels 1955, 39). Marxin ja Engelsin mukaan

on siis tiedostettava ero yhteiskunnallisen toiminnan tuotannollisten ehtojen ja ristiriitojen sekä niiden ideologisten muotojen välillä, "joissa ihmiset tulevat tietoisiksi tästä ristiriidasta ja joissa he sen taistelemalla ratkaisevat" (Marx 1979, 9). Tässä on itse asiassa hahmoteltu ero (objektiivisten) intressiasemien (abstraktina kategoriana) ja (subjektiivisten) intressien mukaisen konkreetin käytännön välillä. Ero intressisubjektin konstituoitumisen 'kielellistämisen' konseptioihin on myöskin selvä: *tässä on kysymyksessä kielellis-ideologinen todellisuuden konstituoitumisen välittyminen, jolla on ei-kielellisiä ehtoja. Todellinen subjektien läike on ko. kahden momentin välitystä, missä intressisubjektin toiminnan adekvaattisuus suhteessa intressiasemaan on historiallisesti muuttuva: orientoituminen tapahtuu paitsi Thompsonin korostaman 'kokemuksen' (mikä Thompsonilla (ks. 1984) tarkoittaa enemmän 'Erlebnis' - kuin 'Erfahrung' -kokemusta; ks. Anderson 1980, 25-29) myös tiedon, kollektiivisen organisoitumisen perusteella. Luokat ja kansakunnat eivät koskaan opi nopeammin kuin oppiessaan omien virheittensä seurauksista, toteaa Engels (ks. 1974b, 509-). Historiallisesti kehitys on edennyt tiedon korostamiseen kokemuksen kustannuksella ja tässä mielessä intressiorientaation adekvaattisuuden ja validiuden osuus esimerkiksi työväenluokan intressiorientaatioissa on kasvanut (ks. Anderson 1980, 22).*

Kuitenkin ajatus intressiaseman ja intressien subjektiivisen konstituution yhtymisestä, Engelsin kuvaaman 'viime kädessä' hetken koittamisesta, on puhdas teoreettinen idea: todellisuudessa yhteiskunnan ristiriidat ovat *Althusserin* käsittein aina 'ylideterminoituneet', historiallisesti, alueellisesti jne. epätasaisia ja näin 'epäpuhtaita'. Aktuaalinen intressi artikuloi aina 'epätäydellisesti' syntyedellytyksiensä eri osaelementtejä (ks. Laclau & Mouffe 1985, 97-). Tässä suhteessa intressiaseman ja (subjektiivisen) intressin välinen 'vastaavuussuhde' on historiallisesti kehittyvä ja sitä kautta 'avoin'. "Ni au premier, ni au dernier instant, l'heure solitaire de la 'derniere instance' ne sonne jamais" (Althusser 1965, 113).

Konkreettisemmin Marxin ja Engelsin kiistoja aiheuttaneet intressin muotoilut löytyvät työväenluokan konstituoitumista käsittelevistä kirjoituksista. Marxin 'Filosofian kurjuudessa' ajatus muotoillaan seuraavasti:

"Taloudelliset olot ovat ensin muuttaneet väkijoukot työläisiksi. Pääoman herruus on tehnyt tämän joukon aseman samanlaiseksi, edut yhteisiksi. Tämä joukko on siis jo luokka suhteessa pääomaan, mutta ei vielä itseään varten. Taistelussa... tämä

joukko tiivistyy ja konstituoituu luokaksi itseään varten. Eduista, joita se puolustaa tulee luokkaetuja. Luokan taistelu toista luokkaa vastaan on kuitenkin poliittista taistelua" (Marx 1971, 186).

Kysymyksessä on 'taloudellisen luokan' 'yhteiskunnalliseksi' tai 'poliittiseksi luokaksi' muuttumisen prosessi. Katkelmassa todetaan ensin, että taloudellisten olosuhteiden muutos synnyttää tietyn objektiivisen intressiaseman. Tietty joukko tuottajia irrotetaan tuotantovälineiden omistuksesta ja tätä kautta 'pakotetaan' heidät myymään työvoimansa tuotantovälineiden omistajille. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että luokkaintressit ja poliittinen strategia artikuloitaisiin samalla tavalla. Luokkaintresseistään tietoinen luokka kehittyy tai jää kehittymättä vain poliittisessa taistelussa muiden luokkavoimien kanssa eli intressien muotoutuminen on alusta pitäen taloudellisen ohella *poliittista luonteeltaan*. Intressien muotoutumisen poliittisen ja ideologisen momentin korostaminen johtaa itse luokan käsitteen 'dialektisoimiseen'. *Przeworski* (1977; 1985) mukaan luokkia eivät määrää yksin tuotantosuhteet ja niihin perustuvat objektiiviset asemat, vaan ne ovat myös poliittisten ja ideologisten taistelujen tulos. Tuotantovälineiden omistuksesta irrotetut ihmiset on yhdistettävä luokiksi taistelujen kautta. Taistelut taas eivät ole (täysin) deterministisiä tai johdannaisia eivätkä (täysin) autonomisiakaan. Ne ovat taloudellisesti-poliittisesti-ideologisen kokonaisuuden strukturoimia ja niillä on autonominen vaikutus luokkien muodostumiseen. Tämän vuoksi luokkia (tai intressiryhmiä) ei voida pitää objektiivisina siinä mielessä, että ne 'edeltäisivät' annettuina luokkataisteluja.

Luokka-asemat ovat objektiivisia (ks. Gramsci 1967) validioidessaan luokkam muodostusta, tehdessään tiettyjä 'projekteja' historiallisesti toteutettaviksi (mahdollisiksi tai mahdottomiksi). Luokka-asemat ja intressiasemat asettavat intressien muotoutumiselle rajoja, mutta näiden rajojen sisällä konkreettiset intressimuotoutumiset ovat ko. alueella käytyjen 'taistelujen' tulos. Mikään mahdollisista taistelujen tuloksista ei ole intressiaseman (tai luokka-aseman) perustalla välttämätön (ei myöskään poissuljettu), mutta niiden tehokkuuden, kausaalisen voiman määräävät niiden synnyn olosuhteet. Objektiivisten intressiasemien analysointi on tästä lähtökohdasta intressien muotoutumisen prosessin välttämätön, muttei riittävä edellytys. Siinä määräytyvät intresseistä käytävien 'taistelujen' objektiiviset edellytykset ja seuraukset (ks. Przeworski 1985,

66-71, 81). Intressien muotoutuminen ei tapahdu automaattisesti taloudellisista edellytyksistä ('pakoista', 'luonnenaamioista' tms.), vaan se edellyttää luokan sisällä tapahtuvaa vuorovaikutusta ja kommunikaatiota. Nämä tekijät Marx osoitti tunnetussa Ranskan poliittisen tilanteen analyysissään, jossa hän käsitteli myös palstatilallisten luokkaintressien muotoutumista. Näille oli tyypillistä se, että tuotantotapa eristi heidät toisistaan. Tätä korostivat huonot kulkuyhteydet ja köyhyys.

"Mikäli miljoonat perheet elävät taloudellisissa oloissa, jotka erottavat heidän elintapansa, etunsa ja sivistyksensä muiden luokkien elintavoista, eduista ja sivistyksestä, sikäli he ovat luokka. Mikäli palstatilallisia yhdistävät vain paikalliset siteet, mikäli heidän etujensa yhtäläisyys ei synnytä heidän välilleen mitään yhteyttä, mitään kansallista liittoutumaa, mitään poliittista organisaatiota, sikäli he eivät ole mikään luokka" (Marx e.v.a., 433).

Nyt (poliittisen) luokan muotoutumiselle asetetaan jo taloudellisen rakenteen oheisia ehtoja: yhteydet jäsenten välillä, kommunikaatio, vuorovaikutus (kanssakäyminen), poliittinen järjestäytyminen. Luokkaintressit eivät näin muodoin palaudu yksilölliseen tietoisuuteen, vaan edellyttävät sen ylittämistä³⁴; mutta ne kehittyvät luokan jäsenten vuorovaikutusprosessin kautta eli ei ole olemassa mitään toimivien ihmisten 'yläpuolista' intressin muodostusta. Kysymyksessä on prosessi, missä toimijoiden "onnistuu *intersubjektiiivisesti* ymmärtää yhteisestä luokka-asemastaan muotoutuvien intressiensä yhteisyys ja niiden toteutumismahdollisuudet ja tällä tavalla muotoilla luokan yhteiskunnallinen toimintayhtenäisyys" (Paris 1984, 129). *Vuorovaikutus* käsitteenä sisältää sekä *välittömän yksilösubjektien interaktion komponentin* että *organisatorisen ja ryhmätasoisien komponentin*. Tämä edellyttää julkisuusmuotojen kehittämistä demokraattiseen suuntaan intressisubjektin muotoutumisyhteisössä sekä tiedon ja kokemukskomponentin yhdistämistä. Vain sitä kautta voidaan Michelsin oligarkian rautaisen lain toteutuminen estää. Sen edellytys on "ehdoton keskustelun vapaus" ja "kaikkien vivahteiden täydellisen ilmaisen" turvaaminen (Engels 1974c, 440). Tämä on Engelsin yleinen viittaus 'tosien' intressien muotoutumisen teoreettiseen ongelmaan (ks. jakso 3.4. ja luku 4.). Kuitenkaan tämä ei sulje pois sitä mahdollisuutta, että intressi muotoutuisi joskus myös sosiaalisesta asemasta ilman "tietoista laskelmointia" tai "välitöntä" interaktiota (ks. Bourdieu 1977; luokkaha-bituksen käsite).

Edellä todettiin Marxin ja Engelsin muotoilleen (objektiivisten) intressiasemien ja (subjektiivisten) intressien suhteen yleisellä tasolla. Problemaattiseksi intressin dialektisen konseptin kehittäminen muuttuu heti kun kysytään *'viime kädessä' ongelman konkreettista teoreettista välitystä: miten tulisi yhdistää käsitys intressin (intressisubjektin) muotoutumisen välttämättömistä rakenteellisista ehdoista ja mahdollisuuksista (Giddens 1985a) ja käsitys siitä, että intressien positiivisia sisältöjä ei voida johtaa rakenteista ('kasvattajan kasvattamisen' ongelma Marxin 'Feuerbach-teeseistä') (ks. Paris 1984, 151-152). Ratkaisua välitysongelmaan on haettava rakenne - toimija -suhteen kaksinaisuuden käsitteestä, toisin sanoen intressien muotoutuminen on nähtävä rakenteen käsitteen uudelleen teoreettisen määrittämisen osana. Sosiologiassa keskeinen panos löytyy Pierre Bourdieun ja Anthony Giddensin tutkimuksista ja niistä käydystä keskustelusta. Kun edellä tarkasteltiin intressin 'yksipuolisen' konseptin ongelmien ratkaisun muodollisia raameja (interaktio välttämättömien uusintamisedellytysten rajoissa jne.), nyt pyritään sisällöllisen välityksen teoreettiseen hahmottamiseen, sen tarkasteluun, mitä '3. Feuerbach-teesin' esittämä kumouksellisen käytännön käsite merkitsee intressikonseptin välityksen ongelman ratkaisemiselle.*

Bourdieun teorian ja intressikonseptin keskeisin termi on habituksen käsite, joka Bourdieun mukaan esiintyi kehiteltynä ideana jo skolastikoil-la, mutta sosiologiseen termistöön tuli Durkheimin ja Maussin tuotantojen välittämänä (1985a, 120-121). Käsite esiintyy tämän lisäksi myöskin useissa paikoin Weberin 'Wirtschaft und Gesellschaft' -teosta, missä sitä käytetään tarkasteltaessa erilaisia ryhmiä erottelevia ja niiden identiteetin perustaksi tulevia kriteerejä (etnisiä, kielellisiä, sosiaalisia jne.) (ks. Weber 1976, 320-). Bourdieulla habitus muodostaa välittävän kategorian rakenteiden ja subjektin käytäntöjen välillä; se on jotain luovaa, rakenteisiin palautumatonta, mutta kuitenkin syntyy rakenteiden sisäistyessä sosialisatioprosessissa. Tämä tekee mahdolliseksi subjektivismin ja objektivismin dualismin ylittämisen. Intressi puolestaan on Bourdieulla käsite, joka kytkee habituksen sisältämän käyttäytymisdispositioiden kokonaisuuden yhteiskunnallisiin konkreettisiin tilanteisiin ja antaa niille strategisen suuntautuneisuuden (ks. esim. Bourdieu 1980a, 103-104; 1977; 72- ; 1985a, 121-122).

Bourdieun mukaan yhteiskunta koostuu lukuisista toimijoiden välisistä (taistelun) kentistä (champs). Kentän rakenne on "taistelussa mukana

olevien agenttien tai instituutioiden voimasuhteiden tila". Intressi merkitsee Bourdieun mukaan toisaalta investointeja tuohon taisteluun, sen panoksiin, toisaalta sitä, että ollaan mukana, intressoituneita itse kentästä (ks. 1985a, 106). Yleisellä käsitteellisellä tasolla Bourdieu jakaa intressin kahteen puoleen: (a) kysymyksessä voi olla intressi havaittuun esineeseen (*l'intérêt pour l'aspect aperçu*) tai (b) intressi havaita se (*l'intérêt à l'apercevoir*). Edellinen ei ole koskaan riippumaton jälkimmäisestä, päinvastoin intressi havaita esine tai aspekti on ensimmäisen aspektin edellytys (1979, 554). Toimijoiden sisäistämät yhteiskunnalliset perusluokitukset (luokkarakenne, kulttuuri, kielelliset luokitukset jne.) muodostuvat kaikkea havaitsemista, maailmasta omatun käsityksen synty- mistä ohjaaviksi periaatteiksi. Yhteiskunnalliset jaot (ennen muuta luok- ka- ja ryhmäjako, mutta myös kulttuuriset jaot) kehittyvät toimijoiden sisäistämänä tietoisuudeksi rajoista (*sens des limites*) ja luokittelun kate- gorioiksi. Tähän pohjautuu ryhmien ja yksilöiden käsitys 'omasta paikas- taan' yhteiskuntasuhteiden kokonaisuudessa:

"Habitus tekee mahdolliseksi kaikkien niiden (ja vain niiden) ajatusten, havaintojen ja toimintojen vapaan tuottamisen, jotka on sisällytetty niiden omien erityisten tuotanto-olosuhteiden luontaisiin rajoihin. Niiden kautta se rakenne, jonka tuotteita ne ovat, hallitsee käytäntöä,... Habitus, joka on objektiivisten säännönmukaisuuksien määräämän luokan tuote, pyrkii synnyt- tämään kaikki 'järkevät' käyttäytymiset... jotka ovat mahdollisia näiden säännönmukaisuuksien rajoissa, ja yksinomaan ne, ja joilla on mahdollisuus saada osakseen positiivisia sanktioita, koska ne on objektiivisesti sopeutettu määrätulle kentälle luonteenomaisen taistelun logiikkaan, josta käsin ne antisipoivat objektiivista tulevaisuuttaan" (1980a, 92, 93).

Lainaus tiivistää Bourdieun keskeiset teoreettiset ideat. Strukturalis- min vaikutusta on käsitys habituksesta yhteiskunnan rakenteiden tuotta- mana "pysyvien, siirrettävien toimintataipumusten (*dispositions*) systeem- inä". Tämä rakenteiden sisäistäminen tapahtuu keskeisesti 'primääripe- dagogiikan' käsittelemällä alueella, lapsuudessa, omaksumalla ympäristön luokittelut, kieli, tavat, sanonnat sellaisina kuin ne koetaan omassa luokassa, ryhmässä. Sisäistäminen on keskeisimmältä osaltaan tiedosta- matonta ja se heijastelee yhteiskunnassa vallitsevaa *doxan* aluetta, sitä 'itsestäänselvyyksien' aluetta, joka hyväksytään kyselemättä ja joka edustaa hallitsevaa hegemonista 'todellisuuden tajua' (Bourdieu 1979, 548-549; 1977, 164-177; Bourdieu & Passeron 1977, 22-42). *Doxan*

alue on luokkayhteiskunnissa luokkataistelun kohteena ja se edustaa Bourdieun mukaan hallitsevan luokan kulttuurin ja ideologian *mielivaltaisuuden voimaansaattamista*. Mielivaltaisuudella Bourdieu tarkoittaa sitä, että hallitsevaa 'todellisuuden tajua' ja kulttuuria ei voida johtaa mistään universaaleista rakenteista tai periaatteista, vaan ne ovat taistelun ja voimasuhteiden ilmauksia. Ne eivät sensijaan ole sattumanvaraisia suhteissa yhteiskunnan luokkiin, ryhmiin ja näiden välisiin suhteisiin. Itsestäänselvyyksien alueena doxan luokkaluonnetta ei tiedosteta, vaan siinä edustettu kulttuuri koetaan legitimiinä ja siitä poikkeavat osakulttuurit ei-legitiimeinä (rahvaanomaisina, vulgaareina tms.). Pedagogisen työn tehtävänä on saattaa voimaan käsitys hallitsevan kulttuurin legitimiisyydestä hallittujen luokkien ja ryhmien keskuudessa ja sen implisiittisenä käänteispuolena käsitys oman kulttuurin illegitiimisuudesta. Pedagoginen toiminta tuottaa näin tiedostamattomuutta (*méconnaissance*) hallitsevan kulttuurin mielivaltaisuudesta *primäärihabituksen* keskeisenä piirteenä (ks. Bourdieu & Passeron 1977, 22-). Kaikki myöhempi pedagoginen työ (sekundaaripedagogiikka --> sekundaarihabitusta) suhteutetaan primäärihabituksen kivijalkaan ja sen tuloksellisuus on ko. kahden habituksen samanlaisuuden funktio (emt. 43). Hallitseva doxa ja yhteiskunnan rakenteet pyrkivät uusintumaan sitä kautta, että alistetut ryhmät suuntautuvat sellaisiin toimintastrategioihin, jotka vahvistavat primäärihabitusta; tietoisuus toisin sanoen kiinnittyy helpommin habituksen myötäisiin todellisuuden aspekteihin ja avaamiin preferensseihin. Alistetut suuntautuvat tendenssinomaisesti siihen, mitä vallitseva yhteiskunnallinen jakelu heille tarjoaa ja kieltäytyvät siitä, minkä se heiltä kieltää; näin he uusintavat tietoisuuden, henkisten rakenteiden tasolla saman tuomion, minkä talous heille langettaa (Bourdieu 1979, 549).

Habitukset syntyvät Bourdieun mukaan ilman tietoista laskelmointia tai ohjausta: ne ovat "kollektiivisesti soinnutettuja olematta kapellimestarin soinnuttavan toiminnan tulosta" (Bourdieu 1977, 72). Edelleen käytännöt eivät myöskään Bourdieun mukaan määräydy finalistisesti tulevaisuudesta, eivät ole tulevaisuuteen tähtäävän finalistisen suunnitelman toteuttamista. Ne ovat seurausta menneiden rakenteiden aktuaalisesta vaikutuksesta, ovat jatkuvuuden ja nykyhetken leikkaamisen monimutkaisen kombinaation tulos. Habitus, joka muotoutuu itse historian tuloksena, tuottaa uutta historiaa ja tässä merkityksessä ihminen kantaa aina historiaansa mukanaan (emt. 72-82). Vaikka habitukset kehittyvät

yksilöiden rakenteina, voidaan Bourdieun mukaan myöskin puhua luokka- ja ryhmähabituksesta. *Saman rakenteen 'tuottamille' ryhmille syntyy homogeenisena ilmiönä yksimielisyys käytäntöjen ja maailman merkityksestä ja osittain yhteisiä dispositioita. Tätä kautta luokka- ja ryhmäkäytännöt voivat olla homogeenisia ilman minkäänlaista tarkoituksellista laskelmointia tai tietoista välttämistä normeihin ja keskinäisesti sopeutuneet ilman minkäänlaista suoraa interaktiota tai eksplisittistä koordinoitua. Tämä muodostaa sen vuorovaikutuksen ja kommunikaation 'habitus-perustan', josta edellisessä Marx-jaksossa keskusteltiin. "Jos saman ryhmän tai luokan jäsenten käytännöt ovat enemmän ja paremmin harmonisoituja kuin agentit tietävät tai toivovat, se johtuu siitä, kuten Leibniz asian esittää, että "seuraamalla yksinomaan omia lakejaan", kukin "siitä huolimatta kulkee samansuuntaisesti muiden kanssa" (Bourdieu 1977, 81).*

Bourdieuun mukaan habitus tuottaa (yksilölliset ja ryhmä-) käytännöt pyrkimällä uusintamaan ne edellytykset, joiden resultanttina se syntyi. Tämä tapahtuu kuitenkin tietyissä historiallisissa ja konkreettisissa, muuttuneissa olosuhteissa. Kysymyksessä onkin 'kahden historian' kohtaaminen tai leikkaaminen; toimijan habitukseen sisältyvän ja sen kautta jatkuvuutta omaavan historian ja sen yhteiskunnan kokonaishistorian, jota edustaa tietty ajankohta, suhdanne, jonka tarjoamista ärsykkeistä ja sisältämistä vaihtoehtoista käytännöt välittömästi nousevat. Käytäntöjä ei näin ollen voida 'johtaa' behavioristisesti objektiivisista olosuhteista eikä rakenteiden uusintamisprinsiipistäkään (habitus). Tilannetta voidaan Bourdieun mukaan pitää habituksen toteutumisen sallivana ehtona, mutta habitus on siihen nähden 'aidosti autonominen'; habitus määrittelee tilanteen tiedostamisen rajat³⁵ (Bourdieu 1981, 35; 1985a, 122). Habitus toteuttaa käytännössä kahden historian sovitustyön, 'eilispäivän ihmisen' ja nykypäivän vaatimusten (ks. Bourdieu 1974, 28; 1977, 78-79; 1980a, 135-136).

Intressit tekevät Bourdieun mukaan mahdolliseksi kytkeä yksilön tai ryhmän toimintaresurssit (käytettävissä olevan taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman), habituksen (toimintataipumusten ja -valmiuksien 'matrisina') ja konkreettisen tilanteen käytäntöjä tuottavaksi kokonaisuudeksi. Intressi on Bourdieun mukaan ymmärrettävä erikoisinvestointina tietyllä kentällä kamppailun kohteena oleviin panoksiin, se on sekä edellytys että seuraus kuulumisesta kenttään (1985a, 110). Kentillä yksilöt ja ryhmät toimivat eräänlaisina 'pelaajina', jotka arvioivat tilan-

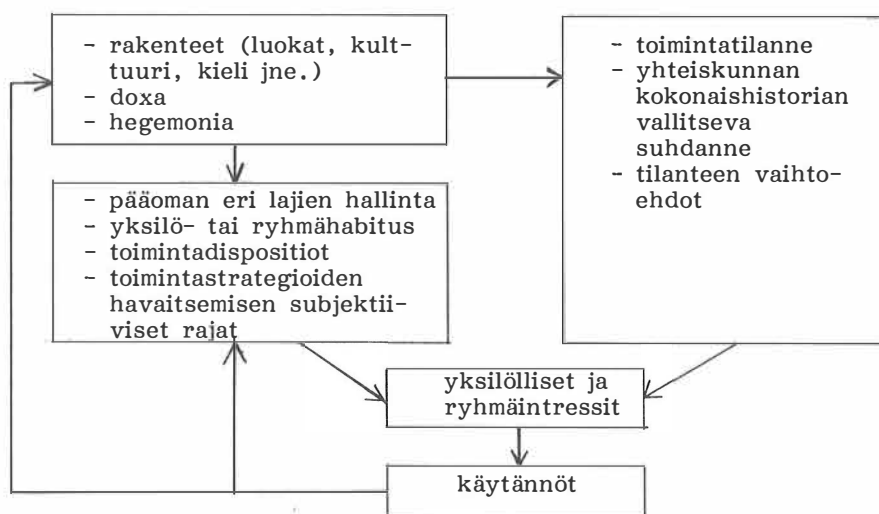
netta sen perusteella, minkä verran he hallitsevat eri paaoman lajeja. Pääoma muodostaa täten toimijan (vaikutus)vallan perustan ja määrittelee agenttien voimasuhteet ja resurssit toisiinsa nähden eri kentillä. Kentän alueella habituksen ohjaamat toimijat kamppailevat kysymyksessä olevista panoksista pääomaresurssiensa perusteella ja 'arvioivat' (tiedostamattomasti) toisia toimijoita ja näiden pääomaresursseja.

Tämä intressikonseptin osa on johtanut siihen, että Bourdieuta on kritisoitu utilitaristisen intressin käsitteen omaksumisesta (ks. Caillé 1981; Kreckel 1982; Honneth 1984; Adair 1983). Käsitteet ovatkin tietyltä osin analogiset, mutta eivät kokonaisuudessaan. Bourdieu itse esittää intressikonseptinsa lähtevän liikkeelle nimenomaan utilitarismin kritiikistä (ks. Bourdieu 1977, 176- ; 1980, 32-35; 1983, 183-). Utilitaristinen intressikonseptio typisti intressin taloudelliseen hyötyyn, epähistoriallisesti sen tuntemalla pelkästään kapitalistisen intressin ja loi näin ollen universaalisen intressikonseptin. Siksi Bourdieun mukaan on luotava kaikki intressin muodot huomioon otettava yleinen teoria. Taloudellisten intressien lisäksi sen tulisi ottaa huomioon myös symbolisen ja sosiaalisen alueen intressit; "mielettömimmälläkin käyttäytymisellä voi olla perustanaan selkeä intressi". Nämä käytännöt tähtäävät paitsi taloudellisten myös "symbolisten voittojen maksimointiin" (Bourdieu 1977, 177; 1985a, 50-51; ks. DiMaggio 1979, 1468).

Taloudellinen pääoma on suoraan rahaksi muunnettavissa ja kytkeytyy erityisesti yksityisen omistusoikeuden muotoisen institutionalisoinnin kenttään; kulttuurisen pääoman institutionaalinen muoto käsittää mm. koulutuksen antamat tittelit ja se on olemassa kolmessa eri muodossa: sisäistetyssä (pysyväisluonteiset dispositiot), objektivoituneessa (kulttuuriesineet, taideteokset jne.) ja institutionalisoituneessa muodossa (objektivaatioina); sosiaalinen pääoma eksistoi erilaisten sosiaalisten velvollisuuksien, sosiaalisten suhdeverkostojen (mm. suhteiden sanan arkimerkityksessä) muodossa (esim. sukulaisuus, seurapiiri, vapaamuurarius) (1980b, 2-3; 1983, 185-194). Pääoman eri lajeille on ominaista muunnettavuus toisikseen, mutta taloudellinen pääoma on viime kädessä uusintamisen perustana myös muiden pääoman lajien edellytys; toisaalta muunnettavuus etenee myöskin muista pääoman lajeista taloudelliseen, millä Bourdieu taas haluaa korostaa ekonomismin ja 'semiologismin' voittamisen välttämättömyyttä (1980a, 34-35; ks. myös Accardo 1983, 99-119). Symbolisen alue määrittää, missä muodossa pääoman eri lajit havaitaan ja

tunnustetaan legitiimeiksi ('symbolinen pääoma') (1985b, 197). Intressin konseptin laajentaminen tekee mahdolliseksi selittää utilitaristisen konseptin kannalta 'irrationaalisia' tai käsittämättömiä toimintoja tarvitsematta langeta 'semiologismiin' (1980a, 34). Pääoman eri muodot edustavat 'akkumuloitunutta' työtä joko materian tai sisäistetyssä, 'inkorporoidussa' muodossa. Sellaisena ne edustavat pysyvyyttä (kumuloituminen vaatii aikaa) ja muodostavat 'onnenpelin' (esim. ruletti) vastakohtan. Pääomien hallintaan perustuu eri ryhmien ei-onnenkauppaan perustuva yhteiskunnallinen asema, 'objektiivinen' intressiasema: "Pääoma on esineiden objektiivisuuteen sisältyvä voima, joka huolehtii siitä, ettei kaikki ole samalla tavalla mahdollista tai mahdotonta" (Bourdieu 1983, 183).

Bourdieun intressikonseptin suhde muihin edellä esiteltyihin käsitteisiin voidaan havainnollistaa kaavakuvan avulla (KUVIO 3).

KUVIO 3. Intressi Bourdieun sosiologisessa käsitteistössä

Intressin konseptin kehittyessään Bourdieu tukeutuu monipuolisesti sosiologian keskeisiin klassikoihin. Marxin vaikutukset näkyvät käsityksissä intressien muotoutumisesta taisteluina eri kentillä, pääomakonseptin perustan kehittyessä (joskaan ei edelleenkehittyessä, jossa tärkeempi on Weber) ja käsityksissä taistelun objektiivisesta perustasta (pääoman

hallintasuhteet). Edelleen tärkeäksi osoittautuvat Marxin pohdinnat siitä, että yhteiskunnallisilla objekteilla on merkitystä ihmisille vain silloin, kun ne ovat 'realistisia' suhteessa toimijan dispositioihin ja mahdollisuuksiin³⁶ Durkheimin vaikutus näkyy selvimmin Bourdieun 'erottelun' ja 'luokittelun' rakenteiden sisäistämisen konseptioissa sekä osittaisessa Durkheimin 'loogisen konformismin' idean soveltamisessa. Tämän käsitteen yhteydessä Durkheim kehitteli kollektiivitajunnan ylivoimaisuuden ideaa sen suhteessa yksilösubjekteihin. Strukturalistisen ajattelun Bourdieu hylkää, mutta vaikutteita siitä hänen sosiologiassaan on³⁷

Weberiläisiä vaikutteita Bourdieun intressikonseptiossa on paitsi intressiulottuvuuksien laajentamisessa taloudellisen pääoman ulkopuolelle (Weberin rationaalisen intressin konseptio) myös 'todenmukaisen kausaalisuuden' käsitteen kehittämisessä sekä luokkakonseptiossa (ks. Bourdieu 1974, 4-7; 1983; vrt. Weber 1976, 201-). Weberiläinen vaikutus ilmenee Bourdieun ideaalityyppisessä intressiorientoituneen toiminnan tarkastelussa: 'rationaalinen' käyttäytyminen tietyssä tilanteessa pyrkii mahdollisimman edullisten 'investointistrategioiden' kehittelyyn sen 'tiedon' perusteella, mikä toimijoilla on aikaisemmin voittoon johtaneista investointistrategioista. Toimija 'laskee' rationaalisesti mikä subjektiivinen yritys parhaiten johtaisi 'keskimääräisolosuhteissa' haluttuun päämäärään ja vertaa vallitsevia olosuhteita tyyppitilanteeseen. Tältä perustalta voi tapahtua intressien mukainen valinta³⁸. Kullakin kentällä kamppaillaan panoksista, minkä käänteispuolena on toisten toimijoiden sulkeminen (weberiläisesti) panoksista nauttimisen ulkopuolelle. Tämä weberiläinen ideaalityyppikuvaus rationaalisista valinnoista ei Bourdieun mukaan kuitenkaan vastaa yhteiskunnallista todellisuutta. Todellisuudessa toimijoilla on vain poikkeustapauksessa täydellistä tietoa ja sellainen arviointikyky, mitä rationaalinen toiminta edellyttäisi. Käytännössä toimijoiden käyttäytyminen on habitukseen sisältyvien dispositioiden ja käytännön perustana olevan tilanteen konfrontaation ohjaamaa.

Tieto on riippuvaista hallitun taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman määrästä; se muotoutuu hallitsevan doxan perustalla symbolisen taistelun kautta (Bourdieu 1974, 6-7; 1980a, 106; 1985b, 201-210). Seurauksena on itseään toteuttavan profetian tilanne: agentti toimii "ikäänkuin tuntisi maailman rakenteen ja tässä rakenteessa omatun paikan", ja yhteiskunnallisen "todellisuuden tajunsa" perusteella tiedostamattaan uusintaa vallitsevia olosuhteita. Tätä kautta alistetut ryhmät

osallistuvat alistamisensa rakenteiden uusintamiseen suhteen välttämättömänä osapuolena. Tässä mielessä intressit ovat aina todellisia, silloinkin kun 'tietäjän' tietojen mukaan toimijan käyttäytyminen suuntautuu, ei alistuksen lakkauttamisen, vaan uusintamisen suuntaan (ks. Bourdieu 1979, 550). Intressien tiedostamisen vaikeus on suurempaa kasvatuksen ja kulttuurin alueella kuin taloudessa (sama, 452). Jo 'kahden historian' kohtaamisen ideaan sisältyy teoreettinen mahdollisuus 'epäadekvaattiin', 'ei-rationaaliseen' intressin määrittelyyn. Kysymys voi olla yksinkertaisesti toimijasta, jonka kulttuurisen ja symbolisen pääoman vähäinen hallinta luo epäsuotuisat edellytykset intressin määrittelylle tai 'suhdanteen' ja habituksen synnyttäneiden rakenteiden välisestä suuresta erosta (vrt. Don Quijote) (ks. Bourdieu 1974; 1977). Symbolinen vallankäyttö kohdistuu keskeisesti intressien tiedostamisprosessiin; hallitseva symbolinen pääoma Bourdieun mukaan keskeisesti ratkaisee sen, millä tavalla ihmiset kategorisoivat yhteiskunnan. Kyky "synnyttää kokonaisuuksia" symbolisen vallankäytön avulla on "hirvittävä sosiaalinen voima", koska siirtyminen 'implisiittisestä' (rakenteet) 'eksplisiittiseen' (intressiryhmittäminen) ei ole automaattista. Rakenteellista todellisuutta voidaan ilmaista monin eri tavoin intresseinä. Sosiaalinen todellisuus on toimijoiden tekemä, mutta näillä on mahdollisuus muuttaa sitä vain siitä omaamansa realistisen tiedon perusteella (1985b, 202-208) (ks. luku 5.).

Giddens muotoilee toimijan ja rakenteen suhteen ongelman teoreettisesti seuraavalla tavalla. Toimija on toiminnassaan useiden mahdollisten valintojen edessä kussakin 'suhdanteessa'. Toiminta on tavoitehakuista ja toimija on tietoinen siitä, mitä hän tekee. Kuitenkin toiminta on monikerroksista luonteeltaan; toiminnan tarkoituksellisuus ei merkitse sitä, että toimijoilla olisi selvät tietoisesti määrätyt tavoitteet mielessään toimintojen aikana. Toiminta tapahtuu tietyissä olosuhteissa; tieto näistä olosuhteista voi olla (a) ajatustapahtuman tiedostamattomiin lähteisiin rajoittunutta, (b) se voi olla käytännön tietoisuutta (itsestään, sanomatta selvää tietoa) (Bourdieuun doxa) tai (c) se voi olla ilmaisullista (diskursiivista) tietoisuutta, perustua tietoon, jonka toimijat voivat ajatusten vaihdon tasolla ilmaista. Tietoisuuden kehittyessä ensimmäisestä kolmannen suuntaan, toiminnan tunnistamattomien olosuhteiden osuus pienenee ja tiedostettujen osuus kasvaa. Samalla toiminnan ei-aiotut seuraukset vähenevät ja mahdollisuus jälkikäteen tietoisuuden kasvattamiseen seurausten analysoinnin perusteella paranee (ks. Giddens 1985a, 97-99, 24-25, 121-). Itsestään-

selvän tietoisuuden (doxan) ja vakuuttelun kautta 'viattomuuden tilaan takaisin' (= doxaan) pyrkivän ('ortodoksian', joka sisältää myös 'heterodoksian', kerettiläisyyden mahdollisuuden) välinen raja onkin Bourdieun mukaan keskeinen taistelun alue (Bourdieu 1977, 164-171).

Bourdieun intressikonseptin (ja siihen väistämättä liittyvien muiden teoreettisten käsitteiden) keskeisimmät vaikeudet tässä tarkasteltujen ongelmien osalta liittyvät ensiksikin habituksen luovuuden ja autonomisuuden perusteluun ja toiseksi habituksen ja sitä kautta koko doxan, hallitsevan hegemonisen rakenteen (uusintamisprosessin ikuisen toistuvuuden) muuttamisen (käytäntö) heikkoon ja ylämalkaiseen käsittelyyn. Habituksen luova rooli ja autonomia jäävät Bourdieulla liiaksi toteamisen varaan; "habitus on jotain voimakkaasti luovaa... keksimisen periaate, ja vaikka se onkin historian tuote, on se suhteellisen irrallaan historiasta... muodostuu yksinkertaisten ja osittain korvattavissa olevien periaatteiden systemaattisesta kokonaisuudesta, josta lähtien voidaan keksiä loputtomasti ratkaisuja, jotka eivät ole johdettavissa niiden tuotannon edellytyksistä" (1985a, 121-122). Samoin intressejä ei voida johtaa rakenteista, vaan ne on nähtävä toimijoiden käytännön ja vuorovaikutuksen kautta muotoutuviksi (ks. Bourdieu 1979, 545). Tämä kaikki on tärkeää, mutta jää hyvin yleisten mainintojen varaan. Sen sijaan habituksen muotoutuminen yhteiskunnan rakenteiden sisäistämisen kautta perustellaan teoreettisesti laajasti ja hyvin ja sitä tuetaan myöskin empiirisin tutkimuksin (esim. primääripedagogiikka). Habituksen mukauttamisfunktio on korostetusti tarkastelun keskiössä (ks. Bourdieu 1985a, 120-122).

Toinen, edelliseen liittyvä ongelma koskee muutoksen/muuttumattomuuden suhdetta Bourdieun teoriassa: miten uusintamisen noidankehä ylipäättensä on murrettavissa ja löytyykö Bourdieun teoriasta tähän välineitä? Ongelmalliseksi ratkaisun kehittämisen tekee Bourdieun käytännön käsitteen epämääräisyys. Kysymyksessä on käytännön teoria, mutta käytäntö habituksen muutoksen ja doxan muutoksen momenttina jää aika yleisten teoretisointien tasolle. Jos habitus uusintaa (tai pyrkii uusintamaan) ne rakenteet, jotka sen ovat synnyttäneet, myös vallitsevan doxan ja siihen sisältyvän ei-tiedostamisen, kuinka alistetut luokat pysyvät murtamaan alistamisen kehän. Bourdieu mainitsee kaksi konkreettista tekijäryhmää, joiden kautta/avulla habitukset voivat muuttua. Ensiksikin uusintaminen voi Bourdieun mukaan olla paitsi yksinkertaista myöskin laajennettua uusintamista. Myöskin habituksen sisäistäminen tapahtuu

taistelujen kautta, dialektisena prosessina. Tämä merkitsee sitä, että habitus on jatkuvan muutoksen prosessin alainen ja sisällyttää itseensä uusia yhteiskunnallisia suhteita. Primääri- ja sekundaarihabituksen välinen ero on sekin historiallisesti muuttuva, joskin habitus ylipäätensä muuttuu hitaasti (ks. Bourdieu 1977; Accardo 1983, 174-178). Toinen muutostekijä on perustavanlaatuisempi: Bourdieun mukaan doxan alue voidaan asettaa kyseenalaiseksi vain yhteiskunnallisen kriisin oloissa. Kysymyksessä ei ole pelkkä intellektuaalinen operaatio, vaan kritiikillä, joka tuo "keskustelun ulkopuolella olevan keskusteluun" on välttämättä perustanaan "objektiivinen kriisi", joka murtaessaan subjektiivisten ja objektiivisten rakenteiden välittömän yhteensopivuuden tuhoaa käytännöllisesti itsestään selvän eli doxan. "Silloin kun sosiaalinen maailma menettää luonteensa luonnollisena ilmiönä, kysymys sosiaalisten tosiasioiden luonnollisesta tai sopimuksenvaraisesta luonteesta... voidaan esittää. Siitä seuraa, että mahdollisimman radikaalillakin kritiikillä on aina rajat, jotka sille asettavat objektiiviset olosuhteet" (1977, 168-169). Kriisi on uusintamiskehän murtamisen välttämätön, muttei riittävä ehto. Rajan vetäminen doxan ja mielipiteiden, keskustelun alueen välille on viime kädessä luokkataistelun kysymys; panos siinä luokkataistelussa, jossa kamppaillaan hallitsevien luokittelun järjestelmien voimaansaattamisesta (sama, 169)³⁹.

Bourdieun asettamaa ongelmaa on teoreettisesti pyrkinyt ratkomaan Giddens 'rakenteen kaksinaisuuden' konseptiollaan (ks. Giddens 1977, 129-134; 1985a, 23-25, 87- ; 1985b; 1983). Rakenteella Giddens tarkoittaa "sääntöjä ja käytettävissä olevia voimavaroja yhteiskunnallisten järjestelmien ominaisuuksiksi järjestyneinä" (1985a, 112). Rakenteita ei tulisi käsittää muuttumattomiksi; rakenteen kaksinaisuudella Giddens tarkoittaa yhteiskunnallisissa toimintakäytännöissä ilmenevää yhteiskunnalliseen elämään oleellisesti liittyvää rekursiivisuutta: itseensä palautumista, itsensä muokkaamista. Rakenne on tällöin sekä yhteiskunnallisten käytäntöjen uusintamisen väline että lopputulos. Rakenne ilmenee samanaikaisesti sekä toimivan subjektin muotoutumisprosessissa että yhteiskunnallisten käytäntöjen muotoutumisprosessissa ja on olemassa vain näissä prosesseissa (1985a, 24). *Strukturalisteihin (ja osittain Bourdieuhön) verrattuna Giddens näkee rakenteen, ei toimintaa rajoittavana esteenä, vaan olennaisesti toimintaan myötävaikuttavana; itse asiassa rakenne on olemassa vain tuottamisensa prosessissa. Intressisubjektien muotoutuminen ei ole enempää determinoidun objektin kuin vapaan subjektinkaan syntymistä (ks.*

Giddens 1981, 54). Intressisubjektit muotoutuvat tietoisesti itseään tarkkaillen ja maailmaa (rakenteita) muuttaen, mutta niiden toiminta on samanaikaisesti yhteiskunnallisesti ehdollista subjektien itsensä luoman maailman ja rakenteiden kokonaisuuden kautta (emt.). Giddensin käsitys intressisubjektin muotoutumisesta voidaan kiteyttää kahdeksi perusteoreemaksi. Niiden mukaan inhimilliselle toiminnalle on tunnusomaista ensiksikin toiminnan itsetietoisuus (Selbstbewusstheit; reflexive self-monitoring): ihmiset tietävät, vaikka puutteellisestikin, miksi toimivat. Toiseksi Giddens muotoilee teoreeman toiminnan päätösikyisyydestä: toimintaan sisältyy mahdollisuus toimia toisinkin tai jäädä syrjään. Tätä toiminnan konseptiota on täydennettävä instituutioanalyysillä: toiminta on myös sosiaalisesti sidonnaista ja tapahtumakontekstinsa rajoittamaa (ks. 1985a, 23-). Näin Giddensin konseptio muodostuu Bourdieuta täydentäväksi ja tuo toimijan (habituksen) luovan, rakenteisiin palautumattoman roolin voimakkaammin esiin.

Tässä en ryhdy keskustelemaan itse Giddensin rakenteen käsitteestä ja sen tuottamista ongelmista objektivismin ja subjektivismin välisen dualismin ylittämiseksi. Callinocos on kritiikissään huomauttanut, että Giddensin tapa tulkita rakenteet säännöiksi merkitsee hänen dualismiratkaisunsa painumista hermeneuttisen poolin suuntaan. Tähän ovat hänen mukaansa vaikuttamassa yhteiskunnan ja kielen analogistaminen, tiedotuskykyisten toimijoiden ja yksilövuorovaikutusten korostaminen (metodologinen individualismi) sen tutkimisen kustannuksella, millä tavalla konkreettisesti rakenteet estävät ja mahdollistavat agenttien toimintaa: jos rakenteet nousevat vain yksilöllisten toimintojen tarkoittamattomien seurausten tuloksena, silloin nämä toiminnat, uskomukset, mielihalu ja aikomukset, jotka rakenteita tuottavat, toimivat tutkimuksen lähtökohtana (Callinocos 1985, 136-144; ks. myös Urry 1982). Giddensin vastauksen mukaan Callinocos on ymmärtänyt väärin rakenteen käsitteen Giddensin tuotannossa: "ihmiset eivät luo yhteiskuntaa. Sillä heille se on aina ennalta olemassa (pre-exists them) ja on (heidän) toimintansa välttämätön ehto... Yhteiskunta ei ole olemassa riippumatta inhimillisestä toiminnasta (reifikaation virhe). Mutta se ei ole sen tuote (voluntarismin virhe)" (Bhaskar, sit. Giddens 1985b, 170). Tässä riittää, kun todetaan välttämättömäksi laajentaa rakenteen käsitettä säännöistä (mihin Giddenskään ei tunnusta rajoittuvansa) resurssisiin marxilaisen teorian ja keskeisen ei-marxilaisen sosiologian käsittämässä laajemmassa merkityksessä ja

hyväksytään Giddensin Bhaskar-sitaatti suuntaa-antavaksi määrittelyksi, joka asettaa kysymyksen Engelsin ja Marxin tapaan toimijoiden tietoisien toiminnan ja 'ei-vapaavalintaisten' olemassaolevien rakenteiden muodostamien toiminnan edellytysten suhteena. *Tärkeää tässä käsitellyn intressin dialektisen konseptin kannalta ei ole Giddensin rakenteelle antama sisältö (tai siitä käsitely), vaan tapa ymmärtää rakenne yhtäältä toiminnan edellytyksenä ja pre-eksistivana, toisaalta vain tietoisuudella varustettujen toimijoiden uusintamana ja vain siinä määrin yhteiskunnallisesti relevanttina (ks. Giddens 1985b, 169-171).*

3.4. Objektiivisen intressin ongelma

Tämän jakson otsikko sisältää implisiittisen kysymyksen, onko mahdollista erottaa 'objektiivinen' intressi 'toden' merkityksessä 'objektiivisen intressiaseman' käsitteestä, jota tarkasteltiin kolmessa edeltävässä jaksossa (ks. myös Heinze 1981, 29-). Yleisesti ilmaistuna niissä muotoiltiin ajatus intressisubjektin valinnan mahdollisuuksista konkreettisissa tilanteissa; intressi voidaan määritellä eri tavoin samasta intressiasemasta käsin. *'Objektiiviseksi', 'todeksi' intressiksi kutsutaan sellaisen strategian valintaa, joka perustuu 'intressiaseman', 'kanssa-' ja 'vastapelu-rien' intressien ja mahdollisten toiminnan seurausten täydelliseen tuntemiseen. Connolly määrittelee 'toden' intressin välineelliseksi seuraavasti:*

"Toiminta x on enemmän A:n intressin mukainen kuin toiminta y, jos hän pystyessään kokemaan sekä x:n että y:n seuraukset, valitsisi x:n itselleen mieluisampina seurauksina" (1972, 472).

Kysymys 'tosien' ja 'väärin' intressien eroamisesta avautui amerikkalaisen ryhmäteorian ja keskeiseltä osin siihen pohjautuvan pluralismiteorian intressikonseptiosta (ks. Garson 1978). Sosiologisen pluralismiteorian 'intressimarkkinoiden' idea (vrt. liberalismiteorian taloudellisiin markkinoihin) keskittyi pääasiassa jo artikuloitujen ja organisoitujen intressien, poliittiselle areenalle päässeiden intressien ja niiden tasolla tapahtuvan vallankäytön tutkimiseen. Intressisubjektit oletettiin samalla tavalla tiedostus-, artikuloitumis- ja organisoitumiskykyisiksi. Teorian puhtaassa

variantissa ei riittänyt se, että todettiin 'jokainen intressinsä parhaaksi tuomariksi'; tuomion laatimisedellytyksetkin oletettiin periaatteessa samanveroisiksi, ne otettiin annettuina. Intressi nähtiin joko toimintapreferensseinä tai utilitaristisina egoismifunktioina (ks. Balbus 1971; Connolly emt.). Intressi latistettiin kuvailevaksi käsitteeksi samaistamalla ryhmän toiminta ja sen 'todet' intressit. Syrjään jäivät osallistumattomuuden ja intressien artikuloitumisen, vääristymisen jne. ongelmat. *Näkyvät, aktuaaliset intressikonfliktit muodostuivat ainoiksi teoreettisesti kännostaviksi (ja olemassaoleviksi) konflikteiksi, konfliktien puuttuminen tulkittiin alueella vallitsevan yhteisen 'arvokodexin', konsensuksen ilmaukseksi; 'väärän konsensuksen' tarkastelu laiminlyötiin* (ks. Lukes 1980, 19-24; Zeuner 1976, 162-164).

Osa pluralismiteorian intressikonseptin kriitikoistakaan ei tiedostanut tämän 'toden' - 'väärän' intressin eron olemassaoloa ja teoreettista merkitystä. Esimerkiksi *Bachrach* ja *Baratz* tärkeää 'non-decision making'-ideaansa (ks. seur. jakso) kehitellessään ja kritisoidessaan pluralismiteoriaa siitä, että se ei ota huomioon eri intressejä (ja ryhmiä) edustavien organisaatioiden erilaisia mahdollisuuksia saada aikaan positiivinen ratkaisu (l. osoittaessaan järjestelmän systemaattisen selektiivisyyden), pysytelivät tarkasteluissaan aktuaalisissa, järjestelmän tasolla näkyvissä konflikteissa. Tämä merkitsi intressien tiedostettavuuden ja artikuloituvuuden idean hyväksymistä: jos ulkopuolinen havainnoitsija ei huomaa järjestelmässä intressikonflikteja, on hänen otaksuttava, että yhteisössä vallitsee aito konsensus (ks. *Bachrach* 1967; *Bachrach & Baratz* 1970)⁴⁰.

1960-luvun alkupuolella voimistui amerikkalaisessa politiikan tutkimuksessa pluralistien ja eliittiteoreetikkojen sekä radikaalin pluralismikritiikin edustajien välinen teoreettinen kiista, missä myös kysymys 'tosista' ja 'vääristä' intresseistä eksplikoitiin. Eliittiteoreetikot (*Mills*, *Domhoff*) asettivat pluralismiteorian peruskatsomukset kyseenalaisiksi ja totesivat eliittien dominoivan aseman yhdeksi aspektiksi kansanjoukkojen yleisen 'väärän' intressitietoisuuden. Se oli *Millsin* mukaan "tietoisuuden ja samaistumisen puutetta suhteessa omiin objektiivisiin intresseihin" (keskustelusta, ks. *Connolly* 1972, 462- ; *Polsby* 1963).

Marcusen panos tähän keskusteluun liittyy Frankfurtin koulukunnalle keskeisen herruuden sisäistämisen idean (*Adorno*; *Horkheimer*; *Fromm*) soveltamiseen 'yksiulotteisen yhteiskunnan' tarpeiden tarkasteluun. Hänen mukaansa yhteiskunnan teknologis-tuotannollista luonnetta vastaavan

herruuden sisäistäminen tekee vaikeaksi erottaa 'oikeat' ja 'väävät' tarpeet toisistaan. *Repressiivisten intressien hallitsemassa yhteiskunnassa* 'vääviä' tarpeita ovat sellaiset, jotka yksilön on pakko omaksua, koska erityiset yksilöä tukahduttavat edut ovat niin vaatineet. Ne ovat tarpeita, jotka uusintavat yksilöiden ja ryhmien alistetun aseman ja niihin johtavat olosuhteet. Näiden tarpeiden sisällöstä määräävät 'ulkopuoliset voimat', jotka eivät ole yksilön valvottavissa. Ne pysyvät vieraina siitä riippumatta kokeeko yksilö ne omikseen vaiko ei. Tarpeiden luonteen ('tosia' tai 'vääviä') ratkaisevat viime kädessä yksilöt itse, "mutta vain viime kädessä: jos ja kun he ovat vapaat antamaan omat vastauksensa. Niin kauan kuin heidät pysytetään kykenemättöminä itse määräämään itsestään, niin kauan kuin heitä indoktrinoidaan ja manipuloidaan (aina vietettä myöten) ei heidän vastauksiaan kysymykseen voida pitää heidän ominaan". Eri luokkien mahdollisuudet vastata kysymykseen ovat lisäksi hyvin erilaiset (Marcuse 1968, 102- ; 1976). Marcusen teoreettisia ongelmia, joista tässä ei ole mahdollisuus keskustella laajemmin, ovat intressien ja tarpeiden antropologisointi sekä abstrakti vastakkainasettelu teknologisen apparaatin kanssa (ks. esim. Heinze 1981, 22)⁴¹.

Balbus kiteytti asetelman erottelemalla kolme erilaista yhteiskunnallisten suhteiden (intressiaseman) muutoksen ja muutoksiin suuntautuvan intressitietoisuuden suhteen tyyppiä: (1) tiedostuksen puuttuminen (ei-artikuloituminen): intressiaseman muuttuessa subjekti ei tiedosta esim. asemansa uhatuksi tulemistä tai heikkenemistä; (2) 'väävä' intressitietoisuus: intressisubjekti tiedostaa intressiasemansa muutoksen, mutta pitää vääviä tekijöitä muutoksen syynä tai suuntautuu väärin strategioiden suuntaan; (3) 'tosi' tietoisuus on ideaalityyppi, jossa intressiaseman (objektiiviset) muutokset ja intressin tiedostaminen samaistuvat. Tämä todellisuudessa parhaimmillaankin vain 'tendenssinomaisesti' (Bollhagen 1967, 38) toteutuva variantti on Balbusin mukaan se, jonka pluralistinen intressiteoria on valinnut teoriansa annettuna hyväksytyksi lähtökohdaksi (1971, 154). Balbusin mukaan marxilaisen intressiteorian etuna on se, että siinä kyetään ottamaan huomioon sekä 'tosi' että 'väävä' intressi ja selittämään näiden erilaiset kombinaatiot⁴².

'Objektiivinen' intressi kuvaa tässä sitä prosessia, jossa edellisessä jaksossa (3.3.) tarkasteltu objektiivinen intressiasema välittyy validisti subjektiiviseksi intressiksi ja toimintastrategioiksi. Kysymys on nyt siitä, mitkä ovat intressivääristymisen voittamisen ehdot luokkien tai ryhmien

muodostamien kokonaisuuksien intressien määrittelyissä, toisin sanoen milläisissä muodoissa tapahtuva tietyn intressimuodostuman sisäinen kommunikaatio ja 'diskurssi' voi johtaa 'tosien' (objektiivisten) intressien konstituoitumiseen. Ongelmaa tarkastellaan Habermasin 'totuusteorian' ja sen yhteydessä kehitellyn 'objektiivisen' intressin mallin ja Habermasin konseptin edelleenkehittelyjen perustalta.

Habermasin intressikonseptio voidaan rakentaa toisaalta niistä lukuisista kirjoituksista, joissa hän eksplisiittisesti käsittelee intressiä joko (a) tiedonintressien tarkastelun yhteydessä pohtiessaan erilaisia tiedon ja tieteellisen toiminnan suuntautumisen tapoja tai (b) tarkastellessaan intressin konventionaalista käsitettä (ks. Giddens 1985a, 270) ja toisaalta Habermasin totuusteoriaa, porvarillista julkisuutta, kommunikaatiota ja syvyshermeneutiikkaa (Tiefenhermeneutik) käsittelevistä teoksista (ks. Habermas 1968; 1971; 1973a; 1973b; 1974; 1978a).

Habermasin intressin konstituoitumisen tarkastelun teoreettisen taustan muodostaa luottamus rationaaliseen järkeen. Habermas tarkoittaa 'objektiivisellä intressillä' yksinkertaisesti yleistymiskykyistä intressiä (verallgemeinerungsfähiges Interesse). Tätä ideaa on tutkimuksiinsa soveltanut mm. Heinze (ks. 1981, 28-). Yleistymiskykyiset intressit ovat orientoituneet kommunikatiivisen toiminnan suuntaan ja ne toteutuvat vuorovaikutukseen perustuvien diskurssien välityksellä. Tämän ajatuksen taustalla on Habermasin tiedonintressitypologia, jossa hän jakaa kokonaisalueen instrumentaaliseen funktiopiiriin ja kommunikatiiviseen toimintaan. Edellisessä aktorit suuntautuvat todellisuuteen käyttäen tietoa teknisesti, välineenä rationaaliseen päämäärään. Päämäärärationaaliset intressit ovat luonteeltaan erityisintressejä (vrt. utilitarismin analogia). Kommunikatiivinen toiminta on orientoitunut kielellisesti; kieleen perustuvan symboliikan keskeisyys ohjaa toimijat hermeneuttisen lähtöaseman perustalta yksilöiden välisen toiminnan ymmärtämiseen pyrkivään todellisuussuhteeseen. Toimintaa ohjaa praktinen tiedonintressi (Habermas 1968; 235-243; 1973b, 67-68; Heinze 1981, 30). Nämä erilaiset tiedonintressit voivat muuttua emansipatoriseksi tiedonintressiksi reflektioprosessin kautta (ks. Habermas 1978a, 15-20; Heinze 1981, 30). Emansipatorinen intressi voidaan Habermasin mukaan johtaa kielestä ja sen avulla voi tapahtua subjektin täysivaltaistuminen (Mündigkeit). Täysivaltaistumisprosessiin tarvitaan kriittis-emansipatorisen tieteen apua; se auttaa rekonstruoimaan "alistetun dialogin historiallisista jäljistä alistetun" (1968,

164). Tästä tieteeseen ja tieteen yhteydessä sovellettuihin tiedonintresseihin liittyvästä pohdinnasta voidaan osittain analogisesti siirtyä muun tiedostuksen ja intressien yhteiskunnallisen muotoutumisen prosessiin.

Yhteiskunnalliset intressit muotoutuvat kommunikaatioprosessissa. Totuusteoreettisessa tarkastelussa kommunikaatio voidaan jakaa 2 osaan: vuorovaikutukseen ja diskurssiin. Totuusteoria on ennen muuta diskurssin aluetta, mutta voidaan McCarthyn tulkinnan mukaan ulottaa muuallekin (ks. 1978). Habermasin kiinnostuksen kohde, alistettujen emansipaatioprosessi, tapahtuu reflektioprosessina, jonka *edellytyksenä on 'herruudesta vapaa dialogi'* yhteisön jäsenten kesken (Habermas 1971, 204- ; 1973a; 140- 1978a, 146-). Kieleen perustuvassa diskurssissa objektiivisuus, totuus intresseistä voi paljastua eli intressit voivat osoittautua yhteisössä yleistymiskelpoisiksi. Diskurssi perustuu yksilöintresseille, mutta näiden ja objektiivisten intressien välillä ei vallitse poissulkevuussuhdetta. Diskurssi on Habermasin mukaan "puhekieleen perustuvaa kommunikaatiota, joka tapahtuu vuorovaikutuksen pakosta vapautetussa muodossa" (Habermas 1971, 201; McCarthy 1978,). Totuus, objektiivinen intressi voi paljastua vain tällaisessa teoreettisessa vuorovaikutuksessa kehittyvän osallistujien konsensuksen pohjalle:

"Vain siinä määrin kuin organisoitu valistaminen ja keskustelu johtavat siihen, että osaryhmät todella tunnistavat itsensä tarjotuista tulkinnoista, syntyy analyyttisesti ehdotetuista tulkinnoista aktuaalinen tietoisuus, tulee objektiivisesti kirjattua intressiasemasta toimintakykyisen ryhmän todellinen intressi" (Habermas 1978a, 38).

Habermasille totuus intresseistä samaistuu ryhmän jäsenten herruudesta vapaan diskurssin tuloksena syntyvään yhteiseen tietoisuuteen. Vain tällaiset yleistymiskelpoiset intressit voivat olla ryhmän ja sen jäsenten objektiivisia intressejä. Tällainen yleistymiskelpoisen intressin toteutuminen voi tapahtua vain 'ideaalisessa puhetilanteessa' (ideale Sprechsituation), jossa samanarvoiset, kompetentit, järkevät osanottajat ilman muuta pakkoa kuin joutua käyttämään järjellis-väkivallatonta päätöksentekoa ja sitä kautta "erikoisen paremman argumentin pakottoman pakon kautta" pyrkiä teorioiden, normien jne. totuuden ja virheellisyyden toteamiseen. Teoreettinen diskurssi tarjoaa vihjeitä myös käytännölliselle diskurssille; yleisellä tasolla teoreettisen diskurssin rakenteet vaikuttavat myös käytännöllisessä diskurssissa (Habermas 1971, 137; 1974, 94-100; Mc-

Carthy 1978, 292-). Intressidiskurssissa muotoutuu objektiivisia intressejä vain, jos kaikki ne hyväksyvät eli toteavat niiden yleistymiskelpoisuuden. "Itsereflektion voimassa ovat tieto ja intressi yhtä" (Habermas 1978a, 164; Heinze 1981, 30).

Tällaisena herruudesta vapaan dialogin yhteiskunnallisena alueena, sen ideaalittyyppinä Habermas puhuu *'julkisuudesta'*. 'Porvarillinen julkisuus' syntyy paikaksi, missä feodalismista vapautuneen yleisön herruudesta vapaa dialogi liberalismiin kaudella voi tapahtua. Kuitenkin Habermas puhui jo "Strukturwandel der Öffentlichkeit" -teoksessaan (1962) porvarillisen julkisuuden rappeutumiskehityksestä kapitalismin muuttuessa 'myöhäiskapitalismiksi' (Habermas (1962) 1974; 1973b). Yhteiskunnan tasolla tämä synnyttää vaikeuden päästä perille objektiivisista intresseistä, totuudesta, kun herruudesta vapaan dialogin yksityinen sfääri, porvarillinen julkisuus rappeutuu ylhäältä tulevan manipuloinnin, selektiivisyysmekanismien ja vallankäytön alueeksi (Habermas 1973a, 153). Seurauksena on julkisen ja yksityisen välisen rajan sekoittuminen ennen muuta julkisen yksityiseen tunkeutumisen vuoksi, tapahtuu eräänlainen "julkisuuden uudelleen feodaalistuminen" (Refeodalisierung der Öffentlichkeit) (Habermas 1973b, 67-68). Myöhäiskapitalismissa tieto päämäärärationaalisten intressien (=erityisintressit) ja yleistymiskykyisten intressien (=objektiiviset intressit) yhteensovittamattomuudesta on "yleensä riittävä motiivi sille, että arvo-orientoitunut toiminta korvataan intressiorientoituneella toiminnalla" (Habermas 1973a, 157).

Habermasin (ja ennen muita hänen kriitikkojensa)⁴³ esittämä arvio siitä, että objektiivisten intressien löytyminen yhteiskunnan mittakaavassa, mahdollisesti pienemmissäkin yhteisöissä, on ainoastaan hypoteettinen mahdollisuus, painottaa konseptin merkitystä kriittisen ideaalittyyppin suuntaan. Kuten Giddens on huomauttanut, Habermasin ideologia-kritiikki merkitsee vääristyneen/vääristävän kommunikaation lähteiden paljastamista (Giddens 1985a, 268). Habermas rinnastaa kriittisen yhteiskuntatieteen emansipatorisen tiedonintressin psykoanalyysin metodiin, Freudin kehittämään 'syvyshermeneutiikkaan' sen etsiessä lapsuudesta periytyvien estojen ja patoutumien purkautumisen keinoja; se

"kohdistuu teksteihin, jotka ovat osoituksia tekijän itsepetoksesta. Manifestin sisällön (ja siihen liittyvien epäsuorien mutta tarkoitettujen ilmoitusten) lisäksi dokumentoituu sellaisissa teksteissä tekijälle itselleen luoksepääsemätön, vieraaksi

muuttunut (entfremdete), hänelle yhtä lailla kuuluva kappale hänen orientaatioistaan: Freud muotoilee 'sisäisen muukalaismaan' (inneres Ausland) käsitteen kuvaamaan subjektille hyvin ominaisen vieraantumista" (Habermas 1968, 267-268).

Syvyyshermeneutiikan avulla tutkija voi sekä selvittää patologian alueelle kuuluvia oireita, jotka samanaikaisesti paljastavat ja peittävät että tulkita normaalitilaan kuuluvia toimintoja ja ilmaisuja (uni ja unityön analysointi). Esimerkiksi unityön tulkinnassa analyytikko pyrkii käsittämään unitekstin manifestin ilmiäsen ilmaisemat latentit sisällöt, paljastamaan unijulkisivun (Traumfassade) takaa sen prosessin, jonka kautta unityö muuttaa latentit uniajatukset manifestiksi uneksi. Kysymys on konfliktijännitteisten lapsuudesta periytyvien näkymien toistamisesta (Habermas 1968, 270-276). Kriittisellä yhteiskuntateorialla voi olla, kuten jo edellä on todettu, sama rooli totuuden, objektiivisten intressien paljastamisessa. Asianajajan tavoin tiede auttaa simuloimaan diskurssin sellaisten toimintojen välille, joita erottaa toisistaan artikuloitu tai ainakin tosiasiallinen intressien vastakkaisuus; päämääränä on yleistymiskykyisten intressien kiteyttäminen. Todellisuudessa asianajomenetelmällä toteutetut diskurssit voivat johtaa vain hypoteettisiin tuloksiin, mutta sellaisten hypoteesien koettelemiseen soveltuvia indikaattoreita menestykselle on mahdollista kehittää (Habermas 1973a, 161-162). 'Toden' intressinkin muotoutumiskurssissa yksilöiden, organisaatioiden ja ryhmien komponentit yhdistyvät yhdeksi prosessiksi.

Habermasin konseptiota on mahdollista käyttää ideaalityyppisenä mallina tutkittaessa paitsi yhteiskuntatason myös (ja ennen kaikkea) ryhmien ja luokkien intressin muotoutumisprosessia sellaisenaan ja yhteydessä organisoitumiseen. Esimerkiksi luokkien sisäisessä intressinmuodotuksessa yleistymiskelpoisiksi osoittautuvat intressit voisivat olla juuri niitä joista luokkien välillä vallitsevat suurimmat erimielisyydet. 'Proletaarista julkisuutta' ovat tutkineet esimerkiksi Liittotasavallassa Negt ja Kluge (1976), yhdistysjulkisuutta sen eri muodoissa Heinze (1981), Paris (1981; 1984), Dunkelmann (1975) ja Kröll (1980a, 1980b)⁴⁴. Konfliktitilanteessa olevan luokan tai ryhmän kollektiivisen intressin muotoutumistilanne voitaisiin *Elsterin* peliteoreettisen intressitarkastelun mukaisesti tulkita yhdistetyksi yhteistoiminta- (solidaarisuusstrategian kehittäminen) ja konfliktipeliksi (egoistisen strategian kehittäminen). Peliteoreettisen diskurssikonseptin avulla voidaan kuvata saman ryhmän jäsen-

ten vuorovaikutuksesta syntyvän yhteisen intressin (strategian) muotoutumisprosessia yhteydessä samanaikaiseen antagonistisen intressikonfliktin kehitykseen suhteessa 'vastapeluriin' (ks. Elster 1982, 477-478). Kysymystä käsitellään enemmän luvussa 5. (osin luvussa 4.).

Habermasin totuusteoriaan pohjautuvan intressikonseptin perusongelmat liittyvät sen formaalisuuteen ja abstraktisuuteen yhtäältä ja konsensuaalisen objektiivisuuden käsitykseen toisaalta. 'Objektiivinen' intressi habermasilaisessa mielessä jää vielä varsin sisällöttömäksi, koska tarkastelua ei ole kytketty konkreettisiin intressikonflikteihin tai ristiriitoihin; se on tietyllä tavalla vailla sosiaalista sisältöä (ks. Tuschling 1978, 26-27, 147-). Tämä korostaa konseptin kriittisen mallin luonnetta. Toinen kriittinen huomautus liittyy intressin 'objektiivisuuden', totuudellisuuden perustamiseen interaktiosta syntyvään konsensukseen, joka käsitetään eräänlaiseksi vapaiden subjektien interaktion resultantiksi. Habermasin objektivismin pelko johtaa diskursiivisen kommunikaation piiriin liittyvien tekijöiden yksinomaiseen eksplikointiin intressin syntyperustana. Yhteiskunnallisten 'pakkojen' merkitys häviää tarkastelusta (vaikka Habermas on niistä tietoinen) ja se on siten siihen tuotava muista teoreettisista keskusteluista. Esimerkiksi yhteiskunnan herruus- ja valtasuhteiden 'objektiivisuus' riippuu Habermasin mukaan "yksinomaan siitä, että ne eivät ole läpinäkyviä" (1968, 348). Samankaltaisen käsityksen kuin Habermas esitti aikaisemmin jo Thompson (1963) työväenluokan muotoutumista Englannissa käsittelevässä tutkimuksessaan (ks. Thompson 1984). Hänen mukaansa työväenluokka "ei noussut auringon tavoin määrättyinä aikana. Se oli mukana omassa muotoutumisessaan" (emt. 8). Jäsenten kokemukset ovat luokan konstituoitumisen perustana ja subjektin muotoutuminen tapahtuu eräänlaisena Engelsin kuvaamana 'voimasuunnikaana', erilaisten tahtojen, pyrkimysten ja intohimojen yhteentörmäyksenä, jonka tulos on ennalta ennustamaton. Thompsonin konseptio väheksyy tiedon ja tieteen merkitystä tässä konstituutioprosessissa (tässä se eroaa Habermasin käsityksestä), mutta yhteistä sille on interaktion korostus ja intressisubjektin konstituution perustaminen sen pohjalle. 'Objektiivisten intressien' ja 'väärin' intressien erottamiselle tämä ei yksin kuitenkaan riitä. Kommunikaation tuloksen 'objektiivisuutta' voidaan myös perustellusti epäillä. Boudon puhuu yksilöiden yhteenliittymisen 'perverseistä seurauksista' (1979). Intressiteoreetisoinnissa tämä on ollut keskeinen ongelma ainakin Rousseau'n kirjoituksista lähtien. Niissä Rousseau

huomautti, että 'volonté de tous' ja 'volonté générale' eivät suinkaan ole sama asia (ongelmasta, ks. Luhmann 1972; Tuschling 1978, 153-163). Myöskin Michelsin 'oligarkian rautaisesta laista' käydyssä keskustelussa 1920- ja 1930-luvulla sivuttiin ongelmaa pohdittaessa 'demokratian' toteutumista erilaisissa yhteisöissä. Jo Habermasin pohdinnat tieteen roolista emansipatoristen intressien paljastamisessa, organisaatio-ongelman, 'ulko-diskursiivisten' 'pakkojen' vaikutusten huomioimattomuus osoittavat analyyseille tehtäviä. Näihin keskitytään kahdessa seuraavassa luvussa.

3.5. Tiivistelmä

Luvussa lähdettiin liikkeelle laajasta intressin konseptiosta, ts. välttämättömyydestä torjua utilitaristinen intressin rajoittaminen päämäärärationaaliseen taloudelliseen-egoistiseen intressialueeseen. Intressien alue kattaa inhimillisen toiminnan eri alueet. Tällaisesta intressin käsitteestä voidaan edetä niiden toteuttamisen edellytysten ja organisatoristen muotojen (yhdistyslaitos) tarkasteluun. Yhdistyslaitoksen kehitys on osoitus intressirakenteen eriytyemisestä, mutta kaikki intressit eivät johda yhdistyksen kehittämiseen (ks. luku 4.).

Luvussa kehitelty dialektinen intressikonseptio perustuu käsitykseen yksilöllisen ja kollektiivisen intressin keskinäisestä riippuvuudesta. Yksilöintressit ovat aina 'kollektiivisesti soinnutettuja'; kollektiiviset intressit puolestaan ovat viime kädessä yksilöiden toiminnan tulosta. Interaktiossa yksilöiden välisiin suhteisiin yhdistyy ryhmä- ja organisaatiotasoisia toimijoita. Intressit eivät kehity yksilösubjekteista riippumatta, mutta yhteisessä luokka- ja sosiaalisessa asemassa oleville yksilöille saattaa kehittyä määrättyillä edellytyksillä myös yhteisiä intressejä. Tässä merkityksessä voidaan puhua luokka- tai ryhmäintresseistä.

Intressin käsitteen teoreettiseksi selkeyttämiseksi on tärkeää erottaa toisistaan (objektiivinen) intressiasema ja toimijan konkreettinen (aktuaalinen) intressin määrittely. Erilaiset intressiteoreettiset konseptit jaettiin luvussa kolmeen ryhmään sen perusteella, miten niissä oli ratkaistu intressiaseman ja subjektin intressin tiedostamisen välityssuhde. Objektivististen konseptioiden perusvirhe on intressin alistaminen raken-

teiden 'kantajaksi' tai intressisubjektin mekanistinen tyypistäminen rakenneärsykkeiden toimeenpanijaksi. Tuolloin toimijan intressi supistuu rakenteen uusintamiseksi tai rakenteen mahdollisuuksien kombinoinniksi, intressitietoisuus tietoisuudeksi objektiivisista olemassaolon ehdoista. Subjektivistinen konseptio taas redusoi intressin synnyn olosuhteet tietoisuudeksi näistä olosuhteista. Dialektinen intressin käsite pyrkii tarkastelemaan intressien konstituoitumista lähtemällä (objektiivisista) intressiasemista, mutta katsoo, että nämä yhteiskuntarakenteen ehdollistamat intressiasemat kokevat 'transformaatioprosessin' ennen muodostumistaan intressisubjektin tietoisuudeksi intresseistään (vrt. Heinze 1981, 36). Intressiasema on merkityksellinen vain yhdistyessään sellaiseen subjektiin, joka pystyy tiedostamaan sen tarjoamat toiminnan mahdollisuudet. Intressi muotoutuu luokan tai ryhmän jäsenten (ja näiden organisaatioiden) vuorovaikutusprosessina ja sille perustuvana 'diskurssina', mutta tämän diskurssin muoto, 'positio' interdiskurssien kokonaisuudessa (ideologisessa ja yhteiskunnallisessa muodostumassa), toimijoiden dispositiot ja resurssit jne. omaavat paitsi diskurssissa kehkeytyviä myös ulkodiskurssiivisia ehtoja. Intressistrategia voi lisäksi muotoutua 'luokkahabituksen' perusteella adekvaatisti ilman välitöntä vuorovaikutusta. Intressin muotoutuminen on käsitettävä Giddensin 'rakenteen kaksinaisuuden' konseptin tavoin välityksenä intressiaseman ja intressisubjektien strategialaintojen (käytäntöjen) välillä. Rakenne on toiminnan edellytys ja väline ja on olemassa vain toiminnassa. Tätä intressisubjektin muotoutumista välittää toimijan itse-reflektiivinen käytäntö. Intressiasema ja subjektiivinen tietoisuus intressistä ovat kaksi erottamatonta momenttia; edellinen ilmenee jälkimmäisessä toimijoiden keskinäisen vuorovaikutuksen ja eri aspekteista käsin toteutuvan intressiaseman kokemisen prosessissa syntyvän 'tulkintamallin' (Deutungsmuster) välityksellä (ks. Neuendorf & Sabel 1978, 845; Heinze 1981, 29).

Dialektisen intressikonseptin sisältämä intressin konstituutiomomenttien (intressiasema - tiedostus/vuorovaikutus) erottelu ei vielä anna teoreettista 'ohjetta' intressien validiuden, 'toden' ongelmaan. Luvussa kehitellään Habermasin totuusteorian ja sen kritiikin pohjalta suunta- viivoja intressin konkreettisen muotoutumisprosessin teoreettiselle tutkimiselle. Totuus ryhmän intresseistä voi sen mukaan syntyä vain vuorovaikutusprosessissa, missä vallitsevat 'herruudesta vapaan dialogin', 'ideaalisen puhetilanteen' käsitteiden kuvaamat olosuhteet. Eriarvoisuuden

hallitsemassa todellisuudessa tämä on puhtaasti utopistinen malli, minkä vuoksi intressit pyrkivät muotoutumisprosessissa vääristymään jo tiedotus- ja vuorovaikutusprosessin vaiheessa. Tämän vuoksi Habermasin konseptio otetaan tässä kriittisenä ideaalityyppinä, johon vertaamalla intressejä vääristäviä olosuhteita voidaan tutkia. Tämä edellyttää myös muiden kuin yksilö - yksilö -tasoisten vuorovaikutussuhteiden tarkastelusta ryhmäintressien muotoutumiseen vaikuttavina tekijöinä. Vääristymisen mahdollisuudet kasvavat kun intressitarkastelua laajennetaan 'teoreettisen diskurssin' alueesta intressien toteuttamisen strategioihin, organisoitumiseen, yhteiskunnan poliittiseen organisaatioon, intressien kooperaatioon ja kompromissien ja hegemonisten blokkien muodostumisen kysymyksiin.

4. INTRESSIEN ORGANISOITUMINEN, YHTEISKUNNAN POLIITTINEN ORGANISAATIO JA TAISTELU INTRESSEISTA

4.1. Luokka- ja ryhmäintressien muotoilemisen ongelma

Tässä luvussa edetään sosiologisen pluralismiteorian esittämän intressien organisoituvuuden itsestäänselvyyden idean kritiikistä intressien muotoutumisen tarkasteluun 'taisteluna intresseistä'. Kun pluralismiteorian amerikkalaisessa pääversiossa tarkastelu keskitettiin organisoituneisiin intresseihin ja valtaa tarkasteltiin organisaatioprosesseissa ilmenevänä päätöksentekona (ks. Dahl 1956; Polsby 1963, 3-4; kritiikistä, ks. Balbus 1971; Lukes 1980; Zeuner 1976), tässä luvussa organisoitumista tarkastellaan taisteluna pääsystä 'intressimarkkinoille' ja organisaatioiden toimintaa yhtenä osana 'taistelua luokista' (Przeworski) ja ryhmänmuodotuksen perustoista. Intressiasemat voidaan artikuloida ja organisoida lukuisilla tavoilla ja organisaatiot puolestaan muokkaavat poliittisen ja yhteiskunnallisen toiminnan perustaa. Ongelmakokonaisuus on luvussa jaettu kolmeen osaan: (1) aluksi tarkastellaan, millä tavalla 'intressisyöte' muotoutuu organisoitumis-/yhdistymisprosessissa; (2) toiseksi huomio suunnataan yhdistysten sisäisiin prosesseihin, joiden avulla intressejä käytännössä toteutetaan, mutta joiden kautta intressit myös saattavat muuntua; (3) kolmanneksi tutkitaan intressien organisoitumisen ja poliittisen järjestelmän kokonaisuuden välisiä suhteita. Luvun tavoitteena on kehittää nk. inkorporoitumiskonseption välttämättömät elementit. Inkorporoitumisteoriat kehittyivät pluralismikonseption kritiikkinä ja toivat samalla pluralismikorosteiseen 'osallistumisaspektiin' uuden 'hallitsemisen' ulottuvuuden (ks. Hänninen 1985, 164-165). Poliittisen järjestelmän

vakaisuusproblematiikalle nämä molemmat muodostavat kokonaisuuden välttämättömän momentin (ks. luku 7.).

Luvun jaksot voidaan nähdä myöskin etenemisenä yksilötason intresseistä kollektiivisten toimijoiden intressien tarkasteluun: kun pluralismititeoriassa painotetaan keskeisesti yksilöitä risteävien ryhmälojaalisuuk-sien leikkauspisteenä, yhdistysprosessien (oligarkian rautainen laki) tarkastelussa pohditaan sitä, kuinka yksilölliset intressit ja tarpeet voidaan sovittaa kollektiivisiksi intresseiksi ja mitä intresseille organisoitumisprosessissa tapahtuu; korporatismiteoriassa on jo kysymys kollektiivisista toimijoista, intressiyhteenliittymistä ja näiden suhteista poliittiseen kokonaisjärjestelmään. Kollektiivisina toimijoina intressiyhteenliittymät ja niiden valtiollisten kytkentöjen muodot vaikuttavat omaan rakenteelliseen perustaansa (luku 7.).

4.1.1. Luokkien sisäiset intressiristiriidat ja yhteisten intressien muotoutuminen

Tämän jakson tarkastelu tapahtuu abstraktilla talouden alueen tasolla. Taustan sille muodostaa jaksossa 3.1. tarkasteltu Marxin ja Engelsin käsitys kapitalismin pääluokkien objektiivisista intressiasemista pääoman liikunnan lainmukaisuuksia ilmentävinä abstrakteina välttämättömyyksinä. Porvariston (ja työväenluokan) objektiivinen intressiasema on pääomasuh-teesta johtuen kaksinaisesti määräytynyt yhtäältä pääoman ja palkkatyön antagonismista, toisaalta yksittäisten pääomien kilpailevista arvonalisäys-prosesseista käsin (vrt. työläisten kilpailu 'työmarkkinoilla'). Molemmat ovat kapitalistisen talouden olennaisia osia (ks. Hund 1981, 35-39). Tässä pääluokkien intressien ristiriitaisen määräytymisen tarkastelu suoritetaan Marxin ja Engelsin tuotannon pohjalta, missä pääpaino on vielä luokkien konstituutiokauden ja siihen kytkeytyvän intressien yhtenäistymisen ongelmissa.

Porvariston yhteisintressin kehitys eteni jo alkuvaiheessaan kilpailun ja yhtenäisyyskehityksen vuorovaikutuksena. Marxin mukaan kapitalismin historiallinen tausta, alkuperäisen kasautumisen kausi, jo edellytti porvariston yhteisen intressin adekvaattia muotoilua feodaalitaalilistoa vastaan (ks. Marx & Engels e.v.b., 40, 66; Siisiäinen 1979, 9-11) ja tuon intressin esittämistä yleiskansallisena intressinä. Prosessin yhtenäisyys oli historiallisesti chdollista ja suhteellista kahdossakin mielessä: ensiksikin

tapahtui vanhan ja uuden hallitsevan luokan intressien osittainen yhteen-sulautuminen porvariston intressien alistaessa (mutta ei likvidoidessa) aateliset intressit (ks. Marx & Engels emt., 60; Goblot 1973, 111-112); ja toiseksi alkuperäisen kasautumisen prosessi, joka eteni välittömien tuottajien pakkoluovutuksena ja hajanaisten tuotantovälineiden keskittämisenä, johti jatkuessaan sisäiseen pääomanomistajien itsensä pakkoluovutusprosessiin:

"Niin pian kuin tämä *muuttumisprosessi* (omaan työhön perustuvan yksityisomistuksen muuttuminen kapitalistiseksi yksityisomistukseksi/MS) tarpeeksi syvälti ja laajalti on hajoittanut vanhan yhteiskunnan, niin pian kuin työläiset ovat muuttuneet proletaareiksi, heidän *työehtonsa pääomaksi*, niin pian kuin kapitalistinen tuotantotapa pysyy omilla jaloillaan, saa työn enempi yhteiskunnallistuminen sekä maan ja muiden tuotantovälineiden muuttaminen yhteiskunnallisesti käytetyiksi, siis *yhteisiksi tuotantovälineiksi*, ja siis *yksityisomaisuuksien laajempi pakkoluovutus* uuden muodon. Nyt ei enää ole pakkoluovutettavana omaksi hyödykseen työtä tekevä työläinen, vaan useita työläisiä riistävä kapitalisti.

Tämä *pakkoluovutus* tapahtuu itse *kapitalistisen tuotantotavan* sisäisten lakien vaikutuksesta, *pääomien yhteenkokoontumisen* kautta. Jokainen kapitalisti lyö monta muuta kuoliaksi" (Marx 1957, 696).

Pääoman 1. ja 3. osassa kapitalistien intressien ristiriitaisuuden lähteeksi osoitetaan lisäarvon kasvattamisen pakko arvolain ohjaamassa tavaravaihtoprosessissa. Kun tavarat vaihdetaan niiden arvoa vastaavaan hintaan, joka määräytyy niihin ruumillistuvan 'yhteiskunnallisesti välttämättömän työajan' 1. keskimääräistyöajan perusteella, voi kapitalisti kasvattaa saamaansa lisäarvoa (1. työvoiman arvon ylittävien vaihtoarvojen tuotantoa) tuottamalla keskimääräisesti edullisemmin 1. lyhentämällä välttämättömän työajan osuutta työpäivästä. Tämä voi tapahtua pääasiassa kahdella tavalla: (a) venyttämällä työpäivän pituutta 1. absoluuttisen lisäarvon kasvattamisen avulla tai (b) pyrkimällä lyhentämään välttämättömän työajan osuutta työn tuotantovoimaa kasvattamalla 1. suhteellisen lisäarvon kasvattamisen kautta (Marx 1957, 307-315). Lakisäätetyn normaalityöpäivän ja nopean teknologisen kehityksen oloissa suhteellisen lisäarvon tuotannosta tulee keskeisempi tapa. Pakkoluovutetuksi tuleminen pelko, lisävoiton hankkimisen päämäärä, kokonaispääomasta saadun voittoosuuden määräytyminen pääoman suuruuden mukaan aiheuttavat pääomien välisen kilpailun. Se puolestaan "saattaa kapitalistisen tuotannon sisäiset

lait ulkonaisen pakkolain tavalla vaikuttamaan yksityiseen kapitalistiin" (sama, 269). Poikkeuksellisen suuren tuotantovoiman omaava työ tuottaa tietyissä ajassa omistajalleen suuremman arvojoukon kuin keskimääräinen tai sitä heikompi työn tuottavuus. Niinpä parannettua tuotantotapaa käyttävä kapitalisti kykenee kasvattamaan osuuttaan kilpailijoitaan nopeammin, saamaan ylivoittoa, mikä myös on jokaisen kapitalistin *erityisintressinä* (ks. Marx 1957, 310-313; 1976, 603- ; 1970, 47-51). Tällöin on kysymys tuotannonalan sisäisestä ylimääräisestä lisäarvosta erotukseksi alojen välisessä kilpailussa saavutetusta lisävoitosta. Jälkimmäisen ansiosta jokin ala voi joksikin ajaksi irrota voiton suhdeluvun tasoittumisesta ja myydä omat tuotteensa yli niiden markkinatuotantohintojen. Tämän ylimääräisen lisäarvon erityistapauksen muodostaa monopolivoitto. Koska monopoli merkitsee estetekijää voiton suhdeluvun tasoittumiselle, kykenevät monopolit anastamaan pysyvää ylimääräistä lisäarvoa, "suurin pääoma saa enemmän kuin sille kuuluu" (Lenin 1958b, 336; ks. Kosonen 1976, 241-242, 195).

Kuitenkin pääomien intressiasemien välinen objektiivinen ristiriita on aina vain tuotantotavan perusristiriidan kokonaisuuden osa:

Porvaristo aloittaa historiallisen kehityksensä yhdessä proletariaatin kanssa, joka puolestaan on feodaalijan proletariaatin jäännös. Historiallisen kehityksen kulussa porvaristo kehittyy välttämättömästi luonteeltaan vastakohtaiseksi, mikä alussa on enemmän tai vähemmän verhottua, piilevää. Sitä mukaa kuin porvaristo kehittyy, sen liepeillä kehittyy myös uusi, nykyinen proletariaatti: proletaariluokan ja porvariluokan välillä alkaa taistelu, joka ennen kuin kumpikaan puoli on sen aavistanut, huomannut, arvostanut, käsittänyt, myöntänyt ja vihdoin julistanut kovaäänisesti, ilmenee tilapäisesti osittaisina ja ohimenevinä selkkauksina ja hävitystekoina. Toisaalta, *jos nykyisen porvariston kaikkien jäsenten etu on sama, sikäli kuin he muodostavat luokan jotakin toista luokkaa vastaan, niin jouduessaan toisiaan vastaan heillä on vastakkaisia, antagonistisia etuja*" (Marx 1971, 132; korostus/MS).

Marx asettaa edellisessä lainauksessa ko. kahden intressiantagonismin keskinäisen tärkeyssuhteen tuotantotavan säilyttämisen yleisestä, hallitsemiselle luokille 'universaalisesta' (Giddens 1985a, 286) intressistä käsin. Pääoman yksittäisiä kantajia liittyy yhteen sitoutuneisuus kapitalistiseen yhteiskuntamuodostumaan, joka on pääomafunktioiden perusta: se muodostaa edellytyksen sekä heidän erityisintressiensä että yhteisen intressin totutumiseksi. Proletariaatin ja pääoman välisessä eturistiriidassa ei

tällaista yhdistävää perustaa ole. *Stiehler* onkin ehdottanut, että pääomien välisiä intressiristiriitoja kutsuttaisiin 'kvasiantagonistisiksi' erotukseksi pääoman ja palkkatyön välisestä 'antagonistisesta' ristiriidasta (*Stiehler* 1967, 99; ks. *Hund* 1981, 40).

Tämä on perusteltua senkin vuoksi, että myös paaomien lisävoiton ja ylimääräisen lisäarvon tavoittelun ristiriitojen merkitys tulee todellisena näkyviin vasta kun ne suhteutetaan pääoman ja palkkatyön ristiriitaan, ristiriitaan kokonaiskapitalistin ja kokonaistyöläisen välillä. 'Pääoman' 3. osassa eri tuotannonalojen ja erilaisen elimellisen kokoonpanon omaavien pääomien välisiä voiton suhdeluvun eroja tarkastellaan voiton suhdeluvun tasoittumisen tendenssin näkökulmasta. Marx pyrkii osoittamaan, ettei enempää eri alojen välillä kuin sisälläkään saatuun lisävoittoon perustuva tilanne ole pysyvä tila: pääoma vetäytyy pois alalta, jolla on alhaisempi voiton suhdeluku ja tämän jatkuvan prosessin kautta tasoittaa eri alojen väliset keskimääräisen voiton erot (ks. Marx 1976, 199-). Alan sisällä kilpailevat kapitalistit ovat pakotettuja ottamaan käyttöön korkeamman työn tuotantovoiman mahdollistavat koneet, tekniikan, mikä aiheuttaa sen, että tavaran keskimääräishinta muodostuu uudella tavalla: "kapitalistit ovat siis toisiinsa nähden samassa asemassa, jossa he olivat *ennen* uusien tuotantovälineiden käyttöönottamista... Näiden uusien tuotantokustannusten tasolla alkaa sama leikki uudestaan" (Marx 1970, 51).

Erityisintressien (l. ylimääräisen lisäarvon) toteuttaminen käy mahdolliseksi vain kapitalistiluokan yhteisellä intressiperustalla, kokonaiskapitalistisella intressiperustalla, sillä

"jokainen erillinen kapitalisti osallistuu koko työväenluokan riistoon kokonaispääoman kautta... Työn riistoasteesta riippuu lisäarvon suhdeluvun korkeus, siis vaihtelevan pääoman kokonaisuuden ollessa annettu myös lisäarvon suuruus ja sen mukana voiton suuruus... Toisaalta pääoman jokainen erityisalue ja jokainen erillinen kapitalisti ovat samoin kiinnostuneita kokonaispääoman käyttämisen yhteiskunnallisen työn tuottavuudesta. Siitä näet riippuu kaksi seikkaa. Ensiksi niiden käyttöarvojen määrä, joissa voitto ilmenee... Toiseksi... sijoitetun kokonaispääoman... arvon suuruus... Tässä on siis matemaattisen tarkka todistus sille, miksi kapitalistit, niin vähän kuin he kilpailussaan osoittavatkin toisilleen veljellisiä tunteita, siltikin muodostavat todellisen vapaamuurariliiton työväenluokan kokonaisuutta vastaan" (Marx 1976, 200-202).

Nämä 'vihan veljet' ovat saman kokonaispääoman osia ja voivat käydä keskinäisiä intressikiistojaankin vain vallitsevan pääomasuhteen säilymisen ehdolla⁴⁵.

Huolimatta kokonaiskapitalistin asemasta käsin määräytyvästä yhteisintressin ja erityisintressien suhteesta, ei pääoman yhteisen poliittisen intressin muotoileminen ole suinkaan ongelmatonta; edellä mainitut 'kvantantagonismit' pääoman eri tuotantoalojen, eri suuruisten pääomien jne. välillä tekevät yhteisen poliittisen intressin 'johtamisen' mahdolliseksi ja sen vuoksi ei myöskään valtion 'johtaminen' yhteisintresseistä ole teoreettisesti perusteltua (ks. Hund 1981, 40-)⁴⁶. Intressin tarkastelu edellyttää välttämättä poliittisen ja subjektiivisen momentin huomioonottamista.

Marxin mukaan vapaa kilpailu on pääoman todellista kehitystä, elämää ja sen kautta välittyy pääoman luonnetta vastaava välttämättömyys yksityisille pääomille. *Tästä aspektista ja tällä abstraktiotasolla "työläisten keskinäinen kilpailu on vain pääomien kilpailun toinen muoto"* (1974a, 544). Selvimpänä tämä ilmenee kierron piirissä, missä vallitsee *"synnynnäisten ihmisoikeuksien täydellinen Eden"*:

"Täällä todellakin on vallalla ainoastaan *vapaus, tasa-arvoisuus, omistus ja Bentham. Vapaus!* Sillä jonkin tavaran, esim. työvoiman ostajan ja myyjän määrääjänä on ainoastaan heidän *vapaa tahtonsa. Sopimus* on se lopputulos, jossa heidän tahtonsa saavat *yhteisen oikeudellisen ilmaisunsa. Tasa-arvoisuus!* Sillä he suhtautuvat toisiinsa ainoastaan *tavaranomistajina* ja vaihtavat vastikkeen vastikkeeseen. *Omistus!* Sillä kumpikin hallitsee vain omaansa. *Bentham!* Sillä kumpikin välittää vain itsestään. Ainoa voima, joka vie heidät yhteen ja suhteeseen toisiinsa, on heidän *itsekkyytensä*, heidän erikoisvoittonsa, heidän *yksityisetujensa* voima. *Juuri sen tähden*, että itsekukin pitää huolta vain itsestään eikä kukaan toisestaan, toimivat kaikki *olkoitten ennakolta säädetyn sopuseinnun* tähden tahi kaikkihavaitsevan kaitselmuksen turvissa, vain molemminpuoliseksi edukseen, yhteiseksi hyväksi, yhteishyötyä varten" (Marx 1957, 186-187).

Tavaransa myyjinä kaikki kohtaavat markkinoilla tasavertaisina ja joutuvat omaksumaan myyjän toimintamallit. Kierron prosessi on myyjien välisen kilpailun aluetta myös työvoiman kaupan kohdalla. Tämän seurauksena myös työläisjoukko hajaantuu erityisintressejään ajaviksi myyjiksi, joista kukaan ei ennakolta voi olla täysin varma siitä, että tulee saamaan tavaransa kaupaksi ja siten intressinsä toteutetuksi. Ristiriita tuotannon yhteiskunnallisen luonteen ja tulosten yksityisen haltuunoton

välillä saa erityisen ilmauksensa siinä suhteessa, jossa tavaranomistajat esiintyvät tasa-arvoisina vaihdon subjekteina. *Deppen* mukaan ko. risti-riita

"tulee työvoiman palkkaan vaihtumisen alueella näkyviin siinä, että palkkatyöläiset toimivat objektiivisesti tuotantoprosessin kollektiivisena subjektina (kokonaistyöläinen), että he kuitenkin päätöksenteossa ja työkyvyn muokkaamisessa esiintyvät toisiaan vastaan ja siten ovat samalla kilpailusuhteessa toisiin palkkatyöstä riippuvaisiin, jotka myös tarjoavat työmarkkinoilla työvoimaansa ostettavaksi" (1979, 89).

Tähän tavarantuottajien tasa-arvoisuuteen ja sen juridiseen kodifiointiin kapitalismissa liittyy henkilökohtaisen riippumattomuuden ja vapauden 'lumeen' (Schein) synty; se saa yksilölliset intressit näyttämään yhteiskunnallisen kehityksen todellisilta liikevoimilta ja vaikeuttaa yhteisten intressien tiedostamista (ks. Marx 1974a, 80-82).

Tätä kierron prosessin vakiintumista edeltää se työväenluokan historiallinen muotoutumisprosessi, jonka kuvauksia marxilaisessa kirjallisuudessa on runsaasti⁴⁷. Prosessi voidaan yleisellä tasolla kuvata pääoma-suhteen ja sen toteutumisen muodon, teollistumisen ja sen subjektiivisten voimien vuorovaikutusprosessina, joka johtaa feodaaliperäisen hajanaisuuden voittamiseen, uudentyypin luokkarakenteen kehitykseen ja luokkien yhtenäistymiseen. *Kysymys on siis työväenluokan konstituutio-prosessista; se ei ala valmiin luokan synnystä, jolle syntyy vastaava tietoisuus, vaan etenee taloudellisen, sosiaalisen ja poliittis-ideologisen momentin omaavana kokonaisprosessina. Kehitys ei myöskään pääty mihinkään valmiiseen yhtenäiseen luokkien ja luokkaintressien tilaan, vaan prosessi tuottaa jatkuvasti uutta eriytymistä luokkien sisällä (ks. luku 5.).*

Talouden tasolla prosessi etenee Marxin ja Engelsin mukaan työväenluokan ja luokkaintressien muotoutumisedellytysten kehittymisenä teollistumisprosessin seurauksena:

"Suurteollisuus saattaa joukon toisiaan tuntemattomia ihmisiä yhteen samalle paikkakunnalle. Kilpailun vuoksi heidän etunsa käyvät ristiin: mutta palkan suojeleminen, tämä yhteinen etu heidän isäntäänsä nähden, yhdistää heidät yhteisessä vastarinnan ajatuksessa *liittoutumaksi*. Liittoutuman tarkoitus on aina kaksinainen: lopettaa työläisten keskinäinen kilpailu, jotta he voisivat yhdessä kilpailla kapitalistia vastaan. Jos kohta vastarinnan ajatuksessa ensimmäisenä tarkoituksena oli vain palkan suojeleminen, niin myöhemmin, sitä mukaa kuin ajatus työläisten

hillitsemisestä liittää yhteen kapitalistit, muovautuvat alkujaan erilliset liittoutumat ryhmiksi ja työläisille käy liittojensa suojeleminen pysyvästi yhtynyttä pääomaa vastaan välttämättömäksi kuin palkan suojeleminen... Päästyään tähän pisteeseen liittoutuminen saa poliittisen luonteen" (Marx 1971, 185-186).

Työläisten ja pääoman voimat ovat luonteeltaan varsin erilaiset: "pääoma on keskittynyt yhteiskunnallinen voima... työläisten sosiaalinen voima on ainoastaan heidän monilukuisuudessaan. Heidän hajanaisuutensa tekee kuitenkin tyhjäksi heidän määrällisen ylivoimansa. Työläisten hajanaisuus syntyy ja säilyy heidän väistämättömän keskinäisen kilpailunsa seurauksena" (Marx e. v. d. 71). *Työläisten intressiliittoutuman muodostaminen on välttämätöntä: työläisten kilpailu tuottaa oman negaationsa (Engels 1974d, 436). Vain liittoutumalla yhteisen intressin taakse kukin työvoimatavaran myyjä voi saada oman erityisintressinsä toteutetuksi ja työväenluokka tätä kautta kokonaisuudessaan saada työvoimatavaransa arvoa osapuulleen vastaavan hinnan. Tässä suhteessa kapitalistiluokan sisäiset ristiriidat eroavat ratkaisevasti työväenluokasta: kapitalisteille ainoa tapa saavuttaa erityisintressi (ylimääräisvoiton tai lisäarvon tavoittelu) on käyttää hyödyksi keskinäistä kilpailua; työläisillä päinvastoin erityisintressien realisointi edellyttää keskinäisen kilpailun ylittävää liittoutumista (ks. Neuendorf 1973, 123-125; Hund 1981, 44-45). Tämä muodostaa Marxin ja Engelsin tulkinnassa työväenluokan organisoitumisen välttämättömyyden perustan. Siinä taloudellinen ja poliittinen momentti ovat vuorovaikutussuhteisina 'mukana' alusta pitäen. Poliittinen momentti ei tämän tulkinnan mukaan liity vasta luokan liittoutumisen vaiheessa toimintaan, vaan on tuon liittoutumisen yhtenä keskeisenä, vaikka keskeneräisenäkin momenttina olennainen osa yhdistymistä.*

4.1.2. Luokkien väliset intressin muotoilemisen erot

Yksi sosiologisen pluralismiteorian puutteista on se, että siinä ei ole tutkittu eri luokkien ja ryhmien 'kollektiivisen toiminnan logiikkojen' välisiä eroja (ks. Offe & Wiesenthal 1979). *Offen* ja *Wiesenthalin* mukaan siinä pidetään intressiryhmää luokkaneutraalina kollektiivisen toiminnan *muotona*, joka voidaan täyttää millä tahansa heterogeenisillä intresseillä. Näin tehtäessä katkaistaan luokan ja organisaation välinen yhteys, jonka tutkimisen avulla voitaisiin osoittaa itse kollektiivisen toiminnan luokkaspesifit piirteet ja niihin kytkeytyvät herruussuhteet. Offe ja Wiesenthal

pyrkivät analysoimaan niitä "eri funktioita, joita muodollisen yhteenliittymisen käytäntö toteuttaa työn ja pääoman kannalta; ja spesifimmin selvittämään sen, millä tavalla kumpikin kahdesta onnistuu saamaan valtaa organisoitumisen avulla" (1979, 72). Tämä tehtävä vaatii tarkastelun laajentamista itse yhteenliittymistä (laajasti ymmärretyn) luokkakontekstin suuntaan, yhteenliittymisen 'syöte-tekijän' huomioon ottamista (mitä organisoidaan). Näin tehtäessä luokkakontekstin 'syöte-tekijät' nähdään luokkayhteenliittymien eri tyyppien sisäisen prosessin päädeterminanteina.

Edellisessä (4.1.1.) jaksossa käsiteltiin abstraktilla tasolla luokkien yhteisintressien muotoilemisen vaikeutta lähtemällä liikkeelle keskenään konfliktisuhteessa olevista yhtenäistämistä vaativista erityisintresseistä. Tämä tärkeä tehtävä muodostaa kuitenkin vain yhden aspektin luokkaintressien konstituoitumisen kokonaisuudessa. Työvoiman intressi- ja yhteenliittymisongelma juontaa juurensa niistä erityispiirteistä, joita sillä on tuotantoprosessin kokonaisuudessa. Ensiksikin työväenluokan yhteenliittymät/yhdistykset ovat luonteeltaan 'toisen asteen' organisoijia, sillä 'primäärisen organisoinnin' suorittaa pääoma. Toiseksi työvoiman kokonaisuuteen liittyy se, ettei työtä voida irrottaa työvoiman fyysisestä kantajasta, vaan se säilyy väistämättä aina työläisen fyysisen kontrollin alaisena eli sen yksilöllisyys säilyy. Huolimatta siitä, että erityisintressit jo aikaisemmin käsitellyllä tavalla jakavat myös kapitalistien luokkaa (pääoman eri kokoluokat, toimialat ja sektorit sekä erityisintressin toteutuminen vain kilpailun kautta), pääoma työvoimatavaran vastakohtiona on Offen ja Wiesenthalin mukaan 'likvidissä' muodossa ja sellaisena organisoitunut alusta pitäen. Tässä suhteessa tarkastelu noudattaa tarkasti *Engelsin* muotoiluja:

"Kapitalistit ovat aina organisoituneita. Useimmissa tapauksissa he eivät tarvitse mitään formaalia yhdistystä (Verband), mitään sääntöjä, mitään toimihenkilöitä etc. Heidän työläisiin verrattuna pienempi lukumääränsä, se asiantila, että he muodostavat erityisen luokan, alinomainen yhteiskunnallinen ja seurallinen keskinäinen vuorovaikutus tekevät siitä kaikesta tarpeettoman; vasta myöhemmin, kun teollisuudenhaarasta tulee jollain alueella hallitseva... tulee kapitalistien ammattiliitosta välttämätön. Työläiset sitä vastoin eivät voi alusta pitäen tulla toimeen ilman vahvaa organisaatiota, jolla on päätetyt säännöt, organisaatiota, joka toimihenkilöiden ja komiteoiden kautta välittää heidän vaikutuksensa (1974e, 256).

Engelsin mukaan työläiset ovat ilman intressiyhteenliittymiään kilpailun, hajanaisuutensa ja vuorovaikutuksensa riittämättömyyden vuoksi avuttomia. Kun työläisillä on vain yksi keino intressiensä ajamiseen, yhteenliittyminen, tarjoutuu kapitalisteille useita kollektiivisen toiminnan muotoja: yritys, epävirallinen yhteistyö ja varsinaiset 'ammattilliset yhteenliittymät' (vrt. emt.; Offe & Wiesenthal 1979, 74-75, 110). Samaan seikkaan kiinnittivät huomiota myös nk. machiavelliläiset teoreetikot. Esimerkiksi *Moscan* keskeinen idea, jolla hän perusteli hallitsevan luokan dominoivaa asemaa, oli sen ylivoimaisuus pienuutensa ja siitä johtuvan organisoituneisuutensa perusteella (Mosca 1939; Burnham 1943, 93-128). Saman totesi formaalisti myös *Simmel*, jonka mukaan ryhmäkoon kasvaessa yhdistävät tekijät vähenevät: hyvin suurissa ryhmissä yhdistävä side on pienin yhteinen nimittäjä (ks. Coser 1956, 144). Osittain tämän ominaisuuden perustalta myöskin *Bourdieu* on muodostanut 'sosiaalisen pääoman' käsitteensä (ks. 1983b). Toisin sanoen tuotantolaitosten omistajat omaavat ylivoimaisen sosiaalisen paaoman luokkana verrattuna työvoimatavaran myyjiin tarkastelulla organisatorisen kamppailun 'kentällä'.

Itse asiassa edellä mainitusta työläisen kaksoisluonteesta - samalla työvoimatavaran vaihdon objekti ja subjekti - seuraa se, että työvoimaan sisältyy huomattavasti laajempi intressien ja tarpeiden kirjo kuin pääoman ruumiillistumiin, kapitalisteihin. Kun jälkimmäiset voivat tyydyttää huomattavan osan tarpeistaan suuressa määrin riippumatta 'työroolistaan', toimimisestaan kapitalisteina, työläisten työvoimatavaran vaihtoon sisältyy materiaalien palkintojen ohella lukuisia tarpeita ja intressejä, joita ei voida mitata: terveyteen, työn tyydyttävyyteen, vapaa-aikaan, perheen uusintamiseen ja seksuaaliteettiin, työn jatkuvuuteen ja turvallisuuteen jne. liittyviä. Kaikki taloudelliset, sosiaaliset, poliittiset ja sosiaalipsykologiset intressimomentit on suhteutettava kokonaisstrategian tai yhteisintressin muotoutumisprosessiin, missä yhteistä mittapuuta niiden painottamiselle ei voida löytää mistään objektiivisista rakenteista. Koska niillä ei ole yhteistä nimittäjää, niiden yhdistäminen yhdeksi optiimivaatimusten tai toimintataktiikoiden suunnaksi on hyvin vaikeaa (vrt. palkankorotukset työn jatkuvuus - työsuojelu - vapaa-aika) (ks. myös Paris 1984, 108- Deppe 1981a, 116-). Tämän ongelman tärkeys ja se tosiasia, että se on usein marxilaisessa intressiteoretisoinnissa joko unohdettu tyypistämällä intressit taloudelliseen johtamiseen tai rajoittamalla

muutoin kehityksen taloudelliseen puoleen abstraktina prosessina, on saanut eräät työväenliikettä arkipäivän kokemuksista ja konkreettisista yksilöistä käsin tarkastelevat tutkijat asettamaan koko 'proletariaatin' käsitteen kyseenalaiseksi. Erimerkiksi *Fassler* vaatii työväenliikkeen tutkimuksen lähtökohdaksi työntekijöiden konkreettiset arkikokemukset:

"Ilman apriorisoivaa käsitystä kehityksestä jaa olemuksesta jäljelle vain konkreettinen historia. Toisella tavalla käytettynä jaa 'rajaluokasta' proletariaatti, joka poliittisessa liikkeessä täyttää todelliset tarpeensa (H. Marcuse), jäljelle konkreettinen työläisväestö. 'Proletariaatti' historiallisena subjektina tai olemuksen lopullisen toteuttamisen metaforana jää sivuun" (1979, 34).

Samanhenkisesti myös *Negt* kritisoi työväenliikettä ja sen teoreetik-koja siitä, että niitä yksilöitä, jotka muodostavat työväenpuolueet ja muut yhteenliittymät on käsitelty "kokonaisina... sosialidemokraatteina, kommunisteina, luokkatietoisina proletaareina..., kun taas heidän spesifit intressinsä - asuminen, lastenkasvatus, seksuaaliteetti, työ, vapaa-aika - jäävät kehittymättömiksi, hajanaisiksi tai organisoidaan eräällä tavalla ylhäältäpäin" (*Negt* 1976, 308). *Negtin* kritiikin kohteena on siis, että se mikä on hajanaista ja spontaanisti spesifiä ja eriytynttä esitetään yhte-näisenä ja saa sellaisena byrokraattisen edustuksen erilaisissa organisaatioissa (ks. emt. 182-227; 300-312; 446-460). Reichin tuotannosta argumentteja saaneessa työväenorganisaatiomuotojen kritiikissä on päädytty samansuuntaisiin huomautuksiin (ks. Paris 1984).

Tämän ongelman ratkaisemiseksi tarvittavia välineitä tarjoavat yhtäällä luokkahistorian tutkimus, toisaalla luokkateoreettinen tutkimus, missä luokkien muodostusta tarkastellaan 'taisteluna luokista'. Esimerkiksi historioitsija *Zwahr* on korostanut, kuinka välttämätöntä työväenluokan muotoutumisen tutkimisessa on ottaa taloudellisen momentin (sosioekonomiset luokkamääreet ja pirstoutumisen voittamistendenssit jne.) ohella huomioon myös luokan sosiaalinen ja poliittis-ideologinen muotoutuminen (1980a; 1980b; 1980c). Nämä momentit yhdessä auttavat muodostamaan kuvan konkreettisesta luokasta, joka syntyy yksilöiden toiminnan, perheenmuodostuksen, alueellisen liikkuvuuden jne. välittämänä. Prosessiin vaikuttavat myös kulttuuriset tekijät niin lähtöyhteisöjen piirteiden jatkuvuuden kuin uuden syntymässä olevan yhteisönkin muodossa (esim. työväenkulttuuri, -kaupunginosat jne.). Poliittis-ideologinen muotoutu-

misprosessi korostaa käsitystä, jonka mukaan ihmisten tietoisuus, poliittinen organisoituminen jne. vaikuttaa intressiasemien konkreettiseen muotoutumiseen. Koska luokan muotoutuminen ei tapahdu neutraalissa tyhjiössä, vaan on myös toisten luokkien 'kiinnostuksen' (intressin) kohteena, sitä on siksi tarkasteltava 'taisteluna luokista' ja intressiasemista (ks. Przeworski 1977; 1985). Työväenluokan kohdalla viime kädessä on siis kysymys siitä, miten tuotantovälineistä erotetut yksilöt (=abstraktein luokkamääritys) edellä käsiteltyjen prosessien kautta ryhmittyvät 'todelliseksi' luokaksi, 'proletariaatiksi' ja sitä pienemmiksi intressiryhmiksi.

Näistä kaikista momenteista (joihin lisäksi kuuluvat taloudellisen kehityksen epätasaisuudesta jne. johtuvat erot) muodostuu "luokkayhtenäisyys taloudellisten olemassaolon edellytysten, elämäntavan, koulutuksen, kommunikaation ja organisaation ykseydeksi käsitettynä. Samalla... käy selväksi, että Marxille luokkaintressien ykseys, intressien kelpoisiksi tekeminen (Geltendmachung) yleisessä muodossa on *poliittinen kategoria*" (Deppe 1981a, 20-21; korostus/MS)⁴⁸. Se, ettei työväenluokan intressien muodostuminen ole 'rationaalisesti' johdettavissa 'päämäärärationaalisuuden' imperatiiveista kokonaisjärjestelmän eri markkinoilla enempää kuin pääomasuhteen taloudellisista välttämättömyyksistä, ei merkitse intressien häviämistä, vaan korostaa tarvetta tarkastella konkreettisemmin intressien muotoutumisen erilaisia 'logiikkoja' eri luokissa.

Hieman yksinkertaistaen (vrt. mitä edellä on todettu kapitalistien intressien ristiriidoista) ja yksipuolistaen, Offe ja Wiesenthal toteavat *pääoman kollektiivisen toiminnan logiikan* ja yhteisintressien muotoutumisen luonteeltaan *monologiseksi*: siinä ei tarvitse ottaa huomioon jäsenistön yhteensopimattomien tarpeiden (esim. virkistäytyminen, perhesuhteet, terveys, turvallisuus jne.) kokonaisuutta, vaan siinä voi vallita Weberin mainitsema 'kühle Sachlichkeit', rationaalinen laskelmointi. Ideaalitapauksessa lähes kaikki kysymykset voidaan redusoida periaatteessa odotettavissa olevien menojen ja tulojen yksiselitteisiksi mittareiksi. Optimoinnin ongelman useimmiten voivat hoitaa palkatut asiantuntijat (1979, 75). Jäsenten ei tarvitse neuvotella toistensa kanssa tietääkseen, mikä heidän 'tosi' intressinsä on; muut sosiaaliset suhteet ja etujen selkeys huolehtivat siitä. Tämä ei sulje pois poliittisen strategian muotoilun ja hegemonisen blokin muodostamisen ongelmia.

Toisin on työväenluokan intressin ja kollektiivisen strategian muotoilemisen laita: luokkadifferentiaation (ks. Offe 1975a, 154-) lisäksi työväenluokan päätöksenteon kollektiivista prosessia vaikeuttaa myös palkkatyön ja pääoman suhteen epäsymmetrisyys. Kapitalistien mahdollisuudet kontrolloida tuotantoprosessia ovat selvästi paremmat ja sisältävät useampia valintamahdollisuuksia (mm. mahdollisuuden vähentää elävän työn osuutta kuolleeseen työhön verrattuna). Työväenluokka taas on riippuvainen yksinomaisesti pääomasta, primääristä organisoijastaan ja joutuu näin ollen ottamaan toiminnassaan huomioon myös pääoman edut (Offe & Wiesenthal 1979, 76). Kun tähän lisätään edellä mainittu työväenluokan intressien ja tarpeiden monimutkaisen kokonaisuuden tosiasia, käy ymmärrettäväksi, mitä kirjoittajat tarkoittavat määrittäessään *työväenluokan kollektiivisen toiminnan* luonteen *dialogiseksi*: se riippuu intressin käsittelemisestä yhteistyön, vuorovaikutusprosessissa tapahtuvan keskustelun, kollektiivisen tiedostamisprosessin kautta. Työväenluokan intressien määrittely on tämän vuoksi jatkuvasti ristipaineiden alainen. Kansalaisyhteiskunnan ja politiikan sfäärit eivät myöskään ole toisistaan riippumattomia ja erillisiä, vaan välittömässä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Tämän vuoksi intressien tiedostamisen ongelmat pyrkivät välittymään kansalaisyhteiskunnasta poliittisiin organisaatioihin (ks. Offe & Wiesenthal 1979, 89-92). Organisaatiokäytäntöjen erot ovat siten joko luokkarakenteellisen perustan ilmausta tai reaktiota intressien asymmetriseen vääristymiseen.

Intressien tiedostumisprosessi vääristyy Offen ja Wiesenthalin mukaan näistä syistä eri tavalla eri luokissa: hämärtyminen, vieraantuminen, mystifikaatio ja fetisismi vaikuttavat välittömästi työväenluokan tietoisuuteen, kuten riisto ja tavaramuoto työvoiman materiaalisiin ja sosiaalisiin elinolosuhteisiin (emt. 91-93). Pääoman intressit ovat yksiselitteisempiä, ristiriidattomampia, mihin edellä esitettyjen lisäksi on useita muita syitä: (1) Ensiksikin nämä intressit on yhteiskunnassa hyväksytty yleisesti ja keskeiset poliittiset ym. instituutiot tukevat niitä. (2) Toiseksi intressit ovat usein edellä esitetyllä tavalla monologisia, ne eivät edellytä välttämättä jäsenten välisiä mutkikkaita konsultaatioita jne. (3) Intressien vaatima tarkistus tai korjaus tapahtuu nopeammin ja vaivattomammin, virheet näkyvät helpommin. (4) Koska useimmat hallitsevista käsityksistä ja ideologioista ovat ainakin osittain 'kapitalistisia', palkkatyön intressimuodostukselle asettuu suurempia vaatimuksia (kommuni-

kaatio, tutkimus jne.) hahmotella vaihtoehtoisia intressejä. Liberalismin toimintatapa vastustaa dialogista organisaatiomallia, joka on palkkatyön intressien muotoilemisen ainoa mahdollisuus (Offe & Wiesenthal 1979, 91-92). Vallitseva poliittinen järjestelmä ja siihen liittyvät 'kaupankäynnin' (bargaining) mekanismit ovat vahvistamassa myöskin työväenluokkaisissa järjestöissä monologista intressien ja strategioiden määrittämisen mallia. Tämä ilmenee liikkeen päämäärä/keinot -suhteen nurinkääntymistendensseinä organisaatioissa niiden institutionalisoituessa (vrt. Michels, Weber: oligarkia- ja byrokraatia-tendenssien luonnehdinnat; ks. 2.2.3.1. ja 4.2.) (dialoginen malli taas edellyttää liikemuodon korostumista), välittömien, lyhyen tähtäimen toimenpiteiden korostuessa sekä rekrytoinnin ja mobiilisoinnin kvantitatiivisten kriteerien yleistyessä (ks. emt. 99-103; Abercrombie & Urry 1983, 135-136). *Mikäli pidetään Offen ja Wiesenthalin esitystä luokkien kollektiivisen toiminnan eroista oikeansuuntaisena, nähdään selvästi, mikä merkitys päämäärärationaalisuutta tavoittelevalla monologisella mallilla ja siihen liittyvällä korporatistiseen koneistoon mukautumisella on eri luokille: malli vastaa pääoman vakäntunutta toiminnan muotoa, palkkatyön osalta se merkitsee ainoan intressien muotoutumisen 'adekvaatin' mallin, dialogisen keskustelun ja demokratian syrjäytymistä 'vieraan', byrokratisoitumista merkitsevän mallin tieltä ja näin vääristymisen uusien lähteiden mukaantuloa intressien muotoutumisprosessiin.*

Taloudellisen konfliktin alueella kollektiivisen toiminnan institutionaaliset muodot otetaan annettuina ja niitä kunnioitetaan molemmin puolin: intressiristiriita on varsin selvä, esimerkiksi ammattiliittojen ja pääomaa edustavien järjestöjen neuvotellessa palkoista, ts. palkan ja työvoiman arvon keskinäisyydestä. Poliittisen konfliktin alueilla, 'kentillä' intressistrategioiden muotoilun prosessi on mutkikkaampi. Nyt poliittinen kamppailu sisältää kaksi 'rintamaa': yhtäältä kamppailun työväenluokan ja porvariston (yksinkertaistetussa asetelmassa) välillä ja toisaalta kamppailut työväenluokan (ja mahdollisesti myös porvariston) sisällä. Tämä synnyttää jatkuvia ristiriitoja organisaatiokäytännöissä johdon pyrkiessä soveltamaan myös työväenjärjestöjen sisäiseen 'diskurssiin' monologista, byokraattista intressistrategian muotoilemisen mallia (1979, 98-101). Olennaista on, että se mikä sopii 'työmarkkinajärjestöjen' välisiin tai pääoman organisaatioiden sisäisiin käytäntöihin ei sovi työväenluokan organisaatioiden sisäiseen päätöksentekoon aikaisemmin käsitellyn intres-

sien tai strategioiden kollektiivisen, dialogisen luonteen vuoksi. Tämä 'dialogisen kooperaation' (luokan sisällä) ja 'monologisen konfliktin' (luokkien välillä) yhdistäminen juuri on politiikan alueen keskeinen prosessi. Se tulee yhä monimutkaisemmaksi, jos mukaan otetaan 'pääluokkien' lisäksi erilaiset 'väliluokat', luokkafraktiot ja kerrostumat.

'Keskiluokkien' kohdalla intressien vääristymiseen on suuremmat mahdollisuudet kuin pääoman ja palkkatyön kohdalla, toteavat *Abercrombie* ja *Urry* 'keskiluokkia' käsittelevässä tutkimuksessaan (1983, 137). Edellä vertaillusta kahdesta mallista dialogisen muotoutuminen 'keskiluokkaisten' organisoitumisen tavaksi näyttää kirjoittajien mukaan todennäköisemmältä ei-luokkaryhmissä, erityisesti rotuun tai (sosiaaliseen) sukupuoleen perustuvissa ryhmissä. Sen sijaan hallitseva organisoitumismuoto on kehitymässä monologiseen suuntaan. Tähän vaikuttavat ennen muuta seuraavat 'keskiluokkien' kasvun vaikutukset: (a) kansalaisyhteiskunnan moninaisuuden lisääntyminen, (b) luokista riippuvaisten vertikaalisten organisoitumistendenssien vähentyminen, (c) edustuksellisten järjestelmien kehittyminen ja monologisen mallin soveltuminen ko. kokonaisuuteen (ks. *Abercrombie & Urry* 1983, 138-142). Palkkatyöntekijöiden ryhmittymien keskinäiset kiistat lisäksi vaikuttavat kirjoittajien mukaan monologisen organisaatiomallin lisääntymiseen sekä työväenluokan että 'keskiluokkien' intressien muotoilun tapaan (emt. 146-147).

Tässä en käsittele laajemmin 'keskiluokan' ongelmaa tai kysymystä siitä, onko ko. ryhmän kohdalla kysymys luokasta (ks. esim. *Abercrombie & Urry* 1983; *Luokkaprojekti* 1984; *Uusitalo* 1985). Luvun kannalta olennaiseen seikkaan on kiinnittänyt huomiota *Przeworski* (1985) todettaessaan, että keskiluokkien ja työväenluokan välisessä 'rajanvedossa' voidaan nähdä yksi ilmaus taistelusta luokista, ts. siitä, miten abstraktilla tuotantosuhteiden tasolla määritellyt luokkayksilöt todellisuudessa ryhmittyvät konkreettisiksi luokkam muodostelmiksi (ks. luku 5.).

4.2. Organisaatio ja intressit

Kun edellisessä jaksossa tarkasteltiin prosessia, jossa intressi muotoutuu konkreettisista 'elementeistä', tässä tarkastellaan ensiksikin mitä organisoitumisprosessi edellyttää intressiltä ja toiseksi, millä tavalla organisoituminen 'uhkaa' muuntaa 'alkuperäistä' intressiä eli ulotetaan 'taistelu

intresseistä' intressiyhteenlittymien sisälle. Tässä jaksossa liikutaan niiden intressien alueella, joita Offea seuraamalla voidaan nimittää 'organisoitumiskykyisiksi'. Ne ovat toisin sanoen läpäisseet (enemmän tai vähemmän vääristyneinä tai adekvaatin muodon saaneina) 'artikulaatiosuodattimen'. Organisoitumiskykyisiä ovat ne intressit, jotka pystyvät mobiilisoimaan riittävän laajasti niitä materiaalisia ja motivaatioon liittyviä resursseja, joita vaaditaan organisaation muodostamiseen ja vakiinnuttamiseen. Tämä tavallisesti edellyttää sitä, että intressillä on sellainen ankkuroitumisryhmä, joka pystyy toteuttamaan em. mobilisaation. Intressien on oltava riittävän aktuaalisia, tärkeitä ja erityisiä (Offe 1975a, 145-146; ks. myös Forsthoff 1960; J. Weber 1980, 192). Jos tarkastellaan sellaisia yhdistyksiä, joilla on ollut suuri historiallinen merkitys eri yhteiskuntaelämän alueilla, voidaan todeta niiden synnyn yleensä tapahtuneen yhteiskunnallisten liikkeiden kehityksen momenttina. Esimerkin tarjoaa oman maamme yhdistysverkon kehitys viime vuosisadan jälkipuoliskon ja kuluvan vuosisadan ensimmäisen neljänneksen aikana. Kansallisen liikkeen kehittymisen myötä kohosi maamme nopeasti sivistykselliskulttuuristen (SKS, KVS, kansan- ja työväenopistojen verkosto, nuorisoseurat, kirjastot, eri taiteenalojen yhdistykset kuten kuorot ja näyttämöt), taloudellisten, ammatillisten ja työhön liittyvien (maamiesseurat, ammattiyhdistysliike, eläinhoitoyhdistykset, osuustoimintaliikkeen organisaatiot, marttaseurat), poliittisten ja poliittista relevanssia omaavien yhdistysten kokonaisuus sekä vapaa-aikaan ja harrastustoimintaan liittyvien yhdistysten kokonaisuus (urheiluseurat jne.).

Weberin ohella *Michels* (kuten luvussa 2.2.3.1. jo todettiin) muotoili yhdistysten/organisaatioiden ja yhteiskunnallisen liikkeen ongelmallisen suhteen paradigmaattisella tavalla. Michelsin organisaatioteorian keskeiset rakenneosat on ammennettu yhtäältä 1800-luvun loppupuolen joukkopsykologiasta (LeBon, Tarde) ja ihmisten psyykkisiä eroja pohtineesta antropologiasta (Niceforo) (mm. käsitys ihmisluonnossa vaikuttavista, ihmisten kesken epätasaisesti jakautuneista johtajuuden ja johdettavuuden tarpeista), toisaalta eliittiteoreetikkojen (Pareto, Mosca) ideoista (käsitys valtaistelun keskeisyydestä, universaalista jaosta pieneen hallitsevaan vähemmistöön ja suureen hallittuun enemmistöön, joita ohjaavat erilaiset voimat; käsitys kehityksen syklisyydestä, nousun ja rappion toistuvuudesta). Tähän kontekstiin asettuu Michelsillä Rousseau'n 'Yhteiskuntasopimuksesta' tuttu käsitys välittömästä demokratiasta ja sen mahdollisu-

desta (tai mahdottomuudesta)⁴⁹: Michelsin pääteoksen (Michels 1966, 366) johtopäätösluvun tunnuksena toimii katkelma Rousseaulta. Siinä esitetään välittömän ja luovuttamattoman demokratian ihanne ja jatketaan: "On vastoin luonnon järjestystä suuren joukon hallita ja pienen olla hallittavana" (Rousseau (1768) 1918, 113; Michels 1966, 366). Rousseau mukaan käytettäessä demokratian tiukkaa määritelmää todetaan, ettei "ole milloinkaan ollut olemassa todellista kansanvaltaa eikä tule milloinkaan olemaankaan" (Rousseau 1918, 113). Se edellyttäisi yksikön pientä kokoa, asioiden yksinkertaisuutta (voitaisiin hallita välittömällä demokraattisella päätöksenteolla) ja luokkien sekä varallisuuksien tasa-arvoa, mikä samalla muodostaisi vallan tasa-arvon välttämättömän perustan (emt. 114). "Jos olisi olemassa jumalten muodostama kansa, niin hallitsisi se itseään kansanvaltaisesti. Niin täydellinen hallitus ei sovellu ihmisille" (emt. 115). Demokratian ideaan kuuluu kansan tahdon ja ylimmän vallan luovuttamattomuus, siksi niitä ei voida myöskään edustaa: vallan olemuksena on yhteistahto ja "tahtoahan ei käy edustaminen". Kansan edusmiehet valtiopäivillä eivät voi olla kansan edustajia, ainoastaan sen toimimiehiä; he eivät voi päättää mitään lopullisesti (emt. 153-154). Edustuksen järjestelmä sulkee pois vapauden ja demokratian: nykyajan kansat maksavat orjien vapauden omalla vapaudellaan; edustajia valitsemalla kansa luopuu omasta vapaudestaan. "Missä on edustettu läsnä, siinä ei ole enää edustajaa" (emt. 156, 150). Rousseau johtaa demokratian vähenemisen yksikön koon kasvusta: "mitä enemmän valtio suurenee, sitä enemmän täytyy hallituksen supistua, niin että päälliköiden lukumäärä vähenee sitä mukaa kuin kansan lukumäärä kasvaa" (emt. 110).

Michels hyväksyy nämä kaikki Rousseauin käsitykset omikseen, itse asiassa 'oligarkian rautainen laki' on rakennettu niille. Michelsin 'puolue-sosiologian' jännite muodostuu juuri rousseaulaisen 'välittömän demokratian' idean ja sitä vastaamattoman todellisuuden rinnastamisesta⁵⁰ Michelsin tarkastelutapa on näennäisesti historiallinen. Hän tarkastelee organisoitumisprosessia yhteiskunnallisten liikkeiden kehityksen momenttina. Tarkastelun historiallisuuden näennäisyys käy ilmi siitä, että Michelsillä muoto alistaa niin sisällön kuin historiallisuudenkin. Kaikki nuoret yhteiskunnalliset liikkeet (Michels tarkastelee aikansa 'demokraattisimpia' liikkeitä, sulkee eksplisiittisesti aristokraattiset liikkeet tutkimuksensa ulkopuolelle) esittäytyvät demokraattisina liikkeinä ja suuntaavat kritiikkinsä aikansa kaikkinaista oligarkkisuutta vastaan. Tavoitteena on vapau-

tuminen vähemmistön tyranniasta ja epäoikeutetun hallintavallan korvaaminen oikeutetulla⁵¹. Ensinnuori porvaristo kävi suurta taisteluaan aatelien vastaan tasa-arvoisuuden, vapauden ja veljeyden tunnuksineen, myöhemmin ja edelleen Michelsin aikana työväenliike tähtäsi luokattomaan, humanisuuteen ja veljeyteen perustuvaan yhteiskuntaan (ks. Michels 1909, 230). Porvarillisen liikkeen kehitys johti entistä täydellisemmän harvainvallan pystyttämiseen; konservatiivisissa puolueissa demokratiasta puhutaankin enää korkeintaan vaalien alla, muutoin niiden rakennetta vastaa puolueiden oligarkkinen toimintatapa (1908, 88; 1966, 50). Aristokraattiset hallitsemisen muodot pyrkivät kuitenkin valtaan ohjelmallisesti antiaristokraattisimmassakin ja demokraattisimmassakin liikkeissä, myös työväenliikkeessä (1909, 231; 1908, 109). Michelsin tunnettu kysymys kuuluu: miten tämä on mahdollista ja selitettävissä? Demokraattisimpien liikkeiden oligarkkisyyden osoittaminen merkitsisi vahvinta todistusta oligarkiatendenssin lakiluonteisuudesta (1909, 230; 1966, 50).

Vastauksen etsimisen Michels aloittaa muotoilemalla yhdistystutkimuksen paradigmaattisen paradoksin: *modernissa yhteiskunnassa yhteiskunnallisen liikkeen ajamien päämäärien ja intressien toteuttaminen ja pysyvien tulosten saavuttaminen on mahdotonta ilman toimintakykyisen organisaation luomista. Organisaatio on demokratian asiaa ajavien heikkojen välttämätön ase vahvojen lyömiseksi. Se perustuu voimien säästämisen ja keskittämisen periaatteelle ja näin ollen sitä voidaan pitää joukkojen taloudellisen, yhteiskunnallisen ja poliittisen taistelun välttämättömänä edellytyksenä (vrt. Weberin samanlainen käsitys byrokratian rationaalisuudesta ja ylivoimaisesta tehokkuudesta: ks. 2.2.3.1). Organisoituminen kuitenkin on kohtalokasta liikkeen tavoitteiden ja demokraattisuuden kannalta: organisoitumiseen liittyvä sisäisen työnjaon kehittyminen johtaa väistämättä oligarkkisen rakenteen syntymiseen ja jähmettymiseen organisaation toimintaa hallitsevaksi mekanismiksi. Organisaation koon kasvu ja eriytyminen vaativat johtajuuden tehtävien eriyttämistä. Tämä tapahtuu aluksi spontaanisti taipumusten perusteella, tehtävät ovat sivutoimisia ja palkattomia. Mutta kerran synnyttyään johtajuus muuttuu pian ammattimaiseen suuntaan, vakiinnuttaa johtajiston aseman ja tekee sen 'korvaamattomaksi' jäsenistölle. Jäsenistön, sen intressien toteuttamisen ja johtajiston suhde muuttuu syvällisesti: kun johtajat alussa olivat jäsenistön palvelijoita ja organisaatio keino päämääriin, muuttuu suhde johtajiston aseman ja oligarkkisten rakenteiden vakiinnuttua päinvastaiseksi. Organi-*

saatiosta tulee päämäärä sinänsä, jonka avulla johtajat pitävät yllä heruuttaan valitsijoihinsa, edustajat edustettuihin nähden, se alkaa toteuttaa yhteisten intressien sijasta johtajiston erityisintressejä. Keskeiseksi tavoitteeksi tulee organisaatiota uhkaavien muutostendenssien torjuminen. Tällä tavalla *organisaatio muuttuu demokraattista tietä konservatiiviseksi voimaksi, työläiset "luovat omin käsin uudet herrat" itselleen (Michels 1909, 236). Hallitsevan järjestelmän sääntöihin ja lakeihin sopeutuminen merkitsee samalla sitä, että organisaatio muuttuu valtion organisaation "tehottomaksi ja miniatyyriseksi jäljennökseksi" (1966, 335; ks. myös 1909).*

'Oligarkian rautaista lakiaan' Michels pyrki perustelemaan kolmenlaisilla tekijöillä (1) ihmisluontoon liittyvillä ikuisilla ominaisuuksilla (joukkojen kyvyttömyys ja apaattisuus, johtajien kyvykkyys ja korvaamattomuus, joukkojen johdetuksitulemisen vietti); (2) poliittisen taistelun luonteella, joka kompleksisessa suurten ihmisjoukkojen kansoittamassa yhteiskunnassa edellyttää organisoitumista; (3) organisaation luonteella (organisaation immanentit tekniset ja taktiset välttämättömyydet) (ks. esim. 1966, 6- ; 1926; 331- jne.) Tämän lain muotoilu merkitsi Michelsin yleisen lähestymistavan ja suhtautumistavan muutosta, missä alkoi rousseaulaisen demokratia-teorian ja siitä lähtevän kritiikin tilalle astua reaktionäärinen massapsykologian ja eliittiteorian painotus. Vuosisadan ensimmäisellä kymmenellä Michels vielä peräsi demokratian mahdollisuutta ja korosti sen toivottavuutta demokraattisissa järjestöissä. Joukkojen 'kyvyttömyyden' oloissa demokratiassa vaikutti kaksi tendenssiä: yhtäältä demokratian ideologinen tendenssi kohti kriittisyyttä ja olosuhteiden hallintaa, toisaalta sen tehokas vastatendenssi, jonka suuntana oli monimutkaisempi ja eriytyneempi organisaatioiden kehitys ja jossa järjestötoiminta perustui harvojen pätevyyteen ja kyvykkyYTEEN. Tästä käsin Michels määritteli sosiologisen tutkimuksen ja poliittisen kasvatuksen "suureksi tehtäväksi... kohottaa joukkojen intellektuaalista tasoa niin että ne pystyisivät, mahdollisen rajoissa, vastustamaan työväenliikkeen oligarkkisia tendenssejä... (M)ikään muu kuin demokratian oligarkkisten tendenssien vakava ja avoin tutkiminen ei tee meitä kykeneviksi minimoimaan näitä vaaroja, vaikka niitä ei koskaan voidakaan välttää" (1966, 369-370; 1908, 133-134). Myöhemmin Michelsillä painopiste siirtyy oligarkian väistämättömyyden eliittiteoreettiseen korostamiseen, missä yhteydessä tulkintoja voimistavat omakohtaiset pettymykset eurooppalaisesta työväenliikkeestä ja niiden epähistoriallinen yleistäminen⁵².

Beethamin tutkimuksen (1981, 91-99) mukaan Michelsin tuotannon kritiikki voidaan jakaa kahteen pääryhmään. Ensimmäisen, pääasiassa ei-marxilaisen (tai anti-marxilaisen) kritiikin mukaan Michelsin ongelman muotoilukin on virheellinen: kysymys ei ole siitä, että organisaatioissa harjoitettaisiin valtaa—jäsenistön yli, vaan jäsenistön hyväksi. Ei siis vallitse johdon ylivalta, vaan johto räätälöi politiikkansa jäsenistön intressien mukaiseksi. Tämä tarkastelutapa on erityisen tyypillinen sosiologisen pluralismiteorian eräillä edustajilla (ks. jakso 2.2.3.2.). Tähän ryhmään voidaan laskea myöskin eräät Michelsin aikaiset sosialidemokraattisen puolueen teoreetikkojen kritiikit, joissa Michelsin muodollisen metodin virheiden perusteella pyritään osoittamaan (socialidemokraattinen) puolueorganisaation muoto itse asiassa paremmaksi oligarkkisouden (ja vahvojen miesten vallan) esteeksi kuin 'välittömän demokratian' malli (ks. Schifrin 1930; 1931). Toisessa, valtaosaltaan marxilaisessa kritiikin tyypissä katsotaan Michelsin kysymyksenasettelu hedelmälliseksi, mutta hylätään tämän selityskehys liian rajoittavana ja abstraktina, konseptin perspektiivit deterministisen pessimistisinä. Tämän kannan esittivät aikalaiskritiikeissään muun muassa *Mehring* (1914) 1931, 102-), *Lukács* (1928, 309-) ja *Gramsci* ((1929-1935) 1982, 48-). Yksityiskohtaisimmin kritiikin muotoilee Lukács, jonka mukaan Michelsin virheiden perusta on löydettävissä joukkopsykologisten käsitysten hyväksymisestä (Niceforon antropologia). Tämä on syynä siihen, että aikaisemmin luokkataisteluun pohjautuneiden työväenpuolueiden jähmettymistä imperialismien kaudella pidetään seurauksena ihmisluonnon ja -yhteiskuntien ajattomista, universaaleista olemuspiirteistä. Historiallinen dimensio häviää lähes täydellisesti ja olettaen intentionaalisen demokratian mahdottomuudesta astuu demokratian puutteen konkreettisen analyysin tilalle (Lukács 1928, 314; ks. myös Ebbighausen 1969, 38-44). Michelsin puutteellinen historiallis-konkreettinen ote näkyy tutkimusten keskittymisenä etukäteisolettamusten mukaisesti puoluetaitelujen muotoon ja vastaavasti sisällön laiminlyömisestä. Eliittien nousussa Michels näkee aina vain esimerkin eliittien voitosta ja jättää tutkimatta eliittien toiminnan, valintojen jne. rakenteelliset edellytykset. Sekä massan että eliitin kategoria jää liian yksinkertaiseksi ja abstraktiksi, jotta se sellaisenaan voisi toimia puolueiden ja yhdistysten analyysin välineenä (ks. Beetham 1981, 98-99). Vieläpä Michelsin perusidea, liikkeen organisoitumis- ja oligarkisoitumisprosessin teoreettinen tutkiminen osoittautuu näennäishistorialliseksi; itse

asiassa se on pikemminkin systeemiteoreettisen välttämättömyyden prosessimuotoinen kuvaus.

Michels ei kykene ratkaisemaan rousseaulaisten ja elättiteoreettisten lähtökohtiensa välistä ristiriitaa. Samoin hänen esittämänsä 'heikkojen' intressien toteuttamisen paradoksi (tehokkuus vaatii organisoitumista, se puolestaan tekee tavoitteena olevan demokraattisuuden ja tasa-arvoisuuden jo omassa pürissä mahdottomaksi) jää ratkaisematta, koska vastakkainasettelu välittömän demokratian ja organisoitumisen välillä on lään abstrakti monimutkaisen joukkodemokratian olosuhteissa (ks. Siisiäinen 1983). Sama ongelma vaivaa muutakin michelsläistä paradigmaa noudattavaa yhdistystutkimusta.

Yhteiskunnallisten liikkeiden ja organisaatioiden suhteen tutkimisessa Michelsiltä tuttu abstrakti vastakkainasettelu on toistunut lähes identtisenä (ks. Siisiäinen 1983). Sitä on kutsuttu Michels-Weber -paradigmaksi, koska siinä on yhdistetty molempien samansuuntaisia organisaatio- ja herruussuhteiden käsityksiä. Weber tarkasteli liikkeiden organisoitumista (1) 'karisman arkipäiväistymisenä' (Veralltäglicung der Charisma), prosessina, jossa ratkotaan karismaattisen liikkeen jatkuvuuden ja johtajuuden ongelmia (tavallisesti perustajan kuoltua). Tällöin lännessä tavalisin kehityssuunta on kohti rationaalista herruustyyppiä. (2) Toinen liikkeiden tarkasteluaspekti liittyi puolueiden muuttumiseen 'apparaatipuolueiksi' ja maailmankatsomuksellisten elementtien väistymiseen yhdistyksistä välineellisten tekijöiden tieltä (ks. jakso 2.2.3.1.; Weber 1976, 142- 1911). Luonteeltaan vallankumouksellinen liike, mikä Weberin tyypittelyssä tarkoittaa karismaattista liikettä erotukseksi traditionaalisista ja rationaalisista herruustyypeistä, kehittyessään rationaaliseen suuntaan, byrokratisoituaessaan saa asemansa turvaamisesta kiinnostuneen johdon ja joutuu mukautumaan yhteiskunnan hallinnon, oikeudellisten säädösten ja normaalien (rationaalisten) arkipäivän rutiinien vaatimuksiin. Keskeisesti tämä on seurausta välttämättömyydestä alistaa hallinnolliset rutiinit talouden jokapäiväisille vaatimuksille (Weber 1976, 142-).

Yhteiskunnallisten liikkeiden kehityskaaren kuvaukset alan kirjallisuudessa ovat usein edellä esitetyn paradigman kuvitusta. Esimerkiksi King (1956) erottelee yhteiskunnallisten liikkeiden kehityksessä kolme vaihetta: (1) alkuvaiheen, missä kourallinen samoin uskovia työskentelee perustajan muotoileman päämäärän hyväksi; (2) organisoitumisen vaiheen,

missä syntyvät yhdistykset; ja (3) vakiintuneisuuden vaiheen, missä yhdistykset voimistuvat, ammatillistuvat, byrokratisoituvat ja konservatisoituvat (Sills 1968, 367; ks. myös Zald & Ash 1972, 7- ; Szczepański 1970, 464-467). *Sama teoreettinen malli on ollut myöskin nk. uusien yhteiskunnallisten liikkeiden organisoitumisprosessin tarkastelun perustana sekä liikkeitä käsittelevässä teoreettisessa keskustelussa että itse liikkeiden demokratia- ja organisaatio-ongelmien ratkomisessa* (Siisiäinen 1983).

Uusissa yhteiskunnallisissa liikkeissä, erityisesti niiden alkuvaiheessa, on pyritty korostamaan 'profiilien' eroja suhteessa (vasemmisto) puolueisiin. Keskeisimpinä eroina on mainittu mm. liikkeiden torjuva suhtautuminen sisäisiin hierarkioihin, toimeenpanovallan säilyttäminen perustasolla, alistus- ja herruussuhteiden hylkääminen myös välineellisesti käytettyinä (ks. Ullrich 1982, 135-138). Tämä korostaa rousseaulaisen välittömän tai perusdemokratian mallia formaalisen organisoitumismailin vaihtoehdona. Organisaation sisäisen demokratian kysymys on keskeinen ainakin kolmen ongelman vuoksi: (1) Sen toteuttamisesta osaksi riippuu intressin kollektiivinen muotoutuminen ('toden' intressin ongelma). (2) Se vaikuttaa intressin muuntumiseen liikkeen/organisaation käytännössä. (3) Organisaation sisäiset demokratia- ja herruussuhteet ovat yhteydessä yhteiskuntakokonaisuuden herruussuhteisiin ja organisaatioon. Michelsin ohella teoreettista apua haettiin 1960-luvun lopun ja 1970-luvun marxilaisesta (tai marxilaisvaikutteisesta) valtiollistumis- ja parlamentarismikritiikkiin keskittyneestä keskustelusta. Saksan liittotasavallassa keskeiset kannanmuotoilut löytyvät *Agnolin* vuonna 1967 julkaisemasta demokratian muuntumisprosessia käsitelleestä kirjoituksesta (ks. 1974; myös 1983). Agnolin mukaan puolueita uhkaa niiden osallistuessa valtiokoneiston toimintaan muuttuminen kansalaisten suorittaman kontrollin välineistä kansalaisten epäpolitisoitumisen ja näihin itseensä kohdistuvan kontrollin välineiksi. Tämän 'involuutio'-prosessin vaihtoehdoksi Agnoli kehittää 'fundamentaaliopposition' strategian, joka perustuu parlamentissa toimimiseen parlamentarismien sääntöjen murtamiseksi. Tämä edellyttää ei-parlamentaarisen liikkeen tukea, jonka avulla poliittinen konflikti voitaisiin laajentaa johtamiskonfliktista hallitsemistapaa koskevaksi (ks. Agnoli 1974; 1983; Palonen 1983; Siisiäinen 1985b).

Basisdemokratian ratkaisuyritykset eivät poliittisesti kehittyneimmän, Saksan liittotasavallan 'vihreiden' liikkeen kohdalla ole tuoneet yksimie-

lisyyttä liikkeen kannattajien keskuuteen eivätkä myöskään johtaneet abstraktin organisaatioteoreettisen vastakkainasettelun ylittämiseen. Ajattelun taustalla olevan *liikkeiden kehityksen mallin muotoili Rammstedt vuonna 1978 seuraavalla tavalla* (ks. myös Rammstedt 1977, 447-; 1980, 481; Siisiäinen 1982a; 1983): (1) *Yhteiskunnallinen kriisi* laukaisee protestin. --> (2) *Asianosaiset tulevat tietoisiksi* kriisin seurauksista. --> (3) *Kriisin seurauksista propagoidaan*. --> (4) *Jos kriisi jatkuu eikä seurauksia korjata, tyytymättömyys kasvaa* *protesti artikuloidaan* pyrittäessä muistuttamaan hallitsevia näiden poliittisista velvollisuuksista. --> (5) *Konfliktin yleistymistä seuraa sen intensivoituminen* (Valtio joutuu puuttumaan siihen jollain tavalla). --> (6) *Ideologian artikulointi* tapahtuu sisäisen laajentamisen vaiheessa vastauksena kriisin syiden ohjelmallisen selittämisen tarpeeseen. Liike kääntyy 'syyllisiä' rakenteita vastaan. --> (7) *Leviäminen* liittyy liikkeen yritykseen vahvistua, voittaa joukkoja puolelleen. Tähän tarvitaan ideologian lisäksi joukkokommunikaation välineitä. *Tässä vaiheessa tulevat näkyviin myös liikkeen leviämistä rajoittavat tekijät*. --> (8) *Organisoituminen poistaa näistä keskeisen*. Liikkeen laajetessa suora, kaikkien välinen vuorovaikutus käy mahdottomaksi. Muodollisen kommunikaation luomista seuraa väistämättä keskuksen ja periferian ero sekä asiakysymysten hoidossa että paikallisesti. Päämääränasettelujen korostaminen muuttaa liikkeen formaaliseksi organisaatioksi, minkä jäsenyydestä tulee tarkasti säädelty erityisrooli. Tässä vaiheessa *syntyy kommunikaatorakenteen kanssa päällekkäinen sisäinen herruusrakente*. --> (9) *Institutionalisoituminen on liikkeen viimeinen vaihe ja samalla sen loppu liikkeenä*. Kvasiammatillistuneen osan johtama *formaali organisaatio joutuu mukautumaan myöhäiskapitalistisen poliittisen järjestelmän edellyttämään organisatoriseen malliin*: järjestelmätasolla toimenpiteiden aikaansaaminen edellyttää sen toimintasääntöihin mukautumista. Seurauksena on Michelsiltä tuttu paradoksi: voidakseen saada tehokkaasti aikaan vaihtoehtoisia toimenpiteitä järjestelmän hallitseville käytännöille, liikkeet joutuvat alistumaan noille hallitseville käytännöille ja luopumaan vaihtoehtoluonteestaan. Tämän seurauksena 'liikkuva liikkeessä jähmettyy', kun se rutinisoituu tai muuttuu pelkäksi symboliikaksi. Institutionalisoitumalla liike sopeutuu siihen järjestelmään, jonka protestina se syntyi ja jonka se alussa hylkäsi. *Se voi enää protestoida järjestelmää vastaan järjestelmän tarjoamissa muodoissa* (Rammstedt 1978, 138-167; Siisiäinen 1982a, 286-287).

Rammstedt näkee liikkeen kehityksen vääjäämättömänä vaiheesta toiseen etenevänä prosessina, jossa vaihtoehdot ovat: jatkaa seuraavaan vaiheeseen tai kuolla. Käsitys sulkee pois sekä toimivan ja strategisia valintoja tekevän subjektin mahdollisuuden että liikkeen ja organisaatio-rakenteen vuorovaikutusprosessin dialektiikan tarkastelun. Seurauksena oleva kuva organisoitumisen määrällisten piirteiden muuttumisesta laadulliseksi oligarkiksi on hyvin lähellä 'teknologista determinismää'. *Tarkempaa olisi puhua oligarkkisista tendensseistä, ei laista tai universaaleista malleista* (ks. Naschold 1969, 13).

Samankaltainen kritiikki voidaan kohdistaa myös osaan Negtin ja Klugen tuotannosta. Hieman romantisoivissa '*proletaarista julkisuutta*' käsittelevissä esseissään tekijät tarkastelevat työväenyhdistystä Habermasin kuvaamalla porvarillisen julkisuuden rappeutumisen tai uudelleenfeodalisoitumisen kaudella. Tuon aikakauden intressien organisoitumisen muoto on '*porvarillinen ideaaliyhdistys*'. Se on porvarillisen julkisuuden johdonmukainen jäljennös: siinäkin jäsenet eivät toimi itse, vaan johtokunnan kautta:

"Todellisessa kokonaisvaltaisessa elämänyhteydessään, erityisesti tuotantointresseissään, he jäävät yhdistyksen ulkopuolelle, mutta organisoivat siinä *osittaisintressinsä* (kaniininhoidosta urheiluun ja politiikkaan). Yhdistys muodostaa *muodollisen julkisuuden*, missä ei hallitse jäsenten ad hoc syntynyt tahto, vaan muodollisesti kirjattu, yleinen tahdonmuodostus. Vain yhdistysrekisterin kiertotietä tulee jäsenten tahto kaikkia sitovaksi. Jäsenten elämänintressit... ovat liitännäisseikkoja, eivät yhdistyspäämääriä. Tämä yhdistysrakenne on ainoa hiottu, ei-ammattillinen porvarillisen yhteiskunnan organisaatiotapa, lukuunottamatta valtiota ja perhettä (1976, 423).

Työväenyhdistysten kehitys on Negtin ja Klugen mukaan noudatellut vallitsevaa yhdistysoikeudellista muotoa, jolle on tyypillistä rivijäsenten ja johtokunnan välinen ero, tahdon toteaminen vain muodollisten menettelytapojen kautta, johdon kollegiaalisuus mutta yhdistyksestä puuttuva kollektiivisuus ja yhteistyö (emt. 423). Spontaanin itseorganisoituvuuden elementin katoaminen tyypistää organisaation roolin byrokraattisen valvojan ja kurinpitäjän rooliksi. Tällaiset puhtaasti "loogiset muodot ovat kuolleita muotoja, herruuden, uudemalla ajalla kuolleen työn elävään omaaman herruuden, ilmenemisen muotoja... Näillä ajatusmuodoilla... on tendenssi vastata pääoman funktiotarpeita, pääoman logiikkaa" (Negt 1976, 219,

222). Taas michelsläinen vastakkainasettelu: yhtäällä romantisoitu, vain itumuodossaan olemassaoleva 'proletaarinen julkisuus' totaliteettitarkastelun perustana ja kaikkia empiirisiä ja konkreettisia tarkasteluja pakenevana käsitteenä, toisaalla pääoman logiikkaa heijasteleva, ilmentävä 'porvarillisen ideaaliyhdistyksen malli' (ks. Negt & Kluge 1976, 132- ; Negt 1976, 220; Apel & Heidorn 1977). Proletaarisen julkisuuden synnylle tekijät asettavat kolme ehtoa:

"Jotta proletaarinen julkisuus... voi syntyä, täytyy kolmen tekijän vaikuttaa yhdessä: tuottajaluokan intressin täytyy toimia liikuttavana voimana; on toteutettava sellainen vuorovaikutuksen muoto, joka yhdistää tuotannon alueen erityisintressit ja yhteiskuntakokonaisuuden; lopuksi eivät porvarillisen julkisuuden hajoamisprosessista syntyvät estävät ja häiritsevät vaikutukset saa olla liian mahtavia proletaarisen julkisuuden syntyprosessin aikana. Proletaarinen julkisuus ei ole näiden kohtien osalta mitään muuta kuin itsensä proletaarisen intressin kehkeytymisen muoto" (Negt & Kluge 1976, 162).

Koska nämä edellytykset eivät vielä missään luokkayhteiskunnassa ole toteutuneet Negtin ja Klugen tarkoittamalla tavalla, viitoittuu tällaisesta lähtökohdasta määrätynsuuntainen tarkasteluperspektiivi myös työväenliikkeen nykytilaan ja tulevaisuuteen; samalla lähtökohta jo implikoi tiettyjä tuloksia organisaatiomuotojen tarkastelulle (ks. Wunderer 1980, 21-23). Proletaarinen julkisuus jää Reichin ja Frankfurtin koulukunnan seksuaaliteettikonseptioon⁵³ ja pääoman imperatiivien kombinaationa utopistiseksi malliksi, jonka soveltuvuus on vähäisempi kuin Habermasin 'porvarillisen julkisuuden' mallin. Tämä ei tee tyhjäksi Negtin ja Klugen konseption käyttökelpoisuutta eräiden työväenliikkeen organisaatioiden kehitystendenssien kuvaamisessa. Heidän tulkintansa mukaan kapitalistisen yhteiskunnan kokonaislogiikka on johtanut tuotantosuheteita vastaavaan jakaantumiseen 'kahteen leiriin'. Tuohon logiikkaan alistuessaan työväenliike samalla alistaa 'proletaarisen julkisuutensa' ja organisaationsa 'porvarilliselle näennäisjulkisuudelle'. Työväenluokan organisaatioille ja itse luokalle määräytyy nyt puolustuskanta ja työväenluokan "elämänyhteyksien elementit assosioidaan porvarillisen julkisuuden integraatiomekanismeihin" (1976, 108-). Luokan energiat integroidaan proletaariseen julkisuuteen, joka on muodostunut porvarillisen mallin mukaan. *Leiriasemaan lähtyvä puolustautumisasenne edellyttää juuri tällaista: työväenluokan organisaatiot järjestäytyvät vastavallan ulkotaloudellisina muotoina*

ja näin hajottamalla luokan elämänyhteydet jo ovat kokonaislogiikan vankaja, totaliteetin olennainen osa:

"Tässä teollisten tuotantojulkisuuksien kokonaiskompleksissa muodostavat perinteiset työväenorganisaatiot... vieläpä yksittäiset protestiliikkeen osatkin - emansipaation näkökulmasta integroidun ornamentin, myös milloin ne ei-emansipaation näkökulmasta ovat todellisia ja vaikuttavia osavoimia (Negt & Kluge 1976, 36-37).

Negtin ja Klugen mukaan on sokeutta yrittää säilyttää status quo defensiivisesti organisoitumalla porvarillisen julkisuuden mallin mukaan. Siitä on yksinkertaisesti seurauksena byrokratisoituminen, alistuminen tavarantuotannon muodollisille säännöille ja laeille, teknisille päätöksenteon tavoille ja jäsenistön kokemusyhteyksien kieltäminen (ks. Negt & Kluge 1976, 110-; Negt 1976, 219, 301-). Tuloksena on Marcusen 'yksilutteisen yhteiskunnan' totaliteettiluonnetta muistuttava konseptio, jonka teoreettinen perustelu on puutteellinen, mutta joka on käyttökelpoinen erityisesti työväenliikkeen organisaatorakenteen sulkeutuneisuutta tutkittaessa (ks. Wunderer 1980, 23)⁵⁴.

Michels-Weber -paradigma organisaation sisäisen demokratian tutkimuksessa ja sen sovellutus liike - puolue/yhdistys -suhteen tutkimiseen on johtanut kahteen jäykkään vastakkainasetteluun. Ensimmäinen on edellä tarkasteltu liike- ja yhdistys- tai puoluemuodon abstrakti pois-sulkeva vastakkainasettelu, joka juontuu Michelsiltä (ja Rousseaulta). Tähän liittyy usein demokratian eri tasojen erottamattomuudesta periytyvä harha: yritys ratkaista demokratiaongelmat vain yhdistyksen/organisaation sisäisinä ongelmina ottamatta huomioon demokratisoinnin eri tasoja ja niiden keskinäisiä vaikutussuhteita. Lange toteaa yleisellä tasolla osuvasti, että esimerkiksi uusien liikkeiden horjunnassa (huom. kirjoitus ilmestyi vuonna 1980, minkä jälkeen BRD:n liikkeissä 'horjunta' on vähentynyt ja puoluemuoto on voittanut poliittisella tasolla) liike- ja puoluemuodon välillä on jotain vallitsevaan poliittiseen järjestelmään ja tilanteeseen olennaisesti kuuluvaa. Kysymys liike- ja puolue-/yhdistysmuodon suhteesta ei asetu joko - tai valintakysymyksenä:

"Pikemminkin sellainen infrastruktuuri voi muotoutua vain yhteyden poliittisessa muodossa, liikkeiden ja puolueiden välisen jatkuvan jännitteen poliittikkamuodossa. Tätä yhteyden

muotoa kutsun vaihtoehtoiseksi blokiksi, vastaavaa strategista konseptiota blokin muodostamisen politiikaksi" (Lange 1980, 192).

Liikkeen ja organisaation suhde toteutuisi nyt jännitteisenä vuorovai-
kutusdialektiikkana. *Donati asettaa kyseenalaiseksi koko idean yhteiskun-
nallisista liikkeistä 'organisoitumattomina' voimina.* Donatin mukaan kollek-
tiivinen identiteetti, jota yhteiskunnallisen liikkeen kehittyminen edellyt-
tää, voidaan saavuttaa vain yksilöiden välisen konkreettisen ja merkittä-
vän vuorovaikutuksen tuloksena. Liikkeen muotoutuminen edellyttää
edeltävien henkilökohtaisten suhteiden ja kontaktien olemassaoloa. Liitty-
minen, rekrytoituminen liikkeeseen edellyttää jo spesifin identiteetin
hyväksymistä ja omaksumista ja täten relationaalisten ja behavioraalisten
mallien olemassaoloa. Donati käsittää kollektiivisen toiminnan - ei irratio-
naalisina massaliikkeinä, vaan - yhteiskunnallisina liikkeinä, jotka ovat
strategioita kehittäviä ja toisia toimijoita vastaan taistelevia voimia.
Niiden toiminta on suuntautunut taisteluun resurssien tai historisiteetin
kontrollista tai kunkin spesifin kentän kamppailun kohteiden hallintaan
(ks. Touraine 1977; 1980; 1983; Melucci 1980; 1984; Donati 1984, 838).
Näin ollen *yhteiskunnallisia liikkeitä voidaan pitää rationaalisena käyt-
tämisenä, joka on luonteeltaan - ei järjestelmän dysfunktionaalisuuden
ilmausta, vaan - organisatoristen ponnistelujen tulos.* Kollektiivinen
identiteetti on 'erittäin organisatorinen ilmiö' edellä käsitellyssä mielessä.
Tyytymättömyyttä ja erilaisia pyrintöjä on aina läsnä järjestelmässä;
olennaista on sen selittäminen miten ja miksi tilanne määritellään konflik-
titilanteeksi; tästä käsin muotoutuu kollektiivinen toimija, yhteiskunnal-
linen liike. Donatin mukaan organisatorisesta ilmiöstä voidaan puhua
sellaistenkin liikkeiden kohdalla, joilla ei ole oppikirjamääritelmistä tuttuja
'organisaation' muodollisia ominaisuuksia; organisatorista analyysiä voi-
daan soveltaa ei-muodollisiinkin organisatorisiin rakenteisiin (ks. 1984,
851). Ero sen välillä, mikä on organisaatio ja mikä ei ole, ei perustu
formalisoinnin asteeseen. Organisaatio ja kollektiivinen toiminta kehittyvät
yhdessä. Donatin mukaan liikkeen ja yhdistysmuodon välinen organisato-
rinen ero on dialektinen aste-ero ja kollektiivisten toimijoiden keskeinen
ominaisuus on liike liikemuodon ja organisaation välillä. Toiminta on aina
organisatorista kollektiivisen toiminnan 'logiikan' toteuttamisen perusteel-
la: se edellyttää toimintavaihtoehtojen valintaa satojen mahdollisuuksien
joukosta, toiminnan sääntelyä, joka poikkeaa puhtaasta tyytymättömyyden

ja vaatimusten sisältöjen ennaltamuotoilusta, systeemille puhumista jne. Tämä edellyttää jatkuvaa kahden tason välitystä: liiketason (tai puhtaiden vaatimusten) ja instituutiotason eli konkreettisen organisoidun toimijan tason, jolla on oma logiikkansa. "Siirtyminen edelliselle johtaa ekspres-siiviseen toimintaan ja marginaalisuuteen. Siirtyminen jälkimmäiselle johtaa muodostumiseen lahkoksi tai puolueeksi" (Donati emt. 853, 850-852).

Toinen jäykkä asetelma sisäisen demokratian ja intressien organisato-risen vääristymisen tarkastelussa Michels-Weber -paradigman kohdalla syntyy silloin kun ei oteta huomioon Rousseau'n mainitseman monimutkai-sen joukkodemokratian yhteiskunnan ja välttämään demokratiaan soveltu-van pienen, tasa-arvoisen yhteisön eroja. Tämän ongelman havaitsi Weber varsin selvästi: hänen byrokratiakonseptionsa ideaalityyppi ja todellisuuden byrokratisoitumista käsittelevä tarkastelunsa eroavat sel-västi toisistaan. Weber näkee byrokratian ambivalenttina, erilaisia toteu-tumisen muotoja mahdollistavana realiteettina. Yhtäältä Weber näkee mahdollisuuden, että byrokratia muuttuu ideaalityypin vääristyneeksi irvikuvaksi, kansanjoukkojen tasapäistämisen ja apatisoitumisen kautta hengettömäksi toimintaa kahlehtivaksi 'rautahäkiksi'. Toisaalta hän koros-taa byrokratian ylivoimaisuutta ja välttämättömyyttä joukkodemokratian ja kompleksisen yhteiskunnan oloissa (ks. M. Weber 1980; Löwith (1932) 1960; Ebbighausen 1969, 54-). Tämä muistuttaa välttämättömyydestä kehitellä erilaisia organisaation sisäisen demokratian ja demokratisoinnin teoreettisia 'malleja' nykykapitalismin oloissa. Teoreettinen tutkimus ja käytännön poliittiset kokeilut eri puolilla ovat osoittaneet, että liike- ja puolue-/yhdistysmuodon abstraktin vastakkaisuuden asetelmasta sisäisen demokratian ongelma ei ratkea. Demokratian eri tasojen, mikrotasojen eri osa-alueista yhteiskuntakokonaisuuden tasolle asti, ja demokratian (de-mokratisoinnin) pitkän ja lyhyen aikavälin edellytyksien selvittäminen kuuluu politiikan sosiologian ja politologian puutteellisesti tutkittuihin alueisiin niin teorian kuin empiirisen tutkimuksenkin osalta. Erilaisia malleja toki on kehitelty: eliittien pluralismi, neuvostoratkaisu, demok-raattisen sentralismin konseptio, organisaation sisäisen julkisuuden idea, organisaation sisäisen puoluekampailun käsite (pluralismi pluralismissa) jne. (ks. Naschold 1969, 17- ; myös Massing 1979). Tämän lisäksi sys-teemiteoreettisessa tutkimuksessa on eroteltu erilaisia demokraattisen päätöksenteon edellytyksiä (alasysteemit, sääntelyn eri mallit, 'ohjelmoin-ti', ratkaisun etsimisen mallit, oppimisstrategiat, päätöksenteon eri mallit

jne.) lyhyellä ja pitkällä tähtäimellä (yhteiskuntarakenteiden ohjailtavuuden edellytykset, koulutus- ja sivistystasoon liittyvät edellytykset, työn ja demokratian suhteet jne.). Pyrkimykset ovat kuitenkin edelleen liian abstrakteja ja kytkennät eri tasojen välillä monimutkaisessa todellisuudessa niin ikään puutteellisesti kuvattuja teorian tasolla. Tärkein tutkimuksen suunta onkin organisaation sisäisen demokratian/demokratisoinnin ja kokonaisyhteiskunnallisen demokratian keskinäisen riippuvuuden tutkiminen, mikä edellyttää paitsi systeemiteoreettisen myös politiikan sisältöihin kohdistuvan teoreettisen tutkimuksen voimistamista (vrt. Naschold 1969, 81-).

Pluralismiteoreettisen konseptin tarkastelulle tämän jakson kriittinen viesti on sen osoittaminen, että intressit voivat (ja todellisuudessa se on hallitseva tendenssi) 'vääristyä' intressiyhteenläättymän sisäisten prosessien perusteella ja että yhteenläättymän jäsenistön 'alkuperäisintressit' saattavat syrjäytyä organisaatioprosessien kautta tuotettujen intressien muodostuessa yhä keskeisemmiksi. Toisaalta ei ole perusteita väittää tätä miksiäkään universaaliksi laiksi Michelsin tavoin. Koska oligarkisoitumisen - demokratian/demokratisoitumisen edellytyksiä modernien joukkodemokratioiden vallitessa organisaatiotasolla on edelleen tutkittu puutteellisesti, voimme pitää oligarkian rautaista lakia organisaatioiden sisäisen demokratian tutkimuksen ideaalityyppimallina samalla tavoin kuin Habermasin 'ideaalista puhetilannettakin'.

4.3. Yhdistykset ja yhteiskunnan poliittinen organisaatio

4.3.1. Poliittisen järjestelmän selektiivisyysmekanismit

Lähtökohdan selektiivisyysmekanismien tutkimiselle muodostaa *Schattschneiderin* toteamus, jonka mukaan "organization is the mobilization of bias" (1960, 71). Sen mukaan jotkut kysymykset organisoidaan politiikkaan, jotkut taas sen ulkopuolelle. Schattschneider korosti sitä, kuinka tärkeää herruuden järjestelmän kannalta on tarttua konflikteihin jo ennen niiden puhkeamista tai ennen kuin ne pääsevät politiikan areenalle. *Bachrachin* ja *Baratzin* 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun tutkimusten ansiona voidaan pitää tarkastelukulman laajentamista poliittisen järjes-

telmän instituutiotason ja päätöksenteon alueelta 'ei-päätöksenteon' tasolle (non-decision making) (Bachrach 1967; 1975; Bachrach & Baratz 1970).

Päätöksellä tarkoitetaan nyt "vaihtoehtoisten toimintatapojen joukosta tapahtuvaa valintaa"; tämä on se alue, johon sosiologisen (ja vielä enemmän politologisen) pluralismiteorian päähuomio on kohdistunut. Tämä merkitsee sitä, että tarkastelu kohdistuu vain niihin intresseihin, jotka ovat jo läpäisseet vähintään kaksi 'suodatintasoa', 'artikulaatio-' ja 'organisoituvuussuodattimen' ja sen jälkeen ovat pystyneet saamaan intressinsä mukaisen kysymyksen (issue) päätöksentekoprosessiin. Erityisesti heikkojen, hajanaisten ja alistetussa asemassa olevien vähemmistöjen intresseiltä on katsottu puuttuvan artikuloitumis- ja organisoitumiskykyisyyden. Myös hyvin yleisten intressien artikuloitumiskykyisyys on arvioitu alhaiseksi⁵⁵ *Ei-päätös* puolestaan tarkoittaa sellaista 'päätöstä', joka johtaa päätöksentekijän arvojen tai intressien latentin tai manifestin uhkan tukahduttamiseen tai tyhjäksi tekemiseen. Ei-päätöksenteolla pyritään järjestelmän rajoittamiseen 'varmoin' kysymyksiin käyttämällä hyväksi yhteiskunnan tärkeimpiä myyttejä, arvostuksia, poliittisia instituutioita ja menettelytapoja (Bachrach & Baratz 1970, 39-). Tällaista vallankäytön muotoa kirjoittajat kutsuvat *latentiksi vallaksi* ja se ilmenee keskeisesti vallankäytön kohteiden itsekurina näiden olettaessa tietynlaisen käyttäytymisen tulevaisuudessa johtavan sanktioihin ja sen vuoksi pidättäytyessä sellaisesta. Esimerkkinä latentista vallasta Bachrach ja Baratz mainitsevat kapitalistien sellaisen vaikutuksen päätöksentekoon, joka otetaan huomioon kaikilla tasoilla vaikei sitä erityisesti eksplikoitaisikaan tai tehtäisi sen suuntaisia esityksiä (esimerkiksi yksityisomistuksen instituution ottaminen annettuna ja sen suojaaminen, teollisuuden kilpailukyvyyn muistaminen jne.). Seurauksena on tilanne, missä kysymykset ratkaistaan ilman, että päätöksenteossa tapahtuu suoranaista vallankäyttöä ja ilman että tehdään minkäänlaisia näkyviä päätöksiä. Tämä on mahdollista siksi, että huomattavassa osassa kysymyksiä varsinainen 'päätöksenteko' on tapahtunut jo ennen virallista päätöksentekoprosessia. Ei-päätöksenteon tilanteessa

"poliittinen järjestelmä ja sen alajärjestelmät kehittävät 'puolueellisuuden mobilisaation' (Schattschneider), joukon hallitsevia arvostuksia, näkemyksiä, rituaaleja ja institutionaalisia menettelytapoja ('pelin sääntöjä'), jotka systemaattisesti ja johdonmukaisesti vaikuttavat tiettyjen henkilöiden tai ryhmien hyödyksi toisten kustannuksella. Ne jotka tästä hyötyvät ovat edullisessa asemassa puolustaessaan ja edustaessaan vakiintuneita oikeuksi-

aan. 'Status quon puolustajat' ovat useimmiten vähemmistö tai eliittiryhmä ko. populaation sisällä" (Bachrach & Baratz 1970, 43)

Ei-päätöksenteko tukahduttaa vallitsevia etuoikeuksia muuttamaan pyrkivät ajatukset usei(mmite)n jo ennen niiden pääsyä päätöksenteon alueelle (tai jo ennen kuin ne ovat artikuloituneet intresseiksi) tai viimeistään poliittisen päätöksentekoprosessin eri vaiheissa monin käytettävissä olevin keinoin (emt. 43-46; 104-106). Erilaisia resursseja ja vallan lähteitä hallitsevien luokkien ja ryhmien vastaisten intressien on läpäistävä neljä suodatinta tai estettä ja niissä jokaisessa intressien eteneminen voi pysähtyä: (a) yhteiskunnan arvostukset (ei-päätöksenteko), (b) menettelytapasäännökset ja -käytännöt (ei-päätöksenteko), (c) päätöksenteon alueella tapahtuvat hylkäämiset tai muutokset (päätöksenteko) ja (d) päätettyjen kysymysten hallinnolliset tulkinnat, rajoitettu tai puuttuva toteuttaminen, hautaaminen (eli toimenpidetason muutokset) (sama, 54). Malli suuntaa tutkimuksen ja teoretisoinnin huomion 'järjestelmän intressisensibiliteettiin' ja siinä havaittaviin eroihin eri ryhmien kohdalla (vrt. köyhät ja muut 'huonompiosaisen muotokuvaan' sisältyvät ryhmät, esim. työttömät vs. rikkaat, hyvin koulutetut ryhmät) (ks. Bachrach 1975, 45; Badura 1972, 23). Vuonna 1967 Bachrach vielä edusti kantaa, jonka mukaan konsensuksen puuttuminen voidaan todeta vain, jos esiintyy ilmikonflikti (ks. 1967, 3). Kahdeksan vuotta myöhemmin hän oli muuttanut kantaansa ja korosti eri ryhmien vaatimusten ja intressien muotoilemisen edellytysten tutkimisen tärkeyttä ja mahdollisuutta, että joidenkin ryhmien intressit eivät pääse kehittymään ilmikonfliktin tasolle (1975, 39-).

Bachrachin ja Baratzin kysymyksenasettelun teoretisointia jatkoi suoraan *Offe*, joka vuonna 1969 asetti tutkimuskohteekseen myöhäiskapitalistisen hyvinvointivaltion legitimaatiomallin ideologisen luonteen selvittämisen. Tuo malli esitettiin Offen kritiikin kohteena olevassa pluralismiteoriassa tahdonmuodostusprosessiin osallistumisen universaalisuuteen ja valtion luokkaneutraalisuuteen perustuvana prosessina. *Offe* kehittää pluralismikritiikin ja systeemiteoreettisten aineiden perusteella metodologis-teoreettista tapaa tutkia kapitalismin poliittisen järjestelmän herruus- ja selektiomekanismeja (*Offe* 1972; 1975a; Narr & *Offe* 1975).

Offe tarkastelee artikuloituja poliittisia tarpeita (intressejä) poliittisen prosessin raaka-aineina, joita poliittisen järjestelmän instituutiot muokkaa-

vat ulkoisina datoina ja tästä formaalisesta aspektista kehittää metodologisia kriteerejä järjestelmän selektiivisyytenä ilmenevän repressiivisyyden tutkimiselle: mitkä kvalitatiivisesti määritellyt tarvetulkinnat saavat mahdollisuuden tulla sisäistetyiksi poliittiseen järjestelmään ja saada aikaan myönteisiä toimenpiteitä ja vastaavasti, minkä intressien institutionaalinen artikulointi ja toteuttaminen estetään? Feodaalilyhteiskunnassa sääntely tapahtui siten, että osallistumismahdollisuudet oli kytketty yhteiskunnalliseen asemaan. Nykykapitalismissa tahdonmuodostusprosessin 'suodattaminen' toteutuu tarveartikulaation sisäisten mekanismien kautta, jotka määräävät sellaisten poliittisten instituutioiden kuin puolueiden, yhdistysten jne. toimintamahdollisuuksien rajat hallitsevan järjestelmän mukaisesti. Valvonnan funktiot voidaan uudessa järjestelmässä uskoa sanktioitujen organisaatiomuodostelmien sisään rakennetuille menestymisen edellytysten suodatinjärjestelmille. Ne ulottuvat intressien artikuloinnista ja organisoitumisesta valtion keskuksiin saakka (ks. 1975a, 143).

Offen konseptiossa, jota perustellusti on nimitetty 'etosentriseksi' (Zeuner 1976), valtion rooli on korostetusti esillä: valtio ja sen eri alueille suorittamat interventiot ovat koko poliittisen järjestelmän, eri intressien artikuloitumisen, edustuksen ja toteutumisen edellytyksenä. Tutkimalla poliittisen instituutiojärjestelmän selektiivisyyttä voidaan Offen mukaan osoittaa, onko valtiolla tietystä yhteiskunnassa luokkaluonne, ts. suosiiko se systemaattisesti jonkin/joidenkin luokkien intressejä joidenkin toisten kustannuksella (1972, 74). Selektiivisyyden Offen määrittelee institutionaalisen poissulkemisen (vrt. Bachrach & Baratz 1970; Weber 1976) säännöiksi (1972, 75). Niihin sisältyvillä rajoittavilla prosesseilla pyritään estämään ryhmien pääsy politiikan areenalle kehittämällä tietyn tyyppisiä valtiointerventionismien legitiimejä asia-alueita (Narr & Offen 1975, 33-34). Offen jakaa selektiivisyyden kolmeen pääluokkaan: (1) *Positiivinen selektio* palvelee "kokonaiskapitalistisen intressin yhtenäistämistä ja puhdistamista... yksittäisten intressiblokkien vastarintaa vastaan". Sen keskeinen sisältö on auttaa positiivisen luokkaintressin muotoilemisessa, suojata pääomaa siltä itseltään⁵⁶. (2) *Negatiivinen selektio* sisältää mekanismit, joilla kokonaispääomaa puolustetaan antikapitalistisia intressejä vastaan, suojataan pääomaa vihamiehiltä. Yhdessä positiivisen selektion kanssa ne muodostavat valtion luokkaluonteen (mikäli ne osoitetaan tietynsuuntaisina vaikuttaviksi) (1972, 75-77). (3) *Kätkevät (verschleiende) selektiivisyydymekanismit* auttavat valtiota väistämättö-

män rakenneongelmansa lievittämisessä: sen on samanaikaisesti toteutettava käytännössä luokkaluonnettaan ja kätkevä se mahdollisimman hyvin, säilytettävä luokkaneutraalisuuden ilmiä ja suljettava pois konfliktoivat vaihtoehdot. Kätkevien mekanismien avulla todelliset prosessit mystifioituvat ja tulevat vaikeasti tiedostettaviksi (1972, 92–93). Kysymyksessä voi olla *Edelmanin* kuvaama politiikanteon symbolinen ulottuvuus: järjestelmä näyttää poliittisesti toimeliaalta eri ryhmien intressejä koskettavissa kysymyksissä ilman todellista vaikutusta. *'Symbolisilla toiminnoilla'* tarkoitetaan sellaisia iskulauseita ja toimenpiteitä (esimerkiksi uusien ohjelmien, lainsäädännön valmistelua, uusien virkojen perustamista, hallinnon uudelleenjärjestelyjä jne.), joilla vakuutetaan kansalaisia siitä, että asioiden suhteen on ryhdytty toimeen, kun valitusten tai tyytymättömyyden aiheiden poistamisesta niiden ansiosta on vähäisiä tai olemattomia toiveita. *Edelmanin* mukaan autoritaarisen politiikan hallitsemisessa systeemeissä nämä mekanismit voidaan havaita helposti, mutta samat mekanismit toimivat myös läntisissä demokratioissa (*Edelman* 1964; 1971; ks. *Garson* 1978, 172–173).

Kokonaisjärjestelmä muodostuu Offen mukaan peräkkäisistä suodattimien tasoista (ks. Bachrach & Baratz 1970), joiden tulokset perustuvat selektiotoimintojen samansuuntaisuuden kasautuvaan vaikutukseen. Poliittisessa järjestelmässä toimii Offen mukaan neljä suodattavaa tasoa, jotka intressien on vallitsevassa järjestelmässä realisoitukseen läpäistävä: (A) Rakennetaso: jokainen poliittinen järjestelmä pitää yllä 'toimintasädetä', mikä määrää valtiollisten toimenpiteiden kohteeksi kelvolliset ainekset (esim. liberalististen vapauksien määrittelyminen toiminnan yleiseksi perustaksi, noituuden sulkeminen pois legitiimien poliittisten toimintojen perusteluista jne.). (B) Ideologian taso: kaikissa poliittisissa instituutioissa näyttää vaikuttavan artikuloimaton ideologia tavalla, joka edistää yhteiskunnallisten ongelmien ja konfliktien valikoivaa havaitsemista. Bourdieun käsitteistöllä asian voisi ilmaista siten, että instituutioiden hallitseva doxa, itsestäänselvyyksien alue, sulkee tietynlaiset ongelmanasettelut ulkopuolelleen (ks. Bourdieu 1977). Tämä supistaa normatiivisesti rakenteellisesti mahdollisten vaihtoehtojen määrää⁵⁷ (C) Prosessitaso koostuu politiikan muotoilemisen ja perustelun institutionalisointeista menettelytavoista. Formaaliset sääntörakenteet eivät ole koskaan pelkkiä menettelytapamuodollisuuksia, vaan niissä säädetään pitkälti jo etukäteen kulloisenkin prosessin sisältö ja/tai lopputulos ja näin luodaan

tietynlaisille politiikan sisällöille parannetut läpäisymahdollisuudet, annetaan määrätynlaisille intresseille etulyöntiasema, ajallinen prioriteetti tms. (D) *Repressiötaso* käsittää valtioapparaattien suorittaman repressiivisillä toimenpiteillä uhkaamisen tai niiden käytön (poliisi, armeija, oikeuslaitoksen apparaatit) (1972, 77-82).

Offen mukaan valtion/poliittisen järjestelmän luokkaluonne voidaan osoittaa edellä esitetyn mallin puitteissa 'vain post festum', tutkimalla mitä poissulkemisen mekanismeilla negatoidaan. Teoriana tätä ei ole mahdollista testata, vain "luokkataistelun praxis ratkaisee niiden tiedostamisen vaatimukset". Valtion luokkaluonteen paljastaminen onkin paradoksaalisesti mahdollista vain sellaisissa tilanteissa, missä selektiivisyysmekanismeja kätkevät prosessit romahtavat ja valtion on yhä avoimemmin turvaututtava luokkapesifiin syrjintään, repressioon jne. (sama, 92).

Offen konseption heikkoudet tämän tutkimuksen aspektista liittyvät ensiksikin valtion/poliittisen järjestelmän selektiivisyyden ja kapitalistisen uusintamisprosessin yhteyttä jäsentävän teorian puuttumiseen, mikä vastaloisi perustaa politiikan erityisyyksien tarkastelulle (ks. Zeuner 1976, 174). Toiseksi Offen intressin konseptio on puutteellisesti määritelty. Yhteinen tausta on siinä, että luokkasuhteita ei eksplisiittisesti käsitellä Offen teoretisoinnissa, vaan siinä otetaan tavallaan annettuna valtion hallitsevaan rooliin perustuva loogis-rakenteellinen poliittinen systeemi. Offe kiinnittää huomiota luokka- ja intressiteorian kannalta keskeiseen eriarvoisuuden valtiollis-poliittiseen välittymiseen. Mutta hän käsittää ko. suhteen liian yksisuuntaisesti (valtio --> politiikan kohteet). Siihen tulisi liittää sen tarkastelu, kuinka luokkataistelut puolestaan 'muuntavat' ja välittävät valtion ja poliittisten rakenteiden vaikutuksia ja kuinka rakenteet ovat itse ko. taisteluiden kohde (ks. Wright 1978, 22-28; 1982, 323). Tämä Offen yksisuuntainen etatosentrismi kääntää valtion ja luokkien suhteen perinteiseen marxilaiseen teoriaan verrattuna ylösalaisin: mukaan tulee uudenlaisella korostuksella tärkeä intressien poliittis-valtiollinen muokkausprosessi, mutta valtion muokkautuminen luokkasuhteista käsin pyrkii häviämään. Offe ottaa poliittis-rakenteellisen systeemin tarkastelun lähtökohdaksi eikä tarkastele sitä taloudellis-sosiaalisista edellytyksistään käsin. Tämä merkitsee samalla sitä, että valtion autonominen luonne korostuu ja sen 'luokkaluonteen' osoittaminen käy mahdottomaksi: Offe keskittyy ilmiöön "Interesse des Staates an sich selbst" (ks. Offe 1975b, 13; kritiikistä ja keskustelusta, ks. Deutsch-

mann 1974, 84- ; Preuss 1975, 20- ; Zeuner 1976, 171-). Tällä perustalla valtiosta tulee Offen konseptiossa vakiintunut, oman jatkuvuutensa ylläpitämiseen ja siihen liittyviin mekanismeihin keskittynyt instituutiosysteemi, mistä subjektien strategiavalinnat ja konfliktien 'kentät' ovat jääneet pois.

Offe ei myöskään määrittele intressin käsitettä riittävän täsmällisesti suhteessa muihin teoreettisen järjestelmänsä käsitteisiin. Offella ei esiinny 'toden' intressin mukaista teoreettista pohdintaa, mikä loisi lähtökohdan poliittisen järjestelmän luokkaneutraalisuuden tutkimiselle (ks. kuitenkin Bergmann et. al. 1969). Tämän seikan Offe itsekin joutuu implisiittisesti myöntämään todetessaan valtion luokkaluonteen paljastuvan vain poikkeusoloissa, jolloin luokkien suhteet toteutuvat 'paljaan' luokkakonfliktin muodossa (ks. Offe 1972, 166; Zeuner 1976, 166; Hund 1981, 15-). Palkkatyön ja pääoman konflikti peittyy Offella valtion sääntelykoneiston alle ja sen tilalle astuvat valtion sääntelemät eriarvoisuudet intressien erilaisessa organisoituvuus- ja konfliktikykyisyydessä. Kuten *Zeuner* on Offe-kritiikissään huomauttanut, tämä itse asiassa esittää vain pluralismiteorian eräänlaisen käänteispuolen: Offe näkee pluralistien tasa-arvoisesti jakautuneiksi esittämät mahdollisuudet eriarvoisina; valtion ja yhteiskunnan suhteen Offe pyrkii ratkaisemaan valtiokeskeisesti poliittisesta instituutiojärjestelmästä käsin: (1) toteamalla, että myöhäiskapitalismissa valtio ja poliittinen järjestelmä määräävät eri intressien todellisesta organisointumis- ja konfliktikykyisyydestä, (2) esittämällä, että pääoman ja palkkatyön välinen konflikti tulee myöskin vain poliittisen järjestelmän sääntelemissä rajoissa artikuloitumis- ja 'läpäisykykyiseksi', (3) lopputulokseksi muodostuu, että kapitalistisen akkumulaation ym. ristiriidat siirtyvät yhteiskunnalliselta alueelta valtiolliselle alueelle (ks. Zeuner 1976, 170). Ottamalla huomioon Offen teoretisoinnin ongelmat, voidaan todeta selkeämmin konseptin suuret ansiot: selektiomekanismien kuvauksessa, intressierojen poliittisen välittymisen ja muokkauksen prosessin teoreettisessa hahmottamisessa. Tässä tutkimuksessa pyrin em. ongelmien korjaamiseen muun muassa luokka- ja intressiteoreettisen kehittelyn kautta, missä poliittisen organisaation ja luokka- ja intressirakenteen suhdetta tarkastellaan luvussa 3. kehiteltyyn dialektiseen intressikonseptin ja siihen sisältyvän 'rakenteen kaksinaisuuden' käsitteiden perustalla molempipuolisen ehdollisuuden prosessina (ks. luku 5. ja 6.).

4.3.2. Valtion laajeneminen ja yhdistyslaitos

Otsikon muotoilu kytkeytyy Gramscin 'Vankilavihkoissa' hahmoteltuun 'integraalisen valtion' käsitteeseen ja sen merkitykseen yhdistysten tutkimiselle. 'Vankilavihkoissa' kansalaisyhteiskunnan käsitteellä on useita erilaisia painotuksia eikä Gramscin käsitteen käyttö ole yhtenevä enempää Hegelin kuin Marxinkaan termin käytön kanssa (ks. luku 5.). Tällä ei kuitenkaan ole suurta merkitystä tarkasteltaessa valtion laajenemistendenssejä yhteiskuntaan ja yhdistyslaitokseen (kansalais)yhteiskunnan osana (ks. Anderson 1977; Siisiäinen 1980; Urry 1981; Cohen 1983). Gramscin keskeinen ajatus on, että *'integraalinen valtio' "= poliittinen yhteiskunta + kansalaisyhteiskunta, toisin sanoen hegemonia väkivallan panssaroimana"* (1971, 263). *'Poliittinen yhteiskunta'* sisältää pakkovallan apparatit (armeijan, poliisin, hallintokoneiston, oikeuslaitoksen, byrokratian), herruuden funktioita toteuttavan valtion (suppeassa merkityksessä). *'Kansalaisyhteiskunta'* toteuttaa 'konsensuaalista' johtajuuden funktiota ja se sisältää hegemoniset apparatit, joilla hallitseva ryhmittymä (hegemoninen blokki) johtaa alistettuja luokkia ja ryhmiä (ks. Buciglucksmann 1975, 114).

Gramscin suuri ansio politiikan sosiologiassa on juuri hegemonian ja siihen sisältyvien 'apparaattien', 'suostumuksen' ja 'konsensuksen' alueen tuominen valtioteoretisoinnin keskiöön, kun edeltäneet marxilaiset teoreetikot pääasiassa rajoittuivat 'väkivalta-apparaattien' tarkasteluun (joskaan eivät yksinomaisesti: ks. Anderson 1977). Gramscin mukaan kehitys on johtanut 1800-luvulle asti vallinneen selkeän valtiorakenteen (kehittyneet väkivalta-apparaatti ja kehittymättömät ideologis-kulttuuriset suostuttelun apparatit helposti toisistaan erotettavissa) muuttumiseen monimutkaiseksi, monikerroksiseksi vallan ja hallitsemisen, 'linnoitusten ja juoksuhautojen järjestelmäksi': "Valtio on vain etualalle työnnetty ampumahauta, jonka takana on voimakas ketju linnoituksia ja esteitä" (1967, 238). Tämä kansalaisyhteiskunnan alue toimii 'suostumuksen' ja 'johtamisen' kautta osana integraalista valtiota ja muodostaa alueen, joka modernissa poliittisessa järjestelmässä vaimentaa puskurina taloudellisten kriisien välittymistä politiikan alueelle. Tämän vuoksi taloudelliset kriisit eivät alettuaan useimmiten horjuta poliittista järjestelmää, vaan niillä on taipumus pysähtyä kansalaisyhteiskunnan voimakkaaseen rakenteeseen. Gramsci hakee analogioita sodankäynnistä: raivoisa hyökkäys saattaa niin sodassa kuin

politiikassakin näyttää tuhonneen koko vihollisen puolustusjärjestelmän, mutta sen sijaan onkin tuhonnut vain sen ulomman pinnan, "niin että hyökkääjät, kun he tekevät syöksyn ja hyökkäyksen, törmäävät puolustuslinjaan, joka vielä on tehokas". Tämä kuvaa sodankäyntiä, mutta "niin tapahtuu myös politiikassa suurten taloudellisten kriisien aikana" (1967, 267, 287). *Yhdistyslaitos lähes kokonaisuudessaan on keskeinen kansalaisyhteiskunnan elementti, itse asiassa se on hegemonian kannalta ratkaisevassa asemassa: sitä kautta suurelta osin tapahtuu kansalaisyhteiskunnalle keskeinen poliittisten subjektien muotoutuminen.* Taloudelliset muutokset eivät automaattisesti johda poliittisiin muutoksiin, vaan siihen tarvitaan poliittista aloitteellisuutta ja poliittista toimintaa; tässä suhteessa Gramsci muotoilee käsityksen politiikan 'primaatista' yhteiskuntasuhteiden kehityksessä (ks. Gramsci 1967, 230; Sandkühler 1978, 153; Gruppi 1977, 110; Texier 1968, 47).

Jotta tietty poliittinen järjestelmä voi uusintaa itsensä pitkällä tähtäimellä, tarvitaan 'historiallisen blokin', taloudellisten ja poliittis-ideologis-kulttuuristen suhteiden ykseyden pystyttämistä yhteiskuntaan. Siinä ja sen avulla hegemoninen luokka tai fraktio vakiinnuttaa johtavan asemansa. Hegemonia voidaankin määritellä määrätyn luokan tai fraktion kyvyksi "yhdistää historiallinen blokki ideologian avulla ja pitää se koossa, blokki, joka sinänsä ei ole homogeeninen vaan syvien luokkaristiriitojen leimaama" (Gruppi 1977, 94; ks. myös Hobsbawm 1977, 47; Mouffe & Showstack-Sassoon 1977, 51). Intressien toteutumisen muotona yhdistyslaitos yhdistää hegemonisen blokin rakenneaineokset, luokkakonfliktit ja tietoisuuden; siksi se on tärkeä niin hallitsevan kuin vaihtoehtoisenkin hegemonisen blokin muodostamiselle.

Gramscin 'metodologinen' jako (ks. Anderson 1977; Siisiäinen 1980) 'poliittiseen' ja 'kansalaisyhteiskuntaan' ei sisällä ajatusta, että hallitseva hegemoninen ryhmittymä (ja sen välittäjänä valtio) alistaisi täydellisesti vaihtoehtohegemonisen blokin potentiaaliset ainekset. Gramscin mukaan kansalaisyhteiskunta tekee määrätyillä edellytyksillä mahdolliseksi paitsi hallitsevan, myös vaihtoehtoiseen hegemoniseen blokkiin kykenevien subjektien muodostumisen ja siihen suuntautuvien 'hegemonisten projektien' luomisen (ks. Jessop 1983; Cohen 1983). Tämän muotoisena Gramscin käsitys on sekä 'objektivistisen strukturalismin' että 'subjektivistisen voluntarismin' kritiikkiä subjektien kehityksen tarkastelussa. Valtio osallistuu kansalaisyhteiskunnan ohjailuun ideologian eri muotojen, sään-

telyn koneistojensa yms. välityksellä, ei alistamalla totaalisesti kansalaisyhteiskunnan instituutioita ja yhdistyksiä 'ideologiseksi valtioapparaateiksi' (Althusser) (ks. Butterwegge 1978, 110; Siisiäinen 1980; 1981). 'Integraalisen valtion' käsite voi toimia teoreettisena välineenä, jonka avulla valtion ja yhdistyslaitoksen autonomisuuden muuttuvaa suhdetta voidaan tarkastella.

Gramscin erottelun metodologinen luonne unohtui *Althusserin* Gramsci-kritiikissä (1971), missä hän kehitti Gramscin 'hegemonisista apparaateista' oman 'ideologisten valtioapparaattinsa' käsitteen. Kun Gramsci määritteli kansalaisyhteiskunnan yleisellä tasolla 'julkisesta' erottuvaksi 'yksityisen' sfääriksi ja kuvaili ko. kahden alueen erojen avulla mm. 'Lännen' ja 'Idän' (Venäjä ennen vallankumousta) poliittisten järjestelmien eroja, kielsi Althusser koko eron 'epämarxilaisena'. Jo 'Pour Marx' -teoksessaan (1965), mutta ennen muuta 'Ideologiset valtioapparaatit' -esseessään, hän syytti Gramscia 'hegeliläisen kansalaisyhteiskunnan käsitteen' käytöstä ja sen kautta implisiittisesti 'porvarillisen julkisen - yksityisen' eron hyväksymisestä (ks. 1971). Althusser totesi tuolloin ja vielä uudelleen 1970-luvun puolivälissä kriitikoilleen vastatessaan: valtiollisen/julkisen ja kansalaisyhteiskunnan sfäärien erottaminen on teoreettisesti virheellistä; kansalaisyhteiskunnan instituutioiden ja organisaatioiden yksityisyys on näennäistä, pelkkä illuusio ja sellaisena "porvarillisia intressejä palveleva ideologinen harha". "Valtio on aina mitä tiiviimmin tunkeutunut 'società civile'en' ...ei vain rahan ja oikeuden, ei vain repressiivisen apparaattinsa läsnäolon ja asioihin puuttumisen kautta, vaan myös ideologisen apparaattinsa välityksellä". Tämä on välttämätön edellytys hallitsevan luokan valtiovallan jatkuvuudelle (Althusser 1971, 137-138; 1979, 45).

Althusserin mukaan valtion kokonaisapparaatisto muodostuu kahdenlaisista koneistoista: (1) repressiivisistä apparaateista, joiden pääasiallisena tehtävänä on väkivallan käyttö (hallitus, hallinto, armeija, poliisi, oikeuslaitos jne.); (2) ideologisista valtioapparaateista (uskonnolliset, kasvatukseen ja koulutukseen liittyvät, tiedotusalueen, kulttuuriset apparaatit jne.), joita voidaan pitää ideologian ruumiillistumina, sen olemassaolon ja toteutumisen välttämättöminä muotoina. Ne auttavat kapitalististen tuotantosuhteiden jatkumista alistamalla työväenluokan ja muut alistetut ryhmät hallitsevan luokan ideologialle (ks. 1971, 153; McLennan et al. 1978, 92; Siisiäinen 1981, 162-163). Porvarillinen valtio kattaa

Althusserin konseptiossa koko kansalaisyhteiskunnan alueen (lukuunottamatta vallankumouksellisia puolueita, joiden ilmaantumisedellytyksiä Althusser ei erikseen käsittele):

"Porvaristo voi turvata riiston stabiilisuuden ja jatkuvuuden (jonka se suorittaa tuotannossa) vain sillä ehdolla, että se käy jatkuvaa luokkataistelua työväenluokkaa vastaan. Tämä luokkataistelu käydään toistamalla tai uusintamalla riiston materiaaliset, ideologiset ja poliittiset edellytykset. Sitä käydään tuotannon sisällä (työvoiman uusintamiseen tarkoitettujen palkkojen leikkaukset, repressio, sanktiot, vajaatyöllisyys, järjestäytymisen vastainen taistelu, jne.). Samaan aikaan sitä käydään tuotannon ulkopuolella. Juuri täällä valtion rooli - repressiivisten ja ideologisten valtioapparaattien (poliittinen järjestelmä, koulut, kirkot, tietokanavat) - puuttuu asioiden kulkuun alistaakseen työväenluokan sekä repressiolla⁵⁸ että ideologialla" (Althusser, sit. McLennan et al. 1978, 92).

Jo aikaisemmin kritisoidulla subjektin alistamisella on Althusserin teoriassa kohtalokkaita seurauksia myöskin ideologisten valtioapparaattien konseptiolle. Taiteillessaan ehdottoman autonomisuuden ja ekonomismin välillä Althusser lankeaa asettamaansa 'keskitien ansaan' (ks. Hirst 1976). Toimivan subjektin mukana Althusserin konseptiosta häviävät myöskin luokat ja luokkaristiriidat ja vastakkaisista todisteluista huolimatta myös luokkataistelun momentti. Jo kysymyksenasettelu on paitsi strukturalistinen myös funktionalistinen: yhdistyslaitos osana ideologisia valtioapparaatteja näyttäytyy ikään kuin ennalta määriteltynä talouden ja sen uusintamista toteuttavan valtiokoneiston funktiona (tarkemmin, ks. Hirst 1976; Connell 1979, 331-332; Bourdieu 1985a, 122-123). Ideologiset valtioapparaatit edustavat valtion yksiulotteista kontrollia: kaikki se, minkä voidaan katsoa edustavan kapitalististen tuotantosuhteiden säilymistä lankeaa määritelmänomaisesti valtion käsitteen alle. Tämä hävittää tuotantotavan, tietoisuuden ja politiikan vuorovaikutussuhteet sekä kulttuuriset suhteet, mitkä kaikki Gramscilla olivat keskeisessä asemassa.

Althusserin tapa hävittää teoriassaan kansalaisyhteiskunnan ja poliittisen yhteiskunnan välinen ero tekee mahdolliseksi tutkia yhdistyslaitoksen ja valtion välisiä suhteita ja niiden muutoksia ja tarpeettomaksi tutkia yhdistyslaitoksen merkitystä poliittisen järjestelmän kannalta (esim. fasisistien tai korporatististen strategioiden tarkastelu tästä aspektista). On virheellistä pitää valtion laajenemistendenssiä Althusserin kuvaamalla tavalla etenevänä jatkumona, ristiriidattomana ja subjektittomana proses-

sina. Prosessi on todellinen, mutta sillä on määrätty edellytykset ja toteutumisen rajat ja sen toteuttavat eri 'kentillä' käytävät toimijoiden väliset kamppailut. Althusserilla sekoittuvat myöskin valtiovallan ja luokkavallan väliset erot, mikä vaikeuttaa edelleen esimerkiksi erilaisten luokkastrategioiden tarkastelua (kun vielä subjektikin puuttuu) (ks. Pasquinelli 1979, 143; Buci-Glucksmann 1979, 170-171; nk. Poulantzas-Miliband -debatti, ks. Berntson (toim.) 1978). Yhdistysten ja muiden ideologisten apparaattien itsenäisyyden kieltäminen on virheellistä myöskin hegemonian uusintamisen näkökulmasta käsin, sillä se antaa uusintamisen tavasta yksipuolisen kuvan. *Hirsch* on pyrkinyt kehittämään Althusserin apparaattiluokittelua sen perusteella, millä tavalla ja missä systemaattisessa yhteydessä yksittäiset apparaatit tulevat konkreettisesti toimiviksi luokkaherruuden uusintamisessa. Tämä vaatii Hirschin mukaan repressiivisten apparaattien (byrokraattis-hierarkkisen rakenteen omaavat, väkivallan käyttöön erikoistuneet instituutiot) lisäksi ideologisten apparaattien (hallitsevan luokan ideologiaa levittävät ja systematisoivat koneistot, jotka ylläpitävät hegemonista luokkatasapainoa) ja joukkojen integroinnin apparaattien erottamista toisistaan. Viimeksi mainittujen funktiona on omaksua joukkojen materiaaliset intressit erityisellä tavalla suodattuneessa muodossa ja suunnata ne organisaatioiden sisäisiksi intresseiksi siten, että niiden ilmenemismuodot ja vaikutus sopivat yhteen vallitsevan järjestelmän säilymisen edellytysten kanssa. Tähän ryhmään kuuluvat Hirschin mukaan ennen muuta ammattiyhdistykset, reformistiset työväenpuolueet ja sellaiset porvarilliset puolueet, joilla on joukkopohjaa työväenluoksassa. Näin yhdistyslaitoksen suhteellinen itsenäisyys on välttämätön edellytys systeemi-integraatiolle; sitä kautta voidaan integroida Schattschneiderin 'levottomiksi elementeiksi' kutsumat voimat (Hirsch 1976, 111-121; Blom 1978, 187-190). Tässä suhteessa Hirschin konseptio on selvä edistysaskel Althusseriin verrattuna, vaikka se jättääkin tärkeitä subjektin muotoutumisen ongelmia, tietoisuuden ja rakenteiden suhteita käsittelemättä (ks. Blom 1978; Jäger 1979; Jessop 1982). Hirschin esiinnostama yhdistysten itsenäisyyden ja systeemi-integraation suhde on yksi korporatismiteorioiden pääkysymyksiä.

4.3.3. Korporatismiteoriat yhdistysteorioina

Mikäli ymmärrämme paradigman Kuhnin alkuperäismuotoiluja vaatimattomammin, ei normaalitieteen tasoisena laajan yhteisön tieteellisenä legitimaatiomallina, johon opiskelijat sosiaalistetaan, vaan yhteisistä peruskäsitteistä ja teoreettisista malleista lähtevänä ongelmien tutkimisen tapana, voidaan korporatismiteoretisointia sen eri muodoissa pitää sosiologisen pluralismiteorian tärkeimpänä haastajana yhteiskunnan poliittisen järjestelmän vakaisuuden tutkimisessa (keskustelusta, ks. Bopp-Schmehl & Kypke 1979; Jäger 1982; Kypke 1981; 1982; ks. Kuhn 1975; Merton 1949; Garson 1978). Mikäli haluamme pitää kiinni 'kuhnilaisesta' paradigman määritelmästä, ei korporatismiteoriaa (-teorioita) voida (ainakaan toistaiseksi) pitää paradigmana, vaan keskeisenä vaihtoehtona sosiologiselle pluralismiteorialle. Korporatismiteoriat on syytä nähdä osana laajempaa vaihtoehtoista poliittisen järjestelmän vakaisuuden edellytysten tarkastelun tapaa, mitä edellisissä jaksoissa on jo organisaatiotasolla tarkasteltu.

'Puhtaassa' muodossaan korporatismiteoriat muistuttavat ongelmanasettelultaan päälaelleen käännettyä pluralismiteoriaa. Kilpailijoiden yhteiset piirteet juontuvat osittain siitä tavasta, millä klassinen sosiologia muotoili kapitalistisen yhteiskunnan yhteisölliset ongelmat (esim. Tönniesin 'Gemeinschaft' - 'Gesellschaft' -erottelu; Durkheimin 'mekaanisen' ja 'orgaanisen solidaarisuuden' käsitteet; de Tocqueville'n demokraattisten organisaatiomuotojen tarkastelu; Weberin herruustyyppien muotoilu jne.). Tällä kaudella molempien vaihtoehtojen kehittelyssä oli kysymys feodalististen yhteisöjen häviämisen jättämien 'valtaviin aukkojen' (ks. Durkheim 1964, 27) täyttämisen ongelmasta, yksilöiden ja poliittisen järjestelmän välityksen uusien muotojen ongelmasta. Tarkastelun suunta oli kuitenkin teorioiden sosiologisen kehityksen alkukaudella erilainen: amerikkalaisessa pluralismiteoriassa oli utilitarismin ja liberalismin vaikutus ratkaiseva. Siinä pohdittiin yksilöllisen tai sitä vastaavan ryhmäosallistumisen ongelmaa suhteessa kokonaisyhteiskuntaan. Korporatismiteoretisoinnissa lähtökohdan muodosti yleensä yhteiskunnan kokonaisuutta edustava 'kollektiivitajunta': Rousseau'n 'yhteistahto', Hegelin 'Sittlichkeit', Durkheimin 'kollektiivitajunta' ja siitä määräytyvä erityisintressien konfliktien hallitsemisen näkökulma. Vasta uudemmassa korporatismikeskustelussa osallistumis- ja hallitsemisnäkökulma yhdistyvät.

Durkheimin työnjakoa käsittelevässä tutkimuksessa 'korporaatioiden' ongelmaa tarkasteltiin orgaanisen solidaarisuuden vakiintumiskauden vaikeuksista käsin. Hänen mukaansa mekaanista solidaarisuutta edustaneiden organisatoristen muotojen häviäminen jätti jälkeensä tyhjiön, mikä ilmeni anomisena tilana. Uudessa yhteiskuntamuodossa taloudelliset funktiot olivat saavuttaneet uudentyyppisen ylivallan, mikä näkyi yhteiskunnassa oman edun tavoittelun, erityisintressien hallitsevana asemana toimintojen motivaatiossa. Nämä olivat intressejä, joita moraalit ei ohjaa eikä sääntele (Durkheim 1964). Seurauksena olevassa anarkian ja anomian tilassa vallitsi kaikkien sota kaikkia vastaan, minkä tuloksena vahvimmat alistivat heikommat väkivalloin. Kun nämä eivät tyytyneet väkivaltaiseen alistamiseensa, vaan jatkoivat taistelua, estyi vakaan yhteiskunnallisen tilan saavuttaminen (tasapaino). Durkheimin mukaan työnjako ja siihen pohjautuva uusi taloudellinen järjestelmä ei ollut syypää anarkiaan ja siitä yksilöille koituviin kärsimyksiin: sosiaaliset funktiot pyrkivät spontaanisti sopeutumaan toinen toisiinsa, mutta sopeutumismalli realisoitui käyttäytymissäännöiksi vain, jos "ryhmä auktoriteetillaan pyhittää sen. Sääntö...ei ole vain totuttu käyttäytymisen tapa, se on ennen muuta pakollinen käyttäytymisen tapa" (1964, 4). Kysymys on siirtymäkauden häiriöistä mekaanisen ja orgaanisen solidaarisuuden välillä.

Feodaalisen yhteiskunnan organisaatioista valtio oli ainoa, joka selvisi modernin historian aikaansaamasta "legitiimistä ja välttämättömästä" (1964, 6) kollektiivien hävityksestä (ks. 1951; 1972, 199-202). Muut, ennen kaikkea moraalista kasvatukselta huolehtineet kollektiivit, tuhoutuivat. Kehitys tuotti paradoksin: valtio hävitti entiset riippuvuus-suhteet ja paisutti byrokratiaa onnistuen tällä tavalla kaventamaan entisiä arvoeroja, mutta voimisti samalla sosiaalisten ryhmien atomisoitumista, synnytti tyhjiön valtion ja yksilön välille. Uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa

"yksilöt tulevat tietoisiksi yhteiskunnasta ja riippuvuudestaan siitä vain valtion välityksellä. Mutta koska tämä on kaukana heistä, sillä voi olla vain etäinen, jatkuva vaikutus heihin, minkä vuoksi tällä tunteella ei ole välttämättä pysyvyyttä eikä voimaa. Ihminen ei voi kiinnittyä korkeampiin päämääriin ja alistua hallintoon ellei hän näe yläpuolellaan mitään, mihin hän kuuluu" (Durkheim 1951, 389).

Vaikka Durkheimin mukaan valtion tyrannisoiva funktio ei ole mikään välttämättömyys, on se välittävien kollektiivien puuttuessa varsin toden-

näköinen vaihtoehto (vrt. de Tocqueville; ks. jakso 2.1.1.) (Durkheim 1972, 201). Tästä riippumatta valtio ei Durkheimin mukaan kykene toimimaan intressikonflikteja sovittavana, itsekkäille intresseille rajoja asettavana, moraalisesti ja juridisesti sääntelevänä ja sääntöjä luovana ryhmänä. Valtio on liian kaukana yksilöistä ja mikä tärkeintä "taloudellinen elämä, koska on spesialisoitunut ja tulee päivä päivältä spesialisoidummaksi, pakenee sen kykyjä ja toimintoja" (Durkheim 1964, 5). Taloudellista ja ammatillista toimintaa voi tehokkaasti säännellä vain sellainen ryhmä, joka on sille tarpeeksi läheinen "tunteakseen sen toiminnan, vaistotakseen sen tarpeet ja pystyäkseen seuraamaan kaikkia sen variaatioita. Ainoa, joka voi vastata näitä vaatimuksia on ryhmä, jonka muodostavat saman teollisuuden agentit yhdistymällä ja organisoitumalla yhdeksi muodostumaksi. Sitä kutsutaan korporaatioksi tai ammatilliseksi ryhmäksi" (1964, 5). Tässä häivähtää Durkheimillä harvinainen yhteiskuntaluokka-aspekti: hänen mukaansa ainoat pysyväisluonteiset ryhmät olivat työnantajien ja työmiesten ammattiliitot. Ne edustivat uuden moraalin ja sääntöjen järjestelmän kehittymisen alkeismuotoja. Työnantajat ja työntekijät toimivat erillään, ilman yhteistä organisaatiota ja olivat siten kykenemättömiä kehittämään tarvittavaa moraalista auktoriteettia ja sääntelyvoimaa lakikauttaamaan ristiriitoja. Noiden ryhmien sisäisissä ja välisissä suhteissa oli yhä ratkaisevana vahvemman laki (sama, 6). *Korporaatio on organisoitu ryhmä, julkinen instituutio. Se tulisi kehittymään valtion ja yksilöiden välillä. Yksilöt liittyvät aina yhteen intressiensä ja sentimenttensä perusteella; näin korporaatioiden synnylle oli olemassa spontaani perusta, koska yksilöt kokivat anarkian tilan tuskalliseksi. Yhteenliittymisen itumuodoilla oli kuitenkin syntyedellytystensä paikallisen rajoittuneisuuden leima. Koska talouden kehitys (markkinat) on johtanut kansallisen ja kansainvälisen tason syntyyn, on korporaatioiden omaksuttava sama laajuus, katettava kaikki tietyn teollisuuden alan työntekijät.* Laajuutensa vuoksi korporaatioiden olisi oltava Durkheimin mukaan suorassa yhteydessä kollektiivisen elämän keskuksen kanssa, sillä valtio puuttuu joka tapauksessa talouden kehitykseen (korporatiivinen hallitus). Korporaation on välttämättä alistuttava kokonaisuuden dominoimaan välitysfunktion, mutta kummankin on pysyttävä autonomisena. Orgaanisen solidaarisuuden yhteiskunnassa korporaatiot saavat enemmän funktioita kuin keskiaikaisilla tai roomalaisilla korporaatioilla oli. Niistä tulee poliittisen organisoitumisenkin perusta ja ne saavat yhä hallitsevamman aseman yhteiskunnassa.

Yhteiskunnasta tulee valtava kansallisten korporatioiden kokonaisuus ja tätä kautta tulee täyttymään feodalismiin eurooppalaisiin yhteiskuntiin jättämä aukko (1964, 13-27). Korporaatioiden kautta yhteiskunnallisten intressien moninaisuus saisi täsmällisemmän ilmauksen kuin valtion kautta. Välittävät korporatiot kollektiivitajunnan ja moraalien sääntelyn toteuttajina vetäisivät yksilöt "yhteiskunnallisen elämän yleisiin pyörteisiin". Vain tätä kautta tulee kansakunnan säilyminen ylipäättänsä mahdolliseksi (emt. 28).

Kun Durkheim ja de Tocqueville olivat huolissaan feodaalisten siteiden korvaamisesta ja 'korporaatioiden' synnyttämisestä, sata vuotta myöhempi keskustelu, erityisesti marxilainen korporatistiteoreetisointi, löysi huolenaiheensa kehittyneen 'korporaatioiden' järjestelmän jähmettymisestä ja vieraantumista ja sitä seuranneesta jäsenten intressien toteuttamisen laiminlyömistendenssistä (ks. Siisiäinen 1982b, 259)⁵⁹. Osaltaan tähän perspektiivin muutokseen ovat vaikuttaneet kokemukset autoritaarisesta korporatismista (Mussolinin Italia, Francon Espanja, Salazarin Portugali ja eräät Etelä-Amerikan sotilasjunttien johtamat valtiot).

Erilaisia korporatistiteorioita voidaan verrata toisiinsa esimerkiksi niissä esitetyn *korporatistikonseptin laaja-alaisuuden perusteella* (mitä intressiryhmiä ja poliittisia suhteita niillä kuvataan) tai sen perusteella, millaisena niissä nähdään korporatismia ja yhteiskuntamuodostuman (kapitalismi, sosialismi) välinen suhde (ks. Jung 1981, 18-24). Marxilaisvaihteisessa neokorporatistiteoreetisoinnissa toisen ääripään muodostaa *Winklerin* käsitys, jonka mukaan

"korporatismi on taloudellinen järjestelmä, missä valtio ohjaa ja kontrolloi valtaosaltaan yksityisesti omistettua liiketoimintaa neljän periaatteen mukaan: ykseyden, järjestyksen, nationalismin ja menestyksen" (1976, 103).

Korporatismia ytimen muodostaa siirtyminen valtion taloutta tukevasta roolista sitä ohjaavaan rooliin. Korporatistinen yhteistyö on valtion organisoimaa ja pakottamaa ja rajoittuu talouden piiriin, mikä tekee Winklerin konseptista suppea-alaisen (poliittiset suhteet, sosiaali-toimi jne. jäävät sen ulkopuolelle). Samalla Winkler kuitenkin toteaa muutoksen laadullisesti syvämmäksi: markkinatalouden vastaisena korporatismi on yhteensovittamaton kapitalismin perusinstituutioiden kanssa (markkinat, voitto, yksityisomistus). Tehokkaassa korporatistisissa valtio kontrolloi kaikkia kes-

keisiä kapitalistisia suureita, minkä vuoksi valta on siirtynyt pääomalta valtiolle. Näin korporatismi muodostaa kapitalismin, sosialismin (mistä se eroaa yksityisomistukseen perustuvana järjestelmänä) ja syndikalismin rinnalla oman laadullisesti poikkeavan yhteiskuntajärjestelmän (Winkler 1976, 113- ; Pahl & Winkler 1974).

Winklerin käsityksen perusvirheenä voidaan pitää sitä, että hän ei käsittele kunnolla valtion intervention luonnetta ja perustaa. Konseptio jää liian formaaliseksi jättäessään taloudellisten prosessien luonteen ja luokkasuhteet tarkastelunsa ulkopuolelle (keskustelusta, ks. Westergaard 1977, 178; Panitch 1980, 163; Jessop 1979, 188- ; Schmitter 1979; Siisiäinen 1982b, 261-262). Yhdistysteorian kannalta tarkasteltuna Winklerin esitys kattaa vain pienen osan 'yhdistyksistä'.

Schmitterin korporatismiin määritelmässä rakennetaan eräänlainen pluralismimääritelmän vastakohta. Läntisiin porvarillisiin demokratioihin soveltuva 'yhteiskunnallinen korporatismi' on intressien välityksen järjestelmä pluralismin, monismin (Neuvostoliiton malli) ja syndikalismin rinnalla. Se muodostaa näin ollen poliittisen järjestelmän eräänlaisen alajärjestelmän eli pysyy kapitalistisen yhteiskuntamuodon sisäisenä välitysongelman yhtenä ratkaisun mallina. Sen sijaan se on alaltaan Winklerin konseptiota laajempi. Schmitter määrittelee korporatismiin

"intressien välityksen järjestelmäksi, missä konstitutiiviset yksiköt ovat organisoituneet rajoitetuksi joukoksi yksittäisiä, pakollisia, ei-kilpailevia, hierarkkisesti järjestyneitä ja funktionaalisesti eriytyneitä kategorioita, jotka valtio on tunnustanut tai valtuuttanut (jollei luonut) ja joille on myönnetty tarkoituksellinen edustuksen monopoli vastaavien kategorioidensa sisällä vastapalvelukseksi siitä, että ne huolehtivat tietystä kontrollista johtajiensa valinnassa ja vaatimustensa artikuloinnissa ja tukensa mobilisoinnissa" (Schmitter 1979, 16).

Realistisina modernin intressipolitiikan malleina pluralismilla ja korporatismilla on joukko yhteisiä perusolettamuksia, kuten oletta-
naalisesti eriytyneiden konfliktien ja niitä vastaavien intressien pysyvyydestä ja intressejä edustavien yksiköiden merkityksen kasvusta, vastaavan hallinnollisen oligarkian roolin lisääntymisestä, yksityisen ja julkisen päätöksenteon toisiinsa kietoutumisesta jne. (Schmitter 1979, 14-15). Pluralismiteoretisointia sivuaa myöskin Schmitterin käsitys korporatismiin kehitymisestä 'alhaalta käsin', keskeisesti yhdistysten välisten vaatimus-

ten ja organisaatioiden sisäisten prosessien tuloksena. Kehitys tapahtuu siinä mielessä 'alhaalta käsin', ettei se ole valtablokin jäsenten tietoisien toiminnan tulosta intressien edustusjärjestelmän muokkaamiseksi. 'Valtablokki' vastaa tähän alhaalta käsin tulevaan muutokseen edustuksen järjestelmän valtiollisella kehittämisellä (ks. Schmitter 1981, 285-).

Schmitterin konseptin kritiikki perustuu keskeisesti hänen teoriansa ja pluralismiteorian 'yhteisten' puutteiden määrittelyyn. Schmitter jää suurelta osin pluralismikonseptin kategorioiden ja käsitysten vangiksi, koska hän mm. hyväksyy ryhmäteorian käsityksensä perustaksi ja sen käänteispuolelta laiminlyö luokkateorian ja kansalaisyhteiskunnan tarkastelun (keskustelusta, ks. Nedelman & Meier 1977; Kastendiek 1980, 89; Panitch 1980, 169). Toinen ongelma liittyy valtion autonomisuuden konseptioon ja sen irrottamiseen kansalaisyhteiskunnasta ja luokista. Tämä johtaa taloudellisesta ja luokkarakenteesta irrotettujen intressiryhmien ja jäsenistöstään vieraantuneiden järjestöjen lähes yksinomaiseen kytkemiseen valtiokoneistoon ja niiden keskinäisriippuvuuden toteamiseen. Ryhmien ja organisaatioiden oman syntyprosessin tarkastelu jää tällöin puutteelliselle huomiolle. Pluralismiteorian vaikutteita lienee myöskin Schmitterin varhaisimmissa kirjoituksissa ilmenevä valtion luokkaneutraalisen hahmottamisen elementti suhteessa intressien välitykseen (tarkemmin, ks. Schmitter 1979; Lehmbuch 1979; Panitch 1980; Kastendiek 1980; Jäger 1982).

Yhdistysten tutkimisen ja teorian alueella on pyrittävä yleisiä korporatismiteorioita tarkempaan yhdistysten ja valtion välisten suhteiden typologian kehittämiseen. Korporatistisessa poliittisessa järjestelmässäkin 'täydellinen' inkorporoituminen koskee vain pientä keskeisten intressiyhteensä liittymien joukkoa. Sosiaalitoimen, tieteen, kulttuurin, politiikan jne. alueilla toimii moninainen joukko yhdistyksiä, joiden funktioita on etsittävä (myös) korporatistitendenssien ja uusintamisvälttämättömyyksien ulkopuolelta⁶⁰. Näiden suhteiden koko kirjon huomioonottava tutkimus ja teorianmuodostus on puutteellista. Yhtäältä yhdistyksiä on tutkittu 'pluralismiparadigmasta' käsin intressien 'vapaan' realisoitumisen ruumiillisuutena tai esimerkiksi Parsonsien funktionaalisten välttämättömyyksien, AGIL-kaavion mukaisina osa-järjestelmien osina (ks. esim. Almond 1958; Almond & Powell 1966), toisaalta on kehitelty yhdistysteorian korporatistista mallia edellä esitetyllä tavalla, missä ei-korporoitujen yhdistysten asema on ollut heikosti hahmotettu.

Pisimmällä valtioon inkorporoitujen ja 'autonomisten' yhdistysten 'välityyppien' tutkimus näyttäisi olevan yhdistysoikeudellisessa (ks. Teubner 1978) ja erityisesti sosiaaliturvaan liittyvien yhdistysten tutkimuksessa (ks. Müller-Thoma 1974). Näissä tutkimuksissa tyypittely on edennyt vaiheittain korporatistien ja sitä koskevan teorian kehityksen jäljissä. Müller-Thoma on pyrkinyt perustelemaan 'puolivaltiollisen yhdistyksen' käsitteen valtion ja kansalaisyhteiskunnan toisiinsa tunkeutumisen institutionalisoitumista kuvaavana terminä. Tämä suuntaa tutkimusta niihin organisaatioihin

"joihin julkinen käsi ottaa osaa henkilötasolla sekä myös avustustietä. Järjestölaitoksen (Verbandswesen) esittelyissä on toistaiseksi tuskin edes eritelty sitä valtaviin rahoitusmarkkinoiden kautta kohonnutta vaikutusta, joka syntyy organisoidusta valtiollisuudesta ja vaikuttaa lukuisissa yksityisoikeudellisissa yhdistyksissä... Puolivaltiolliset yhdistykset eivät osoita eristetyksi järjestöjen tunkeutumista valtioon, vaan valtion ja yhteiskunnan sulautumista itse yhdistysoikeudellisten yhdistysten organisatorisella alueella" (Müller-Thoma 1974, 1-2).

Nämä puolivaltiolliset yhdistykset toimivat edellä mainitun valtion ja kansalaisyhteiskunnan, inkorporoitumisen ja yhdistysten 'autonomian' ulottuvuuden keskivaiheilla. Müller-Thoman mukaan valtion ja kansalaisyhteiskunnan keskinäinen 'läpikäyminen' näissä yhdistyksissä (esimerkkinä hän käyttää 'Saksan Punaista Ristiä') synnyttää vaikeuden määrittelyä, kenellä (tai millä) herruus niissä on ja mistä legitimaatio niihin tulee hankkia. Yhtäältä ne ovat korporatistitendenssien alaisia julkisissa funktioissaan, toisaalta ne pystyvät vastustamaan valtiollisen kokonaisuuden vaikutusta ja perustamaan yksityisen herruuden sen tueksi (sama, 3). Müller-Thoma esittää myös luettelon puolivaltiollisten yhdistysten synnyn syistä: (1) henkilöpolitiikka ja taloudelliset syyt (sosiaalivaltion koneisto ei kykene hoitamaan yksin kaikkia tehtäviään); (2) yksityisen tuen hankkiminen valtiolliseen alueeseen liittyvien tehtävien hoitamiseksi; (3) eräiden tehtävien epäpolitisointi etäännyttämällä ne valtiosta; (4) byrokratian vähentäminen; (5) delegointi vallanjaoksi esitettynä ja ymmärrettynä; (6) keskittämisyrittäykset osana valtion pyrkimystä eri alojen yhtenäiseen ohjailuun ja johtamiseen; (7) itse- ja myötähallitsemisen idea, minkä mukaan yhdistykset nähdään valtiollisen edustuksen ja integroitumisen täydentäjinä; (8) yksityiset aloitteet erityisesti asiantunte-

muksen hyväksikäyttönä, sillä ministeriöiden byrokraatit eivät kykene yksin hallitsemaan eri alueiden vaatimia asiantuntijatehtäviä; (9) valtiolisten ja yksityisten tehtävien koordinointi ja valtion sopeuttaminen organisoitujen intressien jännitekenttään (emt. 36-37).

Näistä puolivaltiollisista ja löyhemmin valtioon kytketyistä yhdistyksistä monet kuuluvat siihen ryhmään, joita *Offe* kutsuu '*organisointimuttei konfliktikykyisiksi yhdistyksiksi*'. Ne toimivat pääoman arvonnäysprosessin ja poliittisen herruuden kannalta perifeerisemmillä, joskin välttämättömillä alueilla. Tämän vuoksi niillä ei ole mahdollisuutta uhata pääomasuhteen välitöntä uusintamista (ks. *Offe* 1975a, 146-148). Esimerkkejä ovat urheiluseurat, evakkojen järjestöt, palvelusektorin monet yhteenliittymät, raittiusseurat jne. Ne suorittavat jotain sellaista tehtävää, jolla on merkitystä kokonaisjärjestelmän jonkin toiminnan kannalta (esim. virkistäytyminen, ruumiinkunnon ylläpito tms.), mutta josta pidättäytymällä ei aiheuteta järjestelmälle (ainakaan realistisella lyhyellä tähtäyksellä) suurtakaan haittaa. Yhdistysten ja valtion suhteessa on kuitenkin tästä aspektista tarkasteltuna aina kysymys vaihdosta: valtio antaa tukea (rahaa, tunnustetun statuksen), yhdistys vastaa jostain valtion funktioalueiden kannalta enemmän tai vähemmän keskeisestä tehtävästä esimerkiksi työvoiman uusintamisfunktiota edesauttamalla tai vähentämällä sosiaalivaltion koneistojen kuormitusta (ks. *Offe* 1981)⁶¹. Monilla yhdistyksillä on myös jonkinasteinen mahdollisuus painostaa valtiota, etenkin silloin jos ne toimivat herruuden legitimoinnin ja laajennetun uusintamisen alueen kannalta keskeisillä alueilla. Intressit toisistaan erottava yhdistysten muodostamisen tapa antaa niille tällaisessa tapauksessa ko. alueella eräänlaisen monopoliaseman (vrt. esim. urheiluseuraliike), jota toisten yhdistystyyppien toiminta tuskin sivuaa. Tämä takaa niille suhteellisen autonomian ja tekee ne sitä kautta aivan erityisellä tavalla konfliktikykyisiksi, mutta vain "niissä rajoissa, joissa ne eivät suuntaudu vallitsevaa järjestelmää vastaan" (*Raschke* 1978, 218). Tärkeää näiden yhdistysten kohdalla on - ei konfliktikykyisyys vallitsevaa järjestelmää vastaan, vaan - tiettyjen konfliktien sulkeminen pois neuvotteluprosessista. Tätä kautta syntyy 'täysiä' organisaatioalueita, joilla ei juuri näytä olevan uusille yhdistyksille tilaa (esim. nk. uudet liikkeet ovat keskeisesti nousseet 'tyhjille' alueille). Tämä funktio palkitaan myöntämällä tietyille yhdistyksille edustus valtion komitealaitoksessa tai muissa elimissä ja institutionalisoituna avustuskäytäntönä (sama, 217-). Tästä pääsevät

kuitenkin osalliseksi vain keskeisimmät järjestöt, joiden kautta kulkee korporatistiseen ytimeen integroituneista järjestöistä (lähes) kokonaan valtiosta riippumattomiin yhdistyksiin ulottuva jatkumo. Jatkumon ääripäässä saatetaan olla lähellä Hirschin (1980) kuvaamaa 'korporatistisen hallitsemiskartellin' ja 'marginaaliryhmien' tilannetta olkoonkin niin, että valtion ulkopuolelle jättäytymisen käsitys osoittautuisi Poulantzasin ja Bourdieun esittämällä tavalla illuusioksi (Poulantzas 1978; Bourdieu 1985a).

Viime vuosien korporatismiteoretisoinnissa on alkanut näkyä merkkejä tarpeesta yhdistää 'pluralistisia' ja 'korporatistisia' elementtejä samaan konseptioon. *Lehmbruchin* korporatismikonseptiossa keskeiseksi nousee intressipolitiikan ja parlamentarismin/puolueiden välisen erityissuhteen määrittely. Hän kuvaa paradoksaalisella *'liberaalisen korporatismin'* käsitteellä käsitystä, jonka mukaan liberalistisen teorian väite valtion ja yhteiskunnan yhteensopimattomuudesta ei ole (enää) pätevä. Tarkastelun ydinalueen muodostaa *Lehmbruchilla* valtiobyrokratioiden ja suurten intressiorganisaatioiden yhteenkietoutuminen erityisesti talous- ja sosiaalipolitiikan alueella. *Lehmbruchin* johtopäätös on se, että intressipolitiikka ja puoluepolitiikka ovat eräällä tavalla kytkeytyneet/kytkeytymässä yhteen, mikä tehostaa ja keskittää ko. alueilla tapahtuvaa päätöksentekoa. Konseptio pyrkii teoreettisen viitekehyksen luomiseen 'hallitsevien' erilaisiin konfliktoiviin voimiin kohdistamien 'neutralisointistrategioiden' tarkastelulle. Liberaalinen korporatismi on ymmärrettävä "työn ja pääoman luokkakonfliktin sääntelyn sosio-poliittiseksi tekniikaksi ja ammattiliittojen ja yrittäjäjärjestöjen valtiollisen 'keynesiläisen talouden ohjailun' kautta tapahtuvan palvelukseen ottamisen välityksellä tapahtuvaksi politiikan kehittämisen tavaksi" (*Lehmbruch*, sit. Kypke 1981, 189; *Lehmbruch* 1979, 147-157; ks. myös *Kastendiek* 1980, 90).

Samojen kysymysten ympärille on alkanut ryhmittyä myöskin englantilainen korporatismitutkimus keskeisiltä osin. *Jessopin* mukaan korporatismikonseptio soveltuu ennen kaikkea valtiointervention erilaisten muotojen tutkimiseen taloudellisten suhteiden alueella. *Jessop* kehittää kolmen osapuolen mallia (*työ - pääoma - valtio*), missä keskeinen rooli on sosiaalidemokratialla. *Jessopin* korporatismikonseptio on varsin suppea: taloudellisen intervention ulkopuolisilla alueilla pluralistinen painostuspolitiikka ja parlamentit muodostavat edelleen järjestelmän funktionaalisen ytimen (ks. *Jessop* 1979, 190-198, 228; *Panitch* 1980). *Crouchin* tutkimuksissa korporatismi on määritelty yhdeksi strategiaksi, jonka

(Englannin) labour- ja konservatiivinen puolue voivat 'valita' eri vaihtoehtojen joukosta. Sekä liberalismi että korporatismi ovat työväenliikkeen vallitsevaan järjestelmään sitomisen strategioita, jotka eroavat toisistaan menetelmiensä ja valtion osallistumisen määrän perusteella. Brittiläinen *'neuvottelukorporatismi'* (bargained corporatism) poikkeaa 'puhtaan korporatismiin' mallista. Siinä ammattiliitot suostuvat neuvottelemalla tiettyihin myönnytyksiin intressipolitiikassaan voidakseen saavuttaa toisia etuja ennen muuta politiikan alueella (Crouch 1979, 179; ks. Kastendiek 1980, 94; Siisiäinen 1982b, 263-264).

Kuten pluralismiteoretisoinnin, niin myös (neo)korporatismiin teorioiden kohdalla selkeän käsityksen muotoutumista vaikeuttaa teorioissa yhdistyvä olojen kuvaus, 'hyvän' intressien edustuksen/välityksen järjestelmän normatiivinen pohdinta sekä analyttisen teoreettisen viitekehyksen kehittäminen. Kun korporatismiteoria on vasta muotoutumisensa vaiheessa, kiistelyjen aluetta, ei näitä kolmea todellisuudessa voidakaan pitää keskustelussa erillään. Tässä kuitenkin tarkasteluaspektina on, kuten pluralismiteoriankin kohdalla, analyttisen konseptin kehitys, vaikka sen yhteydessä joudutaan kuvailevien (osin normatiivistenkin) tutkimusten alueelle. Korporatismiin ja pluralismiin analyttisten konseptien vertailulla pyritään tutkimaan, millä tavalla jomman kumman valitseminen teoreettiseksi lähestymistavaksi yhdistysten ja poliittisen vakaisuuden välisen suhteen tutkimiseen vaikuttaa siihen mitä ongelmia nähdään. Idea on esitetty Kuhnin muotoiluissa siten, että se, mitä ihminen näkee riippuu paitsi siitä, mihin hän katsoo myös siitä, mistä perspektiivistä ja millaisin visuaalikäsitteellisin kokemuksin varustettuna hän kohdettaan lähestyy. Samalla tavalla kuin tieteellisen vallankumouksen edellä ja jälkeen tarkasteltava maailma voi olla suurin piirtein sama, mutta tieteen avulla saatu kuva hyvin erilainen, myöskin samanaikaiset kilpailevat paradigmat antavat todellisuudesta erilaisen kuvan (ks. Kuhn 1975; ks. myös Kypke 1981; Jäger 1982).

Analyttisen korporatismikonseptin kehittämisen välttämättömyyttä on korostanut tutkimuksissaan *Panitch*. Vuoden 1977 yleisestä korporatismimääritelmästä⁶², jossa korostettiin tuottajaryhmien integrointia johtotasolla edustuksellisen yhteistyön ja joukkotasolla mobilisaation kautta, *Panitch* eteni kolme vuotta myöhemmin määrittelemään korporatismin sellaiseksi valtion aikaansaamaksi yhteistyöksi, *poliittiseksi osaraken- teeksi*, jonka tarkoituksena on integroida organisoitunut työväenluokka

kapitalistiseen järjestelmään (Panitch 1980, 175). Korporatismiin käsitteellä kuvattava poliittinen rakenne on sekä *spesifi* että *osittainen*. *Spesifisyydellä* Panitch tarkoittaa sitä, että korporatismi käsittää (a) kyseisten ryhmien keskinäisen vuorovaikutuksen sekä (b) valtion ryhmiin kohdistaman kontrollin elementin, joka rajoittaa ryhmien autonomiaa ja alistaa ne valtion toimenpiteiden agenteiksi (1980, 174). Korporatistisen valtiotekniikan *osittaisuus* merkitsee sitä, ettei se korvaa parlamentaarista edustusta, byrokraattista 'kaupanhieronta-funktiota', vaan vaikuttaa niiden rinnalla ja näin kietoutuu monin tavoin yhteen niiden kanssa. Korporatistiset rakenteet eivät siten ulotu kaikkiin valtion ja intressiryhmien väliin suhteisiin, vaan rajoittuvat valtion ja julkisen politiikan alueeseen ja niihin intressiryhmiin, joilla on keskeinen funktio kyseisten rakenteiden toiminnassa sen paikan perusteella, mikä niillä on yhteiskunnallisessa työnjaossa (1980, 174-). *Offe* on kutsunut tällaisia intressejä *konfliktikykyisiksi* erotukseksi organisoitumiskykyisistä intresseistä, jotka ovat tavallisesti riittävän aktuaalisia, tärkeitä ja erityisiä, jotta jokin 'ankkuroitumisryhmä' on valmis mobilisoimaan jäsenistöä ja ohjaamaan resursseja organisaation muotoutumiseen (Offe 1975a, 145-146). Konfliktikykyiset intressit ovat Offen mukaan sellaisia, joihin perustuva organisaatio tai vastaava funktioryhmä voi uhata kieltäytymisellä tietystä kollektiivisesta suorituksesta, jolla on välttämätön funktio järjestelmän toiminnalle. Tällaisia ryhmiä ovat funktionaaliossa avainasemassa olevat ryhmät ja sellaiset organisaatiot, joilla on erityistä merkitystä arvonalisäysprosessin turvaamisen kannalta, ennen muuta pääoman ja työvoiman organisaatiot (emt. 146-147). Panitchin mukaan korporatistiset rakenteet uusintuvat juuri luokkavoimien 'tasapainon' keskeisten 'kantajien' suhteissa (business ja työ), missä kohtioina ovat järjestelmän konstitutiiviset pääelementit. Sellaiset ryhmät, joiden perusta ei ole välittömästi yhteiskunnallisessa työnjaossa, jotka eivät ole funktionaalisia järjestelmän kannalta (yhden asian ryhmät, sukupuolen tai sukupolven kuulumiseen perustuvat ryhmät) eivät lukeudu järjestelmän konstitutiivisiin pääyksiköihin (1980, 174-178).

Panitchin tavoin myös Offe on pohtinut korporatismiin laajuutta kapitalistisen yhteiskunnan poliittisena rakenteena. Offen korporatismiin konseptio on Panitchin käsitettä laaja-alaisempi. Offen mukaan korporatismikonseptioon teoreettisena ongelmana onkin ollut vaikeus päättää rajoit-
tuako 'puhtaampiin' luokka-organisaatiotyyppisiin rakenteisiin ja niiden

kolmiosapuolisen toiminnan mekanismeihin, mikä mahdollistaa selkeän käsitteistön, mutta jättää ulkopuolelle lukuisan joukon tärkeitä ryhmiä. Nämä valtion politiikan 'satuttamat' ryhmät ovat luonteeltaan moninaisemmat ja ovat perinteisesti olleet pluralismikonseptin aluetta; niiden olennainen osa ovat ei-luokkaryhmät ja organisaatiot ('policy takers'). Näihin ulottuva korporatismiin käsite puolestaan vesittää keskeisesti itse käsitteen ja johtaa sen selitysvoinnan menettämiseen. *Offe vaatiikin kombinoitua lähestymistapaa, missä valtion roolia tarkastellaan eritellysti ottamalla huomioon erot sen ja tuotantosuhteisien kytkeytyvien intressiosapuolten (työ - pääoma) organisaatioiden muodostaman funktionaalisen edustuksen järjestelmän ja 'pluralististen' yhdistysten ja valtion suhteiden välillä* (Offe 1981, 138- 140). Todellisuudessa, kuten mm. Pizzorno on todennut, monet yhdistykset säilyvät tärkeinä, byrokratisoitumattomina (tai 'kohtuullisesti' byrokratisoituneina) kollektiivisen vuorovaikutuksen ja toiminnan muotoina (Pizzorno 1981, 257; ks. myös Kröll 1980a; 1980b; Kröll et al. 1982).

Analyttisenä käsitteenä korporatismi ei Offen mukaan kuvaa 'tilannetta', vaan eräänlaista kehityksen 'akselia'. Empiirisesti yhteiskuntia voidaan verrata korporatismiin ideaalityypin eri dimensioihin. Näitä Offe erottelee 4 siten, että ko. ilmiön lisääntyessä yhteiskunnan 'korporatistisuuden määränkin' voidaan katsoa lisääntyvän: (1) resurssistatus: missä määrin organisaation resurssit ovat valtion tarjoamat; (2) edustus-status: edustusalueen laajuuden määrittely poliittisella päätöksellä; (3) organisaatiostatus: missä määrin rivijäsenten ja toimihenkilöiden suhde on säännelty; (4) menettelytapastatus: missä määrin organisaatiolle on myönnetty oikeus, lupa, kutsuttu se osallistumaan lainsäädäntöön, juridiseen systeemiin, eri alueiden politiikan suunnitteluun tai myönnetty oikeus itsehallintoon (Offe 1981, 136-). Kuten Offen käsitteistökin osoittaa ja kuten jaksossa 4.3.1. tarkasteltu Offen 'etatosentrinen' lähestymistapa jo implikoi, hänen mukaansa *korporatismi toteutuu 'ylhäältä käsin': järjestelmän pystyttämisen aloitteet tulevat valtiolta* (ks. emt.; Berger 1981, 16).

Koko tämä monimutkainen suhdeverkosto on vasta kehityksessä ja vaatii uutta tutkimusta. Tästä syystä korporatismiteoriassakin on useita avoimia kiistanalaisia kysymyksiä. *Panitchin metodologinen vaatimus nousee tutkimuksen ja teorianmuodostuksen keskiöön: osarakenteista kokonaisyhteiskuntaan tapahtuva yleistäminen johtaa yleensä virheellisyyskseen; jos kerran kaikki ryhmäsuhteet eivät ole korporatistisia, tulisi*

tämä ottaa huomioon myös kokonaisyhteiskuntien luokittelussa (vrt. esim. Winkler 1976; Schmitter 1979; ks. Panitch 1980, 180-).

Kastendiek on päätynt samantapaiseen johtopäätökseen 1970-luvulta alkaneesta korporatismiteoretisoinnista. *Neokorporatistien teesit* kuvaavat hänen mukaansa aina vain yhteiskunnan poliittika-organisaation osa-asetteja⁶³. 'Vanha' korporatismi oli valtion ja yhteiskunnan spesifi 'luokkaharmoninen' rakennelma, joka poisti poliittisten, taloudellisten ja sosiaalisten suhteiden suoran yhteyden. Korporatistinen järjestelmä toteutui kaikissa oloissa kuitenkin vain osittain, koska 'luokkaharmoninen' rakennelma joutui luokkaristiriitojen koettelemaksi. Fasistinen Italiakin oli Kastendiekin mukaan vain rajoituksin korporatistiseksi valtioksi luokiteltavissa. Näin ollen vain vähäiset tosiasiat puhuvat sen puolesta, että olisi syntynyt parlamentarismia, luokkataistelun ja jopa kapitalismin ylittävä laadullisesti uusi 'korporatistinen järjestelmä' (Kastendiek 1980, 96). Kastendiekin johtopäätös kehityksestä vaikuttaa hyvin perustellulta. Sen mukaan voisi olla syntymässä tai jo syntynyt 'korporatististen rakenteiden verkosto' olemassaolevan poliittisen organisaation sisällä. Ilmeisesti sellaisia rakenteita on muotoutunut yhteiskuntaelämän eri alueilla (ks. edellä Offe 1981), ennen kaikkea politiikan eri rakenteissa ja herruuden järjestelmän eri osissa. Noiden rakenteiden yhteys toisiinsa ja kehitystendenssien suunta, uusintamisen ja hajoamisen edellytykset ovat vielä keskeistä osin tutkimatta. Vasta tutkimuksen kautta myöskin järjestelmän kattavuuden ongelma (uusi järjestelmä vai entisen osa-järjestelmä) voidaan selvittää (kiistakysymyksistä, ks. esim. Berger 1981; Kypke 1981; Jäger 1982; Alemann & Heinze 1981).

Erityisen kiinnostavia tämän tutkimuksen kannalta ovat ne uudessa korporatismiteoretisoinnissa kehitellyt konseptit, joissa käsitellään tai sivutaan intressien inkorporoinnin ja sen tuottaman uuden(laisen) intressien pirstoutumisen välistä suhdetta. Yksi korporatismiteoretisoinnin ongelmista on ollut toimijan käsitteen puutteellinen kytkeminen rakenteiden tarkasteluun ja siihen usein liittynyt yksiulotteinen (ja pessimistinen) käsitys 'korporatismista ihmisten intressien vastaisena' ja intressien edustuksen (lopullisesti) tuhoavana järjestelmänä (vrt. Kypke 1981, 184-185; Berger 1981, 16-17). Esimerkiksi Schmitter päätyy varsin pessimistiseen kuvaan: intressiryhmien organisaation vakaisuus on hänen mukaansa yhteydessä niiden kyvyttömyyteen edustaa jäsenistöä. Koska nykyinen intressiryhmäsystemi on sisäisesti varsin haavoittumaton,

intressien edustus ja osallistumisen mahdollisuudet näyttävät vähäisiltä. Itse asiassa Schmitterin mukaan 'intressien edustuksesta' puhuminen on korporatistisessa järjestelmässä harhaanjohtavaa jäsenten ja organisaatioiden suhteissa. Schmitter puhuukin 'intressien välittämisestä' (interest intermediation), joka käsittää paitsi intressien sūrtämisen perustasolta poliittiseen prosessiin, myöskin prosessin, missä "intressejä opetetaan, sūrretään, pakotetaan (are imposed) jäsenistölle itse yhdistysten toimesta, riippumatta jäsenistön preferensseistä ja käskyvaltaan perustuvista ohjeista" (Schmitter 1981; Berger 1981, 17).

Edellä esitetystä poikkeavia käsityksiä ovat esittäneet muiden muassa Sabel ja Pizzorno (1981). Sabelin mukaan esimerkiksi ammattiyhdistysorganisaatioiden byrokratisoituminen ja sisäiset valtataistelut kilpailevien fraktioiden kesken tuottavat jatkuvia sysäyksiä 'ideologian elpymiselle' ja päämäärien korostukselle ja lyhyen tähtäyksen taktikoinnin hylkäämiselle. Sabel esittää, ettei kehitys etene Schmitterin kuvaamalla unilineaarisella tavalla korporatististen rakenteiden vahvistumisen suuntaan, vaan että kehitys on syklistä. Organisaation oligarkisoituminen johtaa poliittikan legitimoituvaikeuksiin jäsenistön suuntaan, ideologiseen elpymiseen, muutospaineisiin ja mobilisaatioon. Vain uudistusten, ideologisen sitoutumisen ja mobilisaation kaudella johdon kontrolloiminen käy mahdolliseksi. Pizzorno näkee kehityksessä syklisiä piirteitä myös koko järjestelmän tasolla. 'Pluralistisessa' nykkykapitalismin järjestelmässä edustuksen järjestelmä on epävakaa, mikä johtuu sen kyvyttömyydestä ehkäistä uusien identiteettien tunkeutumista näyttämölle tai intohimojen ajoittaista puhkeamista. Kun intressit ovat aggregoituneet, niitä ajavat organisaatiot pyrkivät oligarkisoitumaan enenevästi. Tämä synnyttää jäsenistön ja johtajiston intressien välille kuilun, joka syvenee; näin syntyvät edellytykset ryhmän hajoamiselle ja uuden synnylle sen tilalle (ks. Sabel 1981; Pizzorno 1981, 259-; Berger 1981, 16-). Mikäli sen sijaan johto säilyttää läheiset välit jäsenistöön ja pysyy sen legitiiminä välineenä, kehittyy tilanne, missä organisaatioiden vaatimukset ylittävät korporatistisen suunnittelujärjestelmän salliman liikkuma-alueen ja johtavat luokkien väliset konfliktit järjestelmän ydinalueelle (ko. ideasta, ks. Esping-Andersen et al. 1976; Offe 1981; Kypke 1981; Jung 1981).

Saksan liittotasavallassa kehitellyn 'selektiivisen korporatistismin' 'mallin' keskeinen idea käsittelee uusien konfliktirintamien kehittymistä korporatististen rakenteiden ohella ja seurauksena (ks. luku 6.). Hirsch

kiteyttää maansa yhteiskunnalliset muutokset kahdeksi perustendenssiksi: (1) *Läpikapitalisoituminen* ilmenee yhteiskunnallisen uusintamisen tavaramuotoisuuden lisääntymisenä ja kapitalististen suhteiden tunkeutumisena viimeisimpiinkin esikapitalistisiin sopukoihin. Samalla järjestelmän kehityksen vararesurssit ammennetaan loppuun (mm. luonto, perhe). (2) *Läpivaltiollistuminen* on seurausta pääoman lisääntyvästä kyvyttömyydestä turvata uusissa olosuhteissa kehitysedellytysten uusintaminen. Valtion on turvattava järjestelmän kokonaisuusintaminen pääoman arvonlisäsedellytysten jatkuvuuden perustalla: valtion toiminta kytkeytyy yhä tiiviimmin kokonaisyhteiskunnalliseen uusintamiseen, materiaallinen uusintaminen ja hallintokoneiston toiminta sulautuvat yhä tiiviimmin yhteen ja valtion ja kansalaisyhteiskunnan välinen raja hämärtyy (Hirsch 1980, 57-). *'Korporatistinen hallitsemiskartelli'* käsittää integroivat joukkopuolueet, byrokraatistuneet ammattiliitot, pääoman keskuksat sekä sosiaalisesti ja taloudellisesti laajaa sääntelyä harjoittavan valtionhallinnon. Uudessa luokkaristiriitojen sääntelykoneistossa toimivat intressiyhteenliittymät muuttuvat byrokraattisiksi, ihmisten toimintamahdollisuuksia rajoittaviksi laitoksiksi. Niiden päätöksenteko keskittyy konsernien ja ammattiliittojen hallinnollisiin keskuksiin, missä kehitellään systeemipolitiikan päälinjat ja välitetään päätöksenteon seuraukset politiikan kohteille (Hirsch 1980; 1981, 38-41). *Tästä seuraa yhdistysrakenteen hierarkia ja sen edellyttämä päätöksentekojärjestelmän kehittyminen, joka on kirjattu tärkeimpien yhdistysten sääntöihin. Huippuorganisaatiot institutionalisoituvat kokonaisjärjestelmän työnjaollisiin alasysteemeihin. Tällä tavalla kehittyvät yhdistyslinjojen sisällä eräänlainen vastaavuus yhteiskunnallisen kokonaisjärjestelmän kanssa* (ks. Raschke 1978, 196-202; Siisiäinen 1982a, 288).

Hirschin mukaan *'selektiivisessä korporatismissa'* kehittyy uudenlainen konfliktirintama *'korporatistisen hallitsemiskartellin'* ('keskuksen') ja politiikan kohteina olevien, erityisesti *'reuna-alueryhmien'* ('periferian') välille. Perinteisten konfliktirintamien, ennen muuta pääoman ja palkkatyön välisen, merkitys vähenee, koska osapuolet inkorporoidaan hallitsemiskartelliin. Uusi järjestelmä toimii suodattamalla valikoiden perustason intressiartikulaatioita ja huolehtimalla voimansiirrosta perustason ja keskuksen välillä⁶⁴.

Hirschin käsitystä yhteiskunnan jakautumisesta 'keskukseen' ja 'periferiaan' voidaan kritisoida liiallisesta yleistämisestä sekä kysyä, onko juuri se korporatismien keskeisin ongelma (vrt. Schmitterin, Lehmbuchin,

Panitchin jne. painotukset; ks. Kypke 1982, 304-306). Kuten *Jäger* on huomauttanut Hirschin tapa paikallistaa korporatistisen järjestelmän 'tukipisteet' (Foucault 1981; Siisiäinen 1982a) keskukseen ja 'vastarintapisteet' periferiaan on heikosti perusteltu, sillä pisteet uusintuvat molemmilla näistä alueista, kumpikaan ei ole ristiriidoista vapaata aluetta. Myöskään työväenluokan näkeminen ristiriidattomana, poliittisesti ja sosiaalisesti homogeenisena ei ole oikeutettua Euroopankaan mittakaavassa (ks. Berger 1981; Hautsch 1981). *Käsitys ristiriitojen häviämisestä suuresta osasta yhteiskuntaa (vrt. Tourainen käsitys taisteluina toteutuvista 'kentistä' (1981) ja Przeworskin käsitys 'taistelusta luokista' (1985)) onkin yksi Hirschin teoretisoinnin pääongelmista. Sen ansiona on huomion kiinnittäminen yhteiskunnan jakautumiseen korporatistimin kautta ja ko. jaon synnyttämiin uusiin intressikonfliktien muotoihin.*

Jägerin omassa korporatistikonseptiossa korostetaan uutena piirteenä valtion ja kansalaisyhteiskunnan välisen rajan siirtymistä kansalaisyhteiskunnan perinteisten organisaatioiden (ammattiyhdistysten ja muun yhdistyslaitoksen) ja valtioapparaattien välistä ko. organisaatioiden sisälle (ks. Jäger 1980c, 139-142; 1980d, 111-121). Tämä merkitsee sitä, että järjestöjen sisälle kehittyä uudenlaisia rajalinjoja: johto inkorporoituu valtiokoneistoon, jäsenistö pysyy sen ulkopuolella. Tällä tavalla syntyy työväenluokkaisten järjestöjen 'itse tuotettu sulkeminen' (Selbstblockierung der Arbeiterklasse). Järjestöjen johto, sitä seuraava aktiivijäsenistö ja passiivinen rivijäsenistö eroavat toisistaan (ks. Jäger 1982, 302-303). Byrokraattisen ja keskitetyn päätöksenteon mahdollistavat säännöt johtavat johdon monikertaiseen irtautumiseen jäsenistöstä sentraalimmin väkilyksellä. Ammattiliitot esimerkiksi joutuvat maksamaan osuudestaan vallanjaossa jäsenistönsä kontrollista huolehtimisen hinnan. Olennaista on, että työväenluokan järjestöjen inkorporointi tapahtuu "ei parlamentarismin vaihtoehtona, vaan sen funktionaalisenä täydennyksenä" (sama).

Inkorporoituminen vaikuttaa eri tavalla työväenluokan ja pääoman organisaatioihin. Offen mukaan tämä johtuu siitä, että pääomalla on runsaammin vaihtoehtoja intressiensä toteuttamiselle (ks. Offe & Wiesthal 1979; ks. 4.1.2.; Offe 1981, 146-). Tästä ja luokkien organisoitavien intressien joukon eroista seuraa se, että työväenluokan intressiryhmät rajoittavat jäsentensä intressien toteuttamista suuremmissa määrin kuin pääoman organisaatiot. Työväenluokan intressiorganisaatioiden inkorporoitua ja mukautuessa 'monologiseen', byrokraattiseen päätöksenteon ja

sisäisen kommunikoinnin malliin, vaikeutuu sen intressien määrittäminen ja strategian muodostaminen jäsenten tahdon mukaisesti ratkaisevalla tavalla. Inkorporoituminen on Offen mukaan epäsymmetristä senkin vuoksi, että pääoman ja valtion välinen 'liikenne' on yksisuuntaista: pääoman puhe- miehet voivat tehdä sitovia esityksiä valtiolle, mutta eivät sopia ratkai- sevissa kysymyksissä jäsentensä puolesta, koska järjestöillä ei ole jäse- nistönsä perustavanlaatuisia kontrollivaltaa. Työväenluokan puolella 'liikenne' kulkee kahteen suuntaan: siellä järjestöillä on ainakin osittainen kontrollivalta myös jäsenistönsä toimintojen suhteen (ks. Offe 1981, 149- 150)⁶⁵. Intressirakenteen tutkimisen kannalta tärkeää on ottaa huomioon poliittisen koneiston eriarvoistava vaikutus (ks. seur. luku) sekä luok- kien välisiin suhteisiin että niiden sisäisiin suhteisiin.

4.4. Tiivistelmä

Luvussa on kehitelty organisoitumisen ongelmaa yhtäältä pluralismiteorian puutteiden kritiikkinä ja toisaalta positiivisena teorian elementtien muo- dostamisena. Lähtökohdan muodosti käsitys siitä, että intressien yhdisty- misen/organisoitumisen käsittely pluralismiteoriassa jätti ottamatta huo- mioon 'taistelun intresseistä' yhteiskunnan eri alueilla. *Intressien muo- toutuminen ja pääsy 'intressimarkkinoilla' tapahtuvaan päätöksentekopro- sessiin voidaan nähdä taistelukysymyksenä, joka käsittää erilaiset int- ressisubjektit ja näiden taloudelliset, poliittiset ja ideologiset strategiat ja jonka keskeisenä alueena siten ovat poliittiset apparatuurit ja koko poliit- tisten, ideologisten ja kulttuuristen yhdistysten alue (yhdistyslaitos).* Poliittinen järjestelmä ja siihen kytketty kansalaisyhteiskunta, subjektien muotoutumisen alue, voidaan nähdä systeemiteoreettisesta aspektista erilaisten 'suodattimien' järjestelmänä, jotka intressien järjestelmässä realisoituaikseen on 'läpäistävä'. Ensimmäinen suodatin erottelee artiku- loitumiskykyiset (tiedostaminen, ilmaiseminen) heikoimmista, toinen orga- nisoitumiskykyiset artikuloitumis- muttei organisoitumiskykyisistä jne. Tällä toisella tasolla, organisaatioissa, on kysymys Habermasin tarkas- telemista 'toden' intressin muotoutumisedellytyksistä. Organisaatioiden sisäisen intressien muotoutumisprosessin kuvaamisen ääripäitä edustavat Habermasin 'ideaalinen puhetilanne', jossa mahdollisuudet aitoon keskus-

teluun perustuvaan intressien muotoilemiseen ovat täydelliset ja Michelsin 'oligarkian rautaisen lain' kuvaama intressien vääristymiseen ja vieraantumiseen johtava tilanne. Todellisissa yhdistyksissä tilanteet toteutuvat jännitteinä näiden kahden ääripään välillä, millä on historialliset ehtonsa, jotka liittyvät poliittisen kokonaisjärjestelmän muutokseen. Intressien 'organisatorisen' vääristymisen ja organisaatioiden jäsenistöstä vieraantumisen ongelma on todellinen ja sen vuoksi välttämätön osa kokonaisjärjestelmän vakaisuuden ja hegemonian teoriaa. Tällä alueella on edelleenkin huomattavia tutkimuksellisia aukkoja, joiden täyttämistä poliittisten järjestelmien viime vuosien kriisi-ilmiot ovat nopeuttamassa (esim. nk. uusien yhteiskunnallisten liikkeiden haaste).

Sisäisen demokratian vs. oligarkian ongelmaan liittyy läheisesti kysymys yhdistysten suhteesta poliittiseen järjestelmään ja poliittisen järjestelmän vakaisuuden (hallitsevan hegemonisen blokin) edellyttämästä yhdistysten toiminnan 'sisäisestä logiikasta'. Oligarkian tai byrokraatisoitumisen ongelman vakavuus vaihtelee eri luokkien kohdalla. Erityisesti järjestelmää vastaan konfliktioivien yhdistysten (ja niiden sosiaalisten taustaryhmien tai -luokkien) osalta oligarkisoituminen voidaan osittain tulkita alistumiseksi järjestelmän 'kokonaislogiikan' vaatimuksiin. Yhdistysten sisäisiä prosesseja on siksi tutkittava yhteydessä poliittisen kokonaisjärjestelmän toimintaan. Poliittisessa järjestelmässä on kehitetty kokonainen toimintasääntöjen rakennelma, jota järjestelmän kannalta adekvaatisti muotoillun intressi(edustukse)n on noudatettava voidakseen johtaa positiiviseen päätökseen. Erottelemalla eri intressit 'etuoikeutettuihin' ja syrjäytettyihin, poliittinen koneisto samalla luo priorisointeja ja eriarvoisuutta yhteiskunnan intressirakenteessa. *Poliittinen järjestelmä ja siihen kytkeytyvä hegemoninen apparaatti (ks. tarkemmin luku 7.) osallistuu tätä kautta taisteluun intresseistä (miten intressiasemat artikuloituvat aktuaalisiksi intresseiksi) ja sitä millaisia kollektiivisia intressisubjekteja poliittiseen järjestelmään muodostuu. Näin poliittinen järjestelmä osallistuu taisteluun sosiaalisista ja poliittisista luokista ja sitä kautta omasta luokaperustastaan.* Hegemonia (hallitsevan ryhmittymän kansalaisyhteiskuntaan pohjautuva herruusapparaatin tukema johtajuus poliittisessa järjestelmässä) perustuu keskeisesti valtaan määritellä konfliktien kohteita ja organisatoristen prosessien priorisointikriteereitä. Tärkeä osa tätä prosessia on poliittisten, ideologisten ja legaalisten normien ja todellisuuden hahmottamisen symbolisten tapojen luominen.

Polittisesta järjestelmästä 'suodattimien järjestelmänä' lähtevän tarkastelun heikkouksia on usein ollut sen unohtaminen, että myös suodatintasoja tulisi tarkastella 'taisteluinä intresseistä'. Näiden yhteydessä ei tulisi rajoittaa 'etatosentriseen', konfliktittomaan konseptioon, vaan nähtävä suodattimet 'taistelukenttinä, jotka toteutuvat toimijoiden välisinä jännitteinä, toimijoiden joiden mahdollisuudet voivat olla hyvin epätasaiset ja kokonaisprosessi tätä kautta voi painottua 'etatosentriseen', hallitsevan hegemonisen ryhmittymän ylivaltaa korostavaan teoria-aspektiin päin.

Korporatistiteorioissa ja Gramscin 'integraalisen valtion' konseptiossa on tarkasteltu valtion ja kansalaisyhteiskunnan yhdistysten ja instituutioiden yhteensulautumistendenssejä. Korporatistisissa suhteissa on kysymys ennen muuta konfliktikykyisten intressien ja niitä edustavien organisaatioiden systeemi-integroinnista valtion avustuksella. Varsinaisten korporatististen intressiyhteenliittymien lisäksi intressien kanavina säilyvät erilaiset puolivaltiolliset, valtion tuesta vähäisemmässä määrin osallisiksi pääsevät ja niitä itsenäisemmät yhdistykset. Valtion myöntämät palkinnot ovat vaihdossa saatuja korvauksia joistain kokonaisjärjestelmän kannalta tärkeiden tehtävien suorittamisesta ja edellytyksenä niille on järjestelmän toiminnan vähimmäislogiikan hyväksyminen (esim. yhdistyslainsäädäntö, valtionapua koskevat säännökset jne.) sekä sitoutuminen vaihdon edellyttämään vastasuoritukseen.

Tämäkään suhde ei toteudu kokonaan ilman ongelmia: valtiollisen legitimoitintifunktion toteuttaminen ja jäsenistön intressien ajaminen muodostavat jännitteen, joka synnyttää myös hajoamisia intressiyhteenliittymien ja valtion sisällä. Intressien realisoitumisen kannalta korporatistiset tendenssit synnyttävät yhdistysten sisällä intressijakautumisen mahdollisuuksia: (a) järjestöjen huippujohto muuttuu korporatistisen rakenteen olennaiseksi osaksi ja pyrkii tätä kautta irtautumaan jäsenkentästä; (b) johdon ajamat legitimoitintistrategiat suhteessa kokonaisjärjestelmän uusintamiseen avaavat oppositiossa siihen olevissa organisaatioissa konfliktin edellytyksiä johdon ja oppositiossa pysyvän jäsenistön osan välillä; (c) olennainen valtion ja kansalaisyhteiskunnan rajalinja siirtyy intressiyhteenliittymien sisälle ja synnyttää jäsenistössä erilaisia ryhmiä ja intressejä suhteessa korporatistiseen koneistoon ja siihen omattuun kytkentään sekä korostaa ko. organisaatioiden ja niiden ulkopuolisten välistä eroa.

'Poliittisten luokkien' ja toimivien intressiryhmien muodostumisen kannalta on tärkeää, millaiseksi korporatistinen käytäntö muokkaa intressiyhteenliittymien kokonaisrakenteen. Tuo yhteenliittymien muodostama rakenne on yhä tärkeämpi luokkarakennetta ja intressirakennetta hahmotavan tietoisuuden strukturoija (intressiyhteenliittymien kokonaisuuteen sisällytän myös rajan niihin kuuluvien ja ulkopuolisten, apaattisten jne. välillä). Se, hahmotetaanko yhteiskunta esimerkiksi luokkakategorioiden vai 'työläinen - toimihenkilö - yrittäjä' kategorioiden mukaisesti rakentuneeksi, on keskeiseltä osin vallitsevan organisatorisen rakenteen vaikutusta, olkoonkin että organisatorisella rakenteella on edellytyksensä luokka- ja kerrostumarakenteen kehityksessä. Tapa hahmottaa todellisuutta taas välittää poliittista ja yhteiskunnallista ryhmittymistä tulevisissa strategiavalinnoissa ja muissa toiminnoissa.

5. YHTEISKUNTALUOKAT JA YHTEISKUNNAN INTRESSIRAKENNE

5.1. Luokat 'paperilla' ja yhteiskunnassa

Kuten muiden muassa *Hänninen* (1981, 220) on todennut, "on mahdollista tulkita 'poliittista' jäsentävää ajallis-paikallista koordinaatistoa myös luokka-analyysin näkökulmasta. Poliittika-analyysin kohtioiden ja tasojen sijasta voidaan puhua luokka-analyysin kohtioista ja tasoista". Tässä en seuraa pitemmälle Hännisen esitystä, vaan pyrin kehittämään luokkien sisäisen hajoamisen/eriytymisen teoreettisen tarkastelun elementtejä luokkatutkimuksesta käsin. Yleisen lähtökohdan muodostaa se käsitys, että *hegemoniateorian kehittäminen edellyttää sekä luokkien ja intressi(ase-mi)en 'poliittisen konstituoitumisen' (taistelun luokka- ja intressiasemista) että 'poliittisten luokkien konstituoitumisen' (yhteiskunnallisessa todellisuudessa toimivien kollektiivisten subjektien muotoutumisen luokkarakenteen 'perustalta') tarkastelua. Edellisessä luvussa keskityttiin poliittisten ja kulttuuris-ideologisten organisaatioiden alueella käytävään taisteluun intresseistä ja intressiasemista; tässä luvussa tarkastellaan abstrakteilla luokkakriteereillä määriteltyjen luokkien (Bourdieu: luokkien 'paperilla') sisäistä eriytymistä ja siihen vaikuttavia kansalaisyhteiskunnan ja valtion alueen tekijöitä.*

Neljännessä luvussa luokkaintressien muotoilemisen ongelmia tarkasteltiin yksilöllisten ja luokan jäsenten yhteisten intressien välisenä jännitteenä: esimerkiksi työväenluokassa jäsenten yksilöllisten intressien toteuttamisen osoitettiin edellyttävän niiden tietyn asteista voittamista yhteisintressin perustalta tapahtuvan organisoitumisen kautta. Tämä sosiologian klassisen vaiheen keskeinen ongelma ilmentää kapitalistisen teollisuusyhteiskunnan muodostumisen yhtä keskeistä piirrettä. Tarkaste-

lun keskiössä ovat muotoutuvien, uutta tuotantotapaa 'vastaavien' luokkien intressit: miten uusiin tuotantosuhteisiin kytkeytyvät, hallitseviksi kehittyvät elementit ja esikapitalististen rakenteiden osittainen jatkuvuus (paikallisuus, etniset, kielelliset jne. erot) kombinoituvat yhteisiksi luokkaintresseiksi. Klassisen sosiologian edustajien yleinen käsitys oli, että esikapitalististen elementtien kohtalona oli kadota yhteiskunnassa 'kausaalisesti vaikuttavien' voimien joukosta: Gemeinschaft'iin, feodalismiin, aristokratiaan, statusryhmiin, mekaaniseen solidaarisuuteen liittyvät yhteisölliset muodot olivat syrjäytymässä kapitalistisen rationaalisuuden, pääomasuhteen ja tavaramuodon, objektivismin tyrannian, Gesellschaft-yhteiskunnan, orgaanisen solidaarisuuden, demokratian tieltä.

Käsitys oli epäilemättä oikean suuntainen, mutta liioiteltu. Luokkateoreettinen ja poliittisten liikkeiden tutkimus on 1980-luvulla pyrkinytkin oikaisemaan klassikkojen käsityksiä. Keskustelun yhtenä päätuloksena on ollut kansalaisyhteiskunnan, statusryhmien, Gemeinschaft-yhteisön tekijöiden korostuminen intressikonfliktien ja yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimisessa. Tämä tekee välttämättömäksi luokkien ja luokkaintressien muotoutumisprosessin teoreettisen tarkentamisen siten, että kansalaisyhteiskunnan, subjektien muotoutumisen alueen vaikutus konkreettisten luokkien ja kollektiivisten toimijoiden syntyyn otetaan ekplisiittisesti huomioon. Tämä ei ole ristiriidassa sen käsityksen kanssa, jonka mukaan luokkasuhteilla on perustavanlaatuisen merkitys intressikonfliktien joukossa. Päinvastoin, luokkien merkitys jää elämän todellisuudelle vieraaksi abstraktiksi ilman strukturoitumisprosessin tarkastelua. Kansalaisyhteiskuntaa voidaan pitää ehtoja luovana momenttina toimivien luokkaryhmien muotoutumiselle (ks. Parkin 1981, 31-42; Urry 1981; Cohen 1983; Luokkaprojekti 1984).

5.1.1. Yhteiskuntaluokkien sisäinen eriytyminen ja marxilainen teoria

Jaksossa 3.1. intressien tarkastelu tapahtui vielä hyvin abstraktilla taloudellisten 'luonnenaamioiden' tasolla. Myöhemmin tämän 'objektiivisten' luokka-asemien määrittelyn todettiin muodostavan analyysin välttämättömän, muttei riittävän lähtökohdan (ks. Abendroth 1967, 25-). *Intressejä ei voida 'johtaa' tuotantosuhteista, vaan niiden muotoutumiseen vaikuttavat ennen muuta subjektin 'sosiaalinen asema' ja 'positio' relevanttien suhteiden 'avaruudessa' (ks. Bourdieu 1966) sekä konkreettiset taloudel-*

liset, poliittiset ja ideologiset 'taistelut', joiden tuloksena intressien ja intressisubjektien synty tapahtuu (ks. Przeworski 1977). *Sosiaalisella asemalla* tarkoitetaan niiden "yhteiskunnallisten yhteyksien kokonaisuutta, jotka muodostuvat tietyn ihmisryhmän, tietyn luokan (so. tietyn yhteiskunnallisen subjektin) ja muiden ryhmien ja luokkien välille. Sosiaalista asemaa luonnehtivat suuressa määrin subjektin tarpeet ja niiden tyydyttämisen tapa... Kun tuotantosuhteet ovat hieman ulkoisia suhteessa intressiin, muodostaa sosiaalinen asema niiden sisäisen momentin" (Sdrawomyslow 1977, 170). Vaikka *Sdrawomyslowin* määritelmää voidaan kritisoida epätäsmällisyydestä ja epäkonkreettisuudesta (ks. Hund 1981), suuntaa se intressien muotoutumisteoretisointia kansalaisyhteiskunnan, subjektien spesifin elämänympäristön ja elämäntavan, tarpeen tyydytyksen ja yhteiskunnallisten 'suhdanteiden' suuntaan.

Intressirakenteen hahmottaminen edellyttää luokkasuhteiden ja subjektien muotoutumiseen vaikuttavien muiden tekijöiden monimutkaisen ja -ulotteisen alueen suhteiden tarkastelua ja tasojen erottelua. Konkreettisimmillaan tämä edellyttäisi eri yhteiskuntien historiallis-konkreettista empiiristä tutkimista; tässä pyritään ongelman teoreettiseen muotoiluun ja ratkaisun etsimiseen teoriantason ongelmiin. Ongelman teoreettisessa hahmottamisessa erotetaan kolme tasoa: (1) *luokkien eriytyminen luokkakriteerien määrittämällä, so. pääosin talouden tasolla*. Tämä luo perustan poliittisten subjektien muotoutumisen välitysprosessin tarkastelulle eli (2) *intressisubjektien konkreettisen muotoutumisen alueen käsittelylle* (ks. Gramscin 'kansalaisyhteiskunta' (myös Urry; Cohen), Hradilin 'miljööspesifi' subjektien välittymisen alue; Weberin statusryhmät (Stände)). Näiden kahden yhteisötason tekijöiden kanssa vuorovaikutuksessa toimii (3) *yksilötaso*, jolla esimerkiksi yhteiskunnallinen eriarvoisuus koetaan ja jonka subjekteista myös luokat muodostuvat (ks. 3.3.3. ja 3.2.).

Yleisenä ohjenuorana intressirakenteen tarkastelulle toimii *Marxin* 6. 'Feuerbach-teesin' ajatus, jonka mukaan enempää yksityinen ihminen kuin yhteiskunnan kollektiiviset ilmiötkään eivät ole mitään konkreettisista suhteista ja arkipäivästä irrallaan olemassa olevia abstraktioita: "ihmis-olemus ei ole mikään jollekin yksilölle ominainen abstraktio. Todellisuudessa se on yhteiskunnallisten suhteiden kokonaisuus" (Marx e.v.c, 8). Yhteiskunnan eri osa-alueilla tämä ilmenee alueen omien spesifien edellytysten, muiden osa-alueiden ja kokonaisyhteiskunnan suhteiden välitysprosessien yhteisvaikutuksina. 'Pääoman' 3. osassa Marx totesi, että

luokkasuhteet määrittävät tuotantojärjestelmän sisimmän olemuksen, mutta tämä ei estä sitä, että pääehdoiltaan

"sama taloudellinen perusta... voi lukemattomien erilaisten empiiristen seikkojen, luonnonehtojen, rotusuhteiden, ulkoapain tulevien historiallisten vaikutusten jne. johdosta tuoda kehityksessä ilmi loputtomia muunnelmia ja vivahteita, jotka ovat käsitettävissä ainoastaan näiden empiirisesti annettujen seikkojen erittelyn avulla" (1976a, 780).

Esitetty metodologinen ohje ei merkitse 'päivänhistorian' tasolle jäämistä (ks. Engels 1974b) eikä oikeuta väheksymään rakenteellisia tekijöitä; pikemminkin kysymyksessä on luokka-analyysin rikastuttaminen ja konkretisoiminen tuomalla siihen luokkarajoja leikkaavia toiminnan perusteja (ks. Parkin 1981, 42). *Przeworski*n mukaan intressisubjekteja, myöskään luokkia eivät määrää yksinomaisesti tuotantosuhteet, koska ne ovat myös poliittisten ja ideologisten taistelujen tulosta. Niiden 'määräävä' vaikutus on siinä, että ne ratkaisevat erilaisten intressisubjektien yhteiskunnallisen 'painoarvon', toiminnan onnistumisen todennäköisyyden ja vaikutuksen pysyvyyden (1985, 66-67).

*Parkin*n mukaan eurooppalaisessa luokkatutkimuksen traditiossa on vallinnut varsin suuri yksimielisyys ensinnäkin luokkien reaalisesta olemassaolosta ja toiseksi jonkinlaisen dikotomisen mallin hedelmällisyydestä (pääoma - palkkatyö; eliitti - massat; herrat - alistetut) (Parkin 1978, 605; ks. myös Giddens 1973, 32). Vaikutusvaltaisista näistä konseptioista on ollut *Marxin* luokkakäsitys. Sen mukaan "se taloudellinen ominaisuus, missä maksamaton lisätyö pumpataan välittömästi tuottajista, määrää herruus- ja orjuussuhteen sellaisena kuin se kasvaa välittömästi esiin itse tuotannosta" (Marx 1976a, 780). Kolmannessa luvussa todettiin, että *Marxin* luokkakonseptio sisältää luonnehdinnan pääoman ja palkkatyön objektiivisista intressiasemista. Sen seurauksena on käsitys kahdesta tuotantosuhteille välttämättömästä 'pääluokasta' ja eräänlaisesta kolmannesta 'väliluokasta': (1) porvaristo omistaa tuotantovälineet (tai hallitsee niitä), käyttää palkattua työvoimaa, omaa käskyvallan tuotannossa ja pystyy asemansa perusteella anastamaan tuotetun lisäarvon; (2) työväenluokka ei omista itse tuotantovälineitä eikä pysty olennaisessa määrin hankkimaan toimentuloaan muutoin kuin myymällä työvoimansa ja sen kautta alistamalla kapitalistin määräysvaltaan tuotantoprosessissa; (3) pikkuporvaristo sijoittuu edellisten välille: se omistaa tuotantovälineensä,

mutta joutuu osallistumaan itse tuotantoprosessiin eikä se käytä palkkatyötä lisäarvontuotantoon (ks. Marx 1976a, 868; Luokkaprojekti 1984, 11-33; vrt. Uusitalo 1985).

Jotta talouden tasolla abstraktisti määritetyistä luokista päästäisiin yhteiskunnan todellisuudessa toimiviin 'poliittisiin' luokkiin ja luokkatoumijoihin, on tarkasteltava myös luokkien spesifiä 'kokoontuloa'. Työväenluokan kohdalla tätä voidaan kuvata seuraavasti:

*"Yleinen: työväenluokkaan kuuluminen, yhdistettynä mahdotto-
muuteen muiden, ei proletaaristen toimeentulolähteiden hyväksii-
käyttämiseen (merkittävässä määrin) toteutuu aina vain yksit-
täisten palkkatyöläisten erityisessä elämäntavassa, jonka sisäl-
tönä - huolimatta kaikesta perustavien intressien yhteisyydestä
- luokan yksilöille, ryhmille ja osastoille ovat konkreettiset
tarpeet, intressit, elämäolosuhteet ja kokemukset. Tästä ovat
lähtöisin luokan sisäiset erot ja eriytyminen"* (Leisewitz 1980,
177; korostus/MS).

Pääoman liikelakien vaikutus eriyttää työväenluokkaa (kuten tiettyssä määrin myös porvaristoa) monin tavoin. Tässä pyrin kokoamaan oleelliset eriytyksen suunnat *horisontaaliseksi ja vertikaaliseksi ulottuvuudeksi* (käsitteistä, ks. Bergmann et al. 1969, 80; Deppe 1981a, 30-31). *Horisontaalisen eriytyksen käsitteellä* pyritään kuvaamaan sellaisten luokkien sisäisten erojen synty, joiden seurauksena ne jakautuvat eri 'osastoihin' esimerkiksi teollisuudenalojen mukaan ilman, että jakoon liittyy (välttämättä) kokonaistyöläisen ryhmien välisiä alistus- ja herruussuhteita. *Vertikaalinen eriytyminen* liittyy ennen muuta luokkajakoon ja kuvaa luokkien välisiä eriarvoisuuksia ja niihin liittyviä herruus- ja alistussuhteita. Se voidaan ulottaa myöskin luokkien sisäisten eriarvoisuutta ja alistussuhteita sisältävien eriytyksien kuvaamiseen, kuten tässä luvussa tehdään. Yksi tapa esittää porvariston sisäinen vertikaalinen eriytyminen on ko. luokan jakaminen 'pienkapitalisteihin', 'keskiporvaristoon' ja 'suurporvaristoon' (monopoliporvaristoon) (ks. Semjenow 1972; vivahtekaammasta typologisoinnista, ks. esim. Luokkaprojekti 1984). Samanlaista eriytyiskonseptiä voidaan soveltaa muihinkin luokkiin. Tässä rajoitetaan pääasiassa hegemonian uusintamisen kannalta ongelmallisimpaan luokkaan, työväenluokkaan.

Horisontaalisen ja vertikaalisen eriytyksen raja ei todellisuudessa ole selvä, eivätkä ne usein olekaan erotettavissa toisistaan muutoin kuin teoreettisessa mielessä: horisontaaliseen eriytykseen, esimerkiksi maaseu-

dun ja kaupungin väliseen työnjakoon, liittyy usein epätasaisen vaihdon jne. välityksellä alistussuhteita (ks. esim. Alanen 1979). Luokkien eriytymisen suhde intressirakenteen kehitykseen on siksi käsitettävissä vain vertikaalisen ja horisontaalisen eriytymisen yhteisvaikutuksesta käsin. Työväenluokan erilaisten määritelmien ja muutostendenssien sisällön arvioiminen on keskeisesti em. kahden ulottuvuuden keskinäissuhteiden tarkastelua (vrt. laaja - suppea käsite; homogenisoituminen - differentioituminen jne.) (ks. Luokkaprojekti 1984, 116-123; Parkin 1971; 1978; Deppe 1981a).

Työväenluokan horisontaalisen eriytymisen tarkastelun lähtökohdaksi voimme ottaa *kokonaistyöläisen käsitteen*, mikä sisältää kaikki kapitalistisen tuotantoprosessin työläisryhmät. Tämä kokonaistyöläinen jakautuu pääoman liikelakien mukaisesti eri suunnille. *Leisewitz* on tiivistänyt keskeisimmät eriytymisen suunnat seuraavasti: (1) jakautuminen yhteiskunnallisen tuotanto- ja uusintamisprosessin eri sektoreille (erityisesti talouden eri alueille: teollisuusproletariaatti, kotiteollisuuden työntekijät, manufaktuurityöläiset, käsityöläiset, maatalousproletariaatti jne.); (2) jakautuminen yhteiskunnallis-taloudellisiin sektoreihin sen mukaan, kuka tai mikä työvoimaa käyttää (monopolipääoma, ei-monopolistinen porvaristo, pienyrittäjät, itsenäiset keskikerrokset, kunnat, valtio); (3) jakautuminen tuotanto- ja uusintamisprosessin yhteiskunnallistumisasteen erojen perusteella (esim. työpaikan suuruuden perusteella); (4) jakautuminen teollisuuden ja hallinnon keskittymistendenssiin liittyvän alueellisen työnjaon ja alueellisten erojen perusteella; (5) jakautuminen konkreettisen työtehtävän vaatiman kvalifikaation ja koulutuksen, ammattien ja työoikeudellisten erojen perusteella ('työläiset', 'toimihenkilöt', 'virkamiehet' ja '-naiset'); (6) jakautuminen yritystasoisten hierarkia- ja tehtäväsuhteiden perusteella; (7) jakautuminen ammatissatoimivaan väestöön ja erilaisiin ammatissatoimimattomiin ja työttömiin ryhmiin (1980, 178). Luetteloa voitaisiin helposti jatkaa laajentamalla jaon kriteerejä kansalaisyhteiskunnan suuntaan (ks. 5.1.2.). Edellä esitetyistä neljä ensimmäistä jakoa liittyy selvimmän työväenluokan horisontaaliseen eriytymiseen. Kuvaamalla tietyn maan työväenluokka ko. ulottuvuuksien mukaisesti saataisiin selville luokan horisontaalinen rakenne talouden tasolla. Tarkeemman kuvan saamiseksi olisi kuitenkin otettava huomioon sekä horisontaalisiin jakoihin liittyvät vertikaaliset piirteet että em. luettelon 3 (tai 4) viimeistä jakautumisperustaa, jotka selvimmän sisältävät vertikaalisen rakenteen osatekijöitä.

Vertikaalisessa eriytymisessä on eri tasoisia tendenssejä: yritysten sisäisiä, teollisuuden alojen välisiä (ja sisäisiä) sekä alueelliseen ja teknologiseen työnjakoon perustuvia. Klassisen sosiologian varhaisvaiheessa kuvatun luokkien yhtenäistymiskehityksen toteuduttua varsin pitkälle⁶⁶, tuotanto- ja kiertoprosessin kehitys tuottaa luokan sisäisen eriytymisen uusia muotoja. Jos horisontaalinen eriytymisprosessi on yleisellä tasolla varsin selkeästi esitettävissä ja vähän kiistelty ulottuvuus marxilaisessa luokkateoriassa, on vertikaalisen (sekä sen ja horisontaalisen suhteen) eriytymisen tutkimisessa kehittynyt runsaasti kiistoja. Ne koskevat työväenluokan määritelmää ja kriteerejä sekä näiden merkitystä luokkien ja intressiryhmien poliittisen ja yhteiskunnallisen toiminnan analyysille. Edellä todettiin, että Marx piti lisätyön anastamisen muotoja luokkajaon perustana. Tämä kriteeri erottelee toisistaan eri tuotantotavat ja niiden pääluokkien tyypit. Tätä jakoa on *Lenin* pyrkinyt konkretisoimaan tunnetussa luokkakriteerien luettelossaan. Sen mukaan luokat ovat ihmisryhmiä, jotka eroavat toisistaan sen mukaan, (1) mikä on niiden paikka historiallisesti määräytyneessä yhteiskunnallisen tuotannon järjestelmässä (tuotantotapojen erot); (2) sen sisällä suhde tuotantovälineiden omistukseen (omistava ja omistamaton luokka ja ko. suhteen luoma herruussuhde); (3) paikka työn yhteiskunnallisessa organisaatiossa (työnjako ja yhteistoiminnan muodot: mm. maaseudun ja kaupungin sekä henkisen ja ruumiillisen työn ero); (4) osuus ja saannin tapa yhteiskunnallisessa tulonjaossa (*Lenin* 1961, 398). Näistä kriteereistä *Lenin* piti ensimmäistä muita primäärisempänä, millä olikin kauan suuntaava vaikutus marxilaisessa tutkimuksessa. Kuitenkin viimeaikaisessa keskustelussa on korostettu yhtäältä välttämättömyyttä ottaa primäärisetkin kriteerit ei-annettuina, liikkeessä olevina, taisteluissa muotoutuvina rakenteina (ks. *Giddens* 1985a; *Przeworski* 1985) ja toisaalta välttämättömyyttä tarkastella luokkajaon keskeisinä kriteereinä myös omistussuhteiden ulkopuolisia määreitä. Omistuksen ja luokka-aseman suhde näyttäytyy tästä perspektiivistä monimutkaisempänä kuin mitä abstraktit määritelmät antavat odottaa⁶⁷. Työväenluokan määrittelyssä tämä tunnetaan nk. *rajaveto-ongelmana* (boundary problem) (ks. esim. *Parkin* 1978; *Poulantzas* 1973; *Jung et al.* 1973; Luokkaprojekti 1984).

Työväenluokan tarkemman erittelyn tekee välttämättömäksi tuotantovälineitä omistamattoman ryhmän suuruus ja heterogeenisuus. Työväenluokkaan kuulumiselle on kehitelty useita lisäkriteerejä, joista *Parkinin*

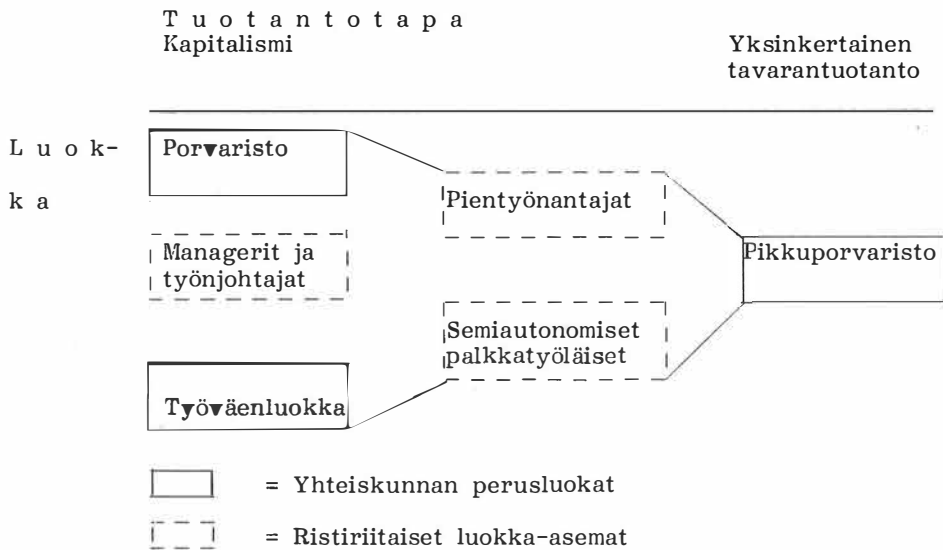
mukaan kaksi tärkeintä ovat olleet: (1) palkkatyön kategorian sisäinen jakaminen tuottavaan ja ei-tuottavaan työhön; (2) ruumillisen ja henkisen työn erojen sisällyttäminen luokan määrittelyyn (Parkin 1978, 613-615). Tiukimmat määrittelyt rajaavat työväenluokan yksinomaan tuottavan työn tekijöihin (lisäarvoa tuottaviin). Tällä kannalla on muiden muassa *Poulantzas*, joka toisaalla tosin laajentaa luokkien kriteerejä ideologisten tekijöiden suuntaan (ks. 1975; ks. Hynninen 1982, 15-16)⁶⁸. Laajinta määritelmää kannattavat laskevat kaikki palkkatyötä tekevät työväenluokkaan. Rajaveto-ongelma tulee vaikeaksi ennen muuta niissä määrittelyn tavoissa, joissa pyritään ottamaan huomioon ei-tuottavaa ja henkistä työtä tekevien, tuotantovälineitä omistamattomien sekä tuotantovälineitä omistavien mutta lisäarvoa anastamattomien (ainakaan 'suuremmassa määrin') ja itse tuotantovälineitään käyttävien ryhmien teoreettinen ongelma (ks. Wright 1978; Carchedi 1977; Luokkaprojekti 1984). Ongelma tulee esiin jo edellä esiteltyjen työväenluokan horisontaalisen eriytymisen ulottuvuuk-sien yhteydessä.

Kokonaistyyölläisen käsite voidaan jakaa tuottavasta työstä, kierron alueen työstä ja 'ylijäämästä' (revenue) toimeentulonsa saavien ryhmiin (ks. Herkommer 1975) tai samansuuntaisesti teollisuustyöhön, kierron työhön, rahapääoman piirin ja palvelualueen työhön (ks. Luokkaprojekti 1984). Edellisen kolmijaon perustana on käsitys siitä, että kapitalismin kehitys tekee toisaalta *tuottavan työlläisen kategorian* suppeammaksi (=vain lisäarvoa, ei mitä tahansa käyttöarvoja tuottavat työlläiset), toisaalta taas laajentaa sitä: enää ei tarvitse tarttua tuotteeseen omin käsin, toimiminen tuottavan kokonaistyyölläisen osana riittää ('päänä' tai 'kätenä') (ks. Marx 1957, 471- 472). *Kierron piirin* (esim. kaupan) palkkatyössä ei tapahdu kokonaispääoman arvonlisäystä (ks. Marx 1974b, 150; Jung et al. 1973, 85). Työvoiman arvo määräytyy kierrossa uusintamiskustannusten perusteella, kuten tuottavassakin työssä ja kierron piirin palkkatyölläiset saavat myöskin palkkansa työvoimansa myynnistä yksityiskäyttöön. *Herkommer* kutsuu kierron piirissä tapahtuvaa palkkatyötä *epäsuorasti tuottavaksi*, koska se on arvonlisäysprosessin kannalta välttämätöntä työtä. Tuottavalle ja epäsuorasti tuottavalle työlle on yhteistä se, että työlläiset vaihtavat työvoimansa vaihtelevaan pääomaan ja että he vaihdon ja arvonlisäysprosessin lakien mukaisesti saavat vain osasta työaikaansa maksun (eli he suorittavat lisätyötä). Ryhmien keskeisiä eroja on se, että kierron työ ei tuota uusia arvoja; lisäksi se kytkeytyy tuotantoon vain

epäsuorasti tuottavan työn kautta (Herkommer 1976, 208-209). Kolmas suuri palkkatyöläisten 'osasto' on '*yläjäämestä*' palkkansa saavien ryhmä. Se ei vaihda työvoimaansa pääomaa vastaan eikä sitä käytetä myöskään kierrossa. Tähän ryhmään kuuluvat porvariston henkilökohtaiseen palveluskuntaan kuuluvat, työväenluokan ja porvariston luokka- ja intressiyhteenliittymien palkkaamat sekä valtion ja kuntien palkkatyötä tekevät virkamiehet ja toimihenkilöt. Tähän heterogeeniseen ryhmään pääoman syklinen liike vaikuttaa epäsuoremmin kuin tuottaviin ja epäsuorasti tuottaviin palkkatyöläisiin (ks. Herkommer 1975, 137; 1976, 209-210)⁶⁹.

Esitelty kolmijako on suoritettu pääoman arvonlisäysprosessin näkökulmasta ja sellaisenaan, objektiivisia intressiasemia kuvaavana, se on yksin riittämätön. Luokkasuhteisiin liittyy aina myöskin hallinta- ja herruussuhteita, jotka paitsi erottavat tuotantosuhteisiin kytkeytyviä luokkia toisistaan, myös eriyttävät niitä sisäisesti. Edellä esitetyn kolmijaon ryhmillä on toisiinsa verrattuna erilainen suhde luokkajakoon liittyviin kontrolli- ja hallintasuhteisiin (ja poliittis-ideologisiin suhteisiin). *Wright* on pyrkinyt täsmentämään näiden suhteiden käsittelyn avulla porvariston ja työväenluokan sekä 'yksinkertaisesta tavarantuotannosta' kapitalismiin 'periytyneen' pikkuporvariston luokkakriteerejä (ks. *Wright* 1978)⁷⁰. *Wright* erottaa toisistaan (1) investointeihin ja rahapääomaan liittyvien suhteiden kontrollin, (2) työvoiman ja työprosessin kontrollin ja (3) tuotantoprosessiin käytettyjen tuotantovälineiden kontrollin. Rahapääomassa on kysymys omistamiseen perustuvasta herruudesta, kahdessa jälkimmäisessä taas taloudellisesta hallinnasta, joka on tietyllä tavalla alistainen ensimmäiselle tekijälle. 'Puhdas' työväenluokka on poissuljettu kaikilla ulottuvuuksilla; porvaristolla taas on herruusasema kaikilla ulottuvuuksilla. Kapitalistisen talouden tasolla esitetyt kriteerit määrittävät porvariston ja työväenluokan näin ollen varsinkin yksiselitteisellä tavalla.

Wrightin teoriassa pyritään ottamaan huomioon myöskin tuotantosuh-teissa tapahtuneet muutokset ja kehityksen epätasaisuus. Teorian mukaan keskeisin muutos on omistuksen ja hallinnan funktioiden ero nykykapitalismissa. Tämä ero tapahtuu kahden eri tuotantotavan, kapitalistisen ja yksinkertaisen tavarantuotannon rinnakkaisen vaikutuksen muodostamissa suhteissa. Tätä voidaan hahmottaa kuviolla 4, jonka *Luokkaprojekti Wrightilta* on suomentanut (ks. 1984, 61-).

KUVIO 4. Wrightin luokkamalli

Kapitalistisen yhteiskunnan *ristiriitaiset luokka-asetat* sijoittuvat yhtäältä kapitalistisen ja yksinkertaisen tavarantuotannon väliin, toisaalta kapitalistisen tuotantotavan sisällä perusluokkien väliin. Näin muodoin Wrightin luokkamalli eroaa ratkaisevasti *Poulantzasin* mallista, minkä mukaan luokkataistelussa olevilla luokilla ei voi olla perusluokka-asetasta eroavia, ristiriitaisia asemia (ks. Luokkaprojekti 1984). *Wright* ja *Carchedi* katsovat, että ryhmillä voi olla objektiivisesti ristiriitainen asema suhteessa perusluokka-asemiin (Wright: managereilla, pientyönantajilla, puoliautonomisilla palkkatyöläisillä; Carchedi: uudella keskiluokalla, joka toteuttaa sekä globaalin pääoman että kollektiivisen työläisen funktioita, toimii sekä 'riistäjänä' että 'riistettynä', ks. Wright 1978, 61; Carchedi 1977, 4-5; Hynninen 1982; Luokkaprojekti 1984, 119-). Carchedin mukaan ristiriitaiset luokka- ja intressiasemat kehittyvät sellaisille ryhmille, jotka osallistuvat yhtäällä johto- ja valvontatehtävissä lisäarvontuotantoon, toisaalla taas tieteellisesti ohjatun kokonaistyöläisen osana lisäarvontuotantoon tähtäävien vaihtoarvojen valmistamiseen (Carchedi 1977, 4-5; Luokkaprojekti 1984. *Projekt Klassenanalyse* sijoittaa puolestaan suoraan pääomalle alistettujen työntekijöiden, varsinaisen työväenluokan ulkopuoliset, ylijäämästä toimeentulonsa saavat työntekijät (muun

muassa valtion ja erilaisten järjestöjen työntekijät) keskiluokkaan (1973; ks. Luokkaprojekti 1984, 120).

Edellä kuvattu palkkatyöläisten ryhmän sisäinen eriytyminen sisältää tärkeänä osanaan vertikaalisen ulottuvuuden. Kontrolli- ja hallintafunktion erot, jotka kehittyvät sen suhteen perusteella, joka eri 'osastoilla' on 'pääomafunktioihin', jakavat työväenluokkaa (palkkatyöläisiä) eri tasoihin hallitsevassa herruusrakenteessa. *Poulantzas* on pyrkinyt kuvaamaan tätä liittämällä tiukkaan luokkien määrittelyynsä ideologisia ja poliittisia kriteerejä: niiden mukaan tuotantokoneiston toiminnalle välttämättömät pikkuporvariston ryhmät (insinöörit, teknikot, asiantuntijat) luetaan työväenluokan ulkopuolelle kuuluviin, koska niiden katsotaan osallistuvan sen alistamiseen ideologisesti ja poliittisesti pääomalle (*Poulantzas* 1975; ks. Luokkaprojekti 1984, 100-103).

Luokka-asemien ja intressiasemien määrittely Wrightin tavoin on välttämätön askel luokkien ja poliittisten toimijoiden muotoutumisedellytysten analyysissä. Kuitenkin analyysissä tulisi välttää se Wrightillakin ilmenevä ongelma, jota *Bourdieu* pitää marxilaisen luokkateorian perusongelmana: luokat määritellään 'paperilla' ja oletetaan ne sen jälkeen todellisiksi luokiksi (*Bourdieu* 1985b)⁷¹. Luokat voidaan määritellä abstraktisti pääomasuhteen perusteella (tai kuten *Bourdieu* tekee, pääoman kolmen lajin hallinnan muodostamassa kolmiulotteisessa avaruudessa oman paikan perusteella), kuten Wrightin teoriassa perusluokat. *Bourdieun* kritiikin mukaan marxilainen teoretisointi on usein tyytynyt tähän pääsemättä kiinni todellisiin luokkiin ja luokkaryhmiin. Jos rajoitutaan 'luokkiin paperilla' ja oletetaan ne todellisuudessa toimiviksi luokiksi, jäädään *Bourdieun* mukaan 'todennäköisyyksien' tarkastelun tasolle, ts. selittämään yksilöiden todellisiksi luokiksi muodostumisen todennäköisyyksiä. Koska pääomasuhteisiin kytkeytyvä rakenne on aina yhteydessä yhteiskunnallisiin 'suhdanteisiin' ja muihin kuin luokkatekijöihin, luokatkin ovat aina olemassa suhdeavaruuksina (ryhminä, intressiyhteenliittyminä jne.). On siis erotettava toisistaan luokka-aseman mukainen todennäköisyyksien (perusluokat) arviointi ja ne mahdolliset ja todelliset rakenteen artikkulaatiot, joina sitä voidaan ilmaista (sama, 198-200). Wrightin ristiriitaiset luokka-asetat ja niihin liittyvä rajanveto-ongelma on määritetty 'luokista paperilla' ja tässä suhteessa niissä esiintyy *Przeworskin* kritisoima 'Klasse an sich' -ongelma: ristiriitaisia asemia ei käsitetä tarpeeksi taisteluna luokista, rakenteen kaksinaisuuden konseptiosta käsin, vaan rakenteita

tarkastellaan liiaksi annettuina ja ristiriitaiset asemat määritetään suhteeksi niihin. Luokkakonseptio ja ristiriitaisten asemien tarkastelu muuttuu 'luokitteluongelmaksi' (ks. Przeworski 1985, 66-67). Todennäköiset 'luokat paperilla' luovat todellisten luokkatoimijoiden muodostumisen edellytyksiä, tekevät osan artikulaatioista 'mahdottomiksi', osan epätodennäköisiksi jne. Tästä syystä analyysin on alettava niistä, mutta käsitettävä lähtökohtarakenne duaalisena, käytäntöjen ja taistelujen tuloksena ja edellytyksenä samanaikaisesti.

Luokan sisäistä vertikaalista eriytymistä syntyy jo yksistään työnjaon perusteella. Sen tuloksena ruumiillisen ja henkisen työn eron ja näiden kummankin sisällä kvalifikaatioerojen perustalla kehittyy ryhmiä, joista osa on strategisesti tärkeitä pääoman arvonnäkökulman jatkuvuudelle, osa taas on helposti korvattavissa. Prosessi etenee kahden ristiriidassa olevan tendenssin yhteisvaikutuksena: (1) taylorilaisen dequalifioitumistendenssin muotoisena; sen seurauksena henkisen työn komponentteja irrotetaan yksipuolistuvasta ja mekanisoituvasta työprosessista omaksi kategoriakseen. Yksinkertaiset tehtävät jäävät tätä puolta korostavien mukaan koneisiin sidottujen työläisten suoritettaviksi ja korkeaa kvalifikaatiota vaativat tehtävät siirretään suunnittelusta ja johdosta vastaavalle pienelle ryhmälle (ks. Braverman 1974; Gorz 1980; Willis 1984). (2) Edellisen tendenssin kanssa samanaikaisesti vaikuttaa nk. rekvalifioitumistendenssi. Sitä korostavat tutkijat katsovat, että juuri yksinkertaiset työtehtävät korvautuvat automaation edetessä, minkä seurauksena jäljelle jäävien työpaikkojen edellyttämä kvalifikaation taso tulee nousemaan (ks. Blauner 1964; Projektgruppe Automation und Qualifikation 1978; Haug 1982). Kiista esiteltyjen kahden tendenssin kannattajien välillä on käynnissä edelleen. Tutkimustulokset ovat antaneet viitteitä myöskin niiden eräänlaiselle yhdistelmälle, 'polarisaatiotulkinnalle'; sen mukaan työvoiman tietyn osan kvalifikaatio alenee, toisen, pienemmän osan kohoaa (ks. Toikka 1983).

Tässä tutkimuksessa ei ole mahdollista paneutua työn sosiologian sisällöllisiin ongelmiin; tässä riittää sen toteaminen, että työnjaollista eriytymistä ei voida erottaa herruussuhteista ja että luokkien sisäinen eriytyminen tuottaa sekä horisontaalista että vertikaalista jakautumista. Tämä ilmiö kytkeytyy marxilaiseen luokkateoriaan alun pitäen sisältyneeseen teemaan. *Engels* erotteli jo 1840-luvulla Englannin työväenluokan ytimeksi puuvillateollisuudessa ja eräillä muilla kehittyneimmillä teol-

lisuuden aloilla työskentelevien ryhmän. Myöhemmin hän totesi maatalousproletariaatin muodostavan asemaltaan hajanaisimman ja tietoisuudeltaan 'takapajuisimman' ryhmän (ks. Engels 1974d, 455; 1974f, 72-74; myös Marx 1957, 469-470). Työväenluokan vertikaalinen eriytyminen ilmeni 'työläis aristokratian' synnyssä⁷². Engelsin mukaan Englannin teollisuuden maailmanmonopoli synnytti 1800-luvun alussa monopolivoitot, joiden turvin emämaan työväenluokan asema oli kriisin suhteen turvatumpi ja palkkaukseltaan parempi kuin heikommissa, alistetussa asemassa olevissa maissa. Engelsin mukaan tarkempi tutkiminen osoittaa, että itse asiassa vain kaksi ryhmää kykeni parantamaan pysyvästi asemaansa: ydinteollisuuden työläiset ja aikuisten miesten muodostamat ammattiliitot (1974d; 1975a, 193-195). Sen sijaan erityisesti nais- ja lapsityövoiman sekä sorrettujen kansallisuuksien muodostaman työvoiman asemaa monopolivoitot eivät juurikaan parantaneet.

Engelsin huomautukset ennakoivat kolmea nykykeskustelun teemoista: ensiksikin keskustelua *kansainvälisen ja kansallisen suhteesta*, ja kansallisen sisällä *monopolistis-oligopolisen ydinalueen ja periferisen kilpailusektorin* välisestä eriytymisestä. Ydinsektorin (usein kansainvälisestä työnjaosta hyötyvään) korkeaan tuottavuuteen liittyvät työntekijöiden turvatumpi asema ja suotuisimmat työolot. Kilpailusektoriin kuuluvat pien- ja keskisuuret yritykset, joiden suurempi suhdannesidonnaisuus, heikompi pääomaintensiteetti ym. seikat ovat syynä työntekijöiden heikompiin työolosuhteisiin (ks. Luokkaprojekti 1984, 126-147). Samansuuntaisesti *Giddens* erottelee toisistaan 'primäärimarkkinoiden' ja 'sekundaarimarkkinoiden' työpaikkatyyppit, joita erottaa mm. se, että jälkimmäisessä työskentelevien valkokaulustyöläisten uraperspektiivi on heikompi ja työn tarjoamat edut yleisesti vähäisemmät (ks. Giddens 1973, 219).

Toiseksi Engels ennakoi edellä jo tarkasteltua *kvantifikaatiokeskustelua*, jonka toisena keskeisenä kohteena on ollut yleisempi 'sekatyöläisen' ('massatyöläisen') ja 'ammattityöläisen' (tai paremminkin 'ammattimiehen') välinen jako kapitalismin kehityksen eri vaiheissa. Tämä jako juontaa juurensa teollisuuskapitalismin varhaisvaiheesta, mutta on uusiutunut myös korkeamman teknologisen kehityksen tasolla ja muodostanut yhden työväenliikkeen sisäisistä jännitteistä (esim. ammattiliitto- vs. teollisuusliittoperiaate-kiistat eri maissa). Jaon historiallisia juuria on erityisesti nk. massatyöläisen ja 'toisen työväenliikkeen historian' tutkimussuuntauksissa etsitty käsityötuotannon muuttumisesta kapitalistiseksi ja

ko. kaudella ilmenneistä käsityöläisyyden ammattikuntaisista monopolisoineista (ks. Deppe 1979, 106- ; Olofsson 1979)⁷³. Nk. *massatyöläisen teoriassa* tämä kehityksen alkukauteen liittyvä jako ammattityöläisiin/käsityöläisiin ja kapitalismin synnyttämään massatyöläisten joukkoon on pyritty absolutisoimaan. Myöhemmankään kehityksen kulussa tämän teorian edustajien mukaan ammattitaitoisten ja ammattitaidottomien välistä eroa ei ole asetettu kyseenalaiseksi; se on uusinnettu hieman eri muotoisena (Fassler 1979, 104- ; keskustelusta, ks. Deppe 1979, 112- ; 1980a, 30-34; Olofsson 1979, 104-). Teorian yksipuolisuudet on sen kritiikeissä osoitettu selvästi (ks. Minssen & Sauerborn 1974), mutta siinä esitetyillä yleisillä väitteillä on kuitenkin oma merkityksensä. Ensinnäkin siinä kiinnitetään huomiota todelliseen vertikaalisen eriytymisen tendenssiin ja siitä käsin kehiteltyihin erilaisiin poissulkemisen ja organisoitumisen strategioihin; toiseksi, vaikka siinä esitetty massatyöläisen ja vallankumouksellisuuden, ammattityöläisen ja reformismin konseptio ei pitäisikään paikkaansa, voidaan sen ansiona pitää, että "massatyöläisen olemassaolon kysymys ylipäättensä on asetettu. Sen kautta tulevat pääoman ja työn välisen suhteen historialliset muutokset tematisoiduiksi ja ongelma asetetuksi" (ks. emt. 151-157, 178-179).

Edellä esitetyn perusteella voidaan todeta, että *palkkatyöläisten/työväenluokan sisällä on kehittynyt valvonnan, aseman itsenäisyyden, tulojen ja aseman turvallisuuden sekä herruussuhteiden perustalla vertikaalisia intressiasemien eroja. Nämä erilaiset sisäisen vertikaalisen eriytymisen synnyttämät ryhmät, jotka osittain jakautuvat myös horisontaalisesti, osittain jakavat kokonaisluokan yhteisen intressiaseman, mutta sen lisäksi niille kehittyy myös spesifejä intressejä, jotka voivat joutua konfliktiin saman 'perusluokan' muiden ryhmien intressien kanssa. Luokkaryhmät tai -segmentit muotoutuvat luokkien tavoin 'taisteluna intresseistä', mikä merkitsee sitä, että niiden synnyssä keskeisiä ovat paitsi suhde tuotantovälincisiin myös poliittis-ideologiset tekijät: organisoitumiskysymys, mobilisaatiokanavat, läittäutumakysymykset, yhteydet jne. Aikaisemmin esitettyyn horisontaaliseen jakoon voidaan nyt yhdistää vertikaalinen ulottuvuus, luokkien sisäisen eriarvoisuuden hierarkia. Projekt Klassenanalysen ja Herkommerin mukaan voitaisiin erottaa toisistaan (1) työttömät, (2) ammattitaidottomat ja sekatyöläiset, (3) 'konetyössä' työskentelevät ammattitaitoiset, (4) valvonta-, suunnittelu- ja johtotehtävissä työskentelevät (ks. Projekt Klassenanalyse 1973, 217-218; Herkommer*

1976, 217). *Edwards* pyrki yleistämään yhdysvaltalaisen proletarisoitumisen kolmeksi kategoriaksi (1979, 184-197): (1) työtätekevät köyhät (keskittyneet maaseudulle ja keskeisille city-alueille); (2) traditionaalinen proletariaatti (alistetuissa primäärimarkkinoiden tehtävissä työskentelevät, pitkän palkkatyökokemuksen omaavat, joiden osuus laskee); (3) keskikerrokset (riippumatonta primäärityötä tekevät; alempien hallinnon ja tuotannon työntekijöiden ja kapitalistien/korkeimpien johtajien välille 'sijoituvat').

Kolmas tekijä, johon edellä käsitellyssä Engelsin kirjoituksessa puututtiin, olivat työväenluokkaiset *poissulkemisen strategiat*, joilla edullisemmassa asemassa olevat työväenluokan ryhmät pyrkivät säilyttämään etunsa 'luokkatovereihinsa' nähden (a) sukupuolen ja iän, (b) keskeisten teollisuuden alojen organisaatioiden hallitsevan aseman ja (c) etnisten tekijöiden perusteella. Tämä ongelmakokonaisuus on ollut keskiössä nk. neoweberiläisessä luokkateoretisoinnissa (ja Max Weberillä) sekä sen kanssa läheisessä keskusteluyhteydessä olleessa marxilaisessa kansalaisyhteiskunnan teoriassa (ks. 5.1.2. ja 5.1.3).

5.1.2. Weberin luokan ja statusryhmän käsite ja luokkaintressien hajoaminen

Max Weberin vaikutus uusimpaan luokkateoretisointiin on ryhmittynyt kahden pääkysymyksen ympärille: ensiksikin *luokan ja statusryhmän* (Stand) käsitteellisen eron ja keskinäissuhteen ongelmaan; toiseksi luokkien ja statusryhmien syntyyn liittyvien markkinavaihdon monopolistrategioiden, (*pois*)*sulkemisen* (Schliessung) konseptin kehittelyyn.

Luokkien ja statusryhmien erottelun (ja siihen liittyneen Marx-kritiikin) yksipuolisen korostuksen kautta Weber on voitu kytkeä osaksi amerikkalaisen sosiologian kerrostuneisuuden teorioita. Neoweberiläisille luokkateoreetikoille tällainen Weber-tulkinta ei enää kelpaa: "The Weber who emerges from this theory is hardly recognizable as the author of *Economy and Society*" (Parkin 1978, 604). Amerikkalaisessa 1950- ja 1960-luvun sosiologiassa 'demarxifioidun' Weberin takaa on etsittävä 'Wirtschaft und Gesellschaft' -teoksen autenttinen weberiläinen luokkateoria (ks. Parkin 1971; 1978; 1981; Giddens 1973; Salaman 1981; Murphy 1984).

Luokista voidaan Weberin mukaan puhua, milloin "1. joukolla ihmisiä on yhteinen elämisen mahdollisuuksien syykomponentti, sikäli kuin 2. tämä komponentti esiintyy taloudellisten tavaranomistus- ja ansaitsemisintressien kautta nimenomaan 3. (tavara- tai työ)markkinoiden olosuhteissa ('luokka-asema')" (1976, 531). *Luokka muotoutuu markkinamahdollisuuksien monopolisoinnin perusteella: pääoman arvonlisäykseen osallistuvat ne, joille omistuksen hyväksikäytön monopolisointi on onnistunut; 'omistamattomat' puolestaan ovat niitä enemmistön muodostavia, joille markkinaintressien ohjaama 'monopolisoimispyrkimys' ei ole onnistunut* (sama, 532). Omistavien ja omistamattomien luokat eriytyvät sisäisesti sen mukaan, millaisten markkinaresurssien monopolisoimisesta eri ryhmien kohdalla on kysymys (esim. Besitzklasse, Erwerbsklasse, soziale Klasse) sekä sen mukaan, kuinka kypsistä yhteiskunnallisista suhteista on kysymys (Weber 1976, 177-180, 532-533). Luokkatoiminta on Weberin mukaan rationaalista, markkinaintressien ohjaamaa toimintaa (ks. 3.1.) Omistavien toimintaa ohjaa 'rahallaskelmointi' (Geldrechnung) ja se on kytkeytynyt spesifeihin materiaalsiin edellytyksiin: markkinataisteluun, pääomalaskelmointiin ja ostokykyiseen kysyntään. Tämän markkinavaihdannan seurauksena luokille kehittyy yhteiskunnallisia 'pakkoja', 'kohtaloita' luokkina. Omistamattomien pakonomaisena kohtalona on tuotantovälineiden pakkoluovutuksen olosuhteissa toimia yksinomaan palkkasuhteen perustalta ja sen avulla huolehtia omasta ja henkilökohtaisten omaisten (lasten, vaimon, mahdollisesti vanhempien) toimeentulosta (ks. Weber 1976, 49-60). Kapitalistien pakot puolestaan aiheutuvat palkkatyöläisten pitämisestä erossa tuotantovälineiden omistuksesta, arvonlisäyksen sidonnaisuudesta palkkatyösuhteeseen ja välttämättömyydestä turvata omistusoikeuden jatkuvuus (emt. 87).

Statusasemaksi (ständische Lage) kutsutaan "niitä ihmisten elämänkohtaloiden tyypillisiä komponentteja, joiden edellytyksenä on spesifi, positiivinen tai negatiivinen sosiaalinen 'arvonanto' (Einschätzung der 'Ehre'), joka liittyy useiden ihmisten joihinkin ominaisuuksiin" (1976, 534). Tavallisesti statusryhmät kehittyvät luokka-aseman perustalta, mutta eivät välttämättä. 'Yhteisötoiminta' (Gemeinschaftshandeln) on sidoksissa kulttuuriin edellytyksiin ja nämä vaikuttavat välittömästi siihen, millainen on luokka-aseman ja statusaseman välinen 'vastaavuus' ja mikä paino kummallakin on ihmisryhmien toiminnoissa (sama, 533). Markkinoita hallitsevat 'esineelliset-asialliset' (sachliche) intressit eivät tunne

mitään arvonantoa. Se kytkeytyy sellaisiin yhteisöllisiin ominaisuuksiin kuin 'elämäntapa' (Lebensführung), asuinalueen tyyppi, muoti, kulutuskykyisyys ja -tyyli, kasvatus, ammatilliset traditiot, uskonto ja etniset tekijät (sama, 179-180, 534-537).

Luokka-asema ja statusasema lankeavat Weberin mukaan tavallisesti yhteen. Kuitenkaan saman luokka-aseman ei tarvitse johtaa samanlaiseen sosiaaliseen ja poliittiseen toimintaan, vaan statusasema ja kulttuuri välittävät poliittisia toimintoja. 'Statusintressentit' voivat reagoida kärkevästikin talouden vaatimuksiin, sitä kärkevämmin mitä uhatummiksi itsensä tuntevat. Tietyissä olosuhteissa statusorientoitunut toiminta saattaa ehkäistä markkinoiden vapaata kehitystä:

"Markkinoita rajoitetaan, sellaisen paljaan omistuksen, joka painaa leimansa luokkien muodostumiseen, valtaa vähennetään. Sen seuraukset voivat olla mitä erilaisimmat, eivätkä millään muotoa välttämättä kulje taloudellisten vastakohtien heikkene-
misen suuntaan; usein päinvastoin. Mutta joka tapauksessa siellä ei ole nykymerkityksessä kysymyksessä todellinen markkinakilpailu, missä statusperustaiset ryhmittymät (ständische Gliederungen) tunkeutuvat esiin niin voimakkaasti, kuin asiainlaita oli antiikin ja keskiajan kaikissa poliittisissa yhteisöissä' (1976, 538).

Tutkimuskohteen kannalta erityisen tärkeä on Weberin käsitys siitä, että statusryhmien kehitys voi ehkäistä luokkaintressien (markkinaintressit) mukaista käyttäytymistä. Taloudellisen ja sosiaalisen toiminnan välillä vallitsee Weberin mukaan useantyyppisiä suhteita. Weber erottaa toisistaan (1) taloudellisesti determinoidut (esimerkiksi pankkitoimi), (2) taloudellisesti relevantit (esim. uskonto) ja (3) taloudesta (ainakin näennäisesti) riippumattomat toiminnot (esim. taidenäyttelyissä käynti), jotka nekin useimmiten osoittautuvat taloudellisesti ehdollistetuiksi (ks. Weber 1976, 200-201). Yhteiskunnalliset toiminnat ovat Weberin mukaan 'omalakisia', mikä tarkoittaa sitä, että muut kuin taloudelliset tekijät usein ratkaisevat tapahtumien kulun. Yleistäen Weber toteaa, että talouden vakaan kehityksen kausina statustekijöiden merkitys ihmisten toimintaa ohjaavina voimina korostuu, teknis-taloudellisten mullistusten kaudella niistä tulee uhanalaisia, paljas luokka-asema työntyy etualalle (1976, 539)⁷⁴.

Toinen Weberin kehittänyt luokkien sisäisen, ennen muuta vertikaalisen eriytymisen hahmottamisen teoreettinen käsite on 'sulkemisen' (Schliessung; closure) käsite (ks. Weber 1976, 201). Weberin mukaan

taloudelliset suhteet voivat olla joko 'avoimia' tai 'suljettuja' luonteeltaan. Yhteiskunnassa, jossa käydään kilpailua taloudellisista mahdollisuuksista (viroista, asiakkuudesta, työhön ja ansioihin liittyvistä palkinnoista jne.) ja jossa kilpailijoiden määrä lisääntyy suhteessa kilpailutilaan, voimistuu osanottajien intressi rajoittaa jollain tavalla tätä kilpailua ja osanottajien määrää. Rajoittaminen tapahtuu siten, että jokin (aktuaalisesti tai potentiaalisesti) jollekin kilpailijajoukon osalle yhteinen ominaisuus otetaan rajoittamisen kriteeriksi; sen avulla kilpailun 'kenttä' suljetaan ulkopuolisilta. Tuo sulkemisen kriteeri voi Weberin mukaan olla melkein mikä 'habituksen' ominaisuus tahansa: rotu, kieli, uskontunnustus, alkuperä, asuinpaikka, sukupuoli, ikä jne. (1976, 201, 236-237, 320-)⁷⁵. *Yhteisesti toimivat kilpailijat muodostavat suhteessaan ulkopuolisiin intressiyhteisön, missä kasvaa rationaalisen järjestyksen pystyttämisen tarve, jolla kilpailua voitaisiin rajoittaa. Syntyvän monopolistisen intressin tarkoituksena on vaikuttaa toisten toimintaan tavalla, joka luo monopoleja oman ryhmän hyväksi.* Sulkemisprosessi on kaikenlaisten ryhmämonopolioiden synnyn tyypillinen tapa (luokista ylioppilaskuntiin). Monopolisoitumisten denssi suuntautuu

"muita kanssakilpailijoita vastaan, joille on luonteenomaista tietty positiivinen tai negatiivinen tunnusmerkki. Ja se merkitsee: jossain määrin aina kyseessä olevien (sosiaalisten tai taloudellisten) mahdollisuuksien sulkemista ulkopuolisia vastaan. Kun tähän sulkemiseen on päästy, voivat sen seuraukset vaihdella hyvin paljon laajuudeltaan. Nimittäin sikäli, että monopolististen mahdollisuuksien jakautuminen mukana oleville voi olla eri mitassa ratkaisevaa" (1976, 184).

Samalla tavalla kuin ulospäin, sulkeminen voi tapahtua ryhmässä myös sisäänpäin, jolloin syntyy uusia osaryhmämonopoleja esimerkiksi johtopaikoille päässeiden keskuuteen (emt. 202).

Weberin luokkakonseptioon sisältyvää luokan ja statusryhmän erotte-
lua on eriarvoisuuden sosiologiassa käytetty usealla tavalla sekä käsitteenä (ks. Runciman 1966; Kreckel 1982) että teoreettisena ideana (vrt. Bourdieu 1966; 1980a; 1983; Honneth 1984)⁷⁶. Systemaattisesti sitä on kehitelty 1970-luvulta lähtien voimistuneessa nk. *neoweberiläisessä teoretisoinnissa*. Jos amerikkalaisessa teoretisoinnissa usein unohtui luokan käsite statuksen hyväksi (esim. Parsons 1969, 163-184), ovat neoweberiläiset teoreetikot korostaneet Weberin muotoilemien perusluokkien (omis-

tavat - omistamattomat) merkitystä (eli markkinoiden merkitystä) ja pyrkineet kehittämään niitä paremmin uusia vaatimuksia vastaavaksi. Parkinin mukaan Weberin konseptio soveltuu sellaisenaan vain esiteolliseen yhteiskuntaan. Sitä tulee hänen mukaansa kehittää *'moniulotteisen kerrostuneisuuden'* teorian suuntaan (ks. 1971). Yhteiskunnalliset jakelutaitelut käsittävät useita ulottuvuuksia, ennen muita koulutuksellisen, ammatillisen ja valtion toimenpiteisiin liittyvän (ks. 1981; 1978, 617-). Tämä vaatii Parkinin mukaan paitsi liian yksinkertaisen marxilaisen luokkakonseption hylkäämistä, myös Weberin statuskäsitteen kritiikkiä. *Parkin jakaa 'sulkemisen' (Schließung) kahdeksi sosiaalisesti päämuodoksi: (1) poissulkemiseen (exclusion; Ausschliessung) ja (2) anastamiseen (usurpation)*. Jako soveltuu hänen mukaansa sekä luokkien välisiin että niiden sisäisiin, marxilaisessa tai weberiläisessä mielessä käsitetyjä luokkia leikkaaviin strategioihin. *Poissulkemisesta* on kysymys silloin, kun jakelutaistelussa etuoikeutetun aseman saanut ryhmä pyrkii syrjäyttämään kilpailijansa ko. 'kentällä'. Tavoitteena on saavutettujen etuoikeuksien säilyttäminen strategioilla, jotka suuntautuvat 'ylhäältä alaspäin'. Tuloksena on luokan fragmentoituminen (tai joskus kaoottiseen tilaan ajautuminen). *Anastuksesta* on kyse silloin, kun alistetussa asemassa olevat 'ulkopuoliset' vastaavat kollektiivisesti syrjäyttämiseensä. Tuloksena on 'solidaarisuusstrategian' kehittyminen, joka suuntautuu 'alhaalta ylöspäin'. Tämä strategia tuottaa kollektiivisesti toteutuessaan yhtenäisen yhteisöllisen luonteen omaavan alistetun ryhmän ja sitä kautta kärjistyneen intressikonfliktin. Yhteiskunnan hallitseva luokka koostuu pääasiassa poissulkemisen kautta resurssinsa hankkineista ryhmistä; alistettu luokka puolestaan koostuu ryhmistä, joiden perusstrategiana on anastaminen (Parkin 1981, 67-93; 1983, 124-131). Tästä Parkinin määrittelyntavasta johtuu esimerkiksi se, että hän laskee Etelä-Afrikan valkoiset työläiset osaksi hallitsevaa luokkaa (1981, 95).

Parkinin mukaan Weber teki virheen todetessaan, että sulkemisen strategiat voivat kiinnittyä mihin tahansa 'habituksen' piirteeseen; itse asiassa syrjäyttämisen/poissulkemisen kriteerit ovat niitä, joita voidaan jo ennalta havaita epäedullisesta asemasta kärsivissä ryhmissä (ihonväri, sukupuoli, uskonto, alueellinen alkuperä), niitä ei temmata tuulesta. Huomio on oikeansuuntainen. *Poissulkemisen säännöt tekevät mahdolliseksi sekä luokkien välisten että sisäisten intressihajoamisten ('kuilujen') tarkastelun. Alistetun luokan sisällä oman luokkansa etuoikeutettumpien*

ryhmien poissulkemisstrategioiden kohteeksi joutuneet ryhmät kokevat 'kaksoissulkemisen' (dual closure; esim. työläisnaiset) tai 'kolmoissulkemisen' (mustat työläisnaiset). Etuoikeutetussa asemassa olevat alistetun luokan ryhmät (esimerkiksi nk. työläisaristokratia) ovat poissulkemisen ja anastuksen strategioiden yhtäaikaisen toteuttamisen tilanteessa (ks. Parkin 1981, 89- ; 1983, 132-153). Tätä kautta voidaan täsmentää marxilaisessa luokkateoriassa heikosti käsitellyjä luokkien sisäisten intressistrategioiden muotoutumisia sekä antaa uusi tulkinta pluralismiteorian ristikkäisten solidaarisuuksien konseptiolle. Luokkien sisäiset intressierot ovat todellisia eivät pelkkää 'mystifikaatiota', 'sekaannusta', 'vääriä tietoisuutta' (ks. Salaman 1981, 224).

Vaikka luokkien sisäiset status-pohjaiset intressierot eivät olekaan puhdasta 'sekaannusta', niillä on myös 'sekoittavia' vaikutuksia. Parkinin mukaan tässä on kaksi tärkeää puolta. *Ensiksikin statusintressit ja luokkasolidaarisuus kehittyvät eri tavalla, lähes 'antiteettisesti' toisiaan verrattuna.* Statusryhmätietoisuus (ja siitä seuraava spontaani kapinointi) ei sellaisenaan kehitä alistetuissa luokissa oppositioasennoitumista (tai 'vallankumouksellisuutta') suhteessa hallitsevaan luokkaan; pikemminkin se on taipuvainen muuttamaan alistetuksi arvosysteemiksi, joka toimii hallitsevan arvosysteemin funktionaalisenä täydentäjänä (1971, 82-90; 1978, 626). Luokkaintressin muotoutumista voidaan verrata uuden kielen oppimiseen (uusi sanasto, uusi kielen logiikka) ja vasta se tekee mahdolliseksi eriarvoisuuden merkityksen uudenlaisen 'kääntämisen' tietoisuudeksi ja toiminnaksi. Tällainen kääntäminen edellyttää alistetun arvosysteemin ylittämistä (ks. Parkin 1971, 83-91). *Toiseksi statuspohjaiset intressit leikkaavat luokkarajoja olipa luokat määritelty tuotantosuhde- tai markkina-aseman perusteella. Tämä statusryhmien 'ehdollistava' vaikutus luokkasuhteisiin on otettava huomioon teorian tasolla* (1981, 42)⁷⁷. Tämä on välttämätön askel edettäessä 'taloudellisista' luokista 'sosiaalisten' ja 'poliittisten' luokkien tarkasteluun (vrt. Giddens 1973), 'luokista paperilla' todellisessa yhteiskunnassa toimiviin intressiryhmiin.

Sosiologisen pluralismiteorian kritiikin ja teoreettisen 'ylittämisen' kannalta neoweberiläisen keskustelun tärkeimmät huomiot liittyvät kansalaisyhteiskunnan (statusryhmät) luokkia strukturoivien ja luokkaintressien mukaisia konflikteja ehkäisevien vaikutusten spesifointiin. Esimerkiksi Parkin pyrkii osoittamaan, että kansalaisyhteiskuntaan kuuluvat luokan sisäiset tekijät segmentoivat ja hajottavat sitä vertikaalisesti ja

tämän kerrostamisen kautta vaikuttavat luokan politiikkasuhteeseen olen-
naisella tavalla. Tällä on seurauksia sille, millaiseksi eri konfliktirintamien
keskinäissuhde muodostuu (ks. 5.2.).

Parkinin edustama neoweberiläinen konseptio ei kuitenkaan ole teo-
reettisesti ongelmaton eikä sen elementtien yhdistäminen marxilaiseen
luokkateoretisointiin helppoa. Parkinin 'moniulotteisen' näkemyksen perus-
ongelma syntyy luokan kytkemisestä markkinasuhteisiin, missä erilaiset
markkinasuhteiden tyypit yhdistyvät. Tästä on seurauksena sulkemisen
teorian keskeinen rajoittuneisuus, sulkemisen edellytysten, 'sääntöjen'
strukturoidumisen, reaali-perustan ja ristiriitojen heikko tarkastelu. Marxi-
laisessa teoriassa kehitelty intressiaseman käsite, joka kytkeytyy luokkien
kautta yhteiskunnan tuotantotapaan, tarjoaa perustaa myös sulkemisstra-
tegioiden tarkastelulle. Ottamalla (vaikka problemaattinenkin) luokan
konseptio rakenteelliseksi perustaksi, voidaan myös erilaiset sulkemisen
muodot ryhmitellä luokkasuhteiden ja poliittisen toiminnan kannalta 'ensi-
sijaisempiin' ja 'toisarvoisempiin'. Tässä suhteessa Parkinin Weber-kri-
tiikki (mikä tahansa 'habituksen' piirre voi toimia sulkemisen kriteerinä)
osittain suuntautuu häntä itseäänkin vastaan (ks. Giddens 1980; Murphy
1984; vrt. Bourdieu 1985b). Peruskonseption ongelmat kertautuvat monin
tavoin weberiläisen teorian käytäntöön sovellutuksissa. *Murphyn* mukaan
neoweberiläisessä teoretisoinnissa ajaudutaan varsin usein lähelle omis-
tuksen (tuotantosuhteet) ja muiden eriarvoisuuteen liittyvien sulkemisen
sääntöjen (Parkin: koulutus jne.) samanarvoistamista. Tämän seurauksena
omistus menettää luokkateoreettisen selityskykynsä, muuttuu diskurssiksi
diskurssien joukossa; esimerkiksi rodullinen poissulkeminen ei merkitse
vain syrjäyttämistä Etelä-Afrikan hiekkarannoilta, vaan ennen muuta
tuotantovälineiden omistuksesta ja sen tuomien hedelmien nauttimisesta
(1984, 552-553). Toinen Parkinin konseptin heikkouksista liittyy hänen
itsestäänselvänä esittämäänsä olettamukseen, jonka mukaan poissuljetut
ilman muuta syrjäyttävät luokkatovereitaan (kaksoissulkemisen konseptio;
esim. työmarkkinoiden sukupuolen, uskonnollisten ja rodullisten erojen
mukainen segmentoituminen). *Murphyn* mukaan tämä jättää tarkastelun
ulkopuolelle sen seikan, että koko prosessin agenttina toimii hallitseva
'poissulkeva luokka', joka pystyy saattamaan syrjäyttämisen säännöt
voimaan ja joka tavallisesti on 'ensisijainen edunsaaja' (sama, 554-555).

Tilalle *Murphy* ehdottaa teoreettisesti ja analyttisesti adekvaatimpaa
luokka- ja sulkemisstrategioiden (ja sääntöjen) luokittelua. Siinä *tulisi*

erottaa toisistaan poissulkemisen (1) päämuodot, (2) johdannaiset (*derivative*) muodot ja (3) riippuvaiset (*contingent*) muodot. Poissulkemisen päämuoto kytkeytyy niihin valtion legaalisen apparaatin tukemiin vallan, resurssien ja mahdollisuuksien sulkemisen muotoihin, joita kuvataan luokka-aseman käsitteellä. Näistä keskeisin on sulkeminen tuotantovälineiden omistamisesta. Seuraava askel on *poissulkemisen johdannaisten muotojen* spesifiointi: niillä tarkoitetaan sellaisten mahdollisuuksien monopolisoimista, jotka voidaan johtaa suoraan päämuodosta ilman, että ne kuitenkin samaistuisivat niihin. Esimerkiksi huomattavalla osalla rodullisten, kielellisten ja uskonnollisten ryhmien diskriminoinnista ei ole erityistä legaalista perustaa, vaan tuotantovälineiden omistajalla on asemaansa perustuva mahdollisuus työvoiman valintaan omistamissaan yrityksissä. Koska käsitellyt kaksi poissulkemisen muotoa eivät ole identtiset, leikkaavat ne usein toisiaan ristiin, mikä fragmentoi luokkia. *Riippuvaiset poissulkemisen muodot* kehittyvät pääsulkemisen strategioiden muokkामassa ympäristössä ja ovat niistä riippuvaisia. Niitä tukee usein valtion legaalinen apparaatti ja ne yhdistyvät usein johdannaisiin muotoihin (esim. pätevyysvaatimukset) (ks. Murphy 1984, 555-557). Näiden analyttisten erottelujen perustalla on mahdollista havainnollistaa luokka- ja statuserojen välisiä suhteita aikaisempaa weberiläistä teoretisointia selkeämmin:

"Viitekehys, jota olen ehdottanut, on relevantti myös kysymykselle luokkarajoista ja luokka-asemista (*locations*). Luokkarajojen päädeterminantti muodostuu poissulkemisen päämuodosta. Täten hallitsevat ja alistetut luokat kapitalistisessa yhteiskunnassa muodostuvat sitä vastaavasti ensisijaisesti porvaristosta ja proletariaatista, koska yksityisomaisuuden omistusoikeus on kapitalistisen yhteiskunnan poissulkemisen päämuoto. Syy siihen, että luokka-aseman kokonaisuutta on vaikeaa spesifioida täsmällisesti konkreettisilla käsitteillä on johdannaisissa ja riippuvaisissa poissulkemisen muodoissa, jotka fragmentoivat kahta pääluokkaa ja synnyttävät väliluokkia ja siinä, että johdannaisia ja riippuvaisia poissulkemisen muotoja voidaan käyttää poissulkemisen pääasiallisten aseiden haltuunsaamiseen" (1984, 563).

Murphyn viimeinen lause voidaan liittää siihen luokkateoreettiseen ongelmaan, jota tässä tutkimuksessa on kutsuttu Przeworskin terminologian mukaisesti 'taisteluksi luokista' ja intresseistä. Poissulkemisen strategioiden eri lajit ovat tärkeitä välineitä luokkajaon ja erilaisten sitä

leikkaavien intressikonfliktien kombinaatioiden suhteita analysoitaessa. Tämän aspektin osalta niitä voidaan käyttää luokkien ja hegemonian välisen suhteen teoreettiseen hahmottamiseen (luokat-kansalaisyhteiskunta-valtio suhdekokonaisuus), alueeseen, minkä teoria marxilaisessa traditiossa on vielä monilta osin puutteellinen. Murphyn konseptio havainnollistaa yhden teoreettisen ongelman kohdalla sitä, kuinka lähelle toisiaan neoweberiläinen ja neomarxilainen teoretisointi ovat tulleet.

5.2. Luokat, kansalaisyhteiskunta ja yhteiskunnan intressirakenne

5.2.1. Kansalaisyhteiskunnan käsite ja intressisubjektien kehittyminen

Marxilaisessa teoretisoinnissa kansalaisyhteiskunnan merkitys korostuu tarkasteltaessa sitä, kuinka luokat muodostuvat konkreettisista yksilöistä ja ryhmistä. Taloudellisten suhteiden määrittämissä luokissa toimivat yksilöt, joiden muotoutuminen tapahtuu paitsi tuotannon suhteissa myös niiden ulkopuolella, olkoonkin että tuo 'ulkopuolinen' alue on vuorovai-
kutussuhteessa talouden kanssa. 'Saksalaisessa ideologiassa' *Marx* ja *Engels* kiinnittävät huomiota siihen kehitykseen, joka työnjaon ja siihen liittyvien prosessien kautta johti yksilöllisen tai persoonallisen elämän ja yhteiskunnallisen työnjaon perustalla määräytyvän luokkien 'elämän' välisen eron syntymiseen. Työnjako synnyttää yhteiskunnallisten suhteiden itsenäistymisen ja tästä syntyy eroavuus "jokaisen yksilön elämän välillä, sikäli kuin se on persoonallista ja sikäli kuin se on mukautettu jonkin työalan ja siihen kuuluvien ehtojen alaiseksi" (Marx & Engels e.v.b, 56). *Luokkayksilö ja persoonallinen yksilö eroavat toisistaan, 'taloudellisten luokkanaamioiden' ja luokan muodostavien persoonallisten yksilöiden välille kehittyä kuulu.* Tämä ei merkitse sitä, että koroillaan-eläjä, kapitalisti tai proletaari lakkaisivat olemasta yksilöitä, vaan sitä,

"että heidän yksilöllisyytensä on kokonaan määrättyjen luokkasuhteiden ehdollistama ja sanelema, ja mainittu eroavuus tulee esiin vain vastakohtaisuutena toiseen luokkaan ja ilmenee heille itselleen sitten, kun he tekevät vararikon... Persoonallisen yksilön eroavuus luokkayksilöstä, yksilön elämänehtojen satunnaisuus tulee ilmi vasta sen luokan ilmaannuttua, joka on itse porvariston tuote. Vasta yksilöiden välinen kilpailu ja taistelu

tuottaa ja kehittää tätä satunnaisuutta sinänsä. Siksi yksilöt ovat porvariston herruuden alaisuudessa kuvitelmissaan vapaampia kuin aikaisemmin, koska heidän elinehtonsa ovat heille satunnaisia, vaikka todellisuudessa he ovat tietysti vapaudettomampia, koska he ovat enemmän määrin aineellisen väkivallan kahleissa...

(Y)hteiskunnalliset suhteet, joihin tietyn luokan yksilöt joutuivat ja jotka määräytyvät heidän yhteisistä eduistaan jotain muuta luokkaa vastaan, muodostivat aina sellaisen yhteisön, johon nämä yksilöt kuuluivat vain keskimääräisyksilöinä, vain mikäli he elivät luokkansa olemassaolon ehdoissa; he osallistuivat noihin yhteiskunnallisiin suhteisiin luokan jäsenenä eikä yksilöinä... Tähänastinen yhdistyminen on ollut... ainoastaan... sopimista... niistä ehdoista, joiden puitteissa yksilöillä on sitten ollut mahdollisuus nauttia sattumasta" (Marx & Engels e.v.b, 56-58).

Marxin ja Engelsin muotoilussa persoonallinen yksilö erotessaan luokkayksilöstä, joutuu alistumaan kapitalististen suhteiden luokalle asettamiin 'keskimääräispakkoihin'. Luokkasubjektit muodostuvat sekä tuotannossa että sen ulkopuolella, *kansalaisyhteiskunnassa*. Sosiaalisten, yhteiskunnassa toimivien luokkien ja intressisubjektien kannalta erotte- lulla on suuri merkitys: 'luokkayksilön' ja 'persoonallisen yksilön' välitys poliittiseksi voimaksi on monimutkainen ja ristiriitainen prosessi. Tämä on ollut sen teoretisoinnin keskiössä, jonka perustan muodostaa Gramscin tuotanto. Gramsci pitää kansalaisyhteiskuntaa sinä alueena, joka välittää taloudellisen rakenteen ja valtion pakkovallan ja lainsäädäntöapparaatin vuorovaikutusta (Gramsci 1967; ks. Urry 1982, 407). Gramscin käsitteis- tössä kansalaisyhteiskunta rajoittuu yhteiskunnan päällysrakenteen valtion ulkopuoliseen osaan (ideologis-kulttuurinen alue), yksityisen alueeseen erotukseksi julkisesta (ks. Gramsci 1967, 150-151; Priester 1977, 515-517; Anderson 1977; Siisiäinen 1980, 22-28). Tämä erottaa Gramscin kansalaisyhteiskunnan käsitteen sekä Marxin että Hegelin tavasta käyttää sitä. Marx ja Engels käyttivät käsitettä taloudellisten suhteiden koko- naisuutta kuvatessaan, sitä "kanssakäymisen muotoa, jonka kulloisetkin tuotantovoimat ovat kaikilla tähänastisilla historiallisilla kehitysasteilla määränneet ja joka vastavuoroisesti määrää niitä" (Marx & Engels e.v.b, 30)⁷⁸. Gramscilla kansalaisyhteiskunta on kehittyneissä kapitalistisissa yhteiskunnissa se alue, jolla poliittiset subjektit muotoutuvat ja jolla hallitsevan ryhmittymän johtava, hegemoninen asema turvataan. *Kansa- laisyhteiskunnan ja valtion (suppeassa merkityksessä) välisen historial- lisesti ja yhteiskunnallisesti ehollisen rajan avulla voidaan kuvata valtion*

laajenemista subjektien muotoutumisen 'yksityiselle' alueelle ('integraalisen valtion' käsite) ja hallitsevan hegemonisen ryhmittymän ja sille vaihtoeh-toisten hegemonisten ryhmittymien ('blokkien') muotoutumisen erilaisia strategioita. Tästä syystä Gramscin kansalaisyhteiskunnan käsitteellä ja sen ymmärtämiseksi välttämättömillä lähikäsitteillä (valtio/poliittinen yhteiskunta, hegemonia, historiallinen blokki) on pysyvä arvo politiikan sosiologian ytimessä (ks. 4.3.2).

Luporinin mukaan Marxin tuotannossa politiikkaa tarkastellaan kahden rinnakkaisesti käytetyn käsiteparin kautta: ensiksikin perusta - päällysrakenne -suhteen ja toiseksi sitä vanhemman valtio - (kansalais)yhteiskunta -parin avulla (esim. nk. poliittisissa kirjoituksissa) (ks. Altwater & Kallscheuer 1979, 27-31). *Jean Cohen* on pyrkinyt osoittamaan, kuinka Marxin myöhäisemmässä tuotannossa kansalaisyhteiskunnan problematiikan käsite väistyy (tai jopa häviää) talouteen kytkeytyvien luokkasuhteiden tieltä (ks. Cohen 1983; ja Cohenin kritiikistä, esim. Postone 1985). Tätä puutetta on pyritty täyttämään viime vuosien marxilaisessa teoretisoinnissa, johon liittyviä keskeisiä puheenvuoroja ovat olleet *Urryn* 1980-luvun alun tutkimukset (Urry 1981; 1982; Abercrombie & Urry 1983). Niissä on laajennettu kansalaisyhteiskunnan käsitettä siten, että se sisältää Gramscin käsittelemän valtion ulkopuolisen päällysrakenteen lisäksi Marxin kansalaisyhteiskunnan konseptin ja arkipäivän toiminnan alueita. *Urrylla* kansalaisyhteiskunta merkitsee sitä valtiosta ja 'varsinaisesta' taloudesta eroavaa aluetta, jolla inhimillisten subjektien vuorovaikutus tapahtuu ja jonka konstituoituminen edellyttää ko. vuorovaikutusta. Konkreettisemmin *Urry* jakaa kansalaisyhteiskunnan kolmeen, osittain päällekkäiseen alueeseen: kiertoon (jakelu, vaihto ja kulutus), uusintamiseen (biologisesti, taloudellisesti, kulttuurisesti sekä yksilöllisellä että kollektiivisella tasolla) ja taisteluun. Kansalaisyhteiskunta eriytyy sukupuolen, uskonnon/etnisyyden ja vapaaehtoisen yhteenliittymisen perusteella. Tämä eriytyminen voi olla joko luokkien mukaista, vertikaalista tai ei-luokkaspesifiä eli horisontaalista (ks. *Urry* 1982, 408-409). Kansalaisyhteiskunta toimii suhteellisen itsenäisenä suhteessaan talouteen ja sen alueella kehittyvään luokkajakoon (pääoman ja palkkatyön suhde) (emt. 409).

Urry erottaa toisistaan abstraktisti talouden alueella määritetyt luokat (ks. edellä 'luokat paperilla') ja kansalaisyhteiskunnan 'subjektin kategorioina' kehittyvät luokat, 'sosiaaliset luokat'. Porvaristo ja työväenluokka

toteuttavat pääoman ja palkkatyön funktioita ja ovat taistelusuhteessa niistä käsin. Tässä käsityksessä piilevä 'determinismi' voidaan Urryn mukaan estää ottamalla huomioon, että *luokat ovat taistelussaan olemassa vain kansalaisyhteiskunnassa; ne eivät esiinny ensin taloudessa ja sitten sosiaalisella tai politiikan alueella. Niiden saamat muodot määräytyvät ensiksikin työn ja pääoman suhteesta ja toiseksi iän, sukupuolen, rodullisten, kansallisten, alueellisten jne. kansalaisyhteiskunnan alueella kehittyvien suhteiden kokonaisuudesta käsin; kolmantena tekijänä luokkia muokkaavat valtiollisten apparaattien ja poliittisten organisaatioiden 'toimenpiteet'* (ks. 1981, 66-67; ks. myös Przeworski 1977; 1985; jakso 3.3.3.). Urryn kansalaisyhteiskuntakonseptio täydentää edeltäneissä jaksossa kehiteltyä ajatusta 'taistelusta intressiasemista'. Urry korostaa Przeworskin (1977; 1985), Laclau ja Mouffin (1985) tavoin, että ei voida puhua luokista, joilla olisi jokin löytämistään odottava 'olemus', vaan ne määräytyvät pääoman ja työn ehdollistamien kansalaisyhteiskunnan elementtien välittämänä. Bourdieun (1985b) tavoin hän korostaa sitä, että yhteiskunnassa on aina lukuisia perustoja, jotka voivat mobilisoida yksilöitä; nämä perustat riippuvat välittömästi kansalaisyhteiskunnan rakenteesta (työ, asuminen, sukupuolten työnjako, ikäryhmien jako, yhdistyslaitoksen eriyttävä vaikutus) (Urry 1981, 70). Luokkien homogeenisuuden kehitys riippuu edellä lueteltujen kansalaisyhteiskunnan tekijöiden vaikutuksesta. Vaikka luokkien kehitys välittyy taistelusta, monet muut tekijät ja taistelut kuin luokkien väliset hallitsevat usein määräytyissä suhdanteissa ja vähentävät luokkataisteluiden merkitystä. Nuo konkreettiset intressitaistelut nousevat tavallisesti yksilöiden pyrkimyksistä parantaa elinolosuhteitaan kansalaisyhteiskunnassa. Ristiriitaiset luokka-asetat syntyvät siitä, että yksilöt voivat toteuttaa sekä työn että pääoman funktioita yhteiskunnallisen elämän eri alueilla (vrt. Wrightin ristiriitaiset luokka-asetat) ja siten on mahdollista, että yhteiskuntaan kehittyy 'ambivalentisti strukturoituneita' luokkia (emt. 70-71).

Luokkien ja kansalaisyhteiskunnan subjektien välisiä suhteita sääntelee laajeneva valtio, joka turvaa samanaikaisesti pääoman uusintamisen ja palkkatyön uusintamisen edellytykset. Valtion muoto on näiden voimien vaikutuksen tulos ja samalla keskeisin kapitalismin suhteiden kontrolloinnin ja muokkaamisen väylä (ks. 1982, 411; 1981, 106-). Valtio 'orkestroii' hegemonisen 'valtablokin' niistä elementeistä, jotka muodostavat kansalaisyhteiskunnan. *Urryn teoreettisten kehittelyjen tuloksena Grams-*

cin esittämä integraalisen valtion 'anatomia' konkretisoituu: siinä voidaan erottaa kolme suhteellisen autonomista sfääriä: tuotanto ('taloudelliset luokat'), valtio ja kansalaisyhteiskunta ('sosiaaliset luokat', subjektien muodostuminen). Kansalaisyhteiskunnan ja tuotannon välittäjänä toimii kierto; valtio sääntelee ennen muuta kansalaisyhteiskunnan sisäistä subjektien muotoutumista (ks. 1982, 408-412; 1981, 106-107, 116).

Urryn kansalaisyhteiskunnan konseptio asettaa tutun kysymyksen uusilla käsitteillä, ongelman luokkien ja intressien konstituoitumisen taloudellisten ja 'ulkotaloudellisten' edellytysten suhteesta. Urryn kapitalismin 'anatomia', kuten Coheninkin samansuuntaiset kehittely-yritykset, on oikeansuuntainen, joskin vasta alustava hahmotelma. Se auttaa selkeyttämään talouden ja toimivien luokka- ja intressiryhmien välistä suhdetta, mutta samanaikaisesti se käsitteiden tasolla on epäselvempi kuin Gramscin alkuperäinen konseptio (vrt. kansalaisyhteiskunta). Tuotannon ja kansalaisyhteiskunnan alueen suhteet jäävät Urryllä varsin epäselvien viittausten varaan eikä siinä myöskään määritellä täsmällisesti uusintamisen/kulutuksen/vapaa-ajan ja tuotannon välisiä suhteita, pääoman suuren ja pienen kiertokulun suhteita. Niiden kautta voitaisiin valaista paremmin kansalaisyhteiskunnan 'suhteellisen itsenäisyyden' käsitteen alkuosan merkitystä. Edistysaskeleena poliittisten subjektien tutkimisessa Urryn konseptio täydentää neoweberiläisiä kehittäjiä; jos niissä oli painopiste Weberissä, painottuu Urryllä enemmän Marx Weberinkään unohtumatta.

Kokonaisuutena tarkasteltuna teoria kansalaisyhteiskunnasta ja sen kokonaisyhteiskunnallisesta merkityksestä on vilkkaan mutta toistaiseksi teoreettisesti jäsentymättömän prosessin tilassa. Yhtäältä on eräitä jo varsin pitkälle tematisoituja kansalaisyhteiskunnan 'osadiskurssien' teorioita (esimerkiksi naisteoria, alueellisen kehityksen teorit, etnisyyden konseptiot jne.), toisaalta kokonaisteoria, jossa osadiskurssit jäsennettäisiin kokonaisuuden osiksi on vasta yleisten muotoilujen vaiheessa (ks. esim. Cohen 1983; Laclau & Mouffe 1985; Luokkaprojekti 1984; Hyvärinen 1985a; vrt. Bourdieu 1985b; Przeworski 1985; Postone 1985). Tulevissa jaksoissa keskityn sen vuoksi siihen välityssuhteeseen, jonka avulla luokkarakenteiden käsite ja sen suhde yksittäisiin 'intressidiskursseihin' voitaisiin hahmottaa teoreettisesti ja sitä kautta jäsentää kokonaisyhteiskunnallisen vakaisuuden, hegemonian ongelmaa adekvaatimmalla tavalla.

5.2.2. Yhteiskuntaluokat ja yhteiskunnan intressirakenne

Jaksossa 3.1. tutkittiin intressin käsitteen eri tasoja ja todettiin, että kollektiiviset intressit muotoutuvat aina yksilöiden toimintojen perusteella palautumatta niihin; yksilöiden vuorovaikutuksella on aina määrätty yhteiskunnalliset edellytykset ja vuorovaikutuksessa on myös ei-yksilöllisiä elementtejä. Yhteiskunnan rakenteiden eri tasojen välittymissuhde leimaa konkreettisten intressisubjektien muotoutumista: yhteiskunnan luokka-jako ja luokkasuhteet (ks. 3.3. ja 5.1) välittyvät aina ihmisten konkreettisen elinympäristön ja sen kokemisen/merkityksisyyden muodostaman kokonaisuuden kautta yksilöllisiksi eriarvoisuuden kokemuksiksi ja intressitietoisuudeksi. Tähän ihmisten spesifiin elinympäristöön ja 'elämismaailmaan' vaikuttavat edellisessä jaksossa lueteltujen tekijöiden ohella ennen muuta kulttuurisiin merkityksiin ja arvoihin liittyvät tekijäryhmät. Näistä välittävistä tekijöistä, niiden kehityksen eriaikaisuudesta, epätaisaisuudesta jne. seuraa omalta osaltaan ryhmäintressien ja sosiaalisten luokkien kehityksen monimuotoisuus ja -mutkaisuus (ks. Hradil 1983, 114-115). Ihmiset reagoivat arkipäivän ongelmiin ja tilanteisiin, eivät pääomasuhteen 'pakkoihin' tai taloudellisiin 'luokka-asemiin'. *Intressirakenteen perustan muodostaa luokkasuhteiden rakenteellinen kokonaisuus.* Se on kuitenkin vasta intressirakenteen tutkimisen ensi askel, ja senkin muotoutumiseen sisältyy poliittinen ja ideologinen momentti. *Intressien muotoutumisen konkreettisempi välitystaso muodostuu toimijoiden sosiaalisesta asemasta,* joka muotoutuu luokkasuhteiden perustalta, mutta kansalaisyhteiskunnan strukturoimana ja johon sen vuoksi vaikuttavat toimijoiden subjektiiviset tarpeet, kulttuuriset tekijät ja eri alueiden konkreettiset toiminnot. Tuotantosuhteet muodostavat intressien rakenteelliset, 'ulkoiset puitteet', sosiaalinen asema sen 'sisäisen momentin' (ks. Sdrawomyslow 1977, 170). Sosiaalinen asema kuvaa sitä spesifiä elinympäristöä, jossa toimijat elävät. Konkreettisten intressimääritysten tarkastelulle sekin voi olla usein liian yleinen, abstrakti käsite. Monet tutkijat käyttävät sen konkretisointina *'sosiaalisen tilanteen'* käsitettä, joka kytkee sosiaalisen aseman momenttinaan tiettyihin yhteiskunnallisiin suhdanteisiin ja toimijan tiedostusprosessiin arkipäivän elämässä. Sosiaalisella tilanteella tarkoitetaan

"objektiivisia määrityksiä, mutta vain siinä määrin kuin ne ovat subjektille olemassaolevia ja siinä muodossa, jossa tämä objekti-

voituu niissä. Sen lisäksi käsite sisältää myös tietoisuuden momentit, joissa subjekti itse on yhteiskunnallisessa olemisessaan olemassa... Tilanne, jossa subjekti on olemassa, on konkreettinen ykseys, jota ei voida ilman vääristävää abstraktiota hajottaa 'objektiivisiin' ja 'subjektiivisiin' osatekijöihin (Bahrdt, sit. Hack et al. 1976, 210).

Objektiivisten intressiasemien erittelyä voidaan näin ollen pitää intressirakenteen teoreettisen määrittelyn välttämättömänä, muttei riittävänä lähtökohtana. Intressien konkreettinen muotoutuminen tapahtuu toimijoiden merkityksellisiksi ja relevanteiksi kokemien ongelmien ja tilanteiden perustalla, ei esimerkiksi yleisten työvoiman uusintamispakkojen perustalla (ks. emt. 201-202). Sosiaalinen tilanne kytkeytyy näin ollen aina sosiaalisen aseman muodostamiin määrättyihin taloudellis-sosiaalis-kulttuurisiin jne. suhteisiin, mutta kysymyksessä ovat aina jo 'subjektiivisesti tulkitut' suhteet. Intressi ei siten ole vain intressiaseman määre, vaan aina tietoisuuden välittämää, sosiaalista asemaa tulkitsevaa ja toiminnaksi (ja sen kautta sosiaaliseksi asemaksi) muuttuvaa tietoisuutta. Se osoittaa, mitkä olosuhteet, rakenteet jne. ovat tietyssä yhteiskunnallisessa suhdanteessa subjektin dispositioiden ja tietoisuuden perustalta tälle relevantteja (ks. emt.; Gramsci 1982, 79; Schutz 1975, 123). Intressiorientoitunut toiminta edellyttää sekä sosiaalista 'kapasiteettia' (intressiasema) että toimintamotivaatiota (ks. Amindzade Hradilin (1983, 493) mukaan). Toimintamotivaation muotoutumista voidaan kuvata Bourdieun habituksen käsitteen avulla (ks. 3.3.3.). Habitus käsittää sisäistettyjen yhteiskunnallisten rakenteiden kulttuurisesti välitetyn ja symbolisesti merkityksellistyneen kokonaisuuden (toimintadispositiot). Määrätyssä tilanteessa intressiorientaation synty ja intressien tiedostaminen kytkeytyy kansalaisyhteiskunnan (kulttuuriseen ym.) rakenteeseen: yhdistykset, kommunikaatiovälineet, kulttuuri-instituutiot, kapakat, harrastuspiirit ym. osakulttuurin elementit ovat näytelleet ja näyttelevät edelleenkin merkittävää roolia intressien muotoutumisessa eri ryhmissä (ks. Olofsson 1979; Zwahr 1980a; Hradil 1983; Kröll et al. 1982). Engelsin mukaan ryhmäintressien muotoutuminen edellyttää ensiksikin arkipäivän kokemusten ja organisaatioiden yhdistämistä, toiseksi tieteen ja spontaanien liikevoimien yhdistämistä (ks. Engels 1974e; Deppe 1981a).

Välittömien, arkipäivän suhteista nousevien intressien kantajina toimivat tilanneryhmät kokevat vallitsevien olosuhteiden ja omien dispositioidensa, asemansa turvaamispyrkimystensä välisen ristiriidan suo-

ralla tavalla erilaisina deprivaaation ja frustraation muotoina jne. (ks. Bergmann et al. 1969, 86; Offe 1975a, 160). *Yhteiskunnan intressirakennne* muodostuu luokka- ja intressiasemien, kansalaisyhteiskunnan taloudellisten, sosiaalisten, poliittisten, kulttuuristen ja ideologisten olosuhteiden perustalta syntyvien luokka- ja ryhmätasoisien intressien kokonaisuudesta. Yksilötaso on sisällytetty siihen ryhmäintressien momenttina (ks. 3.1. ja 3.2.).

Edellä tarkasteltiin luokkaintressien strukturoitumista vertikaalisesti ja horisontaalisesti kansalaisyhteiskunnan suhteiden perusteella. Intressirakennetta eriyttää tämän lisäksi kehityksen epätasaisuus, tuotantotavan ja kulttuurin jatkuvuuden ja katkosten yhteisvaikutus. Tämä ilmenee selvästi intressirakenteessa, koska siinä taloudellisten suhteiden vaikutus on välittymisketjun kautta tapahtuvaa. Edellä todettiin lisäksi, että intressien kokeminen välittyy konkreettisten elinolosuhteiden, ympäristön kautta. Eriarvoisuuden kokemisen kollektiivinen vs. yksilöllinen luonne riippuu ratkaisevasti siitä, tukevatko elinympäristön, kansalaisyhteiskunnan osakulttuuriset ym. suhteet luokkarakenteen mukaisia jakoja. Tältä osin pluralismikonseptio päällekkäisten intressijakojen toisiaan vahvistavasta vaikutuksesta on uudemmankin tutkimuksen ja teoretisoinnin valossa oikeansuuntainen (ks. esim. Wright 1982; Beck 1983). Yhteiskunnallinen kehitys on johtanut/johtamassa luokkamudostusta tukeeneen kansalaisyhteiskunnan häviämiseen (esim. työväenkulttuuri; talonpoikauskulttuurin eräät muodot). Beckin terminologialla tätä voidaan kutsua *eriarvoisuuden kokemisen yksilöllistymiseksi* (Beck 1983; ks. myös Poulantzas 1978).

Yksilöllistymisprosessia vahvistavat työnjako ja siihen kytkeytyvät valtiolliset toimenpiteet työvoiman ja yhteiskuntasuhteiden uusintamiseksi. *Poulantzasin* mukaan valtion apparaatit omalta osaltaan syventävät vallitsevan työnjaon taylorilaista toteutumistapaa: yhtenäistäessään yhteiskuntaa valtio samalla erottaa ryhmät ja yksilöt toisistaan. Tämä työnjako on etabloitu myös valtion omaan järjestelmään. Yksilöllistymisen perustan muodostaa vaihtoon osallistuva yksilösubjekti; valtiokoneisto uusintaa pienoiskoossa ihmisten työnjaollisen atomisoinnin: "valtion on jaettava yksilölliset elementit luokkiin, sen on muokattava ja valmistettava agentit, kvalifioitava ja alistettava sillä tavalla, että ne pystyvät omaksumaan tämän tai tuon luokka-aseman" (1978,67). Yksilöt voivat nyt yhdistyä enää valtiossa omaamansa poliittisen olemassaolon perusteella, yksilöllis-

tämisestä tulee vallan järjestelmän olennainen osa (emt. 58-64). Jos otetaan huomioon Poulantzasin 'althusserilaisen' subjektiteorian ongelmat (ks. 3.3.1), voidaan edellä esitettyä konseptiota soveltaa kuvaamaan yhtä puolta taistelusta luokista ja intressiasemista (ks. 4.2.). Se kuvaa työnjaon aspektista sitä poliittisen kokonaisjärjestelmän luokkarakennetta välittävää vaikutusta, jota Offen tutkimuksissa kutsuttiin 'selektiivisyydeksi'. Vaatisi oman tutkimuksensa selvittää, mikä poliittisen järjestelmän tarkka vaikutus luokkam muodostukseen oikein on (ks. Offen 1972; Cohen 1983, 198-199). Intressirakenteen muotoutumiseen valtiolliset toimenpiteet vaikuttavat kiistattoman voimakkaasti.

Työnjaon, kansalaisyhteiskunnan muutosten ja valtion intervention muodostaman kokonaisuuden aikaansaamaa yksilöllistymisprosessia pitää Beck nykykapitalismin eriarvoisuuden järjestelmän ehkä suurimpana muutoksena. Hänen mukaansa *nopea yhteiskunnallinen muutos on hävittänyt aikaisemmat alakulttuuriset luokkaidentiteetin perustat; statusleimaiset luokka-asetat ja niihin liittyvät perinteet ovat häviämässä* (esim. työväenkaupunginosat ja asuma-alueet, yhdistyskulttuuri jne.). Hävittäviä prosesseja ovat muuttoliike ja sosiaalinen liikkuvuus yleisemminkin, sosiaalivaltiolliset järjestelmät ja interventiot, joilla on vähennetty omatoimisuuden välitöntä tarvetta, 'keinotekoiset' ryhmäeriytymiset (esimerkiksi yritysten sisäiset ylenemismahdollisuudet ja hierarkiat), kilpailusuhteiden laajeneminen ja työajan jatkuva lyheneminen. Tuloksena on *samanlaistamisen kautta tapahtuva yksilöllistyminen* (alokulttuuristen 'sosiaalimoraalisten' ympäristöjen hävitessä) (ks. Beck 1983, 35-41).

Nykyisin kehittyneissä kapitalistisissa maissa eletään siirtymäkautta, jonka *yksilöllistymisprosessille suhteessa luokkaeriarvoisuuteen ovat tyypillisiä seuraavat pürteet*: (1) eriarvoisuus saa lisääntyvästi tilastollisen luonteen, mikä vaikeuttaa huomattavasti aikaisemman kaltaista 'elämismaailmallista' samaistumista luokkiin; (2) eriarvoisuus säilyy, mutta sosiaalinen (horisontaalinen ja vertikaalinen) liikkuvuus irrottaa yksilöitä selvästi koettavissa olevista luokka- ja statusryhmäyhteyksistä (tässä suhteessa rodullisesti ja uskonnollisesti yhtenäiset maat poikkeavat selvästi heterogeenisemmista); (3) uhat ja mahdollisuudet, joiden perustalta intressirakenne nousee, eivät häviä, mutta ne koetaan, ei ryhmien jäseninä, vaan yksilöinä (esim. työttömyyden kokemisen yksilöllistyminen) ; (4) yksilöllisen olemisen hallitsemassa yhteiskunnassa ryhmämuodostuksen prosessit kiinnittyvät vähemmän 'perittyihin' kuin 'hankittuihin' aseisiin,

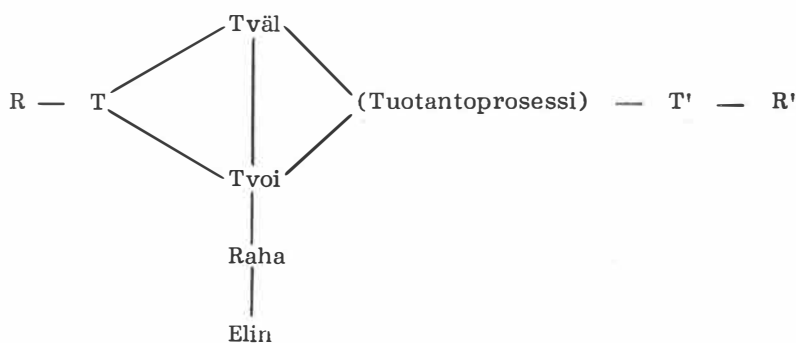
mikä edelleen häivyttää intressiasemien, sosiaalisten tilanteiden ja luokkarakenteen välitysprosessia (ks. Beck 1983, 68-69).

Intressirakenteen horisontaalinen ja vertikaalinen eriytyminen tekee sen teoreettisen jäsentämisen ja tyypittelyn varsin vaikeaksi tehtäväksi. Tämän havaitsee selvästi intressien ja intressiyhteenliittymien, yhdistysten jne. erilaisista luokittelu- ja tyypittely-yrityksistä. Eniten on luokiteltu intressien realisointiyrityksiä, yhdistyksiä. Tuolloin on käytetty kymmeniä erilaisia luokittelun kriteerejä strukturaalis-funktionaalista (esim. Parsonsin AGIL-kaavio) malleista, työnjaosta haetuista muodollisista kriteereistä yhdistysten erilaisten ominaisuuksien ulkokoh-taisiin luettelointeihin (ks. esim. Meister 1972; 1974; Kröll et al. 1982; Raschke 1978; Bühler et al. 1978; Almond & Powell 1966). Lukuunotta-matta funktionalistisia luokitteluja, tyypittelyt useimmiten ovat olleet käytännössä perusteltuja, joskus 'maalaisjärkeen' tai vallitseviin tilas-tollisiin luokitteluihin pohjattuja (esim. toimialaluokitus Suomessa, ks. Veteläsuo 1982, 6-7; myös Bühler et al. 1978, 44-45; Pestoff 1977, 69-71). Vaikka haluttaisiinkin välttää 'paperilla' suoritettujen teoreettisten luokkien siirtämistä ihmisten suorittamaan 'organisatorisen todellisuuden sosiaaliseen rakentamiseen', ei intressiyhteenliittymien luokittelua vallit-sevien tilastojenkaan mukaisesti (tai maalaisjärjen perusteella) voida perustella. Esimerkiksi tilastokategorioiden pohjautuva yhdistyslaitoksen typologisointi uusintaa hallitsevan symbolisen vallan tavan hahmottaa yhteiskunnan rakennetta (ks. Bourdieu 1985b, 205-209). Yhdistysten 'täydellinen' typologisointi odottaakin vielä luomistaan. Strukturalis-tis-funktionaalinen luokittelu tosin antaa kokonaiskuvan yhdistyslai-toksesta (ja sen taustalla olevista intresseistä), mutta tulokset ovat teoreettisen perustansa (esim. Parsonsin AGIL) vankeja (vrt. Almond 1958; Almond & Powell 1966).

Marxilaisissa intressi- ja yhdistystypologisoinneissa on lähdetty siitä ajatuksesta, että kapitalistisen yhteiskunnan intressirakenteen perustaa on etsittävä tuotantosuhteista ja pääoman kiertokulusta. Sieltä voidaan löytää prosessi, joka kytkee talouden tasolla rakenteellisesti yhteen erilaisia horisontaalisia intressitilanteita. Se on samalla mekanismi, joka synnyttää jatkuvia ristiriitoja ja jännitteitä luovuuden/subjektiviteetin ja arvonalisäysprosessin välillä, yhdistysten jäsenten käyttöarvotarpeiden ja pääoman vaihtoarvointressien välillä kaikilla luokkasuhteisiin redusoitu-mattomilla toiminnan alueilla, kuten vapaa-ajassa (ks. Kramer 1975, 111-).

Toimintojen intressisuuntautuneisuus ja sitä vastaavien yhdistysten muodostus voidaan *Olofssonin* (1979) tyypittelyä kehittelemällä (ks. myös *Blom* 1981) jakaa viiteen luokkaan sen perusteella, millainen suhde niiden ja pääoman kiertokulun momenttien välillä vallitsee. Tarkastelu koskee vain työväenluokan organisoitumisen muotoja, jotka muutoinkin ovat olleet muiden luokkien yhdistyksiä tutkitumpia. *Olofssonin* mukaan työväenluokan organisoitumisen tyypit perustuvat niihin riiston, sorron ja alistamisen muotoihin, joista syntyvät sen objektiiviset intressiasemat. Kysymyksessä on 'ideaalityyppimäinen' esitys työväenluokan uusintamiskamppailusta, jonka eri momenttien päällysrakenteiksi intressiyhteenliittymät kehittyvät. Edellä käsitelty yksilöllistymisen tendenssi ja yhteiskuntasuhteiden muutokset (ks. 6. luku) muuttavat uusintamisalueiden merkitystä intressien muotoutumiselle (esim. nk. uusien yhteiskunnallisten liikkeiden ongelma).

Olofssonin typologia pohjautuu *Marxin* muotoilemien *pääoman 'suuren' ja 'pienen' kiertokulun* erottamiseen ja niiden yhteisvaikutukseen työvoiman uusintamisprosessille. Idea voidaan tiivistää kuvion 5 esittämällä tavalla:

R= raha; T= tavarat; Tväl= tuotantovälineet; Tvoi= työvoima; Elin= elintarvikkeet; T'= enemmän (arvosta) tavaraa; R'= enemmän rahaa (*Olofsson* 1979, 123)

KUVIO 5. Pääoman suuri ja pieni kiertokulku

Ensimmäinen intressiasemien (yhdistysten) tyyppi syntyy työläisten välittömästä suhteesta tuotantoprosessiin: työvoiman myyjinä työläisille

kehittyy yhteisiä intressejä suhteessa työvoiman ostajaan. Intressin kohteena on työpalkka. Työväenluokka näkyy tämän intressin kohdalla lisäarvon tuotannon välttämättömänä momenttina, mutta *ammattiyhdistysintressi* rajoittuu, huolimatta siihen liittyvistä luokkakokemusten yleistämispyrkimyksistä, palkkalain toteuttamiseen, ei sen kumoamiseen (vaikka ammattiyhdistyksillä on myös 'sivufunktioita'): "Palkkalaki ei kumoudu ammattiyhdistystaistelun kautta; päinvastoin se saattaa lain täysin voimaan" (Engels 1974g, 253; Deppe 1979, 105-109; 1981a, 29-39; Olofsson 1979, 117-118). Ammattiyhdistystoiminta liittyy suuren pääomankiertokulun momentteihin $R - T$ (työvoiman osto) ja tuotantoprosessiin, missä ostoksen käyttöarvo realisoidaan ja jonka sisällä kehittyy eriytymistä kvalifikaation, tuotannonalojen jne. mukaisesti. Intressin määrittelyssä tämä ilmenee jännitteinä yksilö-, ryhmä- ('fraktio-') ja luokkaintressien välillä (horisontaalisesti ja vertikaalisesti). Yleiseen pääoma-analyysiin liittyvä ammattiyhdistysliike on selkeä alue, jolla yhteiskunnan perusluokkien suhteet heijastuvat varsin välittömässä muodossa.

Toisen intressiasemien ja yhdistysten tyyppin Olofsson kytkee nk. sekundaaristen riistosuhteiden alueeseen (1979, 121-128, 132-134). Tämän intressialueen konseptiota *Marx* kehitteli ennen muuta 1840-luvun lopun kirjoituksissaan ja 'Pääoman' 3. osassa. *Sekundaarinen riisto* on Marxin mukaan työläisen työvoimastaan saaman hinnan jakamista teollisuuden ulkopuolisten kapitalistien kesken:

"Kun tehtaanomistajan harjoittama työläisen riisto on päättynyt ja työläinen saanut vihdoin työpalkkansa käteisenä, hänen kimppuunsa hyökkäävät muut porvariston osat: talonomistaja, kauppias, panttilainaja jne." (Marx & Engels e.v.a, 101).

Näiden porvariston ryhmien lisäksi sekundaarisesta riistosta saavat *Engelsin* mukaan osansa niiden "maksulliset palvelijat paaveista ja keisareista alkaen aina yövahteihin ja muihin saakka" (1974a, 211). Kysymyksessä on "toissijainen riisto, joka toteutuu alkuperäisen, itse tuotantoprosessissa tapahtuvan riiston rinnalla" (Marx 1976a, 601). Sen kohteena työläinenkin esiintyy jo myyntiprosessin läpikäyneenä omistajana, joka ostaa työvoiman myynnistä saamallaan rahalla esimerkiksi asunnon käyttöoikeuden (vuokra). Se voi kohdistua kipeämmin työväenluokkaan ja yleensäkin köyhiin, mutta se ei rajoitu vain työläisiin eikä muodosta kapitalistisen riiston lähdeä (Engels 1974a, 211-212).

Kun edellisen intressityypin ja yhdistysten kohdalla tavoiteltiin työvoiman arvoa vastaavaa palkkaa, *sekundaarisen riiston kohdalla ratkeaa reaali-palkkaa, ts. se minkä verran elintarvikkeita ja muita elämisen välineitä työlläinen palkallaan kykenee hankkimaan*. Kuvion 5 esittämässä kaavakuvassa liikutaan nyt pystysuoran 'pienen kiertokulun' alueella. Vaikka tämän alueen pääomien arvonlisäsedellytykset ovat periaatteessa teollisuuspääomaan verrattavissa (ks. 5.1.1.), muodostuu työväenluokan intressiasema suhteessa niihin (kun ei ole kysymys ko. alueella työskentelevistä) varsin erilaiseksi. Erityisesti tavallisesta poikkeavissa tilanteissa, suhdanteissa tms. sekundaarinen riisto välittyy kokemusten ja tietoisuuden kautta alueelle tyypillisiksi intressiyhteenliittymiksi (osuustoiminta, asukasyhdistykset). Olofsson rajaa sekundaarisen riiston alueen tiukasti 'pieneen kiertokulkuun' ja sen taloudelliseen aspektiin (vaihtoarvo) (ks. 1979, 213-214, 123- ; ks. myös Marx 1974a, 565-). Yhdistysalueella tämä rajaisi sekundaarisen riiston alueen keskeisesti kapitalismin varhaiskauden työväenliikkeessä kehittyneisiin organisaation muotoihin (osuustoiminta, asukasyhdistykset). Alue on kuitenkin historiallisesti muuttunut ja *monet tutkijat ovatkin pyrkineet laajentamaan sitä elämäntavan ja kulutuksen kysymyksiin yleisemminkin*. Tätä 'uutta' aluetta on käsitelty erilaisten tarpeiden, tavaraestetiikan ja manipulaation teorioissa (ks. Israel 1974, 346-356; Negt & Kluge 1976, 299- ; Haug 1971, 132-138). Osa naissä teoretisoinneissa esitetyistä ideoista on peräisin Marxin 'Taloudellis-filosofisista käsikirjoituksista vuodelta 1844' (e.v.b, 120):

"Kukin ihminen suunnittelee laskelmoiden *uuden tarpeen* luomista toiselle ihmiselle pakottaakseen hänet uuteen riippuvuuteen ja houkutelakseen hänet uudenlaiseen *nautiskeluun* ja siten taloudelliseen tuhoon. Kukin yrittää luoda vieraan olemuksen voiman pitämään toista hallinnassa saavuttaakseen tyydytyksen omalle itsekkäälle tarpeelleen".

Seurauksena on tilanne, missä tarpeiden ja niitä tyydyttävien tavaroiden suhde kääntyy nurin, tavaroita ei enää muokata tarpeiden mukaisesti, vaan yksityisomistusta palvelevassa systeemissä kulutusta ja tarpeita muokataan vieraantuneen tavarantuotannon avulla:

"Subjektiiiviselta kannalta tämä ilmenee osittain siten, että tuotteiden ja tarpeiden laajeneminen synnyttää epäinhimillisten, liikahienostuneiden, epäluonnollisten ja *luuloteltujen* halujen

kekseleitä ja laskelmoivia orjia. Yksityisomistus ei tiedä miten tehdä raa'asta tarpeesta inhimillinen. Sen luulottelu, mielivalta, oikku ovat sen idealismia. Eikä yksikään eunukki mielistele herraansa nöyristelevämmin eikä yritä alhaisemmin keinoin kiihdyttää tämän tylsistynyttä nauttimiskykyä kuin teollisuus-eunukki, tuottaja, liukastellakseen itselleen hopearahoja, houkutellakseen kultalinnun kristillisesti rakastetun lähimmäisen taskusta. Hän mukautuu toisen kieroutuneimpiinkin päänäpistöihin, toimii parittajana toisen ihmisen ja tämän tarpeen välillä, herättää tässä sairaita haluja, vaanii tämän jokaista heikkoutta voidakseen sitten vaatia käteismaksun tästä rakkaudenpalveluksesta. (Jokainen tuote on syötti, jolla houkutellaan toisen olemus, toisen raha itselle, jokainen todellinen tai mahdollinen tarve on heikkous, joka vetää karpäsen liimaan)" (Marx e.v.b, 120-121).

Marxin esittelemistä ideoista *Israel* on kehitelty tuottajan kuluttavaksi objektiksi muuttumisen ideoa, minkä mukaan tavaroiden tuottaminen markkinoille tapahtuu vaihtoarvojen eikä käyttöarvojen 'tarpeista' käsin. Tästä seuraa vahingollisten tuotteiden valmistamista yms. ongelmia (1974, 353-354). *Haugin* tavaaraestetiikan konseptiossa kehitellään tarpeiden muokkauksen ideoa käyttöarvolupauksen käsitteen kautta. *Haugin* mukaan oston laukaisee tavarahan käyttöarvolupaus (ts. tavarahan ostajalle lähettämä 'viesti' siitä, että se ostettuna tyydyttää jonkin tarpeen). Tavaroiden tuottaminen ja mainonta käyttävät hyväkseen mahdollisuutta 'itsenäistää' käyttöarvolupaus tavarahan 'ulkopuolelle', pakkaukseen, mainonnan merkityksavaruuksiin jne. (ks. 1971, 134-135; 1982). Syntyy alinomainen kilpajuoksu kuluttajan tarpeiden ja deformatiivien, lumetta hyväkseen käytävien, vaihtoarvoille alistettujen käyttöarvojen tuotannon välille, kilpajuoksu, missä huiputuksen lopulta havaitseva kuluttaja huomaa aina kulkevänsä askeleen (tai muotikauden) jäljessä.

Olofssonin konseptiossa tarkastelun painopiste on sekundaarisen riiston yhä keskeisten 'perinteisten' muotojen tarkastelussa. *Haugin* ja *Israelin* kehittelyt tekevät mahdolliseksi kehittyneen kapitalismin työvoiman uusintamisen ja kulutuksen uuden tyyppisten ongelmien tarkastelun. Nyt voidaan tarkastella työläisiä paitsi rahapalkan, yhä useammin myös asunnon, kestokulutustavaroiden yms. esineiden omistajina. Työväenluokan sisäisen eriytymisen ja intressiryhmien muodostumisen kannalta tällä seikalla onkin merkitystä:

"Sellaisten kulutustavaroiden kuin talon- ja asunnonomistuksen arvoisältöintressistä, joka perustuu niiden kaksoisfunktioon toimia yhtäältä kulutettavissa olevan käyttöarvon toisaalta

rahaksi vaihdettavissa olevan vaihtoarvon kantajana, seuraavat omaisuusintressit voivat... vaikuttaa myös työväenluokan reunaryhmissä ja muodostua lähtökohdaksi niiden ideologiselle siteelle kapitalistiseen yhteiskuntajärjestelmään" (Leisewitz 1980, 182).

Tämänsuuntainen tarkastelu tekee mahdolliseksi paitsi työväenluokan em. aspektin osalta ristiriitaisen tietoisuuden käsittämisen, myös uusien intressiyhteenliittymien synnyn hahmottamisen. Kysymys tulee teoreettisesti tärkeäksi ennen muuta nk. uusien yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimuksessa, sillä yksi liikkeiden intressisuuntautuneisuuden tärkeimmistä kohteista on 'käyttöarvo-problematiikkaan' liittyvä kulutuksen ja elämäntavan alue (ks. Brand 1982; Siisiäinen 1985b; ks. 6.2.).

Negt ja *Kluge* (1976) kehittävät omaa 'sekundaarisen riiston' käsitettään sellaisten konfliktien tarkasteluun, joiden avulla hallitsevan poliittisen järjestelmän uusintamiselle tulee lisää 'tilaa'. Heidän kohteenaan ovat sellaiset konfliktit, jotka kehittyvät mahdollisimman 'kaukana' hallitsevista herruussuhteista; järjestelmä sietää niitä paremmin, koska ne ovat luokkasuhteiden uusintamisen kannalta vaarattomia. Noissa 'sekundaarisen riiston' konflikteissa asianosaisina ovat eri luokkiin ja kerrostumiin kuuluvat ihmiset (ks. Engels 1974a, 211-). Myöhäiskapitalismin tyypillinen piirre heidän mukaansa on juuri uusien eriarvoisuuksien kehittyminen näillä 'vaarattomilla' alueilla, joista keskeinen on vapaa-aika. Sekundaarisessa riistossa pyritään ihmisten toiveiden, toivomusten, itsensä toteuttamisen ja tietoisuuden alistamiseen. Sen avulla pyritään vetämään tuotetun yhteiskunnallisen rikkauten 'keskipakoiset', pääomaintresseistä erkanevat tendenssit takaisin lisäarvon anastussuhteen hallintapiiriin (1976, 300-301). Tämä on Negtin ja Klugen mukaan prosessi, jolla vapaa-aikaan ja uusintamiseen liittyvät subjektiviteetin emansipatoriset voimat pyritään valjastamaan arvonlisäyksen osaksi.

Työvoiman uusintamisintressit ja pääoman niihin kohdistama muokkaus selittävät kuitenkin vain osan vapaa-ajan toiminnoista, harrastuksista, yhdistystoiminnasta ja elämäntavasta (ks. Lüdtke 1978, 336-337; Kröll et al. 1982, 86-87). *Runsasta vapaa-aikaan kytkeytyvää intressien joukkoa ja sitä toteuttavaa osaa yhdistyslaitoksesta ei saadakaan sovitetuksi Olofssonin typologiaan muuten kuin mekaanisten yhteyksien avulla. Sekundaarisen riiston kategorian avulla kytkentä voidaan suorittaa vain tarkastelemalla arvonlisäysprosessin alistamispyrkimyksen ja toimijoiden*

subjektiviteetin välistä suhdetta yhteiskunnallisena jännitteenä, kahden periaatteen välisenä kamppailuna. Marx puhui tuotannon ja kulutuksen dialektisesta suhteesta: kuluttavasta tuottamisesta ja tuottavasta kuluttamisesta. Kulutus tuotantona on ennen muuta yksilöllisten elinvoimien kuluttamista työprosessissa, mutta myös vapaa-aikana tapahtuva kulutus välittää tuotantoa luomalla "tuotteille subjektin... Tuotteesta tulee vasta kulutuksessa todellinen tuote...(K)ulutus luo uuden tuotannon tarpeen,... joka on sen edellytys" (Marx 1975, 21-22). Samalla tavalla vapaa-ajan toiminnoissa, yhdistyksissä, harrastustoiminnoissa kulutettu aika voidaan (pedagogisessa mielessä) jakaa kahdeksi toisistaan poikkeavaksi osaksi. Yhteiskunnan kokonaisaikabudjetin kannalta välttämättömän ajan ulkopuolinen aika voi olla (1) aikaa, jonka palkkatyöläiset tarvitsevat työvoimansa uusintamiseen ja tuottamiseen virkistäytymisen, ravinnon, levon ja erilaisten voimistavien ja virkistävien harrastusten muodossa. Tämä aika on itse asiassa välttämätöntä, ei vapaasti valittavissa olevaa aikaa, vaikka sen käytölle voikin olla useita 'vapaasti valittavia' vaihtoehtoja. (2) Toiseksi kysymyksessä voi olla työvoiman uusintamisen vaatimuksista erkaneva yhteiskunnallisesti vapaasti käytettävissä oleva aika, jonka ihmiset voivat käyttää mielihalujensa mukaan ruumiillisten ja henkisten tarpeidensa tyydyttämiseen (ks. Marx 1974a, 89, 595-596; Kramer 1975)⁷⁹. Työvoiman ja ihmisten elämänsuhteiden uusintamisen eri muodoissa (fyysinen, psyykinen, biologinen jne.) tunkeutuu ko. jännite vapaa-ajan ja kansalaisyhteiskunnan eri alueille, ei pääoman ylivoimaisena käsivartena, vaan ihmisten ja ryhmien välisinä taisteluina erilaisilla 'kentillä'. Intressitaisteluiden lukumääräisen tarkastelun perusteella näyttää oikeutetulta se Aronowitzin (ks. myös Marcuse 1976) päätelmä, jonka mukaan työväenluokan taisteluissa yhä keskeisemmäksi on muodostunut kamppailu tieteellis-teknisen kehityksen luomasta vapaa-ajasta. Se on yksi pääoman suurista saavutuksista, se luo mahdollisuuden ikävän työn minimoinnille; yhteiskunnan intressierot ilmenevät siinä, että ko. ajan täyttämiseksi on useita ehdotuksia (ks. Aronowitz 1981, 106-107).

Olofssonin kolmas intressialue on johdettu työvoiman uusintamiseen liittyvien erilaisten sosiaalivaltiollisten toimenpiteiden ja vaatimusten perustalta. Näitä intressejä voitaisiin kutsua sosiaalivaltiollisiksi, koska ne kehittyvät niillä työvoiman uusintamisen turvaamisen alueilla, joista valtio huolehtii yhdessä kuntien kanssa. Olofsson 'johtaa' puoluetoiminnan työvoiman uusintamisen yleisten, ennen muuta taloudellisten intressien

turvaamisesta (ks. 1979, 130-132). Tällainen johtaminen voidaan hylätä poliittisia suhteita väärällä tavalla tyypistävänä ja mekanisoivana, mutta jäljelle jää kuitenkin valtion keskeisen roolin korostus yhä tärkeämpänä intressirakennetta ja luokkaintressejä eriyttävänä voimana. Valtiolla on keskeinen osuus siinä prosessissa, jonka seurauksena taloudellisten ja poliittisten intressien välille vakiintuu pysyväisluonteinen jako. *Politiittisten intressien ja yhteenläättymien syntyä ei kuitenkaan voida tulkita työvoiman uusintamisen taloudellisten aspektien turvaamiseksi valtion avulla, sillä kysymyksessä on keskeisesti muuntumisprosessi, missä luokkakokemuksista ja osaintresseistä syntyy kollektiivinen kokonaisintressi politiikan alueelle spesifillä tavalla.* Poliitikassa pikemminkin on mahdollista määrättyllä tavalla 'ylittää' taloudellisiin intresseihin rajoittuminen (ks. Streek 1979, 721-723). Toisaalta taas erilaisten intressiasemien ja toiminnan kenttien itsenäistyminen ja ero vahvistaa instrumentaalista keinoja - päämäärä -tyyppistä toimintamallia eri alueilla ja vaikeuttaa poliittisten intressien ja strategioiden kehittelyä (ks. Deppe 1981a, 62-63). Tällä kentällä vaikuttaa samankaltainen jännite kuin edellisenkin intressityypin kohdalla. Kysymys on ensinnäkin siitä, mitä eri luokkien sisäisten intressikilpailijoiden poliittisesti yleistetyille intresseille tapahtuu sosiaalivaltiollisessa välityksessä (ks. 4.3.). Toiseksi sosiaalivaltiolliset kytkennät pyrkivät kuihduttamaan kulttuurisia, merkitysten autonomiseen luomiseen liittyviä suhteita (poliittinen 'elämismaaailma'). Cohenin mukaan tämän onnistuminen on rajoitettua eikä voi edetä aiheuttamatta uusia ristiriitoja: jokainen interventio kansalaisyhteiskuntaan pyrkii poliitsoimaan, muuttamaan valtiollisiksi aikaisemmin epäpoliittisia suhteita ja sitä kautta heikentämään legitimaation ja poliittisen motivaation yleistä perustaa. 'Elämismaaailma' vastustaa aina valtiollista ja markkinoiden välittämää kolonialisointiaan (ks. Cohen 1983, 201-205; ks. myös Habermas 1982)⁸⁰.

Neljäs intressialue kehittyy Olofssonin mukaan inhimillisen elämän 'ikuisten ongelmien' (sairaus, luonnon- ym. onnettomuudet, kuolema) ja pääoman kiertokulun välisistä suhdannevaihteluista. Kapitalismin epäta-sainen kehitys johtaa uhkatilanteisiin ja pyrkimyksiin minimoida riskit, se poistaa entisiä (esim. luonnononnettomuuksia) ja luo uusia uhkia erityisesti tietyille luokkasegmenteille ja ammattiryhmille (esim. tapaturmariskien vaihtelut eri ammattiryhmissä) (ks. Olofsson 1979, 128-132, 150-151). Tällä alueella on toiminut varsin runsas yhdistysten verkosto

tapaturma-avustuskassoista ja hautajaiskassoista erilaisiin hyväntekeväisyysyhdistyksiin. Tällä alueella nk. puolivaltiollisten yhdistysten merkitys lienee suurempi kuin muilla alueilla (ks. 4.3.3.).

Viidennen intressi- ja yhdistystyyppin Olofssonilla muodostavat erilaiset 'kansanliikkeet', joilla hänen mukaansa ei ole samanlaista luokkaperustaa kuin esitellyillä neljällä aikaisemmalla tyyppillä (emt.) (esim. nuorisoseura- ja raittiusseuraliike, uskonnolliset yhdistykset jne.). Tämä 'jäännösluokka' osoittaa selvästi ne rajoitukset, joita pääomasta 'johtamisella' on. Intressiasemien yleisiä määreitä on mahdollista 'johtaa', mutta intressien syntyprosessissa tällä alueella toteutuvat subjektin ja rakenteiden jännitteet samansuuntaisina kuin edellistenkin tyyppien kohdalla: vaihtoarvosidonnaisuuden ja poliittisen järjestelmän funktioiden toteuttamisen kanssa kilpailevat subjektien käyttöarvotarpeet ja luova, yhdistystodellisuuden rakentaminen 'tosiksi' koettujen intressien mukaisesti.

Luokkarakenteen ja intressirakenteen välillä vallitsee keskinäisen vuorovaikutuksen ja 'toinen toisiinsa tunkeutumisen' tila: intressirakenne on yhteydessä luokkarakenneperustaan, joka yleisesti ilmaistuna muodostaa sen sosiaalisen, rakenteellisen ankkuroinnin, mutta samalla intressirakenne on monitasoisten suhteellisen itsenäisten intressien jäsentynyt kokonaisuus. Luokkarakenteen ja intressirakenteen välillä ei ole mitään välttämätöntä 'vastaavuutta'. Yksittäiset intressit artikuloivat yhteiskunnan (luokka)rakenteita, poliittisia ja ideologisia elementtejä, joista sitä kautta muodostuu intressien momenteja (elementin ja momentin käsitteistä, ks. Laclau & Mouffe 1985). Luokkarakenne ehdollistaa intressirakennetta luomalla sen sisältämille eri mahdollisuuksille realisoitumisen 'todennäköisyyksiä', validioimalla tai likvidoimalla joitakin, antamalla 'kausaalista voimaa' tietynsuuntaiselle intressin muodostukselle jne. Intressirakenteen osat leikkaavat toisiaan, yhdistyvät, fraktioituvat, taistelevat toisiaan vastaan.

Intressirakenne puolestaan strukturoi luokkarakennetta, ottaa osaa 'taisteluun luokista' yhdistämällä 'luokkayksilöitä'. Ilman intressirakenteen tutkimista ei minkään luokan, kerrostuman tai ryhmän toimintaa voida selittää tai ymmärtää eikä yhteiskunnan monimutkaista rakennetta muiltakaan osiltaan (ks. Bollhagen 1967, 94). Intressiasemien taloudellinen ankkuroituminen läpäisee välitysprosessissa luokka- ja ryhmäkäytäntöjen tason, minkä kautta fraktioituneet ja kerrostuneet luokat, erilaisiksi liittoutumiksi yhdistyneet intressiryhmät tuottavat monimutkaisen int-

ressisuhteiden verkoston; siltä perustalta välittömimmin kohoaa yhdistyslaitos ja osittain sen kehityksen momenttina toimivat yhteiskunnalliset liikkeet.

5.3. Tiivistelmä

Tutkimuksessa on korostettu sitä, kuinka tärkeää luokkien ja intressien teorialle on välttää essentialistisen tarkastelun vaara. Tämän vuoksi on tarkasteltava sekä luokkien poliittista konstituoitumista, taistelua luokista ja intressiasemista että poliittisten luokkien, ts. aktuaalisesti politiikan alueella toimivien luokkien konstituoitumista. Luokkien poliittinen konstituoituminen liittyy intressiasemien ja luokkaintressien muotoilun problematiikan tutkimiseen, 'poliittisten luokkien' muotoutuminen tässä luvussa käsiteltyyn kysymykseen, miten yhteiskunnan kehitys pirstoo 'valmiita' luokkia ja intressiasemia ('luokkia paperilla'). Marxilaisen luokkateorian perusteella pyrin osoittamaan, kuinka luokat eriytyvät sisäisesti (1) horisontaalisesti eri 'osastoihin' ja (2) vertikaalisesti siten, että eriytymisen seurauksena on luokan sisäisen eriarvoisuuden, eräissä erityistapauksissa herruussuhteiden kehittyminen. Tällä eriarvoisuuden ja pirstoutumisen prosessilla on taloudellinen ja työnjaollinen perusta, mutta sen toinen olennainen komponentti muotoutuu kansalaisyhteiskunnan tekijöistä, jotka vaikuttavat niiden yksilösubjektien syntyyn, luovuttavat heille konkreettiset yksilöominaisuudet, joista aktuaaliset luokat ja intressiryhmät muodostuvat. Taloudellista kehitystä tukee ja sen kanssa lomittuu valtiointerventioiden kokonaisuus. Tuotannollinen keskittyminen ja sosiaalivaltiolliset toimenpiteet vaikuttavat poliittisten subjektien muotoutumiseen yksilöllistämisen prosessin välityksellä, ts. vähentämällä luokkasemia tukeneiden osakulttuuristen yhteisöjen merkitystä (esimerkiksi työväenkulttuuri) ja siten niiden keskinäistä vahvistamisvaikutusta. Kansalaisyhteiskunnan ja luokkien suhdetta käsittelevä kokonaisteoria on vielä varsin jäsentymättömässä vaiheessa eikä eri osateorioita (esim. naistutkimuksen alueelta) ole kyetty kytkemään siihen kuin 'alustavalla' tavalla. Sen vuoksi olen tässä pyrkinyt sellaisen kokonaiskäsityksen hahmotteluun, joka voidaan rakentaa yhtäältä Marxista, toisaalta Weberistä alkavan tutkimustradition perustalle.

Vaikka Weberin käsitys luokkajaon perustasta poikkeaa selvästi Marxin luokkakonseptiosta, on Weberillä esiintyvä luokan ja statuksen erottelu samansuuntainen marxilaisen teorian luokan ja kansalaisyhteiskunnan käsitteiden kanssa. Nk. neoweberiläisen teoretisoinnin moniulotteisen kerrostuneisuuden käsitys (Parkin) kattaa tosin varsin hyvin todellisuudessa toimivien intressiryhmien moninaisuuden, mutta sen ongelmana on erilaisten intressien rakenteellisten kytkentöjen erojen hämärttäminen. Tämän ongelman ratkaisuksi on kehitetty Weberin sulkemisen kategorialle kolme alamuotoa (pää-, johdannainen ja riippuvainen (pois)sulkeminen) (Murphy). Nyt intressitaisteluja voidaan tarkastella erilaisina strategioina, joista 'primäärisemmät' ovat 'sekundaarisempien' toteutumisen ehtoja ja mahdollisuuksia. Tätä kautta voidaan kuvata vertikaalisen eriytymisen synnyttämiä luokan sisäisiä herruussuhteita. Tällä konseptiolla on merkitystä tarkasteltaessa konkreettisemmin 'taistelua luokista' ja intresseistä. Tässä kohdin (neo)marxilainen ja (neo)weberiläinen tutkimus tukevat selvästi toisiaan.

Luokkarakennetta eriyttävien prosessien perustalta voidaan edetä sosiaalisten asemien ja tilanteiden tarkasteluun ja tätä kautta valaista intressien välittömämpää syntyä. Välitysprosessia havainnollistetaan typologisoimalla intressiasemat sen perusteella, mikä suhde niillä on pääoman 'suureen' ja 'pieneen' kiertokulkuun. Varsinaiset taistelut intresseistä käydään kuitenkin näiden verraten abstraktien tyyppien sisällä erityisesti subjektien autonomiapyrkimysten (ja niihin perustuvien intressisuuntautumisten) ja pääoman arvonlisäysprosessin eri momenttien 'välttämättömyyksien' välillä. Kansalaisyhteiskunnan suhteiden moninaisuus ei typisty abstrakteihin tyypittelyihin.

Yhteiskunnan intressirakenne ja sitä vastaavan yhdistyslaitoksen kehitys osoittavat, kuinka monin tavoin yhteiskunnan rakenteellista perustaa voidaan artikuloida. Kuten edeltäneissä luvuissa on todettu, mikään näistä artikulaation tavoista ei tietyssä ajankohtana ole välttämätön tai (mahdollisten rajoissa) ehdottomasti poissuljettu. Erilaisten intressi-artikulaatioiden ja niitä vastaavien yhdistysten 'kausaalinen voima' tai todennäköisyys sen sijaan varioi yhteiskunnan rakenteen validioivan vaikutuksen mukaisesti. Tällä seikalla on erityinen paino tutkittaessa erilaisten konfliktirintamien muodostumista yhteiskuntaan ja niiden välisten kombinaatiovaihtoehtojen vaikutuksia poliittisen järjestelmän vakaisuuden tai hegemonian kannalta (luvut 6. ja 7.).

6. YHTEISKUNNAN KONFLIKTIRINTAMAT JA LUOKKARAKENNE

6.1. Konfliktirintamien siirtyminen

Intressirakenteen monitasoisuuden ja -mutkaisuuden, luokkien ja statusryhmien, kansalaisyhteiskunnan muodostelmien kokonaisuus ja sen muutokset kapitalistisen kehityksen kulussa ovat synnyttäneet teoreettisia tulkintoja, joiden tarkoituksena on ollut selvittää kilpailevien intressirintamien synnyn ja keskinäissuhteiden ongelma kokonaisjärjestelmän kannalta⁸¹. Keskeisin ongelma on ollut edellisessä luvussa käsitellyn luokkarakenteen ja luokkajakoja leikkaavien 'rintamien' suhde. Tämä konfliktirintamien hajoamisen idea kehitti oman väylänsä niin marxilaiseen kuin weberiläiseenkin politiikan sosiologiaan; pluralismiteoriassa se oli aina ollut yksi pääkysymyksistä.

Ei-marxilaisessa sosiologiassa idea oli yhtäältä pluralismiteorian keskeisten ideoiden jatkuvuutta (ks. Kremendahl 1977; 1980; Lipset 1981), toisaalta siihen läheisesti liittyvän konfliktiteorian elementtien kehittelyä. Jälkimmäisessä korostui käsitys konfliktien väistämättömyydestä ja säänneltyjen konfliktien hedelmällisyydestä yhteiskunnan ja demokratian toiminnalle. Klassikoista tämän käsityksen perustaa olivat luomassa ennen muita Simmel ja Weber (ks. jaksot 2.1.2.1. ja 2.2.3.). Toisen maailmansodan jälkeisinä 15 vuotena nämä ideat yhdistettiin marxilaisen teorian kritiikissä ja sellaisina ne saivat klassikkoja selvemmän antimarxilaisen muotoilun.

Geigerin mukaan Marxin teoria luokista soveltui 'korkean kapitalismin' aikakauteen, mutta ennen kuin kapitalistien ja proletariaatin suhde ehti läpäistä koko yhteiskunnan, *muut rakenteelliset tendenssit sekoittuivat luokkaeriarvoisuuden kuvaan ja himmensivät ja modifioivat työn ja pää-*

oman välistä suhdetta. Tämän vuoksi joistakin alustetuista kerrostuneisuuden linjoista tuli nyt hallitsevia ja päinvastoin. Geigerin mukaan keskeisintä oli luokkataistelun väistyminen kilpailevien linjojen tieltä. Näistä keskeisimpiä olivat: (1) maaseudun ja kaupungin välinen ristiriita, (2) 'vanhan' ja 'uuden' keskiluokan kehittyminen itsenäisen poliittisen toiminnan kantajiksi, (3) kuluttajastatuksen korostuminen tuottajastatuksen kustannuksella ja (4) asiantuntijoiden käskyvallan kasvaminen (Geiger 1949, 153-158; ks. myös Dahrendorf 1969, 148-149).

Geigerin ja Schelskyn ideoista jatkoi Dahrendorfin teoria yhteiskunnan ristiriidoista. Hän hyväksyi lähtökohdaksi pääosan edeltäjiensä Marx-kriitikeistä. Keskeiseksi lähtökohdaksi asetui Schelskyn käsitys, jonka mukaan intressien organisoitujen edustajien väliset konfliktit ovat tulleet "laajojen epämääräisten luokkamuodostelmien tilalle" (Schelsky 1956, sit. Dahrendorf 1969, 149). 'Jälkikapitalistisen' yhteiskunnan konfliktirintamien luonteen Dahrendorf pyrki kiteyttämään seuraavasti: (1) yhteiskunnan dynamiikkaa ei enää voida kuvata marxilaisilla luokkayhteiskunnan käsitteillä; (2) perusoikeuksien, elinehtojen ja käyttäytymismuotojen tasa-arvoistuminen on vienyt pohjan luokkien eriytymiseltä; (3) sosiaalisen liikkuvuuden poikkeuksellinen tihentyminen tekee pysyväsoluonteisten solidaaristen ryhmien muodostumisen mahdottomaksi; (4) *marxilainen luokkateoria on sen vuoksi menettänyt merkityksensä selitysvälineenä ja on korvattava siitä laadullisesti poikkeavalla yhtäläisiin sosiaalisiin asemaan ja tilanteisiin perustuvalla teorialla yhteiskunnallisista jännitykseistä. Tässä uudessa teoriassa herruussuhteet korvaavat taloudelliset suhteet luokkajaon perustana. Herruussuhteiden määrittämä kaksijakoinen luokkamalli soveltuu mihin tahansa yhteisöön (tehdas, yhdistys, puolue jne.). Jos yhteiskunnassa on 50 tällaista yhteisöä, voidaan siitä löytää 100 luokkaa. Malli soveltuu osayhteisöihin, muttei kokonaisyhteiskuntaan, missä vallitsee (pluralismikonseptiossa kuvatun kaltainen) konfliktien moninaisuuden, päällekkäisyyden ja/tai ristikkäisyyden tila* (ks. 1969, 149-150, 187-190, 278-281).

Dahrendorfin kritiikin kohteena on eräänlainen marxilaisen luokkateorian karikatyyri, jonka puutteellisuuksien osoittaminen on helppoa. Dahrendorfin tarkastelemat prosessit ovat kuitenkin luokkateorian kannalta tärkeitä ja marxilaisessa teoretisoinnissa usein laiminlyötyjä. Olennaista on välttää Dahrendorfin teorian pahin heikkous: kun luokista tehdään sosiaalisesta rakenneyhteydestä irrotettu organisatorinen ongelma, muut-

tuvat ne universaaliksi ilmiöksi. Universalisointiin liittyy herruuden ylläpitämisen tarkoitusten ja herruussuhteiden strukturoitumisedellytysten tarkastelun puute (kriiikistä laajemmin, esim. Neuendorf 1973; Preuss 1975; Parkin 1978)⁸².

Samaan marxilaisessa teoriassa suhteellisen heikosti tutkittuun eriarvoisuuden eri ulottuvuuksien ongelmaan kiinnittivät 1960-luvun lopulla huomiota marxilaisetkin sosiologit. Esimerkiksi Saksan liittotasavallan 16. sosiologipäivillä esitti *Bergmann* tutkijatovereineen tiivistelmän luokka-teoreettisesta tutkimuksesta sekä eräänlaisen arvion tutkimuksen tulevista painopisteistä. 1960-luvun kerrostumateoreettinen keskustelu nojasi kirjoittajien mukaan voimakkaasti vertikaalisen luokkajaon konseptioon, missä luokkia pidettiin toisensa poissulkevinä agregaatteina, joiden muodostumisen perusteena oli jäsenten yhtäläinen suhde tuotantosuhteisiin ja tästä käsin määräytyviin elinmahdollisuuksiin (ks. *Bergmann et al.* 1969, 80). Tämä käsitys kaipasi täydennyksekseen horisontaalisen eriytymisen mallia, missä otettaisiin huomioon talouden 'loogisen' rakenteen ohella myös poliittisesti säännellyt yhteiskunnalliset järjestelmät, historialliset muutokset, muutospotentiaalit ja herruuden kokemiseen liittyvät tekijät. Kirjoittajat esittävät muutoksen luonteesta kolme perusteeksiä: (1) Valtion välittävä, uudelleenjakeleva vaikutus 'vääristää' ja 'korjaa' taloudellisten perussuhteiden ilmenemistä. (2) Rahatulojen jakautuminen on merkityksellistä vain ostettavissa olevien tavaroiden ja oikeuksien nauttimiselle, mikä alue vähenee hyvinvointi- ja interventiovaltion merkityksen kasvaessa tarpeiden tyydytyksen kokonaisuudessa (yhä useammat alueet tulevat poliittisesta päätöksenteosta riippuvaisiksi). Poliittisen päätöksenteon merkityksen kasvu samanlaistaa eriarvoisuuden kokemista (ks. edell. luku). (3) Todellinen eriarvoisuus ei yksinkertaisesti ole samaistettavissa subjektien eriarvoisuuden kokemuksiin, koska nämä ovat riippuvaisia alakulttuurisista normeista ja pyrkimyksistä (sama, 81-82; ks. myös *Offe* 1975a, 153-). Näiden muutosten seurauksena luokkakonfliktit eivät välttämättä esinny hallitsevana konfliktina, vaan kerrostuu eri tavoin, jolloin muiden konfliktien suhteellinen merkitys saattaa korostua:

"Näillä perusteilla tulojen ja sosiaalisen statuksen empiiriset jakelumallit eivät enää yksin ole konstitutiivisia sosiaalis-rakenteellisesti paikallistettaville ryhmittymille, joiden konflikti voisi näyttää tietä historialliselle dynamiikalle. Yhteiskunnallisen muutoksen näkökulmasta hallitsevaa eriarvoisuuden muotoa on etsittävä vähemmän kerrostumien ja luokkien vertikaalisesta

ulottuvuudesta kuin elämänalueiden erilaisuuden horisontaalisesta ulottuvuudesta), so. erilaisten elämäntarpeiden epätaisisesta tyydyttämisestä" (Bergmann et al. 1969, 82).

Marxilaisesta teoriasta vaikutteita saaneessa lainauksessa ilmaistaan sama asia, minkä sosiologisessa pluralismiteoriassa olivat aikaisemmin muotoilleet mm. Lipset (1959) ja Schattschneider (1960) (ks. 2.2.4.). Kirjoittajien mukaan *uudet ristiriidat kehittyvät ennen muuta yhteiskuntaelämän eri ongelma-alueiden ja tarvealueiden yhteensovittamattomuudesta. Tällöin niitä ei enää voida tulkita välittömästi luokkaristiriidoiksi, mutta ne ovat osoituksia yksityisen pääoman arvonnäköprosessin hallitsemasta asemasta ja siihen perustuvasta herruussuhteesta. Tämän suhdetason rajoittuneisuus ja ihmisten kokemat tarpeentyydytyksen mahdollisuudet ilmenevät tilanneryhmien (ks. 5.2.2.) kantamina konflikteina (Bergmann et al. 1969, 84–86; Offe 1975a, 160). Näiden uudenaikaisten tilanneryhmien hajanaisuus ja välittyneet suhteet luokka-asemiin vaikeuttaa yhteiskunnallisen muutoksen subjektien muodostumista ja siten elämänalueiden välisen yhteensopimattomuuden sisältämien ristiriitojen muuttamista poliittisiksi:*

"Toisistaan eroavat elämänasemat (Lebenslagen) muuttuvat kelvottomiksi kokonaisyhteiskunnallisesti relevanttien konfliktien organisointiperustana, koska konfliktien rajat eivät enää kulje luokkien välissä, vaan ryhmien ja niiden yksittäisten elämänalueiden välissä, jotka eivät ole välittömästi tuotantoprosessin, vaan poliittisesti organisoitujen allokointi- ja jakelupäätösten määrittämiä. Tästä ryhmien (ja osittain vain niiden yksittäisten tarvesektorien) ja valtiokoneiston välisestä rakenteellisesta konfrontaatiosta syntyy olettaen, että vastaavat konfliktit eivät väistämättä päädy työn ja pääoman väliseksi luokka-antagonismiksi, vaan että sekä niiden ilmenemismahdollisuuksia että niiden poliittista potentiaalia "ehkäistään", so. ne tarvitsevat "voluntaristista" vahvistamista" (Offe 1975a, 161).

Edellä esitetyn idean mukaisesti *offen* uusia yhteiskunnallisia liikkeitäkin käsittelevissä kirjoituksissa katsotaan liikkeiden syntyvän pisteittäisistä vastarinnan muodoista; luonteeltaan "kapitalistisen ja byrokraattisen rationalismin seurausten vastainen kamppailu tuskin voi saavuttaa 'luokkataistelujen' agregaattitasoa" (Offe 1980, 38-).

Sosiaalisten luokkien ja poliittisten käytäntöjen kannalta olennaisia muutoksia ovat luokkaryhmittymistä tukeneiden alakulttuuristen ym. yhteisöjen ja tekijöiden (ks. esim. Zwahr 1980a; 1980b; 1980c) ennen-

näkemättömän nopea häviäminen, muotojen, jotka 1800-luvun lopulla tukivat muun muassa työväenliikkeen kulttuurin ja poliittisen erityisluonteen muotoutumista (ks. Mooser 1983; Beck 1983; Fassler 1979). Valtion tukemana toteutuu edellä yksilöllistymiseksi nimetty prosessi, luokka-aseman yhteisöllisen kokemisen vähenemisen kautta. *Yksilöllistymistendenssi kilpailee uudessa tilanteessa luokka-asemaan liittyvien kollektiivisten kokemusten kanssa. Taloudellisiin, kulttuurisiin ja sosiaalisiin luokkakokemuksiin liittyvät konfliktilinjat kerrostuvat ja niiden tilalle kehittyvät uusia. Nämä uudet konfliktilinjat saavat luokkakonfliktin suhteen 'yleistetyn luonteen': luokkakonflikti toimii niiden momenttina, mutta ne sisältävät myös luokkakonflikteja leikkaavia konfliktilinjamomenteja* (ks. Beck 1983, 56). Ihmisten on edelleen pakko yhdistyä, mutta ei välttämättä luokkamallin mukaisesti. Sen vaihtoehdoiksi kehittyvät erilaiset päämääräliittoutumat, jotka ovat enemmän tilanne- tai henkilösidonnaisia. Kun samanaikaisesti yksilöllistyminen irrottaa konfliktilinjoja luokkakategorioidista, yhteiskuntaan kehittyvät erityislaatuinen, uudentyyppinen konfliktien 'pluralisoituminen' (sama, 56).

Yksilöt kuuluvat luokkiin 'keskimääräisyksilöinä', minkä vuoksi heidän tarpeidensa ja luokkaintressiensä välillä saattaa olla yhteensovittamattomuutta yms. Yhteiskuntaluokat säilyvät edelleenkin sellaisina yksikköinä, joita voidaan pitää 'kausaalisina voimina', empiirisesti havaittavia käytäntöjä aikaansaavina yksikköinä (Abercrombie & Urry 1983, 131). Kuitenkin esimerkiksi *työväenluokan jäsenen kohdalla luokan ohella on useita muita kausaalisia voimia, muun muassa edellä esiteltyt uudet konfliktirintamat, yhteiskunnan uudistamiseksi. Nämä ennen muuta kansalaisyhteiskunnassa kehittyvät vaihtoehdot kausaaliset voimat voivat kombinoitua sillä tavalla, että ne ehkäisevät luokan kausaalisten voimien täydellistä realisoitumista* (ks. sama, 132-133; vrt. Weber 1976; ks. 5.1.2.).

Prosessi, jonka muotoisena yksilöllistyminen toteutuu on kuitenkin luokkien yhtenäisyyden kannalta hieman ristiriitainen. Yhtäältä se hävittää luokkia aikaisemmin tukeneita alakulttuurisia yhteisöjä ja vaikeuttaa tätä kautta 'luokkia paperilla' tukevien 'poliittisten luokkien' muotoutumista. Toisaalta se samalla poistaa niitä 'esikapitalistisia jäänteitä', jotka kulttuurisina, alueellisina jne. tekijöinä ovat olleet ehkäisemässä homogeenisen luokan muodostumista (esim. Hirschin (1980) 'läpikapitalisoituminen'). Tässä suhteessa kehityksessä on pärtteitä, joihin Marx ja Engels 'Kommunistisen puolueen manifestissa' viittasivat puhuessaan 'paikallisten

rajoitusten' häviämisestä (e.v.a, 96-). Beck muotoilee asian täsmällisesti todetessaan, että "yksilöllistymisen kollektiivikohtalo... on pitkälle kehittyneissä yhteiskunnissa yksi muoto..., jossa "epäitsenäisten luokan" yhtenäistämisen prosessi nykyään toteutuu" (1983, 57). Tämä muodostaa perustan sille, että luokka-aseman ja luokkasuhteiden perusta voi uusiutua vaikka alakulttuuriset muodot ovatkin hävinneet. Yhteiskunta muuttuu nopealla vauhdilla (mm. elintaso), mutta perussuhde-erot säilyvät uudella tasolla luonteeltaan samantyyppisinä. Beck kutsuu tätä yhteiskunnan nykymuodon *ultrastabiilisuudeksi* (emt. 36-37). Luokat eivät katoa, 'keskimääräisyksilöt' välittää edelleen luokka, mutta luokkakonfliktia kerrostuttavat ja sen voivat myös syrjäyttää poliittisella 'kentällä' muut konfliktirintamat. Hallitsevan hegemonisen tilanteen jatkuvuuden edellytyksenä onkin, että alistetut ryhmät ja luokat sitovat toinen toisensa erilaisten konfliktirintamiensa ja intressiyhteenliittymiensä keskinäisyyden avulla; ne käyvät kamppailuja, mutta vaihtoehtoisen hegemonian muodostamisen kannalta 'väärillä rintamilla' ja tätä kautta hallitsevat itse itsensä hallitsevan hegemonisen blokin hyväksi (ks. Jäger 1980a; Siisiäinen 1982; ks. myös 6.2.).

6.2. Uudet yhteiskunnalliset liikkeet ja kilpailevat konfliktirintamat

Bergmannin ym. (1969) esittelemästä eriarvoisuuksien tutkimisen teoreettisesta konseptiosta on suora yhteys uusien yhteiskunnallisten liikkeiden liittotasavaltalaiseen tutkimukseen (ks. Offe 1980a; Hirsch 1980; Hirsch & Roth 1981). Varsin yleisesti on hyväksytty käsitys siitä, että 'myöhäiskapitalismissa' on tapahtunut/tapahtumassa luokkarajoja hämärtäviä rakenteellisia muutoksia: keskikerrostumat kasvavat, niiden ja työväenluokan välisestä rajasta tulee yhä ongelmallisempi, valtion merkitys kapitalististen suhteiden ja talouden uusintamisessa ja siten ihmisten toiminnan perustassa kasvaa jne. Näiden seurauksena kapitalistisen yhteiskunnan luokkakonflikti kerrostuu uudenlaiseksi vertikaalisten ja horisontaalisten erojen järjestelmäksi, mikä muuttaa samalla poliittisen toiminnan ja organisoitumisen perustaa. Kun kapitalismin varhaisvaiheessa poliittiset (kollektiiviset) subjektit nousivat 'puhtaimmin' luokkaperustalta (=luokkasubjektit), menettää luokkaristiriita tämän tulkinnan mukaan merkityksensä

välittömänä poliittisten subjektien nousun perustana. *Hirsch*in mukaan seurauksena on sosiaalisten konfliktien heterogenisoituminen (*Hirsch* 1980; ks. *Siisiäinen* 1985b).

Teollisesti pitkälle kehittyneissä kapitalistisissa maissa on *Hirsch*in mukaan tapahtunut eri ryhmien elämänolosuhteiden tasoittumista (ks. edell. jakso). Tätä tasoittumista seuraa järjestelmän uudenlainen jakautuminen: teollisuusjärjestelmän ytimen ('superstruktuurin'), sen uusintamisesta yhä keskeisemmin vastaavan valtioapparaatin ja niiden ulkopuolelle jääneiden/jätettyjen ryhmien (marginaaliryhmien) välille kehittyä uudenlaisia konflikteja. Ne leikkaavat vanhaa luokkakajoa ja kriisiyttävät tuotantoprosessia. Uusintamisen alueen 'läpikapitalisoitumisen' aiheuttamat luonnon, kaupunki- ja maaseutukulttuurin vääristymät, kokemusmaailman teollistaminen ja kulutuksen muokkaus synnyttävät lisää ongelmia, jotka vaikuttavat luokkaspesifisti, mutta eivät rajoitu luokkamääreisyteen. Tällä tavalla syntyy kuva moninaisesti jäsentyneestä ja pirstoutuneesta yhteiskunnasta. Intressiasemien segmentoitumiset, desentralisoitumiset, kokemusyhteyksien hajoamiset johtavat *Hirsch*in mukaan siihen, että "yhteiskunnalliset konfliktit ja liikkeet kehittyvät yhä voimakkaammin luokkarajojen läpi, tulevat epäyhtenäisemmiksi, hajanaisemmiksi, päämääriltään ja perspektiiveiltään monimuotoisemmiksi" (*Hirsch*, sit. *Brand* 1982, 113; ks. myös 111-119). Järjestelmän konfliktirintamien uusi painotus *säirtää poliittisten konfliktien alueen järjestelmän ytimen (valtion koneisto, pääoman ja ammatissatoimivien intressijärjestöt ja näiden edustamat ryhmät) ja periferian välille*, kapitalistisen vaihtoarvoprinsiipin alistaman alueen ja järjestelmän 'huokosista' nousevien, järjestelmän perustaa sisältäpäin jäytävien vaihtoehtoliikkeiden välille (ks. *Hirsch* 1980; *Hirsch & Roth* 1981). Toinen tärkeä uusi konfliktirintama *Hirsch*in mukaan kulkee byrokratisoituneiden ja joukkoja integroivien koneistojen sisällä: *painopiste säirtyy luokkakoneistojen välisistä niiden sisäisiin konflikteihin* (ks. 1980, 35- ; 1981, 41-42).

Ranskalaisessa keskustelussa tärkeä teoreettinen lähde on *Foucault*'n valtakonseptio (joka on vaikuttanut myös em. liittotasavaltaiseen keskusteluun, mm. *Hirsch*in käsityksiin). *Foucault*'lla painopiste siirtyi vallan keskuksista mikrovaltoihin. *Foucault* ei tarkastele kansalaisen alistumisen takaavia mekanismeja, alistamisen tapaa valtana; hänen mukaansa vallan olemus ei myöskään koostu siitä järjestelmästä, jossa tietty ryhmä hallitsee toisia:

"Näyttää siltä..., että valta on käsitettävä ensi sijassa voima-suhteiden moninaisuutena, joka on immanentti sille sfäärille, missä ne toimivat, voimasuhteiden, jotka konstituivat oman organisaationsa; prosessina, joka lakkaamattomien taistelujen ja konfrontaatioiden kautta vahvistaa tai vastustaa niitä; tukena, jota nämä suhteet saavat toinen toisistaan ja näin muodostavat ketjun tai systeemin, tai päinvastoin kuiluina ja ristiriitoina, jotka erottavat ne toinen toisistaan, ja lopuksi strategioina, joina ne vaikuttavat, joiden yleinen suunnitelma tai instituutio-naalinen kristallisaatio ruumiillistuu valtioapparaateissa, lain muotoilussa, eri yhteiskunnallisissa hegemonioissa" (Foucault 1981, 92-93).

Vallalle on Foucault'n mukaan ominaista se, että se syntyy kaikkialla ja uusintuu yhteiskuntaelämän eri alueilla (ks. emt. 93). *Hallitsevan järjestelmän 'tuki- ja vastarintapisteet'* halkovat kaikki luokkarakenteet ja yhteiskunnalliset kerrostuneisuudet paikallistumatta täsmällisesti mihinkään niistä. Ne risteilevät olemassaolevien yksiköiden ja instituutioiden sisällä, leikkaavat ne halki ja muotoilevat uudelleen. Nämä 'tuki-' ja 'vastarintapisteet' kokonaisuudessaan muodostavat historiallisesti muuttuvan *'strategisen tilanteen'* (ks. Foucault 1980; 1981; Jäger 1980b, 802; Siisiäinen 1982a, 282-284).

Vallan ja konfliktien (tuki- ja vastarintapisteiden) muodostaman kokonaisuuden monimutkaisuuteen on marxilaisessa teoretisoinnissa kiinnitetty huomiota Poulantzasin, Buci-Glucksmannin ym. kirjoituksissa viime vuosikymmenen lopulta lähtien (ks. Poulantzas 1978; 1979a; 1979b; Buci-Glucksmann 1979; 1983a; Buci-Glucksmann & Therborn 1982). *Poulantzasin* kehittäely lähtee Foucault'n konseptin kriittisen omaksumisen pohjalta: siinä keskitytään hänen mukaansa liiaksi 'mikrovaltoihin' (Poulantzas vertaa sitä sosiologiseen pluralismiteoriaan) ja lyödään laimin integraalinen valtio (Gramsci), hallitseminen ja vallan perusta (ks. Poulantzas 1978, 40-41, 69-73, 137-). Foucault'n konseptin ansiot ovat vallan harjoittamisen nykymuotojen kuvaamisessa. Näitä muotoja Poulantzaskin kutsuu 'yksilöllistämiseksi'. Valtio vakiinnuttaa tavarantuotantoyhteiskunnan atomisoituneen työnjaollisen rakenteen. Luokkien väliset suhteet muuntuvat, koska valtiosta tulee tuotantosuhteita ja yhteiskunnallista työnjakoa ja niiden kautta luokkia muokkaava tekijä, luokkien 'konstituoitoelementti' (1978, 67). *Yksilöllistämisestä tulee nykyisen vallan järjestelmän olennainen puoli: valtio synnyttää sellaisen "fraktioituneen yhteiskuntaruumin, joka on jakautumisessaan homogeeninen, elementtiensä eristämässä ja atomisoituneisuudessaan yhtenäinen"* (1978, 64, 58).

*Yksilöllistyminen tapahtuu sellaisessa muodossa, joka estää autonomisen, itsenäistyneen yksilön synnyn (ks. Beck 1983, 55). Seurauksena on luokkataistelurintamien muutos: koska valtiosta tulee 'omnipotentti laitos', sirtyy tärkeä jako 'valtablokin' ja 'kansan' välille. Tämä antaa valtiolle 'alistetujen luokkien' kannalta ristiriitaisen luonteen: yhtäältä ainoaksi koettuna uudistusten toteuttamisen välineenä ja intressien 'puolustajana' suhteessa pääomaan, toisaalta 'alitetuja' yksilöllistävänä ja intressejä pirstovana instituutiona (ks. Urry 1981). Tämä kuvaa uudenlaisen valta-
 aseman peruspärteitä ja merkitsee samalla tältä osin luokkasubjektien merkityksen hämärtymistä ja toimintapotentiaalien heikentymistä. Valtion näkeminen osana taistelua intresseistä ja siten uudenlaisen 'intressipluraliteetin' synnyn osatekijänä myös erottaa Poulantzasin ja Offen näkemykset pluralismiteoriasta. Siinä erilaisia intressiryhmiä pidetään valtion ulkopuolisina vaikuttajina.*

Konfliktien kombinoitumista on pohtinut myös *Buci-Glucksmann*. Hänen mukaansa enemmän tai vähemmän "suojellun työväenluokan viereltä löytyvät tilapäistyöläisten, ilman sosiaalista turvaa työskentelevien (alipalkattu musta työ) ja työttömien joukot" (Buci-Glucksmann 1983, 30). Tästä hän vetää johtopäätöksen, että koko marxilainen konseptio työväenluokasta taloudellisine kriteereineen (lisäarvon tuotanto) ja yhteiskunnallis-kulttuurisine kiinnittymisen muotoineen on luhistunut. Tämä olisi johtanut vanhan luokka-asetelman hajoamiseen valtion tuottamien intervention muotojen ja niitä täydentävien atomisoitumistendenssien yhtyessä työtätekevien joukon sisäiseen eriytymistendenssiin. Edellä mainitun 'suojattujen proletariin' ja 'syrjittyjen ryhmien' välisen jaon ohella uudelle tilanteelle ominaisia jakoja ovat erityisesti sukupuolten väliset valtasuhdejaot sekä valtio- ja korporatismikoneistoon osallistuvien ja osallistumattomien väliset jaot. Tämä merkitsee Buci-Glucksmannin mukaan välttämättömyyttä hyväksyä teoretisointien perustaksi *käsitys subjektien moninaisuudesta* ja moninaisuuden uusista muodoista (Buci-Glucksmann 1983, 14-15; ks. myös 1979, 170-171)⁸³.

Uusia yhteiskunnallisia liikkeitä käsittelevässä teoretisoinnissa niiden syntyminen on yleisimmin selitetty reaktioksi yhteiskunnan 'modernisointimisprosessiin', jonka moottorina pidetään 'teknologisen tuotannon' ja 'byrokraattisen valtion' muodostamaa kombinaatiota tai reaktioksi, joka kehittyy pettymisestä valtioon nousseiden uudentyyppisten tarpeiden ja arvojen tyydyttäjänä (nk. 'need defence' ja 'rising demands' selitykset)

(ks. Brand 1982; Brand et al. 1984; Siisiäinen 1985b). Eri selitysyri-tyksiä yhdistävät pohdinnat eräänlaisen 'teknostruktuurin' tai 'moderni-soitumisen' ja kulttuurisen/arvojen alueen merkityksestä uusien liikkeiden ja nykykapitalismia jakavien konfliktien synnylle.

Tourainen yhteiskunnallisia liikkeitä käsittelevät tutkimukset muodostavat yhden tämän alueen harvoista kokonaisvaltaisista teoreettisista esityksistä. Niissä kehitellään uusia teoreettisia käsitteitä myös intressikonfliktien tutkimiseen (1977; 1978; 1981; 1983). Muotoutumassa olevan 'jälkiteollisen', 'ohjelmoidun' yhteiskunnan keskeisten konfliktien kuvaamiseen ei *Tourainen* mukaan riitä, että liikutaan yksinomaan perinteisellä luokka-aktorien tasolla. *Yhteiskunta-analyysissä tulisi erottaa kaksi pääakselia: yhteiskunnan toiminnan synkroninen akseli ja muuttumisen diakroninen akseli. Yhteiskunnan toiminnan synkroninen akseli on luokateorian kuvaama yhteiskunnallisten taistelujen ulottuvuus, missä toimijat saavat yhteiskunnallisten liikkeiden muodon. Tämän ulottuvuuden 'kentän' muodostaa hallitsevan luokan ja kansanluokan välinen taistelu historisiteetistä eli yhteiskunnan kyvystä ohjata itseään, tuottaa oman toimintansa mallit. Diakroninen akseli puolestaan liittyy yhteiskuntatyyppin muuttumisen kykyyn, se koskee määrättyä alueellista yksikköä ja siinä ollaan tekemisissä ulkoisten paineiden 'tulkitsemisen' kanssa. Valtio on se agentti, jolla on suvereniteetti määrättyssä alueellisessa yhteisössä ja joka on historiallisen muutoksen välittäjä. Tällä ulottuvuudella taistelu tapahtuu eliitin ja massan välillä* (*Touraine* 1981, 25, 102-109; käsitteistä tarkemmin, ks. 1977).

Intressikonfliktirintamien tarkastelun kannalta on kiinnostavaa, että *Touraine* kytkee luokat ja yhteiskunnalliset liikkeet talouteen ja yhteiskuntaan, valtion taas maantieteeseen ja historiaan (sota - rauha, järjestyksen ylläpito, tulevaisuuteen liittyvä päätöksenteko ja toiminta). Tästä diakronisen ja synkronisen akselin erottelusta seuraa se, että *Tourainen* mukaan kaikki yhteiskunta-analyysin kategoriat eivät kuulu samaan kokonaisuuteen. Yksilöillä ja ryhmillä ei ole asemaa vain suhteessa luokkiin, niillä on myös paikkansa suhteessa yhteiskunnalliseen muutokseen ja sen agenttiin, valtioon. Tämän vuoksi yhteiskuntaa yhdistäviä periaatteita tarkasteltaessa on otettava huomioon molemmat ulottuvuudet: yhtenäisyys johtuu yhtä paljon kulttuurista (historisiteetin mallit) kuin valtiostakin. Eri yhteiskuntia ja valtioita voidaan *Tourainen* mukaan kuvata ko. kahden

akselin keskinäissuhteiden avulla. Valtio ei ole täysin riippumaton luokka-suhteista ja ennen muuta hallitsevasta luokasta. Kapitalismin ydinmaissa (Iso-Britannia; Yhdysvallat) hallitseva luokka ja eliitti ovat paremmin yhdistyneet, niiden ulkopuolella valtio ja hallitseva luokka eivät yleensä ole vastanneet toisiaan. Tämä suhde puolestaan vaikuttaa eri yhteiskuntien kehitysmallien määrittämiseen (tarkemmin, ks. Touraine 1981, 109-). Yleistäen Touraine toteaa, että mitä kompleksisemmista yhteiskunnista on kysymys, sitä suurempi valtion rooli niissä on ja kehitys saattaakin tämän vuoksi näyttää täysin valtion ohjaamalta. *Tutkimuksen tehtävänä on kuitenkin paljastaa tämä illusorinen järjestelmä ja osoittaa synkronisen analyysin (luokkataistelut) ensisijaisuus yhteiskunta-analyysissä. Tämä avaa perspektiivin yhteiskunnallisten taistelujen analyysille, joiden kohteena on valtio (joka on aina myös yhteiskunnallinen agentti). Historiallisella käyttäytymisellä on aina todellisuudessa 'sekoittunut' luonne. Yhteiskunnallisia taisteluja tulisi analysoida luokka-aktorien taisteluina, joita valtiointerventiot muotoilevat. Yhteiskunnan järjestelmän vakaisuuden kannalta yhteiskunnallisten liikkeiden ja 'demokraattisten voimien' suhde on ratkaiseva (1981, 113-138).*

Kuten *Cohen* on todennut, Tourainen suuri ongelma on välityksen puuttuminen synkronisen ja diakronisen akselin väliltä. Se ilmenee monimutkaisina ja vaikeasti käsitettävänä kaaviona, ristiriitaisina ko. suhteiden muotoiluina jne. (ks. Cohen 1982; 1983; Hyvärinen 1985a). Tämän luvun yhteydessä tärkeitä ovat Tourainen peruserottelut diakronisen ja synkronisen 'ulottuvuuden' taistelujen välillä: ne ovat yksi tapa tematisoida alistettujen ryhmien ja luokkien 'kausaalisten voimien' kehittymisen vaikeuksia. Toinen Tourainen suurista ansioista on omaperäinen uusien liikkeiden kokonaisteoreettinen perustelu. Synkronisen ja diakronisen analyysin suhteelta vie kuitenkin pohjaa pois rakenteiden teorian puuttuminen, minkä vuoksi konseptio tulee osittain varsin lähelle pluralismiteorian kehittyneimpiä konfliktitarkasteluja.

Nyt voidaan Tourainen mallissa 'paikallistaa' uudet yhteiskunnalliset liikkeet 'jälkitekollisen yhteiskunnan' järjestelmässä. Tourainen mukaan kehityksen tässä vaiheessa dominoivaksi voimaksi yhteiskunnassa muodostuu yhä selvemmin valtiollis-teknokraattinen apparaatti. Se hävittää aikaisempien sosiaalisten suhteiden verkoston ja tuottaa yksityistyneen, kulutukseen orientoituneen elämänmuodon (1971, 10). Utta 'ohjelmoitua yhteiskuntaa' edeltäneessä kehityksen vaiheessa työväenliike vei kehitystä

eteenpäin, tuotanto muodosti yhteiskunnan perustan, jolta kohosi työväenluokan ja porvariston välinen 'teollinen konflikti'. Poliittiselle areenalle päästyään työväenliike institutionalisoitui ja menetti roolinsa keskeisenä yhteiskunnallisena liikkeenä. 'Ohjelmoidun yhteiskunnan' keskeinen sosiaalinen konflikti ei enää määräydy taloudellisten mekanismien sisäiseltä perustalta, vaan kohoa koko sosiaalisen ja kulttuurisen sfäärin tukemasta 'kansanluokan' ja sitä hallitsevan teknokraattisen apparaatin välisestä suhteesta (ks. 1971, 9-25 1981, 11-13). Arvonlisäysprosessiin pohjautuva 'teollinen konflikti' tai siihen perustuvat luokkasuhteet eivät häviä, mutta sosiaaliset tilanteet eivät 'ohjelmoidussa yhteiskunnassa' redusoidu 'voiton lakiin' pohjautuvaan herruuden logiikkaan. *Keskeinen yhteiskunnallinen konflikti siirtyy talouden alueelta taisteluun historisiteetin hallinnasta: se toteutuu jännitteenä historisiteetistä määrävien ja sille alistettujen ja sitä tavoittelevien välillä. Se ilmenee toimijoiden ja vieraantuneen päätöksentekosysteemin välisessä suhteessa. Tässä suhteessa hallitsevan luokan muodostavat teknokraatit, joiden kategoriassa yhdistyvät yhteiskunnan intressit suurten organisaatioiden intresseihin; hallittuun luokkaan kuulumisen ei enää määräydy omistuksen perusteella, vaan riippuvuudesta teknokraattien ohjelmoimaan yhteiskunnalliseen muutokseen* (ks. 1971, 9-19, 53, 70; 1981, 57-63).

Luokkakonflikti säilyttää merkityksensä vieraantuneen teknokraattisen apparaatin ja alistettujen toimijoiden välisenä kamppailuna, jonka alueena ei enää ole talous, vaan kulttuurinen ja informatorinen alue (historisiteetti). Tämä on syy tieteellisen ja teknologisen koulutuksen saaneiden ryhmien keskeiseen asemaan uusissa konflikteissa. Se, minkä ryhmien toimintojen kautta intressikonfliktit toteutuvat, ei määräydy vain yhden sosiaalisen tilanteen perustalla, vaan on aina useiden tilanteiden vuorovaikutuksen seurausta. Nykytilanteelle on Tourainen mukaan ominaista 'perinteisen' luokkakonfliktin hämärtyminen ja se että uudet konfliktit ('luokkakonfliktit') ovat vielä itumuodossaan. Uudet yhteiskunnalliset liikkeet kulttuuriliikkeinä ovat näiden konfliktien ensi oireita, mutta sellaisina vielä haparoivia (ks. Touraine 1981, 65-68; 1983). Kulttuuristen liikkeiden muuttuminen yhteiskunnallisiksi liikkeiksi edellyttää niiltä 'orgaanisempaa' kytkeytymistä luokkiin: "yhteiskunnallisen liikkeen käsitettä ei voida irrottaa yhteiskuntaluokasta. Se, mikä kuitenkin erottaa liikkeen yhteiskuntaluokasta, on että jälkimmäinen on käsitettävä tilanteena, kun taas yhteiskunnallinen liike voi yksin olla luokkasubjekti"

(1983, 146; ks. myös 1977, 140-). Valitettavasti Touraine ei kehittele tätä suhdetta pitemmälle rakenteiden suuntaan: essentialismin pelko ja yhteiskunnallisen luomiskyvyn korostus johtavat rakenteellisen kokonaisuuden hajoamiseen sellaisiksi luokkataisteluiksi, joiden kokonaisuus ei hahmotu usein diagrammeja pitemmälle. Tourainen ansio, jonka rakenne-tarkastelun puute osaltaan tekee mahdolliseksi, on toiminnan ja toimijoiden subjektiluonteen korostaminen: luokkasuhteissa ja intressikonflikteissa on kysymys historiallisten toimijoiden suhteista, joita ei voida redusoida tavaramuotoon (esim. työväenluokan kohdalla) eikä tyypistää valtiollisten apparaattien jatkeeksi. Aktiivisten toimijoiden suhteista ja niissä ilmenevistä taisteluista käsin voidaan selittää uusien liikkeidenkin syntyä ja tutkia niiden ja luokkien välistä suhdetta sekä yhteiskunnalliseksi liikkeeksi muuttumisen edellytyksiä (ks. 1981, 65-68; myös Roth 1982, 11-12).

Tourainen luokkia taistelevina aktoreina korostava ja uusien konfliktirintamien syntyä tutkiva toiminnan sosiologia poikkeaa selvästi rakenteita (taloudellisia, kielellisiä tai poliittisia) korostavista kilpailijoistaan ja johtaa myös erilaiseen tulkintaan poliittisesta järjestelmästä. Siinä ei laajenneta yksioikoisesti valtion aluetta tai tulkita muutoksia valtion yksinomaisiksi aikaansaannoksiksi, vaan yritetään osoittaa, että kiistanalaiset kysymykset samanaikaisesti lisääntyvät. Touraine hahmottelee myöskin käsitystä siitä, miksi 'läpivaltiollistuminen' jää väistämättä epätäydelliseksi; valtion analyysiä on täydennettävä 'synkronisen akselin', toimijoiden yhteiskunnallisten taistelujen analyysillä (ks. Cohen 1983, 211-213). Samalla kun tämä diakronisen ja synkronisen ulottuvuuden suhde hajoaa jäsentymättömien 'kenttien' suhteiksi, Touraine kuitenkin hahmottelee eräänlaisen 'unilineaarisen' kehityksen mallin kohti 'ohjelmoitua' jälkiteollista yhteiskuntaa (ko. ongelmasta, ks. Hyvärinen 1985a). Kokonaisuuden osalta voidaan yhtyä Cohenin arvioon, jonka mukaan Tourainen toimintateorian ja poliittisten toimijoiden konseptin keskeinen puute on taistelujen rakenteellisten edellytysten laiminlyöminen: taistelujen moninaisuus on hyvin kuvattu, mutta kokonaisuuden hahmottaminen yhteydessä taistelujen edellytysten analyysiin puuttuu suureksi osaksi (Cohen 1983, 213; ks. myös Giddens 1973, 257-260; Poulantzas 1979b; Järvikoski 1982, 21-23).

Saksan liittotasavallan teoreettisessa keskustelussa Tourainen 'ohjelmoitun' yhteiskunnan tilalle on usein astunut 'modernisoitumisen' ja

'korporatistisen ytimen' kaltaisia käsitteitä (ks. Brand 1982; Hirsch 1980). *Brand* tutkijatovereineen kiteyttää liikkeiden arvoja sisäistäneen keskeisen teoretisointisuuntauksen käsityksen, missä modernisointi nähdään

"systeemirationaliteetin ja siihen liittyvien ohjauksen välineiden etualalle työntymiseksi. Kun talous, politiikka, byrokrazia, oikeus ja tiede kerran on vapautettu toimintarationaliteetin kahleista, muodostavat ne anastushenkisen (usurpatorische) dynamiikan ja kytkeytyvät yhä voimakkaammin toinen toisiinsa. Kaikki yhteiskunnalliset alueet pyritään taloudellistamaan, politisoimaan, oikeudellistamaan, tieteellistämään" (Brand et al. 1984, 24).

Modernisoitumisprosessien tuloksena on eräänlaisen 'superstruktuurin' syntyminen, joka kytkee yhteen kapitalistisen markkinatalouden työnjakoon perustuvat erilliset sfäärit. Markkinavoimien 'vapaa leikki', mitä ideaa liberalismiin varhaiset teoreetikot hellivät, osoittautui vaarallisten ongelmien synnyttäjäksi itse järjestelmän kannalta. Tämän vuoksi valtion interventio kävi tarpeelliseksi ja nykyisin *formaalin rationaalisuuden ohjaama talous ja byrokraattinen (myös formaalinen rationaalisuuteen perustuva) valtio muodostavat tämän tulkinnan mukaan erottamattoman kokonaisuuden. Oikeastaan ainoa alue, jonka mielivaltainen korvaaminen, tukahduttaminen ja muokkaus tuottaa vaikeuksia on merkitysten tuottamisen ja motivaation (elämismaailman) alue* (vrt. Cohenin (1983) 'kansalaisyhteiskunnan' käsite). Tämän tulkinnan mukaan konfliktit kehittyvätkin 'systeemin' ja 'elämismaailman' leikkauskohdissa (ks. Habermas 1982, 452; Brand et al. 1984, 25). Näissä konflikteissa asetetaan modernisoinnin koko sisältö kyseenalaiseksi, kamppailu koskee koko 'rationaliteetin' käsitettä ja sisältöä (ks. Offe 1983, 86-88).

Modernisoinnin seuraukset voidaan Brandin mukaan tiivistää viideksi ongelmaksi, jotka ovat erityisen relevantteja liikkeiden synnylle: (1) luonnollisten elämänperustojen vaarantuminen (ekologinen tuho, ydinvoiman uhka); (2) teollisen 'suoritusytimen' ulkopuolelle jäävien ja marginalisoituvien ongelmat; (3) elämismaailman ja merkitysten alueen kehitysedellytysten tuhoutuminen; (4) traditionaalisten, normatiivisten orientoitumis- ja integraatioyhteyksien hävittäminen; (5) pohjoisen ja etelän välinen konflikti (Brand 1982, 144-145; Brand et al. 1984, 28). Näitä ongelmia ei pystytä ratkomaan konventionaalisilla konfliktin sääntelyn

malleilla, mikä johtaa järjestelmän 'itsetuotettuun sulkemiseen' (Offe) (ks. Brand et al. 1984, 32-33). 'Vanhan' politiikan keskiössä olivat luokat, 'uuden' politiikan keskiössä ovat em. ongelmakompleksiin reagoivat 'tilan- neryhmät', jotka muodostavat liikkeiden ja kansalaisaloitteiden perustan.

Uusien liikkeiden teoreetikkojen kesken ei ole syntynyt yksimieli- syyttä liikkeiden sosiaalisesta perustasta eikä suhteesta yhteiskunta- luokkiin. Erilaiset kannat voidaan tiivistää kahdeksi suureksi tulkinta- linjaksi. Ensimmäisen mukaan liikkeet eroavat perinteisistä työväenpuo- lueista erilaisen tuotantosuhdekytkentänsä perusteella. Työväenpuolueet kohoavat luokkajaon perustalta, ne ovat luokkapuolueita. Uudet liikkeet ovat tietyllä etäisyydellä tuotannosta; ne ovat luonteeltaan 'moniluok- kaisia' (pluriclassistes) (ks. Poulantzas 1979a, 94). Tätä kantaa edus- tavat mm. *Hirsch* ja *Roth*, joiden mukaan kapitalismin kehitys on synnyt- tänyt tilanteen, jossa intressit kohoavat välittömän arkipäivän tilanteista. Liikkeet ovat siksi tilanne- tai asiakohtaista 'pisteittäistä oppositiota'. Tästä syystä niissä on edustus ennen muita kolmella sosiaalisella ryhmäl- lä: (1) keskikerroksilla, (2) köyhtyneillä ja eristetyillä, yhteiskunnan ulkopuolelle työnnettyillä ryhmillä (sairaat, vammaiset, kouluttamattomat, työttömät), (3) tilannesidonnaisesti sosiaalista vääryyttä kärsineillä, jotka ovat joko jääneet fordistisen uusintamisyhteyden ulkopuolelle tai joutuneet sinne (Hirsch & Roth 1981).

Toisen kannan mukaan empiirinen kokemus on osoittanut liikkeet perustaltaan 'keskiluokkaisiksi' tai 'keskikerroksisiksi'. Esimerkiksi Saksan liittotasavallan 'vihreät' ovat uusi 'keskikerroksinen luokka- puolue': "ei enää murari ja kaivostyöläinen, vaan opettaja ja sosiaali- työntekijä ovat uudet vertauskuvat" (Huber 1983; ks. myös Bolaffi & Kallscheuer 1983). Tutkimusten mukaan liikkeiden osanottajien joukossa painottuvatkin korkea koulutus ja nuoruus (ks. Brand 1982; Siisiäinen 1985b). Tätä tosiasiaa on yritetty teoreettisesti perustella kulttuurisilla tekijöillä. Tällä ulottuvuudella esitetyt tulkinnat voidaan jakaa kahteen osaan. Näistä ensimmäinen jatkaa edellä esitettyjä Tourainen ajatuskulkuja kulttuurisen alueen ja informaation kasvaneesta merkityksestä poliittisen toiminnan motivaatioperustana ja selittäjänä (esim. Melucci; Sassoon; Donati). Toinen selitystyyppi pyrkii selittämään uusien liikkeiden syntyä uusien keskikerrostumien ja ikäryhmien muuttuneella tarverakenteella ja arvokumouksella (ks. esim. Inglehart; Bürklin).

Tourainen ajatuksen mukaan historisiteetistä käytävän kamppailun panoksena on kulttuurimallien hallinta. 'Ohjelmoidussa' yhteiskunnassa tiedon tuottaminen on yhä keskeisemmin avain kokonaisuhteiskunnan hallintaan (ks. 1981; myös Lyotard 1985). Uusia yhteiskunnallisia liikkeitä pidetään enemmän kulttuurisina kuin yhteiskunnallisina sanan vakiintuneessa merkityksessä (eli luokan tuotantosuhteen rakenteellisesta perustasta nousevana; ks. Melucci 1980). Kulttuuriset liikkeet toimivat Tourainen mukaan tienraivaajina kehityksessä oleville 'yhteiskunnallisille liikkeille' (1983, 148). Tourainen teemoja tutkineen *Meluccin mukaan kapitalistinen kehitys on johtanut tilanteeseen, missä kehityksen kontrolliin ei riitä enää työvoiman ja tuotannollisen prosessin hallinta, vaan symbolisten systeemien, yksilöllisen identiteetin ja tarpeiden sääntelystä tulee yhä keskeisempi kontrollin osa.* "Kompleksisilla yhteiskunnilla ei enää ole 'taloudellista' perustaa, ne tuottavat taloudellisten, poliittisten ja kulttuuristen rakenteiden lisääntyvän integroinnin avulla" (Melucci 1984, 826). Valtava symbolinen ja informatorinen systeemi välittää 'materiaalisten tavaroidenkin' tuotantoa. Tämän vuoksi Meluccin mukaan sosiaaliset konfliktit siirtyvät perinteisestä taloudellis-teollisesta systeemistä kulttuuriperustaisiin systeemeihin: henkilökohtaisen identiteetin määräytymisen, arkipäivän ajallisen ja tilallisen elementin muotoutumisen, toiminnan kulttuuristen ja motivaation mallien määräytymisen alueille (emt. 826-827). Tämän seurauksena *Donatin* mukaan yhteiskunnallisessa vaihdossa tapahtuu tyyppin muutos:

"Vaihdettavina ja käytettävänä eivät tosiasiaassa ole vain taloudelliset tuotteet, vaan pääasiassa tiedollinen ja kulttuurinen tuote tai palvelus, joilla on voimakas symbolinen tai identifiointiin liittyvä luonne. Juuri tämä kulttuuri kantaa konflikteja synnyttävää sisältöä ja antagonismia... Sen vuoksi konflikti siirtyy kulttuuriselle tasolle" (Donati 1984, 842).

Konfliktin siirtyessä kulttuuris-symboliselle tasolle, tuon alueen kontrollista tulee yhä keskeisempi yhteiskunnallisen hegemonian kannalta. *Bourdieu* korostaa 'symbolisen pääoman' ja symbolisen vallan merkitystä sen ratkaisemisessa, minkä intressiryhmittymien välisinä yhteiskunnalliset taistelut käydään. Jos intressiryhmittymien on tietyissä rajoissa avoin prosessi (vrt. kuitenkin Bourdieun tässä suhteessa 'strukturealistisempi' kanta, ks. 1977; 1980a) eli konfliktirintamille on useita sijaintimahdollisuuksia, todellisiin ryhmittymisiin vaikuttavat yhteiskunnassa hallitsevat

tavat 'merkityksellistää' erilaisia rakenteita ja sosiaalisia kategorioita. Kamppailussa tavoista hahmottaa yhteiskunnan intressirakennetta, kokea sen eri osat subjektien kannalta 'relevanteiksi', 'tulla intressoituneeksi' niistä, symbolinen pääoma on tärkeä 'kausaalinen voima'. Bourdieun mukaan pääoman eri lajeja voidaan pitää 'onnenpelin' vastakohtina, kuten ässiä pokeripelissä. Symbolinen pääoma on se "muoto, jossa pääoman eri muodot (taloudellinen, kulttuurinen ja sosiaalinen/MS) havaitaan ja tunnustetaan legitimeiksi" (1985b, 197). Bourdieun ja *Sassoonin* mukaan 'nominaatiosta' ja siihen perustuvasta todellisuuden symbolisesta representaatiosta tulee keskeisimpiä todellisuuden kontrolloinnin välineitä. Nominaatiolla tarkoitetaan tässä yhteydessä todellisuuden tiedostamisen strukturointia ja sitä kautta todellisuuden rakenteen luomista (ks. Bourdieu 1982, 99; 1985b; Sassoon 1984, 864). Opposition muodostamisen keskeiseksi edellytykseksi muodostuu nyt todellisuuden symbolisen representaation hallinta, sen hahmottaminen intressioppositioiden muodossa, joilla on riittävä 'kausaalinen voima' ja ottaminen osaa omaan hallintaansa (ks. Sassoon 1984, 864). Bourdieun 'symbolisen pääoman' käsitteen avulla, huolimatta käsitteen perustelujen ongelmista 'poliittisen taloustieteen kritiikin' ja yleisen teorian kannalta (ks. esim. Sulkunen 1982), kulttuuris-symboliset taistelut ja intressikonfliktirintamat voidaan kytkeä yhteiskunnan luokkarakenteeseen (ks. Bourdieu 1985b).

Uusien monimutkaisten systeemien informatoris-symbolinen luonne edellyttää *Meluccin* mukaan yksilöllisiltä elementeiltään autonomisuutta voidakseen kehittyä niiden luovuuden kautta. Toisaalta systeemi tarvitsee yhä enemmän myös integraatiota: sen on ulotettava kontrollinsa myös niihin resursseihin, jotka vasta tekevät sen toiminnan mahdolliseksi. *Symbolinen "kenttä" edellyttää yhtäältä autonomisten toimijoiden olemassaoloa, toisaalta näiden integroimista hallitsevan systeemin osiksi. Tästä vallan laajenemisesta 'mikrofysiikan' alueelle kehittyy tärkeä systeemin sisäinen ristiriita autonomian ja integraation välille* (ks. Melucci 1984, 827; ks. myös Sassoon 1984, 964-). Tämä ristiriita tulee hyvin lähelle aikaisemmin hahmoteltuja 'systeemin' ja 'elämismaailman', 'korporatistisen ytimen' ja 'kansalaisyhteiskunnan' välisiä ristiriitoja. Tämä ilmenee siinä, että eri teoreetikkojen mukaan 1980-luvun uudet yhteiskunnalliset liikkeet syntyvät näiden alueiden leikkauskohdista. *Meluccin* mukaan pontimena toimivat alueet, joilla on merkitystä intensiivisimmille informatorisille ja symbolisille investoinneille ja joihin sen vuoksi kohdistuvat voimakkaimmat

konformistisuuspainee. *Konfliktisuhteessa olevia toimijoita (intressisubjekteja) ei voida sen vuoksi määritellä pysyväisluonteisesti käsitetyn luokka-aseman perusteella. Konfliktioivat intressisubjektit ovat lisääntyvästi ajalliselta luonteeltaan hetkellisiä ja niiden tehtävänä on paljastaa kamppailun näyttämö ja panokset, kertoa yhteiskunnalle ongelman olemassaolosta tietyllä alueella. Tässä mielessä on teoreettisesti perusteltua tehdä ero kulttuuristen liikkeiden (edellä esitetyssä merkityksessä) ja yhteiskunnallisten luokkaliikkeiden välillä, jotka kytkeytyvät tuotantotavan kontrolliin luokkarakenteiden perusteella (ks. Melucci 1980, 209- ; 1984, 826-827; vrt. Touraine 1981; 1983). Näiden kahden liikkeen tyyppin välinen suhde on yksi perusteellista tutkimusta odottava politiikan sosiologinen avainongelma.*

Useissa ranskalaisissa liikkeitä käsittelevissä teoreettisissa esityksissä niiden toiminnan alueita on tarkasteltu 'kenttinä', joiden uusintaminen ja olemassaolo toteutuu toimijoiden välisinä kamppailusuhteina ja jännitteinä. Kentällä käytävään 'peliin' osallistuvat uusintavat sen (ks. Touraine 1981; Bourdieu 1985a). Kenttien olemassaolo edellyttää kahden (mahdollisesti useammankin) (vasta)pelurin osallistumista peliin. *Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden merkitys modernin historisiteetin kannalta on edellä esiteltyjen teoreetikkojen mukaan keskeisesti mahdollisuudessa esittää "symbolinen haaste hallitseville malleille"* (Melucci 1984, 830). Sitä kautta ne voivat rikkoa Durkheimin ja Maussin strukturalistisessa vaihdon teoriassa kuvatun lahjan — lahjan vastaanottamisen — vastalahjan antamisen pakottavan kuvion symbolisella tasolla ja tarjota vaihtoon sisällytyville alistussuhteille muitakin vaihtoehtoja kuin Baudrillardin kehittämän (symbolisen) kuoleman (ks. Sassoon 1984, 866; vrt. Baudrillard 1982). Tämä mahdollisuus, joka osin on realisoitunutkin erilaisissa 'vaihtoehtoprojekteissa', on nähty todelliseksi vaaraksi 'pluralistisen demokratian' toimivuudelle myös Saksan liittotasavallan neopluralismin teoreetikkojen keskuudessa. *Kremendahlin* (1980) mukaan hallitsevan järjestelmän kokonaislogiikan, hallitsevan päämäärärationaalisuuden kannalta 'irrationaalisesti' toimivat ryhmät ovat vaarallisia sen vuoksi, että ne uhkaavat totaalisella, ei säänneltävissä olevalla kieltäytymisellä. Perinteiset oppositiovoimat taas noudattavat yhteistä logiikkaa, yhteisiä argumentoinnin ja protestoinnin muotoja, kieltäytymisen sääntöjä jne. (ks. myös 4.2. ja 4.3.).

Toinen kulttuuris-ideologisesta alueesta lähtevä teoretisoinnin suuntaus kehittää *materialismi - postmaterialismi -ulottuvuuden konseptiä* ja pyrkii sen välityksellä tarkastelemaan luokkien ja muiden intressiryhmitysten painoa nykyisissä kapitalistisissa yhteiskunnissa. Postmaterialismin ja siihen liittyvien 'uuden politiikan' teesien keskeinen kehittäjä on ollut *Inglehart*, jonka 'hiljaista vallankumousta' käsittelevissä kirjoituksissa katsotaan kehittyneiden kapitalististen maiden nuorissa, taloudellisesti turvatuissa olosuhteissa kasvaneissa, korkeasti koulutetuissa ryhmissä kehittyneen uudentyyppisen arvojen kokonaisuuden Maslow'n tarvehierarkian käsitteistöllä kuvattavissa olevalla tavalla:

"Perushypoteesini on, että tietyt yksilöt tavoittelevat eri päämääriä hierarkkisessa järjestyksessä - kohdistuen suurimman huomion asioihin, joiden katsovat olevan tärkeimpiä tyydyttämättömiä tarpeita määrättyinä ajankohtana. Tiettyssä mielessä... hyvinvoinnin symbolien tavoittelua voitaisiin pitää elannon hankkimisen johdannaisena. Läntisten yhteiskuntien väestön tärkeät ryhmät ovat ohittaneet nämä vaiheet, nykyään uskomme ja suuntaamme toimintamme päämääriin, joilla (toisin kuin hyvinvoinnin symboleilla) ei enää ole suoraa yhteyttä taloudellisen turvallisuuden vaatimuksiin. Nämä yksilöt - jotka ovat suureksi osaksi peräisin uuden keskiluokan nuoremista kohorteista - on sosiaalistettu ennennäkemättömän hyvinvoinnin ennennäkemättömän pitkän ajanjakson aikana. He saattavat pitää taloudellista turvallisuutta itsestäänselvänä, niinkuin aikanaan voitiin pitää vedensaantia tai ilmaa, jota hengitämme. Jos tämä hypoteesi on oikea, se viittaa siihen, että sukupolvien välinen konflikti on todennäköinen. Odottaisimme löytävämme sellaisen konfliktin, jos pitää paikkansa, että yksilöt pyrkivät säilyttämään tietyn arvohierarkian läpi aikuisikänsä, kun perusluonne kerran on muotoutunut lapsuuden ja nuoruuden aikana" (*Inglehart 1971, 991*).

Tämän 1970-luvun alussa esitetyn tutkimushypoteesin vahvistamiseen ovat keskittyneet monet *Inglehartin* myöhemmistä tutkimuksista (ks. 1977; 1983) ja hänen ajatuksillaan on ollut runsaasti kehittäjiä myös Euroopassa (ks. *Raschke 1980; Hildebrand & Dalton 1977; Bürklin 1982; Brand 1982*). Yhteinen ajatus näillä tutkijoilla on ollut se, että *sodanjälkeisissä taloudellisesti turvatuissa sukupolvissa poliittisen orientoitumisen perustaksi on noussut ei-materiaalisten arvojen kokonaisuus, 'jakeluparadigman' on syrjäyttänyt dominoivana 'elämäntapaparadigma' (Raschke 1980, 24-30). Poliitikassa tämä ilmenee siten, että luokkaperustainen orientoituminen kehittyy kääntäen verrannollisesti hyvinvoinnin lisääntymisen kanssa (Inglehart 1983, 142- 143). Syntyy paradoksaalinen tilanne:*

'post-materialistit' ovat lähtöisin taloudellisesta kehityksestä hyötyneistä etuoikeutetuista luokista ja kerrostumista, ryhmistä jotka perinteisesti ovat olleet taipuvaisia kannattamaan poliittista oikeistoa; kuitenkin nämä suuntautuvatkin poliittisesti 'vasemmalle' tai paremminkin radikaaliin suuntaan. *Inglehartin mukaan tämä on kuitenkin vain siirtymäkauden ilmiö: jatkuessaan post-materialististen arvojen kannatus pyrkii neutralisoimaan perinteisiä poliittisia orientoitumislinjoja, jotka ovat kytkeytyneet kerrostumarakenteeseen.* Olennaisinta on, että vaikka keskikerrokseen kuuluvien post-materialistien politiikka painottuu 'vasemmistolaisesti' suhteessa tiettyjen järjestelmän perusarvojen säilyttämiseen, se on Inglehartin mukaan kuitenkin yhteensopimaton poliittisen vasemmiston perinteisen orientaation ja arvojen kanssa. Tämä johtaa hänen mukaansa perinteisen vasemmiston hajoamiseen post-materialistisen politiikan ja materialistisen politiikan kannattajien ryhmiin (Inglehart 1971, 992; 1977). Osa työväenluokkaa ja keskiluokkaa siirtyy post-materialististen arvojen kannalle, uskonnolliset ryhmät saattavat sen sijaan oikeistolaistua tämän politiikan takia (ks. 1983, 142-143).

Saksan liittotasavallassa käydyssä keskustelussa on etsitty 'materialista' perustaa työväenluokkaisten ja uusien liikkeiden erilaisille käsityksille teknologisen kehityksen, kulutuksen rajoittamisen, nollakassun jne. tarpeellisuudesta ko. ryhmien erilaisesta kokemusmaailmasta. Liikkeissä esitetyt em. suuntaiset tavoitteet poikkeavat selvästi työväenliikkeen 2. maailmansodan jälkeisistä tavoitteista. Sodan jälkeisen pitkän taloudellisen kasvukauden on katsottu myöskin johtaneen merkittäviiin muutoksiin työväenluokan tietyn osan elämäntilanteessa ja sosiaalisessa asemassa (erityisesti siitä eniten hyötyneen osan). Tämä on heijastunut myöskin ammattiyhdistystoimintaan ja 'ammattiyhdistystietoisuuteen', johon on usein liittynyt 'integraatiivisen' suuntautuneisuuden piirteitä (ks. esim. Luokkaprojekti 1984). Työväenluokkaisen omistajuuden ilmiö, josta edellisessä luvussa oli jo puhetta, on ollut sitomassa osaa työväenluokasta kapitalistisen yhteiskunnan taloudelliseen 'kasvuparadigmaan' (ks. Leisewitz 1980, 182; 5.2.1.). Inglehartin mukaan Ranskan vuoden 1968 opiskelijajakapinoinnin poliittiset vaikutukset tukevat tätä olettamusta: suureen osaan työväenluokasta ne vaikuttivat hallitsevaan järjestelmään sitovasti, oikeistolaistavasti, keskiluokkaan pikemminkin radikalisoivasti (Inglehart 1977, 282-).

Tältä osin kritiikki osuu erittelemättömänä ja osin virheellisenäkin tärkeään työväenluokan ja uusien liikkeiden 'kantajaryhmien' suhteen ongelmaan. Se käsittelee kuitenkin ongelmaa vain yhdeltä puolelta. Siinä jätetään työväenluokan ja työväenliikkeen konstituoitumisen ristiriitainen luonne huomioon ottamatta: perusluokkien intressiasemat eivät voi suhteessa olemassaoleviin tuotantosuhteisiin olla yhteneväiset (edes kasvu-paradigman suhteen). Marxin (1957) mukaan intressiasemien yhteisyys rajoittuu siihen, että luokat tarvitsevat vallitsevissa olosuhteissa toisiaan itsensä uusintamisessa; muilta osin intressien yhteisyys on osittaisen välittömien intressien kompromissin tulosta (ks. Gramsci 1967). Uusissa liikkeissä esitetystä työväenluokan elämäntavan kritiikistä voidaan näin ollen erottaa perustellumpi ja vähemmän perusteltu aspekti. Jälkimmäiseen sisältyy mm. virheellinen käsitys siitä, kuinka työvoiman arvo nykyisin muodostuu, mitä hyödykkeitä työvoiman uusintaminen vaatii jne. (ks. Offe 1972; Siisiäinen 1985b). *Luokkaperustan kannalta arvioituna Inglehartin esittämä konseptio uusien liikkeiden synnystä (keskiluokkaisuus) näyttää perustellummalta kuin marginaaliryhmiä korostavat tulkinnat: liikkeet eivät näytä löytäneen välitystä 'keskiluokkaisten' aktivistiensä ja kriisin seurausten tai epäoikeudenmukaisuuksien kohteena olevien marginaaliryhmien välillä* (ks. Brand 1982; Siisiäinen 1985b).

Inglehartin teorian perustasta on löydetty runsaasti vakavia puutteita niin Maslow'n tarvehierarkian yhteiskuntaan soveltamisen kuin siinä kuvattujen tarpeiden (liian mekaanisen) erottamisen ja ihmiskäsityksenkin osalta. Inglehartin materialismikonseptiossa yksinkertaistetaan lisäksi poliittisen toiminnan ja tietoisuuden välittymisprosessi (kritiikistä, ks. Brand 1982, 68-69; Suhonen 1983; 1984; 1985; Thome 1985). Tämän tutkimuksen kannalta Inglehartin edustaman konseptin merkitys on ennen kaikkea siinä, että se problematisoi 'taloudellisten luokkien' 'poliittisiksi' muuttumisen prosessia sekä tuo elementtejä erilaisten luokkasegmenttien liittoutumien edellytysten tarkasteluun. Osaltaan se kuvaa yhtä intressikonfliktirintamien sijaintia nykykapitalismissa, vaikkei kykenekään perustelemaan sitä teoreettisesti kuin pieneltä osin.

Tämän aspektin sovellutuksista keskeinen on nk. uuden politiikan kehittymisen tutkiminen. *Bürklin* on saanut em. aspektista lähteneessä tutkimuksessaan varsin 'schattschneiderilaisen' (ks. 2.2.4.) kuvan yhteiskunnan uudenaikaisesta kerrostumisesta ja sen vaikutuksista politiikkaan. Hänen mukaansa entinen 'oikeisto - vasemmisto' - ulottuvuus

määrittelee tiettyjä yhteiskunnan kehityksen suuntaan liittyviä poliittisia orientaatioita. Siitä eroavalla uudella poliittisella konfliktulottuvuudella molemmat perinteisen konfliktulottuvuuden kohtiot ('vasemmisto', 'oikeisto') sijoittuvat establishmentin osina konservatiiviseen kohtioon ja ei-konventionaalisia toimenpiteitä kannattavat voimat ulottuvuuden toiseen kohtioon. Konfliktilinjojen uusi suhdekokonaisuus jakautuu neljään tyyppiin, jotka saadaan ristiintaulukoimalla em. kaksi ulottuvuutta: 'uusi oikeisto' (anti-establishment- ja traditionalistisen konservatismiin mukainen orientaatio), 'uusi vasemmisto' (anti-establishmentin mukainen uudistusorientaatio suhteessa yhteiskuntaan), 'vanha oikeisto' (establishment-sidonnaisuus ja konservatiivinen suhtautuminen yhteiskunnan muuttamiseen) ja 'vanha vasemmisto' (establishment-sidonnaisuus ja uudistusorientaatio suhteessa yhteiskunnan muuttamiseen) (Bürklin 1982, 361-364). Bürklinin konseptiota voidaan pitää Schattschneiderin konseptin 'inglehartilaisena' versiona, sillä sen avulla hahmottuu kuva erilaisten konfliktirintamien yhteensovittamisen vaikeudesta 'poliittisten luokkien' muotoutumisessa. Sen seurauksena alistetut intressiryhmät neutralisoivat toistensa yhteiskunnan muuttamiseen suuntautuvaa 'kausaalista voimaa' ts. hallitsevat toinen toisiaan hallitsevan hegemonisen blokin hyväksi⁸⁴. Tätä nykyisen hegemonisen järjestelmän piirrettä käsitellään seuraavassa luvussa. Tieteelliseltä statukseltaan Bürklinin ajatuksia voidaan toistaiseksi pitää teoreettisesti perusteltuina kiinnostavina hypoteeseina, joihin tutkimuksellista kiinnostusta parhaillaan ollaan suuntaamassa sekä poliittisen järjestelmän muutoksien että uusien liikkeiden tutkimuksessa.

6.3. 'Elimelliset' ja 'suhdanneluonteiset' liikkeet

Edellisissä luvuissa ja jaksoissa intressien ja intressiryhmien muotoutumista on tarkasteltu 'taisteluna intresseistä' (taloudellisena, poliittisena ja ideologisena). Intressien, intressiryhmien ja niitä ilmentävien yhdistysten muotoutuminen on määritetty mahdollisen rajoissa tapahtuvaksi luonteeltaan 'avoimeksi' prosessiksi, missä mitkään rakenteellisten kombinaatioiden ja niitä strukturoivien kansalaisyhteiskunnan tekijöiden artikuloitumiset eivät välttämättä toteudu tai ole poissuljettuja tietyllä hetkellä. Intressirakenne ei näin muodoin samaistu luokkien analyysin kanssa eikä sillä

välttämättä ole 'vastaavuutta' talouden tasolla määritettyihin 'luokkiin paperilla'. Tämä on olennaisen tärkeä, mutta vain yksi puoli intressien muotoutumisprosessissa. Kansalaisyhteiskunnan eri 'osadiskurssit' eivät muotoudu irrallaan yhteiskunnan ei-mekanistisesti käsitetyistä rakenteista. Kansalaisyhteiskunnan alueen prosessien, 'diskurssien' käsittäminen irrallaan kokonaisyhteiskunnasta ('interdiskurssista') johtaa vaikeuteen käsittää kiinnostuksen kohteena olevien 'osadiskurssien' merkitys kokonaisuuden kannalta. Poliitiikan sosiologia ei voi tyytyä hajoamiseen lukuisiksi 'osadiskurssien' teorioiksi ilman kokonaisuutta hahmottavaa teoriaa. Tämä puute on vaivannut sekä intressien 'diskurssiteorioita' (Laclau ja Mouffe), joissa kokonaisuutta on käsitelty diskurssien diskurssina tai 'säännöllisyytenä pirstoutuneisuudessa' (ks. Laclau & Mouffe 1985) että Tourainen toiminnan teoriaa yhtä vahvoine 'objektivismi-kritiik-keineen' (ks. 1981). Tämä korostaa niiden teoreettisten konseptioiden merkitystä, joiden avulla 'osadiskurssien' ja kokonaisuuden välistä suhdetta voidaan käsitellä luvussa 3.3. kehitellyn dialektisen intressin konseptin perustalla. Niissä pyritään 'rakenteen kaksinaisuuden' (Giddens) ja 'taistelun luokista' (Przeworski) (ks. luku 5.) käsitteistä lähtemällä siirtymään intressiasemien tarkastelusta intressisubjektien todelliseen muotoutumiseen ja poliittisiin toimintoihin, 'implisiittisestä eksplisiittiseen' (Bourdieu 1985b). Tämän 'välitysprosessin' teoreettisen kehittelyn kautta on mahdollista antaa sosiologisen pluralismiteorian intressien pirstoutuneisuuden ja ristikkäisyyden konseptiolle vaihtoehtoinen teoreettinen tulkinta, jonka avulla yhteiskunnan poliittinen järjestelmä voidaan hahmottaa hegemonisena järjestelmänä (ks. luku 7).

Intressirakenteen pirstoutuneisuuden ja monimutkaisuuden pluralismiteorialle vaihtoehtoisen tulkinnan rakentamisessa joudutaan välttämättä ratkaisemaan kysymys siitä, pidetäänkö kaikkia rakenteita tai intressidiskursseja poliittisen järjestelmän vakaisuuden kannalta 'samanarvoisina' vai ovatko niistä jotkut 'perustavanlaatuisempia' ja toiset 'johdannaisempia' tai 'satunnaisempia'. Konfliktien samanarvoistaminen johtaa pluralismiteoreettisiin asettamuksiin, vaihtoehtoisessa, 'elimellisten' ja 'suhdanneluonteisten' (satunnaisten) liikkeiden, 'diskurssien' erotteluun perustuvassa teoretisoinnissa joudutaan Gramscin (1967; 1976; 1982) ja Bourdieun (1985b) tavoin miettimään yhtä sosiologisen teorian vaikeimmista kysymyksistä, rakenteen ja subjektin ongelmaa yhteiskuntakokonaisuuden tason välitysongelmana.

Marxilaisessa politiikan tutkimuksessa Gramscin 'Vankilävihkot' on nk. klassikkojen jälkeen tärkein yksittäinen teoreettinen kontribuutio nykyteoretisoinnin kannalta. Gramsci korostaa kahden äärikannan välttämisen tärkeyttä yhteiskunnan ja siinä vaikuttavien liikkeiden suhteen tutkimisessa: mekanistisen materialismin, joka 'johtaa' kaiken taloudesta ja voluntarismin, jonka hyväksyminen johtaa kaotaiseen käsitykseen yhteiskunnasta:

"(P)erustaa tutkittaessa (on) erotettava toisistaan (suhteellisen pysyvät) elimelliset liikkeet ja ne liikkeet, joiden voi sanoa riippuvan suhdanteista (ja jotka ovat tilapäisiä, välittömiä, lähes satunnaisia). Suhdanneilmiotkin riippuvat tietysti elimellisistä liikkeistä, mutta niillä ei ole suurta historiallista merkitystä: niiden synnyttämä poliittinen kritiikki on pientä ja päivittäistä ja kohdistuu suppeisiin johtoryhmiin ja vallankäytöstä välittömästi vastuussa oleviin henkilöihin. Elimelliset ilmiöt synnyttävät historiallis-yhteiskunnallisen kritiikin, jonka kohteena ovat johtavien ja välittömästi vastuunalaisten henkilöiden takana olevat suuret ryhmittymät. Historiallisia kausia tutkittaessa tämä erottelu osoittautuu todella merkittäväksi... Historiallis-poliittisten analyysien yleinen virhe on se, ettei kyetä löytämään elimellisten seikkojen ja tilapäisilmiöiden välistä suhdetta: näin joko esitetään välittömästi toimivina voimina sellaisia, jotka toimivatkin välillisesti, tai väitetään että välittömät syyt ovat ainoat vaikuttaneet syyt. Ensinmainitussa tapauksessa syyllistytään liialliseen 'ekonomismiin' tai pikkutarkkaan oikeaoppisuuteen, kun taas jälkimmäisessä on liiallista 'ideologismia'; ensimmäisessä tapauksessa yliarvioidaan mekaaniset syyt, toisessa ylistetään voluntaristista ja yksilöllistä elementtiä" (Gramsci 1982, 61-62).

Luokkayhteiskunnissa elimelliset rakenteet kytkeytyvät luokkien välityksellä tuotantosuhteisiin, joiden avulla yhteiskunnan perusluonne on määritetty. Luokkien 'elimellisten' rakenteiden kautta liikkeet tulevat suhteeseen tuotantosuhteisiin ja niihin sisältyviin järjestelmän uusintamisedellytyksiin. Luokkasuhteet ovat tärkeitä sen vuoksi, että niiden kautta tietyissä yhteiskuntamuodostumassa muotoutuvat erilaisten liikkeiden osanoton edellytykset ja rajat (ks. Wright 1982, 22-24; jakso 3.3.). Luokat ovat yleensä jossain muodossa, eksplisiittisesti tai implisiittisesti olleet mukana konfliktirintamien tarkasteluissa eri teorioissa. Sosiologiassa pluralismiteoriassa luokkien merkitys on useimmiten tullut esille tarkasteltaessa taloudellisten intressikonfliktien ja poliittisten konfliktien keskinäissuhdetta (ristikkäisyys vai päällekkäisyys) (ks. Lipset 1959). Useat uusien liikkeiden teoreetikot pitävät liikkeiden 'kausaalisen voiman' kannalta ratkaisevana kysymyksenä muuttuvatko ne kulttuurisista liik-

keistä yhteiskunnallisiksi (luokka)liikkeiksi (ks. Touraine 1981; Melucci 1980; 1984). Tämä on toki vielä epämääräistä ja sisältää mitä erilaisimpia käsityksiä luokkien luonteesta. Hieman yleistäen ajatus on usein sen suuntainen, että luokat ja luokkaintressiasemat määräytyvät synkronisesti talouden rakennetasolla, mutta toimijoilla ja konkreettisilla intressin määrittelyillä on välittynyt suhde luokkarakenteeseen; ne ovat usein 'suhdanneluonteisia', omaavat 'diakronisen' luonteen (ks. Melucci 1984, 828).

Gramscin metodologinen ohje konfliktien hajanaisuuden, intressien ja intressiyhteenliittymien kirjavuuden tutkimiselle edellyttää politiikan analyysissä etenemistä yhteiskuntaluokasta ja sen 'orgaanisesta puolueesta' erilaisten fraktioiden tarkasteluun. Tällöin 'elimelliset' liikkeet ovat elimellisiä hallitsevan hegemonisen blokin uusintamisen tai kumoamisen kannalta. *'Orgaaninen (elimellinen) puolue' on Gramscin mukaan luokkan-sa 'nomenklatuuri', minkä vuoksi orgaanisen puolueen historia on väistämättä tietyn luokan historiaa.* Tämä ryhmä puolestaan ei ole irrallinen yksikkö, vaan sillä on "ystäviä, kannattajia, vihollisia. Vain yhteiskunnan ja valtion monipuolisesta kokonaiskuvasta (josta tulee näkyä kansainvälistenkin tekijöiden vaikutus) syntyy tietyn puolueen historia. Voidaan siis sanoa, että *puolueen historian kirjoittaminen merkitsee maan yleisen historian kirjoittamista monografisesta näkökulmasta, jotta voitaisiin korostaa yhtä maan historian aspekteista*" (Gramsci 1982, 48-49). Orgaaninen puolue sisältää momentteina yhteiskuntamuodostuman muut rakenteelliset elementit ja on tässä suhteessa aina 'ylideterminoitunut' eikä luokkasisällöltään 'puhdas'. Orgaanisen puolueen Gramsci ymmärtää yleisenä luokan käsitettä vastaavana kategoriana. Tästä hän kuitenkin erottaa 'empiiriset', käytännön politiikassa toimivat 'puolueet'.

Gramscin orgaanisen puolueen käsite jatkaa Marxin ja Engelsin tapaa kuvata laajalla puolueen käsitteellä työväenluokan poliittista liikettä ja sitä vastaavia organisatorisia muodostelmia. Kapitalistisessa yhteiskunnassa poliittisen liikkeen syntyperustan muodostaa tuotantosuhteisiin pohjautuva luokkaristiriita; sen perustalta syntynyt taistelu sisältää Marxin ja Engelsin mukaan alusta pitäen poliittisen momentin (Marx & Engels 1974, 126; Marx 1974c, 490). Työväen puolueen (laajassa merkityksessä) yleispiirre on heidän mukaansa, että sen jäsenet "eri kansakuntien proletaarien taistelussa... nostavat esiin ja ajavat koko proletariaatin yhteisiä, kansallisuudesta riippumattomia etuja... (H)e edustavat aina koko liikkeen

etua" (Marx & Engels e.v.a, 104-105). Tässä suhteessa Marxin ja Engelin tarkoittama työväenluokan puolue ei ole "erikoinen, muiden työväenpuolueiden vastakohtana oleva puolue" (emt.), vaan sillä voidaan tarkoittaa työväenluokan perustalta kohoavia, luokan intressejä toteuttavia organisaatioita. Kysymys on luokkapohjaisesta poliittisesta liikkeestä ja siihen liittyvistä poliittisista organisaatioista yleisenä kategoriana, mikä erottaa luokan poliittisesti toisista luokista (ks. Marx 1974d, 218; Bartel & Smith 1970, 50). Tämän vuoksi voidaan puhua työväenluokan puolueesta sellaisinkin aikoina, jolloin ei ole ollut 'empiiristä', käytännössä toimivaa luokkapuoluetta käsitteen nykyisin vakiintuneessa merkityksessä (ks. Hundt 1981, 516)⁸⁵.

Gramscin mukaan poliittisen toiminnan analyysissa ei tule pyrkiä 'metafyysisen determinismin lain' etsimiseen, ei myöskään 'kausälähteiden yleispätevän lain' määrittelemiseen. "Sen sijaan on osoitettava, miten historian kulussa muodostuu suhteellisen 'pysyviä voimia', jotka vaikuttavat tietyllä säännöllisyydellä" (1979, 84). Poliitiikka leimaa sisäinen ristiriita: se on yhtäältä samaistettavissa talouteen siinä mielessä, että se synnyttää pysyviä organisaatioita vain silloin, kun sen ja talouden välillä on tietty 'vastaavuus', mutta toisaalta se myös erottuu taloudesta, sitä voidaan pitää ainoastaan rakenteen kehitystendenssien heijastuksena" (Gramsci 1982, 34-35; 1979, 113-115). Orgaanisen ja *empiirisen puolueen* välinen ero on luonteeltaan metodologis-teoreettinen, ja sen avulla Gramsci pyrkii ratkomaan edellä esitettyä 'politiikan sisäisen ristiriitaisuuden' ongelmaa. Gramscilaisittain käsitetty intressiyhteenliittymien ja yhdistyslaitoksen analyysi edellyttää politiikan edellytysten tarkkaa tutkimista: ensiksikin yhteiskunnan perustaan sidottujen luokkavoimien analyysiä, miltä perustalta voidaan selvittää poliittisen kehityksen 'välttämättömien' (ja riittävien) edellytysten olemassaolo. Analyysin vaatima "rakenteen tunnistaminen (staattisesti ikäänkuin valokuvaamalla)" tuottaa vaikeuksia itse poliittisen toiminnan edellytysten tutkimiselle: "Politiikka on todellisuudessa rakenteen kehitystendenssien heijastusta eikä näiden tendenssien välttämättä tarvitse toteutua". Vaikeus piilee Gramscin mukaan siinä, että perustan analyysi voidaan suorittaa vasta sen jälkeen, kun em. kehitystendenssit ovat realisoituneet. Prosessien aikana joudutaan tyytymään hypoteeseihin. Oman vaikeutensa analyysille aiheuttaa se, että kehitystendenssejä voi olla useita. Toiseksi Gramscin mukaan on tutkittava "poliittisten voimien suhteet eli arvio eri yhteiskuntaluokkien

saavuttamasta homogeenisuuden, itsetietoisuuden ja järjestymisen asteesta. Tämä momentti voidaan puolestaan analysoida ja jakaa eri asteisiin" (Gramsci 1982, 64-65; 1979, 113-114). Poliittisten käytäntöjen muotoutuminen yhteiskunnan todellisuudessa paljastaa taloudellisen ja poliittisen alueen välityksen monimutkaisuuden: "Vaatimus... jonka mukaan politiikan ja ideologian kaikki heilahtelut on esitettävä rakenteen välittöminä ilmauksina, on torjuttava teoreettisesti alkeellisena lapsentautina" (1979, 113). Käytännön poliittisessa ja myös kulttuuris-ideologisen kansalaisyhteiskunnan käytännössä ilmenevät toimenpiteet saattavat olla myös virhe-arvioiteja, jotka historian kehitys korjaa: "mekaaninen historiallinen materialismi ei ota huomioon erehdyksen mahdollisuutta vaan näkee kaikki poliittiset toimenpiteet välittömästi rakenteen määrääminä tapahtumina, siis heijastumina todellisesta ja pysyvästä (ja toteutuneesta) rakenteen muutoksesta". Gramscin mukaan monet poliittiset toimenpiteet johtuvat "sisäisestä, organisatorisluontoisesta pakosta eli puolueen, ryhmän tai yhteiskunnan koossapitämisen tarpeesta" (1979, 113-114).

Yhdistyslaitoksen eriytymistä ja hajanaisuutta voidaan tutkia Gramscin käsittein orgaanisen puolueen sisäisenä fraktioitumisena ja eri osien työnjakona. Orgaaninen puolue on Gramscin mukaan 'luokan nomenklatuuri'. Tällä tasolla yksilöt ovat samalla abstraktilla tavalla 'puolueyksilöitä' kuin he talouden tasolla ovat 'luokkayksilöitä' (ks. Jäger 1979, 55-57). Orgaaninen puolue on kuitenkin luokkaa konkreettisempi käsite, ilmaiseehan se sitä tapaa ja muotoa, jolla luokkien intressit välittyvät poliittiselle alueelle. Konkreettiset *toimijat ovat käytännössä lähes aina fraktiopuolueita tai lähtötumapuolueita*, joissa yhdistyy eri luokkien ja kerrostumien elementtejä. Fraktiopuolueisiin eivät Gramscin mukaan lukeudu ainoastaan itseään puolueiksi kutsuvat poliittiset ryhmittymät, vaan niihin lasketaan myös sanomalehdet, aikakauslehdet, erilaiset muut poliittisesti tärkeät instituutiot, kuten yhdistykset ja muut organisaatiot. Nämä ovat fraktiopuolueita tai puolueeryhmittymiä, sikäli kuin ne toimivat puolueiden tavoin, ts. ajavat tietyn ryhmän intressejä tai organisoivat tietyn puolueen luokkaperustan aineksia poliittisesti. Tämän vuoksi lehdistöä (jopa urheilulehdistöä), yhdistyksiä (vrt. Weber 1911) jne. voidaan tarkastella kulttuuri-ilmiönä, jotka naamioivat edustamansa poliittiset kysymykset (Gramsci 1982, 44-46). Fraktiopuolueiden muodostamassa hajanaisessa kokonaisuudessa orgaanisen puolueen älyllinen johto ei Gramscin mukaan kuulu mihinkään fraktioon, "vaan toimii ikäänkuin erillisenä johtavana

voimana puolueiden yläpuolella, ja monasti yleisö uskookin sen olevan sellaisen" (sama, 45). Usein orgaanisen puolueen johtaminen tapahtuu joukkotiedotuksen kautta ja tällä tavalla kehittyvät johtamisen edellyttämät fraktiipuolueiden kombinaatiot. Orgaanisen puolueen ja fraktiipuolueiden ero tekee mahdolliseksi myös sen, ettei tietyllä luokalla tarvitse olla omaa 'konkreettista' puoluetta, vaan sen intressit voivat toteutua myös muiden ryhmittymien puolueiden kautta. Osittain tämä tulee mahdolliseksi sen kautta, että konkreettiset puolueet tavallisimmin ovat liittoutumapuolueita, ts. kytkevät yhteen useampia luokka- ja kerrostumaelementtejä. Gramscin mukaan erityisesti kapitalistien keskeinen intressi, tuotantotavan jatkuvuuden turvaaminen on luonteeltaan sellainen, että se on usein paremmin saavutettavissa muiden luokkien ja kerrostumien puolueiden kuin oman 'porvariston puolueen' kautta:

"Suuret teollisuusmiehet käyttävät kerta kerralta hyväkseen kaikkia olemassaolevia puolueita, mutta heillä ei ole omaa puoluetta. Eivät he kuitenkaan ole 'agnostikkoja' tai 'epäpoliittisia'. On vain heidän etujensa mukaista ylläpitää tiettyä tasapainoa. Tähän he pääsevät vahvistamalla omilla keinoillaan milloin mitään kirjavalta poliittiselta shakkilaudalta löytyvää puoluetta (ainoa poikkeus on tietenkin antagonistinen puolue, jota ei voida tukea edes taktisista syistä). On kuitenkin varmaa, että vaikka näin tapahtuu 'normaalin' elämän oloissa, ääritapauksissa, joiden merkitys on ratkaiseva... suurten teollisuusmiesten kannatuksen kohde on sama kuin maanomistajien, joilla taas on oma pysyvä puolueensa" (1982, 53-54).

Hallitseva ryhmittymä voi käyttää intressiensä turvaamiseen paitsi olemassaolevia puolueita myös integraalista valtiota ja sen kautta realisoida hallitsevan ryhmittymän yhtenäisyyden. Hallitsevan 'valtablokin' yhtenäisyys usunnetaan luokkaliittoutuman ja luokkayhteistyön perustalla valtion avulla. Tällöin valtio käsitetään "perusryhmän intressien ja alistettujen ryhmien intressien... epävakaan tasapainotilan jatkuvaksi rakentamiseksi ja voittamiseksi, tasapainotilan, jossa hallitsevan ryhmän intresseillä on yliote, mutta vain tiettyyn pisteeseen saakka" (Gramsci 1967, 242).

Konkreettinen fraktiipuolueiden muodostama todellisuuden moninaisuus kehittyi luokkien sisäisen eriytymisen, organisatoristen muotojen historiallisen jatkuvuuden ja kehityksen epätasaisuuden perustalta. Gramscin mukaan 'objektiivisten' intressiasemien historiallinen 'automaattikka' toteutuu konkreettisten poliittisten organisaatioiden, puolueiden ja yhdis-

tyslaitoksen kautta. Jos näitä ei ole, tulee 'automaatikasta' hedelmätöntä, se ei toteudu ilman subjektia. Taloudellisesta eettiseen, luokkien tasolta politiikan tasolle siirtymistä Gramsci kuvaa käsitteellä 'katharsis' (1967, 70-71). Talouden ja politiikan vuorovaikutusta Gramsci luonnehtii jatkuvaksi 'katharsis-prosessiksi'. Yhteiskunnallisten suhteiden totaliteetti, historiallinen blokki, on em. vuorovaikutuksen tulos (ks. Priester 1976, 187-188). Tuossa vuorovaikutusprosessissa kehittyvien historian 'käännepaikkien' olosuhteissa käy ilmi 'orgaanisen puolueen' merkitys myös käytännön tasolla: tuolloin aikaisemmin itsenäisinä esiintyneet fraktiopoalueet "yhtyvät ja muodostavat yhtenäisen liittoutuman, mikä vahvistaa sen teoreettisen totuuden, jonka mukaan jokaisella luokalla on vain yksi puolue" (1982, 55-56). Aikaisemmin yhtenäisyys oli osittaista, joitakin osakysymyksiä koskevaa. Kun peruskysymykset nousevat keskiöön, syntyy Gramscin mukaan fraktioista liittoutuma yhteisen intressin ympärille⁸⁶. Tällaiset historian käännekohtat ovat hetkiä, jolloin 'viime kädessä määräytyvyyden' 'yksinäinen hetki' on lähinnä toteutumistaan. Silloin toteutuu kansalaisyhteiskunnan alueella poliittisten organisaatioiden johtama vaihtoehdoisen 'hegemonisen blokin' realisoituminen, kansalaisyhteiskunnan eri osien ja suhdanneluonteisten intressiyhteenliittymien kaoksesta muotoutuu orgaanisen puolueen ympärille toimintakykyinen poliittinen ryhmittymä (ks. Gramsci 1982, 80-82, 114-115). Näin Gramsci muotoilee uudella luokkien, orgaanisen puolueen ja fraktiopoalueiden perustalla Trumanin 1950-luvulla kiteyttämät poliittisen järjestelmän kehityksen kaksi vaihtoehtoa: (1) alistettujen luokkien ja ryhmien hajainaisuudelle, eri suuntaisten intressiyhteenliittymien ristikkäisyydelle perustuvan poliittisen järjestelmän vakaisuuden 'mallin' (Gramsci: hallitseva 'hegemoninen blokki', 'porvarillinen hegemonia'); (2) ja sen vastakohtana välittömien intressien kompromissille ja erilaisia 'diskursseja' yhdistäville 'solmukohtille' perustuvan alistettujen ryhmien vaihtoehtohegemonian 'mallin', jonka edellytyksenä on eri intressikonfliktien yhdistyminen toisiaan tukevaksi liittoutumaksi.

Se mitä Gramsci sanoi rakenteiden kehityksen tendenssien varmistumisesta vasta jälkikäteen, pätee tietysti määrin myös uusiin yhteiskunnallisiin liikkeisiin ja yhdistyslaitoksen eriytymiseen: niiden poliittinen merkitys ja niiden ongelma-alueiden 'orgaaninen' merkitys, joista liikkeet nousevat ja jotka ovat vasta kehittymässä, voidaan todeta vasta kehityksen 'kypsyttyä'. Sen sijaan yleisellä tasolla niiden merkitys voidaan määrittää hallitsevan tai vaihtoehdoisen hegemonisen blokin kehityksen

edellytyksistä käsin: jos ne kombinoituvat rakenteellisten yhteyksien perusteella, niiden edustamalla 'kausaalisilla voimilla' saattaa olla huomattava merkitys; jos ne hajoavat eri suuntaisiksi kilpaileviksi voimiksi tai kiinnittyvät 'kaukana' rakenteellisista 'solmukohdista' oleviin perustoihin, niiden mahdollisuudet vaikuttavia käytäntöjä synnyttäviksi 'kausaaliseksi voimiksi' kehittämiseen vähenevät ratkaisevasti.

Gramscin 'elimellisten' ja 'suhdanneluonteisten' liikkeiden erottelu sen perusteella, mikä suhde niillä on luokkien kautta tuotantosuhteisiin, tekee mahdolliseksi tematisoida ja analysoida teoreettisesti erilaisten intressiryhmittymien ja yhteiskunnallisten liikkeiden 'kausaalisen voiman' ongelmaa. Bourdieun mukaan sellaiset intressiryhmittymät, joiden organisoituminen kytkeytyy läheisesti pääoman 'eri lajien' muodostamaan 'asema-avaruuteen' ovat todennäköisimmin vakaita ja ajallisesti pysyviä (vrt. Gramscin 'elimelliset rakenteet' fraktiopoalueiden muotoutumisperustana). Ja päinvastaisessa tilanteessa, kun intressiyhteenliittymät syntyvät pääoma-avaruuden rakenteesta 'kaukana' sijaitsevien asemien varaan, niitä uhkaavat luokka-aseman mukaiset sisäiset fraktioitumiset, opposition muotoutumiset jne. (ks. Bourdieu 1985b, 197-200). Gramscin erottelua ei tulisiakaan ymmärtää niin, että 'elimellinen puolue' on politiikan alueelle sárretty 'Klasse an sich', joka 'sopivissa' olosuhteissa kytkee käytännössä toimivat 'fraktiopoalueet' (yhdistykset ym. organisaatiot ja instituutiot) ytimensä ympärille ('Klasse für sich'). Se tulee kunakin ajankohtana tulkita luokkarakenteen 'kausaalisen voiman' synnyttämän 'poliittisen todennäköisyyden' perspektiivistä. Yhteiskunnan rakenteelliset tekijät validoivat poliittista toimintaa ja intressiryhmien muodostumista, mutta se voidaan ei-deterministisen tulkinnan mukaisesti todeta varmuudella vain 'jälkikäteen', 'viime kädessä'. Tämä validointi (ks. Przeworski 1985) noudattaa yhteiskunnan rakennetta eikä siten ole sattumanvaraisesti jakautunut: kuten Bourdieu totesi, 'pääoman eri lajien' hallinta on onnenpelin vastakohta yhteiskunnassa. Se antaa hegemonialle rakenteellisen sisällön.

Koska erilaiset suhdanneluonteiset liikkeet, 'empiiriset' intressiyhteenliittymät eivät toimi toisistaan irrallaan, satunnaisesti, vaan saman kokonaisuuden osina, mahdollisesti joidenkin 'solmukohtien' yhdistäminä, on hallitsevan hegemonisen ryhmittymän kannalta tärkeää, minkä tekijöiden ympärille 'solmut' muodostuvat. Nämä 'solmukohdat' ovat keskeisiä hegemonisen taistelun kohteita. Hallitseva hegemoninen ryhmittymä on

onnistunut tässä taistelussa, jos relevanteiksi koetut yhteiskunnalliset konfliktit (epäoikeudenmukaisuudet jne.), fenomenaalinen taso, eivät 'vastaa' tuotantosuhteiden tasolla määriteltyä luokkien intressiasemien mukaista jakoa (ks. Przeworski 1985, 79-80). Erityisen ratkaisevia nämä taistelut intressiasemista ja 'solmukohdista' ovat näiden ryhmien kohdalla, joilla on ristiriitainen objektiivinen' intressiasema: luokkien välisissä taisteluissa ja taisteluissa luokista ratkeaa, mihin 'intressidiskursseihin', organisaatioihin ja solmukohtiin näiden ryhmien yhteiskunnallinen ja poliittinen toiminta kytkeytyy vai jäävätkö ne luokkien 'ulkopuolelle' (ks. Wright 1982, 108). Tämä seikka on puolestaan kuluvan vuosisadan historian poliittisissa kriiseissä usein ratkaissut näiden laukaisemien poliittisten läkkeiden suuntautuneisuuden ja usein myös lopputuloksen. Taisteluja eri intressiryhmien ja yhteenliittymien välillä käydään, mutta ne voidaan käydä erilaisilla rintamilla. Tämä on hegemoniateorian ydinkysymys.

6.4. Tiivistelmä

Konfliktirintamien tarkastelun tavoitteena on jatkaa luokka- ja intressirakenteen suhteen tutkimista poliittisten ja yhteiskunnallisten 'taistelujen' alueella. Yhteiskunnalliset toimijat suuntautuvat erilaisilla sosiaalisilla 'kentillä' intressiryhmityksensä perustalta. Intressirakenne ja konfliktirintamat ovat tämän vuoksi välittömässä yhteydessä keskenään. Edellisessä luvussa todettiin, että kansalaisyhteiskunnan eri osa-alueiden (diskurssien) teoriat kehittyvät nopeasti, mutta että niiden ja kokonaisyhteiskunnan (interdiskurssin) suhteiden teoriat ovat vielä kehittymättömässä tilassa. Yhteiskuntatieteellisen teorian eri kehityssuunnilla on esitetty runsaasti ehdotuksia uusista konfliktirintamalinjoista, joiden välityksellä kapitalistisen yhteiskunnan poliittisen järjestelmän kehitystä voitaisiin analysoida ja kuvata. Luvussa esiteltyjen teoretisointien yhteisenä piirteenä on selityksen etsiminen luokka-konfliktin merkityksen vähenemiselle tai yritys analysoida luokkakonfliktin erilaisiksi konfliktirintamiksi kerrostumista. Taustalla on eksplisiittisemmin tai implisiittisemmin ajatus siitä, että poliittisen järjestelmän jatkuvuuden syytä tulisi etsiä eri konfliktirintamien välisistä tietyntyyppisistä keskinäisuuhteista. Sosiologisen pluralismiteorian ristikkäisten intressiryhmäjäsennyksien

konseption elinvoimaisuus vahvistuu uusissa teoreettisissa keskusteluissa 1970- ja 1980-luvulla: Bentleyyn, Trumanin, Lipsetin ja Schattschneiderin teoreettiset kysymyksenasettelut toistuvat osassa teoretisointeja hämmästyttävän samankaltaisina, osassa teoretisointeja uudella luokkateoreettisella perustalla muuntuneessa muodossa.

'Osadiskurssien' ja yhteiskunnan kokonaisuuden välitystä konkretisoidaan uusien yhteiskunnallisten liikkeiden intressiperustasta esitettyjen teoreettisten tulkintojen avulla. Niissä lähdetään varsin yksimielisesti liikkeelle siitä käsityksestä, että liikkeiden syntyä ei voida redusoida yhteiskunnan luokkarakenteeseen tai (sitä kautta) tuotantosuhteisiin, vaan että erilaisilla elinympäristön, elämäntavan, arkielämän ja arvojen alueen spesifeillä tekijöillä on välittömämpi (joidenkin mielestä ainoa) yhteys liikkeisiin (vrt. kuitenkin Tourainen erityyppinen luokkakonseptio, ks. 1981). Parhaimmillaan nämä teoretisoinnit ovat kuvan luomisessa välittömistä 'intressidiskurssista' tai 'taistelun kentistä', joilta liikkeet nousevat⁸⁷. Tämä herkkyyks intressien moninaisuudelle syntyy rakenteellisten edellytysten ja kokonaisyhteiskunnallisen perspektiivin kustannuksella; monasti vaarana on metsän häviäminen puilta.

Luku päättyy korostamaan sellaisten teoreettisten ratkaisuyritysten merkitystä, joissa intressirakenteen sisältämille erilaisille mahdollisuuksille artikuloita yhteiskunnan (perus)rakenteita etsitään teoreettista välitystä sekä kriteerejä erilaisten mahdollisten intressikombinaatioiden merkityksen arvioimiselle poliittisen järjestelmän vakaisuuden (hegemonian) kannalta. Taustana on 3. luvussa kehitetty intressin dialektinen konseptio. Sen soveltaminen edellyttää intressien muotoutumisen käsittämistä objektiivisen intressiaseman ja subjektiivisen intressien tiedostamisen/'diskurssin' ykseytenä, missä eri puolia ei voida erottaa toisistaan muutoin kuin 'didaktisessa' mielessä. Rakenteet on käsitettävä Giddensin tavoin paitsi toimintaa rajoittavina, myös sille edellytyksiä luovina, ei annettuina, vaan toiminnan kautta olevina. Intressiyhteenliittymien ja -rintamien muotoutuminen on yhteiskunnallisesti mahdollisten artikulaatiovaihtoehtojen rajoissa avoin prosessi, missä erilaiset ryhmittymät voivat toteutua. Tämän vuoksi 'taistelu intresseistä' ilmenee myös taisteluna konfliktirintamista symbolisen ja muun hegemonisen vallan välityksellä. Taisteluja voidaan käydä eri rintamilla ja niiden rintamalinjojen asemalla on tärkeä merkitys hallitsevan hegemonian jatkuvuuden tai vaihtoehtoisen hegemonian subjektiivisten edellytysten kannalta. Sellaisetkin teoreetikot, jotka varovat puhumasta

tuotantosuhteista muuna kuin korkeintaan 'diskurssina' diskurssien joukossa, toteavat että eri intressiryhmittymien suhteissa on 'solmukoh-tia', jotka leimaavat kokonaisuutta (ks. Laclau & Mouffe 1985). Marxi-laista teoriatraditiota kehittälevät teoreetikot toteavat, että hallitseva hegemoninen ryhmittymä on onnistunut, jos poliittisten konfliktien alueen ryhmittymien ja tuotantosuhteiden mukainen jako eroavat toisistaan (Przeworski 1985).

Teoreettisesti vaikean ongelman muodostaa intressiryhmien muodostu-misen 'avoimen luonteen' ja 'luokkarakenteen' ryhmänmuodostusta vali-dioivan vaikutuksen idean yhdistäminen. Luokkarakenne (ja sen välityk-sellä tuotantosuhteet) tai 'pääoman lajien' (Bourdieu) hallinta-avaruus validioi intressiryhmien ja -yhteenliittymien muodostusta, mutta vain 'jälkikäteen' todettavissa olevalla tavalla. Gramscin metodologis-teoreeti-nen erottelu 'elimellisiin' ja suhdanneluonteisiin' liikkeisiin, Bourdieun teoreettiset pohdinnat pääoma-avaruuden ja erilaisen ryhmänmuodostuksen vaihtoehtojen todennäköisyyksistä sekä Przeworskin käsitys siitä, kuinka tuotantosuhteet validioivat luokkien ja intressisubjektien muodostusta, muodostavat keskeisimmät analyysin välineet yksittäisten intressiyhteen-liittymien ja yhteiskuntakokonaisuuden 'vastaavuuden' ongelman teoreetti-selle hahmottamiselle. Tämän ongelman selvittäminen on vielä puutteellista niin empiirisen kuin teoreettisenkin tutkimuksen osalta ja jää paljolti yleisten teoreettisten muotoilujen tasolle. Siinä suhteessa ja myös kysy-myksenasettelultaan ongelma on analoginen intressin käsitteen ongelmalle ja itse asiassa ilmentää kokonaisyhteiskunnan tasolla samaa objektivismin ja subjektivismin välisen dualismin voittamisen välttämättömyyttä ja vai-keutta.

7. HEGEMONIA JA POLIITTISEN JÄRJESTELMÄN VAKAISUUS

Tämän luvun tarkoituksena on suorittaa yhteenvedo aikaisemmissa luvuissa kehitellyistä yhteiskunnan vakaisuuden ja hegemonian teorian adekvaateista elementeistä. Luvussa luotavassa synteessissä aikaisemmin esitetyt ja kritisoidut käsitteet nähdään muotoutuvan teoreettisen kokonaisuuden momentteina. Luvun johtava ajatus on, että intressien, organisoitumisen ja poliittisen järjestelmän vakaisuuden välisten suhteiden määrittämisessä tarvitaan kilpailevissa lähestymistavoissa, sosiologisessa pluralismiteoriassa ja inkorporoitumisen teorioissa kehiteltyjä käsitteitä ja teoreettisen analyysin välineitä. Ne täydentävät toisiaan tarkasteltaessa luokkien sisäisiä prosesseja järjestelmän kokonaisuuden kannalta: pluralismiteorian käsitystä intressien pirstoutumisesta kriittisesti kehittämällä voidaan eritellä luokan fraktioitumista ja sen synnyttämiä vertikaalisia eroja; inkorporoitumis-teoretisoinnin avulla puolestaan voidaan käsittää, millä tavalla poliittinen järjestelmä integroi järjestelmän osiksi eri fraktiot ja tuottaa uutta intressijakautumista (taistelu intresseistä). Erilaisten intressiryhmien tarkastelussa pluralismiteorialla ja inkorporoitumisteorioilla voidaan nähdä myös olevan soveltuvuuden työnjako: pluralismiteorian konseptio soveltuu erityisen hyvin osallistumisaspektin tarkasteluun tai uusien yhteiskunnallisten liikkeiden rakenteellisten kytkentöjen tarkasteluun, kun sille annetaan luokkateoreettinen perusta; korporatismiteorioiden merkitys taas on erityisesti hallitsemisen kannalta avainasemassa olevien ryhmien poliittisten suhteiden hahmottamisessa (esim. työväenliike). Synteessin on ylitettävä molempien kilpailijoiden rajoittuneisuudet ja tähän tarvitaan luvuissa 5. ja 6. kehiteltyjä luokka- ja intressirakenteen käsitteitä eli luokkateorian käsittämistä politiikan teoreettisesta aspektista. 'Osadiskurssien' hajanaisuuden voittamisen ongelmaa pyritään tässä tarkastelemaan luokkateoreettisen perustan omaavasta hegemoniateoriasta

käsin. Siinä voidaan yhdistää luokkarakenteen pirstoutumisen käsitys 'luokkasuhteiden uusintamisen' käsitykseen ja sitä kautta pirstoutuneiden intressien 'inkorpoiminnin' teorioihin.

7.1. Intressien pirstoutuneisuus vs. inkorporointi poliittisen järjestelmän vakaisuuden edellytyksinä: teoriatypologian kehittäminen

Jaksoissa 2.1. ja 4.3. (ks. myös 2.2. ja 4.2.) esiteltiin poliittisen järjestelmän vakaisuuden tutkimisen kilpailevien lähestymistapojen, sosiologisen pluralismiteorian ja inkorporoitumisteoretisoinnin (ja siihen tietyiltä osiltaan liittyvien eliittiteoreettisten konseptioiden) keskeiset ideat siitä, mitä poliittisen järjestelmän vakaisuus edellyttää intressiyhteenliittymien keskinäissuhteilta ja suhteelta kokonaisuuteen. *Sosiologisen pluralismiteorian 'puhtaassa tyypissä'* järjestelmän vakaisuuden katsotaan seuraavan siitä, että erilaiset konfliktulottuvuudet jakavat yhteiskunnan jäseniä ristikkäisiin suuntiin (ja ryhmiin); nämä kuuluvat jäseninä lukuisiin toisiaan 'leikkaaviin sosiaalisiin piireihin' (Simmel). Nämä 'piirit' jakavat yhteiskuntaluokat pienempiin osiin ja osittain yhdistävät eri luokkiin kuuluvia samoihin intressiryhmiin. Tämä estää suurten ryhmien poliittista 'energiaa' yhtymästä yhden intressirintaman eri puolille koko voimallaan. Näistä eri suuntiin pirstoutuneista intressipaineista muodostuu poliittista järjestelmää vakauttava 'puskuri', joka estää koko yhteiskuntajärjestelmää järjestyttävien konfliktien ja liikkeiden kehittymisen. *Puhtaimmillaan tässä lähestymistavassa korostuu käsitys alistettujen luokka-, kerrostuma- tai muiden intressien pirstoutumisesta ja ristikkäisyydestä edellytyksenä hallitsevan poliittisen järjestelmän jatkuvuudelle ja vakaisuudelle.*

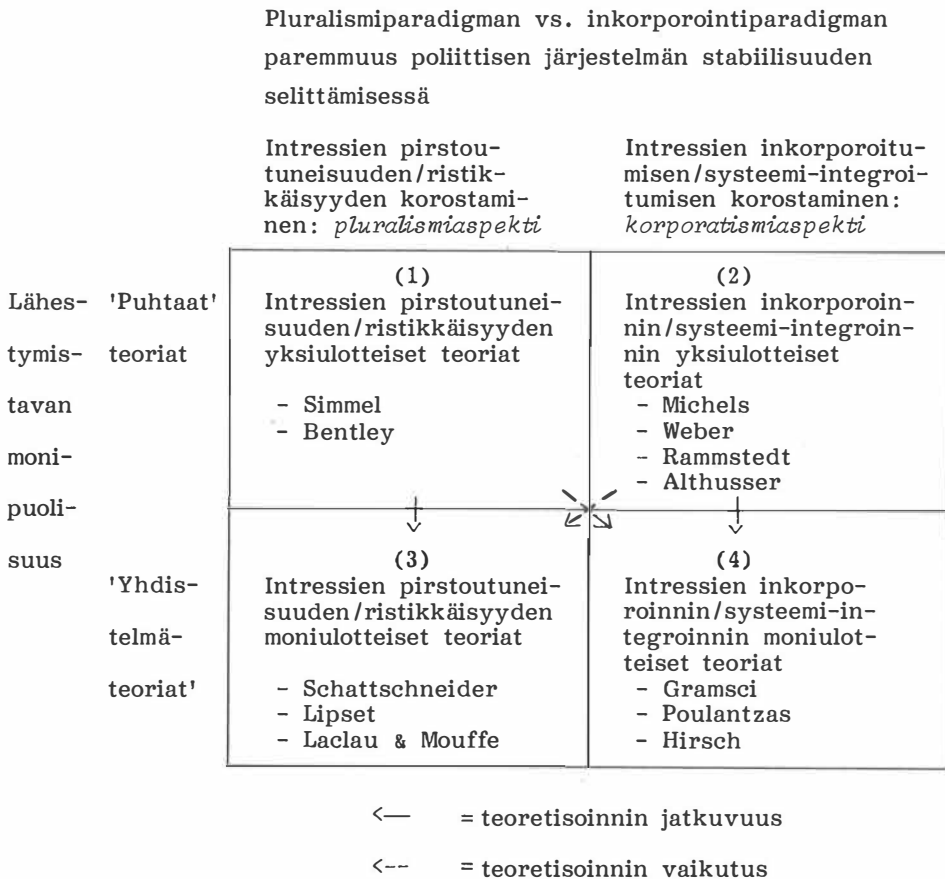
Michelsin 'oligarkian rautaisessa laissa' on kiteytetty edellisen vastakohdan, *inkorporoitumisen 'puhtaan tyypin'* vaihtoehto. Michels toteaa välittömän demokratian mahdottomaksi kaikissa vähänkään laajemman joukkopohjan omaavissa liikkeissä ja siten myös monimutkaisissa joukkodemokratioissa yleensäkin. Hallitsevan ryhmittymän ja sen johtaman poliittisen järjestelmän uusintaminen ja jatkuvuus on tämän tulkinnan mukaan seurausta siitä, että järjestelmää potentiaalisesti uhkaavat yhteiskunnalliset liikkeet organisoituessaan (mitä järjestelmä tehokkaalta toiminnalta edellyttää) väistämättä samalla muuttuvat oligarkkiseksi

(Weber: byrokratisoituvat). Tämä toteuttaa organisaatiossa pienoiskoossa yhteiskunnan mukaisen työnjaon ja herrusrakenteen: organisaatio muuttuu hallitsevan eliittiryhmän johtamaksi ja sen intressejä (jäsenistön intressien sijasta) toteuttavaksi valtion 'miniatyyriseksi kopioksi' (Michels 1966). Myös Max Weberin mukaan on vastoin historian kokemusta ja modernin massayhteiskunnan realiteetteja ajatella, että kansa, demos, hallitsisi. Yhdistyksissä toteutuvat yhteiskunnan luokka- ja statusryhmäjakoja vastaavat herruussuhteet, joiden tuloksena vähemmistö kyvykkäämpänä hallitsee enemmistöä. Formaalin rationaalisuuden ideaalityypin todellisuutta ilmentävänä organisaation muotona byrokratia läpäisee tehokkuutensa vuoksi koko yhteiskunnan. Michels ja Weber ovat muotoilleet käsityksen *poliittisen järjestelmän uusintamisen ja intressiyhteenliittymien oligarkkisen ja byrokraattisen luonteen välttämättömästä yhteydestä ja organisoitumisprosessin päätyemisestä oligarkisoitumisen kautta valtion 'inkorporoiduksi' osaksi*. Sama perusparadigma on vaikuttanut osaan nykyisistä teoretisoinneista (esim. Rammstedt 1978). Tässä lähestymistavassa alistettujen intressien inkorporointi määrää teoretisoinnin suunnan ja sitä pidetään vakaisuuden tärkeimpänä edellytyksenä. Teoretisoinnin tasolla nämä kaksi vaihtoehtoista lähestymistapaa ovat eroistaan huolimatta, vastakohtina suunnanneet huomion samojen, osittain väärin vaihtoehtojen välillä käytäväksi joko - tai -kamppailuksi.

Tässä kehiteltävässä tyypittelyssä *sosiologisen pluralismiparadigman 'puhdas' tyyppi ja inkorporointi-teoretisoinnin 'puhdas' tyyppi muodostavat ääripäinä toisen ristiintaulukoitavista ulottuvuuksista. Se erottelee vakaisuutta (ja hegemoniaa) intressien pirstoutuneisuuden ja ristikkäisyyden resultanttina tarkastelevat teoreetikot ja käsitykset niistä, joiden teoreettinen huomio on käynnittynyt järjestelmän kykyyn inkorporoida ('systeemi-integroida') alistettujen ryhmien konfliktikykyiset intressit logiikkaansa noudattavien organisatoristen muotojen avulla*.

Edellä kuvailtu ulottuvuus erottelee kuitenkin vain osan teoreetikoista toisistaan, suurin osa ottaa huomioon molempien lähestymistapojen joitakin aspekteja: teorian alue, kuten todellisuuskin, on ko. asetelmaa monimutkaisempi. Tyypittelyn toinen ulottuvuus erotteleekin toisistaan ne käsitykset, jotka pitäytyvät vain yhden lähestymistavan mukaisiin vakaisuuden teoretisointeihin (vain pirstoutuneisuus-/ristikkäisyyskonseptio tai vain inkorporointi-/systeemi-integrointikonseptio) niistä, joissa pyritään ottamaan huomioon molemmat vakaisuuden uusintamisen, jatkuvuuden

teoretisointiaspektit (sekä pirstoutuneisuus-/ristikkäisyys- että inkorporointi-/systeemi-integrointikonseptio). Ristiintaulukoimalla ko. kaksi ulottuvuutta saadaan kuvion 6 mukainen neliruutuinen typologia (ks. Siisiäinen 1985a, 297):

KUVIO 6. Erityyppiset teoreettiset käsitykset intressien/intressi-yhteenliittymien ja poliittisen järjestelmän vakaisuuden suhteesta

Typologian ruuduissa mainitut teoretikkoesimerkit sekä aikaisemmissa luvuissa käsitellyt keskeiset teoreetikot on valittu 'selektiivisesti' hegemoniateorian perspektiivistä pyrkimättä täydellisyyteen nimien osalta.

Tämän lisäksi kuviossa ja tekstissä mainittujen teoreetikkojen tuotantoa on käsitelty vain siltä osin kuin sillä on ollut huomattavaa vaikutusta ko. teoriatyypin keskeisten, tämän tutkimuksen kohteen kannalta relevanttien ideoiden kehittämisessä. Tämä määrää myös niiden teoreetikkojen sijainnin typologiassa, joilla on ollut merkitystä useampien tyyppien kannalta (esimerkiksi Foucault'a voitaisiin käsitellä niin 1., 2. kuin 4. tyyppin kohdalla, Lipsetiä 1. ja 3. ruudun yhteydessä, Weberiä 2. ja 3. sisällä jne.). Myös kuvion nuolien kohdalla on syytä tehdä varaus: --> nuoli ei sulje pois jonkinlaista jatkuvuuttakin, esimerkiksi Althusserista Laclauhun ja Mouffeen eikä jatkuvuutta osoittava nuoli merkitse muuta kuin temaatista jatkuvuutta tietyn aspektin osalta (sitä Gramsci ei ole Michelsin työn jatkaja, mutta ottaa huomioon tämän esittämän oligarkian ja inkorporoinnin kehittymistendenssin, ks. Gramsci 1976; 1982).

Kolme ensimmäistä tyyppiä on jo käsitelty varsin laajasti edeltäneissä luvuissa (1. tyyppiä luvussa 2., 2. tyyppiä luvussa 4., 3. tyyppiä jaksoissa 2.2.3. ja 3.3.2.). Sen vuoksi tässä luonnehditaan vain lyhyesti niiden keskeisiä piirteitä suhteessa 'intressien inkorporoinnin ja systeemi-integroinnin moniulotteisiin teorioihin' (4. tyyppi). Kolmen ensimmäisen tyyppin teoreettisten elementtien merkityksen arviointi tapahtuu nykyteoretisoinnista käsin ja tarkastelussa nostetaan esille ne kontribuutiot, joita kullakin niistä on ollut hegemoniateoreettisen vakaisuusongelman ratkaisun kehittämiseksi. Neljäs tyyppi sisältää kolmen muun tyyppin adekvaatit osat momenteinaan, mutta painottaa ne lähtemällä erilaisesta teoreettisesta kokonaisuudesta. Keskeiset teoreettiset välineet tähän antaa luvuissa 5. ja 6. kehitelty luokka- ja intressiteoretisointi.

Ensimmäisen teoriatyypin, *'intressien pirstoutuneisuuden ja ristikkäisyyden yksiuulotteisten teorioiden'* pääansiona oli huomion suuntaaminen poliittisen järjestelmän vakaisuuden ja erilaisten intressikonfliktien ristikkäisyyden, keskinäisen erisuuntaisuuden väliseen riippuvuussuhteeseen. Viime vuosien politiikan tutkimus on osoittanut ajankohtaiseksi käsityksen siitä, että hegemonian uusintamisen edellytyksenä on luokkajaon kanssa ristikkäin vaikuttavien intressikonfliktirintamien 'kausallinen voima' (vrt. sukupuoli, etniset ja uskonnolliset, koulutukselliset ja ammattilliset jne. tekijät). Yleisellä teoreettisella tasolla Simmelin ja Bentleyyn kysymyksenasettelut ennakoivat niitä teoretisointeja, joissa politiikkaa on lähestytty Weberin luokan ja statusryhmän suhteiden tarkastelusta käsin, Foucault'n valtakonseptioon sisältyvien järjestelmän 'luki- ja vastarin-

tapisteiden' idean sovellutuksia poliittisen vallan uusintamiseen sekä 'diskurssiteoretisointeja', joissa yhteiskunnan järjestelmää, 'totaliteettia' pidetään 'säännöllisyytenä pirstoutuneisuudessa' (Laclau & Mouffe). Näistä konseptioista käsin hegemonian uusintaminen ilmenee pirstoutuneiden intressikonfliktien verkostona, 'diskurssien diskurssina', missä millään yksittäisellä konfliktirintamalla ei ole 'primaattia' ja missä eri osat sen vuoksi 'neutralisoivat' toinen toisensa 'kumousvoiman'.

Pahimmat puutteellisuudet tässä teorialuokassa liittyvät yhteiskunnan luokkarakenteen ja ristikkäisyyden/pirstoutuneisuuden suhteen tarkasteluun. Osittain tämä on seurausta pluralismiteoriaan yleisesti liittyvästä arvo- ja normikonsensusuksen (yhteiset 'pelin säännöt', 'arvokodex') käsityksestä: erilaisten intressien ei katsota koskevan yhteiskunnan perustaa, 'perusarvoja', vaan niiden oletetaan rajoittuvan niihin pohjautuviin 'jakelukonflikteihin'. Rakenteellisten yhteyksien tarkastelu aiheuttaa ongelmia myös niissä konseptioissa, jotka eivät ainakaan eksplisiittisesti rakenna konsensus-idean varaan. Erilaisten intressikonfliktien keskinäis-suhteiden ja kokonaisyhteiskunnallisen vaikutuksen tarkastelu edellyttää luokkasuhteiden ja intressirakenteen eron ja yhteyksien määrittelemistä. Tämä merkitsee sen pluralismiteoriaan suunnatun kritiikin hyväksymistä, että kaikki intressikonfliktit tai 'diskurssit' eivät ole merkitykseltään ja 'kausalliselta voimaltaan' yhtäläisiä, ts. että voidaan erottaa 'elimellisiä' ja 'suhdanneluonteisia liikkeitä'. Tämä on yleinen kanta marxilaisessa intressitutkimuksessa. Samansuuntainen erottelu on kehitelty myös nk. neoweberiläisessä teoretisoinnissa, missä on erotettu toisistaan (pois)sulkemisen pää-, johdannaiset ja riippuvaiset muodot. *Ensimmäinen tarkennus edellyttää alistettujen luokkien pirstoutumiseen johtavien erilaisten konfliktien tarkastelua suhteessa luokkain ja luokkarakenteen muutoksien yhdistämistä intressirakenteen muutoksiin. Toinen kritiikin kohde tämän tyypin teoretisoinnissa on se, että siinä on lyöty laimin konfliktivien osapuolten rakenteellisen eriarvoisuuden ja intressien realisoimisen erilaisten edellytysten tutkiminen. Tämän seikan huomioonottaminen johtaa luokka- ja intressikonfliktien erittelevään tarkasteluun: sen mukaan voidaan huomata, että intressien pirstoutuminen vaikuttaa eri tavalla eri luokissa. Pluralismiteorian 'puhtaassa' tyypissä ikäänkuin annettuna otettu intressien organisoituvuus ja organisoitumisprosessi osoittautuu pluralismikritiikin mukaan yhdeksi intressieriarvoisuuden lähteeksi.*

Toisessa teorialuokassa, 'intressien inkorporoinnin ja systeemi-integroinnin yksilöllisissä teorioissa' tarkasteluaspektina on juuri edellä

mainittu organisaatioprosessien eriarvoistava vaikutus ja sen kytkeytyminen poliittisen järjestelmän (hegemonian) uusintamiseen. Joukkodemokratia nähdään sellaisena poliittisena järjestelmänä, missä systeemissä ja systeemin kautta vaikuttaminen edellyttää sen muotoista organisoitumista, joka johtaa järjestelmän logiikan sisäistämiseen ja sitä kautta itse järjestelmän hyväksymiseen. Tällä tavalla organisoituvat alistettujen luokkien intressit joutuvat vääristymistendenssin uhan alaisiksi (ks. Weber; Michels; Rammstedt). Järjestelmän päätöksentekorakenne voidaan kuvata eräänlaisena peräkkäisten intressisuodattimien järjestelmänä (Offe). Nämä suodattimet vaikuttavat eri tavoin hallitsevan ryhmittymän intresseihin ja niiden kanssa konfliktisuhteessa oleviin intresseihin. *Selektiivisyyden ja määrättyjen intressien priorisoinnin kautta poliittinen organisaatio synnyttää alistettujen luokkien ja ryhmien keskuudessa (kuten myös niiden ja hallitsevaan ryhmittymään kuuluvien välillä) uusia intressien pirstoutumisia ja vahvistaa entisiä. Näin kehittyy intressikonflikteja muun muassa oligarkkisten johtoryhmien ja jäsenistön välillä tai korporatistiseen koneistoon integroituneen järjestöjen huippujohdon ja jäsenistön välillä. Tätä ajatuskulkua jatkettaessa on vaarana valtiollis-poliittisen apparatiston ja kansalaisyhteiskunnan rajan häviäminen ja jälkimmäisen sulauttaminen kokonaisuudessaan edelliseen (esim. Althusser), mistä on seurauksena käsitys hallitsevan systeemilogiikan ylivoimaisuudesta ja subjektin mahdollisuuksien häviämisestä. Teorian yleinen heikkous on paitsi poliittisen subjektin hävittämistendenssi myös yksilolotteinen käsitys poliittisen koneiston laajenemisesta (etatosentrismi). Puhtaimmillaan tämän tyyppisessä teoretisoinnissa jää ottamatta huomioon 'kansalaisyhteiskunnan suhteellinen autonomia' sekä sen välttämättömyys inkorporointia täydentävänä hegemonian osana. Tällä tavalla käsitettynä inkorporointikonseptiosta muodostuu itse asiassa vain pluralismikonseption käänteispuoli, ei todellinen vaihtoehto. Tämä korostaa sekä pluralismiteoretisoinnin että inkorporointikonseption yksipuolisuuksien ylittämisen välttämättömyyttä: poliittisen järjestelmän vakaisuus on nähtävä intressien pirstoutuneisuuden/ristikkäisyyden ja inkorporoinnin yhteisvaikutuksen seurauksena.*

Kolmannessa teoriatyypissä, *'intressien pirstoutuneisuuden ja ristikkäisyyden monilotteisissa teorioissa'* lähtökohtana toimivat sosiologisen pluralismiteorian muotoilut: järjestelmän vakaisuuden edellytyksenä pidetään intressien pirstoutuneisuutta ja ristikkäisvaikutusta, mutta lisäksi otetaan osittain huomioon vallitsevaan poliittiseen järjestelmään sisältyvät

oligarkisoitumis- ja/tai inkorporoitumistendenssit. Tähän ryhmään kuuluvat ensinnäkin Michelsin ja Weberin demokraatioteoreettisten käsitysten perusteella sosiologista pluralismparadigmaa eteenpäin kehittäneet teoreetikot ('eliittien pluralismi' ja Lipset; Schattschneider), jotka muotoilevat järjestelmän vakaisuuden ehdoksi sen kyvyn 'mobilisoida eriarvoisuus' organisatorisesti edukseen. Toiseksi tämän teorialyytyn ideoita on kehitelty eräissä marxilaisesta teoretisoinnista vaikutteita saaneissa konseptioissa, missä keskiössä ovat olleet luokkarakenteen kerrostumistendenssit ja niitä seuranneet yhteiskunnallisten konfliktirintamien hajoamiset erilaisiksi 'tilanneryhmiksi' ja liikkeiksi (Bergmann et al.; Brand), vastarinnan 'pisteittäisyys' (Hirsch; vrt. Foucault) ja erilaisten 'diskurssien diskurssin' määrittelyminen hegemonian muotoutumisen tavaksi (Laclau & Mouffe). Hegemonia toteutuu Laclau ja Mouffin mukaan tiettyihin 'solmu-kohtiin' kytkeytyvänä intressikombinaationa, jota on mahdoton ennakoida ja jossa millään intressillä ei ole rakenteellista primaattia. Hallitseva blokki on ko. diskurssien tulos. Tässä on diskurssina ymmärretyn hegemoniakonseption perusheikkous: siinä ollaan vaarassa ajautua erilaisten intressien kantajien vuorovaikutuskenttien irrottamiseen yhteiskunnan rakenteellisista 'ulkodiskursiivisista' yhteyksistä ja 'kausaalista voimista', jotka - vaikkakaan eivät determinoi, kuitenkin - valkioivat eri diskurssien realisotumismahdollisuuksia (Przeworski), 'määräävät' vuorovaikutuksessa oleville osapuolille niiden suhteelliset asemat kokonaisuudessa sekä vuorovaikutuksen kontekstin. Yksittäisten diskurssien ja diskurssien diskurssin teoreettinen konseptio tarvitsee perustakseen teorian rakenteista ja diskurssien rakenteellisista kytkennöistä. Sama kritiikki voidaan tietyin muunnoksin kohdistaa Tourainen toiminnan sosiologiaan sisältyvään käsitykseen 'kentistä' ja liikkeiden kehityksestä.

Kolmannen teorialyytyn panos on niiden prosessien kuvaamisessa, joiden kautta luokkien intressiasemat pirstoutuvat, ja oligarkkisuuden tendenssin tunnustamisessa osaksi 'intressipeliä' ('eliittien pluralismin teoria'). Eliittien pluralismin konseptiossa ei oligarkkisuushuomioita viedä loppuun saakka intressiryhmien eriarvoisuuden tarkastelussa. Kun mukaan otetaan marxilaisvaikutteinen teoretisointi, voidaan tämän tyytyn teoretisointien perusteella luoda Haugin (1981, 631) tavoin kuva alistettujen luokkien ja ryhmien ristikkäisten toiminnallisuuden sidosten olemassaolosta: 'kansan' hegemoninen sitominen useilla 'ohuilla' intressikonflikteilla muistuttaa hänen mukaansa Swiftin (1726, tässä 1969, 34-43)

kuvausta siitä, kuinka Lilliputit sitoivat jättiläismäisen Gulliverin liik-kumattomaksi sadoilla hiuksenhienoilla köysillä. Kuten Gulliveria sitovat langat, niin myös 'kansagulliveria' sitovat yksittäiset siteet ovat heikkoja, mutta yhteisvaikutuksiltaan ne muodostavat kymmenien kahleiden voiman (ulkoinen ja sisäinen kahlinta) (emt.). Yhteiskuntakokonaisuuden tasolla alistettuja luokkia jakavien ja intressifraktioita kansalaisyhteiskunnan suuntaisesti moniluokkaisesti yhdistävien yhteenliittymien kokonaisuus on niiden hiuksenhienojen siteiden verkosto, jotka ehkäisevät (tai edesauttavat) 'kansagulliveria' liikahtamasta kokonaisuutena samaan suuntaan ja ovat näin ehkäisemässä vaihtoehtoisen hegemonian syntyä.

Neljännessä teoriatyypissä, *'intressien inkorporoinnin ja systeemi-integroinnin moniulotteisissa teorioissa'*, pyritään ylittämään kilpailevien paradigmojen edellä esitetyt ongelmat luokkateoreettisesti perustellun viitekehityksen avulla. Siinä nähdään intressiryhmien pirstoutuminen ja inkorporointi hegemonian (järjestelmän vakaisuuden) uusintamisen kahtena ulottuvuutena ja teorian kahtena välttämättömänä momenttina. Niiden merkitys voidaan teoreettisesti määrittää vain kytkemällä ne teoriaan 'rakenteista'; sitä kautta voidaan edetä erilaisten intressikonfliktien keskinäissuhteiden ja poliittisen merkityksen arviointiin. Keskeisenä teoreettisena lähteenä ovat Gramscin 'Vankilavihkoissa' esitetyt ajatukset hegemoniasta ja siihen kytkeytyvät kansalaisyhteiskunnan ja integraalisen valtion käsitteet. Gramsci esittää jaottelun 'elimellisiin' ja 'suhdanne-luonteisiin' liikkeisiin ja tarkastelee hegemonista järjestelmää monitasoisena kokonaisuutena, missä kansalaisyhteiskunnan intressirakenne muodostaa valtion puolustusjärjestelmän keskeisen osan (integraalinen valtio). Intressien pirstoutuminen Haugin kuvaamalla tavalla on vaihtoehtoisen hegemonisen 'blokin' muodostamisen lähtökohtatilanne ja yksi hallitsevan hegemonisen ryhmittymän vallan edellytyksistä. Inkorporointi täydentää sitä kytkemällä suostumuksen perusteella alistettujen luokkien organisaatioiden konfliktikykyisen osan valtiokoneistoon ja tätä kautta tuottamalla uusia intressijakoja.

Tämän teoretisoinnin rakentamisessa on käytetty aikaisemmin esitettyjen kolmen teoriatyypin adekvaatteja osia. Osittain rajanveto suhteessa niihin (ennen muuta 3. ryhmään) on keinotekoisia. Tämän tyyppin luokkateoreettinen kytkentä ja inkorporointikonseptin kriittinen sovellutus kuitenkin tekevät perustelluksi sen erottamisen muista tyypeistä.

7.2. Hegemonian käsite ja poliittisen järjestelmän vakaisuus

7.2.1. Hegemonian käsite vakaisuusongelman ratkaisun avaimena

Gramscin 'Vankilavihkoissaan' kehittämät ajatukset hegemoniasta pitkälle kehittyneiden kapitalististen yhteiskuntien poliittisen järjestelmän vakaisuuden ja muutospaineiden 'vastustuskykyisyyden' selityksenä muodostavat em. typologian 4. tyypin keskeisimmän teoreettisen lähteen. *Hegemonialla* Gramsci tarkoittaa tietyn luokan tai luokkafraktion kykyä yhdistää ja organisoida johtonsa alaisuuteen erilaiset 'luokkarelevantit' vaikei välttämättä luokkatietoiset (ks. Jessop 1983, 100) voimat 'historialliseksi blokiksi'. Sillä Gramsci tarkoittaa taloudellisesti-sosiaalisten ja kulttuuris-ideologisten suhteiden 'ykyttä', joka kehittyy tiettyjen erilaisia intressilottuvuuksia ja luokkavoimia yhdistävien 'solmukohtien' ympärille (ks. Gramsci 1967; 1982; Siisiäinen 1980, 29-30; vrt. Laclau & Mouffe 1985, 134-). Hegemoninen johtajuus on välttämätön yhteiskunnan poliittis-ideologis-kulttuurisen järjestelmän yhdistämiseksi sen vuoksi, että historiallinen blokki ei ole yhtenäinen, vaan erilaisten luokkien välisten, luokkien sisäisten ja 'moniluokkaisten' intressikonfliktien leimaama; lisäksi sen rakenne ei ole staattinen, vaan liikkeessä. Hegemonian realisoiminen edellyttää, että johtava(ksi pyrkivä) luokka tai fraktio ottaa huomioon "sille alisteisten ryhmien intressit ja pyrkimykset, että rakennetaan tietty tasapaino, jolla on kompromissin luonne... Tämä kompromissi ei voi koskea olennaista" (Gramsci 1967, 224). Tietyn luokan tai luokkafraktion johtoasema, hegemonia toteutuu 'integraalisen valtion' välityksellä. Integraalinen valtio koostuu 'poliittisesta yhteiskunnasta' (valtio suppeassa merkityksessä) ja 'kansalaisyhteiskunnasta' (ks. myös 5.2.1.). Gramsci toisin sanoen erottaa toisistaan

"kaksi suurta päällysrakenteen tasoa, sen jota kutsumme 'kansalaisyhteiskunnaksi', so. niiden organismien kompleksin, joita kutsutaan 'yksityisiksi' ja 'poliittisen yhteiskunnan' tai 'valtion'. Nämä tasot vastaavat toisaalta hegemonian funktiota, jota hallitseva ryhmä harjoittaa koko yhteiskunnassa ja toisaalta 'suoran hallinnan' tai komennon funktiota, joka ilmenee valtiossa ja 'juridisessa' hallituksessa" (1967, 150-151).

Yhteiskunnan johtavan ryhmittymän hegemoninen asema perustuu keskeisesti 'symbolisen pääoman' hallintaan. Sen kautta Bourdieun mukaan havaitaan muut pääoman lajit ja tunnustetaan niiden legitiimisyys (ja hankitaan se). Näistä pääoman lajeista taloudellinen on 'viime kädessä' muiden (sosiaalisen ja kulttuurisen) perusta (ks. 1983, 195-198; 1985b, 197). 'Konsensus' muodostuu tästä symbolisen pääoman tukemasta 'itsensänselvyyksien' alueesta, mitä vahvistaa luokka- ja ryhmäaktorien 'realismi' omista mahdollisuuksistaan vallitsevissa olosuhteissa. Symbolisen pääoman avulla hallitseva ryhmittymä pitää yllä 'itsestään selvyyksien alueena' ilmenevää 'mielivaltaisuutta' ja sitä kautta olemassaolevia yhteiskunnallisia rakenteita (Bourdieu 1977; 1985b; ks. 3.3.3.). Symbolinen valta ratkaisee keskeisesti sen, millä tavalla yhteiskunnan jäsenet kategorisoivat yhteiskuntaansa, havaitsevat siinä ryhmiä ja luokkia (nominatio valtana). Hallitseva legitiimi havaitsemisen tapa välittää siirtymistä abstraktisti määritellyistä intressiasemista ('implisiittisestä') todellisuudessa toimiviin intressiryhmiin ja yhteenliittyimiin ('ekspliittiseen'). Koska samaa kokonaisuutta voidaan artikuloida ja ryhmittää intresseinä monin tavoin, tulee 'symbolisen pääoman' alueesta keskeinen hegemonisen taistelun 'kenttä'. Sen hallinta tekee mahdolliseksi myös objektiivisten erojen 'naamiointin' välittömämmin näkyvillä eroilla jne. Vakaisuuden kannalta symbolinen valta on tärkeä, koska se auttaa olemassaolevien rakenteiden uusintamisessa - ei taistelujen tuloksena, vaan - itseensänselvyyksien tunnustamisen ja 'realismin' nimissä (ks. Bourdieu 1985b, 202-205; 1979; 1982).

Gramscin konseptio ei hävitä luokkien ja intressiryhmien toimintaa, vaan tarkastelee hegemonian muotoutumista ja uusintumista poliittisten subjektien toiminnan ja suhteiden välityksellä, ei abstraktina 'valtio-interventiona' eikä 'poliittisen yhteiskunnan yksisuuntaisena tunkeutumisenä kansalaisyhteiskuntaan' (vrt. Althusser 1971). Gramsci korostaa subjektien merkitystä myös taloudellisten suhteiden ja poliittisen järjestelmän muutoksen suhdetta tarkastellessaan: talouden muotospaineita poliittiseen järjestelmään välittää kansalaisyhteiskunta, subjektien muotoutumisen alue; poliittiseen muutokseen tarvitaan aina poliittista aloitteellisuutta, joka yksin voi vapauttaa taloudellisen muotospaineen ja johtaa yhteiskunnalliseen muutokseen (poliittisen 'primaatti') (ks. Gramsci 1967, 230- ; Texier 1968, 47; Gruppi 1977, 110). Gramscin pyrkimyksenä on muotoilla yhteiskunnallisten suhteiden ja poliittisen hegemonian uusin-

tamisen ongelma ei-ekonomistisella tavalla. Tämä johtaa politiikan primaatin käsitykseen ja politiikan alueen laajentamiseen kansalaisyhteiskunnan suhteisiin. Hegemonia on Gramscin mukaan monimutkainen ja monitasoinen intressikonfliktien ja niiden integrointistrategioiden järjestelmä. *Jessop* kutsuu poliittisen järjestelmän suhteelliseen vakaisuuteen johtavaa erityisintressien välisten konfliktien ratkaisemisen ja intressidiskurssien 'solmukohtien' etsimisen strategiaa *'hegemoniseksi projektiksi'* (1983, 100; ks. myös Johnson 1982, 68-73).

Gramsci erottelee hegemonisen järjestelmän kehityksessä kaksi pluralismiteoriassakin hahmoteltua vaihtoehtoa: (1) Hegemonian sementoiman 'historiallisen blokin' uusintamisen vaihtoehto, mikä edellyttää sitä, että hallitseva ryhmittymä löytää eri intressidiskurssien yhdistymisen mahdollistavia solmukohtia ja sen käänteispuolena: että vaihtohtoisen hegemonisen blokin 'solmukohdat' jäävät löytymättä tai että niihin kytkeytyvät projektit kiinnittyvät luokkarakenteesta 'kaukana' oleviin solmukohtiin ja jäävät ilman tarvittavaa 'kausaalista voimaa' ja pysyväisyyttä. (2) Sen vaihtoehtona on tilanne, missä alistettujen luokkien ja ryhmien onnistuu kehittää uusi hegemoninen projekti intressidiskurssien tiettyjen solmukohtien ympärille siten, että siinä luotua intressien kompromissia tukee yhteiskunnan rakenteellinen perusta. Solmukohtien löytäminen hegemonisen vaihtoehtoprojektin muodostamiselle on Gramscin mukaan vaikeampaa lännen kehittyneissä kapitalistisissa maissa, joiden hegemoninen järjestelmä perustuu symbolisen vallan, 'konsensuksen' ja alistettujen keskinäisen toinen toisiinsa suuntaaman hallitsemisen kokonaisuuteen. Siellä kapitalismi perustuu johtamiseen hallitsemisen sijasta ja sillä on pitemmät historialliset juuret kuin 'idässä' (Venäjällä ennen vallankumousta): "Idässä valtio oli kaikki, kansalaisyhteiskunta oli primitiivinen ja hyytelömäinen". Lännessä valtion ohella vaikuttaa kehittynyt kansalaisyhteiskunta. Alettuaan, taloudelliset kriisit pysähtyvät helposti juuri "kansalaisyhteiskunnan kehittyneeseen rakenteeseen. Valtio on vain etualalle työntynyt ampumahauta, jonka takana on voimakas ketju linnoituksia ja esteitä". Yhteiskunnallista ja poliittista järjestelmää järkyttävät voimat havaitsevat tuollaisissa olosuhteissa helposti vain raapaisevansa järjestelmän 'ulommaista pintaa', näkyvimpiä vastuksia ja jatkaessaan huomaavat törmäävänsä puolustuslinjaan, joka vielä on tehokas (ks. Gramsci 1967, 238, 267, 287). Tätä monimutkaista ja -tasoista järjestelmää voidaan kuvata teoreettisesti konkreettisemmin tutkimuksen edeltävissä luvuissa

tarkasteltujen poliittisen järjestelmän vakaisuuden kahden 'ulottuvuuden', intressien pirstoutumisen/ristikkäisyyden ja inkorporoinnin/systeemi-integroinnin avulla. Hegemonian uusintamisen kriteerinä on hallitsevien tuotantosuhteiden uusintaminen - muuttaminen, mikä puolestaan on riippuvainen pääoman akkumulaatioedellytysten uusintamisesta (ks. Jessop 1983). Tämä on syytä pitää mielessä 'taloudellisena taustana' silloinkin kun liikutaan hegemonian ja kansalaisyhteiskunnan ideologis-kulttuurisen järjestelmän alueella.

Intressien pirstoutuminen on sekä yksi keskeisimmistä hallitsevan hegemonian säilymisen ja uusintamisen edellytyksistä ja intressien inkorporoinnin ehdoista että vaihtoehdoisen hegemonisen ryhmittymän muodostumisen esteistä. Inkorporoituminen on osa hegemonisen blokin luomisen muodoista, tapa jolla konfliktikykyiset 'järjestelmän levottomat elementit' integroidaan hallitsevaan hegemoniaan vaihtoehdoisen hegemonisen projektin sijasta. Lisäksi se on yksi niistä tavoista, joilla uudet intressipirstoutuneisuudet alistetuissa intressiryhmissä syntyvät, ei yksin taloudellisten prosessien, vaan myös poliittis-organisatoristen käytäntöjen seurauksena sekä ko. ryhmien välille että sisälle. Samalla inkorporoitumiseen liittyvä sisäinen ristiriita järjestelmäintegroinnin ja jäsenistön intressien realisoinnin välillä pirstoo intressiyhteenliittymiä sisäisesti. Kokonaisuutena prosessia voidaan toiminnan tasolla kuvata poliittiseksi ja organisatoriseksi 'taisteluksi intresseistä'.

7.2.2. Intressien pirstoutuminen ja inkorporointi hegemonian edellytyksinä

7.2.2.1. Alistettujen intressien pirstoutuminen

Luokkaintressien pirstoutumistendensseissä on kysymys siitä mutkikkaasta prosessista, joka yhdessä kansalaisyhteiskunnan strukturoivan vaikutuksen kanssa synnyttää 'sosiaalisten luokkien' ja intressiryhmien yhteiskunnallisen todellisuuden, intressirakenteen. Gramscin käsitteillä sitä voidaan kuvata 'luokkayksilön' ja 'puolueyksilön' väliseksi suhteeksi, abstraktisti määritellyn luokan ('luokat paperilla') ja orgaanisen puolueen fraktioitumisen synnyttämien yhteenliittymien suhteeksi. Mikäli mekanistinen materialismi tai strukturalistinen intressikonseptio määrittäisivät intressiaseman ja intressin suhteen adekvaatisti, ei koko subjektiivisten intres-

sien ongelmaa olisi. Luvussa 3.3.3. määritelty 'dialektinen intressin käsite' pitää 'objektiivisten' intressiasemien määrittämistä vasta ensimmäisenä askeleena intressisubjektien tarkastelussa: siinä vasta määritetään tuotantosuhteiden ja luokkasuhteiden intressisubjektien muotoutumiselle asettamia rajoja ja mahdollisuuksia. Itse intressien muotoutuminen on vuorovaikutusprosessi, johon osallistuu yksilö- ja ryhmätasoisia toimijoita. Sitä ei voida 'johtaa' rakenteista, vaan se on nähtävä sekä rakenteiden validioimien toimijoiden taisteluna että taisteluna 'rakenteista'. Tämän konkreettisten intressisubjektien muotoutumisprosessin tarkastelussa on otettava huomioon koko kansalaisyhteiskunta ja siihen liittyvä subjektiivisen momentin kehittyminen.

Tämä ei tee intressiasemien (ja niiden kautta luokka-asemien) tarkastelua tarpeettomaksi. Mahdollisuudella intressiyhtenäisyyteen tai -pirstoutuneisuuteen on rakenteellisia edellytyksiä. Intressiyhtenäisyyden tai -pirstoutuneisuuden kehittämisessä voidaan esimerkiksi työväenluokan (myös muiden luokkien) kohdalla erottaa historiallisesti eri vaiheita. Marx tarkastelee 'Pääomassa' sekä nk. poliittisissa kirjoituksissaan luokkien syntyprosessia edeltävien tuotantotapojen 'jäänteiden' voittamisprosessina uutta luotaessa. Työväenluokan yhteisintressien muotoileminen on toisaalta vaikeaa siksi, että työvoimatavaran vaihtoprosessi toteutuu markkinoilla työläisten keskinäisen kilpailun välityksellä; toisaalta kamppailu työvoiman arvon saamiseksi edellyttää keskinäisen kilpailun voittamista ja yhdistymistä välineenä kunkin yksilöllisen intressin toteuttamiselle. Kapitalismin kehityksen varhaisvaiheenkin luokkarakenteen muodostuminen olisi Przeworskin mukaan nähtävä kamppailun prosessina. Yksilöllillä on tietty suhde tuotantovälineiden omistukseen (esim. omistuksen pakkoluovutuksen kautta), mutta todellisuudessa esiintyvät luokat muotoutuvat taisteluina siitä, kuinka esimerkiksi omistamattomat yksilöt yhteiskunnassa konkreettisesti ryhmittyvät. Luokkarakenne ei siksi ole löytämistään odottava 'olemus', vaan 'Klasse an sich' ja 'Klasse für sich' on alunpitäen nähtävä dialektisesti konstituoituvina saman prosessin momentteina (ks. Przeworski 1985, 47-81). Tämä ilmenee myös yhtenäistymisen ja pirstoutumisen samanaikaisena toteutumisenä: kun työväenluokka syntyy teollisuuskapitalismin kehityksen momenttina (vrt. myös eri maiden väliset erot), alkaa sen konstituoitumisprosessi samalla synnyttää uusia fraktioitumisia, vertikaalisia ja horisontaalisia eroja luokan sisälle. Kehitys ei myöskään etene tasaisesti, vaan toteutuu historiallisen jatku-

vuuden ja katkosten, eri alueiden ja alojen kehitysrytmierojen kokonaisuutena. Przeworskin korostama 'taistelu luokista' osaltaan selittää kansakuntien muotoutumisproessin eroja esimerkiksi 'suurten' ja 'pienien' kansakuntien välillä (erilaiset luokkakombinaatiot kansallisten liikkeiden johdossa yms.) (ks. Hroch 1964; Siisiäinen 1979).

Luokan sisäinen eriytyminen synnyttää sekä vertikaalisia että horisontaalisia intressieroja taloudellisesti määritellyissä luokissa. Usein nämä kaksi eriytymisen muotoa kietoutuvat toisiinsa sekä yhteiskunnallisen että yrityksen sisäisen työnjaon alueella. Tämä on seurausta paitsi tuotannollisen järjestelmän rakenteesta myös siitä, että työnjaon kehitys teollisuudessa ja talouden järjestelmässä ei ole erotettavissa luokka- ja herruussuhteista. Herruusaspektit ja vertikaalinen eriytyminen kytkeytyvät ennen muuta kvalifikaatioeroihin ja erilaiseen suhteeseen pääoman tuotantoprosessien hallintaan: korkea kvalifikaatiota edellyttävien kontrollitehtävien, ammattitaidottomien sekatoiden ja työttömyyden välinen ero yhdistettynä yhteiskunnalliseen työnjakoon ja 'kokonaistyöläisen' sisäiseen työnjakoon synnyttää eroja luokan sisäisten intressiasemien välille. Näitä eroja muiden muassa Wright ja Carchedi ovat pyrkineet kuvaamaan ottamalla luokkakonseptioonsa mukaan hallintasuhteet ja ristiriitaisten luokka-asemien mahdollisuuden (ks. 5.1.1.). Ristiriitaisessa luokka-asemassa olevien tilanne muistuttaa sosiologisen pluralismiteorian kuvaamaa erisuuntaisten intressiloliteettien kokonaisuutta. Tämä puolestaan ilmenee ko. ryhmien intressien määrittelyssä ja luokkatietoisuuden kehityksessä (ks. Luokkaprojekti 1984). Taistelu intresseistä kohdistuu selvimmin näissä ristiriitaisissa luokka-asemissa oleviin, ja sen kautta paljolti ratkeaa, mihin luokkaryhmiin ne eri kentillä yhdistyvät. Näiden ryhmien muotoutumista voidaan kuvata 'neoweberiläisessä' luokkateoretisoinnissa kehitellyn (pois)sulkemisen konseptin ja strategioiden avulla.

Tuotantosuhteet validioivat luokkien muotoutumista, mutta luokat saavat konkreettisen subjektiivisen sisältönsä kansalaisyhteiskunnan välityksellä. Weber kutsui ko. aluetta (tai osaa siitä) statusryhmiksi. Kansalaisyhteiskunnan avulla toimivien intressiryhmien muotoutumisprosessia on mahdollista konkretisoida huomattavasti. Luokkien vaikutus ilmenee sosiaalisen aseman välityksellä; tilanneryhmän käsite yhdistää sosiaaliseen asemaan yhteiskunnan historian määrätyn hetken, suhdanteen, jona yhteiskunta ja sen tarjoamat vaihtoehdot toimijoille esittäytyvät. Kansalaisyhteiskunta liittyy intressien muotoutumisprosessiin

luokkavaikutusta täydentävän kulttuurisen momentin. Luokkatoimijoiden kannalta tämä merkitsee sitä, että ne ovat käytännön toiminnassa aina 'epäpuhtaita' luokkakoostumukseltaan ja että luokkarakenteen ilmenemisen konkreettinen muoto toteutuu mahdollisen rajoissa 'avoimena' prosessina.

Luokkien 'kausaalisia voimia' strukturoivina ja niille kilpailevia voimia muodostavina tekijöinä politiikan alueella ovat alueelliset, rotuun ja etnisyyteen, kieleen ja uskontoon yms. kulttuurisiin jakoihin, sukupuoleen ja ikään liittyvät erot. Sellaisia yhteiskunnallisia prosesseja, joiden kautta em. tekijöiden vaikutus on välittynyt ovat olleet ennen muita horisontaalinen ja vertikaalinen liikkuvuus taloudellisten prosessien perustalla. Intressirakenteen moninaisuus on eriytymisprosessien konkreettinen yhteiskunnallinen seuraus (ks. 5.2.2.). Myös kansalaisyhteiskunnan välittämä eriytyminen sisältää horisontaalisen ja vertikaalisen ulottuvuuden ja usein sen jakoja käytetään taloudellisen eriyttämisen kriteereinä (esim. rodun tai sukupuolen käyttö herruuden perusteena ja johdannaisena (pois)sulkemisen perusteena tuotannollisessa työnjaossa tai palkkauksessa). Neoweberiläisen sulkemisen strategioiden muotojen erottelun avulla voidaan kuvata varsin tarkasti kansalaisyhteiskunnan intressierojen hyväksikäyttöä luokkakategorioiden pirstomisessa: eri 'kentillä' käydyissä taisteluissa sulkemisen 'päämuodon', tuotantosuhdekytkennän erottelemia luokkia eriytetään 'johdannaisten' ja 'riippuvaisten' strategioiden välityksellä (ks. Murphy 1984). Näitä poissulkemisen strategioita ja seurauksena olevaa intressipirstoutuneisuutta käyttävät hallitsevat hegemoniset ryhmittymät hyväkseen 'hajota ja hallitse -periaatteen' mukaisesti. Tämän Schattschneiderin pluralismikonseptio kuvasi varsin adekvaatilla tavalla. Statusryhmäintressit, kansalaisyhteiskunnan jaot voivat ehkäistä luokkien kausaalisen voiman toteutumista, lieventää konflikteja silloin kun ne vaikuttavat ristiin luokkien kanssa. Tämä johtuu osittain siitä, että statuspohjaiset intressit ovat taipuvaisia 'alistetun' ideologisen tietoisuuden uusintamiseen (Parkin) silloin, kun niitä eivät tue muut kansalaisyhteiskunnan tai luokkarakenteen tekijät (vrt. leiri-asetelma; ks. 4.2.). Parkinin mukaan 'oppositioluokissa' tietoisuus voi myös kehittyä 'radikaaliksi' ja johtaa vastarinnan kehittymiseen (1971, 1979). 'Leiri-asetelma', ts. hallitsevan 'logiikan' edellyttämän puolustusaseman mukaisen reaktiotavan omaksuminen on kuitenkin myös 'oppositioluokan' tavallinen toiminnan tapa.

Jos hyväksymme aikaisemmin esitetyn käsityksen siitä, että intressiryhmämuodostus on tietyissä rajoissa 'avoin' prosessi ja että intressiyhteisyydenliittymisellä voidaan ilmaista yhteiskuntarakennetta monin tavoin, hegemonisen järjestelmän kannalta on olennaista noudattaako konfliktirintamien muodostus luokkarakenteen vai erilaisten kansalaisyhteiskunnan intressiryhmien mukaisia jakoja. Kansalaisyhteiskunnan strukturoima intressien muodostus johtaa määrätyn edellytyksin todellisiin intressikonflikteihin luokkien sisällä. Sen seurauksena luokkien eri fraktioilla ja niitä edustavilla intressiyhteisyyksillä voi olla erilainen suhde hallitsevaan hegemoniseen ryhmittymään ja sille vaihtoehtoiseen hegemoniseen projektiin. Ei siten ole olemassa mitään ylihistoriallista, konkreettisista edellytyksistä ja subjektiivisesta tekijästä riippumatonta välttämättömyyttä intressikonfliktien ryhmittymiselle luokkaintressien ympärille määrätystä yhteiskunnallisen kehityksen vaiheesta. Kysymys on aina määrätty edellytykset omaavasta järjestelmän 'tuki- ja vastarintapisteiden' tai 'intressidiskurssien' ja niitä ilmentävien intressikonfliktien yhdistymisestä määrättyjen 'solmukohtien' ympärille, 'hegemoniseksi projektiksi' ja ko. suhteiden muodostamasta '*strategisesta tilanteesta*' (vrt. Foucault 1981; ks. Siisiäinen 1982a). Luokkaintressiaseman välittyminen yksilösubjektien yhteisten luokkaintressien kokemuksiksi pirstoutuu väistämättä jossain määrin edellä kuvattujen työnjakoon ja kansalaisyhteiskunnan eriytymiseen liittyvien tekijöiden vuoksi. Tätä pirstoutumista välittää enenevästi valtio, josta on tullut yhä keskeisempi vallitsevien tuotantosuhteiden ja hegemonisten suhteiden uusintamisen momentti. Tästä syystä 'intressirakenteen' ja 'luokkarakenteen' vastaavuuden 'yksinäinen hetki' ei koita puhtaassa muodossa muutoin kuin teorian ideana.

Aikaisemmissa luvuissa valtion merkitystä yhteiskunnan keskittymisprosessien voimistajana kuvattiin 'yksilöllistämisen' käsitteellä: valtio vakiinnuttaa vallitsevan työnjaon ja uusintaa yhteiskunnan pirstoutuneen luonteen omissa apparaateissaan. Kapitalismin nousun kaudella luokkayksikköjä tukivat lukuisat kansalaisyhteiskunnan (tai Weberin statusryhmien alueen) tekijät, mutta nykykapitalismin kehitystendenssit ovat hävittäneet tätä suhdetta (sosiaalinen liikkuvuus, kaupungistumisen uudet tendenssit, sosiaalistamisen keskittyminen jne.). Valtion tehtäväksi näissä oloissa tulee yksilöllistämisprosessin sääntelevä. Engelsin mukaan "valtio... on sen tunnustamista, että... yhteiskunta on joutunut ratkaisemattomaan ristiriitaan itsensä kanssa ja jakautunut sovittamattomiksi

vastakohdiksi, joita se ei pysty poistamaan. Mutta jotta nämä vastakohdat, taloudellisilta eduiltaan vastakkaiset luokat, eivät kuluttaisi tuloksettomassa taistelussa loppuun itseään ja yhteiskuntaa, käy tarpeelliseksi mahti, joka olisi näennäisesti yhteiskunnan yläpuolella, lieventäisi konfliktia ja pitäisi sen "järjestyksen" rajoissa. Ja tänä yhteiskunnasta alkunsa saaneena, mutta sen yläpuolelle asettuvana ja siitä yhä enemmän vieraantuvana mahtina on valtio" (Engels 1959, 284). *Jägerin mukaan valtio 'yhtenäistää' yhteiskunnan Engelsin kuvaamasta kahdesta antagonistisesta 'leiristä' vain tuottaakseen uuden, 'toisen asteen hajaantumisen'* (1983, 134). Valtioon ruumiillistuva keskittymistendenssi, joka mahdollistaa yhteiskuntasuhteiden uusintamiselle välttämättömät interventiot, toimii keskeisenä luokkien ja kokonaisyhteiskunnan yksilöllistämisen välineenä. Se yhtenäistää hajottaakseen uudella tasolla. Alistetuille luokille ja ryhmille valtion merkitys nykytilanteessa korostuu sen vuoksi, että ne voivat keskeiseltä osin toteuttaa pääoman vastaisia ym. intressejään vain valtion kautta; toisin sanoen valtio koetaan niiden monien konkreettisten intressien ja tarpeiden realisoimisen (pääasiallisena) turvaajana vahvempia vastaan (ks. Urry 1981; 1982). Kuvatut tendenssit vahvistavat intressirakenteen pirstoutumista (suhteessa luokkarakenteeseen); intressirakenteen liikunnan muotoina toimivat erilaiset 'kentät' enemmän tai vähemmän 'todellisine' konflikteineen. Marxilaisessa politiikan teoriassa otetaan huomioon mahdollisuus, että tällä 'toisen asteen' hajottamisen/pirstoutumisen tasolla kehittyneitä konflikteja ratkotaan usein perusluokkarakenteen tai 'pääoman lajien avaruuden' kannalta 'väärillä', ts. vähän 'kausaalista voimaa' omaavilla rintamalinjoilla. 'Kentät' voivat toisin sanoen jännittyä myös järjestelmän uusintamisen ja hegemonisen blokin kannalta 'vaarattomien korvikepanosten' ympärille. Näissä konflikteissa jää luokkien välinen intressikonflikti syrjään ja 'kaukana pääoman lajien avaruudesta' toimivien konfliktien laukeamista seuraa uusien konfliktien kehittyminen. Tällaisessa tilanteessa konfliktit jatkuvat loputtomiin ilman olennaisia rakenteellisia muutoksia (ks. Jäger 1983, 136). Oppositiovoimien esittämä kritiikki on luonteeltaan 'immanenttia', järjestelmän rajoja murtamatonta (vrt. Foucault 1981). Tätä tilaa nimitettiin aikaisemmin *yhteiskunnan järjestelmän 'ultrastabiilisuudeksi'* (Beck).

Tämä on yleisluonnehinnaltaan tilanne, missä uudet yhteiskunnalliset liikkeet syntyvät luokkarakenteen kerrostumisen ja yksilöllistymistendenssien valtiollisen välityksen olosuhteissa. Kuten 6 luvussa todettiin,

valtion ja yhteiskunnallisten prosessien välityksellä tapahtuva yksilöllistymistendenssi on tavallaan ambivalentti, se toteutuu taisteluna luokista ja relevanteista intressiasemista ja avaa erilaisia tulevaisuuden kehitysmahdollisuuksia konkreettiselle luokkaryhmittymiselle. Yhtäältä se toteuttaa keskittymisen kautta yksilöllistymisen 'epäitsenäistävässä', ts. subjektien autonomista toimintaa ehkäisevässä muodossa (poistaa toimintaa tukevia kansalaisyhteiskunnan, alakulttuurin muotoja), toisaalta taas se poistaa 'paikallisia rajoittuneisuuksia', 'esikapitalistisia jäänteitä' (vrt. Hirschin 'läpikapitalisoitumisen' käsite, ks. 1980) ja tätä kautta toteuttaa palkkatyöläisten yhtenäistämiskehityksen ennennäkemättömässä mitassa. Luokkien ja luokkaintressien kannalta tämä merkitsee intressiasemien ja intressien tiedostamisen välitysprosessin uudelleen muotoutumista, 'epäitsenäisten luokan' kollektiivisen kohtalon kokemisen ja yhtenäistymisen muodon muuttumista:

"Luokkatietoisuuden kovera peili pirstoutuu, hajoamatta kokonaan, ja jokainen pirstale heijastaa oman kokonaisperspektiivinsä ilman, että palasiin ja halkeamiin hienosilmäisesti pilkottu, osatekijöihinsä hajotettu peilipinta pystyisi synnyttämään yhtenäisen kuvan" (Beck 1983, 57).

Yhteiskunnan vallitseva 'strateginen tilanne' kehittyi Beckin edellä kuvaamien luokkaintressiaseman (kansalaisyhteiskunnan ja valtion suorittama strukturointi) 'sirpaleiden' kombinoitumisesta erilaisiksi 'solmu-kohtien' yhdistämiksi ryhmittymiksi, joista joku voi kehittyä hegemoniseksi projektiksi. Gramscin käsittelemät 'orgaaniset liikkeet' ja Bourdieun kuvaama 'läheinen' suhde intressiryhmittymisen ja 'pääoma-avaruuden' välillä ovat keskeisiä edellytyksiä hegemonisten projektien 'kausaalisen voiman' kehittymiselle. Samanaikaisesti yhteiskunnassa käydään 'taistelua' rakenteista ja intressiryhmittymisen suhteesta rakenteisiin. Tässä suhteessa ei esimerkiksi uusien liikkeiden kehityksen ja 'kausaalisen voiman' arvioinnille ole riittävää historiallista perspektiiviä (ks. Siisiäinen 1985b). Jaksoissa 6.2. ja 6.3. tarkasteltiin uusien liikkeiden erilaisia vaihtoehtoisia kombinoitumisen mahdollisuuksia hegemonisiin projekteihin, jotka voidaan yksinkertaistaa kahdeksi päävariantiksi: 'luokkarakenteelliseksi' kombinaatioksi (Gramscin kuvaama ryhmittymisen 'orgaanisen puolueen' ympärille) ja nk. pisteittäisten vastarintojen kombinoituminen 'diskurssien diskurssina' muutosvoimien liittoutumaksi ilman rakenteellista 'primaatin' konseptiota.

Vallitsevalle strategiselle tilanteelle on tyypillistä se, että ihmiset usein kamppailevat yhdellä 'kentällä' ilman yhteyttä muihin konflikteihin tai 'kenttiin', kuten 6. luvussa osoitettiin. Tällainen kamppailu ei tapahdu ilman rakenteellisia kytkentöjä ja edellytyksiä, eivätkä kaikki konfliktirintamat ole järjestelmän vakaisuuden ja hegemonian uusintamisen kannalta samanarvoisia. Tässä suhteessa luokat ovat tuotantosuhdekytkentänsä vuoksi edelleen ratkaisevia 'kausaalisia voimia'. Abercrombien ja Urryn (1983) mainitsevat 'luokkien kausaalisten voimien' kanssa kilpailevat 'kausaaliset voimat' (jotka voivat ehkäistä luokkavoimien toteutumisen koko painollaan) voidaan pirstoutuneen intressirakenteen oloissa rinnastaa Engelsin vertaukseen yhteiskunnallisista taisteluista ja fysiikan voima-suunnikkaasta (kunhan muistetaan analogioiden yleiset rajoitukset). Tilanteessa, jossa konfliktirintamien välisiä suhteita ei ole pystytty tiedostamaan, niiden yhteisvaikutuksella voi olla 'ei-aiottu' luonne (ks. 1955; Giddens 1985a). Engelsin mukaan eri alueiden toimintojen yhteisvaikutus, joka toteutuu tietoisuutensa ohjaamien subjektien toiminnan ja vuorovaikutuksen tuloksena, on vain harvoin 'tahdotun' mukainen: "Tahdottu toteutuu vain harvoin, useimmissa tapauksissa käyvät monet tahdotut tarkoitukset ristiin ja taistelevat toisiaan vastaan, tai nämä tarkoitukset ovat jo alunpitäen mahdottomia toteutettaviksi, tai välineet ovat riittämättömiä. Näin lukemattomien yksityistahtojen tai yksityistoimintojen yhteentörmäykset aiheuttavat historian alalla tilan, joka on täysin verrattavissa tiedottomassa luonnossa vallitsevaan tilaan" (Engels 1955, 39). Engelsin mukaan toiminta on tietoisien toiminnan tulos, itse 'vapaasti' suoritettu ja siten luonnonprosesseista eroavaa, mutta aina määrättyissä olosuhteissa, määrättyillä edellytyksillä ja määrättyjen resurssien ja välineiden mahdollistamana tapahtuvaa. Tietoisuuden, tiedon ja tieteen ja niihin perustuvan yhteenliittymisen avulla yhteiskunnallisen toiminnan, 'diskurssien diskurssin' luonnonprosessin kaltaisuutta voidaan vähentää. Diskurssille on mahdollista löytää erilaisia rakenteellisia kytkentöjä ja 'solmukohtia'. Tässä suhteessa konfliktoivat 'diskurssit' ja niiden 'jännitekentät' ovat 'kausaaliselta voimaltaan' erilaisia: taloudelliseen rakenteeseen kytkeytyvät luokkavoimat, perinteet, kielelliset, uskonnolliset ja muut kulttuuriset jne. tekijät (ks. Engels 1976, 430). Hegemonisia projekteja tai erilaisten intressikonfliktien kombinaatioiden lopputulosta voidaan verrata historian muotoutumiseen:

"Historiaa tehdään siten, että jokaisen asian lopputulos on aina seuraus monien yksityistahtojen selkkauksesta ja taas joukko erityisiä elinehtoja tekee jokaisen tahdon siksi, mikä se on. On siis olemassa lukemattomia ristiinkäyviä voimia, loputon ryhmä voimasuunnikkaita, ja siitä seuraa yksi resultantti - historiallinen tapahtuma - mitä samoin voidaan pitää yhden kokonaisuutena, *tiedottomasti* ja tahdottomasti vaikuttavan voiman tuotteenä... Että eri henkilöiden tahdot... eivät saavuta sitä mitä haluavat, vaan sulautuvat jonkinlaiseksi keskimääräksi, yhteiseksi resultantiksi, se ei toki oikeuta päättelemään, että nuo tahdot ovat = 0. Päinvastoin, jokainen tahto vaikuttaa resultanttiin ja sikäli sisältyy siihen" (sama, 430).

Toimijat saattavat rajoittua yhteen 'intressikenttään' kerrallaan, luokkien 'kausaaliset voimat' ja erilaiset kansalaisyhteiskunnan intressijaot vaikuttavat toistensa kanssa ristiin, jakavat mahdollista osallistuvien joukkoa eri tavoin ja valtion sääntely toimii eräänlaisena kokonaisviitekehystenä ja lisäjaottelijana. Yksi 'kentistä' muodostuu siitä 'kamppailusta', jossa ratkeaa osallistumisen kysymys: passiivisten (tai apaattisten) ja aktiivisten suhde eri luokissa ja intressiasemissa. Kamppailujen ja intressien rakenteelliset edellytykset vaikuttavat kuitenkin konfliktien kokonaisuuteen monin tavoin. Kuten Engelsin esityksessä todetaan, kaikki konfliktit tai 'tahdot' eivät johda toivotunsuuntaiseen tulokseen, mikäli ovat alun pitäen "mahdottomia toteutettaviksi", ts. eivät ota huomioon yhteiskunnan rakenteellisia realiteetteja tai muiden toimijoiden strategioita. Ensimmäinen ongelma koskee näin ollen rakenteellisten edellytysten valitsemista vaikuttavasta intressiryhmämuodostuksesta ja konfliktirintamalinjoihin. Toinen edellä esitettyssä lainauksessa sivuttu ongelma liittyy 'toden' intressin määrittämiseen jakson 3.4. esittämässä merkityksessä.

Intressiyhteensuhteiden ja konfliktirintamien muotoutumisen 'luonnonkaltaisuus' on analoginen 'toden intressin' muotoutumisedellytysten ongelman kanssa. Kyky määrittellä intressin realisoinnin välineet sekä löytää vaihtoehtoisen hegemonisen projektin kehityksen 'solmukohdat' edellyttää alistetuissa luokissa ja ryhmissä 'herruudesta vapaan' dialogin mahdollisuutta ja vuorovaikutusprosessia, mihin voivat osallistua ko. ryhmien yksilöt, organisaatiot (ilman oligarkkista vieraantumista) ja instituutiot (myös tiede). Luonnonprosessimaisuus on siten historiallisesti ehdollinen ja riippuvainen subjektien refleksiivisestä kyvystä kohottaa 'tiedostettujen' toiminnan mahdollisuuksien osuutta suhteessa tiedostamatta jääviin toiminnan rajoituksiin. Tämä vähentää samalla toiminnan ei-aiotujen seurausten osuutta. Yksi hegemonisen blokin edellytyksistä tie-

tyissä historiallisissa olosuhteissa on, että hallitsevaksi kehittymässä oleva luokka(fraktio) pystyy johtamaan välittömien intressien kompromissiin perustuvan erilaisten konfliktien pirstoman liittoutuman muotoutumista osoittamalla liittoutuman 'solmukohdat', kilpailevia 'diskursseja' yhdistävät intressimomentit. Tämä edellyttää intressiyhteenliittymien ja luokkarakenteen tietynlaista 'päälekkäisyyttä', sitä että edellisissä pystytään näkemään jälkimmäiset omina toimintamahdollisuuksina ja -resursseina. Intressikombinaatioiden pysyvyys ja 'kausallinen voima' ovat osoituksia luokka- ja intressirakenteen suhteen tiedostamisen adekvaattisuudesta.

Intressien pirstoutuneisuus muodostaa luokille eri asteisen ongelman: työväenluokan yhteenliittymissä joudutaan etsimään erilaisten tarpeiden ja intressien yhteismitattoman kirjon yhtenäisyyttä 'dialogisesti', keskustelun ja vuorovaikutuksen välityksellä (Offe & Wiesenthal 1979). Yhteenliittyminen, organisoituminen on ollut tästä syystä alistettujen luokkien ja ryhmien ainoa mahdollisuus yhteisten intressien määrittelyyn ja toteuttamiseen. Siksi oligarkisoituminen, sisäisten herruussuhteiden muodostuminen ja jähmettyminen merkitsee suurempaa uhkaa alistettujen luokkien ja ryhmien intressien tiedostamiselle kuin vastaavat prosessit sellaisten luokkien intressiorganisaatioissa, joiden ei tarvitse tuoda kaikkia tarpeita ja intressejään kollektiiviseen 'dialogiin' ja välitykseen. Porvariston organisaatioissa käsitellään pääasiassa yhteismitallisia intressejä (ideaalittyyppi: taloudelliset suhteet), minkä vuoksi määrittelyprosessi voi olla 'monologisempi' luonteeltaan, 'etujen' laskeminen olla helpompaa. Intressiryhmittymisen voi siksi olla hallitsevissa luokissa helpommin 'pääoma-avaruuden' rakenteen mukainen eikä intressipirstoutuminen aiheuta niin suuria strategiavalinnan vaikeuksia kuin alistetuissa luokissa. Hallitsevan ryhmittymän tiedostusprosessia tukee myöskin hallitseva symbolinen valta ja ideologinen ilmasto. Siinä voidaan ottaa annettuna paljon sellaista, joka vaihtoehtohegemonisen blokin muodostuksessa on perusteltava ('itsestäänselvyyksien' alue hegemonian ideologis-kulttuurisena aineksena).

Luokkien intressiyhteenliittymien välinen 'epätasaisuus' käytettävissä olevien resurssien ja intressien määrittelyä vääristävien prosessien suhteen ei poista hegemoniaongelmia enempää hallitsevalta kuin alistetuiltakaan luokilta tai tee poliittisten strategioiden muotoilusta puhdasta laskennallista tehtävää. Sen sijaan se osoittaa, että intressien pirstoutumisen horisontaaliset ja vertikaaliset ulottuvuudet vääristävät enemmän alistettuja, hallitsevan hegemonisen ryhmittymän ulkopuolisia intressejä.

7.2.2.2. Intressiyhteenniittymien inkorporointi pirstoutuneisuuden voittamisyrityksenä ja uusien pirstoutumisien lähteenä

Intressien pirstoutumisen ja luokkien sisäisten intressikonfliktien perustalta kehittyi toinen Gramscin hegemonia-konseptioon sisältyvistä poliittisen järjestelmän vakaisuuden ulottuvuuksista: vertikaalisen eriytymisen synnyttämien herruussuhteiden verkosto organisaattiorakenteen sisällä. Gramsci tarkastelee tätä ongelmaa sekä vuosina 1919-1920 kirjoittamissaan lehtiartikkeleissa että 10-15 vuotta myöhemmin 'Vankilavihkoissaan'. Niissä hän käsittelee ammattiyhdistys- ja puoluebyrokratian kehitystä työväenliikkeessä seurauksena toiminnan laajenemisesta, mistä seurasi välttämättömyys hallinnollista johtajuus. Tämä puolestaan johti 'kastin' syntymiseen, "jonka ajattelutapa poikkesi täysin työläisten ajattelusta. Suhteissaan työläisiin tämä kasti omaksui lopulta aivan saman asenteen kuin hallinnollinen virkakoneisto suhteissaan parlamentaariseen valtioon: koneisto hallitsee ja ohjaa" (1976, 105). Poliittisessa toiminnassa byrokratia itsekseen toimivana ja itsensä riippumattomaksi tuntevana tekee "puolueesta lopulta anakronistisen ja akuutteina hetkinä osoittautuu sen toiminnan sosiaalinen sisältö tyhjäksi ja se osoittautuu ilmaan rakennetuksi" (Gramsci 1967, 248). Tämä byrokratisoituminen on yksi osa vertikaalisista intressieroista alistettujen luokkien sisällä ja se jatkaa historiallisesti spesifioiden luvussa 4. käsiteltyä yhdistysten/organisaatioiden sisäisen demokratian ja yleisemmin organisatorisen intressien pirstoutumisen teoretisointia.

Edellisessä jaksossa intressien pirstoutumista tarkasteltiin pääasiassa yhteiskunnallisen työnjaon ja yhteiskunnallisen eriytymisen tuloksena. Sitä kautta selittyy ennen muuta horisontaalinen intressien eriytyminen; syntyy kuva intressirakenteen eri 'sektoreista', joilla on erilainen kytkentä pääoman kiertokulkuun (luokat, kansalaisyhteiskunta) ja pääomasuhteen uusintamiseen. Tämän prosessin mukaisesti intressiyhteenniittymät/yhdistyslaitos eriytyvät kirjavaksi kokonaisuudeksi (ks. 5.2.). Koska luokkakajako muodostaa taustan intressirakenteen eriytymisen prosessille, ei eriytymisen horisontaalista ja vertikaalista ulottuvuutta voida kokonaan erottaa toisistaan muutoin kuin pedagogisessa mielessä (ks. 5.1.). Tämä pitää paikkansa sekä intressialueiden välisen että sisäisen eriytymisen kohdalla. Hyvä esimerkki tästä on poliittisten yhdistysten vaikutus muiden alueiden yhdistyksiin (esim. vapaa-ajan ja kulttuurin alueen

yhdistyksiin). Esimerkiksi jakautuneen työväenliikkeen eri poliittisille suuntauksille voi kehittyä omia tukiorganisaatioita muille yhdistyslaitoksen keskeisille alueille. Mikäli työväenliikkeen eri suuntauksilla on erilainen suhde valtioon ja valtion 'kantamiseen', saattaa tämä ilmetä kulttuurin alueella priorisointeina myös 'ei-poliittisten' yhdistysten välillä ja sitä kautta kehittää poliittisesti välitettyä eriarvoisuutta niiden välille. Sama koskee myös yhdistysten suhdetta luokkajakoon. Näitä eroja voidaan käyttää poliittista järjestelmää vakauttavana tekijänä, vararesursseina jne. kuten Suomenkin historia mm. kuluva vuosisadan alkukymmeniltä selvästi osoittaa⁸⁸.

Yhdistyminen ja organisoituminen toimii kuitenkin välittömämminkin vertikaalisen intressien pirstoutumisen synnyttäjänä ja ilmaisijana ja sitä voidaan käyttää ja käytetään hyväksi konfliktirintamien välisten suhteiden sääntelyssä (Schattschneider 1960). Poliittisen organisaation kokonaisuutta voidaan tästä aspektista tarkastella eri organisaatiotasoisista koostuvana intressisuodattimien järjestelmänä, joka asettaa ehtoja niiden intressiryhmien kausaalisen voiman muotoilulle ja sisällölle, jotka pyrkivät realisoimaan intressinsä järjestelmän sisällä. Luvussa 4. todettiin yksittäisen intressin näkökulmasta tällaisiksi suodattimiksi artikuloitumis-, organisoitumis- ja konfliktikykyisyys sekä kyky läpäistä järjestelmän sisäiset rakenteelliset, ideologiset ja menettelytapoihin liittyvät selektiomekanismit (sekä välttää repressiomekanismien kohteeksi joutuminen) (Offe). Organisaatioiden ja valtion suhteissa korporatistiset tendenssit ovat ilmausta intressien toteuttamisedellytysten realistisen huomioonottamisen ja systeemi-integroinnin yhteenkietoutumisesta kaikkien konfliktikykyisten intressiryhmien toiminnassa. Valtio tarjoaa konfliktien kehittymiselle 'institutionalisoidun kentän', jonka logiikka ilmenee konfliktin muotoilun homogeenisuusvaatimuksina. Konfliktien järjestelmälogiikkaan alistuminen tuottaa tietyn muotoisia konflikteja ja tätä kautta vahvistaa järjestelmää.

Luokka- ja ryhmäintressien tiedostamisen ja artikuloinnin prosessi ei ole riippuvainen yksin subjektien vapaasta tahdosta ja sen suuntautuneisuudesta. Intressiasemien artikuloituminen intresseiksi edellyttää niiden resurssien, kommunikaation ja keskustelun 'infrastruktuuristen' edellytysten ja yksilöllisten subjektien keskinäissuhteiden olemassaoloa, jotka jo Marx totesi itsestään tietoisien luokan kehitysedellytyksiksi (ks. 3.3.). Alistettujen ryhmien intressiasemat eivät artikuloitu tiedostetuiksi intresseiksi millään välttämättömyydellä. Artikulointi vaatii rakenteellisten ja

subjektiivisten (tahdon) edellytysten, resurssien ja tietoisuuden olemassaoloa. Tämä asiointila on kuitenkin kaikilla tasoilla vuorovaikutuksen ja taistelun tulos. Seurauksena on se, että hyvin pienten ja heikkojen alistettujen ryhmien intressit voivat jäädä muotoutumatta järjestelmän edellyttämällä tavalla. Tästä on vielä askel organisoitumiseen, joka Schattschneiderin mukaan vasta on todiste intressien todellisesta olemassaolosta. Tämä asiointila on helppo todeta yleisellä tasolla, kuten pluralismiteorian kritiikeissä yleisesti myös tehtiin (Marcuse; Mills; Bachrach & Baratz), mutta konkreettisissa tapauksissa artikuloitumattomien intressien nimeäminen on ongelma: kuka ne nimeää, mitkä ovat sellaisten intressien kriteerit jne.

Artikuloituneista intresseistä kaikki eivät organisoidu, sillä se edellyttää toimintaresursseiltaan riittävän voimakkaan 'kantajaryhmän' olemassaoloa. Organisaatiomuodon mekaaninen korostaminenkaan ei ole teoreettisesti perusteltua: jo liikkeen muotoutuminen edellyttää jonkinasteista 'organisoitumista' ja liikkeen ja organisaation ero onkin usein vain asteero moderneissa joukkodemokratioissa. Jonkinasteinen organisoituminen näyttää välttämättömältä intressien toteuttamisen muodolta laajoissa joukkodemokratioissa ja kansallisvaltioissa. Heikkojen ja alistettujen ryhmien kohdalla se on usein ainoa intressien toteuttamisen tapa joko liikemuodon, yhdistysmuodon tai niiden kombinaation muotoisena. Organisoituminen on yhtäältä osoitus intressin voimasta suhteessa organisoitumiskyvyttömiin intresseihin, toisaalta organisaatiokäytäntönä se voi olla ko. intressiryhmien eron uusintamisen osa ja uuden eriarvoisuuden tuottaja ryhmien välille. Esimerkiksi työväenluokkaisten ammatissatoimivien ja työttömien välinen ero on tästä konkreettinen esimerkki. Työttömien joukko ei toistaiseksi ole muodostanut riittäviä edellytyksiä yhteisten intressiensä mukaiselle voimakkaalle organisoitumiselle: joukon hajanaisuus, intressien yleisyys, kommunikaatiokanavien heikkous, hallitsevan ideologian välittävä ja sisällöltään organisoitumisen tietoisuusehtoja murentava vaikutus sekä näiden kautta välittyvä eriarvoisuuden yksilöllistynyt kokeminen ovat osaltaan syitä siihen. Työttömien välitön intressiasema poikkeaa selvästi työssäkävien intressiasemasta (vaikka näitä voitaisinkin pitää 'potentiaalisina työttöminä'). Siitä käsin on myös artikuloitunut erityisintressejä, joista osa saattaa olla ristiriidassa työssäkävien ryhmien välitömien, koettujen intressien kanssa. Hallitseva organisaatorakenne on kiinnittynyt työssäkävien intressien ajamiseen ja tässä suhteessa saattaa

osallistua luokan sisäisen jaon uusintamiseen ja työttömyyteen liittyvien hajanaisuuden ja pirstoutuneisuuden ilmiöiden vahvistamiseen: eristäytymisen, apaattisuuden, erilaisten pakoilmiöiden jne. (Pois)sulkemisen 'johdannaisten' luokkastrategioiden avulla tällainen organisatorinen käytäntö muokkaa omaa luokkaperustaansa em. intressieriytymisen välityksellä. Tämän Przeworski muotoilee yleisellä tasolla seuraavasti:

"Luokat organisoidaan ja disorganisoidaan jatkuvien taistelujen tuloksena. Puolueet, jotka määrittelevät itsensä eri luokkien intressien puolustajiksi ja puolueet, jotka pyrkivät edustamaan yleisiä intressejä, ammattiliitot, sanomalehdet, koulut, julkiset byrokraatit, kansalais- ja kulttuuriyhdistykset, tehtaat, armeijat ja kirkot - kaikki osallistuvat luokkien muotoutumisen prosessiin niiden taistelujen kuluessa, jotka koskettavat perustavalla tavalla itse näkemystä yhteiskunnasta" (Przeworski 1985, 70).

Organisoituneet intressit esiintyvät 'menestyksekkäinä' suhteessa organisoitumattomiin; ne ovat jo saaneet osaksi poliittisen järjestelmän syötteiltä edellytettävän muodon. Weber-Michels-paradigman kuvailemat kehitystendenssit, jotka liittyvät hallitsevaan organisoitumisen tyyppiin, johtavat intressien vääristymiseen ja muuntumiseen sekä herruuden keskittymisilmiöihin huomattavassa osassa yhdistyslaitosta. Tätä kautta sisäisen demokratian erilaisista malleista 'eliittien pluralismin' malli muodostuu hallitsevaksi tyyppiksi. Yhdistysten sisällä byrokraattis- oligarkkiset rakenteet kehittyvät demokratian pelisääntöjen noudattamisen seurauksena. Johdon merkitys ja intressit korostuvat jäsenistön intressien kustannuksella eikä 'herruudesta vapaan keskustelun' ideaalin realisuutta tarvitse edes kysyä yksisuuntaisten kommunikaatiovirtojen hallitsemisessa yhdistyksissä. Alistettujen intressien kohdalla oligarkisoituminen merkitsee sitä, että strategian muotoilulle välttämätön 'dialoginen' kollektiivisen toiminnan logiikka muuttuu 'monologiseen' suuntaan. Koska alistettujen luokkien (työväenluokan) intressien määrittelyssä joudutaan sovittelemaan lukuisia yhteismitattomia tarpeita ja intressejä yhteisintresseiksi, dialoginen, keskusteluun ja pakottomaan vuorovaikutukseen perustuva kommunikaatio on ainoa 'toden' intressin konstituoitumisen muoto (vaikkei sekään yksin riittäisi) niiden yhdistyksissä/yhteenliittymissä. Monologisen, hallitsevan luokan kollektiivisen logiikan ja hallitsevaan poliittiseen systeemiin sisältyvän organisaatiomallin omaksuminen ei Offen ja Wiesenthalin mukaan tee mahdolliseksi alistettujen luokkien

'tosien intressien' ja adekvaattien luokkastrategioiden muotoilemista, vaan painottaa intressin muodostusta hallitsevan ideologian ja hegemonian suuntaan (ks. 1979; 4.1.2). Intressien pirstoutuneisuus ja siihen kytkeytyvät intressikonfliktit vaikeuttavat yhteisintressien muotoutumista entisestään. Monologisen ja dialogisen logiikan ero ja sen vakiintuminen alistettujen luokkien intressiyhteenliittymien käytäntöihin pitää yllä jakautumista hallitsevaa logiikkaa noudattavaan organisaatioalueeseen ja kansalaisyhteiskuntaan, subjektien muotoutumisen alueeseen, missä toimijoiden konstituoituminen tapahtuu käyttöarvo- ja vaihtoarvoprinsiipin välisen jännitteen ja valtiollisen yksilöllistämistendenssin vuorovaikutuksena.

Organisoituneiden intressien ja valtion välille kehittyi eriasteisia inkorporoinnin muotoja, joita on teoreettisesti käsitelty ennen muuta varsinaisissa korporatistiteorioissa sekä 'gramscilaisessa' teoretisoinnissa. Intressiyhteenliittymien ja valtion väliset suhteet ulottuvat lähes autonomisista yhdistyksistä vähäisten valtiollisten riippuvuussuhteiden kautta puolivaltiollisiin yhdistyksiin ja korporatistisen apparaatin ydinorganisaatioihin. Poliittisen järjestelmän vaikutus politiikan ja kansalaisyhteiskunnan alueeseen pirstoo ja kerrostuttaa monin tavoin alistettujen luokkien ja ryhmien intressiyhtenäisyyden rakenteellisia edellytyksiä näiden ryhmien organisaatioiden sisällä, mutta yhtenäistää toisaalla luokkia poistamalla yhteiskunnan kokonaiskehitystä välittäneitä alakulttuurisia, kansalaisyhteiskunnan ja statusryhmien alueen 'tukiyhteisöjä'.

Korporatistisen poliittisen rakenteen suodattimien syrjäyttämien ja hyväksymien intressien välille kehittyi järjestelmäkriteereillä mitattua eriarvoisuutta. Strategisesti konfliktikykyisistä intressiyhteenliittymistä tulee keskeinen osa korporatistista koneistoa ja tästä ytimeistä alkaa intressipriorisoinnin skaala, joka päättyy kokonaan torjuttuihin intresseihin. Yhdistysten ja poliittisen järjestelmän suhdetta voidaan tarkastella myös eräänlaisena vaihtoprosessina: yhdistystä priorisoidaan silloin kun sillä on jokin positiivinen tai negatiivinen panos (esim. erilaiset 'avainryhmät', jotka voivat uhata suorituksista kieltäytymisellä) ja kun se mukauttaa intressiensä realisointipyrkimykset järjestelmän funktionaalisiin vaatimuksiin. Potentiaalisen vaihtoehdoisen hegemonisen blokin mahdollisten osaryhmien kohdalla tämä on keskeinen tapa integroida ne systeemiin: organisaatioiden osallisuus korporatistisen kolmion, valtio- pääoma- palkkatyö, vallankäyttöön edellyttää määrättyjen 'pelin sääntöjen' hyväksymistä (ks. Dahrendorf 1969) ja niiden pakottamista myös jäsenistöön. Tulok-

senä on järjestelmä, jota voidaan kutsua *'selektiiviseksi korporatismiksi'* (Hirsch 1980). Sen ytimenä ovat edellä jo mainitut organisatorisesti välitetyt eriarvoisuudet ja intressien pirstoutumiset korporatistiseen ytimeen kuuluvien ja kuulumattomien yhteenliittymien välillä sekä siihen kuuluvien ryhmien sisällä.

'Korporatistinen ydin' käsittää organisaatioiden johdon, josta tulee olennainen osa integraalisen valtion koneistoa. Tästä seuraa valtion ja kansalaisyhteiskunnan välisen rajan siirtyminen inkorporoitujen organisaatioiden sisälle, johdon ja (inkorporoitumattoman) jäsenistön välille. Esimerkiksi ammattiyhdistysliikkeessä tämän mukaisesti ylin johto voidaan laskea osaksi korporatistista valtiota, jäsenistö taas kansalaisyhteiskuntaan (ks. Jäger 1980c; Siisiäinen 1982b). Johdon korporatistisuuden ja jäsenten kansalaisyhteiskuntaintressit muodostavat konflikteille alttiin jännitteen, mikä estää järjestelmää kehittymästä ristiriidattomaksi ja konflikteista vapaaksi (ks. Cohen 1983; 4.3.3.).

Korporatistisen ytimen ja jäsenistön erilaisten ryhmien (paikalliset johtajat ja luottamushenkilöt, aktiivit, passiiviset ja apaattiset jäsenet) välille muotoutuneeseen työnjakoon liittyy tendenssinomaisesti sisäisiä herruusrakenteita ja niihin pohjautuvia intressikonflikteja. Osa intressien poliittisesti välitetystä pirstoutumisesta aiheutuu yhdistyslaitoksen sisällä toteutetusta kilpailevien yhdistysten välisestä priorisoinnista (sekä eri tyyppien välillä että saman tyyppin sisällä). Eriarvoisuuteen ja herruus-suhteisiin liittyvän vertikaalisen ulottuvuuden yhdistäminen edellisessä jaksossa hahmotettuun kuvaan intressien horisontaalisesta pirstoutumisesta antaa 'organisatorisen' kuvan siitä, mitä Gramscin puhe kehittyneen kapitalismin poliittisesta järjestelmästä kansalaisyhteiskunnan monimutkaiseen ja -tasoiseen 'linnoitusten' ja 'juoksuautojen' hegemoniseen koneistoon tukeutuvana kokonaisuutena konkreettisemmin tarkoittaa. Luokkarakenteen taloudellis-sosiaalinen eriytyminen ja kansalaisyhteiskunnan strukturoiva vaikutus ilmenevät intressiyhteenliittymien moninaisuutena (ja niiden erottumisena kokonaan ulkopuolelle jääneistä ryhmistä). Intressirakenteen pirstoutuneisuus on yksi keskeinen edellytys intressiyhteenliittymien systeemi-integroinnille. Pirstoutuneiden luokkafraktioiden yhdistämisenä 'solmukohtien' ympärille toteutuvat hegemoniset projektit. Intressiyhteenliittymien inkorporoituminen hegemoniseen blokkiin vaikuttaa takaisin sosiaaliseen perustaansa sekä pirstoo sitä ja ennestään oligarkkisia ja byrokraattisia rakenteita sisältäviä yhdistyk-

siä/intressiyhteenliittymiä sisäisesti. Luokkien eri intressiyhteenliittymien välille kehittyä tätäkin kautta intressieroja (ja konflikteja). Järjestelmän 'tuki- ja vastarintapisteitä' (Foucault) uusinnetaan korporatistisen koneiston eri tasoilla. Kuitenkin alistettujen luokkien intressiasemien pirstoutuminen ja eriarvoisuuden poliittinen välittyminen eri intressiyhteenliittymien välille vaikeuttaa vaihtoehdoisen hegemonisen blokin muodostamisen edellytyksiä ja on näin keskeinen osa taistelua intresseistä. Taistelu intresseistä kohdistuu paitsi sosiologisen pluralismiteorian tarkastelemaan organisaatio-/yhdistystasoon, myös yhdistysten ja yhdistymättömien väliseen rajaan. Intressipirstoutuminen taisteluna intresseistä vaikuttaa sekä siihen, minkä verran ihmisiä jää intressiyhteenliittymien ulkopuolelle että siihen mihin yhteenliittymiin erilaiset 'ristiriitaisessa asemassa' luokkiin ('paperilla') nähden olevat ihmiset yhdistyvät. Korporatistisen koneiston luokkaperustaa muokkaava vaikutus välittyy myös sen symbolisen vallan välityksellä: vakiintunut korporatistinen edustuksen systeemi alkaa vaikuttaa tiedostamisen viitekehyyksenä siihen, millaisina sen vaikutuspiirissä olevat näkevät yhteiskunnan luokka- ja intressirakenteen ja oman paikkansa ko. kokonaisuudessa.

Vaihtoehdoisen hegemonisen blokin muotoutumisessa, mikäli siinä pyritään aikaisempien alistus- ja herruussuhteiden eliminointiin eikä vain absorbointiin uusiin suhteisiin (ks. Goblot 1973), alistetut luokat ja ryhmät joutuvat kehittämään 'solmukohtia' hegemonista projektiaan varten yhtäältä luokkien taloudellisen eriytymisen, luokka- ja kansalaisyhteiskuntaryhmien eriytymisen (horisontaalisen) ulottuvuuden, toisaalta luokkien ja intressiryhmien sisäisen, työnjakoon ja organisaatioiden sisäisiin herruussuhteisiin sekä valtion yksilöllistävään ja intressiasemia pirstovaan vaikutukseen kytkeytyvän (vertikaalisen) eriytymisen ulottuvuuden yhteisvaikutuksen olosuhteissa. Hegemoninen projekti kehittyä jonkin eri intressiryhmiä yhdistävän intressimomentin (solmukohdan) perustalta ja siinä yhdistyvät liittolaissuhteeksi erilaisia intressejä omaavat luokkafraktiot ja ryhmät; se on eriytymisen vertikaalisen ja horisontaalisen ulottuvuuden onnistuneen kombinoinnin tulos. Intressiryhmäkombinaatioita on suunnaton määrä, joskin todellisuudessa suuri osa niistä on vain hypoteettisia. Kuitenkin tapahtumien ja kombinoinnin konkreettinen ennustaminen ei usein onnistu, koska kaikkia ehtoja ei kyetä spesifioimaan. Siksi joudutaan tavallisesti Bourdieun (1985b) tavoin hahmottelemaan yhteiskunnan rakenteellisista edellytyksistä ('pääoma-avaruus',

'elimelliset liikkeet') käsin erilaisten ryhmittymisten 'todennäköisyyksiä'. Konkreettisten yhteiskuntien kohdalla hegemoniakompleksin kuvaus on aina erityistutkimuksen tehtävä.

Vertikaalisesti eriytynyt yhdistyslaitos ja siihen kytkeytyvä 'integraalinen valtio' jäsenyvät hegemonisen projektin kannalta yhä monimutkaisemmaksi järjestelmäksi, kun mukaan otetaan eri luokkien intressirakenteet kokonaisuudessaan ja niihin liittyvät yhdistyslaitoksen eriytymisen alueet. Erilaiset inkorporoitumisen piiriin tulevat intressikombinaatiot muuttavat kokonaishegemonista asetelmaa. Historiallisesti tarkasteltuna esimerkiksi erilaisten keskikerrostumien tai pikkuporvariston intressiyhteenliittymien kytkeytyminen muiden luokkien hegemonisiin projekteihin on ollut ratkaisevaa paitsi ko. kerrostumien kehitykselle, usein myös koko tietyn yhteiskunnan poliittiselle kehitykselle (esim. tsaristinen Venäjä ja Weimarin Saksa, Mussolinin aikainen Italia). Nykyisessä teollisuuskapitalismin kehityksessä nk. uudet keskikerrostumat ovat poliittisten kausaalisten voimien kombinoinnin ja luokista käytävän taistelun kannalta keskeisessä asemassa. Wrightin ja Carchedin (ks. Luokkaprojekti 1984) ristiriitaisten luokka-asemien analyysi on välttämätön ensi askel analysoitaessa ko. ryhmien luokkakäyttöjen ja ryhmittymisten 'todennäköisyyksiä' ja luokkatietoisuuden muodostumista, mutta koko prosessin tarkastelu on konkreettinen tutkimustehtävä, jossa ko. ryhmien intressien muotoutumista on tutkittava suhteessa muiden luokkien ja ryhmien intresseihin, yhdistettynä 'solidaarisuus-' ja 'egoistisuusstrategiana' (Elster 1982).

7.3. Strateginen tilanne ja hegemoniset projektit

Aikaisemmissa luvuissa ja edellä esitetyssä yhteenvedossa on kehitelty ne teoreettiset elementit, joiden avulla voidaan rakentaa sosiologisen pluralismiteorian ja sen haastajan, inkorporointi-konseption adekvaateista osista synteesi, hahmottaa teoreettisesti vallitseva hegemoninen uusintamisprosessi, 'strateginen tilanne' ja analysoida 'solmukohtien' muotoutumisen ongelmaa sekä hallitsevan hegemonisen blokin 'vakaisuuden' että vaihtoehtoisen hegemonisen blokin muodostumisen edellytysten näkökulmasta. Nämä järjestelmän vakaisuuden kaksi vaihtoehtoa esiintyvät todel-

lisina sosiologian kehityksen eri vaiheissa: niiden välinen jännite ilmeni sosiologian synnyn kaudella, jolloin teoretisoinnin kohteena oli teollisuuskapitalismin uusien luokkakonfliktien integroinnin ongelma sekä esikapitalististen 'jäänteiden', siirtymäkauden ongelmien voittamisen prosessi (Saint-Simon, Comte; Weber, Durkheim). Esimerkiksi Durkheimin keskeisenä huolena oli, kuinka mekaanisesta orgaaniseen solidaarisuuteen siirtymisen puutteellisuutta ilmentävät (luokkien) konfliktit olisi mahdollista poistaa; Weber pohti sitä, kuinka statusryhmät saattoivat ehkäistä intressien ohjaaman rationaliteetin toteutumista ja substantiaalisien ja formaalisen rationaliteetin suhdetta. Simmel muotoili omassa tuotannossaan sosiologisen pluralismiparadigman ristikkäisten intressiryhmien konseptin jo 'valmiissa' muodossa.

Tälle perustalle rakentui Bentleyyn ryhmäteoreettinen poliittisen järjestelmän esitys, missä ryhmien ristikkäisyys eksplikoitiin järjestelmän vakaisuuden (ainoaksi) takeeksi. Trumanin ja muiden 1950-luvun amerikkalaisten ryhmäteoreetikkojen tuotannossa Simmelillä esiintyvät ideat muotoiltiin kahdeksi selväksi järjestelmän kehityksen vaihtoehdoksi: (1) *vakaan yhteiskuntakehityksen malliksi*, jonka perustana on yhteinen pelisäännöstö ('perusarvot') ja olemassaolevien konfliktien ristikkäisvaikutukset: taloudelliset, poliittiset, uskonnolliset, alueelliset, ammatilliset, kulttuuriset jne. jaot ristiin vaikuttaessaan 'neutralisoivat' toistensa järjestelmää järkyttävän kausaalisen voiman, sitovat 'kansagulliverin' eri suuntaisilla siteillä vallitsevaan järjestelmään (Truman; Lipset; ks. myös Schattschneider; Rokkan; Allardt). Järjestelmän hallitseva ryhmittymä pystyy käyttämään erilaisia kilpailevia intressirintamia hyväkseen oman valta-asemansa vahvistamisessa 'hajota ja hallitse -periaatteen' mukaisesti (ks. Schattschneider).

Sosiologisen pluralismiteorian tärkein idea luokkaintressiasemien pirstoutumisen ja pirstoutuneiden intressien ristikkäisvaikutuksen merkityksestä poliittista järjestelmää 'vakauttavana' ja hegemonista blokkia tukevana voimana tarvitsee kuitenkin tarkennuksia: ennen muuta idean taustalla häilyvä ajatus yhteiskuntaluokista 'elimellisenä' rakenteena, sinä mikä pirstoutuu, on eksplikoitava tarkastelun yhdeksi perustaksi (ks. tämän suuntaisista käsityksistä teoriasuuntauksen sisällä: Lipset 1959; Schattschneider 1942; 1960). Tämän tarkennuksen perustalta voidaan ymmärtää paremmin myös pluralismiteorian hahmottelema (2) *toinen, 'epävakaan poliittisen kehityksen malli'*. Mikäli luokkarakenne intressi-

asemien perustana jätetään ottamatta huomioon hajoavat intressikonfliktit erisuuntaisiksi 'diskursseiksi', joiden merkityksen arvioinnilta puuttuvat teoreettiset kriteerit. Intressikonfliktien merkityksen, painon tutkimisesta tulee luetteloiden laatimista. Tarkennuksen perustalta voidaan Simmelin esittämää ongelmaa hahmottaa luokkajaon suuntaisten intressikonfliktien vahvistaman voimakkaan ristiriidan kehittymisen malliksi, kahden kilpailevan hegemonisen blokin (tai sellaiseksi pyrkivien) yhteenottoon perustuvaksi järjestelmäksi. Siinä erilaiset konfliktit tukevat toinen toisiaan joko voimakkaina osakulttuureina tai modernissa kapitalismissa Gramscin kuvaamina välittömien intressien solmukohtien kombinaatioina (vrt. Suomi v. 1918 jälkeen). Marxilainen ja neoweberiläinen luokkateoretisointi täydentää tämän teoreettisen 'solmukohtien' analyysin kehittämistä. Niistä syntyy paitsi kuva monimutkaisesta ja -tasoisesta hegemonisesta järjestelmästä, siihen liittyvien elementtien kombinoinnin mahdollisuuksista (järjestelmän 'tukipisteet') ja vaihtoehtohegemonian edellytyksistä ('vastarintapisteet') myöskin välineitä erilaisten intressiryhmittymisien ja 'solmukohtiin' kiinnittyneiden hegemonisten projektien kausaalisen voiman arvioinnille. Osa intressistrategioista osoittautuu 'immanentiksi vastarinnaksi' (Foucault), joka esittää järjestelmän tarjoamia näennäisiä vaihtoehtoja ylittämättä hegemonian uusintamisvaateiden rajoja (ks. Foucault 1981; Siisiäinen 1982a; Hirsch 1980).

Vallitseva strateginen tilanne koostuu intressikonfliktirintamien kombinaatioista erilaisten solmukohtien ympärillä (hegemoniset projektit). Järjestelmän jatkuvuuden tai muuttamisen kannalta 'elimelliset rakenteet' kytkeytyvät luokkiin ja sitä kautta tuotantosuhteisiin: tässä suhteessa pääoman akkumulaatioedellytykset ja niihin kytkeytyvät tuotannolliset suhteet ovat edelleenkin uusintamisen perusta ja muutoksen syvällisyyden arvioinnin kriteeri. Luokkien merkitys 'elimellisinä rakenteina' liittyy niiden funktionaaliseen asemaan ko. suhteiden uusintamisessa: Marx tarkasteli luokkia tuotantosuhteiden, Weber markkinasuhteiden kantajina. Yhteiskunnan konkreettisesti todellisuudessa intressit kuitenkin nousevat kansalaisyhteiskunnan 'tuottamien' subjektien toiminnasta ja siten yleensä kansalaisyhteiskunnan strukturoimina. Kolmantena alueena intressien muotoutumisprosessiin vaikuttaa valtio. Näiden kolmen alueen (luokat, valtio, kansalaisyhteiskunta) yhteisvaikutuksesta konfliktirintamat kerrottavat luokkasuhteita, toteutuvat 'kansan' ja 'teknostruktuurin' (Touraine), 'korporatistisen hallitsemiskartellin' ja sen ulkopuolelle jätet-

tyjen/jääneiden (Hirsch) tai erilaisten tilanneryhmien kantamina jännitteinä ja konflikteina ryhmien ja intressiyhteenliittymien välillä ja sisällä. Poliittisen järjestelmän, hegemonian uusintamisen - muuttamisen taistelun kohteena oleva avainkysymys on, kuinka 'luokkayksilön' taloudellinen pirstoutuminen strukturoituu kansalaisyhteiskunnan vaikutuksesta ja kuinka näiden prosessien vaikutus ilmenee 'puolueyksilön' synnyssä ja fraktioitumisessa.

Toimiva 'poliittinen luokka' tai 'vaihtoehtohegemoninen projekti' voi muodostua silloin, kun luokkaintressiasemaa tukevat keskeiset kansalaisyhteiskunnan yhteisöt tai kun intressikombinoitumisen 'solmukohdat' sijaitsevat 'lähellä' 'pääoma-avaruuden' määäämiä asemia (Bourdieu). Kapitalismin synnyn kaudella kehittyneet tai jatkuneet alakulttuurit tukivat monissa voimakkaan työväenliikkeen yhteiskunnissa työväenluokan kausaalista voimaa. Esimerkiksi sosiaalishistorioitsija Zwahr puhuu työväenluokan taloudellisesta, sosiaalisesta ja poliittis-ideologisesta konstituoitumisen komponentista (ks. 1980a; 1980b; 1980c). Yhdistyslaitos muodostaa alusta pitäen osan ko. konstituutioprosessista ja siinä toteutuvasta taistelusta poliittisista luokista. Pitkälle kehittyneissä kapitalistisissa yhteiskunnissa toteutunut taloudellis-sosiaalinen keskittyminen ja siihen kytkeytynyt valtiollinen sääntely ovat yhdessä hävittäneet perinteisesti luokkatoimijoiden syntyä tukeneita kansalaisyhteiskunnan kulttuurisia yhteisöjä ja muotoja (esim. työväenkulttuurin ja talonpoikauskulttuurin kehitys). Kehitystä luonnehtiva eriarvoisuuden kokemisen 'yksilöllistymisprosessi' em. merkityksessä samanlaistaa luokkia sisäisesti perinteisten erojen osalta. Luokkien väliset erot pysyvät kuitenkin voimassa uudella tasolla muodoiltaan samanlaistuneina; erojen mittakaava muuttuu, mutta luokkadistinktiot eivät häviä (ks. Bourdieu 1979). Työnjaon kehitys tuottaa lisäksi uusia eroja (ks. edell. luvut).

Eriarvoisuuden välittymisen sisällössä tapahtuu muutoksia myös kansalaisyhteiskunnan ja statusryhmien alueella: toimijoiden omakohtaiseen aktiviteettiin perustuvia osakulttuurisia muotoja häviää (esim. yhdistyksiä, laulu-, soitto- näyttämö- jne. seuroja) ja tilalle kehittyy valtiollisesti organisoituja 'palveluja' tai kaupallisesti tuotettuja kulutustavaroita, jotka saavat yhä keskeisemmän osan kollektiivisen identiteetin muodostumisessa. Bourdieun mukaan luokkaerot eivät kuitenkaan voi hävitä elleivät luokkarakenteet ja eriarvoisuus häviä (emt.). Muuttuneissa olosuhteissa luokat, luokkafraktiot ja intressiryhmät pyrkivät eri tavoin erottautumaan toisis-

taan (alemmista) ja tällaisiin eroihin kiinnittyvät luokkakulttuurin ja statusryhmien arkipäivässä ilmenevät erot: pukeutuminen, syöminen ja juominen, taide- ym. harrastukset, vapaa-aika ja elämäntyyli jne. (ks. 1979; 1985a). Bourdieun käsitys tulee varsin lähelle neoweberiläistä (pois)sulkemisen strategioiden konseptiota (teoreettinen lähde molemmilla: Weber). Distinktiostrategiat voidaan nähdä osana ryhmien ja luokkien intressistrategioita, jotka ulottuvat luokkastrategioista 'riippuvaisiin', kulutuksen ja elämäntyylin alueen eroihin. Tämän vuoksi luokka- ja ryhmäkäytäntöjen merkitys voidaan ymmärtää vain tarkastelemalla niitä määrätyn 'kentän' ja sillä käytävien 'taistelujen' yhteydessä ja toiseksi suhteuttamalla ko. käytännöt intressirakenteen kokonaisuuteen ja muutoksiin (esim. tietyn ryhmän kehityskaareen ko. kokonaisuudessa).

'Yksilöllistymisprosessi' ilmentää luokka- ja ryhmäidentiteettien strukturoitumisperustojen muutosta: kansalaisyhteiskunnan alakulttuurisista taloudellisten prosessien (kulutus, tavaraestetiikka; tuotannon muutokset; joukkotiedotus ja massakulttuuri) ja valtion välittämiin tekijöihin. Tästä saattaa olla seurauksena konfliktien ja luokkaerojen kannalta tila, jota voidaan kutsua 'muuttumattomuudeksi nopean muutoksen olosuhteissa' tai eriarvoisuuden järjestelmän 'ultrastabiilisuudeksi' (Beck 1983). Eriarvoisuuden kokemisen muodot muuttuvat, 'asteikko' muuttuu, 'lähtötaso' saattaa kohota, mutta luokkakajakautuminen voi säilyä luonteeltaan samantyyppisenä. Yksilöllistyminen ei Beckin mukaan ole tuottanut aktiivista, autonomiseen toimintaan suuntautunutta subjektia, vaan pikemminkin se on toteutunut Poulantzasin kuvaamalla tavalla keskittymisen käänteispuolena ja uusintamisen edellytyksenä (1978). Haugin 'kansagulliverin' intressien muotoutumisprosessia välittävät ja sitovat nyt erilaiset toimijoiden ulkopuolisten intressin tulkkien kehittämät suhteet: valtiolliseen säätelyyn ja kaupalliseen tavarantuotantoon ja kulutussysteemiin kytkeytyvät kansallisen ja kansainvälisen tason suhteet talouden, politiikan ja kulttuurin alueella (vrt. ko suhteet kansakuntien muotoutumisen kaudella, esim. epätasainen kehitys)⁸⁹. Toistaiseksi tunnetaan varsin puutteellisesti, millä tavalla nämä uudet kansainvälisen ja kansallisen suhteet ja niitä ilmentävät kausaaliset voimat tukevat kansallisten luokkien kausaalisia voimia tai kerrostuttavat ja ehkäisevät niitä (taloudellinen 'yhdenytyminen' ja siihen liittyvät poliittiset tekijät; työvoiman liikkuvuus ja siirtotyövoima jne.).

Hegemonisten projektien muotoutumista on mahdollista tutkia samankaltaisesta teoreettisesta asetelmasta käsin eri luokkien kohdalla. Todellisuudessa eri luokkien ja ryhmien edellytykset kehittyä hegemoniseksi voimaksi yhteiskunnassa ovat kuitenkin epätasaiset: vaihtoehtohegemonisten projektien ja niiden kautta hegemonisen blokin kehittyminen edellyttää paitsi kamppailua hallitsevaa hegemonista blokkia vastaan myös kamppailua niiden 'omissa' intressiyhteenliittymissä olevia järjestelmän 'tukipisteitä' vastaan; kysymyksessä on 'taistelu kahdella rintamalla': intressiryhmittymien välillä ja sisällä. Kuten Offe ja Wiesenthal (1979) huomauttavat ideologinen apparaatti tukee hallitsevan ryhmittymän mukaisia strategialintoja; symbolinen valta esittää osan vaihtoehdoista itsestäänselvyyksinä (Bourdieuun doxan käsite), osan taas taistelun kysymyksinä (Bourdieuulla ortodoksian - heterodoksian välinen raja). Hegemonian uusintamisen kannalta tilanne on sitä suotuisampi, mitä suurempi alue kuuluu doxan alueeseen, 'konsensuksen', yhteisten pelin sääntöjen arvoperustan piiriin. Hallitsevan hegemonisen blokin tukipisteitä kehittyä alistettujen luokkien intressiyhteenliittymiin silloin kun nämä omaksuvat järjestelmän logiikkaa noudattavan 'monologisen' vuorovaikutuksen ja intressien määrittämisen mallin. Sellaisessa tilanteessa (esim. korporatistisen koneiston sisällä ja sääntöjen puitteissa) 'kansagulliverin' liikkuminen saattaakin vahvistaa siteitä tai sotkea liikkuvan osan entistä pahemmin sitoviin verkkoihin.

Strategisen tilanteen monimutkaisuuden olennainen puoli on hegemonian eri yksikkötasojen yhteisvaikutus: yksilö-, ryhmä- ja yhteenliittymätaso ja kokonaisyhteiskunnallinen taso muodostavat sosiologian teorian keskeisen ongelma-alueen, jonka uusien muotojen tutkiminen korporatistiteorian kannalta ja modernin hegemonian osana on yksi käynnissä olevan politiikan teoretisoinnin ydinalueita. Yksilötason ja yhteenliittymätason (sekä ryhmien että yhdistysten) välisessä suhteessa keskeistä on taistelu uusista intresseistä, intressiyhteenliittymien muodostuksesta ja sitä seuraavista konfliktirintamien sijainneista ja konfliktien luonteesta. Tämä ilmenee kilpailuna 'perinteisten' intressien tulkkien, yhdistysten ja 'modernien kansanliikkeiden' (Orban 1978), joukkotiedotuksen, massakulttuurin ja -kulutuksen sekä symbolien tuotannon välillä, jota prosessia valtio välittää ja täydentää omien instituutioidensa voimin. Nykyisin tässä prosessissa näyttää olevan käynnissä murrosvaihe, missä yhdistyslaitoksen uudistumiskykyisyys intressien tulkkina on kriittisellä koetuksella.

Uudentyyppiset 'tilanneryhmät' ja 'vaihtoehtoliikkeet' 'monologista kollektiivisen toiminnan logiikkaa' vastustavina voimina, ovat tämän vaiheen ilmauksia. Osittain niiden reaktio 'vallitsevaan kriisiin' (ks. Rammstedt 1978) suuntautuu myös yhdistyslaitoksessa vallitsevaa organisaatio- ja demokratiatyyppiä vastaan ilman, että niiden piirissä vielä olisi kyetty ratkaisemaan Michelsin muotoilemaa liikkeen ja organisaation suhteen ongelmaa monimutkaisen demokratian olosuhteissa (ks. Siisiäinen 1983).

Tourainen ja monien muiden uusien liikkeiden teoreetikkojen pohtima konfliktirintama 'kansan' ja 'teknokraattisen koneiston' tai 'valta-apparaatin' välillä (hallitsemiskartellin ja periferian jne.) on kehityksessään vielä sellaisessa vaiheessa, että sen kokonaisyhteiskunnallinen, historiallinen merkitys tai suhde luokkien muodostamiin 'elimellisiin' rakenteisiin ei ole kokonaisuudessaan todettavissa (ks. 6.2.). Paljolti tämä ratkeaa sen perusteella, kuinka ko. kentillä käytävät taistelut suuntaavat uusien intressiyhteenliittymien strategioiden valintoja, ts. mihin laajempiin solmukohtiin, hegemonisiin projekteihin ne kiinnittyvät.

Hallitsevan hegemonisen blokin jatkuvuuden ja uusintamisen mukainen kombinaatio sitoi hajanaisten intressiyhteenliittymien (yhdistysten, liikkeiden) ja inkorporoitujen konfliktikykyisten organisaatioiden kokonaisuuden toisiaan edellyttäväksi ja tukeviksi uusintamisensa ulottuvuudeksi: hajanaiset, intressiasemien pirstoutumiseen ja keskinäiseen kilpailuun jakautuneet intressiyhteenliittymät tarjoaisivat lukuisia mahdollisuuksia osallistumiselle ja kanavoisivat intressiasemista syntyvät konfliktit poliittiseen järjestelmään ja pitäisivät sen ulkopuolelle jäävät ryhmät hajanaisina ja järjestelmän kannalta voimattomina (pluralismiteorian aspekti vakaisuuteen). Korporatismiteorian käsittelemä avainasemassa olevien konfliktikykyisten intressiyhteenliittymien integrointi systeemiin täydentää hegemonian suuntaamalla niiden intressipaineet säänneltyinä hegemonisen valtablokin kannalta vaarattomiin kysymyksiin. Korporatistinen valtio sääntelee intressiyhteenliittymien pluraliteettia erilaisten intressipriorisointien ja selektiomekanismien ja -kanavien kautta, valtion laajenemisella kansalaisyhteiskuntaan ja vaikuttamalla itse luokkamudostukseen yksilöllistämisen prosessin ja ryhmänmuodostuksen sääntelyn avulla. Kukin 'intressisuodatin' on kuitenkin käsitettävä taistelun kenttänä, joka 'liikkuu' toimijoiden välisten suhteiden välittämänä ja jonka uusintaminen edellyttää siten subjektien toimintaa.

Samalla kuitenkin hallitsevan hegemonisen blokin legitimoinnin ja alistettujen ryhmien intressien toteuttamisfunktioiden välille kehittyvä jännitteitä. Nämä ilmenevät uusina intressipirstoutumisina inkorporoituneiden yhteenliittymien sisällä ja aiheuttavat konflikteja jakamalla organisaatioita 'osapuoliin', synnyttämällä populistisia liikkeitä jne. Kansalaisyhteiskunnalla on suhteellinen itsenäisyytensä, joka ruokkii korporatististen koneistojen sisäistä pirstoutumista ennustamattomalla tavalla. Tämä on yksi vallitsevan korporatistisen järjestelmän tärkeimmistä sisäisistä jännitteistä. Ko. järjestelmän sisällä 'pluralismiaspekti' ja 'inkorporointiaspekti' ovat uusintamisen kaksi välttämätöntä puolta: intressien pirstoutuminen tekee mahdolliseksi inkorporoida osan yhteenliittymistä hegemoniseen blokkiin; korporatistinen koneisto puolestaan pirstoo intressejä kahdella tasolla: ensiksikin muokkaamalla luokkaperustaansa politiikan kautta ja vaikuttamalla siihen kuinka ihmiset hahmottavat yhteiskunnan intressirakenteen ja toiseksi jakamalla inkorporoituneita yhteenliittymiä osiin priorisointien välityksellä. Yhdessä ne mahdollistavat erilaisten hegemonian uusintamisen strategioiden ja intressikombinaatioiden solmukohtien hyväksikäytön.

Vaihtoehtoisen hegemonisen blokin muotoutumista edistävä intressien kombinaatio kehittyisi uusien konfliktirintamien ja 'perinteisten' rintamien kytkeytyessä yhteisten solmukohtien ympärille (sosiologisen pluralismiteorian termein: langetessa päällekkäin). Solmukohtiin kiinnittyvien hegemonisten projektien kausaalinen voima, pysyvyys riippuu siitä, kuinka läheinen suhde niillä on yhteiskunnan 'pääoma-avaruuteen', luokkien muodostamaan 'elimelliseen rakenteeseen'. Tehokas hegemoninen projekti kiinnittyisi sellaisiin solmukohtiin, joilla olisi 'elimellisten' rakenteiden kausaalinen voima tukenaan ts. niihin rakenteisiin, jotka ovat välttämättömiä hallitsevien tuotantosuhteiden uusintamiselle. Hegemonisen projektin muotoutumisen edellytyksenä on se, että jokin luokka (fraktio) kykenee esittämään tietyn solmukohdan yleiskansallisena tai jopa 'ylikansallisena' intressinä eli vakuuttamaan mahdolliset liittolaisensa johtajuudestaan. Nykyisessä strategisessa tilanteessa esimerkiksi uusien yhteiskunnallisten liikkeiden ja kapitalististen yhteiskuntien perinteisten oppositiovoimien arviot niistä solmukohdista, joille vaihtoehtoisia hegemonisia projekteja voitaisiin rakentaa poikkeavat selvästi toisistaan (ks. 6.2. ja 6.3.) (vrt. kasvu- vs. jakeluparadigma; uuden politiikan konseptio jne.). Vaihtoehtoisen hegemonisen blokin kehityksen edellytyksenä on se, että yhteenliitty-

misen solmukohdissa yhdistyvät yhteiskunnan ja valtion alueen, kansalaisyhteiskunnan ja poliittisen yhteiskunnan konfliktit saman kamppailun osiksi (ks. Gramsci; Touraine). Yhteiskunnan kehitys ja hegemonian jatkuvuuden turvaaminen edellyttää valtion kasvavaa interventiota sosiaalisiin suhteisiin, symbolisiin järjestelmiin, yksilöllisen identiteetin ja tarpeiden muodostukseen. Tämän seurauksena monimutkaisten yhteiskuntien perustassa taloudellisiin suhteisiin liittyvät poliittiset ja kulttuuris-ideologiset komponentit. Meluccin mukaan järjestelmän keskeisiin ristiriitoihin kuuluu se, että se tarvitsee yhtäältä autonomisia, informaatioyhteiskunnassa toimintaan kykeneviä subjekteja, toisaalta taas vaatii yhä voimakkaampaa yksilöiden integrointia. Kontrollin on siten ulotuttava samoihin perusrakenteisiin, joiden toiminnasta järjestelmän tulevaisuus riippuu (ks. 1984). Vallan alue laajenee arkielämän suuntaan, politisoi aikaisemmin 'epäpoliittisia' yksityisen alueita ja tulee samalla tämän kautta uudella tavalla haavoittuvaksi arkielämän ristiriidoille. Järjestelmän 'tukija vastarintapisteiden' alue laajenee, uudenlaiset intressikonfliktit tulevat poliittisesti merkittäviksi, saavat strategista merkitystä. Tämä luo vaihtoehdoisen hegemonisen blokin muotoutumiseen uuden ulottuvuuden, mistä solmukohtien kiinnikkeidenkin on löydyttävä. Toistaiseksi välitystä 'perinteisten' poliittisten, luokkien 'elimellisiin' rakenteisiin kytkeytyneiden luokkavoimien ja uusien konfliktirintamien välille ei laajemmassa mittakaavassa ole löytynyt, mikä osittain johtuu perinteisten poliittisten voimien valmistautumattomuudesta ja kyvyttömyydestä.

Hegemonisen järjestelmän uusintamisen edellytysten tutkiminen muodostaa kokonaistehtävän, missä sosiologisen pluralismiparadigman ja inkorporoitumislähestymistavan keskiössä olleet poliittisen järjestelmän vakaisuuden aspektit voidaan kytkeä luokkateoreettisen tutkimuksen ja dialektisen intressin käsitteen muodostamalle perustalle. Tässä ongelma on muotoiltu teoreettisella tasolla, mutta sen konkreettisempi ratkaiseminen edellyttää konkreettista yhteiskuntatutkimusta sekä yhteiskunnan kokonaisjärjestelmän että ryhmien ja yksilösubjektien tasolla.

8. LOPPUSANAT

Teoreettisen ja empiirisen tutkimuksen taustaparadigma määrittää varsin keskeisesti sen, minkä 'suuntaisia' tutkimuksen tulokset ovat ja millaiset yhteiskunnallisen todellisuuden tekijät siinä ilmenevät relevantteina. Tässä tutkimuksessa paradigman ja tutkimuksen suhde on hieman erikoinen. Tutkimuksen kysymyksenasettelu ja tarkasteluperspektiivi on muodollisesti sosiologisen pluralismiteorian tradition mukainen: tutkimuksessa tarkastellaan yhteiskunnan vakaisuutta pluralismiteorian analyttisen käsiteapparaatin mukaisesti. Tutkimuksen keskeiset käsitteet ovat pluralismiteorian käsitteitä: intressi, yhdistyslaitos (intressiyhteenliittymät), intressien pirstoutuneisuus, ristikkäiset intressiryhmäjäsennydet ja -ulottuvuudet ja kaiken tämän suhde yhteiskunnan poliittisen järjestelmän vakaisuuteen. Samalla tutkimus on eksplisiittistä pluralismiteorian kritiikkiä sekä suhteessa sen edellä lueteltuihin osa-alueisiin että teoriakokonaisuuteen. Tutkimuksen rakenteen ja teemojen kannalta 'sitoutuminen' pluralismiteoreettiseen käsitteistöön merkitsee määrätynsuuntaista lähestymistapaa poliittiseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan. Tutkimuksessa kysytään, millä edellytyksillä poliittisen järjestelmän vakaisuus (pluralismiteoria) tai hallitseva hegemonia (Gramsci) voi säilyä tai uusintaa itsensä huolimatta yhteiskunnallisista ristiriidoista ja konflikteista tai oikeammin säilyä ko. konfliktien muodostaessa vakaisuuden keskeisen momentin. Vaikka korporatismiteoriat nousevatkin esiin pluralismiteorioiden tärkeimpänä haastajana ja vaikka niiden tarkastelun kohde osittain täydentääkin pluralismiteorian aukkoja (esim. osallistuminen - hallitseminen) on niiden lähestymissuunta yhteiskunnallisiin ongelmiin hyvin samanlainen kuin pluralismiteorioiden. Tässä suhteessa ne ovat yhteiskunnallisen vakaisuuden kaksi puolta.

Sosiologisen pluralismiteorian käsitteisiin pohjautuva tematisointi ja tutkimuksen rakenteen luominen sen perustalta on kuitenkin vain tutkimustehtävän alueiden rajausta tietyn tutkimustradition kautta. Käsitteet ovat sosiologian keskeisiä kohteita ja myös uusimman sosiologisen keskustelun aktualisoimia. Pluralismiparadigmaan 'sitoutuminen' rajoittuu tähän. Konseptioiden adekvaattisuus ja pyrkimys muotoilla ne uusimman teoreettisen tutkimuksen perustalta on keskeinen tutkimustehtävä. Sen ratkaiseminen vaatii myös teoretisoinnin ulottamista sellaisille alueille, jotka ovat lähtökohtaparadigmalle vieraampia tai kokonaan sen käsitysten vastaisia (luokkateorian varsinainen substanssialue politiikan sosiologian tulkitsemassa; toimijan ja rakenteen, subjektin ja objektin suhde jne.).

Intressin käsite, joka vuosisadan alun eräillä sosiologeilla oli teoretisoinnin keskeisimpiä käsitteitä (esim. Small), liittyy toimijan suuntautuneisuuden 'määräytymistä' kuvaavana käsitteenä yhdistystutkimuksen pluralismiteoreettisen kysymyksenasettelun moniin nykysosiologian keskeisiin teoretisointeihin. Intressin käsitettä ei tämän vuoksi voida ottaa annettuna, määrittelykysymyksenä, vaan se on keskeinen tutkimustehtävä, jonka kautta pluralismiteorian ongelmat välittyvät 1980-luvun sosiologiseen keskusteluun. Tutkimuksessani perustellaan 'dialektisen intressin käsitteen' adekvaattisuus verrattuna 'objektivistisiin' ja 'subjektivistisiin' käsitteisiin. 'Dialektisuudella' tarkoitan yksilön ja yhteiskunnan, rakenteen ja toimijan (käytäntöjen) sekä tietystä miehestä myös toimijan (antropologisten) tarpeiden ja (yhteiskunnallisten) intressien välisen dualismin voittamista. Kollektiiviset intressit ovat aina yksilöllisten toimintojen ja subjektien kautta olemassa, sisällyttävät yksilöelementit itseensä momentteina; yksilölliset intressit ovat aina yhteiskunnalliset ehdot omaavia intressejä; rakenne taas on nähtävä Marxin, Giddensin ja Bourdieun ideoita kehittämällä sekä subjektin toiminnan edellytyksenä ja mahdollisuutena että intressin suuntaaman toiminnan kautta olemassaolevana ja näin välineenä itsensä muuttamiseen, subjektiivisen ja objektiivisen momentin ykseytenä. Tarpeet puolestaan ovat intressin 'aines', jolle intressi antaa yhteiskunnallisen suuntautuneisuuden ja määrityksen ja tätä kautta vaikuttaa muokkaavasti tarve-'perustaansa'.

Intressin yhteydestä rakenteen kaksinaisuuden konseptio on siirrettäv(iss)ä myös luokkarakenteen kaksinaisuuden konseptioksi ja sitä kautta myös intressirakenteen tutkimiseen. Luokkarakenne ja intressirakenne on nähtävä objektiivisen ja subjektiivisen momentin ykseytenä: luokat ovat

taloudellisen, poliittisen ja ideologisen taistelun tulosta konkreettisina muodostelmina; sama koskee vielä suuremmassa määrin intressien muotoutumista 'objektiivisista' intressiasemista käsin. Itse intressin muotoutumisprosessi on 'vapaa', mutta sillä on tietyt ehdot toimijoiden habituksen ohjaavassa vaikutuksessa sekä tuotantosuhteiden ja luokkarakenteen 'viime kädessä' validioivassa vaikutuksessa. 'Vapaa' intressien muotoutuminen johtaa yhteiskunnan konfliktirintamien keskinäissuhteiden monimutkaisen järjestelmän kehittymiseen, mihin tilanteeseen voidaan soveltaa myöskin pluralismiteorian ristikkäisten intressiryhmäjäsennyksien luokkatheorian perustalle asetettua versiota. Tässä tutkimuksessa päädyn ongelman asettamiseen Gramscin hegemoniateoriasta käsin, koska siinä voidaan yhdistää tutkimukseni keskeiset elementit: luokkatheoreettinen intressirakenteen konseptio (käsitys eri intressien epätasaisesta kausaalisesta voimasta järjestelmän vakaisuuden kannalta), rakenteen kaksinaisuuden käsite sekä käsitys intressien pirstoutumisesta ja inkorporoinnista hegemonian uusintamisen/poliittisen järjestelmän vakaisuuden kahtena ulottuvuutena ja teorian aspektina. Keskeinen osa Gramscin teoriassa on politiikan primaatin käsityksellä, minkä intressirakenteen kohdalla käsitän taisteluna intresseistä (vrt. Przeworski: 'taistelu luokista'). Hegemoniaongelman ratkaisemisessa eri konfliktirintamia tarkastellaan niiden kausaalisen voiman ja vaikutuksen pysyvyyden kannalta suhteessa Gramscin 'elimellisten' ja 'suhdanneluonteisten' liikkeiden käsitteisiin, ja niitä kehitetään eteenpäin mm. Bourdieun ja Przeworskin ideoiden pohjalta. Poliittis-ideologis-kulttuurinen alue voidaan tätä kautta nähdä paitsi luokkasuhteiden (tuotantosuhteiden) validioimana alueena myös omaa luokka- ja intressiperustaansa muokkaavana toimintana (intressiyhteenliittymät ja valtio). Sosiologian klassiset ongelmat toistuvat uusien keskusteluidenkin yhteydessä, mikä osoittaa sen, että vaikeita 'ikuisuuskyseksiä' ei voida paeta enempää yksityisen intressitarkastelun yhteydessä (rakene-subjekti -ongelma jne.) syventymällä esimerkiksi 'intradiskurssiin' ja unohtamalla 'interdiskurssiin' kuin yksittäisen 'intressidiskurssiin' ja hegemonisen kokonaisuuden suhteenkaan yhteydessä ('elimellisten' 'tilapäisten liikkeiden' ongelma jne.).

Pluralismiparadigman kysymyksenasettelun valinta tuo tutkimukseen sekä etuja että haittoja. Etuna on tutkimuksen kytkeytyminen tiettyyn traditioon kysymyksenasettelussa ja mahdollisuus ko. paradigman mukaiseen rakenteelliseen tematisointiin. Pluralismiteorian keskeiset ongel-

manasettelut ovat edelleen teoreettisesti tärkeitä, vaikka tietyiltä osin perustaltaan virheellisesti ratkaistuja. Haittana voidaan pitää sitä, että poliittisen toiminnan tarkastelu vakaisuusongelmasta käsin rajaa pois monia muita teoreettisesti kiinnostavia ongelmia (esimerkiksi poliittisten subjektien muotoutumisen spesifin alueen). Tässä tutkimuksessa tätä puutetta on korjattu välttämättömien teoreettisten elementtien osalta: tärkein näistä on luokka- ja intressiteoriaa käsittelevä osa sekä luokkien, kansalaisyhteiskunnan ja poliittisen yhteiskunnan suhteiden teoretisointi. Pluralismiparadigman konseptio sisältää monta tärkeää teoreettista osaelementtiä (ks. tämä tutkimuksen rakenne). Sen ottaminen lähtökohdaksi merkitsee samalla teoreettisen keskustelun traditioon perustuvaa mahdollisuutta poliittisen järjestelmän vakaisuuden alueen tarkastelun temaattiseen rajaamiseen. 1980-luvun sosiologisen teoretisoinnin perspektiivistä tutkimukseni johdannossa perusteltu kysymyksenasettelun kolmijako on osoittautunut edelleen relevantiksi. Siitä käsin tutkimuksessa painottuu vakaisuuden edellytysten, hegemonian uusintamisen ongelma subjektin tai 'emansipaation' teorian kustannuksella. Tutkimuksessa tarkastellaan tästä syystä enemmän vaihtoehdoisen hegemonisen blokin systeemi-integrointia kuin 'vallankumouksen J-käyrää'. Hegemonian uusintamisen ongelma on tarkastelun perspektiivinä myöskin uusien liikkeiden ja uusien intressikonfliktien teoretisoinnin yhteydessä tai 'osadiskurssien' teorioiden ja kokonaisjärjestelmän suhteen määrittämisiongelmissä.

Tämä tarkastelukulman tai -aspektin valinta ei ole kannanotto eri ongelmien tutkimisen tärkeydestä sinänsä (esim. subjektin muotoutumisen teoria; kansalaisyhteiskunnan ja emansipaation edellytysten pohtiminen), vaan 'paradigmaattisen' kysymyksenasettelun ja tutkimuksen välttämättömän rajaamisen seuraus. Kun esimerkiksi subjektiongelmaa käsitellään, se tapahtuu em. temaattisessa yhteydessä: kansalaisyhteiskunnan luokkarakennetta strukturoivan vaikutuksen yhteydessä, tarkasteltaessa taistelua luokista ja intressiasemista tai kehiteltäessä rakenteen kaksinaisuuden konseptiota ja sen merkitystä intressin muotoutumisen käsitykselle. Ilman vakautettavaa ei olisi järjestelmän 'vakaisuuttakaan', ilman säänneltävää ei 'sääntelyä', ilman konfliktoivia subjekteja ei 'taistelun kenttiä' ja 'jännitteitä' jne.

Aikaisemmin esiteltyjen teoretisointiyhteyksien lisäksi tutkimuksen kuluessa on noussut esille myös eräitä luokkateorian ja politiikan teorian suhteiden tulevan kehityksen viitteitä. Ehkä keskeisimpiä näistä ovat

(neo)marxilaisen ja (neo)weberiläisen luokkateorian yhteisvaikutukset hegemonia- ja korporatismiteorian tulevina rakennusaineiksina. Marxilaisen luokkateorian rakenteen dialektinen konseptio (ks. 3.3.3. ja 5.2) muodostaa perustan intressirakenteen ja korporatismitendenssien kehittelylle. Sitä voidaan kuitenkin täydentää weberiläisellä (pois)sulkemisen konseptiolla, jonka avulla voidaan tarkentaa niiden strategioiden tutkimista, joiden avulla luokat, luokkafraktiot ja intressiryhmät 'taistelevat' ryhmämuodostuksesta yhteiskunnassa. Korporatismiteorian yksi, toistaiseksi vähän tutkittu osaongelma on taistelu siitä, miten yhteiskunnan jäsenet tulevat hahmottamaan yhteiskunnan (luokka)rakenteen, minkä kategorioiden osina he itseään tulevat pitämään. Yhteiskunnan luokka- ja intressirakenteen nopea muutos irrottaa ryhmiä perinteisistä 'selvistä' luokka-aseamista erilaisiin 'väli-' tai 'ristiriitaisiin' luokka-asemiin. Tämä juuri muodostuu ydinkysymykseksi tulevissa taisteluissa luokista, intresseistä ja hegemonisten projektien solmukohdista. Se on tämän tutkimuksen jatkotutkimusten keskeisin yksittäinen ongelma-alue.

Toinen vakaisuusongelman jatkotutkimuksen suunta, jolle tämä tutkimus luo edellytyksiä, on konkreettinen, empiirinen yhdistyslaitoksen ja intressirakenteen tutkimus. Viime kädessä vasta empiirinen tutkimus (tai yhteiskuntien todellisuuden kehitys historiallisesti) voi osoittaa tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen soveltuvuuden erilaisiin yhteiskuntiin ja erilaisten hegemonisten mallien ja strategioiden tutkimiseen. Yleisellä tasolla kuitenkin tämän tutkimuksen intressiteoretisointia voidaan soveltaa erilaisen tuotantotavan yhteiskuntiin, paitsi kapitalistisiin, tietyn varauksin myös esikapitalististen ja sosialististen yhteiskuntien tutkimiseen.

Samalla tavalla empiiristä tutkimusta vaatii 'porvarillisen julkisuuden rakennemuutoksen' (Habermas) ja konkreettisen intressirakenteen ja intressiyhteenliittymien kehityksen yhteyksien tarkastelu. Sen selvittäminen olisi tutkimusohjelma, joka kytkisi paitsi yhdistyslaitoksen myös muut julkisuuden instituutiot yhteen viitekehykseen. Tähän teoreettiseen kokonaisuuteen kytkeytyy myös kysymys symbolisen vallankäytön ja yhteiskunnallisen ryhmä- ja intressiyhteenliittymien muodostuksen välisistä yhteyksistä, ongelma, jota mm. Bourdieu on korostanut, mutta jota on tutkittu varsin vähän. Yhteiskunnallisen ja 'yhdistysjulkisuuden' muutoksien tutkimisen kautta voitaisiin myös konkretisoida yhtä osaa hegemoniseen järjestelmään ja korporatismitendensseihin kytkeytyvästä

poliittis-ideologisesti välitetyn herruuden ja eriarvoisuuden (intressien pirstomisen) syntyprosessista.

Luetellut tutkimusta vaativat ja niihin liittyvät tässä ohitetut ongelmat muodostavat kokonaisen tutkimusohjelman tai paremminkin useamman tutkimusohjelman yhdistelmän. Tämä tutkimus on nähtävä osana vakaisuus-/hegemoniaongelman kokonaisvaltaisen teorian kehittämistä, missä keskeistä on 'osadiskurssien' ja hegemonisen kokonaisuuden suhteiden määrittäminen sosiologian yleisestä teoriasta käsin.

VIITTEET

Luku 1

- 1 Tutkimuksen eri osia on kehitelty aikaisemmissa julkaisuissani, ennen muita seuraavissa:
- 'Keskustelua Gramscin päällysrakenneteoriasta' (Tiede & Edistys 1/1980).
 - 'Ideologiset valtioapparaatit valtiokeskustelussa' (Politiikka 2/1981).
 - 'Strateginen tilanne', yhdistyslaitos ja uudet yhteiskunnalliset liikkeet' (Tiede & Edistys 4/1982).
 - 'Uuskorporatistimin teorioista' (Sosiologia 4/1982).
 - 'Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden demokratia- ja organisaatio-ongelman teoreettisista juurista politiikan sosiologiassa' (Politiikka 2/1983).
 - 'Vihreän' politiikan ulottuvuuksista. Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden politiikkakonseptioiden ongelmista' (Politiikka 3/1985).
 - 'Interests, voluntary associations and the stability of the political system' (Acta Sociologica 4/1985).
- Kuusi ensimmäistä julkaisua kehittää tutkimuksen osa-aspekteja seitsemäs hahmottelee teorioiden synteesiä. Nämä julkaisut on sisällytetty tähän tekstiin eri muotoisina, osa suuremmin, osa välillisemmin. Kuitenkin tutkimus on itsenäinen em. julkaisuihin palautumaton kokonaisuus.

Luku 2

- 2 Omalta osaltaan näihin tulkintaeroihin, joita Rousseau'n käsityksistä on esitetty, ovat tietystikin vaikuttaneet Rousseau'n omien käsitysten ristiriitaisuus ja asennoitumisen tietynlainen ambivalenttisuus. Näitä ambivalenttisia asenteita esiintyy Rousseau'n käsityksissä yleistahtoon pohjautuvasta kansanvallasta. 'Yhteiskuntasopimuksesta' -teoksessa Rousseau yhtäällä vaatii suoran kansanvallan toteuttamista, toisaalla taas esittää historian ja luonnon järjestyksen vastaiseksi "suuren joukon hallita ja pienen olla hallittavana" (demokratian ja edustuksellisuuden ongelma (1918, 113). Konkreettisemmin ristiriidat tulevat näkyviin Rousseau'n suhtautumisessa poliittisiin hallituskysymyksiin (esim. Puola, Korsika) (ks. Ebbighausen 1969, 54-55).
- 3 Sosiologista pluralismiteoriaa käsitelleessä yhdysvaltalaisessa keskustelussa on tarkasteltu myöskin näiden de Tocqueville'n käsitysten yhteyttä amerikkalaiseen 1800-luvun alkupuoliskon todellisuuteen sekä sitä, kuinka adekvaatteja ko. käsitykset mainittujen välittävien instituutioiden merkityksestä demokratian takaajina olivat 1960-luvun jälkeisessä amerikkalaisessa todellisuudessa. William Connolly erottelee viisi de Tocqueville'n demokratia-konseption perushuomiota, joiden toteutumista historian kuluessa hän sitten erittelee. Yleistoteamuksena Connolly esittää, että ne saattoivat pitää paikkansa 1800-luvun alussa, mutta eivät enää 1960-luvulla (ks. Connolly 1969, 5-). (1) Usko pluralistisen järjestelmän kannustavasta vaikutuksesta poliittiseen

osallistumiseen: 1960-luvulla suoritettujen tutkimusten mukaan USA:ssa aktiivinen osallistuminen rajoittui suhteellisen suppeaan, lähinnä ylimpiin sosiaalis-taloudellisiin kerrostumiin kuuluvaan vähemmistöön. (2) Näkemys yhdistyksistä keskeisenä persoonallisuuden kehittämisen, vapauksien suojelemisen ja hallituksen kohdistuvaa tyytymättömyyttä kanavoivana agenttina: laajojen hierarkkisten ja oligarkkisten järjestöjen kehitys on muuttanut yhdistyskuvan perusteellisesti. Jäsenistön eriarvoisuus yhdistyslaitoksen sisällä on kasvanut, sen riippuvuus järjestöstä on voimistunut (vrt. myös Mills 1959, 307). (3) Poliitiikan rajat ovat nykyään korkeammat ja monet heikommassa asemassa olevien vähemmistöjen aseman parantamisen keinot tai turvallisuuden takaamisen kanavat eivät enää toimi. (4) De Tocqueville'n ihastelema lehdistö on tänään voimakkaasti keskittynyt ja sen palstat ovat selvästi paremmin avoinna etuoikeutetuille ja hyvin organisoituneille kuin 'heikoimmille' ja 'yksinäisimmille'. (5) Enää ei voida tuntea de Tocqueville'n tavoin luottamusta siihen, että hallitukset eivät käyttäisi pysyviä armeijoita tyytymättömien vähemmistöjen kurissapitämiseen.

- 4 Bentley ei aikanaan edustanut yhteiskunta-analyysin valtavirtaa, mitä osoittaa sekin, että hänen teoksensa nousi selvemmin keskusteluun vasta uusintapainoksen ilmestyttyä vuonna 1949 (ks. Garson 1978).
- 5 Tähän käsitykseen vaikutti selvästi Bentleyyn opettaja Albion Small (Garson 1978, 232), joka näki yhteiskunnan perustana suuren joukon ryhmiä. Niistä ei mikään voinut väittää edustavansa yleistähtoa; yhteiskunta oli eri tasoilla kehittyneiden poliittisten ryhmien vuorovaikutuksesta määräytyvä kokonaisuus.
- 6 Intressi oli eräiden muidenkin 1800/1900 -lukujen vaihteen amerikkalaisten yhteiskuntatieteilijöiden keskeisiä käsitteitä. Esimerkiksi Small asetti (epämääräisesti määritellyn) intressin käsitteen sosiologian perusteemaksi: sosiologia on tiede yhteiskunnallisista intresseistä; sen pääongelma on intressien välinen konflikti (ks. Huber 1958, 13).
- 7 Näiden kolmen ryhmän lisäksi Bentley puhuu myöskin 'henkilöryhmästä' (personality group), millä hän tarkoittaa vakiintuneen johtajiston eriytymistä ryhmän jäsenistöstä. Tämä voi tapahtua sekä keskusteluttamalla organisaatioryhmässä ja se voidaan tulkita uudeksi ryhmänmuodostukseksi entisen sisällä (1908, 440). Epämääräinen puhe 'henkilöryhmän' synnystä on se kohta Bentleyllä, mikä sivuaa kysymystä ryhmän sisäisestä eriytymisestä. Minkäänlaisia oligarkkiaongelmia Bentley ei havaitse. Tässä suhteessa hän poikkeaa muun muassa Simmelistä, joka pohtii myöskin johtorakenteen hierarkkisyyden ja vallan keskittymisen ongelmia (ks. 1899).
- 8 Trumanin teosta pidetään useissa pluralismia käsittelevissä esityksissä Bentleyyn jälkeen seuraavana 'suurena nimenä'. Kuitenkin sosiologisen pluralismiteorian kehitys jatkui myös Bentleyyn ja Trumanin välisenä aikana 1920-, 1930- ja 1940-luvuilla. Suurelta osin tämä kehitys kytkeytyy yleisemmin ryhmäteorian kehitykseen, joka on keskeisin amerikkalaisen politiikan tutkimuksen 'suuntaus' Bentleyyn ajoista aina 1960-luvun alkupuolelle (ks. Garson 1978). Näissä tutkimuksissa keskeisen ongelman muodosti usein intressiryhmien, puolueiden ja

- muiden 'painostusryhmien' suhde hallintoon, lainsäädäntöön ja poliittiseen järjestelmään kokonaisuudessaan. Ne leikkaavat alussa esitetyn politologisen ja sosiologisen pluralismiteorian rajan siten, että tavallisin painopiste on politologian puolella (Odegard; Harring; Latham; Schattschneider 1935; 1942; yhteenvedon näistä, ks. Garson 1978; Hirsch-Weber 1969, 230-). Sosiologisen pluralismiteorian kannalta keskeisin teoreetikko on näistä Schattschneider (ks. jakso 2.2.4.), jonka teoriانسisäinen pluralismikritiikki oli kehittämässä teoretisointia kriittisempään suuntaan. Truman on keskeinen sen vuoksi, että hänen muotoilemanaan teoria sai paradigmaattisen vakiintuneen muotonsa, jossa se sittemmin 1950- ja 1960- luvuilla tuli tunnetuksi.
- 9 'Perusyksimielisyyden opin' historiallisesta kehityksestä: ks. Friedrich 1959, 67-.
 - 10 Vasta viime vuosina on tutkittu tarkemmin Michelsin ja Weberin demokratia-konseptioiden eroja. Siinä on ollut keskeisenä lähteenä heidän keskinäinen kirjeenvaihtonsa ja siinä ilmenevä suhteiden kehittyminen (ks. Mommsen 1974; 1981; Scaff 1981; Ebbighausen 1969; 1981; Herzog 1966).
 - 11 Keskusteluyhteenvedon Weberin teorian 'evolutionistisuudesta', ks. esim. Tenbruck 1975; Schluchter 1978.
 - 12 Tämä kytkeytyy Weberillä intressien transsubstantiaation prosessiin (ks. 1976; Eräsaari 1985).
 - 13 Weberin käsitysten tarkastelua vaikeuttaa hänen metodologinen tapansa käsitellä ilmiötä sekä ideaalityyppinä, todellisuuden piirteistä abstrahoituvana, 'tyypillisen' ilmaisevana teoreettisena konseptiona että todellisuuden tendenssejä ilmentävänä kehityksen suuntana. Monet Weberin muotoiluista 'Wirtschaft und Gesellschaft' -teoksessa osoittavat hänen puhuvan myös todellisuuden välttämättömistä kehitystendensseistä. Oma ongelmansa on teoksen viimeistelyn epätasaisuus.
 - 14 Ajatuksen sukulaisuus myös tiettyihin Moscan (ja Pareton) käsityksiin on selvä. Myös Mosca toteaa, että hallitseva vähemmistö hallitsee osin jo vähemmän lukumääränsä ansiosta (sen on helpompi organisoida ja sovittaa etunsa). Vaaleissa ilmenevä demokratia itse asiassa on vain väline, jonka kautta kansanjoukot päättävät, ketkä hallitsevasta luokasta heitä konkreettisesti hallitsevat eli niissä hallitseva eliitti valituttaa kansalla itsensä (ks. Burnham 1943, 97-105).
 - 15 Tämä ei merkitse sitä, että Weber olisi jättänyt ottamatta huomioon byrokratian 'kieroutumistendenssit' tai paineen sen uudistamiseen karismaattisen johtajan kautta. Weber ylipäänsäkin korosti eri herruustyyppien epävakaisuutta, mutta katsoi kuitenkin 'Lännen' yhteiskuntien kehityksen etenevän rationaalisuuden (ja siten byrokrattisuuden) yleissuuntaan (ks. 1976).
 - 16 Pluralismikonseptio ja 'korporatismikonseptio' kävivät amerikkalaisessa ryhmäteoriassa jonkinasteisia kiistoja aiemminkin, mutta vasta 1950-luvulla sosiologian uusien 'virtausten' (vrt. Parsons, Mills) ansiosta pluralistien ehdoton hallitseva asema alkoi murtua (ks. Garson 1978).

- 17 Empiirisen tutkimuksen tuloksilla on muillakin tavoin pyritty perustelemaan eliittien pluralismin konseptiota. Esimerkiksi Parsons on pohtinut sitä, voitaisiinko itse asiassa tiettyä apaattisuuden määrää kokonaisväestössä pitää 'oikeutettuna' sen vuoksi, että se on funktionaalinen järjestelmän toiminnan vakaisuuden kannalta (1959, 80-vrt. Kornhauser emt.). Järjestelmän demokraattisuutta on joskus perusteltu myös sillä, että tutkimus on osoittanut johtajat eri yhteenliittymissä jäsenistöä demokraattisemmiksi ja liberaalimmiksi; tämän on katsottu eliittien pluralismin järjestelmässä johtavan kokonaisjärjestelmän suurempaan demokraattisuuteen kuin mikä vallitsisi joukkojen suoran hallitsemisen olosuhteissa (tarkemmin, ks. Naschold 1969).
- 18 Eurooppalainen pluralismi kehittyi keskeisesti Englannissa (Barker ja Laski) ja Saksassa, sittemmin Saksan liittotasavallassa (erityisesti von Gierke ja Fraenkel). Saksassa Otto von Gierke kehittäli viime vuosisadan vaihteen kahden puolen (1868-1881, 1913) 4-osaisessa teoksessaan 'Das deutsche Genossenschaftsrecht' ajatusta pluralismista eräänlaisena sääty- ja korporatismijaon modernina versiona. Tähän sisältyi myöskin ajatus kokonaisvaltaisesta 'todellisesta yhdistyspersoonallisuudesta' (reale Verbandspersönlichkeit), joka on luovan aktin tulos. Kokonaisuus on von Gierkelle jotain enemmän kuin osien summa: "Liebe das Ganze mehr als dich selbst". Juuri kokonaisuuden korostus yhteenliittymissä oli yksi eurooppalainen erikoispiirre (ks. Gierke 1972, 49-; Steffani 1972, 16-; 1980, 33-34). Neopluralismin isän, Ernst Fraenkelin tuotannossa korostuu jo von Gierkelläkin esiintynyt rajankäynti marxilaisen luokkateoreettisen konseptin kanssa; kumouksellisesti-antagonistinen aines pyritään korvaamaan 'reformistisemmalla' pluralistisen kumppanuuden konseptiolla (Fraenkelin 'dialektisen demokratian konseptio', jossa pyrittiin yhdistämään amerikkalaisen pluralismiteorian ja sosialidemokraattisen ideologian piirteitä) (ks. Alemann & Heinze 1979, 15-16; Jesse 1979, 147; Kremendahl 1977). Tässä konseptiossa tunnustetaan intressierot, mistä seuraa intressiyhteenliittymien välttämättömyyden tunnustaminen. Niiden kautta tapahtuu kansalaisten osallistuminen. Intressiyhteenliittymät, erityisesti puolueet toimivat sosiaalisina ja poliittisina katalysaattoreina ja sellaisina vaikuttavat tasoittavasti yhteiskunnallisiin ristiriitoihin. Ne välittävät konfliktoivien ryhmäintressien välillä ja vaikuttavat 'yhteishyvän' toteutumiseen integroimalla 'dialektisesti' hajanaiset ryhmätahdot. Yhteenliittymisen vapaus takaa sen, ettei mikään todellinen intressi jää kokonaan ilman vaikutuskanavaa. Kompromissiluonteisuus puolestaan merkitsee sitä, että nämä eri intressit tulevat myös huomioon otetuiksi päätöksenteossa (Fraenkel 1979, 45, 184-187; ks. myös Jesse 1979, 147; Steffani 1980, 53; perinpohjaisin tutkimus liittotasavaltalaisesta neopluralismista on Kremendahl 1977; ks. myös Massing 1979).
- Englantilainen pluralismiteoretisointi sai vaikutteita von Gierken teoksista mm. Barkerin tuotannon ja käännöstyön välityksellä (ks. Barker 1915, tässä 1972). Barkerin ja Laskin tuotannossa keskeiseksi muodostui intressiyhteenliittymisen ja valtion suhteiden tarkastelu. Barker tarkasteli valtiota yhteenliittymien yhteenliittymänä ja muita yhteenliittymiä sääntelevänä kokonaisuutena (suhteet valtioon, toinen toisiinsa ja jäsenistöihinsä) (ks. Barker 1972; Steffani 1972, 18). Laski piti valtiota yhtenä monista päämääräyhteenliittymistä, jolla ei ollut (erityisesti työväenluokalle) mitään korkeammanasteisia lojaalisuusvaatimuksia kuin muillakaan inhimillisillä yhteenliittymillä (esim.

kirkolla tai ammattiyhdistyksellä). Erityisenä syynä tähän oli yhteiskunnan luokkarakenne ja siihen sisältyvä työn ja pääoman välinen ristiriita. Työväenluokka ei löydä todellista intressiedustusta valtiossa, joka on porvariston hallinnassa; valtio voi siten odottaa työväenluokan uskollisuutta vain toimintansa kautta, ts. osoittamalla käytännössä edustavansa työväenluokan intressejä. Työväenluokalle kehittyä näin ollen kaksoislojalisuus: valtiota ja ammattiyhdistysliikettä kohtaan; kriisitilanteessa se joutuu valitsemaan näiden lojalisuuksien välillä (sekä muiden 'pluraliteettien'). Koska valtio edustaa tuotantovälineiden yksityisomistuksen oloissa hallitsevan luokan etuja eikä näin ollen kykene intressien yksinedustukseen, korostuu valtion ulkopuolisten 'pluraliteettien' merkitys. Todellinen pluralismi toteutuu Laskin mukaan vasta, kun luokkayhteiskunta on hävitetty ja pystytetty sen tilalle luokaton yhteiskunta (ks. Laski 1972a; 1972b, 77-78; 1972c, 93- ; Steffani 1972, 18-19; 1980, 34-35). Tätä peruskonseptiä ei juuri muuta se, että Laski myöhemmin tarkisti kantaansa tunnustamalla valtion tietynlaisen oikeudellisen suvereniteetin (vuonna 1938) (ks. Steffani 1972, 20).

Erityisesti liittotasavaltalaisessa neopluralistisessa 'realismissa' on etäännytty varsin kauas amerikkalaisen pluralismiteorian perustajien monista perusnäkemyksistä. Koska todellisuus ei ole osoittautunut vapaan markkinatalouden mallin ristiriidattomaksi ruumiillistumaksi, organisoituminen ei ole osoittautunut niin vapaaksi ja tasa-arvoiseksi kuin teorian varhaisissa versioissa oletettiin, uudentyypiset liikkeet ovat pyrkineet lisääntyvästi kieltämään koko 'pluralistisen demokration' rationaliteetin, joukkomittaiset irrationaaliset reaktiot (huumeet, mystiset uskonnolliset liikkeet, alkoholismi: ahdistus eri elämän alueilla) ovat pikemminkin lisääntymään päin, on teoreettisen konseptin heijastettava muuttuvaa todellisuutta entistä realistisemmin (ks. Sontheimer 1972; Kremendahl 1980, 205-206). Neopluralistien mukaan teorian kriitikot suuntaavat kritiikkinsä keskeisesti jo aikansa elänyttä vanhaa amerikkalaista pluralismikonseptiä, eräänlaista teorian modernin muodon karikatyyriä vastaan (Steffani 1980, 48; Kremendahl 1977, 237- ; 1980, 210- ; Sontheimer 1972 , 433). Heidän mukaansa seuraavat pluralismiteorialle esitetyt piirteet ovat kriitikkojen itsensä siihen liimaamia: (1) teesi kaikkien intressien organisoitumiskykyisyydestä; (2) teesi yhteiskunnallisten voimien tasapainosta; (3) teesi valtion neutraalisuudesta; (4) teesi yhteishyvän automaattisesta toteutumisesta; (5) teesi järjestelmän avoimuudesta kaikille intresseille. Näitä fraenkeliläinen pluralismiteoria ei teorian puolustajien mukaan olisi koskaan esittänyt (ks. Steffani 1980, 48; Sontheimer 1972, 436; näiden väitteiden kritiikistä, ks. Narr & Offe 1975; Blanke et al. 1975; Jesse 1979). Samankaltaisia tarkistuksia on tehty myöskin amerikkalaisessa 1970-luvun pluralismiteoretisoinnissa. Siinä on kehitelty mm. nk. korporatistisen pluralismin ideoita (ko. käsitteen käytöstä Suomessa, ks. Nousiainen 1980, 82-83, 100-104). Niissä nähdään valtion ja voimakkaimpien intressiyhteensuhteiden yhteistyön kehittyneen voimakkaammaksi ja katsotaan, että sen seurauksena tietyillä vallankäytön alueilla on tapahtunut oligo- ja monopolimuodostusta, mikä uhkaa eri intressiyhteensuhteiden vaikutusmahdollisuuksien tasa-arvoisuutta (vrt. McConnell; Lowi; Kelso; ks. Steffani 1980, 27-). Amerikkalaisena erityispiirteenä on Kelso kehitellyt nk. julkisen pluralismin konseptin, jossa valtio (presidentti ja hallitus) voisi toimia organisoitumisprosessia sääntelevänä tekijänä ja sitä kautta turvata heikompien intressien toteutumismahdollisuuksia (ks. Steffani 1980, 31).

Näissä neopluralistisissa teorioissa korostetaan Fraenkelin jalanjäljissä pluralismin normatiivista ja periaatteellista mahdollisuutta ryhmässä, totalitaaristen ja autoritaaristen käytäntöjen torjumista, tahdonmuodostuksen autonomiaa ja vapautta, oikeus- ja sosiaalivaltioprinsiippiin postuloinnin merkitystä (ks. Steffani 1980, 38; Kremendahl 1977; 1980, 2-10). Neopluralisteilla pyrkivät normatiivisuus- ja analyytisyysaspektit sekoittumaan toisiinsa ja tässä sekoituksessa painopiste siirtyy politologisen pluralismikonseptin puolelle. Tämän vuoksi tässä tutkimuksessa, jonka kohteena on juuri analyytinen sosiologinen pluralismi, en keskity erityisesti neopluralistiseen liittotasavaltaiseen teoretisointiin (vrt. kuitenkin jakso 2.2.3.3.). Lisäksi vakaisuuden tutkimisen alueella ei neopluralistinen teoretisointi ole tuonut paljonkaan uutta keskusteluun.

- 19 Allardt mukaan 'cleavage'-pällekkäisyydet ovat vallankumouksen välttämätön, mutta eivät riittävä ehto. Galtungin rankiteorian perusteella voidaan hänen mukaansa osoittaa, että vallankumouksen synty edellyttää heikommalta osapuolelta kohonnutta asemaa jollain rankiulottuvuudella (esim. koulutus) (Allardt 1985, 155; vrt. myös nk. J-käyrä; ks. sama 158-161).
- 20 Ongelma esiintyy jo Durkheimillä vaikeutena perustella kollektiivitajunnan syntymistä, vrt. kollektiivitajunnan kategoriat sosiaalisten rakenteiden ilmauksina - kollektiivitajunta yksilöllisten tajuntojen assosiaatioprosessin tuloksena (ks. Durkheim (1912) 1980; keskustelusta, ks. esim. Hahn 1965; Lukes 1973; Giddens 1978; Randell 1980).

Luku 3

- 21 Yksi esimerkki marxilaisesta intressijaottelusta on Flatowin ja Huiskenin tapa erotella maan, pääoman ja työvoiman uusintamisintressit, jotka voidaan kanavoida eri puolueiden ja yhdistysten kautta (ks. 1973; Asikainen 1980, 64-78; Blom 1982, 138-140).
- 22 Tässä ei ole mahdollisuutta syventyä intressin käsitteen historiaan (esim. Kant, Hegel) (esityksistä, ks. esim. Hirschmann 1977; Blom 1979; 1982; Hirsch-Weber 1969; Huber 1958; Massing 1979).
- 23 Kuten 2. luvussa jo osoitettiin, vuosisadan vaihteen sosiologiassa intressi alkoi saada yhteiskuntaa konstituoivan positiivisen merkityksen. Jo viime vuosisadan puolivälissä (1849) totesi Ludwig von Stein, että koska intressi on ihmiselämän keskipiste yhdistäessään yksilöt toisiinsa ja yhteiskunnan kokonaisliikkeeseen, on se samalla koko yhteiskunnan perinoppi (ks. Heinze 1981, 17). Gustav Ratzenhofer ja Albion W. Small puolestaan esittivät eksplisiittisesti intressin käsitteen sosiologian peruskäsitteeksi (Ratzenhofer) ja yhteiskunnallisten intressien välisen konfliktin sosiologian pääongelmaksi (Small) (ks. Huber 1958) (vrt. lisäksi pluralismiteorian intressikonseptio: Bentley, luku 2.1.2.).
- 24 Näiden lähikäsitteiden tarkastelu osoittaa selvästi, miten kirjavien teoretisointien yhteydessä intressin käsitettä on sen historian kuudessa käytetty.

- 25 Jon Elster on kritisoinut marxilaista teoretisointia metodologisen individualismin arvokkaan ohjelman rikkomisesta. Hänen mukaansa kaikki sosiaaliset ilmiöt on selitettävä yksilötason käsittein vaikka yksilöllä olisikin uskomuksia yli-yksilöllisistä yksiköistä tai vaikka monet yksilöiden ominaisuudet ovatkin relationaalisia. Tämä johtaa marxilaisen yhteiskuntateorian 'mikroperustan' etsimiseen (ks. Elster 1982, 453-454; 1985). Tämä merkitsisi Elsterin ohjeita sovellettaessa intressin synnyn tarkastelua yksilötoimijoiden välisenä peliteoreettisena mallina (vrt. 1982, 464-).
- 26 Samankaltaiseen kritiikkiin päädytään marxilaisessa tutkimuksessa 1970-luvulla käydyin Verhalten-Verhältnisse -suhdetta koskeneen keskustelun perusteella (ks. Ottomeyer 1976; 1977; Alanen 1982, 38-40; Pietilä 1981, 169-192). Siinä on tarkasteltu yksilöiden toimintaa (Verhalten) suhteessa toiminnan edellytyksiin ja tuloksiin (Verhältnisse). Tässä suhteessa keskeiseksi on nähty toiminnan edellytysten ja kohteen 'itsenäistyminen'. Yhteiskunnalliset suhteet näyttävät elävän 'omaa elämäänsä' subjekteista riippumatta, vaikka yksilöt ovatkin ko. suhteiden luoja. Itsenäistymisprosessissa yhteiskunnalliset suhteet saavat subjektiluonteen ja ihmisistä tulee näiden omien objektiansa alistamia (ks. Bader et al. 1976, 46-48; Pietilä 1981, 172-173). Tämän paradoksin avaamiseen voidaan soveltaa edellä esitettyä Marxin Grundrissen määrittelyä yksilöllisten intressien ja käyttäytymisen yhteiskunnallisesta ja vuorovaikutuksellisesta määräytyneisyydestä ja riippuvaisuudesta: "tietyn yksityisen yksilön historiaa ei... voida repäistä irti häntä edeltäneistä yksilöistä ja hänen aikalaisistaan vaan... se määräytyy näistä käsin" (Marx & Engels 1845, sit. Pietilä 1981, 173).
- 27 Hänninen on väitöskirjassaan kehitellyt 'porvarillisen yhteiskunnan alkeismallin', missä (1) yksilösuhteet/yksityinen edustavat yhteiskunnan pintaa, (2) ryhmätaso/erityinen muodostaa välittävän momentin siirryttäessä (3) yhteiskunnan/yleisen ilmentämään syvärakenteeseen. Pinnalla suhteet jakautuvat Hännisen mallissa talouteen, politiikkaan ja ideologiaan (Hänninen 1981, 188-). Sellaisenaan malli on rakennetta 'pedagogisesti' hahmottava, mutta se ei ratkaise intressien muotoutumisen vuorovaikutusprosessien ongelmia. Siinä erotettuja yksilötasoa ja ryhmätasoa yhdistäviä prosesseja on tarkasteltava liikkeessä, joka kytkee taloudelliset ja poliittiset momentit saman kokonaisuuden osiksi.
- 28 Intressiasemalla tarkoitetaan toimijoiden käytäntöjen rakenteellisia kytkentöjä. Marxilaisessa teoriassa intressiasemilla tarkoitetaan toimintojen luokkakytkentöjä ja sitä kautta yhteyttä niihin tuotantosuhteiden elementteihin, joiden uusintaminen on välttämätöntä yhteiskuntamuodostuman jatkuvuudelle (akkumulaatio ja hallitseva lisätuotteen haltuunoton tapa jne.). Tätä kautta määräytyvät eri luokkiin kuuluvien (luokka)intressien liikunnan rajat ja mahdollisuudet (vrt. Abendroth 1967, 25). Weberin intressikonseptin mukaan intressiasema liittyy toimijoiden markkina-asemaan suhteessa vaihdon kokonaisuuteen; siitä käsin määräytyy eri luokille erilaisia toimintaorientaation 'välttämättömyyksiä' (vrt. Weber 1976, 201- ks. jakso 5.1.2.).

- 29 Objektivismiin ongelma näkyy myös Wrightin tavassa määritellä luokkaintressit kapitalistisessa yhteiskunnassa niiksi "potentiaalisiksi tavoitteiksi (objektives), joista tulee kapitalististen suhteiden mystifikaatioiden ja vääristymien poistuessa taistelun aktuaalisia tavoitteita" (1978, 89). Wright käyttää tässä objektiivisia kriteerejä luokkaintressin määrittelyyn. Itse tutkimuksessa Wrightin konseptio ei ole yhtä 'puhdas', vaan siinä otetaan poliittinen 'selektiivisyys' ja tilanetekijöiden vaikutukset huomioon (ks. 1978, 28; 1982, 322-325; ks. myös Arnfred et al. 1981, 79-82).
- 30 Gramscin mukaan (1982, 108) toiminnan subjektiivisten ja objektiivisten edellytysten ero on 'didaktinen'. "Siksi keskustelun kohteena voivat olla subjektiivisten edellytysten määrä ja voimakkuus ja siis vastakkaisten subjektiivisten edellytysten dialektinen suhde".
- 31 Ohitan tässä tutkimustehtävään kuulumattomana symbolisen interaktionismin teoreetikkojen keskinäiserot ja intressikonseptin kehityshistorian (yleisesittelyistä, ks. Douglas (toim.) 1974).
- 32 Tämä suhde problematisoidaan teoreettisesti myös alaviitteessä 26 käsitellyssä Verhalten-Verhältnisse -suhteen tutkimisessa (ks. Pietilä 1981; Alanen 1982).
- 33 Tekijät itse tosin vetoavat Althusserin 'alkuperäisiin' käsityksiin ('Pour Marx') ja katsovat hänen luopuneen niistä 1970-luvun tuotannossaan (Laclau & Mouffe 1985, 104-105; vrt. Althusser 1965).
- 34 Tietoisuusmuotokeskustelusta, ks. Hänninen 1981.
- 35 Tämä avaa näkökulman myös edellisessä jaksossa tarkasteltuun koneita särkeiden työläisten toimintaan. Työläiset reagoivat uuteen tilanteeseen habituksensa perustalta. Uuden tilanteen ne aspektit tulivat tiedostetuiksi ja toimintastrategioiden perustoiksi, jotka työläisten habituksista käsin pystyttiin hahmottamaan 'todennäköisesti kausaalisiksi' (ks. Bourdieu 1974). Jälkikäteisarvion mukaisesti 'oikeat' intressit olivat tästä perspektiivistä 'epärationaalisia' ko. tilanteessa toimivien kannalta.
- 36 Marx käsittelee aihetta muun muassa 'Vuoden 1844 taloudellis-filosofisissa käsikirjoituksissa' tarkastellessaan esineellisen todellisuuden ja inhimillisen olemuksen suhdetta (vieraantuneessa) yhteiskunnassa ja pohtiessaan ehtoja, joilla esine voi vahvistaa inhimillistä olemusta. Esimerkkinä musiikki: "(K)uten vasta musiikki herättää ihmisen musiikkitaajun, kuten kauneimmallakaan musiikilla *ei ole* mitään mieltä, merkitystä epämusikaaliselle korvalle eikä se ole sille mikään esine, sillä minun esineeni voi olla minulle ainoastaan jonkin olemukseni voiman vahvistus, voi siis olla minulle ainoastaan siten kuin minun olemukseni voima on itselleen subjektiivisena kyknä, sillä jonkin esineen, kohteen mieli, merkitys menee minun kannaltani ainoastaan niin pitkälle kuin *minun* aistini menee (esineellä on mieltä ainoastaan sitä vastaavalle aistille) - siten ja siitä syystä ovat yhteiskunnallisen ihmisen *aistit* toisia aisteja kuin ei-yhteiskunnallisen ihmisen" (Marx e.v.a, 111). Samankaltaisia suhteita käsitellään myös 'todellisen tarpeen' käsitteen yhteydessä (vrt. 'todellinen intressi'). Marxin mukaan 'todellinen tarve' on vain sellainen tarve, joka omaa reali-

soitumiselleen tarvittavat resurssit: "Kysyntää on olemassa myös sillä, jolla ei ole yhtään rahaa, mutta hänen kysyntänsä on pelkkä mielleolemus, jolla ei ole minuun eikä kolmanteen osapuoleen eikä muihin mitään vaikutusta, jolla ei ole lainkaan olemassaoloa, ja se pysyy minulle itselleni *epätodellisena, kohteettomana*. Tehoavan, rahaan ohjautuvan kysynnän ja tehottoman, tarpeeseeni, intohimooni, toiveeseeni jne. pohjautuvan kysynnän ero on ero *olemisen ja ajattelun välillä*, pelkän minussa *olemassaolevan* mielteen sekä *todellisena kohteena* minun ulkopuolellani minua varten olevan mielteen välillä" (sama, 149).

- 37 Bourdieu tarkastelee Durkheimin käsitystä 'idean välttämättömydestä', mikä ilmenee sen tunkeutumisena mieleemme "väkisin", oman painonsa ansiosta, lisätodisteita tarvitsematta. "Se sisältää jotakin, joka pitää ymmärrystämme aisoissa ja joka johtaa hyväksyntään ilman edeltävää tutkimusta... Jos ihmiset eivät olisi joka hetki yksimielisiä näistä olennaisista ideoista, jos heillä ei olisi samaa käsitystä ajasta, tilasta, syystä, määrästä jne., heidän älyllinen kanssakäymisensä olisi mahdotonta ja sen mukana koko elämä. Täten yhteisö ei voi hylätä kategorioita yksilöllisen tahdon ilmauksina hylkäämättä itseään. Sen säilymiseksi ei ole tarpeen vain tyydyttävä moraalinen yksimielisyys vaan myös tietty *loogisen yksimielisyyden* vähimmäismäärä, jota se ei voi turvallisesti alittaa" (Durkheim 1980, 38). Huolimatta siitä, että Bourdieu torjuu painokkaasti strukturalistisen objektivismin, osa hänen konseptionsa ongelmista, erityisesti habituksen 'muuttumattomuuden' ongelma, aiheutuu juuri käsitysten strukturalistisista juurista.
- 38 Weberiläinen rationaalisen toimijan teoria on saanut jatkoa myös marxilaisen teoretisoinnin piiristä. Jon Elsterin peliteorian sovellutus marxilaiseen teoreettiseen analyysiin on tietyiltä osin hyvin weberiläinen (tarkastellun ongelman osalta). Elsterin rationaalisen valinnan peliteoria lähtee kahdesta perusperiaatteesta: ensiksikin siitä, että rakenteelliset pakot eivät määrää täydellisesti yksilöiden toimintoja yhteiskunnassa; ja toiseksi siitä, että tietyn toimintojen näkyvän kehityksen puitteissa yksilöt valitsevat sen vaihtoehdon, jonka arvioivat tuovan parhaat tulokset. Tämän strategisen rationaalisuuden idean mukaan kaikki toimijat pitävät toisiaan muuttujina (jokaisen palkinto riippuu kaikkien suorittamista valinnoista ja jokaisen saamasta palkinnosta). Pelit voivat olla joko 2 henkilön tai n-henkilön pelejä (taistelu työn ja pääoman välillä on 2-hengen peli, taistelu kapitalistiluokan jäsenten kesken on n-henkilön peli). Konkreettisisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa peli on usein 2- ja n-henkilön pelien kombinaatio. Esimerkiksi luokkien välisissä suhteissa on useita mahdollisia pelistrategioita, joissa voidaan yhdistellä luokan sisäisiä ja ulkoisia pelejä ja joista preferenssivalinnoista konkreettinen 'pelitilanne' muodostuu (ks. Elster 1982, 462-478; ks. myös 1985).
- 39 Epäselväksi jää, mitä Bourdieu tarkoittaa kriisillä ja miten kriisi syntyy; mikä on käytäntöjen ja rakenteiden suhde kriisin synnyttämisessä.
- 40 Tähän teoreettiseen puutteeseen kiinnitti huomiota myös Bachrach viitisen vuotta myöhemmin todetessaan, että järjestelmän demokraattisuuden tutkimisessa olennaiseksi muodostuu sellainen intressin käsite,

joka tunnustaa, että kaikki ilmaistut tarpeet eivät heijasta todellisia tarpeita, so. on voitava tehdä ero todellisten ja väärin tarpeiden välillä (Bachrach 1975, 39-40).

- 41 Marcusen tavoin 'tosien' ja 'väärin' intressien (tarpeiden) ongelmaa pohdittiin runsaasti myös DDR-läisessä teoretisoinnissa. Lähtökohtana oli tavallisesti idea aidoista tarpeista ja intresseistä, jotka peittyvät kapitalistisen yhteiskunnan vieraantuneisuuteen ja joita manipuloidaan tietoisesti hallitsevan luokan ideologisten apparaattien toimesta. Tämän seurauksena ihmiset alistuvat elämäntavoiltaan, tunteiltaan, maailmankuvaltaan ja erilaisilta intresseiltään hallitseville intresseille, ts. tulevat deformoiduiksi. Tämä ei kuitenkaan DDR-läisen teoretisoinnin yleisimmän kannan mukaan ole teknologisen apparaatin, vaan tuotantosuheteita vastaavien luokkavoimien toiminnan seurausta (ks. Heyden 1968, 504-508; Mehnert 1973). Nk. postmodernismiteoretisoinnissa 'tosien' intressien ongelma Habermasin merkityksessä saattaa hävitä kokonaan. Jos katsotaan Baudrillardin tavoin, että postmodernissa yhteiskunnassa merkkien alkuperäinen viittauskohde katoaa, merkit viittaavat enää itseensä, muuttuu 'tosien' - 'väärin' intressien ongelma täysin illusoriseksi (ks. esim. Baudrillard 1975; 1982; Poster 1975).
- 42 Tämä yleinen toteamus ei poista tässä esitettyjen käsitteiden ongelmallisuutta, kuten kysymystä siitä, kuka oikein päättelee milloin intressisubjektit ovat harhateillä seuratessaan 'väärä' intressejä, jolleivät nämä itse tai vaikeutta 'toden' intressin käsitettä käytettäessä torjua 'objektivistisen' intressikonseptin implisiittinen mukaanottaminen jne. (ks. Habermasia käsittelevä jakso). Tilannetta mukistaa alueeseen liittyvien, osin päällekkäisten käsitteiden ryteikkö. Yksi käsitteitä introdusoinut teoreetikko on Ralf Dahrendorf, jolta (muiden muassa) ovat peräisin käsitteet 'latentti' ja 'manifesti' intressi (ks. Dahrendorf 1969). Dahrendorfin ideana on marxilaisen teorian osittainen kumoaminen tälläkin alueella. Yhteiskunnan keskeisen luokkajako muotoutuu hänen mukaansa valta-/herrsussuhteiden perusteella; se on keskeisin eriarvoisuutta uusintava jako yhteiskunnassa ja yhteiskunnan lukuisissa herruuteen perustuvissa organisaatioissa (Herrschaftsverbände) objektiivinen intressiristiriita kehittyä hallitsevien, jotka yrittävät ikuistaa status quon ja alistettujen välille, jotka pyrkivät sitä muuttamaan (ks. 1961, 153-161; 1968, 198; 1969, 97- ; keskustelusta, ks. esim. Preuss 1975; Neuendorf 1973; Hirsch-Weber 1969). Dahrendorfin mukaan herruusasemiin liittyviä käyttäytymisen suuntautumisia, rooliodotuksia ei niiden haltijoiden välttämättä tarvitse tiedostaa. Dahrendorfilla intressi viime kädessä samaistuu herruusasemiin kytkeytyviin rooliodotuksiin, 'objektiiviset' intressiasemat ovat vain odotettua herruusrooleihin liittyvää käyttäytymisen suuntautumista jossain käskyvaltasuhteisessa yhteisössä. Roolin 'näyttelijän' kannalta rooli-intressit ovat 'latenteja' intressejä, käyttäytymisen 'pohjavirtoja', tiedostettuina niistä voi tulla manifesteja intressejä (ks. Dahrendorf 1969, 237). Varsinaisten aktuaalisten ryhmien värväyskenttänä (olematta itse varsinaisesti ryhmiä) toimivat kvasiryhmät, joilla Dahrendorf tarkoittaa "yhtäläiset latentit intressit omaavissa asemissa olevien yksilöiden kokoumaa, joka ei ole sellaisenaan organisoitunut" (1969, 308). 'Manifesteilla intresseillä' puolestaan tarkoitetaan ryhmän ilmaisemia ja tiedostamia käyttäytymisen suuntautumisia, jotka jokaisessa herruusorganisaatios-

sa asettavat ryhmät vastakkain (sama). Dahrendorfin keskeinen ongelma on herruussuhteiden absolutisoiminen yksinomaisiksi intressiperustoiksi ja rooliodotusten asettaminen herruussuhteiden perustaksi. Rooliodotuksiin perustuvat manifestit intressit ovat hänellä puhdas 'teoreettinen konstruktio' ilman todellisuusvastinetta. Juuri tästä seikasta johtuu 'manifestit' - 'latentit' intressit parin jääminen epä-määräiseksi. Enemmän merkitystä onkin Dahrendorfin tarkastelemilla 'latenttien' intressien 'manifesteiksi' muuttumisen edellytyksillä, jotka hän perustaa Marxin 'Louis Bonaparten Brumairekuun 18.' -kirjoituksessa esiteltyihin ideoihin (kommunikaatio, rekrytoinnin systeemi, psykologiset ehdot, ennen muuta rooliodotusten sisäistäminen) (ks. 1969, 309). Toinen osittain 'latenttien intressien' kanssa päällekkäinen (tai ainakin sekaisin) käytetty termi on 'potentiaalisen intressin' käsite. Ansiokkaassa tutkimuksessaan intressin käsitteestä Wolfgang Hirsch-Weber onkin vaatinut näiden kahden käsitteen adekvaatimpaa määrittelyä ja jondonmukaisuutta käsitteiden tulevassa käytössä. Täsmennyksessään Hirsch-Weber lähtee liikkeelle siitä, että 'latentin' ja 'potentiaalisen' intressin käsitteissä on kysymyksessä kaksi täysin eri asiaa. Freudin 'latentin' kategorialle analogisesti sellaisia intressejä tulee kutsua 'latenteiksi', jotka eivät tietynä ajankohtana ole manifesteja, mutta olivat sitä aikaisemmin ja voivat tulla taas manifesteiksi vastaavanlaisessa tilanteessa. 'Potentiaalisiksi' tulee kutsua sellaisia intressejä, jotka ilmenevät määrätyn ehdoin (ks. Hirsch-Weber 1969, 115-118, 206-208). Mitä tulee 'latenttien' ja 'potentiaalisten' intressien suhteeseen tämän jaksos käsitteisiin 'tosi' - 'väärä' intressi, niin tosi intressi voi edellä esitettyjen määritelmien mukaisena esiintyä molemmissa muodoissa joko latenttina tai potentiaalisena (vrt. Balbus 1971).

- 43 Neopluralistisen teorian liittotasavaltalaisista edustajista Kremendahl on esittänyt kärjistetysti, että "yhteiskunnassa jossa (herruudesta vapaan dialogian muotoinen/MS) diskurssi olisi mahdollinen, se ei olisi tarpeen, koska ratkaisun löytäminen ei altruistien joukossa olisi problemaattista. Yhteiskuntaan, joka heterogeenisuutensa vuoksi tarvitsisi diskurssia, se ei olisi juuri siitä syystä institutionalisoitunut" (1977, 154). Myöskin Tuschling on todennut idean toteuttamisen mahdottomaksi kaikissa yhteiskuntamuodostumissa, koska sen lähtökohtaolettamukset ovat abstraktit (osanottajien tasa-arvoisuus, 'luokattomuus' jne.) (ks. Tuschling 1978, 155; keskustelusta ja kritiikistä, ks. myös Habermas & Luhmann (toim.) 1974; Luhmann 1972; Apel 1974; Krüger 1974; Lobkowitz 1974; Hahn 1974; Ottomeier 1976). Habermas itse oli selvillä välttämättömyydestä suhtautua kriittisesti 'puhtaaseen teoriaan', joka olettaa yleisesti ja koska tahansa sokratelaisen dialogin mahdolliseksi: "Gerade die reine Theorie, die alles aus sich selber haben will, fällt dem verdrängten Auseren anheim und wird ideologisch. Erst wenn Philosophie im dialektischen Gang der Geschichte die Quellen der Gewalt entdeckt, die den immer wieder angestregten Dialog verzerrt, und aus den Bahnen zwangloser Kommunikation immer wieder herausgedrängt hat, triebt sie den Prozess, dessen Stillstellung sie sonst legitimiert, voran: den Fortgang der Menschengattung zur Mündigkeit... Die Erkenntnis und Interesse bewährt: sich in einer Dialektik, die trüiert" (Habermas 1978a, 164). Itse Habermas ei kuitenkaan suorita tätä intressien vääristymisprosessin konkreettista erittelyä, vaan tyytyy viittaamaan yleisellä tasolla porvarillisen demokratian tarveselektion järjestelmään

paaasiassa Claus Offen 'Strukturprobleme des kapitalistischen Staates' -teoksen teoreettisen rakennelman pohjalla (ks. Habermas 1973a, 153-162; vrt. Offe 1972; ks. seur. luku 4.) Habermasin emansipatorisen tiedonintressin konseptiota on soveltanut myöskin Alain Touraine 'sosiologisen intervention' strategiassaan, mikä soveltuu uusiin liikkeisiin. Tutkija astuu siinä vuorovaikutussuhteeseen liikkeessä toimivien kanssa tarkoituksenaan sellaisen prosessin edesauttaminen, jossa ylitetään ryhmän itsetiedostuksen taso. Luomalla ryhmässä konfrontaatiotilanteita suhteessa vastustajiin, pyritään selvittämään ryhmän toiminnan todellinen sisältö. Onnistuessaan tämä johtaa 'konversioon', elämyksellisistä kokemuksista toiminnan kriittiseen tiedostamiseen ja analyysiin (ks. Touraine 1978; 1981; Minguet 1980; Partanen 1981).

- 44 "Interessen einzelner Gruppen (etwa Teile der Arbeiterschaft) müssen also immer einer theoretischen und auch praktischen Reflexion unterzogen werden, damit sich daraus ein Allgemeininteresse (sozialistischen Bewusstsein etc.) entwickeln kann. Damit ist wieder das Verhältnis von empirischen und wahren (= objektiven) Interessen angesprochen und eine *nicht-objektivistische* Lösung, wie sie etwa von Habermas diskutiert wird" (Heinze 1981, 36).

Luku 4

- 45 Porvariston intressien kaksoismääräytyneisyyteen kiinnitti huomiota myös Georg Simmel kauppiaita tarkastellessaan: kauppiasta yhdistävät siteet toisiin kauppiaisiin ja hänellä on näihin liittyviä talouspoliittisen lainsäädännön, edustuksen, hintatason säilyttämisen alueen, 'kauppamaailman' yhteisintressejä suhteessa ulkopuolisiin. Toisaalta kilpailussa hänellä on katkeria intressejä edellä mainittuja liittolaisiaan vastaan omaa erityisasemaansa puolustaessaan (ks. Simmel 1890, 104-105). Coser kutsuu paljolti Simmelin perustalla tällaista 'vihan veljien' suhdetta 'antagonistiseksi yhteistyöksi' siksi, että se sitoo toimijat yhteen suhteessa toiseen ryhmään poistamatta keskinäistä kilpailua (1956, 140).
- 46 Flatow ja Huisken ovat viitanneet myös 'pääoman' ja 'maan' omistajien välisiin intressieroihin (mm. pääoman aiheuttama ympäristön saastuminen) ja tämän synnyttämiin politiikkaongelmiin (ks. 1973, 119-120; Asikainen 1980, 72-73).
- 47 Ks. esim. Kuczynski 1967; Thompson (1963) 1984; Zwahr 1980a; 1980b; 1980c; Engels 1974d; Deppe 1981a; 1981b.
- 48 Työväenluokan varhaisvaiheen konstituoitumisprosessi on sidoksissa myös maaseudun ja kaupungin eroihin sekä alueelliseen eriytymiseen; kapitalistiset ja esikapitalistiset suhteet vaikuttavat rinnakkain. Tätä täydentää teollisuuden aloittainen eriytyminen (vrt. Engels 1974d, 250-263; Olofsson 1979, 109- ; Deppe 1979, 114; 1981a, 30; 1981b, 77). Saksassa prosessi eteni Zwahrin mukaan seuraavasti: "Das Industrieproletariat entstand in Deutschland in Fortführung von Entwicklungstendenzen der feudalen sowie kapitalistischen Manufaktur aus einer breiten Schicht von gewerblich ungelerten Arbeitern, aus denen unter den Bedingungen einer grossen Überschussbevölkerung

von Lande abwandernden Teilen des Gesindeproletariats und anderen Gruppen landwirtschaftlicher Arbeiter, aus gescheiterten Zunftgesellen und Zunftmeistern sowie 'Gesellen' und deklassierten 'Meistern' des nichtzünftigen Handwerks in Stadt und Land... Gleichzeitig entstand eine zunächst noch kleine Schicht von gelernten, dem Handwerk oder der Manufaktur nahestehenden Arbeitern, hervorgegangen aus solchen Handwerkern, deren Berufs- und Produktionserfahrungen in der kapitalistischen Fabrikproduktion verwertbar waren" (1980a, 39).

- 49 Toki Michelsillä oli muitakin teoreettisia lähteitä, jotka liittyivät osittain hänen sosialidemokraattiseen taustaansa. Michels itse viittaa teoriansa materialistisiin (historiallinen materialismi) lähtökohtiin luokkataistelun, varsinaisen luokkateorian ja myös oligarkian tulkinnan osalta. Tämän mukaisesti esimerkiksi työväenliikkeen oligarkisointuminen johtaa vakiintuessaan yläkerrostuman kehittymiseen sen sisällä: tällä on joukkoja parempi taloudellinen asema ja sille kehittyvät myös oman taloudellisen aseman turvaamiseen suuntautuvat intressit. Tämä johtokerrostuma vieraantuu taloudellisesti ja sosiaalisesti joukoista, mistä Michelsin 'materialistisen historiankäsityksen' mukaan seuraa, että se vieraantuu niistä myös ideologisesti (1908, 125-126). Tällä selektiivisesti omaksutulla 'historiallisella materialismilla' ei kuitenkaan juuri ollut merkitystä Michelsin 'oligarkian rautaisen lain' muotoiluun, minkä vuoksi sitä (kuten Michelsin tuotannosta käytyä keskusteluakaan) ei tässä käsitellä enempää.
- 50 Samankaltaisia ajatuksia esitti 1900-luvun alussa myöskin Ostrogorski (ks. Ebbighausen 1969, 15-19; 1981, 31-32). Ostrogorskin mukaan pysyväisluonteisiin poliittisiin organisaatioihin kehittyy sellainen funktionaalinen differentioituminen, jossa rajoitettu toimihenkilöryhmä muodostuu 'plutokraattiseksi' ja saa tällä tavalla mahdollisuuden pysyvän valta-aseman hankkimiseen järjestön sisällä.
- 51 Tässä suhteessa Michelsin tarkastelulla on toki historiallinen perustelunsa: kuten Suomessa, myös muualla yhdistyslaitoksen kehitys liittyy porvarillisen yhteiskuntamuodon vakiinnuttaneisiin liikkeisiin: ne olivat antifeodaalisia emansipatorisia liikkeitä kaikkialla Euroopassa (vrt. kuitenkin nk. pienten kansakuntien 'epäpuhtaus' tässä suhteessa, ks. Hroch 1968; Alapuro 1983; Siisiäinen 1979) ja näin ollen feodaalisten oligarkkisten etuoikeuksien vastaisen taistelun keskeinen 'ase' (ks. Kröll et al. 1982, 21-). Demokraattisuus ilmeni myös porvarillisen yhdistyslaitoksen sisäisessä käytännössä: jäsenten yleiskokous oli mullistava saavutus ylintä päätösvaltaa käyttävänä elimenä (vs. säätyyn perustuva 'luonnollinen' johtajuus). Lorenz v. Steinin sanoin: "In Verein tritt... das grosse Prinzip der menschlichen Gleichheit als seine Grundlage auf" (sit. Kröll et al. 1982). Tämä oli alku, josta oligarkkiset tendenssit lähtivät liikkeelle, olkoonkin, ettei Steinin kuvaamaa 'inhimillisen' tasaveroisuuden ideaaltilaa todellisuudessa olisi ollutkaan olemassa.
- 52 Hyvän esimerkin Pareton vaikutuksesta tarjoaa Michelsin syklinen historiankäsitys: "Historian demokraattiset tapahtumat muistuttavat toistuvia aaltoja. Ne murtuvat aina samalla matalikolla. Ne uusiutuvat yhä uudelleen. Tämä toistuva näky on sekä rohkaiseva että masentava. Kun demokratiat ovat saavuttaneet tietyn kehityksen asteen, ne

käyvät läpi vähittäisen muodonmuutoksen omaksuen aristokraattisen hengen ja monissa tapauksissa myös aristokraattiset muodot, joita vastaan ne alussa niin raivokkaasti taistelivat". Sama kehityskaari toistuu yhä uudelleen uusien haastajien ilmaantuessa ja taistelujen johtaessa hallitsevan oligarkian vaihtumiseen tai kilpailevien eliittien fuusioitumiseen (1966, 371; 1908, 129; vrt. Pareto 1963).

- 53 Keskustelusta, ks. Apel & Heidorn 1977.
- 54 Tärkeä edeltäjä Negtin käsityksille totaliteetin alistavasta logiikasta on Marcusen 'yksilönteisen yhteiskunnan konseptio' (ks. Marcuse 1976; 1968). Marcusen pluralismikritiikin keskeinen toteamus oli se, että 'pluralistisessa yhteiskunnassa' vallitsee 'toleranssin' abstrakti ja repressiivinen muoto. Porvarillisten kumouksien aikakaudella toleranssi toimi subversiivisena, aktiivisena vapautukseen tähdänneenä käytäntönä. Kehittyneessä kapitalismissa siitä tulee pakollinen vakiintuneeseen politiikkaan vaikuttava asenne, eräänlainen laissez-faire -asenne suhteessa etabloituihin auktoriteetteihin. "Dialektisen käsityksen mukaan kokonaisuus on se joka määrää totuuden - ei siten, että kokonaisuus käy osiansa edellä tai on niiden yläpuolella, vaan niin että sen rakenne ja funktio määräävät jokaisen erityisen asian tilan ja suhteen. Repressiivisessä yhteiskunnassa pyrkivät myös edistykselliset liikkeet muuttamaan vastakohtakseen siinä määrin kuin ne hyväksyvät pelin säännöt" (Marcuse 1968, 103). Teoreettisesti on mahdollista toki luoda 'pluralistisen yhteiskunnan' mallin mukainen valtiokonstruktio, missä erilaiset paineet, intressit jne. tasapainottavat toisensa ja yhteisesti luovat yleisen ja rationaalisen intressin. "Mutta sellainen konstruktio ei sovi lainkaan yhteiskuntaan, jossa voimat ovat ja pysyvät epätasaisina... Se sopii vielä huonommin, kun eri vaikutukset yhdistyvät ja muodostuvat hallitsevaksi kokonaisuudeksi, joka integroi erilliset, toisensa tasapainottavat voimat lisääntyvän elintason ja kasvavan keskittymisen välityksellä" (emt. 114). Tästä onkin enää lyhyt askel ideaan marginaaliryhmistä, totaliteettilogiikan ulkopuolisista, organisoitumattomista jne. todellisen vastarinnan kantajina ja ainoana muutoksen mahdollisuutena.
- 55 Esimerkiksi kulutuskysymykset ja luonnonsuojelu olivat 1960-luvun keskustelun mukaan (ks. Hirsch-Weber 1969, 141; Forsthoff 1960; Wolff 1968, 63-64) esimerkkejä tällaisista kysymyksistä. Tällaiset arvioinnit ovat luonteeltaan historiallisesti ehdollisia, minkä viime vuosien poliittinen kehityskin selvästi osoittaa: uudet yhteiskunnalliset liikkeethän artikuloivat paljolti juuri 60-luvulla artikuloitumiskyvyttömiksi tuomittuja ongelmia, luonnonsuojelua, ilman- ja vesien-suojelua, kulutuksen, elämäntavan ja uusintamisen alueen ongelmia.
- 56 Esimerkki voidaan hakea Marxin 'Pääomasta', missä kuvataan 'taistelua normaalityöpäivästä' prosessina, mikä rajoittamalla kapitalistien mahdollisuuksia lisäarvon absoluuttiseen kasvattamiseen työpäivää venyttämällä, työvoimaa suojatessaan samalla suojasi kokonaiskapitalistia yksittäisten jäsentensä 'lisätyön sudennälältä' (eli itseltään), toisin sanoen esti kuluttamasta työvoimatavaraa liiaksi, suojasi uusintamisen välttämättömät edellytykset (ks. Marx 1957).
- 57 Monissa yhteiskunnissa tämä ilmenee hallitsevan poliittisen kulttuurin muodossa. Poliittiset johtajat sosiaalistetaan siihen erilaisten pro-

sessien avulla ja siitä saattaa tulla keskeinen (jopa jäsenistöön omatua solidaarisuutta keskeisempi) osa johtajiston poliittista identiteettiä (ks. LaPalombara 1964; Badura 1972).

- 58 Fossaert kiteyttää Althusserin ideologisten valtioapparaattien konseptin seuraavasti: "(1) Jokaisella yhteiskunnalla on hallitseva luokka; (2) jokaisessa yhteiskunnassa valtio on hallitsevan luokan valtio; (3) jokaisessa yhteiskunnassa ideologia on hallitsevan luokan ideologia; (4) ideologiset apparaatit on alistettu hallitsevalle ideologialle; (5) siis, hallitseva luokka ja sen valtio alistavat ne, ne ovat ideologisia valtioapparaatteja" (1977, 22).
- 59 Tässä en käsittele laajemmin korporatistiteorioiden historiaa Roomasta nykyhetkeen, en myöskään erilaisten korporatistien järjestelmien variantteja (esim. keskiaikainen ja roomalainen 'korporaatiolaitos', Spenglerin ja Spanninin 'Organlehren, autoritaarisen korporatistisen muodot (Italian fasismi, sen myöhemmät etelä-eurooppalaiset muunnokset, etelä-amerikkalainen korporatistismi jne.)) (ks. Müller 1965; Bopp-Schmehl & Kypke 1979; Blom 1982; Siisiäinen 1982b; Kastendiek 1980). Tässä keskityn siihen teoretisoinnin alueeseen, jossa on kehitelty nk. 'pluralistisen' tai 'liberalistisen' korporatistisen mallia erotukseksi edellä tarkastelluista tyypeistä. Schmitterin terminologialla sitä voidaan kutsua (ei tosin ilman ongelmia) 'yhteiskunnalliseksi korporatistiksi' erotukseksi 'valtiokorporatistista', millä hän tarkoittaa järjestelmän autoritaarista varianttia (Schmitter 1979, 20-22). Tässä suhteessa korporatistiteoretisoinnilla on spesifi nousuperustansa ennen muuta tietyissä Euroopan maissa (Ruotsi ja Itävalta historiallisina 'mallimaina'). Esimerkkeinä suomalaisesta valtio-opillisesta korporatistitutkimuksesta: ks. Helander 1981; Helander & Anckar 1980.
- 60 Yleisemmällä teoreettisella tasolla on esitetty, että esimerkiksi työväenluokan elämäntavassa, toiminnassa ja itsensä toteuttamisen muodoissa on paljon sellaista, jota ei voida palauttaa työvoiman uusintamisvaateisiin: työväenluokkainen 'itsekkunnioitus' muun muassa ilmenee sekä yksilöllisen elämän suunnittelussa että työväenluokan kollektiivisiin toimintoihin suhtautumisessa. Saksalaisen työväenliikkeen tutkimustensa perusteella Alf Lüdtke ehdottaa, että työväenluokan uusintamisesta puhuttaessa olisi erotettava toisistaan uusintamisen välttämättömät suoritukset ja statukseen ja itsekkunnioitukseen liittyvä 'sosiaalinen uusintaminen' (Lüdtke 1978, 86-87; ks. myös Maase 1980, 162-164). Tämä uusintamisen välittömät vaateet ylittävä momentti ilmenee myös monilla tutuilla yhdistystoiminnan alueilla; niiden kohdalla onkin käynnissä 'vierasmääräytymisen' ja 'itsemääräytymisen', uusintamisen rajoihin pysähtyvän, korporatistisiin rakenteisiin kytkeytyvän ja ne ylittävän, alistumattoman momentin välinen jännite, kamppailu (ks. myös Kröll 1980, 158- ; Kröll et al. 1981, 88- ja jakso 5.2.2.).
- 61 Suhtautuivathan Yhdysvaltojen suvaitsemattomat puritaanitkin Weberin mukaan suopeasti urheiluharrastuksiin silloin, kun niiden katsottiin edesauttavan työkyvyn paranemista (ks. M. Weber 1980).
- 62 Siinä Panitch määritteli korporatistisen pitkälle kehittyneen kapitalismin rakenteeksi, joka "integroi organisoituneet taloudelliset-sosiaaliset

tuottajaryhmät edustuksen ja yhteistyön järjestelmän kautta johtotasolla ja mobilisaation ja sosiaalisen kontrollin avulla joukkotasolla" (1979, 123).

- 63 Samantapaisia kommentteja esittää myös Garson tarkastellessaan 'pluralistisen' ryhmäteorian ja 'eliittien' hallitsevaa asemaa tai korporatismitendenssejä korostaneiden teoreetikkojen välisiä kiistoja yhdysvaltalaisessa politiikan tutkimuksessa. Kiistakumppaneilla on ollut paitsi selviä eroja, myös runsaasti yhteisiä teemoja. Garsonin johtopäätös kuuluu: "Our political economic system is both 'elitist' with respect to ends and 'pluralist' with respect to means. Elitism and pluralism may be complementary rather than contradictory" (1978, 204).
- 64 Tässä ei ole tarpeen käydä yksityiskohtaista keskustelua Hirschin mallin ongelmista yleensä. Keskustelua on käyty runsaasti teoksen ilmestymisestä saakka (ks. esim. Argument-Sonderband AS 51 (1981) ja Marxistische Studien 4 (1981)). Yleisesti ottaen Hirschin teokseen pätee useihin muihinkin korporatismikonseptioihin suunnattu kritiikki, missä niiden keskeiseksi ongelmaksi nähdään systeemin ylivoimaisuuden ja vaikutuksen totaalisuuden liioittelu ja sen käänteispuolena toimijoiden ja kenttien jännitteisyyden puutteellinen tarkastelu.
- 65 Tämän ongelman konkretisoiminen vaatisi eri maiden yhteisten ja eroavien piirteiden tutkimista.

Luku 5

- 66 Tätä Marx ja Engels kuvasivat voimakkaasti yleistäen 'Kommunistisen puolueen manifestin' tunnetussa kappaleessa seuraavasti: "teollisuuden kehittyessä proletariaatti kasvaa muutenkin kuin määrällisesti; se kootaan yhteen suuriksi joukoiksi, sen voima kasvaa ja se tuntee sen yhä paremmin. Proletariaatin edut ja elinehdot tasoittuvat yhä enemmän sitä mukaa kuin koneiden käyttöön ottaminen poistaa erilaatuisen työn välillä olevaa eroa ja painaa palkan melkein kaikkialla yhtä alhaiselle tasolle" (Marx & Engels e.v.a, 101). Kysymyksessä on tietoinen korostus, sillä myöhemmin samat kirjoittajat toteavat, että työläisryhmien erot eivät ole hävinneet mistään (eivät edes Englannista) eivätkä koskaan tule kokonaan häviämään: "niin pitkälle ei tulla pääsemään" (ks. Engels 1976, 486).
- 67 Leninin määritelmä on kylläkin varsin monipuolinen silloin, jos otetaan huomioon määritelmän sisältämät kaikki kriteeriryhmät ja tarkastellaan niitä yksityiskohtaisesti. Näin ei kuitenkaan aina marxilaisen luokkatheorian varhaisemmalla kaudella (eikä aina myöhemminkään) ole tehty, mikä on johtunut sekä itse teoreettisen konseptin suuntautuneisuudesta että luokkasuhteiden oletetusta 'selkeydestä' nykykapitalismiin verrattuna.
- 68 Tämä perustuu Marxin käsityksiin, jotka määrittävät 'tiukasti taloudellisessa merkityksessä' vain lisäarvoa tuottavan työn palkkatyöksi: "so ist nur die Arbeit produktiv, die... unmittelbar Mehrwert produziert, also nur die direkt im Produktionsprozess zur Verwertung des Kapitals konsumiert wird" (Marx, sit. Herkommer 1976, 208). Tästä suunnasta määrittelyongelmaa on lähestynyt Projekt Klassenanalyse (1973; ks. Luokkaprojekti 1984; Hynninen 1982, 17-18).

- 69 Tässä esitelty kolmijako ei ole ainoa marxilaisessa luokkateoretisoinnissa kehitelty (ja kiistelty) (vrt. Projekt Klasseanalyse 1973; ks. Luokkaprojekti 1984). Tässä jätetään eri vaihtoehtoista keskustelua ja tyydytään viittaamaan vertikaalisen ja horisontaalisen eriytymisen ongelman yhteyteen ko. määrittelyongelmaan.
- 70 Ristiriitaisia luokka-asemia käsittelevä osa perustuu keskeisesti paitsi Wrightin (1978; 1982) tuotantoon, suomalaisen Luokkaprojektin tutkimusraportteihin, joiden lähtökohtaviitekehystenä Wrightin teoretisointi on toiminut (1984 ym.).
- 71 Luokkaprojektin eri julkaisuissa, kuten myös niitä edeltäneessä luokkateoretisoinnissa (ks. esim. Parkin 1981) Wrightin teoriasta on paikallistettu useampia puutteellisuuksia (yhteenvedona, ks. Luokkaprojekti 1984; Cohen 1983; Przeworski 1985). Kritiikin mukaan teoria ei kata riittävällä tavalla porvariston ja työväenluokan sisäistä eriytymistä, minkä vuoksi sitä on tältä osin täydennettävä. Oma ongelmansa (ja samalla konseptin ansio) on 'dahrendorfilaista' herruussuhteiden osuutta korostava käsitys luokista (ks. Parkin 1978, 615-616; 1981; 51-). Dahrendorfin kritiikin kohteena on marxilaisen luokkateorian osittainen karikatyyri, jota hän syyttää omistussuhteiden yksipuolisesta korostamisesta (ks. 1969; 1961; 1968). Hänen mukaansa herruussuhteet eri organisaatioiden sisällä tulisi asettaa luokkajaon tärkeimmäksi kriteeriksi: luokkien määräytymisen "differentia specifica oli osallisuus... herruuden harjoittamisessa missä hyvänsä käskyvaltaan perustuvassa yhteisössä" (1969, 191; käännöstä tarkennettu). Wrightin teoriassa voidaan tarkastella herruussuhteiden luokka-analyyttistä merkitystä tuotantosuhteiden perustalta. Dahrendorfin mukaan luokkajako toteutuu eri organisaatioissa, muttei kokonaisyhteiskunnassa; siksi yhteiskunnassa voidaan erottaa yhtä monta paria luokkia kuin siinä on herruuteen perustuvia yhteisöjäkin (esim. 20, 50 jne.) (1969, 97, 278-281, 307-311; 1968, 198). Wrightin luokkateoriassa luokkien lukumäärä perustuu tuotantosuhteisiin (sekä hallitseviin että edeltäneisiin) ja hallinta- ja kontrollisuhteet täydentävät niitä. Työväenluokan sisäisen eriytymisen perustana toimii luokan välttämättömyys myydä työvoimansa lisäarvontuotantoon alistettavaksi voidakseen uusintaa itsensä. Vasta tämä pääomasuhteeseen sisältyvä intressiasema tekee kontrollisuhteissa ilmenevät asemat ymmärrettäviksi (ks. myös Neuendorf 1973, 123-).
- 72 Tässä ei tarkastella laajemmin itse työläisaristokratian käsitettä enempää käsittehistoriallisesti kuin teoreettisten kytkentöjenkään osalta. Tätä ongelmaa on selvitelty useissa erityistutkimuksissa (ks. esim. Olofsson 1979; Toivonen 1978 ja julkaisuissa referoitu kirjallisuus).
- 73 Kapitalistisen kehityksen alkukaudella työväenluokka oli Frank Depen mukaan lukumääräisesti vielä varsin vähäinen ja sidoksissa käsityöläistuotannosta määräytyviin ammattikuntaetuihin ja valtiolliseen sääntelyyn. Intressien puolustamisella oli näissä oloissa varsin keskeisesti konservatiivis-puolustusellinen luonne: ammattikuntaetujen puolesta proletarisoitumisen uhkaa vastaan (1979, 106-107). Keskeinen massatyöläisen teoriassa esitetty teesi on ollut, että 1800-luvun alun työväenluokassa johtavana ollut 'käsityöläistyyppinen' ryhmä vakiinnutti asemansa myös työväenluokan organisaatioissa ja niiden avustuksella. Bolognan mukaan 1. maailmansota oli tämän kehityksen

tärkeä virstanpylväs: massatyöläinen syrjäytti fordistisessa tuotannossa aikaisemmin hallitsevana tyyppinä olleen ammattityöläisen; liukuhinna tuhosi työläisaristokratian ja tuotti massatyöläisen (1973, 12-15). Cacciari esittää, että työväenluokan organisaatiot eivät ole kyenneet sopeutumaan tähän kehitykseen, vaan ovat kiinnittyneet jo hävinneeseen/häviämässä olevaan käsityöläisperustaan. Koska taistelujen keskipisteenä on massatyöläinen, mutta organisaatiot ovat edelleen kiinnittyneet käsityöläisperustaan, kehittyy organisaatioihin tietynlainen konservatismi. Ammattitaitoisten työläisten taistelu on johtanut tilanteeseen, missä työväenliike on puolustanut sen etuoikeutettua asemaa (=mennyttä tuotantoperustaa) (1973, 55-77). Tämä oli ko. tulkinnan edustajien mukaan mahdollista sen vuoksi, että koneellisuuden ammattitaitoiset työläiset kykenivät ainoina kehittämään yhteyden luokkakokoonpanon ja organisaatiokysymyksen välille. Rothin mukaan he alkoivat tämän vuoksi "majorisoida koko luokkaa" (1977, 37). Tuo jakso on jatkunut Rothin mukaan koko viime vuosisadalta alkaneen kehityksen ajan eikä sitä uusissakaan olosuhteissa ole voimakkaammin asetettu kyseenalaiseksi (ks. Roth 1977, 16- ; Fassler 1979, 104-). Teoriasuuntauksen seuraavana vaiheena oli tulkita työväenliikkeen kehitystä kaavamaisesta kahtiajaon perspektiivistä: liike jaetaan spontaanisti 'vallankumouksellisiin' massatyöläisiin ja 'konservatiivisiin' ammattityöläisiin (ks. Roth 1977, 16; kriittistä ks. Minssen & Sauerborn 1977; Olofsson 1979).

- 74 Edellä käsitellyssä 'materialistisen Weberin' (ks. Hennen 1976, 89) luokkakonseptiossa ja sen yksityiskohtaisessa konkretisoinnissa (pakot jne.) on Weberin ymmärtävän sosiologian peruskonseption kanssa vaikeasti yhteensovittavia elementtejä (ks. Weberin materialismisyytökset ennalta torjuvaa kantaa: 1976, 200- ; M. Weber 1980), jotka eivät johda varsinaiseen peruskonseption tarkistamiseen.
- 75 Samantapaisia ideoita esittää myös Simmel pohtiessaan, miten ideologisia tekijöitä voidaan käyttää alempien ryhmien nousun estämisessä (ks. Simmel 1968).
- 76 Bourdieun luokkakonseptiossa, missä neoweberiläisen teoretisoinnin tavoin yhdistetään Marxin ja Weberin käsityksiä, ryhmiä tarkastellaan erilaisilla 'kentillä' intressejään ajavina toimijoina, joiden resurssit määräytyvät ryhmän hallinnassa olevan 'pääoman' mukaan: "Kenttien rakenne on taistelussa mukana olevien agenttien tai instituutioiden voimasuhteiden *tila*, tai jos niin halutaan, erityispääoman jakautuma, joka on hankittu taistelun kuluessa ja joka suuntautuu tuleviin strategioihin... Erityispääomalla tarkoitan sitä, että se on arvokas *suh-teessa* tiettyyn kenttään, siis kentän rajojen sisällä, ja että sitä ei voi vaihtaa muunlaiseksi pääomaksi kuin tietynlaisilla ehdoilla... Ne, joilla tiettyssä voimasuhteiden tilassa on... erityispääomamonopoli, kentälle ominaisen vallan tai erityisen auktoriteetin perusta, suosivat säilyttäviä strategioita.. kun taas ne, joilla on niukimmin pääomaa... suuntautuvat kumouksellisiin... strategioihin" (1985a, 106). Bourdieun esittämässä pääomalajien kolmijaossa (taloudellinen, sosiaalinen, kulttuurinen) taloudellisella pääomalla on perustavanlaatuinen merkitys: "Pääoma on kasaantunutta työtä materian muodossa tai sisäistetyssä, 'inkorporoidussa' muodossa" (1983, 183). Pääoman lajeilla on erilainen merkitys eri ryhmille: sosiaalisella pääomalla on erityinen merkitys eriarvoisuuden hierarkian alatasoilla: esimerkiksi köyhät

valkoiset voivat yrittää kompensoida sillä taloudellisen paaoman vähäistä hallintaa; samalla tavalla taloudellisesti laskevalla 'liikeradalla' toimivilla ryhmillä sosiaalinen tai kulttuurinen pääoman laji voi korostua (emt. 190-198). Samantapaisten strategioiden tarkastelua voidaan suorittaa myös rankiulottuvuuksien teoretisoinnista käsin (ks. esim. Allardt 1985, 151-).

- 77 Parkinin tuotannossa voidaan havaita 1970-luvun aikana luokkateoreettisen painotuksen muutoksia. Vuonna 1971 Parkin korosti Weberin ohella myös Marxia ja omistus-/tuotantosuhteisiin kytkeytyvien luokkien tarkastelua. 1970-luvun lopulla omistuksen rinnalle nousevat muut 'eriarvoisuuden' komponentit: koulutus, valtion toimenpiteet, sukupuoli, etnisyys ja painopiste siirtyy Marxin suunnalta selvästi Weberin suuntaan (ks. 1971; 1979; 1981; ks. myös Giddens 1980, 877-881; Parkin 1980; Murphy 1984).
- 78 Gramscin, Hegelin ja Marxin kansalaisyhteiskunnan käsitteen eroista, ks. Buci-Glucksmann 1975; Priester 1977; Cohen 1983).
- 79 Kramer määrittelee käsitteiden suhteet seuraavasti: "Echte gesellschaftliche disponible Zeit, "freie Zeit" ist gesellschaftliche frei verfügbare, *vollwertige* (d.h. nicht für Reproduktionsbedürfnisse in Anspruch genommene) Zeit, in der Dinge getan werden können, die dass gleiche Ausmass an Kraft-Verausgabung bedeuten, wie die Produktion den notwendigen Lebensmittel, deren Auswahl aber theoretisch allein von den Genuss- und Glücks-Bedürfnissen der gesellschaftlichen Individuen abhängt. Und weil sie in der Regel von der gesellschaftlichen Arbeitsteilung abhängt und ihre Existenz dieser Arbeitsteilung zu verdanken ist, gehört sie zunächst nicht einzelnen, sondern der ganzen Gesellschaft" (1975, 214-215).
- 80 Tämä alue on yksi niistä, joista keskustellaan vilkkaimmin mm. uusien liikkeiden teoretisoinnissa, koska liikkeiden alueena pidetään usein juuri 'elämismaailman' ja 'kolonialisoivan systeemin' leikkausalueita (ks. Habermas 1982; Brand et al. 1984).

Luku 6

- 81 Tässä tutkimustehtävään ei sisälly erilaisten nykykapitalismikonseptioiden vertailu (vrt. esim. Boccara et al. 1972; Touraine 1971; Hirsch 1980; Baudrillard 1982; Lyotard 1985 jne.).
- 82 Dahrendorfin ansioihin kuuluu huomion kiinnittäminen 'työläisen' käsitteen konkreettiseen sisältöön. Tämä merkitsee hänen mukaansa sitä, että "nykyisessä teollisuudessa "työläisestä" on tullut juuri sen laatuinen abstraktio, jota Marx oikeutetusti niin syvästi halveksi. Hänen tilalleen on astunut status- ja ammattitaitoryhmien moninaisuus ja niiden intressit poikkeavat usein toisistaan. Ammattitaitoisten turvallisuusvaatimukset voivat loukata puoliammattitaitoisia, puoliammattitaitoisten palkkavaatimukset voivat kohdata vastustusta ammattitaitoisten taholta; ja mitä vaatimuksia ammattitaidottomat esittävätkään saavat ne hänen ammattitaitoisemmat työtoverinsa huolestumaan eroavuuksien säilyttämisestä palkkauksessa" (Dahrendorf 1969, 80-81). Konseptio muistuttaa suuresti weberiläisessä sosiologiassa kehiteltyä (pois)sulkemisen käsitettä; jälkimmäisen yhtey-

- dessä käytyä keskustelua voidaan näin ollen soveltaa edelliseen (ks. 5.1.2.).
- 83 Samantapaisia ajatuksia työväenluokan ja työstä syrjäytettyjen ("ei-työläisten ei-luokan") välisen laadullisen kuilun olemassaolosta on esittänyt myös Gorz. Hänen mukaansa uusi teknologia hävittää työn ja työläisen autonomian eikä sellaisena enää voi muodostaa työläisen identiteetin perustaa. Tuotannon ja tuotantoon ja lähes koko yhteiskuntaan interventionsa ulottavan valtion keskuksista huomio tulisi suunnata siksi 'autonomisen kansalaisyhteiskunnan' suuntaan (ks. Gorz 1980).
- 84 Sosiologisen pluralismiparadigman ja Inglehartin 'hiljaisen vallankumouksen' konseptin teoreettisen 'sukulaisuuden' on huomannut myös Lipset, joka vuonna 1981 julkaisemassaan artikkelissa 'Whatever happened to the Proletariat?' pyrkii niiden yhdistämiseen. Lipset katsoo, että teollisen yhteiskunnan peruskonflikti oli taistelu tulojen ja varallisuuden jaosta, kun taas 'postindustrialistisen' politiikan keskiöön tulevat ei-taloudelliset sosiaaliset kysymykset. Näistä aiheutuvat ristipaineet ovat vähentäneet puoluelojualisuutta ja poliittisia ristiriitoja. Lipsetin 'inglehartilaisessa' tarkastelussa hyväksytään myös kahden vasemmiston ajatus, mutta pidetään (sosiologisen pluralismiteorian mukaisesti) mahdollisena, että ne yhdistyvät ennen muuta 'keskiluokkaisten' siirtyessä suuremmissa määrin vasemmalle kuin missä maarin perinteiset 'proletaaritraditionalistit' siirtyvät oikealle (Lipset 1981, 30). Toistaiseksi erottavia tekijöitä on vielä yhdistäviä enemmän.
- 85 Tässä ohitetaan edellä esitetyn yleisen puoluekonseptin ja Marxin ja Engelsin konkreettista poliittista organisoitumista tarkastelevien kirjoitusten suhteesta käyty keskustelu. Marxin ja Engelsin kirjoituksista käy kuitenkin selvästi ilmi, ettei heidän puolueen käsitteensä rajoittunut yksinomaan tähän yleiseen puoluemuotoon. Heidän mukaansa työväenluokan puolueuudostuksen välttämättömyyteen sisältyi myös välttämättömyys konkreettiseen organisoitumiseen (ks. Engels 1974f, 68-74; 1975b, 398; ks. myös Hundt 1981; Paris 1981; 1984; Jäger 1983).
- 86 Gramscin konseptiota voitaisiin soveltaa esimerkiksi kansalaissotaa edeltäneisiin kolmeen vuosikymmeneen Suomen historiassa. Ennen v. 1905 suurlakkoa vallinneet porvarillisten ryhmien väliset intressierot voitaisiin tulkita 'fraktiipuolueiden' välittömien intressien eroiksi (vrt. 1860-1880 kielikysymys; 1880-1905 'ulkopoliittiset' linjaerot). Suurlakko ja luokkaristiriitojen kärjistymisen johtivat porvarillisten ryhmien välisten konfliktien merkityksen vähenemiseen (samoin työväenluokan puolella), yhteisten 'solmukohtien' löytymiseen ja sitä kautta luokkafraktioiden ja muiden liittolaisryhmien ryhmittymiseen 'elimellisen puolueen' ympärille. Tässä keskeistä osaa näytteli 'epäpoliittinen' yhdistyslaitos (rekrytoinnin, johtajien koulutuksen jne. kanavana). Kehitys kulminoitui kansalaissotaan, olkoonkin ettei siinäkään ryhmittymisen 'elimellinen' luonne ollut aivan täydellistä (ks. Siisiäinen 1979, 124-126).
- 87 Tässä on huomattava, että edellä todettu koskee luvussa esiteltyjä tulkintoja eikä ole sellaisenaan yleistettävissä kaikkien aluetta käsittelevään teoretisointiin.

Luku 7

- 88 Yhdistyslaitoksen historia osoittaa tämän Suomen kohdalla selvästi sekä kansalaissotaa edeltävän että maailmansotien välisen periodin osalta (heikommin myöhäisemmänkin kehityksen osalta). Yhdistyslaitos toimi porvarillisia hegemonisia projekteja tukevana ja myöhemmin hegemoniaa vakauttavana resurssien ja mobilisoinnin väylänä. Sen avulla voitiin myös vetää valtiosta käsin erottavia linjoja työväenliikkeen eri suuntausten väliin (ks. Siisäinen 1979; Hentilä 1982).
- 89 Schattschneider viittasi työväenluokan kohdalla luokkasolidarisuuden ja nationalismin suhteen vaikeaan ongelmaan, mikä ilmeni selvästi 1. maailmansodassa. Jo Marx ja Engels huomauttivat, että imperialismin mahdollistama lisävoitto turmelee työväenluokan ylimmän, voitosta osalliseksi pääsevän osan tietoisuutta; konkreettisenä esimerkkinä he mainitsevat Englannissa vallinneet alistussuhteet englantilaisten ja irlantilaisten työläisten välillä. Kirjeessään Kugelmannelle (1869) Marx totesi tämän vaikutuksen lähes kohtalokkaaksi Englannin työväenluokan poliittiselle toiminnalle: "Työväenluokka ei voi milloinkaan tehdä täällä Englannissa jotakin ratkaisevaa, ennen kuin se sanoutuu Irlannin kysymyksessä mitä päättäväisimmin irti vallassaolevien luokkien politiikasta... Jos tätä ei tapahdu, niin Englannin kansa jää hallitsevien luokkien talutusnuoraan, koska sen on asetuttava yhdessä niiden kanssa Irlannin-vastaiseen rintamaan. Jokainen kansanliike Englannissa jää lamaan irlantilaisten kanssa kytevä kiistan vuoksi, (irlantilaisten) jotka muodostavat Englannissa merkittävän osan työväenluokkaa... Englannin työväenluokka ei milloinkaan tule saamaan mitään aikaan, ennenkuin se on päässyt irti Irlannista" (1976b, 227, 229). Vastaavanlaisia suhteita voidaan paikallistaa myöskin nykyisissä epätasaisen vaihdon kansainvälisissä suhteissa. Niiden vaikutukset esimerkiksi työväenluokan poliittiseen toimintaan kuuluvat puutteellisesti tutkittujen empiiristen ongelmien joukkoon.

SUMMARY

The aim of this study is to examine theoretically the relationship between interests, interest associations (voluntary associations) and the stability of the political system. The general frame of reference for the study is the sociological theory of pluralism (from now on STP) which can be regarded as the dominating paradigm in this field of sociological research up until the early sixties. The STP can be distinguished from the political theory of pluralism which examines the normative aspects of 'pluralism' (e.g. the question of a 'good' democracy and the division of power as its precondition). The STP is interested in the preconditions for the stability of the political system formed by a certain combination of interests and interest associations. The STP is only a formal frame for this study because many of the most central theoretical problems in this field of research have found an adequate formulation in the STP but no satisfactory answers to these problems. Therefore the purpose of this study is to overcome the shortcomings of the STP but to maintain its adequate way of posing theoretical questions. This task firstly requires studying the conceptions of the incorporation theories of interests and interest associations, which form the main rival of the STP, and secondly introducing new theoretical elements which are almost totally missing in the STP: the theory of social classes and their structuration by processes of civil society, the dialectical conception of interests and their formation by the struggle about interests, and the theory of hegemony.

The first chapter of the study examines the two 'generations' of the STP. The basic conceptions were formulated in Arthur Bentley's work 'The Process of Government' (1908), in which he continued the theoretizations of Gumpowicz, Ratzenhofer and Georg Simmel. For Bentley society consists of interacting interest groups. He defines the preconditions for the stability of the political system as follows: (1) the existence of the plurality of interacting and competing interest groups in society, (2) the existence of mechanisms of 'checks and balances', (3) the cross cutting of interest groups which results in dispersion of the action potential of 'deep lying groups' and thus prevents the formation of grave cleavages in society.

The second 'generation' of the STP (e.g. Schattschneider, Lipset) presents the paradigmatic formulation of the theory. It defines interest conflicts as a necessary condition for the stability of the political system provided that different conflicts do not overlap but run along different frontiers. This generation concentrates its theoretization almost totally on organized interests (voluntary associations etc.) and treats them as the only 'real' interests. The representatives of this 'generation' are also aware of the bureaucratization of associations. This fact finds its expression in the so called theory of the pluralism of elites (e.g. Lipset). According to Schattschneider's view the stability of the political system is based on the possibility of the 'government' to exploit the dispersion of interests and the competition between associations in favour of its own dominant position: "some conflicts are organized into politics while other are organized out". In this way the government can get different potential opposing interest associations to compete with each other. This is the rational core of this paradigm which can be partly combined into the conceptions of its rival, the incorporation paradigm.

The incorporation approach is most clearly expressed in the so called 'Michels-Weber -paradigm' of research into voluntary associations. It was the common theoretical view of Michels and Weber that in complex mass democracy and in its dominant form of mass organization direct democracy becomes impossible. Social movements of the depressed groups have a need for organization but "wer Organization sagt, sagt Tendenz zur Oligarchie" (Michels). The formation of oligarchic and bureaucratic structures opens the door for the intrusion of the dominating logic of collective action of the political system into the interest association and for its change into a miniature copy of the total system. The paradox of the organizational process is that the realization of depressed interests needs organization (it is the weapon of the weak against the powerful) but the formation of an interest association brings with it oligarchic structures and thus disarms it by making the organization a part of the dominant total system. During this process the 'original' interest is transformed through the organizational processes.

The same kind of conception is present in many variants of modern theory of corporatism and in theories of the selectivity of the political system (e.g. Offe). 'The Michels-Weber -paradigm' has also been central in the theoretization concerning the so called new social movements and

their 'life cycle' (e.g. Rammstedt). The incorporation theoretization completes the STP with a new important aspect of system stability: it shows that all interests do not have equal chances of realization (systematic selectivity of the system) and that the reproduction of the dominating political system presupposes the incorporation of those interests and their corresponding associations that are able to conflict into the system. By making prioritizations among different interests and by integrating (at least a part of) them the political system can create a new dispersion of interests and contribute to the formation of new interest groups (political and symbolic power). Thus the political system is a central agent in the struggle about interests. The political system and different interest associations can be seen as fields of struggle between interests and about interests. Every field destroys some possibilities for interest realization and creates some new ones. "Organization is the mobilization of bias" as Schattschneider once remarked.

Both competing approaches make an adequate contribution to the solution of the theoretical problem of system stability but both approaches however are one sided. Dispersion and cross cutting of interests and incorporation of interest associations must be seen as two complementary aspects in the theory of the reproduction of the political system or hegemony. This requirement is filled best in the so called multi-dimensional theory of system integration and incorporation of interests and interest associations. This theoretization purports to make a synthesis and to find a solution to the problems formulated in the STP: (1) a definition of the concept of interest and its relationship to class theory, (2) a conception of organization as the dominating form of the realization of interests, and (3) a conception of interest and class dispersion and the role of competing conflict frontiers for the reproduction of the political system or hegemony.

The relationship between social classes, class fractions and the political system can be seen as a two way process: (1) firstly as a process which disperses economic classes or 'classes on paper' (Bourdieu) when they are transformed into 'political classes' (Giddens) or into those concrete groups which act in the political system. This dispersion of classes is examined in the Marxist class theory both on the level of economic differentiation of classes and on the level of civil society where classes are structured by ethnic, religious, regional, cultural, gender

related etc. processes. In the Weberian theory this relation is theorized under headings of social classes and status groups (Stände). (2) Secondly the synthesis must take into account the process of political and ideological (also symbolical) formation of classes and interest groups. The political system works upon its own class and interest basis on all levels of organization. According to Przeworski the struggle about classes antecedes the struggle between classes. Through its political and symbolic power the dominant hegemonic system influences interest formation and thus political action in general.

Political and symbolic influence on interest formation is possible because within definite limits it is an 'open' process. Formally the concept of an interest can be used to describe the social directionality of the practices of an individual and collective actors. Thus the concept of an interest is linked with the theoretical problem which deals with the relationship between structure and subject because interest intermediates between the interest position (structures) and social action of the subjects. That is why the concept of an interest has been examined from two opposing points of view: (1) from an objectivistic, and (2) from a subjectivistic conception. The objectivistic concept of an interest stresses the biological, economic (e.g. mechanical Marxism) or ideological (e.g. certain structuralist tendencies) structures and purports to reduce an interest to this interest position.

The subjectivistic concept of an interest usually omits the structural preconditions of interest formation and defines interests in terms of interest consciousness and (symbolic) interaction or discourse. The dialectical concept of an interest purports to overcome the shortcomings of this dualism in the way sketched out by Marx in his 'Theses on Feuerbach'. According to this view interest formation is an open process within the limits formed by its structural conditions: (1) The structure(s) of a society can be expressed or articulated in many different ways and no one of these is necessary or totally impossible. The structures (e.g. classes, relations of production) however validate interest formation by creating different chances of success for different kinds of interest groups. Those interest groups have more 'causal power' (Abercrombie & Urry) which 'correspond' to the structure of society; and those which have no such 'correspondence' are more likely to disperse in course of time (cf. Bourdieu; Przeworski). (2) The structures of society

must also be seen however as reproduced and existing only through and in the action of subjects (cf. Giddens). The interaction and possible distortion of the transformation of interest position into consciousness of interests can be problematized theoretically by Habermas' conception of 'objective interest', which sketches an ideal type of situation for the formation process of a 'true' consciousness and helps to find those structures in society and interest associations which prevent its realization.

The prevailing 'strategic situation' (Foucault) and hegemonic system consists of competing frontiers of interest conflicts and of a hegemonic bloc which exploits this 'plurality'. Concrete interest formations and interest groups have only a mediated relationship to the structures of society. The dispersion of 'classes on paper' has led to the formation of vertical (e.g. on the basis of oligarchical structures) and horizontal interest tensions within classes and to 'pluriclassist' (Poulantzas) interest group formation. The creation of a hegemonic bloc presupposes that the causal power of several interest groups and interest conflicts can be tied to a common 'nodal point'. The causal power of different interest groupings differs on the basis of variations in the historical situations and according to their relations to the structures of society. It is greatest among those groups which are related to the 'organic structures' of society (Gramsci) and less strong in those groups which are related to 'conjunctural' movements and are thus more temporary in character. 'Hegemonic projects' are strategies with the purpose of finding such 'nodal points' that can connect several interest conflicts around an 'organic movement' or structure. Thus they must connect different class fractions and groups from different classes. This is a central object in the struggle about interests and 'nodal points' of hegemonic projects. This struggle takes place in the economic, political organizational, ideological and symbolic field. As the STP stresses it is a precondition for the success of the dominant hegemonic bloc that the subordinated interests are dispersed and cross cut each other in advance for the dominant grouping. The incorporation of opposing interests into the dominant hegemonic system and the intrusion of the dominant logic of collective action into the interest associations of a potential alternative hegemonic bloc creates 'points of support' for the dominant bloc inside the opposition groups. By intervening into the processes of civil society and by

its use of symbolic power the political system influences the process of consciousness formation and thus the process of interest group formation. However it is always through the action of individual and collective actors that the fields of struggle are reproduced or changed. Also the hegemonic bloc as a system of many sides and levels is reproduced only by the struggles in every field. The 'filters' of interest realization in the political system must be seen as fields where actors with different causal power struggle about interest objects. The strength of the dominant hegemonic bloc and its adversary, the (potential) alternative bloc depends on the abilities of its subject components to unite this plurality of different interest 'discourses' around definite 'nodal points', or to use the words of Antonio Gramsci, around its constitutive organic structure.

LAHTEET

- Abendroth, W. 1967. Antagonistische Gesellschaft und politische Demokratie. Berlin: Neuwied.
- Abercrombie, N. & Urry, J. 1983. Capital, labour and the middle classes. London: George Allen & Unwin.
- Accardo, A. 1983. Initiation à la sociologie de l'illusionisme social. Bordeaux: Éditions le Mascaret.
- Adair, P. 1983. Sociologie du discours et statut de l'économique. Bulletin de Mauss 8, 79-94.
- Agnoli, J. 1974. Die Transformation der Demokratie. Teoksessa J. Agnoli & P. Brückner. Die Transformation der Demokratie. Frankfurt a/M: Europäische Verlagsanstalt.
- Agnoli, J. 1983. Liikkeen ja instituution välissä. Keskustelu Johannes Agnolin kanssa. Uudistuva ihmiskunta 3, 16-33.
- Agnoli, J. 1972. Programm und Technik des sozialen Friedens. Teoksessa F. Nuscheler & W. Steffani (toim.) Pluralismus. Konzeptionen und Kontroversen. München: Piper, 237-252.
- Ahonen, P. 1985. Poliittikan kautta poliittikan yli: Poliittikan merkitysten tulkinnan paradokseista ja mahdollisuuksista. Paradoksi 7.
- Ahonen, P. 1983. Public policy evaluation as discourse. Helsinki: The Finnish Political Science Association.
- Alanen, I. 1979. Maaseudun ja kaupungin ristiriita maaseutuosioologian teoreettis-metodologisena perustana. Tampereen yliopiston osioologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia, sarja A 36.
- Alanen, L. 1982. Aikuisten toiminta ja toimintojen yhteydet lapsiperheissä. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, sarja A:52.
- Alapuro, R. 1973. Akateeminen Karjala-Seura. Helsinki: WSOY.
- Alapuro, R. 1983. State and revolution in Finland. Helsinki (Käsikirjoitus).
- Alemann, U. 1983. Interessenvermittlung in Westeuropa: Die Diskussion um Korporatismus in der vergleichenden Politik. Teoksessa U. Alemann & E. Forndan (toim.) Interessenvermittlung und Politik. Opladen: Westdeutscher Verlag, 116-142.

- Alemann, U. & Forndan, E. (toim.) 1983. *Interessenvermittlung und Politik*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Alemann, U. & Heinze, R. 1981. *Kooperative Staat und Korporatismus*. Teoksessa U. Alemann (toim.) *Neokorporatismus*. Frankfurt: Campus, 43-60.
- Alemann, U. & Heinze, R. 1979. *Verbandepolitik und Verbandeforschung in der Bundesrepublik*. Teoksessa U. Alemann & R. Heinze (toim.) *Verbände und Staat*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 12-37.
- Allardt, E. 1968. *Past and emerging cleavages*. Teoksessa O. Stammer (toim.) *Party systems, party organizations and the politics of new masses*. Berlin: The Free University, 66-74.
- Allardt, E. 1985. *Sociologia I*. (2. painos) Porvoo: WSOY
- Allardt, E. 1970. *Yhteiskunnan ryhmit*. Teoksessa K. Waris & E. Allardt & O. A. Wiio. *Valinnan yhteiskunta*. Helsinki: Weiling & Göös.
- Almond, G. A. 1958. *A comparative study of interest groups and the political process*. *American Politican Science Review* 52, 270-282.
- Almond, G. A. & Powell, J. B. 1966. *Comparative politics: A developmental approach*. Boston: Little, Brown.
- Althusser, L. 1971. *Lenin and philosophy and other essays*. London: New Left Books.
- Althusser, L. 1979. *Der Marxismus als eine endliche Theorie*. Teoksessa Altvater, E. & Kallscheuer, O. (toim.) *Den Staat diskutieren*. Berlin: Verlag Ästhetik und Kommunikation.
- Althusser, L. 1965. *Pour Marx*. Paris: Francois Maspero.
- Altvater, E. & Kallscheuer, O. 1979. *Reaktionen auf eine Provokation*. Teoksessa E. Altvater & O. Kallscheuer (toim.) *Den Staat diskutieren*. Berlin: Verlag Ästhetik und Kommunikation.
- Anderson, P. 1977. *The antinomies of Antonio Gramsci*. *New Left Review* 100, 4-79.
- Anderson, P. 1980. *Arguments within English marxism*. London: Verso.
- Anderson, R. 1971. *Voluntary associations in history*. *American Anthropologist* 73, 209-222.
- Apel, H. & Heidorn, J. 1977. *Subjektivität und Öffentlichkeit. Kritik der theoretischen Positionen Oskar Negts*. *Prokla* 29 (4), 2-37.
- Apel, K.-O. 1974. *Wissenschaft als Emanzipation*. Teoksessa W. Dallmayr (toim.) *Materialien zu Habermas "Erkenntnis und Intresse"*. Frankfurt a/M: Suhrkamp, 319-348.

- Argument-Sonderband AS 51. 1981. Berlin: Argument Verlag.
- Arnfred, N. & Kjellberg, A. & Malmgren, B. 1981. Stat og klasser under kapitalismen. København: Finn Blytmanns Forlag.
- Aronowitz, S. 1981. The crisis in historical materialism. Class-politics and culture in marxist theory. New York: Praeger Publishers.
- Asikainen, E. 1980. Työvoiman valtiollinen suojele. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, sarja B:31.
- Asplund, J. 1970. Georg Herbert Mead. Teoksessa J. Asplund (toim.) Sociologiska teorier. (3. uppl.) Uppsala: Ahlqvist & Wiksell, 132-147.
- Bachrach, P. 1975. Interest, participation and democratic theory. Nomos 15, 39-49.
- Bachrach, P. 1967. The theory of democratic elitism. Boston: Little, Brown.
- Bachrach, P. & Baratz, M. S. 1970. Power and poverty. New York: Oxford University Press.
- Bader, V. M. & Berger, J. & Ganssmann, H. & Knesebeck, J. 1976. Einführung in die Gesellschaftstheorie 1. Frankfurt: Campus.
- Badura, B. 1972. Bedürfnisstruktur und politisches System. Stuttgart: Kohlhammer.
- Balbus, I. 1971. The concept of interest in pluralist and marxian analysis. Politics and Society 1 (1), 153-177.
- Banton, M. 1968. Voluntary associations. Anthropological aspects. Teoksessa D.L. Sills (toim.) The international encyclopedia of the social sciences 16. New York: The Free Press, 357-362.
- Barber, B. 1950. Participation and mass apathy in associations. Teoksessa A. Gouldner (toim.) Studies in leadership. New York: Harper & Brothers, 477-504.
- Barker, E. 1972. Ein neues Staatsverständnis. Teoksessa S. Nuscheler & W. Steffani (toim.) Pluralismus. Konzeptionen und Kontroversen. München: Piper, 60-61.
- Barnick, H. & Lüttig, K. 1974. Gesetzmässigkeit - Interesse - Staat im Sozialismus. Deutsche Zeitschrift für Philosophie 22 (7), 797-813.
- Bartel, H. & Schmidt, W. 1970. Zur Entwicklung der Auffassungen von Marx und Engels über die proletarische Partei. Marxismus und deutsche Arbeiterbewegung. Studien zur sozialistischen Bewegung im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts. Berlin: Dietz Verlag, 7-101.
- Baudrillard, J. 1982. Der symbolische Tausch und der Tod. München:

Matthes & Seitz.

- Baudrillard, J. 1975. *The mirror of production*. St. Louis: Telos Press.
- Beck, U. 1983. *Jenseits von Klasse und Stand? Soziale Ungleichheit, gesellschaftliche Individualisierungsprozesse und die Entstehung neuer sozialer Formationen und Identitäten*. Soziale Welt, Sonderband 2, 35-74.
- Beetham, D. 1974. *Max Weber and the theory of modern politics*. London: George Allen & Unwin.
- Beetham, D. 1981. Michels and his critics. *Archives Européennes de Sociologie* 22, 81-99.
- Bendix, R. & Lipset, S. M. 1966. *The field of political sociology*. Teoksessa L. Coser (toim.) *Political sociology*. New York: Harper & Row, 9-48.
- Bentley, A. F. 1908. *The process of government. A study of social pressures*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Berger, S. 1981. Introduction. Teoksessa S. Berger (toim.) *Organizing interests in western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-23.
- Bergmann, J. & Brandt, G. & Körber, K. & Mohl, E. T. & Offe, C. 1969. *Herrschaft, Klassenverhältnis und Schichtung*. Teoksessa T. W. Adorno (toim.) *Spätkapitalismus oder Industriegesellschaft*. Verhandlungen des 16. Deutschen Soziologentages. Stuttgart: Ferdinand Enke, 80-87.
- Bernard, T. 1983. *The consensus - conflict debate*. New York: Columbia University Press.
- Berntson, L. (toim.) 1978. *Marxistisk statsteori*. Malmö: Cavefors.
- Blanke, B. & Jürgens, U. & Kastendiek, H. 1975. *Kritik der politischen Wissenschaft: Analysen von Politik und Ökonomie in der bürgerlichen Gesellschaft*. Frankfurt: Campus.
- Blauner, R. 1964. *Alienation and freedom*. Chicago: Chicago University Press.
- Blom, R. 1981. *Associations and political organization of society. Theoretical approach and the case of Finland*. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 43.
- Blom, R. 1978. *Luokkatietoisuus ja porvariston poliittisen herruuden uusintamistapa*. Teoksessa Y. Littunen & P. Rautio & A. Saarinen (toim.) *Tieto, tiede, yhteiskunta*. Tampereen yliopisto, yhteiskun-

- tatieteiden tutkimuslaitos, sarja E: 6, 169-198.
- Blom, R. 1982. Yhteiskuntateoria ja valtio. Vaasa: Vastapaino.
- Blom, R. 1979. Yleisen intressin käsitteestä. *Tiede & Edistys* 4 (2), 29-37.
- Boccaro, P. et al. 1972. *Der staatmonopolistischer Kapitalismus*. Berlin: Verlag Marxistische Blätter.
- Bogdan, R. & Taylor, S. J. 1975. *Introduction to qualitative research methods*. New York: Wiley.
- Bolaffi, A. & Kallscheuer, O. 1983. Die Grünen: Farbenlehre eines politischen Paradoxes. *Prokla* 13 (51), 62-105.
- Bollhagen, P. 1967. *Interesse und Gesellschaft*. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften.
- Bologna, S. 1973. Zusammensetzung der Arbeiterklasse und Theorie der Partei an den Anfängen der Rätebewegung. Teoksessa S. Bologna & M. Cacciari. *Zusammensetzung der Arbeiterklasse*. Berlin: Merve, 9-52.
- Bopp-Schmehl, A. M. & Kypke, U. 1979. "Korporatismus" statt "Pluralismus"? *Blätter für deutsche und internationale Politik* 12, 1462-1473.
- Bottomore, T. 1982. The political role of the working class in western Europe. Teoksessa A. Giddens (toim.) *Social class and the division of labour*. Cambridge: Cambridge University Press, 264-275.
- Bottomore, T. & Nisbet, R. 1978. *Structuralism*. Teoksessa T. Bottomore & R. Nisbet (toim.) *A history of sociological analysis*. London: Heinemann, 557-598.
- Boudon, R. 1979. *Effets pervers et ordre social*. (12. ed.) Paris: PUF.
- Bourdieu, P. 1974. Avenir de classe et causalité du probable. *Revue française de sociologie* 15 (3), 3-42.
- Bourdieu, P. 1982. *Ce que parler veut dire*. Paris: Fayard.
- Bourdieu, P. 1966. Condition de classe et position de classe. *Archives Européennes de Sociologie* 7, 200-223.
- Bourdieu, P. 1979. *La distinction - critique sociale du jugement*. Paris: Minit.
- Bourdieu, P. 1980b. Le capital social. Notes provisoires. *Actes de la Recherche en Science Sociale* 31, 2-3.
- Bourdieu, P. 1980a. *Le sens pratique*. Paris: Minit.
- Bourdieu, P. 1981. *Men and machines*. Teoksessa K. Knorr-Cetina &

- A. V. Cicourel (toim.) *Advances in social theory*. Boston: Routledge & Kegan Paul, 304-317.
- Bourdieu, P. 1977. *Outline of a theory of praxis*. New York: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. 1985b. The social space and the genesis of groups. *Social Science Information* 24 (2), 195-220.
- Bourdieu, P. 1985a. Sosiologian kysymyksiä. Suomentanut J.-P. Roos. Jyväskylä: Vastapaino.
- Bourdieu, P. 1984. Vad de vill säga att tala. Det språkliga utbytes ekonomi. *Skeptron* 1, 27-59.
- Bourdieu, P. 1983. Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital. *Soziale Welt, Sonderband* 2, 183-198.
- Bourdieu, P. & Passeron, J.-C. 1977. *Reproduction in education, society and culture*. London: Sage.
- Brand, K.-W. 1982. *Neue soziale Bewegungen. Entstehung, Funktion und Perspektive neuer Protestpotentiale. Eine Zwischenbilanz*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Brand, K.-W. & Büsser, D. & Rucht, D. 1984. *Aufbruch in eine andere Gesellschaft. Neue soziale Bewegungen in der Bundesrepublik*. Frankfurt: Campus.
- Braverman, H. 1974. *Labour and monopoly capital*. New York: Monthly Review Press.
- Broms, H. & Gahmberg, H. 1983. Communication to self in organizations and cultures. *Administrative Science Quarterly* 28 (3), 482-496.
- Buci-Glucksmann, C. 1975. *Gramsci et l'état*. Paris: Fayard.
- Buci-Glucksmann, C. 1983. Poliitiikan muodot ja vallan konseptiot. *Soihtu* 46 (2), 27-30; 46 (3), 10-15.
- Buci-Glucksmann, C. 1979. Über die aktuellen Aufgaben einer marxistischen Kritik der Politik. Teoksessa E. Altvater & O. Kallscheuer (toim.) *Den Staat diskutieren*. Berlin: Verlag Ästhetik und Kommunikation.
- Buci-Glucksmann, C. & Therborn, G. 1982. *Der sozialdemokratische Staat*. Hamburg: VSA-Verlag.
- Bühler, W. & Kanitz, H. & Siewert, H.-J. 1978. *Lokale Freizeitvereine*. St. Augustin: Institut für Kommunalwissenschaften der Konrad Adenauer-Stiftung.
- Buhr, M. 1974. *Pluralismus*. Teoksessa M. Buhr & G. Klaus (toim.)

- Philosophisches Wörterbuch 2. (10. Aufl.) Leipzig: Bibliographisches Institut, 940.
- Bürklin, W. 1982. Die Grünen und die 'neue Politik'. Politische Vierteljahresschrift (22) 4, 357-382.
- Burnham, J. 1943. The Machiavellians. Chicago: Henry Regnery.
- Butterwegge, C. 1978. Hegemonie und/oder Diktatur des Proletariats. Kritische Bemerkungen zur Gramsci-Rezeption in der BRD. SOPO 44, 105-113.
- Cacciari, M. 1973. Zum Problem der Organization Deutschland 1917-1921. Teoksessa S. Bologna & M. Cacciari. Zusammensetzung der Arbeiterklasse und Organisationsfrage. Berlin: Merve, 53-129.
- Caillé, A. 1981. La sociologie de l'intérêt est-elle intéressante? (A propos de l'utilisation du paradigme économique en sociologie.) Sociologie du Travail 23 (3), 256-275.
- Callinocos, A. 1985. Anthony Giddens: A contemporary critique. Theory and Society 14 (2), 133-166.
- Carchedi, C. 1977. On the economic identification of social classes. London: Routledge & Kegan Paul.
- Chapman, J. W. 1969. Voluntary associations and the political theory of pluralism. Nomos 11, 87-118.
- Cohen, J. 1982. Between crises management and social movement? Telos 52, 21-40.
- Cohen, J. 1983. Class and civil society. Limits of marxian critical theory. Oxford: Martin Robertson.
- Connell, R. W. 1979. A critique of the althusserian approach to class. Theory and Society 8 (3), 303-346.
- Connolly, W. E. 1972. On 'interests' in politics. Politics and Society 2 (2), 459-477.
- Connolly, W. E. 1969. The challenge to pluralist theory. Teoksessa W. E. Connolly (toim.) The bias of pluralism. New York: Atherton Press, 1-34.
- Cooley, C. H. 1962. Social Organization. New York: Schocken.
- Coser, L. 1978. American trends. Teoksessa T. Bottomore & R. Nisbet (toim.) A history of sociological analysis. London: Heinemann, 287-320.
- Coser, L. 1967. Continuities in the study of social conflict. New York: The Free Press.

- Coser, L. 1956. *The functions of social conflict*. Glencoe: The Free Press.
- Courtine, J.-J. & Marandin, J.- M. 1981. Quel objet pour l'analyse du discours? Teoksessa B. Conein & J.-J. Courtine & F. Gadet & J. M. Marandin & M. Pêcheux. *Matérialités discursives*. Lille: Presses Universitaires de Lille, 21-33.
- Crouch, C. 1979. *The politics of industrial relations*. London: Political Issues of Modern Britain, Ser.: Humanities.
- Dahl, R. 1956. *A preface to democratic theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dahrendorf, R. 1968. *Gesellschaft und Demokratie in Deutschland*. München: Piper.
- Dahrendorf, R. 1961. *Gesellschaft und Freiheit. Zur soziologischen Analyse der Gegenwart*. München: Piper.
- Dahrendorf, R. 1969. *Luokat ja luokkaristiriidat teollisessa yhteiskunnassa*. Suomentanut Ilse Koli. Porvoo: WSOY.
- Denzin, N. K. 1974. *Symbolic interactionism and ethnomethodology*. Teoksessa J. D. Douglas (toim.) *Understanding everyday life*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Deppe, F. 1979. *Autonomie und Integration. Materialien zur Gewerkschaftsanalyse*. Marburg: Verlag Arbeiterbewegung und Gesellschaftswissenschaft.
- Deppe, F. 1981b. *Einheit und Spaltung als Konstitutionsproblem der Arbeiterklasse*. Argument-Sonderband AS 63, 70-103.
- Deppe, F. 1981a. *Einheit und Spaltung der Arbeiterklasse*. Marburg: Verlag Arbeiterbewegung und Gesellschaftswissenschaft.
- Deutschmann, M. 1974. *Die Systemtheoretische Entproblematisierung der marxistischen Gesellschaftstheorie*. Mehrwert 6, 81-123.
- DiMaggio, P. 1979. Review essay: On Pierre Bourdieu. *American Journal of Sociology* 84 (6), 1460-1475.
- Donati, P. 1984. *Organization between movement and institution*. *Social Science Information* 23 (4/5), 837-859.
- Douglas, J. D. (toim.) 1974. *Understanding everyday life*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Dunckelmann, H. 1975. *Lokale Öffentlichkeit. Eine gemeindesoziologische Untersuchung*. Stuttgart: Schriften des deutschen Instituts für Urbanistik 51.

- Durkheim, E. 1972. Selected writings. Edited with an introduction by Anthony Giddens. Cambridge: Cambridge University Press.
- Durkheim, E. 1982. Sosiologian metodisäännöt. Suomentanut Seppo Randell. Helsinki: Tammi.
- Durkheim, E. 1951. Suicide. Glencoe: The Free Press.
- Durkheim, E. 1964. The division of labor in society. New York: The Free Press.
- Durkheim, E. 1980. Uskontoelämän alkeismuodot. Suomentanut Seppo Randell. Helsinki: Tammi.
- Durkheim, E. & Mauss, M. 1962. Social structure and the structure of thought. Teoksessa T. Parsons (toim.) Theories of society 1. (2. print) Glencoe: The Free Press, 1065-1068.
- Ebbighausen, R. 1969. Die Krise der Parteiendemokratie und die Parteiensoziologie. Eine Studie über Moisei Ostrogorski, Robert Michels und die neuere Entwicklung der Parteienforschung. Berlin: Duncker & Humblot.
- Ebbighausen, R. 1981. Politische Soziologie. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Eckstein, H. 1961. A theory of stable democracy. Princeton: Princeton University Press.
- Edelman, M. 1971. Politics as symbolic action. Chicago: Markham.
- Edelman, M. 1964. The symbolic uses of politics. Urbana: University of Illinois Press.
- Edwards, R. 1979. Contested terrain. New York: Basic Books.
- Ehrlich, S. 1966. Die Macht der Minderheit. Die Einflussgruppen in der politischen Struktur des Kapitalismus. Wien: Europa-Verlag.
- Eichhorn, W. P. 1974. Interessen. Teoksessa M. Buhr & G. Klaus (toim.) Philosophisches Wörterbuch 1. (10 Aufl.) Leipzig: Bibliographisches Institut, 581-584.
- Elias, N. 1969. Über den Prozess der Zivilisation 1-2. (8. Aufl.) Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Elster, J. 1985. Making sense of Marx. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elster, J. 1982. Marxism, functionalism, and game theory. Theory and Society 11 (4), 453-482.
- Engels, F. 1974c. Brief an Friedrich Adolph Sorge 9.8.1890. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Werke 37. Berlin: Dietz, 439-440.

- Engels, F. 1974g. Das Lohnsystem. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Werke 19. Berlin: Dietz, 251-253.
- Engels, F. 1975b. Der Kommunisten-Prozess zu Köln. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Werke 8. Berlin: Dietz, 398-404.
- Engels, F. 1974b. Die Lage der Arbeitenden Klasse in England. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Werke 2. Berlin: Dietz, 225-506.
- Engels, F. 1974f. Die preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Werke 16. Berlin: Dietz, 36-78.
- Engels, F. 1974e. Die Trade-Unions. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Werke 19. Berlin: Dietz, 254-260.
- Engels, F. 1974b. Einleitung zu Karl Marx' "Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850". Teoksessa K. Marx & F. Engels. Werke 22. Berlin: Dietz, 509- 527.
- Engels, F. 1975a. England 1845 und 1885. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Werke 21. Berlin: Dietz, 191-197.
- Engels, F. 1976. Kirjeet Joseph Blochille 21.9.1890 ja Conrad Schmidtille 12.3.1895. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Kirjeitä. Suomentaneet Timo Koste ja Vesa Oittinen. Moskova: Edistys, 429-431; 485-488.
- Engels, F. 1955. Ludwig Feuerbach ja klassillisen saksalaisen filosofian loppu. Pori: Kansankulttuuri.
- Engels, F. 1959. Perheen, yksityisomistuksen ja valtion alkuperä. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Valitut teokset 2 osassa, osa 2. Petroskoi: Karjalan ASNT:n Valtion Kustannusliike, 151-291.
- Engels, F. 1974a. Zur Wohnungsfrage. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Werke 18. Berlin: Dietz, 209-287.
- Eräsaari, R. 1984. Sosiaalivaltio ja sosiaalipolitiikan itseymmärrys. Helsinki: Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 43.
- Esping-Anderson et al. 1976. Modes of class struggle and the capitalist state. Kapitalistate 4/5, 185-195.
- Fassler, M. 1978. Gemeinschaft oder Herrschaft. Zerfallsgeschichte einer Utopie herrschaftsfreier Gesellschaft. Lahn-Giessen: Focus Verlag.
- Flatow, S. & Huisken, F. 1973. Zum Problem der Ableitung des bürgerlichen Staates. Prokla 3 (7), 83-153.
- Fletcher, R. 1972. The making of sociology 1-2. London: Thomas Nelson and Sons.
- Formánek, M. 1980. Der Pseudodemokratismus des bürgerlichen Pluralis-

- mus in der Politik. Teoksessa Blahož, J. (toim.). Zur marxistischen Theorie des bürgerlichen Staates. Frankfurt am Main: Verlag Marxistische Blätter, 94-112.
- Forsthoff, E. 1960. Die Bundesrepublik Deutschland. Umriss einer Realanalyse. Merkur 14, 800-820.
- Fossaert, R. 1977. La société. Tome 3. Paris: Seuil.
- Foucault, M. 1980. Tarkkailla ja rangaista. Suomentanut Eevi Nivanka. Keuruu: Otava.
- Foucault, M. 1981. The history of sexuality. Vol. 1. An introduction Bunday: Penguin Books.
- Fraenkel, E. 1972. Der Pluralismus als Strukturelement der freiheitlich-rechtsstaatlichen Demokratie. Teoksessa F. Nuscheler & W. Steffani (toim.) Pluralismus. Konzeptionen und Kontroversen. München: Piper, 158-182.
- Fraenkel, E. 1979. Deutschland und die westlichen Demokratien (7. Aufl.) Stuttgart: Kohlhammer.
- Friedrich, C. J. 1959. Demokratie als Herrschafts- und Lebensform. Heidelberg: Quelle & Mayer.
- Garson, G. D. 1978. Group theories of politics. Beverly Hills: Sage.
- Geiger, T. 1949. Die Klassengesellschaft im Schmelztiegel. Köln: Kiepenhauer.
- Giddens, A. 1981. A contemporary critique of historical materialism. London & Basingstoke: The MacMillan Press.
- Giddens, A. 1980. Classes, capitalism, and the state. Theory and Society 9 (6), 877-890.
- Giddens, A. 1978. Durkheim. Glasgow: Collins.
- Giddens, A. 1983. Klassenspaltung, Klassenkonflikt und Bürgerrechte - Gesellschaft im Europa der Achziger Jahre. Soziale Welt, Sonderband 2, 15-34.
- Giddens, A. 1985b. Marx's correct views on everything: (With apologies to L. Kolowski). Theory and Society 14 (2), 167-174.
- Giddens, A. 1977. Studies in social and political theory. London: Hutchinson.
- Giddens, A. 1973. The class structure of the advanced societies. London: Hutchinson.
- Giddens, A. 1985a. Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Suomentaneet Pasi Andersson ja Ilkka Heiskanen. Helsinki: Otava.

- Gierke, O. 1972. Das Wesen der menschlichen Verbände. Teoksessa F. Nuscheler & W. Steffani (toim.) Pluralismus. Konzeptionen und Kontroversen. München: Piper, 49-59.
- Gleserman, G. J. 1967. Das Verschmelzen der gesellschaftlichen und persönlichen Interessen und die Formung des neuen Menschen. Deutsche Zeitschrift für Philosophie 15 (4), 418-434.
- Goblot, J.-J. 1973. L'histoire des 'civilisations' et la conception marxiste de l'évolution social. Teoksessa A. Pelletier & J.-J. Goblot. Matérialisme historique et histoire des civilisations. Paris: Éditions Sociales, 59-203.
- Goldsmith, M. L. 1969. Rousseau on intermediate associations. Nomos 11, 120-138.
- Gorz, A. 1980. Abschied vom Proletariat. Jenseits des Sozialismus. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt.
- Gramsci, A. 1967. En kollektiv intellektuell. Uddevalla: Cavefors.
- Gramsci, A. 1971. Selections from the prison notebooks. London: Lawrence & Wishart.
- Gramsci, A. 1976. Työväenluokan yhtenäisyys. "L'ordine Nuovossa" julkaistuja artikkeleita 1919-1920. Suomentaneet Martti Berger, Mikael Böök, Riitta Ahonen ja Raija-Liisa Pöllä. Moskova: Kustannusliike Edistys.
- Gramsci, A. 1979. Vankilavihkot. Valikoima. Suomentaneet Martti Berger, Mikael Böök ja Leena Talvio. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Gramsci, A. 1982. Vankilavihkot. Valikoima 2. Suomentaneet Martti Berger, Mikael Böök ja Leena Talvio. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Gruppi, L. 1977. Gramsci - Philosophie der Praxis und die Hegemonie des Proletariats. Hamburg: VSA.
- Habermas, J. 1968. Erkenntnis und Interesse. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Habermas, J. 1973b. Kultur und Kritik. Verstreute Aufsätze. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Habermas, J. 1973a. Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Habermas, J. 1974. Strukturwandel der Öffentlichkeit. (6. Aufl.) Darmstadt: Luchterhand.
- Habermas, J. 1982. Theorie des kommunikativen Handelns 1-2. (2. Aufl.) Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Habermas, J. 1978a. Theorie und Praxis. Frankfurt a/M: Suhrkamp.

- mus in der Politik. Teoksessa Blahož, J. (toim.). Zur marxistischen Theorie des bürgerlichen Staates. Frankfurt am Main: Verlag Marxistische Blätter, 94-112.
- Forsthoff, E. 1960. Die Bundesrepublik Deutschland. Umriss einer Realanalyse. Merkur 14, 800-820.
- Fossaert, R. 1977. La société. Tome 3. Paris: Seuil.
- Foucault, M. 1980. Tarkkailla ja rangaista. Suomentanut Eevi Nivanka. Keuruu: Otava.
- Foucault, M. 1981. The history of sexuality. Vol. 1. An introduction Bunday: Penguin Books.
- Fraenkel, E. 1972. Der Pluralismus als Strukturelement der freiheitlich-rechtsstaatlichen Demokratie. Teoksessa F. Nuscheler & W. Steffani (toim.) Pluralismus. Konzeptionen und Kontroversen. München: Piper, 158-182.
- Fraenkel, E. 1979. Deutschland und die westlichen Demokratien (7. Aufl.) Stuttgart: Kohlhammer.
- Friedrich, C. J. 1959. Demokratie als Herrschafts- und Lebensform. Heidelberg: Quelle & Mayer.
- Garson, G. D. 1978. Group theories of politics. Beverly Hills: Sage.
- Geiger, T. 1949. Die Klassengesellschaft im Schmelztiegel. Köln: Kiepenhauer.
- Giddens, A. 1981. A contemporary critique of historical materialism. London & Basingstoke: The MacMillan Press.
- Giddens, A. 1980. Classes, capitalism, and the state. Theory and Society 9 (6), 877-890.
- Giddens, A. 1978. Durkheim. Glasgow: Collins.
- Giddens, A. 1983. Klassenspaltung, Klassenkonflikt und Bürgerrechte - Gesellschaft im Europa der Achziger Jahre. Soziale Welt, Sonderband 2, 15-34.
- Giddens, A. 1985b. Marx's correct views on everything: (With apologies to L. Kolowski). Theory and Society 14 (2), 167-174.
- Giddens, A. 1977. Studies in social and political theory. London: Hutchinson.
- Giddens, A. 1973. The class structure of the advanced societies. London: Hutchinson.
- Giddens, A. 1985a. Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Suomentaneet Pasi Andersson ja Ilkka Heiskanen. Helsinki: Otava.

- Gierke, O. 1972. Das Wesen der menschlichen Verbände. Teoksessa F. Nuscheler & W. Steffani (toim.) Pluralismus. Konzeptionen und Kontroversen. München: Piper, 49-59.
- Gleserman, G. J. 1967. Das Verschmelzen der gesellschaftlichen und persönlichen Interessen und die Formung des neuen Menschen. Deutsche Zeitschrift für Philosophie 15 (4), 418-434.
- Goblot, J.-J. 1973. L'histoire des 'civilisations' et la conception marxiste de l'évolution social. Teoksessa A. Pelletier & J.-J. Goblot. Matérialisme historique et histoire des civilisations. Paris: Éditions Sociales, 59-203.
- Goldsmith, M. L. 1969. Rousseau on intermediate associations. Nomos 11, 120-138.
- Gorz, A. 1980. Abschied vom Proletariat. Jenseits des Sozialismus. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt.
- Gramsci, A. 1967. En kollektiv intellektuell. Uddevalla: Cavefors.
- Gramsci, A. 1971. Selections from the prison notebooks. London: Lawrence & Wishart.
- Gramsci, A. 1976. Työväenluokan yhtenäisyys. "L'ordine Nuovossa" julkaistuja artikkeleita 1919-1920. Suomentaneet Martti Berger, Mikael Böök, Riitta Ahonen ja Raija-Liisa Pöllä. Moskova: Kustannusliike Edistys.
- Gramsci, A. 1979. Vankilavihkot. Valikoima. Suomentaneet Martti Berger, Mikael Böök ja Leena Talvio. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Gramsci, A. 1982. Vankilavihkot. Valikoima 2. Suomentaneet Martti Berger, Mikael Böök ja Leena Talvio. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Gruppi, L. 1977. Gramsci - Philosophie der Praxis und die Hegemonie des Proletariats. Hamburg: VSA.
- Habermas, J. 1968. Erkenntnis und Interesse. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Habermas, J. 1973b. Kultur und Kritik. Verstreute Aufsätze. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Habermas, J. 1973a. Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Habermas, J. 1974. Strukturwandel der Öffentlichkeit. (6. Aufl.) Darmstadt: Luchterhand.
- Habermas, J. 1982. Theorie des kommunikativen Handelns 1-2. (2. Aufl.) Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Habermas, J. 1978a. Theorie und Praxis. Frankfurt a/M: Suhrkamp.

- Habermas, J. 1971. Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz. Teoksessa J. Habermas & N. Luhmann. Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Habermas, J. 1970. Zur Logik der Sozialwissenschaften. Frankfurt a/M Suhrkamp.
- Hack, L. & Krause, L. & Schmidt, U. & Wachutka, W. 1976. Klassenlage und Interessenorientierung. Teoksessa U. Jaeggi (toim.) Sozialstruktur und politische Systeme. Köln: Kiepenhauer & Witsch, 197-221.
- Hahn, E. 1974. Die theoretischen Grundlagen der Soziologie von Jürgen Habermas. Teoksessa W. Dallmayr (toim.) Materialien zu Habermas "Erkenntnis und Interesse". Frankfurt a/M: Suhrkamp, 220-243.
- Hahn, E. 1965. Soziale Wirklichkeit und soziologische Erkenntnis. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften.
- Haug, W. F. 1982. Automaatiotyö ja työkuultuuri. Tiede ja Edistys 7 (1) 40-46.
- Haug, W. F. 1971. Kritik der Warenästhetik. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Haug, W. F. 1982. Mainonta ja kulutus. Suomentaneet Irma Holopainen, Jyrki Jyrkiäinen, Juha Koivisto, Kauko Pietilä, Veikko Pietilä, Anne Turtiainen, Timo Uusitupa ja Esa Väliverronen. Tampere: Vastapaino.
- Haug, W. F. 1981. Strukturelle Hegemonie. Das Argument 23 (129), 628-647.
- Hautsch, G. 1981. Integrationismus und Korporatismus. Überlegungen zur Problematik der Einbindung von Gewerkschaften in das staatsmonopolistische Herrschaftssystem. Marxistische Studien 4, 222-241.
- Hechter, M. 1975. Internal colonialism. London: Routledge & Kegan Paul.
- Heinze, R. G. 1981. Verbändepolitik und 'Neokorporatismus'. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Helander, V. 1981. Korporatismi: Traditioista, esiintymisistä ja ilmiöllisistä tulkinnoista. (2. laaj. painos) Helsinki: Gaudeamus.
- Helander, V. & Anckar, D. 1980. Konsultation av organisationer i finskt politik: en empirisk beskrivning. Meddelanden från stiftelsen för Åbo Akademi Forskningsinstitut.
- Hennen, M. 1976. Krise der Rationalität - Dilemma der Soziologie. Stuttgart: Enke.
- Hentilä, S. 1982. Suomen työläisurheilun historia 1. Hämeenlinna: Karisto.

- Herkommer, S. 1975. Soziologie der Sozialstruktur. Historisch-materialistische Kritikpunkte zur "Klasse" und "Schicht". Teoksessa H. J. Krysmanski & P. Marwedel. Die Krise in der Soziologie. Köln: Pahl-Rugenstein, 123-139.
- Herkommer, S. 1976. Zur Bedeutung des Schichtsbegriffs für die Klassenanalyse. Teoksessa R. Lepsius (toim.) Zwischenbilanz der Soziologie. Verhandlungen des 17. Deutschen Soziologentages. Stuttgart: Enke, 202-222.
- Herzog, D. 1966. Max Weber als Klassiker der Parteiensoziologie. Soziale Welt 17 (3), 232-252.
- Heyden, G. 1967. Manipulation als staatsmonopolistische Herrschaftstechnik. Deutsche Zeitschrift für Philosophie 14 (5), 493-508.
- Hildebrand, K. & Dalton, R. J. 1977. Die neue Politik: Politische Wandel oder Schönwetterpolitik. Politische Vierteljahresschrift 17 (2/3), 230-256.
- Hirsch, J. 1976. Bemerkungen zum theoretischen Ansatz einer Analyse des bürgerlichen Staates. Gesellschaft. Beiträge zur marxistischen Theorie 8/9. Frankfurt a/M: Suhrkamp, 90-149.
- Hirsch, J. 1980. Der Sicherheitsstaat. Frankfurt: EVA.
- Hirsch, J. 1981. Marxilaisen valtioteorian tilasta ja kehityksestä. Tiede & Edistys 6 (1), 32-43.
- Hirsch, J. & Roth, R. 1981. Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden yhteiskunnallinen perusta ja näköalat. Poliitikka 23 (1), 6-23.
- Hirsch-Weber, W. 1969. Politik als Interessenkonflikt. Stuttgart: Enke.
- Hirschmann, A. A. 1977. The passions and the interests. Political arguments for capitalism before its triumph. Princeton: Princeton University Press.
- Hirst, P. Q. 1976. Althusser and the theory of ideology. Economy and Society 5 (4), 385-412.
- Hobsbawm, E. 1977. Gramsci und die Theorie der Politik. Beiträge zur wissenschaftlichen Sozialismus 5, 39-54.
- Holzner, B. 1979. The construction of social actors: an essay on social identities. Teoksessa T. Luckmann (toim.) Phenomenology and Sociology. Harmondsworth: Penguin Books.
- Honneth, A. 1984. Die zerrissene Welt der symbolischen Formen. Zum kultursoziologischen Werk Pierre Bourdieus. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie 36 (2), 126-146.

- Horch, H.-D. 1983. Strukturbesonderheiten freiwilliger Vereinigungen. Frankfurt/New York: Campus.
- Hradil, S. 1983. Die Ungleichheit "sozialen Lage". Soziale Welt, Sonderband 2, 161-120.
- Hroch, M. 1968. Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas. Prag: Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica, Vol. 24.
- Huber, B. 1958. Der Begriff des Interesses in den Sozialwissenschaften. Winterthur: Keller.
- Huber, J. 1983. Basisdemokratie und Parlamentarismus. Teoksessa W. Kraushaar (toim.) Was sollen die Grünen im Parlament. Frankfurt: Verlag Neue Kritik, 68-84.
- Hund, W. D. 1973. Geistige Arbeit und Gesellschaftsformation. Zur Kritik der strukturalistischen Ideologie. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt.
- Hund, W. D. 1981. Interesse und Organisation. Berlin: Argument Studienhefte 48.
- Hundt, M. 1981. Zur Entwicklung der Parteiauffassungen von Marx und Engels in der Zeit des Bundes der Kommunisten. Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung 4, 512-527.
- Hynninen, E. 1982. Toimihenkilöt ja yhteiskunnan luokkarakenne. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia, sarja A 48.
- Hyvärinen, M. 1985b. Alain Touraine: Visio, teoria, praxis. Poliitikka 27 (4), 277-289.
- Hyvärinen, M. 1985a. Alussa oli liike. Tampere: Vastapaino.
- Hänninen, S. 1981. Aika, paikka, politiikka. Oulu: Tutkijaliiton julkaisusarja 17.
- Hänninen, S. 1985. Intellektuellit, tyyli, valta. Tiede & Edistys 10 (2), 152-165.
- Inglehart, R. 1977. The silent revolution. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. 1971. The silent revolution in Europe: Intergenerational change in postindustrial societies. American Political Science Review 65 (4), 991-1017.
- Inglehart, R. 1983. Traditionelle politische Trennungslinien und die Entwicklung der neuen Politik in westlichen Gesellschaften. Politische

- Vierteljahresschrift 24 (2), 139-165.
- Israel, J. 1974. Vieraantumien: Marxista nykysosiologiaan. Suomentanut Tuomas Takala. Helsinki: Tammi.
- Jesse, E. 1979. Pluralismustheorie ohne demokratische Alternative. Fazit der wissenschaftlichen Diskussion. Neue Politische Literatur 24 (2), 145-163.
- Jessop, B. 1983. Accumulation, state forms, and hegemonic projects. Kapitalistate 10/11, 89-112.
- Jessop, B. 1979. Corporatism, parliamentarism, and social democracy. Teoksessa P. Schmitter & G. Lehmbruch (toim.) Trends towards corporatist intermediation. Beverly Hills: Sage.
- Jessop, B. 1982. The capitalist state. Oxford: Martin Robertson.
- Johnson, D. 1982. Dialectics and determination in the theory of social classes. Teoksessa D. Johnson (toim.) Class & social development. Beverly Hills: Sage, 49-86.
- Jung, H. 1981. "Korporatismus" statt "Etatismus"? Staatsmonopolistische Vergesellschaftung und politisch-staatlicher Überbau heute. Aktuelle Fragestellungen. Marxistische Studien 4, 11-41.
- Jung, H. & Kievenheim, C. & Tjaden-Steinhauer, M. & Tjaden, K. H. 1973. Klassen- und Sozialstruktur der BRD I. Frankfurt: IMSF.
- Jäger, M. 1980a. Die Grünen - eine neue Partei neuen Typs? Berlin: Argument-Sonderband AS 51, 166-181.
- Jäger, M. 1983. Kommunismus kommt von kommunal. Argument-Sonderband AS 100, 124-144.
- Jäger, M. 1982. Korporatismus - ein weiterentwickeltes Pluralismusmodell. Marxistische Studien 5, 298-305.
- Jäger, M. 1980b. Marxistische Staatstheorie. Das Argument 22 (124), 795-808.
- Jäger, M. 1980c. Sozialliberaler Korporatismus: Die Zukunft des 'Modell Deutschland'. Prokla 10 (41), 131-143.
- Jäger, M. 1979. Von der Staatsableitung zur Theorie der Parteien - ein Terrainwechsel im Geiste Antonio Gramscis. Argument-Sonderband AS 44, 45-64.
- Jäger, M. 1980b. Ökonomie und Politik des sozialliberalen Korporatismus. Argument-Sonderband AS 51, 110-143.
- Järvikoski, T. 1982. Uudet liikehdinnät, uusi terminologia? Teoksessa T. Toivonen (toim.) Yhteiskuntatieteiden kentältä. Yhteiskuntateo-

- reettisia esseitä, omistettu Ari Haaviolle. *Annales Universitatis Turkuensis*, C 34, 19-29.
- Kalenski, V. 1981. Valtio sosiologisen analyysin kohteena. Suomentanut Viola Zakrevskaja. Moskova: Kustannusliike Progress.
- Kastendiek, H. 1980. Neokorporativismus. *Prokla* 10 (38), 81-106.
- King, W. 1956. *Social movements in the United States*. New York: Random House.
- Kiss, G. 1972. *Einführung in die soziologischen Theorien I*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Komarovsky, M. 1946. The voluntary associations of urban dwellers. *American Sociological Review* 11, 686-698.
- Kornhauser, W. 1959. *The politics of mass society*. Glencoe: The Free Press.
- Kosonen, P. 1976. *Kapitalistisen yhteiskuntamuodostuman teoriasta*. Helsinki: Tutkijaliiton julkaisusarja 2.
- Kramer, F. 1975. *Freizeit und Reproduktion der Arbeitskraft*. Köln: Pahl-Rugenstein.
- Kreckel, R. 1982. Class, status and power. Begriffliche Grundlagen für eine politische Soziologie der sozialen Ungleichheit. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 34 (4), 617-648.
- Kremendahl, H. 1980. Das Unbehagen an der pluralistischen Gesellschaft. Teoksessa H. Oberreuter (toim.) *Pluralismus. Grundlegung und Diskussion*. Opladen: Leske, 205-229.
- Kremendahl, H. 1977. *Pluralismustheorie in Deutschland. Entstehung, Kritik, Perspektiven*. Leverkusen: Heggen-Verlag.
- Krüger, L. 1974. Überlegungen zum Verhältnis wissenschaftlicher Erkenntnis und gesellschaftlicher Interessen. Teoksessa W. Dallmayr (toim) *Materialien zu Habermas "Erkenntnis und Interesse"*. Frankfurt a/M: Suhrkamp, 200-219.
- Kröber, G. 1974. Determinismus. Teoksessa M. Buhr & G. Klaus (toim.) *Philosophisches Wörterbuch*. (10. Aufl.) Leipzig: Bibliographisches Institut, 263-267.
- Kröll, F. 1980b. Vereine in der Lebensweise der Arbeiterklasse. Ein Literaturbericht zur Vereinsforschung in der Bundesrepublik. *Marxistische Studien* 3, 172-188.
- Kröll, F. 1980a. Vereinskultur und ideologische Hegemonie. Forschungsaspekte. *Argument-Sonderband AS 47*, 151-165.

- Kröll, F. & Bartjes, S. & Wiengarn, R. 1982. Vereine. Geschichte - Politik - Kultur. IMSF Informationsbericht 36. Frankfurt: IMSF.
- Kuczynski, J. 1967. Arbetarklassens uppkomst. Verona: Aldus/Bonniers.
- Kuhn, T. S. 1975. The structure of scientific revolutions. (2. enlarged ed.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Kypke, U. 1981. Kritische Übersicht zur aktuellen Korporatismus-Diskussion in der BRD. Teoksessa H. Jung & J. Schleifstein (toim.) Der Staat im staatsmonopolistischen Kapitalismus der Bundesrepublik. Staatsdiskussion und Staatstheorie. Frankfurt: IMSF, 183-201.
- Kypke, U. 1982. Replik zu M. Jäger. Marxistische Studien 5, 304-305.
- Laclau, E. 1982. Diskurs, Hegemonie und Politik. Argument-Sonderband AS 78, 6-22.
- Laclau, E. 1979. Politics and ideology in marxist theory. London: Verso.
- Laclau, E. & Mouffe, C. 1985. Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics. London: Verso.
- Lange, M. 1980. Die Grünen zwischen sozialer Bewegung und Partei. Argument-Sonderband AS 51, 182-197.
- LaPalombara, J. 1964. Interest groups in Italian politics. Princeton: Princeton University Press.
- Laski, H. 1972a. Die Souveränität des Staates. Teoksessa F. Nuscheler & W. Steffani (toim.) Pluralismus. Konzeptionen und Kontroversen. München: Piper, 62-71.
- Laski, H. 1972b. Gleichberechtigung von Staat und Verbänden. Teoksessa F. Nuscheler & W. Steffani (toim.) Pluralismus. Konzeptionen und Kontroversen. München: Piper, 77-80.
- Laski, H. 1972c. Klassenlose Gesellschaft statt Pluralismus. Teoksessa F. Nuscheler & W. Steffani (toim.) Pluralismus. Konzeptionen und Kontroversen. München: Piper, 81-83.
- Lehmbruch, G. 1979. Wandlungen der Interessenpolitik im liberalen Korporatismus. Teoksessa U. Alemann & R. Heinze (toim.) Verbände und Staat. Opladen: Westdeutscher Verlag, 50-71.
- Leisewitz, A. 1980. Widersprüche in der Existenzweise der Arbeiterklasse als Grundlage von Widersprüchen in ihrem Bewusstsein. Marxistische Studien 3, 174-187.
- Lenin, V. I. 1958b. Euroopan Yhdysvaltojen tunnuksesta. Teoksessa V. I. Lenin. Teokset 21. Petroskoi: Karjalaissuomalaisen SNT:n Valtion Kustannusliike.

- Lenin, V. I. 1958a. Kansakuntien itsemääräämisoikeudesta. Teoksessa V. I. Lenin. Teokset 20. Petroskoi: Karjalais-suomalaisen SNT:n Valtion Kustannusliike.
- Lenin, V. I. 1959. Marxilaisuuden irvikuvasta ja 'imperialistisesta ekonomismista'. Teoksessa V. I. Lenin. Teokset 21. Petroskoi: Karjalais-suomalaisen SNT:n Valtion Kustannusliike.
- Lenin, V. I. 1961. Suuri aloite. Teoksessa V. I. Lenin. Teokset 29. Moskova: Vieraskielisen Kirjallisuuden Kustannusliike, 387-412.
- Lévi-Strauss, C. 1950. Introduction. Teoksessa M. Mauss. Sociologie et anthropologie. Paris: Presses universitaires de France.
- Lipset, S. M. 1966. Introduction. Teoksessa R. Michels. Political parties. New York: The Free Press.
- Lipset, S. M. 1959. Political Man. Garden City: Doubleday.
- Lipset, S. M. 1981. Whatever happened to the proletariat? An historic mission unfulfilled. Encounter 56 (6), 18-35.
- Lipset, S. M. & Rokkan S. 1967. Cleavage structure, party systems, and voter alignments: an introduction. Teoksessa S. M. Lipset & S. Rokkan (toim.) Party systems and voter alignments. Crossnational perspectives. New York: The Free Press, 1-64.
- Lipset, S. M. & Trow, M. & Coleman, J. 1956. Union democracy. Garden City: The Free Press.
- Lobkowitz, N. 1974. Interesse und Objektivität. Teoksessa W. Dallmayr (toim.) Materialien zu Habermas "Erkenntnis und Interesse". Frankfurt a/M: Suhrkamp, 169-198.
- Loewenstein, K. 1972. Gruppendynamismus und Machtdynamik. Teoksessa F. Nuscheler & W. Steffani. Pluralismus. Konzeptionen und Kontroversen. München: Piper, 183-198.
- Lotman, J. 1977. Two models of communication. Teoksessa D. Plucid (toim.) Soviet semiotics, an anthology. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Lüdtke, A. 1978. Alltagswirklichkeit, Lebensweise und Bedürfnisartikulation. Gesellschaft. Beiträge zur Marxschen Theorie 11. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Luhmann, N. 1972. Soziologische Aufklärung (3. Aufl.) Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Lukács, G. 1928. Rezension der zweiten Auflage von Michels' Parteiensoziologie. Archiv für die Geschichte der Sozialismus und Arbeiter-

- bewegung 3, 309-315.
- Lukes, S. 1973. *Emile Durkheim. His life and work.* London: Allen Lane.
- Lukes, S. 1980. *Power. A radical view.* Hong Kong: Studies in Sociology: Humanities.
- Luokkaprojekti. 1984. *Suomalaiset luokkakuvassa.* Jyväskylä: Vastapaino.
- Lyotard, J.-T. 1985. *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa.* Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino.
- Löwith, K. 1960. *Gesammelte Abhandlungen. Zur Kritik der geschichtlichen Existenz.* Stuttgart: Kohlhammer.
- Maase, K. 1980. *Zwischen "Verbürgerlichung" und "Klasse für sich".* Marxistische Studien 3, 149-171.
- MacIver, R. M. 1936. *Community. A sociological study.* (3. ed.) London: MacMillan.
- Madison, J. 1966. *The federalist, No 10.* Teoksessa R. Bendix & S. M. Lipset (toim.) *Class, status & power. Social stratification in comparative perspective* (2. ed.) London: Routledge & Kegan Paul.
- Maingueneau, D. 1976. *Initiation aux méthodes de l'analyse du discours.* Paris: Libraire Hachette.
- Marcuse, H. 1968. *Repressiv tolerans.* Teoksessa R. P. Wolff & B. Moore & H. Marcuse. *Kritik av den rena toleransen.* Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Marcuse, H. 1976. *Yksiulotteinen ihminen.* Suomentanut Markku Lahtela. Tapiola: Weilin & Göös.
- Marx, K. 1974d. *Brief an F. Engels 24.11.1857.* Teoksessa K. Marx & F. Engels. *Werke* 29. Berlin: Dietz, 218.
- Marx, K. 1974c. *Brief an F. Freiligrath 29.2.1860.* Teoksessa K. Marx & F. Engels. *Werke* 30. Berlin: Dietz, 488-490.
- Marx, K. 1974b. *Das Kapital II.* Teoksessa K. Marx & F. Engels. *Werke* 24. Berlin: Dietz.
- Marx, K. 1971. *Filosofian kurjuus.* Suomentaneet Matti Viikari & Reijo Käkelä & Anssi Sinnemäki & Kerttu Juntunen & Antero Tiusanen. Moskova: Edistys.
- Marx, K. 1974a. *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. (Rohentwurf)* (2. Aufl.) Berlin: Dietz.
- Marx, K. 1975. *"Grundrissen" johdanto.* Suomentanut Antero Tiusanen. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Marx, K. 1976b. *Kirjeet Ludwig Kugelmannelle 29.11.1869 ja Friedrich*

- Engelsille 10.12.1869. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Kirjeitä. Suomentaneet Timo Koste ja Vesa Oittinen. Moskova: Edistys, 227-230.
- Marx, K. e.v.a. Louis Bonaparten Brumairekuun kahdeksastoista. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Valitut teokset 3 osassa, osa 1. Moskova: Edistys, 356-441.
- Marx, K. e.v.d. Ohje väliaikaisen keskusneuvoston edustajille eri kysymyksiin. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Valitut teokset 3 osassa, osa 2. Moskova: Edistys, 66-77.
- Marx, K. 1970. Palkkatyö ja pääoma. Työpalkka, hinta ja voitto. Moskova: Edistys.
- Marx, K. 1979. Poliittisen taloustieteen arvostelua. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Valitut teokset 6 osassa, osa 4. Moskova: Edistys, 5-197
- Marx, K. 1957. Pääoma I. (2. painos) Suomentanut O. V. Louhivuori. Petroskoi: Karjalan ASNT:n Valtion Kustannusliike.
- Marx, K. 1976a. Pääoma 3. Suomentanut Antero Tiusanen. Moskova: Edistys.
- Marx, K. e.v.b. Taloudellis-filosofiset käsikirjoitukset 1844. Suomentanut Antero Tiusanen. Moskova: Edistys.
- Marx, K. e.v.c. Teesejä Feuerbachista. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Valitut teokset 3 osassa, osa 1. Moskova: Edistys, 7-9.
- Marx, K. & Engels, F. 1974. Die heilige Familie. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Werke 2. Berlin: Dietz, 1-223.
- Marx, K. & Engels, F. e.v.a. Kommunistisen puolueen manifesti. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Valitut teokset 3 osassa, osa 1. Moskova: Edistys, 85-120.
- Marx, K. & Engels, F. e.v.b. Saksalaisen ideologian 1. luku. Teoksessa K. Marx & F. Engels. Valitut teokset 3 osassa, osa 1. Moskova: Edistys, 10-69.
- Marxistische Studien 4. 1981. Frankfurt: IMSF.
- Massing, P. 1979. Interesse und Konsensus. Zur Rekonstruktion und Begründung normativ-kritischer Elemente neopluralistischer Demokratietheorie. Opladen: Leske.
- Mauss, M. 1954. The gift. Forms and functions of exchange in archaic societies. Glencoe: The Free Press.
- Mayorga, R. A. 1984. Diskurs und Konstitution der Gesellschaft. Zur

- Kritik des sprachtheoretischen Ansatzes von Ernesto Laclau. *Das Argument* 147, 724-735.
- McCarthy, T. 1978. *The critical theory of Jürgen Habermas*. Glasgow: Polity Press.
- McKenzie, R. 1955. *British political parties*. London: Heinemann.
- McLennan, G. & Molina, V. & Peters, R. 1978. *Althusser's theory of ideology*. 1. General introduction to Althusser. London: Center for Contemporary Cultural Studies, University of Birmingham, Working Papers in Cultural Studies 10, 77-105.
- Mead, G. H. 1962. *Mind, self and society*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mehnert, A. 1973. *Bedürfnisse - Manipulierung - individuelle Konsumtion in der BRD*. Frankfurt a/M: Verlag Marxistische Blätter.
- Mehring, F. 1931. *Zur Geschichte der Philosophie*. Berlin: Soziologische Verlagsanstalt.
- Meister, A. 1974. *La participation dans les associations*. Paris: Les Éditions Ouvrières.
- Meister, A. 1972. *Vers une sociologie des associations*. Paris: Les Éditions Ouvrières.
- Melucci, A. 1984. An end to social movements? *Social Science Information* 23 (4/5), 819-835.
- Melucci, A. 1980. The new social movements: a theoretical approach. *Social Science Information* 19 (2), 199-226.
- Merikoski, V. 1935. *Hallinto-oikeudellinen tutkimus yhdistymisvapaudesta*. Helsinki: Suomalaisen lakimiesten yhdistyksen julkaisu 19.
- Merton, R. K. 1949. *Social theory and social structure*. Glencoe: The Free Press.
- Michels, R. 1909. Der konservative Grundzug der Parteiorganisation. *Monatschrift für Soziologie* 1, 228-313.
- Michels, R. 1908. Die Oligarchischen Tendenzen der Gesellschaft. Ein Beitrag zum Problem der Demokratie. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 27. Tübingen: Verlag J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 73-135.
- Michels, R. 1966. *Political parties. A sociological study of the oligarchical tendencies of modern democracy* (2. ed.) New York: The Free Press.
- Michels, R. 1926. *Psychologie der antikapitalistischen Massenbewegun-*

- gen. Tübingen: Grundriss des Sozialökonomik 9. Abtl., 1. Teil, 241-359.
- Mills, C. W. 1963. Power, people, politics. New York: Ballantine Books.
- Mills, C. W. 1959. The power elite. Oxford: Oxford University Press.
- Minquet, G. 1980. Les mouvements sociaux, la sociologie de l'action et l'intervention sociologique. *Revue Française de la Sociologie* 21 (1), 121-133.
- Minssen, H. & Sauerborn, W. 1978. Der Massenarbeiter und das Kapital. Gesellschaft. Beiträge zur Marxschen Theorie 10. Frankfurt a/M: Suhrkamp, 141-186.
- Mommsen, W. J. 1981. Max Weber and Roberto Michels. *Archives Européennes de Sociologie* 22, 100-116.
- Mommsen, W. J. 1974. The age of bureaucracy. Perspectives on the political sociology of Max Weber. Oxford: Oxford University Press.
- Mooser, J. 1983. Auflösung der proletarischen Milieus. *Soziale Welt* 34 (3), 270-306.
- Mosca, G. 1939. The ruling class. New York: McGraw-Hill.
- Mouffe, C. 1982. Arbeiterklasse, Hegemonie und Sozialismus. *Argument-Sonderband AS 78*, 23-38.
- Mouffe, C. 1979. Hegemony and ideology in Gramsci. Teoksessa C. Mouffe (toim.) Gramsci and Marxist theory. London: Routledge & Kegan Paul, 168-204.
- Mouffe, C. & Laclau, E. 1983. Hegemonia ja uudet liikkeet. Chantal Mouffen ja Ernesto Laclaun haastattelu. *Soihtu* 47 (5-6), 27-34.
- Mouffe, C. & Showstack-Sassoon, A. 1977. Litteraturen om Gramsci. *Häften för kritiska studier* 10 (4), 37-73.
- Mouzelis, N. P. 1975. Organization and bureaucracy. (4. ed.) London: Routledge & Kegan Paul.
- Müller, F. 1965. Korporation und Assoziation. Eine Problemgeschichte der Vereinigungsfreiheit im deutschen Vormärz. Berlin: Duncker & Humblot.
- Müller-Thoma, F. 1974. Der halbstaatliche Verein. Eine Organisationserscheinung der institutionalisierten Durchdringung von Staat und Gesellschaft. Berlin: Schweitzer.
- Murphy, R. 1984. The structure of closure: a critique and development of the theories of Weber, Collins and Parkin. *The British Journal of Sociology* 35 (4), 547-567.

- Narr, W. D. 1972. Leistungen, Grenzen und Probleme der pluralistischen Gesellschaft am Masstab der Demokratie. Teoksessa F. Nuscheler & W. Steffani (toim.) Pluralismus. Konzeptionen und Kontroversen. München: Piper, 253-266.
- Narr, W. D. & Naschold, F. 1971. Theorie der Demokratie 1. Stuttgart: Kohlhammer.
- Narr, W. D. & Offe, C. 1975. Einleitung. Teoksessa W. D. Narr & C. Offe (toim.) Wohlfahrtsstaat und Massenloyalität. Köln: Kiepenhauer & Witsch.
- Naschold, F. 1969. Organisation und Demokratie. Untersuchung zum Demokratisierungspotential in komplexen Organisationen. Stuttgart: Kohlhammer.
- Nedelman, B. & Meier, K. 1979. Theories of contemporary corporatism: static or dynamic? Teoksessa P. Schmitter & G. Lehmbruch (toim.) Trends towards corporatist intermediation. Beverly Hills: Sage.
- Negt, O. 1976. Keine Demokratie ohne Sozialismus. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Negt, O. & Kluge, A. 1976. Öffentlichkeit und Erfahrung. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Neuendorf, H. 1973. Der Begriff des Interesses. Eine Studie zu den Gesellschaftstheorien von Hobbes, Smith und Marx. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Neuendorf, H. & Sabel, C. 1978. Zur relativen Autonomie der Deutungsmuster. Teoksessa K. M. Bolte (toim.) Materialien aus der soziologischen Forschung. Darmstadt: Luchterhand.
- Nisbet, R. 1978. Conservatism. Teoksessa T. Bottomore & R. Nisbet (toim.) A history of sociological analysis. London: Heinemann, 90-117.
- Nisbet, R. 1953. The quest for community. New York: Oxford University Press.
- Nousiainen, J. 1980. Suomen poliittinen järjestelmä. (5. täysin uusittu painos) Juva: WSOY.
- Oberreuter, H. 1980. Pluralismus und Antipluralismus. Teoksessa H. Oberreuter (toim.) Pluralismus. Grundlegung und Diskussion. Opladen: Leske.
- Offe, C. 1981. Attribution of public status to interest groups: observations on the West Germany case. Teoksessa S. Berger (toim.) Or-

- ganizing interests in Western Europe. Cambridge: Cambridge University Press, 123-158.
- Offe, C. 1975b. Berufsbildungsreform - eine Fallstudie über Reformpolitik. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Offe, C. 1983. Griff nach der Notbremse. Teoksessa W. Kraushaar (toim.) Was sollen die Grünen im Parlament. Frankfurt: Verlag Neue Kritik, 85-92.
- Offe, C. 1980. Konkurrenzpartei und kollektive politische Identität. Teoksessa R. Roth (toim.) Parlamentarische Ritual und politische Alternativen. Frankfurt a/M: Campus.
- Offe, C. 1975a. Politische Herrschaft und Klassenstrukturen. Zur Analyse spätkapitalistischer Gesellschaftssysteme. Teoksessa G. Kress & D. Senghaas (toim.) Politikwissenschaft. Frankfurt a/M: M. Fischer, 135-165.
- Offe, C. 1972. Strukturprobleme des kapitalistischen Staates. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Offe, C. & Wiesenthal, H. 1979. Two logics of collective action: theoretical notes on social class and organizational form. *Political Power and Social Theory* 1, 67-115.
- Olofsson, G. 1979. Mellan klass och stat. Om arbetarrörelse, reformism och socialdemokrati. Kristianstad: Arkiv Avhandlingsserie 8.
- Orban, P. 1978. Massmedier, de nya folkrörelserna. Göteborgs Universitet, Sociologiska Institutionen, monografi nr 19.
- Ottomeyer, K. 1976. Soziales Verhalten und Ökonomie im Kapitalismus. Giessen: Focus.
- Ottomeyer, K. 1977. Ökonomische Zwänge und menschliche Beziehungen. Hamburg: Rowohlt.
- Pahl, R. E. & Winkler, J. 1974. The coming corporatism. *New Society* 10.10.1974.
- Palonen, K. 1983. "Fundamentaali oppositio", Johannes Agnoli vs. vihreä fundamentalismi. *Uudistuva Ihmiskunta* 3, 10-15.
- Panitch, L. 1980. Recent theoretizations of corporatism. *The British Journal of Sociology* 31 (2), 159-187.
- Panitch, L. 1979. The development of corporatism in liberal democracies. Teoksessa P. Schmitter & G. Lehbruch (toim.) Trends toward corporatist intermediation. Beverly Hills: Sage.
- Panitch, L. 1981. Trade unions and the state. *New Left Review* 125,

- 20-45.
- Pareto, V. 1963. *The mind and society* 1-2. New York: Dover Publications.
- Paris, R. 1984. *Klassenbewusstsein und Intersubjektivität*. Frankfurt: Campus.
- Paris, R. 1981. *Soziale Bewegung und Öffentlichkeit*. *Prokla* 1 (43), 103-129.
- Parkin, F. 1971. *Class inequality and the political order*. London: McGibbon and Kee.
- Parkin, F. 1981. *Marxism and class theory, a bourgeois critique*. Cambridge: Tavistock Publications.
- Parkin, F. 1980. Reply to Giddens. *Theory and society* 9 (6), 891-894.
- Parkin, F. 1978. *Social stratification*. Teoksessa T. Bottomore & R. Nisbet (toim.) *A history of sociological analysis*. London: Heinemann, 599-632.
- Parkin, F. 1983. *Strategien sozialer Schliessung und Klassenbildung*. *Soziale Welt, Sonderband 2*, 121-136.
- Parsons, T. 1969. *Politics and social structure*. Toronto: The Free Press.
- Parsons, T. 1937. *The structure of social action*. Glencoe: The Free Press.
- Parsons, T. 1959. *Voting and the equilibrium of the American political system*. Teoksessa E. Burdick & A. Brodbeck (toim.) *American voting behavior*. Glencoe: The Free Press.
- Partanen, J. 1981. *Yhteiskunnalliset liikkeet puhaltavat Ranskan sosiologiassa*. *Sociologia* 18 (3), 213-217.
- Pasquinelli, C. 1979. *Die politische Natur gesellschaftlicher Konflikte und die Forderung nach ihrer Autonomie*. Teoksessa E. Altvater & O. Kallscheuer. *Den Staat diskutieren*. Berlin: Verlag Ästhetik und Kommunikation.
- Pateman, C. 1980. *The civic culture: a philosophical critic*. Teoksessa G. Almond, & S. Verba. *The civic culture revisited*. Boston: Little Brown.
- Pêcheux, M. 1983. *Ideology: fortress or paradoxical space*. *Argument-Sonderband AS 84*, 31-35.
- Pêcheux, M. 1982 *Language, semantics and ideology*. London: MacMillan.
- Pêcheux, M. & Gadet, F. 1982. *Sprachtheorie und Diskursanalyse in*

- Frankreich. Interview. *Das Argument* 24 (133), 386-399.
- Pekonen, K. 1983. Byrokratia politiikan näkökulmasta. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 51.
- Pestoff, V. 1977. Voluntary associations and nordic party systems. A study of overlapping memberships and cross-pressures in Finland, Norway and Sweden. University of Stockholm, Department of Political Science.
- Pietilä, V. 1981. Selittämisestä yhteiskuntatieteessä. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, sarja C:27.
- Piispa, M. 1977. Pluralistinen demokratiakäsitys valtio-yhteiskunta -suhteen ratkaisuyrityksenä. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaali-psykologian laitoksen tutkimuksia 28.
- Pinçon, M. 1978. Besoins et habitus. Critique de la notion de besoin et théorie de la pratique. Centre de Sociologie Urbaine. Equipe de recherche associée au CNRS n:o 774.
- Pizzorno, A. 1981. Interests and parties in pluralism. Teoksessa S. Berger (toim.) *Organizing interests in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 247-284.
- Polsby, N. 1963. *Community, power and political theory*. New Haven: Yale University Press.
- Poster, M. 1975. Translator's introduction. Teoksessa J. Baudrillard. *The mirror of production*. St. Louis: Telos Press, 1-15.
- Postone, M. 1985. Jean Cohen on marxian critical theory. *Theory and Society* 14 (2), 233-246.
- Poulantzas, N. 1975. *Classes in contemporary capitalism*. London: New Left Books.
- Poulantzas, N. 1979a. L'état, les mouvements sociaux, le parti. *Dialectiques* 28, 85-95.
- Poulantzas, N. 1979b. Political parties and the crisis of marxism. Interview with Nicos Poulantzas. *Socialist Review* 48, 57-74.
- Poulantzas, N. 1973. *Political power and social classes*. London: New Left Books.
- Poulantzas, N. 1978. *State, power, socialism*. London: Verso.
- Preuss, U. K. 1975. *Bildung und Herrschaft. Beiträge zu einer politischen Theorie des Bildungswesens*. Frankfurt a/M: Fischer.
- Priester, K. 1976. Antonio Gramsci und der italienische Marxismus. *Neue Politische Literatur* 21 (2), 182-207.

- Priester, K. 1977. Zur Staatstheorie bei Antonio Gramsci. *Das Argument* 18 (104), 515-532.
- Projekt Klassenanalyse. 1973. Materialien zur Klassenstruktur der BRD 1. Westberlin: Institut für Soziologie.
- Projektgruppe Automation und Qualifikation. 1978. Theorien über Automationsarbeit. *Argument-Sonderband AS 31*.
- Przeworski, A. 1985. *Capitalism and social democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Przeworski, A. 1977. Proletariat into class: the process of class formation from Karl Kautsky's 'Class struggle' to recent controversies. *Politics and Society* 7 (4), 343-401.
- Rammert, W. 1982. Kapitalistische Rationalität und Organisierung der Arbeit. Teoksessa W. Littek & W. Rammert & G. Wachtler (toim.) *Einführung in die Arbeits- und Industriesoziologie*. New York: Campus, 37-61.
- Rammstedt, O. 1980. Die Bürgerinitiativbewegung unter Ideologisierungszwang. Teoksessa O. Rammstedt (toim.) *Bürgerinitiativen in der Gesellschaft. Politische Dimensionen und Reaktionen*. Villingen: Neckar-Verlag, 481-529.
- Rammstedt, O. 1978. *Soziale Bewegung*. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Rammstedt, O. 1977. *Soziale Bewegung - Modell- und Forschungsperspektiven*. Teoksessa O. Rammstedt (toim.) *Bürgerbeteiligung und Bürgerinitiativen*. Villingen: Neckar-Verlag.
- Randell, S. 1980. Piirteitä Emile Durkheimin henkilökuvasta ja tuotannosta. Teoksessa E. Durkheim. *Uskontoelämän alkeismuodot*. Suomentanut Seppo Randell. Helsinki: Tammi, 15-23.
- Raschke, J. 1980. Politik und Wertwandel in den westlichen Demokratien. *Politik und Zeitgeschichte* 6.9.1980.
- Raschke, P. 1978. *Vereine und Verbände. Zur Organisation von Interessen in der Bundesrepublik Deutschland*. München: Juventa.
- Rokkan, S. 1970. *Citizens, elections, parties*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rose, R. 1966. *Some Functions of Voluntary Associations*. Teoksessa W. Glaser & D. Sills (toim.) *The government of associations*. Totowa: Bedminster.
- Ross, J. C. 1972. Toward a theory of voluntary association theory. *The British Journal of Sociology* 23 (1), 20-30.
- Rossi, I. 1983. *From the sociology of symbols to the sociology of signs*.

- New York: Columbia University Press.
- Roth, K. H. 1977. Die "andere" Arbeiterbewegung und die Entwicklung der kapitalistischen Repression von 1880 bis zur Gegenwart (2. ed.). München: Trikont.
- Roth, R. 1982. Gesellschaftstheoretische Konzepte zur Analyse neuer sozialer Bewegungen. Diskussionspapier für den Arbeitskreis lokale Politikforschung DVPN-Tagung, Berlin 4.-7. Oktober 1982.
- Rousseau, J.-J. 1918. Yhteiskuntasopimuksesta. Suomentaja J. V. Lehtonen. Hämeenlinna: Karisto.
- Runciman, W. 1966. Relative deprivation and social justice. London: Routledge & Kegan Paul.
- Sabine, C. 1952. The democratic traditions. *Philosophical Review* 61, 460-470.
- Salaman, G. 1981. Class and the corporation. Glasgow: Fontana.
- Sandkühler, H. J. 1978. Über die Einheit von Politik und Geschichte. *SOPO* 43, 145-154.
- Sassoon, J. 1984. Ideology, symbolic action and rituality in social movements: the effects on organizational forms. *Social Science Information* 23 (4/5), 861-873.
- Saussure, F. 1974. Course in general linguistics. London: Fontana.
- Scaff, L. A. 1981. Max Weber and Robert Michels. *American Journal of Sociology* 87 (6), 1269-1286.
- Schattschneider, E. E. 1942. Party government. New York: Rinehart.
- Schattschneider, E. E. 1935. Politics, pressures and the tariff. New York: Prentice-Hall.
- Schattschneider, E. E. 1960. The Semi-sovereign people. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Schelsky, H. 1955. Gesellschaftlicher Wandel. *Offene Welt* 41, 62-71.
- Schifrin, A. 1930. Parteiapparat und parteidemokratie. *Die Gesellschaft* 7, 1. Band, 505-525.
- Schifrin, A. 1931. Kritik an der Organisation. *Die Gesellschaft* 8, 1. Band, 167-178.
- Schindler, H. 1968. Zur Dialektik von Bedürfnissen und Interessen. Teoksessa G. Mende & E. Lange (toim.) *Die aktuelle philosophische Bedeutung des "Kapital" von Karl Marx*. Berlin: Dietz, 165-173.
- Schluchter, W. 1978. Max Webers Gesellschaftsgeschichte. Versuch einer Explikation. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*

- 30 (3), 438-467.
- Schmitter, P. 1981. Interest intermediation and regime governability in contemporary Western Europe and North America. Teoksessa S. Berger (toim.) *Organizing interests in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 183-213.
- Schmitter, P. 1979. Still the century of corporatism. Teoksessa P. Schmitter & G. Lehbruch (toim.) *Trends toward corporatist intermediation*. Beverly Hills: Sage, 37-52.
- Schumpeter, J. 1947. *Capitalism, socialism and democracy*. New York: Harper.
- Schutz, A. 1975. *Collected papers III*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Sdrawomyslow, A. G. 1977. Das Problem des Interesses in der marxistischen Soziologie der UdSSR. Teoksessa P. Massing & P. Reichel (toim.) *Interesse und Gesellschaft*. München: Piper, 164-176.
- See, H. 1972. *Volkspartei im Klassenstaat oder das Dilemma der innerparteilichen Demokratie*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Semjenow, W. S. 1972. *Kapitalismus und Klassen*. Berlin: Akademie Verlag.
- Siewert, H.-J. 1978. Vereine und lokale Politik. *Demokratische Gemeinde* 8, 633-636.
- Siisiäinen, M. 1981. Ideologiset valtioapparaatit valtiokeskustelussa. *Politiikka* 23 (2), 158-173.
- Siisiäinen, M. 1985b. Interests, voluntary associations and the stability of the political system. *Acta Sociologica* 28 (4), 293-316.
- Siisiäinen, M. 1979. Kansallisen kulttuurin nousu ja maaseutu. Tutkimus Pohjois-Karjalan henkisen kulttuurin organisoitumisesta vuosina 1860-1918. Joensuun korkeakoulu, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja n:o 40.
- Siisiäinen, M. 1980. Keskustelua Gramscin päällysrakenneteoriasta. *Tiede & Edistys* 5 (1), 21-35.
- Siisiäinen, M. 1982a. 'Strateginen tilanne', yhdistyslaitos ja yhteiskunnalliset liikkeet. *Tiede ja Edistys* 7 (4), 280-293.
- Siisiäinen, M. 1983a. Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden demokratia- ja organisaatio-ongelman teoreettisista juurista politiikan sosiologiassa. *Politiikka* 25 (2), 103-117.
- Siisiäinen, M. 1982b. Uuskorporatismien teorioista. *Sociologia* 19 (4), 258-268.

- Siisiäinen, M. 1985b. 'Vihreän' politiikan ulottuvuuksia. *Politiikka* 27 (3), 204-218.
- Sills, D. L. 1968. Voluntary associations: sociological aspects. Teoksessa D. L. Sills (toim.) *The international encyclopedia of the social sciences* 16. New York: The Free Press, 363-279.
- Simmel, G. 1890. *Soziale Differenzierung. Sociologische und Psychologische Untersuchungen.* Leipzig: Duncker & Humblot.
- Simmel, G. 1968. *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung* (5. Aufl.) Berlin: Duncker & Humblot.
- Simmel, G. 1898a, 1898b. The persistence of groups 1-2. *The American Journal of Sociology* 3 (5), 662-698, 3 (6), 829-836.
- Simmel, G. 1899. The persistence of groups 3. *The American Journal of Sociology* 4 (1), 35-50.
- Smith, A. 1937. *Wealth of nations.* New York: Modern Library.
- Smith, D. G. 1970. The sunshine boys: towards a sociology of happiness. Teoksessa L. T. Reynolds & J. M. Reynolds (toim.) *The sociology of sociology.* New York: McKay.
- Sontheimer, K. 1972. Die Kritik am Pluralismus. Teoksessa F. Nuscheler & W. Steffani (toim.) *Pluralismus. Konzeptionen und Kontroversen.* München: Piper, 199-210.
- Steffani, W. 1972. Einleitung. Teoksessa F. Nuscheler & W. Steffani (toim.) *Pluralismus. Konzeptionen und Kontroversen.* München: Piper, 9-48.
- Steffani, W. 1980. *Pluralistische Demokratie. Studien zur Theorie und Praxis.* Opladen: Leske.
- Stiehler, G. 1967. *Der dialektische Widerspruch* (2. Aufl.) Berlin: Deutscher Verlag von Wissenschaften.
- Streek, W. 1979. Gewerkschaftsorganisation und industrielle Beziehungen. *Gewerkschaftliche Monatshefte* 11, 721-730.
- Suhonen, P. 1985. Miten arvoja tutkitaan. Paperi sosiologipäivien kulttuurin tutkimuksen työryhmässä Jyväskylässä 8.-9.3.1985.
- Suhonen, P. 1984. Tulevaisuus ja arvot. *Yhteiskuntasuunnittelu* 22 (2), 18-21.
- Suhonen, P. 1983. Tuo mainio vallankumous. *Politiikka* 25 (2), 152-159.
- Sulkunen, P. 1982. Society made visible - on the cultural sociology of Pierre Bourdieu. *Acta Sociologica* 25 (2), 103-116.
- Sultan, H. 1926. *Zur Soziologie des modernen Parteiensystems.* Tübingen:

- gen: Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 55, 91-140.
- Suneson, S. 1974. Politik och organisation. Staten och arbetarklassens organisationer. Kristianstad: Arkiv Avhandlingsserie 1.
- Swift, J. 1969. Gulliverin retket. Suomentanut J. A. Hollo. Helsinki: Tammi.
- Szczepański, J. 1970. Sosiologian peruskäsitteet. Suomentanut Matti Koskelo. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Taylor, C. 1978. Hermeneutics and politics. Teoksessa P. Connerton (toim.) Critical sociology (2. ed.) Harmondsworth: Penguin, 153-193.
- Tenbruck, F. H. 1975. Das Werk Max Webers. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie 27 (4), 661-702.
- Texier, J. 1968. Gramsci. Théoricien des superstructures. Sur le concept société civile. La Pensée 139, 35-60.
- Teubner, G. 1978. Organisationsdemokratie und Verbandsverfassung. Rechtsmodelle für politisch relevante Verbände. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- Therborn, G. 1974. Science, class and society. On the formation of sociology and historical materialism. Göteborg: RevoPress.
- Thome, H. 1985. Wandel zu postmaterialistischen Werten. Theoretische und empirische Einwände gegen Ingleharts Theorie-Versuch. Soziale Welt 36 (1), 28-61.
- Thompson, E. P. 1984. The making of the English working class. Harmondsworth: Penguin.
- Tocqueville, A. 1951. Democracy in America I-II. New York: Alfred A. Knopf.
- Toikka, K. 1983. Dialektiikka ja automaatio. Teoksessa L. Alanen & A. Saarinen & L. Rantalaiho (toim.) Työ - naiset - identiteetti. Seminaariraportti. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, sarja B: 36, 1-10.
- Toivonen, T. 1978. Aristocracy of labour: some old and new problems. Acta Sociologica 21 (3), 217-228.
- Touraine, A. 1978. Lutte étudiante. Paris: Seuil.
- Touraine, A. 1983. Soziale Bewegungen. Spezialgebiet oder zentrales Problem soziologischer Analyse? Soziale Welt 34 (2), 143-152.
- Touraine, A. 1971. The post-industrial society. New York: Random House.
- Touraine, A. 1977. The self-production of society. Chicago: University

- of Chicago Press.
- Touraine, A. 1981. *The voice and the eye. An analysis of social movements.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Truman, D. B. 1951. *The governmental process.* New York: Alfred. A. Knopf.
- Tuschling, B. 1978. Die "offene" und die "abstrakte" Gesellschaft (Habermas). *Argument-Sonderband AS 25/26.*
- Ullrich, O. 1982. Eräs vastakohtaprofiili vasemmiston asenteille ja utopioille. Teoksessa J. Kotkavirta (toim.) *Power and flower.* Otapaino: Suomen Ylioppilaskuntien Liitto.
- Urry, J. 1982. Some themes in the analysis of the anatomy of contemporary capitalist societies. *Acta Sociologica* 25 (4), 405-418.
- Urry, J. 1981. *The anatomy of capitalist societies.* London: MacMillan.
- Uusitalo, H. 1985. Luokkarakenne ja intressien organisoituminen. *Sociologia* 22 (3), 165-176.
- Verba, S. 1966. *Organizational membership and democratic consensus.* Teoksessa H. Eulau (toim.) *Political behavior in America.* New York: Random House.
- Veteläsuo, M.-L. 1982. *Yhdistystoiminnan levinneisyys Suomessa vuosina 1919-1980.* Helsinki: Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisuja 12.
- Warner, W. & Lundt, P. 1941. *The social life of a modern community.* New Haven: Yale University Press.
- Weber, J. 1980. Gefährdung der parlamentarischen Demokratie durch Verbände? Teoksessa H. Oberreuter (toim.) *Pluralismus.* Opladen: Leske, 163-201.
- Weber, M. 1924. *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik.* Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- Weber, M. 1958. *Gesammelte politische Schriften.* Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- Weber, M. 1911. *Geschäftsbericht.* Teoksessa *Verhandlungen des ersten deutschen Soziologentages vom 19.-22. Oktober, Tübingen,* 39-62.
- Weber, M. 1906. "Kirchen" und "Sekten" in Nordamerika. *Die Christliche Welt* 24-25, 558-562, 577-583.
- Weber, M. 1980. *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki.* Suomentanut Timo Kyntäjä. Juva: WSOY.
- Weber, M. 1976. *Wirtschaft und Gesellschaft.* Studienausgabe (5. Aufl.)

- Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- Weisspflug, H. 1976. Triebkräfte der entwickelten sozialistischen Gesellschaft. *Deutsche Zeitschrift für Philosophie* 24 (10), 1191-1208.
- Wengler, W. 1950. Prolegomena zu einer Lehre von Interessen im Völkerrecht. Basel: *Blätter für internationale Verständigung und Zwischenstaatliche Organisation* 50, 108-129.
- Westergaard, J. 1977. Class, inequality and 'corporatism'. Teoksessa A. Hunt (toim.) *Class and class structure*. London: Lawrence and Wishart, 165-186.
- Winkler, J. T. 1976. Corporatism. *Archives Européennes de Sociologie* 17 (1), 100-136.
- Willis, P. 1984. Koulun penkiltä palkkatyöhön. Suomentanut Airi Mäki-Kulmala. Tampere: Vastapaino.
- Wolff, R. P. 1968. Bortom toleransen. Teoksessa R. P. Wolff & B. Moore & H. Marcuse. *Kritik av den rena toleransen*. Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Wright, C. R. & Hyman, H. H. 1958. Voluntary associations and minority status. *American Sociological Review* 23, 284-294.
- Wright, E. O. 1978. *Class, crisis and the state*. London: New Left Books.
- Wright, E. O. 1982. The status of the political in the concept of class structure. *Politics and Society* 11 (3), 321-341.
- Wrong, D. H. 1970. Introduction. Teoksessa D. H. Wrong (toim.) *Max Weber*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1-76.
- Wunderer, H. 1980. Arbeitervereine und Arbeiterparteien. *Kultur- und Massenorganisationen in der Arbeiterbewegung (1890-1933)*. Frankfurt a/M: Campus.
- Zald, M. N. & Ash, R. 1972. Organisationsformen sozialer Bewegungen: Wachstum, Zerfall und Wandel. Teoksessa W. R. Heinz & P. Schöber (toim.) *Theorien kollektiven Verhaltens*, Bd. 2. Darmstadt: Luchterhand, 6-45.
- Zeitlin, I. M. 1968. *Ideology and the development of sociological theory*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Zeuner, B. 1976. *Verbandsforschung und Pluralismustheorie. Etatozentrische Fehlorientierungen politologischer Empirie und Theorie*. *Leviathan* 4 (2), 137-177.
- Zwahr, H. 1980b. *Konstituierung der Arbeiterklasse als Forschungs-*

problem. Teoksessa H. J. Sandkühler (toim.) *Subjekt der Geschichte*. Köln: Pahl-Rugenstein, 14-26.

Zwahr, H. 1980a. *Proletariat und Bourgeoisie in Deutschland. Studien zur Klassendialektik*. Köln: Pahl-Rugenstein.

Zwahr, H. 1980c. *Soziale Prozesse der Entwicklung der Arbeiterklasse im 19. Jahrhundert: Bibliographie, Historiographie, Methodologie*. Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung 9.-13.9.1980. Hauptreferat zum 2. Tagesordnungspunkt.